TUZLANSKI PARTIZANSKI ODRED

ODBOR ZA IZRADU I IZDAVANJE MONOGRAFIJE

Predsjednik Odbra: *Mirza Salihspahić*

Članovi Odbora: *Mehmed Alibalić, OsmanAtić, Meho Bajramović, Jakub Bakalović, Božo Biletić, Svetozar Bujaković,\Smail Divanefendic]\Omer Gluhić\ Šemsa Gluhić-Madžo, Srpko Gavrilović, Nada Gosić, Savo Gušić, Mukelefa Habibović, Nikola Herljević,* **zamjenik predsjednika,** *Mehmedalija Hukić, Osman lbrahimović, Sejfulah Ibrišimović,\ Mehmed Imamomc] Omer Jaramović, Rifat Karić Moći, Šefket Kunosić, Mahmut Mešković Mašan, Tasim Muharemagić, dr Vera Mujbegovič, Abdulah Mujezinović, Muharem Mustačević, Muhsin Nalić,\Pantelija Nešković,\{Mehmed Omeraševič,\| Lazar Perić, Rade Perić, Franjo Peštić, Mehmed Pirić, 1 Boško Popović Popac,\| Rizo Sejdinović, Omer Srabović, Marko Sljepić, Hamdija Subašić, Salih Suljetović, Neda Vilović-Kerec, Mišo Vokić, Slobodan Vokić, Šefkija Vrabac.*

SEKRETARIJAT ODBORA

Rukovodioci Sekretarijata: *Pantelija Nešković, Mehmed Alibalić.*

Članovi Sekretarijata: *Božo Biletić, \| Smail Divanefendic,] Šemsa Gluhić-Madžo, Nikola Herljević, Rifat Karić Moći, Franjo Peštić, Mehmed Pirić, Omer Srabović, Slobodan Vokić.*

REDAKCIJA

Rukovodilac Redakcije: *Muhsin Nalić*

Članovi Redakcije: *Sakib Ćatić,\ Smail Divanefendić,\ Nada Gosić, Sejfulah Ibrišimović, mr Azem Kožar, dr Vera Mujbegović, Rizo Sejdinović, \| Sabrija Šaran, Neda Vilović-Kerec, Mišo Vokić.*

UREDNIŠTVO

Rukovodilac Uredništva: *mr Azem Kožar*

Članovi Uredništva: *Mehmed Alibalić, Sakib Ćatić, Mirza Salihspahić, Nikola Panjević.*

RECENZENTI

prof. Marija Čubrilo, dr Vera Mujbegović, dr Boško Todorović

LEKTOR

mr Nedžad Pašić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

mr Azem Kožar

TUZLANSKI NARODNOOSLOBODILAČKI PARTIZANSKI ODRED

i

Tuzla, 1988. godine

»Iskoristio sam ovu priliku da zajedno s mojim drugovima dođem u Tuzlu koja se u toku narodnooslobodilačke borbe zaista ponijela onako kako se pristoji gradu koji gaji slobodarske tradicije. (...) Došao sam u isto vrijeme da vam zahvalim na svemu onome što ste za našu zajedničku borbu učinili u toku velikog oslobodilačkog rata. Moram da kažem da grad Tuzla zaista zauzima jedno od prvih mjesta po svom patriotskom i rodoljubivom držanju u toku oslobodilačkog rata. Znam da je grad Tuzla dao u ovoj oslobodilačkoj borbi velike žrtve i u ljudima i u materijalnim bogatstvima. Ali, vi znate da su te žrtve bile potrebne i da nisu bile uzaludne. Mi danas uživamo plodove te velike borbe. (...)

(...) Drugovi i drugarice, u tome je suština, u - bratstvu i jedinstvu. Bratstvo i jedinstvo ne sastoji se kod nas od raznih parola, nego se ispoljava u svakodnevnom životu. Ono se ispoljava na svakom koraku i u svakoj drugoj federalnoj jedinici i ono je za nas najvažnije. Čuvajte bratstvo i jedinstvo! Ne dajte da vam ga neko naruši! Ono nas je koštalo skupo i zato ne dozvolimo da date žrtve budu uzaludne. Čuvajmo ga kao zjenicu oka svoga! Ono nam je potrebno ne samo danas, nego i sutra. Ono će biti potrebno kroz deset godina, ono će biti potrebno vijekovima, dok postoje naši narodi. (...)«

(Iz govora Josipa Broza Tita u Tuzli 27. septembra 1946. godine)

RIJEČ REDAKCIJE

Pojava knjige o Tuzlanskom narodnooslobodilačkom partizanskom odredu rezultat je višegodišnjeg rada Odbora formiranog od strane Opštinske konferencije SSRN Tuzla 1985. godine, a naročito njegovih tijela: Sekretarijata, Redakcije i Uredništva i angažovanja brojnih saradnika za njenu pripremu i izdavanje. Ideju o izdavanju ove publikacije dali su preživjeli borci Odreda, pa se nakon formiranja Odbora i njegovih tijela, pristupilo konkretnom definisanju sadržaja knjige izradom odgovarajućeg Projekta. Odlučeno je da se ova publikacija sastoji od uvodnog dijela, zatim od osnovne teme kao i istoriografskog prikaza borbenog puta, sjećanja boraca, te spiska svih boraca Odreda, s tim da se pojedini sadržaji ilustruju sačuvanim faktografskim materijalom. Htjelo se time da se, bar u najznačajnijim pitanjima, opiše borbeni put Odreda i istakne njegov doprinos u borbi protiv okupatora i kvislinga svih boja. Ovo posebno zbog toga što o Odredu do sada gotovo uopšte nije pisano te ova knjiga, koja je urađena u formi spoja monografije i zbornika, predstavlja prvi pokušaj takve vrste.

Tuzlanski NOP odred nastao je krajem oktobra 1943. godine u oslobođenoj Tuzli, u vrijeme velikog uspjeha snaga NOP-a i jedinica NOVJ na području tuzlanske oblasti i šire. To je bila prva partizanska jedinica koja je nosila ime grada iz kojeg je u toku rata oko 5.000 boraca

stupilo u jedinice NOVJ. U vrijeme izražene političke diferencijacije među stanovništvom tuzlanske oblasti trebalo je da Odred prevashodno podstakne istu putem političkog djelovanja na terenu te da obavlja odgovarajuće vojničke zadatke, drugim riječima da bude spona između čisto operativnih jedinica NOVJ i naroda, odnosno snaga NOP a tuzlanske oblasti. Kako je teklo izvršenje tih zadataka može se umnogome saznati iz ove knjige, što je i osnovni cilj njenog nastanka.

Odred se gotovo istovremeno nakon na puštanja Tuzle suočio sa teškim iskušenjima. Kao neiskusna jedinica, sastavljena od gotovo isključivo do tada neiskusnih ratnika, podnio je velike žrtve u toku šeste ofanzive dok se nalazio na lijevoj strani rijeke Spreče. I tek što se prelaskom na područje Srebrenika Odred vojnički sredio i počeo da ostvaruje svoje zadatke, našao se na udaru sedme neprijateljske ofanzive kada je pretrpio i najteže gubitke. Sveo se na svega dvadesetak boraca koji su po zadatku Štaba 3. korpusa ostali na terenu Srebrenika radi obavještajnih zadataka. U toku ljeta 1944. godine Odred je prebrodio krizu, narastao na nekoliko stotina boraca, tako da su iz njega popunjavane mnoge brigade. Konačnim oslobođenjem Tuzle Odred je reorganizovan, a potom stalno popunjavan novim borcima tako da je postao jaka partizanska jedinica, dobro naoružana, kadrovski osposobljena za izvršenje svih borbenih zadataka. Žestoke borbe Odred je vodio, zajedno sa drugim jedinicama NOVJ, sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića za odbranu Tuzle decembra 1944. godine, a potom na području Ozrena i drugdje sa četnicima, ustašama, zelenim kadrom i drugim neprijateljskim formacijama. Uzeo je učešća i u borbama za oslobođenje Sarajeva. Rasformiran je u prvoj polovini maja 1945. godine, kao i svi drugi NOP odredi.

Istoriografskim tekstom autora Zlatka Lukića i Stanoja Nikolića, obuhvaćene su sve

značajnije aktivnosti Odreda - od njegovog nastanka do rasformiranja. Usljed nedostatka arhivske grade period između prvog i konačnog oslobođenja Tuzle prikazan je nešto površnije, ali je zato o borbenoj aktivnosti Odreda u periodu od septembra 1944. godine do kraja rata iznijeto obilje podataka iz originalne arhivske grade, koji argumentovano govore o vojničkom i političkom djelovanju ove jedinice, koja postaje i vojnički jaka i operativna ali i politički zrela, aktivna i uticajna snaga koja sa svim drugim djeluje u pravcu daljeg razmaha snaga NOP-a. Pored toga, u tekstu o borbenom putu Odreda dato je mnoštvo podataka o personalnom sastavu u četama i bataljonima Odreda, partijsko-političkoj i kulturnoj djelatnosti, o pozadinskoj službi i slično, što čitaocu upotpunjuje sliku ukupnog stanja i djelovanja. Pozitivno mišljenje i ocjenu o ovom tekstu dala su i sva tri recenzenta.

Posebno poglavlje u knjizi čine sjećanja neposrednih učesnika i aktera događaja - boraca i rukovodilaca Odreda. Ista se odnose na gotovo sve oblike ratnog života jedinica: na borbena djejstva i akcije Odreda i njegovih dijelova, na aktivnosti, snalažljivosti i umijeće, pa i podvige pojedinih boraca i starješina u raznim akcijama i na različitim zadacima, na rad i aktivnost partijske i skojevske organizacije i njenih članova, na organizaciju i rad obavještajne, sanitetske i kurirske službe, na kulturno-prosvjetni rad, uspostavljanje partizanskih veza i kanala između oslobođene i neoslobođene teritorije, na političko djelovanje u narodnim masama itd. Na taj način sjećanja dopunjavaju istoriografski tekst i upotpunjavaju ukupnu sliku o događajima i ljudima. Redakcija i Uredništvo su nastojali da obezbijede raznovrsnost tema i aspekata o kojima se u sjećanjima govori kako bi se izbjegla suvišna ponavljanja o pojedinim događajima, odnosno praznina i nedorečenost o drugima. Zbog toga su bili prinuđeni da neka sjećanja skraćuju, da izostavljaju određene dijelove i čine druge inter-

vencije. Jedan broj planiranih tekstova nije prispio, što je imalo za posljedicu nedovoljnu osvijetljenost određenih tema, događaja i ličnosti. Tako se, na primjer, nedovoljan broj sjećanja odnosi na konkretan partijski i skojevski rad u Odredu i na terenu, malo je osvijetljena aktivnost terenskih radnika i aktivista NOP-a bez čijeg se djelovanja ne bi mogao zamisliti politički uticaj Odreda, nedovoljno se govori o obavještajnom radu, sanitetskoj i intendantskoj službi, o propagandnoj djelatnosti, te o herojstvu boraca koji su dali svoje živote za slobodu svoga naroda. Malo je konkretnog štiva o ponašanjima pojedinaca u najtežim situacijama. Sve to ostaje obaveza za vrijeme koje dolazi. Inače, Redakcija i Uredništvo su svjesni činjenice da su u neka sjećanja intonirana subjektivnim viđenjem događaja, pa otuda i razlike koje se javljaju u njihovoj interpretaciji kod različitih autora. To se, međutim, nije moglo izbjeći jer je vrijeme od četiri decenije izbrisalo mnoge detalje, ali se u interesu autentičnosti kazivanja u takvim slučajevima, ipak, nije bitnije intervenisalo.

Na prikupljanju podataka o borcima Odreda uložen je ogroman napor. Ovaj zadatak je obavljen na osnovu sačuvane arhivske građe u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu, arhivima i muzejima Sarajeva, a naročito u Muzeju istočne Bosne i Regionalnom istorijskom arhivu u Tuzli, te dokumentacije Opštinskog odbora SUBNOR-a Tuzla. Istraživanje je vršeno putem Upitnika koji su dostavljeni borcima posredstvom mjesnih i opštinskih organizacija SUBNOR-a opština Tuzla, Lukavac, Živinice, Srebrenik, Banovići itd. Održavani su sastanci i ostvarivani neposredni kontakti sa organizacijama i pojedincima. Rezultat takve aktivnosti su prikupljeni podaci za 1.130 boraca Odreda, te fotografije 347 boraca. Međutim, i pored svih napora koji su na ovom planu učinjeni, izvjesno je da ti podaci nisu potpuni a realno je pretpostaviti da će i u objavljenim podacima biti određenih grešaka.

Zbog toga ostaje zadatak da se istraživanje nastavi i na neki način objavi, bar kao dopuna ovom. To je osnovni dug i obaveza prema poginulim borcima Odreda koji su svoje mlade živote uzidali u tekovine NOR-a i socijalističke revolucije.

Redakcija i Uredništvo su se opredijelili da se knjiga ilustruje sačuvanim faktografskim materijalom: faksimilima značajnijih dokumenata i odgovarajućim fotografijama, sve u namjeri da se istorijska istina o Odredu pravilno predstavi čitaocima.

Redakcija i Uredništvo odaju dužnu zahvalnost svim drugaricama i drugovima, borcima Odreda, istoričarima i drugim pojedincima i organizacijama, koji su putem sjećanja, priloga i tekstova, ili na bilo koji način doprinijeli da se poslovi na pripremi i izdavanju knjige obave kvalitetno. Zahvalnost pripada Opštinskom odboru SUBNOR a Tuzla, društveno-političkim organizacijama i Skupštini opštine Tuzla radi obezbjedenja ßnansijskih sredstava za ovu knjigu, koja će, smatramo, predstavljati krupan doprinos spoznaji istorijske istine o razvoju NOP-a na ovom području, koja čini izvor nadahnuća za mlade generacije.

Zastava jedinice teritorijalne odbrane koja nastavlja tradiciju Tuzlanskog NOP odreda

I
UVOD

MIŠO VOKIĆ

UMJESTO PREDGOVORA

Pojava monografije Tuzlanski narodnooslobodilački partizanski odred ima višestruk značaj i smisao. To je prvi i zasad jedini rad ove vrste i jedan od prvih ozbiljnijih pokušaja da se svestrano sagleda i istraži cjelokupan borbeni put ove naše partizanske jedinice. U kojoj mjeri se u tome uspjelo sudiće objektivni poznavaoci ovih dogadaja, istoričari i čitaoci ove knjige.

Što je uopšte, i napokon, došlo do ideje i rada na ovoj knjizi i njenog izlaska, u prvom redu treba zahvaliti činjenici da se uspješno okončao višegodišnji rad na izradi edicije »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji«. Kako je odmicao rad na tuzlanskoj ediciji, tako je sazrijevala i svijest o potrebi temeljitijeg i svestranog analiziranja i ocjenjivanja borbenog puta i uloge Tuzlanskog partizanskog odreda. 1 to kako već u samoj Ediciji, tako, nešto kasnije, i u posebnoj monografiji, po uzoru na druge radove ove vrste. Ovaj zadatak še posebno nametnuo projektovanjem rada na trećoj knjizi tuzlanske Edicije, koja obuhvata period NOR-a od prvog oslobođenja Tuzle 1943. do kraja rata 1945. godine, što se vremenski podudara sa formiranjem i borbenim putem Odreda. Bez obrade u samoj Ediciji uloge i mjesta i Tuzlanskog odreda, bar u onoj mjeri u kojoj je u datom momentu to bilo moguće, ista bi bila nepotpuna. Ovo je u toku NOB-e bila prva partizanska jedinica koja je nosila ime svoga grada. To na neki način ima i svoju simboliku. U danima prvog oslobođenja Tuzle, koje je predstavljalo krunu pobjeda jedinica NOVJ nad neprijateljskim snagama u ovom kraju - kojim se narodni ustanak još snažnije razgorio - rada se u krilu ovoga grada i njedrima ovoga naroda Tuzlanski partizanski odred kao nova, tek rođena partizanska jedinica. Smisao nastanka i borbenog puta Odreda lijepo je, pored drugih, izrazila i Vera Mujbegović, u Monografiji slijedećim riječima: »Ponikla u gradu uglja i soli, sastavljena isključivo od meštana Tuzle i okoline, ova partizanska jedinica - više nego ijedna druga - vezana je svim svojim nitima, preko svojih živih i mrtvih boraca za grad Tuzlu i njenu bližu okolinu.«

Odlazeći iz okupirane Tuzle ljeta 1941. godine na Birač, Majevicu i Ozren, najistaknutiji tuzlanski komunisti u predustanič-

kim danima prišli su, zajedno sa tamošnjim narodom i komunistima, kao i sa komunistima iz drugih gradova, organizovanju prvih ustaničkih desetina i četa za izvođenje početnih oružanih akcija na neprijateljska uporišta, a uskoro i formiranju prvih partizanskih odreda, koji su nosili imena upravo ovih krajeva odakle je u početku ustanka bio i najveći broj ustanika. Tako su se pojavili i postali čuveni i u narodu omiljeni naši prvi, poznati ustanički odredi - Birčanski, Majevički i Ozrenski, koji su razvili ustaničku zastavu i pronijeli slavu naše borbe u ovome kraju i mnogo šire. To su bili pravi odredi bratstva i jedinstva, u kojima su od početka zajedno sa drugim borcima vojevali i Tuzlaci, stičući prva, a zatim sve veća ratnička iskustva, ali i dajući prve žrtve u okršajima sa fašističkim okupatorom i domaćim izdajnicima.

A kada su ujesen 1943. godine umjesto one malobrojne kolone tuzlanskih komunista iz ljeta 1941. godine, u Tuzlu ušle i oslobodile je mnogobrojne kolone partizanskih boraca iz svih krajeva, medu kojima i preživjeli Tuzlaci, sazreli su uslovi da se, u tom periodu razvoja NOB-e, stvore nove formacije NÒV-e. U takvim okolnostima, u danima velikog oduševljenja masa Tuzle i okoline i dotad najmasovnijeg pristupanja ovdašnjeg stanovništva u partizanske jedinice, omogućeno je značajno popunjavanje mnogih naših jedinica, kao i formiranje novih, medu kojima 18. hrvatske brigade i Tuzlanskog partizanskog odreda.

Kao što su nezapamćenim oduševljenjem dočekali svoje oslobodioce - sve partizanske jedinice koje su učestvovale u oslobođenju Tuzle - i u patriotskom zanosu hrlili u partizane, tako su Tuzlaci radosno i s ponosom primili i vijest o odluci da se formira partizanska jedinica koja će nositi ime njihovog grada, u kojem su se slobodarske ideje, ideje socijalizma i komunizma davno začele i čija se radnička klasa i njena borba još od ranije nadaleko pročula.

Razvoj i borbeni put Tuzlanskog partizanskog odreda imao je, uslovno govoreći, tri svoje faze, tri osnovna perioda. Prvi period obuhvata pripreme i samo formiranje Odreda oktobra mjeseca 1943. godine u oslobođenoj Tuzli, te - poslije povlačenja iz Tuzle — boravak i aktivnosti u sprečanskim selima i Konjuh planini, tokom šeste neprijateljske ofanzive. Druga faza otpočinje prebacivanjem preko rijeke Spreče u Srebrenik, prvih dana 1944. godine, gdje ga kasnije zatiče i sedma neprijateljska ofanziva, pa traje sve do drugog, konačnog oslobođenja Tuzle septembra 1944. godine. A treća faza, od oslobođenja Tuzle do završetka rata, kada kao i svi drugi odredi u zemlji prestaje postojati kao formacija, uključivši se u Brigadu narodne odbrane. Ako bi se u opštim, najkraćim crtama

htjelo okarakterisati ove tri faze u razvoju Odreda, uzimajući ih, naravno, samo kao relativne i još neprodubljene, moglo bi se konstatovati daje prva faza bila karakteristična i po početnim slabostima, neiskustvu, neprijatnim iznenađenjima i često nepotrebnim gubicima i žrtvama, ali i postupnim sticanjem iskustva i boračkog i rukovodećeg sastava Odreda. Druga faza je, iako jedno vrijeme donekle mirna, ipak, bila najteža za Odred, jer je tokom sedme ofanzive pretrpio najveće gubitke i osipanje, kada se našao u situaciji potpunog okruženja i ostao sam na ovoj teritoriji. Ali je, iako žestoko desetkovan i sveden na najmanji broj boraca na svome borbenom putu, uspio da se održi na zadatom terenu i u vrlo kratkom roku oporavi i započne proces konsolidacije. Treća faza označava vrijeme potpune konsolidacije, učvršćenja i stalnog rasta i jačanja Odreda, kada on, zahvaljujući izmijenjenim uslovima, postiže i najveće uspjehe i osposobljava se za veće i složenije borbene akcije, kako u napadu tako i odbrani.

Razvoj događaja je pokazao, što je vidljivo iz Monografije, a vjerovatno će i daljnja istoriografska istraživanja to potvrditi, da je - bez obzira na sve propuste, slabosti i povremeno padove - ne samo sama odluka o stvaranju Odreda bila ispravna i promišljena, nego da je ova jedinica u cjelini gledajući opravdala svoje postojanje, ispunila svoju ulogu i većinu postavljenih joj zadataka. Na osnovu dosadašnjih istraživanja pokazuje se da je, uza sva, ranija, često protivrječna mišljenja i ocjene o zbivanjima vezanim za njegovo stanje i djelovanje, Odred imao takve rezultate koji zaslužuju veću pažnju i priznanje. Sve ovo utoliko više kada se uzmu u obzir poznate okolnosti i problemi s kojima se Odred od samog formiranja suočio, a koji su ga i kasnije podugo i ozbiljno opterećivali.

*

* *

Od donošenja odluke o formiranju Odreda do njene realizacije bilo je ostalo vrlo malo vremena, praktično samo nekoliko dana, tako da pripreme za njegovo formiranje, objektivno, nisu mogle ni biti dovoljno temeljite. Na to su pored ostalog uticali tadašnji ratni uslovi i činjenica da se nije znalo koliko će Tuzla ostati slobodna. Ali, bilo je i drugih razloga koji su uticali na to da sastav Odreda bude isuviše nepovoljan. U danima pred nastanak Odreda, mogućnosti Tuzle, pa i neposredne okoline za regrutovanje novih boraca, sposobnih za ratovanje i svakojake tegobe fizičke i druge prirode, bile su praktično, uglavnom, već iscrpljene ili na izmaku.

Gotovo sve što je bilo sposobno stupilo je već u prvim časovima i danima po oslobođenju Tuzle u jedinice koje su oslobodile Tuzlu i u nove koje su tih dana formirane. Kao što je poznato radilo se o više hiljada novih boraca iz ovoga kraja, o veoma masovnom, spontanom i oduševljenom odlasku ljudi u partizane, koje je u tim i takvim trenucima širokog narodnog talasanja i velikog buđenja prosto bilo teško, da ne kažemo nemoguće, kontrolisati i usmjeravati. To je, u stvari, tih prvih dana oktobra 1943. godine, može se reći bio pravi narodni ustanak građana Tuzle, njegovih narodnih masa, tj. ono što se, samo na drugi način i u drugim uslovima, desilo 1941. godine na Birču, Majevici i Ozrenu. Jer, normalno, u Tuzli kao i u ostalim gradovima, to se tada, 1941. godine, nije moglo ni dogoditi, niti je bila takva strategija KPJ i rukovodstva ustanka u zemlji. Eto, u tim uslovima stvara se Tuzlanski partizanski odred, od ljudstva i kadrova koji su »preostali«. Zahvaljujući patriotskom opredjeljenju većine građana, ipak nije bio problem brojno popuniti Odred. Ali je u velikoj mjeri bio u pitanju kvalitet (u pogledu fizičke sposobnosti, vojne obučenosti i idejno-političke izgrađenosti), kako boračkog tako i u određenoj mjeri komandnog sastava. Ali, pored svih ovih objektivnih teškoća, vjerovatno se, uz nešto više pažnje, moglo štošta preduzeti u pogledu bolje organizacije i pripreme Odreda za predstojeće događaje. Može se reći da se, u tom smislu, Odredu od strane viših štabova i partijskih rukovodstava posvetilo znatno manje pažnje nego pojedinim drugim jedinicama, koje su u to vrijeme popunjavane tuzlanskim i drugim kadrovima, reorganizovane i tek formirane. Možda u tako velikoj dinamici i obimu aktivnosti i događaja i nije moglo biti drukčije.

Povlačenje partizanskih snaga, među kojima i Tuzlanskog odreda iz Tuzle, u noći 10. novembra 1943. godine, poslije 40 dana življenja u slobodi, bilo je za mnoge iznenađenje, iako se u ozbiljnijim procjenama nije moglo računati na neko duže ili pogotovo trajno zadržavanje u Tuzli. Ne mali broj ljudi, civilnih lica pa i boraca Odreda nije bio dovoljno pripremljen za jednu novu, potpuno izmijenjenu situaciju, nove uslove života i borbe.

Sticajem takvih i niz drugih izrazito nepovoljnih okolnosti, Tuzlanski partizanski odred, koji se u kasnu jesen 1943. godine kretao pojedinim sprečanskim selima - u kojima su i poslije oslobođenja grada Tuzle ostale prikrivene jače naoružane zelenokadrovske grupe - našao se odmah, na samom početku svoga djelovanja u teškoj situaciji, za koju, kao što se vidi, on nije bio dovoljno ni osposobljen ni pripremljen. Za iskusnu partizansku jedinicu događaji koji su se poslije ponovnog ulaska neprijateljskih trupa u

Tuzlu zbivali na ovome terenu vjerovatno ne bi bili tako iznenađujući i dramatični kao što je to bilo za Odred, kao potpuno novu i najmlađu jedinicu u ovome dijelu Bosne. U tim danima u njegovom sastavu bili su, izuzimajući rijetke pojedince, sve novi borci, bez iskustva u vatrenim okršajima. Nijedna manja jedinica, čak ni njen dio nije poslužio kao borbeno jezgro prilikom njegovog formiranja. Za razliku od mnogih drugih novoformiranih jedinica, samo su, što se kaže slovom i brojem, četiri stara borca upućena u Odred, te dva do tri borca koji su nešto prije ostalih stupili u partizane. U cjelini uzevši, kadrovski sastav nije bio na zavidnom nivou, a i idejno-političko stanje je bilo još nesređeno i dosta rovito. Djelovanje partijske i SKOJ-evske organizacije, koje su u tom periodu bile i dosta malobrojne, nisu u Odredu još razvile širi i efikasniji rad sa borcima, što je otežavalo brže učvršćenje Odreda. U Odredu su u tim prvim danima bili i neki nepouzdani pojedinci, koji su se oslobođenjem Tuzle možda i slučajno našli u partizanima.

Sa Tuzlanskim odredom su se iz grada povukli mnogi civili, rodoljubi, mahom stariji, pa i bolježljivi ljudi i žene. On je bio odgovoran za njihovu bezbjednost i zato je trebalo odvojiti jedan dio boraca, što je sve takođe otežavalo njegovu pokretljivost. Uz to vrlo brzo se pokazalo pogrešnim što su ova civilna lica uopšte bila upućena na ovaj, u tom vremenu nesigurni teren, pa je, nesmotrenošću, došlo do ozbiljnih žrtava i među njima. Odred u početku nije bio bogzna kako ni naoružan, a mnogi novi borci bili su dosta loše obučeni i nepripremljeni za zimu.

S obzirom da u Tuzli više nije bilo ni približno onako jake ilegalne organizacije i obavještajnih punktova kao što su postojali do oslobođenja grada, takođe je na svoj način otežavalo položaj i samog Odreda.

Odred se, znači, u početku rvao, sjedne strane, sa vlastitim problemima - u samom sebi, a s druge strane, sa vrlo teškom situacijom na terenu i drugim okolnostima, od kojih mu tako reći nijedna nije išla u prilog.

Tako je otpočeo borbeni put i život ovoga Odreda.

Sve pomenute teškoće i borbe koje je imao na ovom terenu, te zatim na Bučiku i Konjuhu sa Nijemcima, teškom zimom i gla-đu, posebno tokom šeste neprijateljske ofanzive, bile su prve ali velike škole za Odred i njegove borce i rukovodioce. Oni su, zajedno sa svojim Odredom, u tim teškoćama i borbama učili i kalili se, ponekad posrtali, ali se uvijek poslije toga i dizali i postajali iskusniji i odlučniji. Već u tom prvom periodu Odred je izveo i neke uspješne akcije.

Prebacivanjem Tuzlanskog partizanskog odreda preko rijeke Spreče u srebrenički kraj, prvih dana nove 1944. godine, nastupila je sasvim nova situacija. Uslovi i okolnosti su se izmijenili a time i opšte raspoloženje u Odredu. Narod Srebrenika i okolnih sela prihvatio je otvorena srca Odred i njegove borce i u svemu mu pomogao. Tu su se borci Odreda poslije ogromnih napora odmorili i oporavili. Odred se reorganizovao i stabilizovao, a donekle i popunio, pa je bio u stanju da učestvuje i u napadu na neprijateljski garnizon u Tuzli, u pokušaju ponovnog oslobođenja grada januara 1944. godine.

Nakon izvjesnog predaha u srebreničkom kraju, i nad ovim područjem nadvili su se najtamniji oblaci. Naišla je sedma neprijateljska ofanziva koja je snažno zahvatila cijelu istočnu Bosnu, gdje se koncentrisalo najviše okupatorskih i kvislinških formacija. Upravo je i Tuzlanski odred došao pod najteži udar ove ofanzive. Tako je, ovoga puta, ostavši jedno vrijeme sam na ovom terenu, pretrpio dotad najteže udare i žrtve. U tom vihoru dotad najsnažnije ofanzive u ovom kraju, pretrpjevši strahovite gubitke, došao je na samu ivicu svoga opstanka. Čak je i u takvoj situaciji (kao uostalom i na Spreči i u još nekoliko prilika koje su iziskivale popunu drugih jedinica) odvojio i poslao u Sedamnaestu majevičku brigadu, po naređenju višeg štaba, poveću grupu probranih boraca do jačine čete. Kada se danas objektivno sagledavaju sve činjenice i okolnosti u kojima se našao Odred u sedmoj ofanzivi, što se pobliže vidi iz istoriografske rekonstrukcije njegovog borbenog puta date u tekstu autora Zlatomira Lukića i Stanoja Nikolića, kao i iz radova u trećoj knjizi Edicije »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji« autora Esada Tihića u Ahmeta Džonlagića, onda se vidi koliko je stvarno zadivljujuće što je Odred, iako tako desetkovan, uopšte opstao. Trebalo je za to i hrabrosti i snalažljivosti. Prilozi savremenika, živih učesnika ovih (i drugih) događaja, daju u Monografiji neposrednu i živu sliku pojedinih događaja i posebno zbivanja u tim dramatičnim danima.

Zahvaljujući upornosti boraca i nekoliko rukovodilaca koji su ostali u njemu, Odred se brzo, prosto kao ptica feniks »iz pepela ponovo rodio«, dobio novu snagu i doživio preporod. Saradnici NOP-a i narod iz mnogih sela i naselja gdje se Odred locirao prolaskom ofanzive, odigrali su u tome nezamjenljivu ulogu. Bez takve podrške, on u tome ne bi uspio. U tome su se, pored drugih sela, isticali stanovnici Smoluće a naročito pojedine porodice. Povezujući se ponovo sa Lukavcem i Tuzlom, u Odred otuda, preko ilegalnih aktivista NOP-a, stiže raznovrsna pomoć, dragocjena obavještenja

i druga podrška, naročito iz rudarskog naselja Moluhe. To je, između ostalog, bio izvor njegove snage, preporoda i naglog brojnog jačanja. Preko Moluha u Odred su organizovano stizale kolone novih boraca, u to vrijeme najviše onih koji su bježali iz neprijateljskih formacija. Bujao je i razvijao se novi život u Odredu. Ojačan krenuo je u odlučnije raščišćavanje s preostalim četničkim i drugim neprijateljskim grupama koje su terorisale narod, a zatim samostalno izveo i operaciju definitivnog oslobođenja Lukavca od ustaša. To je bio uvod i najava ponovnog oslobođenja Tuzle. Za sve borce Tuzlanskog partizanskog odreda najradosniji dan bio je sedamnaesti septembar 1944. godine kada je njihov grad, čije su ime s ponosom nosili i u kojem je njihova jedinica rođena, ponovo i zauvijek postao slobodan.

Nije, opet, bilo vremena za radovanje i odmaranje. Ojačan, reorganizovan, dosegnuvši na svome borbenom putu najveći uspon, primio je nove zadatke. Rat je i dalje trajao, do potpunog oslobođenja zemlje predstojalo je još punih osam mjeseci, ispunjenih teškim borbama i novim žrtvama. Sada mu je, zajedno sa drugim partizanskim jedinicama, bio prvi zadatak braniti i odbraniti svoj grad, Lukavac i tuzlanski bazen u cjelini od najezde brojnih četničkih formacija, koje su se pri povlačenju iz drugih krajeva zemlje ubacile u ove krajeve. Učestvovao je i u oslobođenju Gračanice, Kladnja, u razbijanju kvislinških formacija oko Puračića, Ozrena i dr. A kada je sve to uspješno obavljeno, dobija nove zadatke, ovog puta van svoje teritorije, jer više nije bilo neophodno da bude u blizini Tuzle. Izvršio je jedan dugi, usiljeni marš u pravcu područja Vareša, i na kraju, učestvovao u sarajevskoj operaciji oslobođenja glavnog grada Bosne i Hercegovine, Sarajeva. Za postignute uspjehe i dobro izvršene zadatke dobio je i priznanja od viših štabova NOVJ i svog naroda.

*
* *

Tuzlanski partizanski odred bio je u punom smislu te riječi odred bratstva i jedinstva. U toku njegovog cjelokupnog borbenog puta koji je trajao devetnaest ratnih mjeseci, u njemu je učestvovalo preko hiljadu i sto boraca. Bili su to radnici, zemljoradnici, đaci, studenti i intelektualci, mladići i djevojke, pripadnici svih naroda tuzlanskog basena, a i iz drugih krajeva. Borci Tuzlanskog partizanskog odreda, boreći se zajedno protiv okupatora i njegovih domaćih slugu, živeći zajedno i dijeleći sve tegobe ratovanja, još bo-

lje su se upoznali i snažno ojačali međusobno drugarstvo, koje je među živim borcima ove jedinice trajno ostalo čvrsto. Zajedno prolivena i izmiješana krv više od 150 boraca Tuzlanskog partizanskog odreda, njihovih drugova i drugarica koji su pali u toj borbi najčvršći je temelj tog jedinstva. Odred je to bratstvo i jedinstvo širio i učvršćavao tokom cijelog svog borbenog puta u narodu, gdje god je boravio. Svugdje gdje je bio, bez obzira na situaciju na koju je nailazio, odnosio se prema narodu sa najvećom pažnjom, kao i u odnosu na naš partizanski moral u cjelini. To je, kao i kod svih naših drugih partizanskih jedinica, zna se, bilo od ogromnog značaja. Uz ostalo, i po tome će se u ovom kraju pamtiti njegovi borci.

Živi borci Tuzlanskog partizanskog odreda u danima izlaska ove knjige raduju se i dobijaju novi podstrek da do kraja svog života, zajedno sa svim borcima NOR-a, našom radničkom klasom, omladinom i cijelim narodom, ostanu vjerni idealima svoje mladosti i, u sadašnjim bitkama, dosljedni i istrajni u izvršenju poruka naše revolucije, privrženi idejama komunizma i samoupravnog socijalizma. Bili su i dok žive ostaće odani besmrtnoj poruci svog ratnog vrhovnog komandanta druga Tita da čuvaju bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda i narodnosti, da čuvaju jedinstvo Jugoslavije kao zjenicu svoga oka.

II
BORBENI PUT ODREDA

ZLATOMIR LUKIĆ
STANOJE NIKOLIĆ

BORBENI PUT TUZLANSKOG NOP ODREDA

UVOD

Sredinom 1943. godine, neposredno, pošto je završila svoju najtežu i najkrvaviju bitku u dolini Sutjeske, Operativna grupa divizija NOVJ, koju su činile 1. i 2. proleterska, 7. banijska i dvije istočnobosanske brigade (6. i 15), pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, prešla je u nezadrživu ofanzivu na teritoriji istočne Bosne. Iako iznurene neprekidnim četrdesetodnevnim borbama, prorijeđene u svom brojnom stanju i velikim gubicima, partizanske divizije i brigade su se ponovo dokazale kao snage koje neprijatelj nije mogao zaustaviti u nastupanju.

U vrijeme bitke u dolini Sutjeske u istočnoj Bosni su se nalazile dvije vojvođanske brigade i dva snažna partizanska odreda (Birčanski i Majevički odred). Silovitim napadima jedinice NOV i POJ su razbile i uništile neprijateljske ustaško-domobranske garnizone u Han-Pijesku, Srebrenici, Bratuncu, Vlasenici, Olovu, Kladnju i Zvorniku. Stvorena je, ubrzo, prostrana slobodna teritorija između Krivaje, Spreče i Drine. Od početka jula na ovoj slobodnoj teritoriji, započinju svoj ratni borbeni put i dvije nove divizije NOVJ - 16. vojvođanska divizija, u čiji sastav su ušle 1, 2. i 3. vojvođanska brigada i 17. istočnobosanska, u čiji sastav su ušle 6. istočnobosanska i 15. majevička brigada, te Majevički NOP odred. Tako se, u julu 1943, u istočnoj Bosni našlo pet snažnih partizanskih divizija. Pored navedenih jedinica, tu se našla i 5. krajiška divizija i dvije oslabljene brigade 3. divizije. Uz to su ove značajne snage predstavljale i konkretnu opasnost za neprijatelja u rejonu Tuzle, politički i ekonomski veoma važnog područja. Pošto su se prednji dijelovi Operativne grupe partizanskih divizija već nalazili na prilazima Tuzli, neprijatelj je bio neposredno ugrožen u tuzlanskom rudarsko-industrijskom basenu, a isto tako onemogućen je da se koristi i žetvom u bogatim žitorodnim krajevima Semberije i Posavine. Da bi otklonio tu neposrednu opasnost, neprijatelj je pokušao da jednim ofanzivnim zahvatom, nastupajući sa juga i sje-

vera, uništi Operativnu grupu divizija NOVJ, Vrhovni štab, CK KPJ i, uopšte, partizanske snage u istočnoj Bosni.

Ofanziva je trajala 7 dana, od 13. do 20. jula 1943. godine. U njoj su bile angažovane njemačke snage 369. »vražje« divizije i glavnina 7. SS »Princ Eugen« divizije, 7. domobranski zdrug i ostale ustaške, domobranske, milicijske i četničke jedinice, koje su se našle na prostoru između Spreče i Bosne, Romanije, Rogatice i Drine.[1]) Glavni neprijateljski napad bio je usmjeren prema Šekovićima, gdje je bila smještena Centralna bolnica u kojoj se, još uvijek, nalazilo oko 250 teških, nepokretnih ranjenika. Evakuacija ranjenika na Milan planinu izvođena je i u toku borbe, ali je oko 100 ranjenika palo u ruke neprijatelja i bilo ubijeno.[2]) Što se tiče operativnih jedinica, Vrhovni štab je izvršio dekoncentraciju snaga na veoma širokom prostoru, čime je paralisan glavni udar neprijateljske ofanzive. U jeku borbi, još 23. jula, donesena je odluka da se CK KPJ i Vrhovni štab, sa 1. proleterskom i 7. divizijom, prebace u Bosansku krajinu. Ocijenjeno je da se poslije iskrcavanja saveznika na Siciliji može ubrzo očekivati i izbacivanje Italije iz rata i da, zbog toga, težište djejstava treba prenijeti u krajeve koji su bili bliže italijanskoj okupacionoj zoni. Druga proleterska divizija je zadržavana još dvadesetak dana na području istočne Bosne, odakle će biti upućena prema Sandžaku i Crnoj Gori.[3])

Nijemcima je, u ofanzivi, pošlo za rukom da privremeno uspostave svoje i ustaško-domobranske posade u nekim gradovima i varošicama u dijelu istočne Bosne, ali, šire, prostor je ostao pod kontrolom snaga NOV i POJ. Pokušaj neprijatelja da nastavi ofanzivu južno od linije Vlasenica-Kladanj završio je potpunim neuspjehom, nakon čega su se njegove snage, uz znatne gubitke, povukle u Tuzlu i Sarajevo, odakle su i započele svoje operacije.

Poslije odlaska Vrhovnog štaba, 1. i 7. divizije u centralnu Bosnu i kasnije odlaska 2. proleterske divizije prema Crnoj Gori, na teritoriji istočne Bosne ostale su jedinice 16. i 17. divizije i nekoliko NOP odreda. Težište njihove aktivnosti preneseno je sada na područje Majevice, Semberije, Posavine, Trebave i Ozrena.

Na prostoru Majevice i Semberije razvijali su svoja djejstva 16. divizija i Majevički NOP odred. Njihove jedinice su u noći

[1]) Ahmet Đonlagić, Prodor operativne grupe i značaj dolaska CK KPJ i Vrhovnog štaba u sjeveroistočnu Bosnu, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Tuzla, 1984, knjiga 2, str. 957.

[2]) Miloš Zekić, Prelomna jesen 1943. godine u istočnoj Bosni, Istočna Bosna u NOB-i, Beograd, 1971, knjiga 2, str. 93.

[3]) A. Đonlagić, n. Cl., str. 963.

7/8. avgusta oslobodile Janju. U noći 9/10. avgusta, 2. bataljon 1. brigade, 16. vojvođanske divizije i Majevički NOP odred počinju uspješan napad na Bijeljinu. Poslije nekoliko dana napornih borbi, grad je bio oslobođen. Međutim, poslije toga došlo je do intervencije njemačkih snaga i domobranskih jedinica iz pravca Rače koje su prodrle u Bijeljinu, ali su u njoj ostale praktično izolovane. Majevički NOP odred i dijelovi 3. vojvođanske brigade zadržali su se na području Majevice i Semberije, a glavnina 16. divizije otišla je prema Birču. Prilikom tog pokreta njene jedinice su protjerale seosku muslimansku miliciju i četnike. U noći 11/12. septembra, razbivši jedan ustaški bataljon, jedinice 16. divizije su ponovo oslobodile Vlasenicu. Iz Vlasenice one su krenule u akciju na neprijateljske posade u dolini gornje Spreče. Tom prilikom su razbile neprijateljske posade u Capardama, Memićima, Kalesiji i drugim selima. Ovim uspješnim akcijama 16. divizije proširena je slobodna teritorija Birča, povezana oslobođena područja Birča i Majevice i olakšano je djelovanje Birčanskog NOP odreda.[4])

Istovremeno je 17. istočnobosanska divizija ostvarila značajne pobjede u svom nastupu prema Ozrenu, Trebavi i Posavini. Sredinom avgusta razbijeni su trebavski četnici od kojih je 175 zarobljeno.[5]) Krajem avgusta oslobođena je Gračanica, razorena željeznička pruga Tuzla-Doboj, razbijeni četnici u selima Jasenici, Smolući, Potpeći. Razvijajući operacije prema Posavini i Trebavi, jedinice 17. divizije su, do polovine septembra 1943, oslobodile Modriču, Bosanski Šamac, Orašje, Odžak, Gradačac, Gračanicu, stvarajući značajnu i kompaktnu slobodnu teritoriju. Konačno, jedinice 16. divizije NOVJ su oslobodile Bijeljinu 24. septembra, čime je cijela prostorija između Drine, Save, Spreče i Bosne, izuzev Brčkog, Doboja i Tuzle, bila oslobođena od neprijatelja.

Uspjesi su podstakli stotine mladih ljudi da pristupaju NOP-u, što je omogućilo ne samo popunu postojećih, nego i formiranje novih jedinica NOV i POJ u istočnoj Bosni. Na Romaniji je formiran Romanijski NOP odred, pri čemu je kao jezgro poslužio Glasinački bataljon 6. istočnobosanske brigade.[6]) UObudovcu, 17. septembra, bio je formiran Posavski NOP odred, a samo tri dana kasnije, u Skugriću, i Trebavski NOP odred.

Pored partizanskih odreda, u to vrijeme, 21. septembra, formirana je i 3. muslimanska brigada, koja je ubrzo bila preimeno-

[4]) Isto, str. 970.
[5]) Isto, str. 970.
[6]) M. Zekić, n. čl„ str. 93.

vana u 16. Tako je 17. istočnobosanska divizija dobila svoju treću brigadu. Kao jezgro za formiranje 16. muslimanske brigade poslužio je Muslimanski bataljon 6. istočnobosanske brigade, koji je, polovinom septembra, bio narastao na oko 450 boraca.

Polovinom septembra (noć 12/13) preko rijeke Bosne u istočnu Bosnu je, po naređenju Vrhovnog štaba, stigao Štab 1. korpusa NOVJ, koji je kasnije, početkom oktobra (5. 10), preimenovan u 3. korpus. Štab su činili: general Košta Nađ, komandant, Vlado Popović, politički komesar, Todor Vujasinović, zamjenik komandanta i Jovo Vukotić, načelnik Štaba. S njim je na teritoriju istočne Bosne stigla i 2. krajiška brigada. Pod komandu štaba 1. korpusa su stavljene sve snage NOV i POJ na teritoriji istočne Bosne, uključujući i 16. vojvođansku diviziju. Nekoliko dana je štab 1. korpusa boravio u okolini Gradačca i u samom Gradačcu, a u vrijeme bitke za Tuzlu prebacio se u rejon Srebrenika.[7])

Početkom jeseni 1943. godine, dakle, vojno-politička situacija na teritoriji istočne Bosne bila je veoma povoljna. Snage NOV i POJ su kontrolisale prostranu slobodnu teritoriju i sve gradove, sa izuzetkom Tuzle i Brčkog. Po gradovima i selima izgrađivana je mreža organa narodne vlasti, stvarani su NO odbori tamo gdje nisu postojali, uspostavljana je mreža društveno-političkih organizacija, jačale su organizacije KPJ i SKOJ-a. U selu Trnovi, kod Bijeljine, je tih dana pokrenut list »Oslobođenje«. Kapitulacijom Italije Nijemci su morali da popune prazninu, koja je nastala na onom dijelu okupirane teritorije koju su zaposjedale italijanske vojne snage. Na taj način Nijemci su morali da oslabe i svoje garnizone u istočnoj Bosni, što je kvislinške snage dovelo u vrlo tešku situaciju. Prateći takav razvoj situacije, drug Tito je, 22. septembra, preporučio Štabu Korpusa da razmotri mogućnost oslobođenja Tuzle.[8]) Štab 1. korpusa je procijenio da za ovu operaciju postoje svi povoljni uslovi, da će vojno-politički i ekonomski značaj oslobođenja tog značajnog proleterskog, industrijsko-rudarskog centra biti ogroman te je donio odluku o oslobođenju Tuzle, čime će biti zaokruženi uspjesi NOV i POJ u istočnoj Bosni, u jesen 1943. godine.

Odluku o napadu na neprijateljski garnizon u Tuzli, Štab 1. korpusa (od oktobra 1943, 3. k^pus) je donio 27. septembra 1943. godine. Donoseći ovu odluku, Štab je, pored čisto vojničkih, imao u vidu i političke i ekonomske razloge. Tuzla je, u to vrijeme, u strateškom smislu, služila neprijateljskim snagama kao oslonac za po-

[7]) **Esad Tihić, Posavsko-trebavski NOP odred, Beograd, 1983, str. 118.**
[8]) **A. Đonlagić, n. čl., str. 971.**

kretanje akcija prema Majevici, dolini Spreče, Birču, Posavini, Trebavi, Ozrenu. Oslobođenjem Tuzle bili bi ostvareni veoma povoljni uslovi za mobilizaciju novih boraca, posebno iz redova radništva i omladine, naročito iz redova muslimanske i hrvatske nacionalnosti, što je bilo od bitnog političkog značaja za dalji razvitak NOR-a i revolucije u ovim krajevima. Oslobođenje Tuzle bi, nesumnjivo, ubrzalo proces diferencijacije, koji je već započeo u redovima neprijateljskih formacija, zahvaćenih demoralizacijom. Ovladavanje ekonomskim potencijalima tuzlanskog industrijsko-rudarskog basena obezbijedilo bi značajne strategijske osnove za dalji razvitak NOB-e i ne samo u istočnoj Bosni.

Uslovi za oslobođenje Tuzle bili su relativno povoljni. Glavne njemačke snage bile su, poslije kapitulacije Italije, orijentisane prema područjima jadranske obale i zapadnim dijelovima zemlje, te nije postojala vidljiva opasnost od snažnije njihove intervencije u toku same borbe. U samom Tuzlanskom garnizonu neprijateljske snage su imale jačinu jedne divizije. To su bile, prije svega, domobranske jedinice, oružnici, jedinice DOMDO pukovnije (pripadnici tzv. legije),[9]) i mali broj ustaša i Nijemaca - gestapovaca. Od njemačkih vojnih snaga u gradu je bila samo jedna oklopna četa, a samo dva dana uoči napada jedinica NOV i POJ na neprijateljski garnizon u Tuzli iz nje je prema Doboju povučen jedan njemački bataljon. Neprijateljske snage su bile tako raspoređene da ih je oko 4000 bilo u samom gradu, a oko 2000 vojnika u okolnim uporištima: Gornjoj Tuzli, Simin-Hanu, Bukinju, Živinicama i Lukavcu. Odbrana je fortifikacijski bila dobro uređena i podešena za kružnu

[9]) U muslimanskim naseljima u istočnoj Bosni, posebno u dolini Spreče, od 1942. godine jačala je specifična vojna tvorevina u formi seoskih straža - poznata kao muslimanska milicija. Tamo gdje je politički uticaj NOP-a bio veći, gdje su partizani postizali uspjehe, pripadnici muslimanske milicije odnosili su se tolerantnije prema jedinicama NOV i POJ i često, bez borbe, propuštali su ih kroz svoja sela. Muslimanska milicija je bila vezana za ustašku vlast, od koje je dobijala naoružanje i veoma često zajedno sa domobranima, ustašama i Nijemcima vodila borbu protiv partizana. Pod uticajem ustaške vlasti postepeno je dobijala organizovaniji, homogeniji karakter, pretvarajući se u vojne formacije. Ove formacije niču pod različitim nazivima, prvo kao 3. bojna 8. pukovnije, pa Dobrovoljački odjel narodnog ustanka, Domobranska dobrovoljačka pukovnija, zatim zeleni kadar kao 10. posadni zdrug, odnosno 3. gorski zdrug.

Domobranska dobrovoljačka (dom-do) pukovnija bila je, uglavnom, sastavljena od seljaka Muslimana iz tuzlanskog, zvorničkog, bijeljinskog, brčanskog, gradačačkog i gračaničkog sreza. Njeno stvaranje je počelo u Tuzli, u proljeće 1942. godine. Poznata je kao muslimanska legija, formirana tobože radi odbrane muslimanskih sela od »odmetničkih bandi«, odnosno radi borbe protiv NOP-a i vršenja žandarmerijske službe. Oslobođenjem Tuzle, oktobra 1943. godine, ona je razbijena, ali su na graničnim dijelovima teritorije na kojoj je formirana, prema Gračanici i Zvorniku, ostale kompaktne njene jedinice, koje su kasnije poslužile kao oslonac za formiranje zelenog kadra.

odbranu. Duž čitave ivice varoši, izgrađeno je više linija rovova sa bunkerima i bodljikavom žicom, a dvije najutvrđenije tačke odbrane bile su Istočni logor sa Gradinom i Zapadni logor. Neprijatelj je raspolagao i sa 30 topova različitog kalibra.[10])

Za neposredan napad na neprijateljski garnizon u Tuzli bile su određene, uglavnom, jedinice 17. istpčnobosanske divizije, i to: 6. brigada (900 boraca), 2. krajiška, stavljena pod operativnu komandu Štaba 17. divizije (450), 16. muslimanska (350), te Ozrenski NOP odred (180), ukupno 1800 boraca, koji su raspolagali sa 6 minobacača i dva protivtenkovska topa. Prema naređenju Štaba 3. korpusa NOVJ, u neposrednom napadu je trebalo da učestvuju i jedinice 16. vojvođanske divizije. One, međutim, nisu uspjele da stignu na vrijeme na određene im položaje, jer su bile prilično udaljene, na prostoru između Bijeljine i Brčkog, u dolini Save.[11]) Obezbjeđenje najznačajnijeg pravca prema Doboju povjereno je 15. majevičkoj brigadi (700)..Njoj je bio pridodat iTrebavski NOP odred (100). Po dužini ovog pravca angažovan je i Majevički NOP odred (600), čiji je osnovni zadatak bio likvidacija neprijateljskog uporišta u Lukavcu. Pravac Srnice - Gradačac obezbjeđivao je Posavski NOP odred, a 3. vojvođanskoj brigadi je naređeno da spriječi eventualnu intervenciju neprijateljskih snaga na pravcu Brčko - Tuzla. Pripremajući napad na neprijateljski garnizon u Tuzli, Štab 3. korpusa je odlučio da snage obezbjeđenja budu čak jače od onih koje su direktno napadale na neprijatelja u gradu. Pokazalo se da su procjene situacije i ovakva odluka bili potpuno ispravni, jer su snage obezbjeđenja, naročito 15. majevička brigada, odigrale prvorazrednu ulogu, kako u borbi za oslobođenje, tako i za odbranu tek oslobođene Tuzle.[12])

Napad je, po planu, izveden nastupanjem u tri kolone. Desnu kolonu činila je 16. muslimanska brigada sa zadatkom da napada neprijatelja u pravcu Bukinja, a potom pravac svog nastupanja orijentiše prema Kreki. Srednju kolonu trebalo je da čine 6. istočnobosanska brigada i Ozrenski NOP odred sa pravcem napada Piskavica - Tušanj - Zapadni logor. Druga krajiška brigada, koja je činila lijevu (treću) kolonu, trebalo je da nastupa preko Gradine i slanih bunara prema Istočnom logoru. Konačno, jedinice 16. vojvođanske divizije, koje su planirane da budu uključene u napad, preko Ilinčice bi prodirale prema Željezničkoj stanici u Tuzlu. Početak

[10]) M. Zekić, n. čl„ str. 94.
[11]) Isto, str. 95.
[12]) Isto, str. 95.

napada je bio određen za 29. septembar u 21 sat. Napad svih jedinica NOV i POJ, izuzev vojvođanskih, započeo je u određeno vrijeme. Borbe su trajale od 29. septembra uveče do 2. oktobra u podne. Za komandovanje i za borce partizanskih snaga to je bilo jedno novo značajno iskustvo. Prvi put se, u istočnoj Bosni, izvodio napad na neprijatelja u jednom većem utvrđenom gradu. U toku prva dva dana borbi jedinice NOV i POJ su svoje napade izvodile noću, a po danu su odbijale neprijateljske protivnapade. Odlučujući napad na neprijatelja u gradu započeo je 1. oktobra u 20,30 časova, jednovremenim napadom svih brigada. Glavni udar 6. brigade bio je usmjeren na Zapadni logor, 2. krajiške na Gradinu i Istočni logor, a 16. muslimanska brigada, pošto je oslobodila Bukinje i dio Kreke, pomjerila se preko Kužića kose i Crvenog Brda na Ilinčicu, odakle je napadala prema Željezničkoj stanici. Neprijateljske snage su pružale snažan otpor, očekujući pomoć iz pravca Doboja i Brčkog, nadajući se da će se jedinice NOV i POJ, kao i prethodnih dana, krajem noći povući na svoje polazne položaje. Međutim, ova očekivanja i nadanja neprijatelja se nisu ostvarila. Pomoć iz pravca Doboja i Brčkog nije stizala, jer se neprijateljske snage nisu mogle probiti, a jedinicama NOV i POJ naređeno je da napad još energičnije nastave i po danu. U takvoj situaciji dolazi do demoralizacije i osipanja u neprijateljskim redovima. Sredinom prijepodneva počela je masovna predaja domobrana. Najzad, oko podne, 2. oktobra, slomljen je otpor Nijemaca i ustaša. Cio grad je bio slobodan, neprijateljski garnizon u gradu likvidiran, sa izuzetkom jedne grupe od oko 100 Nijemaca i nešto ustaša koja je uspjela da se probije prema Brčkom i Majevici.[13])

Poraz neprijateljskih snaga bio je potpun. Zarobljeno je 2136 neprijateljskih vojnika, 130 oficira, među njima ijedan general i nekoliko viših oficira, ubijeno je 500, a ranjeno 400 neprijateljskih vojnika i oficira. Od toga 80 je Nijemaca, a ostali su bili domobrani, legija, ustaše, milicija i žandarmi. Zaplijenjeno je 2200 pušaka, 30 teških mitraljeza, 110 puškomitraljeza, 50 automata, 5 teških bacača, 25 topova, 20 vagona puščane i artiljerijske municije, 3 radio-stanice, preko 50 vagona životnih namirnica, preko 300 vagona soli, 2 vagona benzina, oko 30 teških i lakih automobila, oko 3500 vojničkih odijela, 1500 pari cipela i velika količina ostale ratne opreme. Iz ustaškog zatvora oslobođeno je 400 - 500 zarobljenika, aktivista i pristalica NOP-a. Uništeni su: 1 oklopni voz, 3 tenka, sve željezničke stanice od Tuzle do Miričine, željeznička

[13]) **Isto, str. 97.**

pruga Tuzla - Miričina i svi mostovi na ovoj pruzi. Istovremeno, zaplijenjeno je 10 lokomotiva i preko 100 željezničkih vagona.[14]) Treća vojvođanska brigada 16. divizije je blagovremeno i potpuno zatvorila pravac Brčko - Tuzla i odbila napade neprijatelja iz Brčkog, a 1. vojvođanska brigada oslobodila je Gornju Tuzlu 3. oktobra.

Naročito teške borbe, u vrijeme oslobođenja Tuzle, a i kasnije, morale su voditi one snage NOV i POJ koje su osiguravale pravac od Doboja. Još prvog dana borbe za oslobođenje Tuzle, u pomoć neprijateljskom garnizonu, krenula je iz Doboja njemačka borbena grupa »Fišer«, jačine između 4 i 5 bataljona, ojačanih artiljerijom i sa nekoliko tenkova. Jedinice 15. majevičke brigade i Trebavskog NOP odreda su, izvanrednim zalaganjem, zaustavljale dva dana snažne napade ove grupe, i to 30. septembra ispred Gračanice i 1. oktobra pored tog mjesta. Majevički NOP odred je, u međuvremenu, protjerao neprijateljsku posadu iz Lukavca i tako obezbijedio pozadinu 15. majevičkoj brigadi. Tuzla je oslobođena 2. oktobra, a već sutra Nijemci su izveli novi snažan napad na pravcu iz Doboja. Pošlo im je za rukom da, poslije višesatnih napada, uz angažovanje tenkova i avijacije, potisnu od ceste jedinice 15. majevičke brigade i tako omoguće nastupanje prema Tuzli. U popodnevnim satima potisli su i Majevički NOP odred iz Lukavca. U predvečerje tog dana (3. oktobra) pojedini dijelovi njemačkih snaga izbili su u visinu Bukinja i neposredno ugrozili tek oslobođenu Tuzlu. U gradu se, u tim kritičnim trenucima, nalazila samo 6. istočnobosanska brigada, dok su 16. muslimanska i 2. krajiška bile upućene prema neprijatelju koji se još uvijek nalazio u Živinicama. Šesnaesta vojvođanska divizija je, i dalje, sa svojim glavnim snagama, bila razvučena na komunikaciji Tuzla - Lopare.

Štab Korpusa je, u ovoj situaciji, vrlo brzo i efikasno reagovao. Na glavnom pravcu njemačkog prodora, na liniji Moluhe - Kreka - Kužića Brdo, postavljeni su bataljoni 6. istočnobosanske brigade. Privučeni su 15. majevička brigada i Majevički NOP odred i postavljeni desno od 6. brigade sa zadatkom da napadaju u bok i pozadinu izdužene neprijateljske kolone. Druga krajiška brigada, koja je povučena od Živinica, postavljena je lijevo od 6. brigade, na prostoru sela Husino. Istovremeno je naređeno 16. vojvođanskoj diviziji da sa glavninom svojih snaga priđe Tuzli radi eventualne odbrane grada. Radnici, omladina i uopšte građani Tuzle su pozvani da brane svoj grad. Naime, na trgu, pred opštinskom zgradom, održan je veliki narodni zbor, kojem je prisustvovalo gotovo sve

[14]) **Zbornik NOR, IV/18, dok. 79, str. 206.**

stanovništvo grada. Na zboru je govorio i Pašaga Mandžić, tada član PK KPJ za BiH. U toku govora, kada je dobio vijest da neprijatelj ugrožava oslobođeni grad, pozvao je prisutne da se pridruže partizanima, uzmu oružje i uključe se u borbu za odbranu grada. Poziv je sa oduševljenjem prihvaćen. Pod parolom »svi za odbranu Tuzle«, građani su uzimali oružje i neposredno sa zbora odlazili u 6. brigadu. U pravcu Moluha, u 6. istočnobosansku brigadu prva je krenula kolona radnika, a odmah zatim i kolona omladine. Omladinci i omladinke su upućeni na Rasovac, gdje su primili oružje i opremu i, po naređenju, krenuli kao pratnja kolone, koja je izvlačila plijen iz Tuzle u pravcu stare Majevice.[15]) Sa kakvim oduševljenjem su građani Tuzle prihvatili poziv da se pridruže braniocima grada, najbolje govori podatak daje, u toku noći 3/4. oktobra, samo u bataljone 6. brigade stupilo 300 novih boraca.[16])

Borbe za odbranu Tuzle bile su, po svojoj žestini, ravne onim koje su partizanski borci vodili za njeno oslobođenje. Dva dana i tri noći, na prilazima gradu, smjenjivali su se juriši i protivjuriši i pojedini položaji prelazili iz ruku jednih u ruke drugih. Međutim, koristeći se oprobanom taktikom pružanja odlučnog otpora neprijateljskim snagama, po danu, i preduzimanjem ofanzivnih djejstava po noći, jedinice NOV i POJ su preuzele inicijativu iz ruku neprijatelja i pripremale odlučujući napad, koji je započeo, rano ujutro 6. oktobra, nezadrživim jurišem 4. bataljona 6. istočnobosanske brigade. Prije toga ove njemačke jedinice su prihvatile kod Bukinja svoju posadnu jedinicu iz Živinica. Tom energičnom, dobro pripremljenom i iznenadnom napadu, Nijemci se nisu mogli suprotstaviti i započelo je njihovo paničnо povlačenje. O veličini te panike govori činjenica da su tenkovi, koji su imali zadatak da štite povlačenje, odstupali na čelu neprijateljske kolone. Pokušaj njemačke komande da organizuje uporniju odbranu, na prostoriji Lukavca i Puračića, završen je potpuno neuspješno i brzo povlačenje je nastavljeno. Relativno svježe jedinice 16. divizije uključene su u gonjenje potučenog neprijatelja. Nijemci su se, ubrzano, povlačili prema Doboju, čime je bitka za odbranu Tuzle bila uspješno okončana, 8. oktobra 1944. godine. U borbama za odbranu Tuzle zarobljeno je 20 neprijateljskih vojnika, ubijeno ih je i ranjeno oko 150. Zaplijenjeno je nekoliko kamiona, veći broj tovarnih grla, nešto oružja, znatna količina municije i ostalog raznog materijala.[17])

[5]) Neda Kerec, SKOJ u Tuzli 1943, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 3, Tuzla, 1987, str. 98.

[16]) M. Zekić, n. čl. str. 99

[17]) Gligo Mandić, 17. istočnobosanska udarna divizija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1976, str. 53.

Oslobođenje Tuzle, u velikoj mjeri, je uticalo na razmah NOB-e u istočnoj Bosni. Stanovništvo Tuzle i okolnih sela masovno se opredjeljivalo za NOP. Mnogi mještani iz srpskih sela, u kojima su do tada četnici imali uticaja, u velikom broju se okreću narodnooslobodilačkim snagama. Došlo je i do brzog osipanja kvislinških organizacija i vojnih formacija. Jedinice DOMDO pukovnije su se potpuno raspale, izuzev u okolini Gračanice i Zvornika. Veliki broj domobrana i njihovih oficira uključio se dobrovoljno u partizanske jedinice. Domobranski oficiri - njih 77 - su objavili proglas, pozivajući domobrane da prekinu služenje okupatoru i pređu na stranu NOV i POJ. Narodnooslobodilački pokret je ostvario odlučujući prestiž u masama. Neprijatelj nikada više nije u Tuzli bio siguran, nije vladao bezbjedno, držao se kao na staklenim nogama do definitivnog oslobođenja, septembra 1944. godine.[18])

Oslobođena Tuzla je izvršila punu mobilizaciju svojih materijalnih i ljudskih izvora za NOB-u. Građani Tuzle su oduševljeno dočekali slobodu, posebno radnici i omladina. Na svakom koraku je dolazilo do izliva patriotskih osjećanja. Često je, na dirljiv način, izražavana ljubav prema pripadnicima jedinica NOV i POJ. Partizani su bili uvijek u centru pažnje i interesovanja ljudi. Naročito su plijenile pažnju ličnosti komandanata proslavljenih partizanskih jedinica Danila Lekića, Glige Mandića, Veljka Lukića Kurjaka, Miloša Zekića, Franje Herljevića, Salema Ćerića, Dragana Stanića, Ratka Perića, Ratka Vujovića i drugih, ili ličnosti sugrađana - Tuzlaka, koji su među prvima 1941. godine stupili u redove partizanskih boraca. Oduševljenje i radost osjećali su se na svakom mjestu u gradu tih oktobarskih dana 1943. godine. Slavlju i toj opštoj atmosferi doprinosilo je, prema sjećanju savremenika, prekrasno vrijeme. Prva dva dana slobode pala su u subotu i nedjelju, a vrijeme je bilo gotovo proljećno, grad je plivao u suncu i radosti.[19])

»U gradu je vrilo kao u košnici. Na društvenu pozornicu pohrlilo je tako reći sve živo... Grad kao da je žurio da se izživi, sav je bio u pokretu. Svako je bio na neki način angažovan. Živio za neki zadatak. A povremeno, sve je prožimalo neko svečano raspoloženje. Omladina je prednjačila i u radu i u radosti novog neispisanog života. Zračila je vedrinom i u najvećim fizičkim naporima i na svojim igrankama i svojim revolucionarnim pjesmama, miješajući se s borcima naših jedinica.[20])

[18]) Mišo Vokić, Od prvog oslobođenja Tuzle do konačne pobjede, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 3, Tuzla, 1987, str. 282.

[19]) Isto, str. 255.

[20]) Cvijetin Mijatović, Četrdeset dana u oslobođenoj Tuzli, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga III, Tuzla, 1987, str. 21.

Gradani oslobođene Tuzle masovno su pristupali NOP-u, uključujući se u jedinice NOV i POJ. Računa se daje, u toku septembra - oktobra iz grada sa okolnim rudarskim naseljima u jedinice NOV i POJ, došlo oko 5000 novih boraca - radnika, omladine, intelektualaca i dr. Zahvaljujući toj činjenici, sve jedinice NOVJ koje su učestvovale u operaciji za oslobođenje i odbranu Tuzle bile su dobro popunjene. Tako je 6. istočnobosanska brigada, i pored gubitaka u borbama za oslobođenje Tuzle, narasla na 1200 boraca, Druga krajiška na 1400, 15. majevička na 800, a 16. muslimanska na 700 boraca.[21]) Masovnom opredjeljivanju građana Tuzle za NOP doprinosio je i dotadašnji uspješan rad ilegalne organizacije KPJ i SKOJ-a u gradu, veliki ugled NOP-a i njihovih pripadnika, značajan uticaj i ugled partizanskih porodica i simpatizera u gradu, te, konačno, i činjenica da se u NOB-u, prije i poslije oslobođenja Tuzle, neposredno uključio i veliki broj uglednih građana - Omer Gluhić, Meša Selimović, Jure Begić, Ante Kamenjašević, Aleksandar Preka, Rade Peleš, muftija Muhamed Šefket Kurt, Bogomir Brajković, Đorđe Vasković, Muhamed Gagić, Dimitrije Janković, Muradbeg Zaimović i drugi. U ovakvim prilikama, u jedinice NOV i POJ, svrstavali su se ne samo članovi KPJ i SKOJ-a, omladinci i gradani koji su već bili na strani pokreta ili bili njegovi simpatizeri, nego i mnogi drugi, koji, s njim do tada, nisu imali nikakve veze.[22])

Priliv novih boraca bio je takvih razmjera daje bilo moguće pristupiti i formiranju novih jedinica NOVJ u istočnoj Bosni. Samo nekoliko dana poslije oslobođenja Tuzle osnovana je 17. majevička brigada (komandant Veljko Lukić Kurjak, politički komesar Milutin Pejanović). Osnov za novoosnovanu brigadu poslužio je Majevički NOP odred. Osamnaesta hrvatska NOU brigada (Franjo Herljević, komandant, Mirko Filipović, politički komesar) formirana je, najvećim dijelom, od novih boraca iz hrvatskih rudarskih sela u okolini Tuzle, a za 19. birčansku brigadu (Vojo Ilić, komandant, Rade Jakšić politički komesar) osnovu je dao Birčanski NOP odred. Ojačani su i svi postojeći NOP odredi na teritoriji istočne Bosne. Formirana je i 27. divizija.[23]) Sve jedinice su bile dobro naoružane, naročito automatskim oružjem - mitraljezima i puškomitraljezima, te dobro snabdjevene municijom. Raspolagale su minobacačima, a neke i protivtenkovskim topovima. Pri Štabu 17. divizije postojala je i baterija brdskih topova.

[21]) M. Zekić, n. čl., str. 101.
[22]) M. Vokić, n. čl., str. 260.
") M. Zekić, n. čl., str. 101.

J

Poslije oslobođenja Tuzle Štab 3. korpusa raspolagao je značajnim snagama sa kojima je mogao planirati i izvoditi zamašnije vojne poduhvate. Na oslobođenom prostoru, između Drine i Bosne, Save i Sarajeva, odvijao se slobodan život, narastale su oslobodilačke snage, pripremajući već tada značajnije operacije radi prodora snaga NOVJ prema istoku, odnosno Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji.[24])

FORMIRANJE TUZLANSKOG NOP ODREDA

Već je bilo riječi o tome da su se građani Tuzle i tuzlanskog industrijsko-rudarskog basena masovno odazvali pozivu, za borbu, upućenom od Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, Oblasnog komiteta SKOJ-a i Štaba 3. korpusa NOVJ. Na stotine ih je pristupilo partizanima, omogućavajući tako popunjavanje postojećih i osnivanje novih jedinica NOV i POJ. Pored tri brigade i jedne divizije, formiran je tada i Tuzlanski NOP odred. On je bio prva jedinica NOV i POJ koja je nosila ime grada Tuzle. To ne znači da je Tuzla, njegovim formiranjem, značajnije se uključila u NOR i revoluciju. Kao jedan od većih revolucionarnih i proleterskih centara u istočnoj Bosni, Tuzla je, još od prvih ustaničkih dana 1941. godine, igrala prvorazrednu ulogu u razvoju NOB-e u istočnoj Bosni. I do oktobra 1943. godine grad i njegova okolina su dali veliki broj boraca, koji su upućivani prema ustaničkim žarištima istočne Bosne, prema Majevici, Birču, Ozrenu, a borili su se i širom Jugoslavije kao borci u mnogim proslavljenim jedinicama NOV i POJ. Sada, oslobođenjem cijelog tuzlanskog industrijsko-rudarskog basena, nametnula se potreba stvaranja jedne teritorijalne vojne jedinice, koja bi svojim stalnim prisustvom i akcijama čvršće vezivala grad i njegovu okolinu za NOP, neprekidno provodila mobilizaciju ljudskih snaga i angažovala materijalna dobra za potrebe NOV i POJ, branila slobodnu teritoriju i uništavala kvislinške, neprijateljske snage, njegovu organizaciju i postaje na širem prostoru Tuzle. Odluku o njegovom formiranju donijeli su Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu i Štab 3. korpusa NOVJ, 12. oktobra 1943. godine. Odluka je objavljena na štampanim plakatima u svim dijelovima grada, okolnim naseljima i selima sa pozivom građanima - radnicima, seljacima, omladini da se prijavljuju i stupaju u Odred. Odziv dobrovoljaca je bio masovan što nije iznenađivalo, s obzirom na raspoloženje građana u oslobođenoj Tuzli i njenoj okolini.

[24]) **Isto, str. 103.**

Odluka o osnivanju Tuzlanskog NOP odreda je realizovana 24. oktobra 1943. godine.[25]) Štab Odreda je konstituisan u zgradi ranije komande 15. puka jugoslovenske vojske-stari Dom armije. U četiri bataljona uvršteno je oko 600 boraca,[26]) radnika, omladinaca, znatnog broja intelektualaca i drugih građana Tuzle i radnika i seljaka iz njene okoline. Za komandanta Tuzlanskog NOP odreda postavljen je Omer Gluhić, učitelj iz Tuzle, a za političkog komesara Pero Eraković, student iz Tuzle, a od decembra 1943. Mehmed Selimović Meša. U Štab Odreda ušli su još i Rade Perić, učenik iz Tuzle, kao zamjenik političkog komesara, Ferhat Azabagić, trgovac, kao intendant i Muhamed Dusinović, student veterine, kao regerent saniteta.

Na dužnost komandanata bataljona postavljeni su: u Prvom Alija Alijagić, učitelj iz Dervente, u Drugom Vehid Begić, pravnik iz Koraja, u Trećem Abdulah Mujezinović, trgovac iz Tuzle i u Četvrtom Muhamed Gagić, profesor Gimnazije u Tuzli. Dužnosti političkih komesara bataljona preuzeli su: Aleksandar Vokić, student iz Tuzle, u Prvom bataljonu, Milutin Milanović Mile, radnik iz Tuzle, u Drugom - poslije pogibije Milutina Milanovića, dužnost komesara u ovom bataljonu, početkom decembra, preuzeo je Vehid Delibegović Roki. Ahmet Siljić Kadija, šerijatski sudija iz Gračanice, bio je komesar u Trećem, a Adem Osmanbegović, pravnik iz Gračanice, u Četvrtom bataljonu. Adem Azapagić, radnik, postavljen je na dužnost zamjenika političkog komesara u Drugom bataljonu, a Svetozar Bujaković, radnik iz Kreke, na istu dužnost u Trećem bataljonu.[27]) Franjo Souček, radnik iz Lukavca, preuzeo je dužnost intendanta u Trećem bataljonu.

Odred je formiran, pretežnom većinom, od novih boraca među kojima je bilo članova KPJ, SKOJ-a i saradnika NOP-a, koji su do tada radili u ilegalnim uslovima. Međutim, prilikom njegovog osnivanja, u Odred su iz 6. istočnobosanske NOU brigade upućena samo četiri iskusna partizanska borca iz 1941. godine, ratnika iz mnogih dotadašnjih bitaka. To su bili Pero Eraković, Rado Perić, Boško Popović Popac i Aleksandar Vokić, koji su dolaskom u Odred preuzeli političke funkcije, a ne vojničke. Vojničko iskustvo posjedovao je i određen broj rukovodećih ljudi u Odredu, jer su bili rezervni oficiri stare jugoslovenske vojske, ali ni komandant Odreda,

[26]) Leksikon NOR-a i revolucije u Jugoslaviji 1941-45, Beograd, 1980, knjiga II, str. 1141.

[26]) Isto.

[27]) Nije bilo moguće utvrditi imena zamjenika komesara 1. i 4. bataljona.

a

niti komandanti bataljona nisu imali iskustva u partizanskom ratovanju. Za Tuzlanski NOP odred bilo je karakteristično i to da je prilikom formiranja popunjen vojnički neiskusnim i neobučenim ljudstvom.

Pripadnici Odreda poticali su iz svih sredina grada i njegove okoline. Bili su zastupljeni pripadnici svih naroda koji su živjeli na ovom tlu. U Odred je stupilo i nekoliko poznatijih sportskih radnika i sportista, članova radničkog sportskog društva »Sloboda«. Bilo je, pogotovu, u početku, i više omladinki, mahom Skojevki, učenica Gimnazije i drugih škola u Tuzli.

Odmah nakon osnivanja, krajem oktobra i početkom novembra, Odred je uključen u izvršavanje borbenih akcija, koje, zapravo, predstavljaju vatreno krštenje za većinu njegovih boraca. Takva je bila i akcija 3. bataljona u borbi sa četnicima na Majevici. Naime, nakon osnivanja Odreda, njegov 3. bataljon je bio smješten u Simin-Hanu, u prostorijama Solane. Svakodnevno je vršio izviđanje prema Majevici radi praćenja i prikupljanja podataka o kretanju četnika Radivoja Kerovića. Kada su se četnici pokrenuli i zauzeli položaje na Busiji, Bataljon je dobio zadatak da ih napadne. Nastupajući preko Požarnice, okolnih zaselaka i drugih sela, borci 3. bataljona su prišli četničkim položajima. Došlo je do borbe u kojoj su poginula dva borca Odreda. Zarobljen je jedan četnik, ali i Slobodan Bođo Jošilović, borac Odreda.[28]) Odred je izvodio i akcije čišćenja naselja u okolini Tuzle, razoružavao pripadnike Dobrovoljačke muslimanske legije i drugih neprijateljskih formacija. Tako je 27. oktobra jedan bataljon Odreda, zajedno sa jedinicama 19. birčanske NOU brigade, učestvovao u čišćenju od četnika sela u Spreči i zelenokadrovaca, koji su se tih dana počeli organizovati. Sastav jedinica zelenog kadra sačinjavali su, uglavnom dezerteri, oni pripadnici legije koji nisu htjeli da pristupe NOP-u poslije oslobođenja Tuzle, već se prvo skrivaju, a zatim bježe u šumu i formiraju tzv. zeleni kadar. U muslimanskim selima, između Tuzle i Zvornika, jedinice muslimanske legije se pretvaraju u formaciju - zeleni kadar.[29]) Naime, oko 200 milicionara iz rejona Zvornika, pod komandom Nešeta Topčića, profesora, dali su svojoj formaciji početkom oktobra 1943. godine, naziv »zeleni kadar«. Kasnije su se

[28]) Kasnije je došlo do razmjene zarobljenika. Vidi sjećanje Šefkije Vrapca u ovoj knjizi.

[29]) Legija iz tih sela je koncem 1941. i početkom 1942. godine činila zločine prema srpskom stanovništvu, a u periodu 1942-1944. je, po nalogu okupatora, sprječavala povezivanje slobodnih teritorija Majevice i Birča. Isto tako, legija, oko Puračića i Turije, je vodila u zimu 1941/42. godine borbe protiv Ozrenskog NOP odreda.

toj kvislinškoj jedinici priključivale milicijske grupe iz muslimanskih sela u dolini Spreče.[30]) Odred je krajem oktobra zajedno sa 18. hrvatskom brigadom bio angažovan i prema Doboju, nalazeći se oko sela Turije. Kada je 17. divizija napustila teren Ozrena, a 18. hrvatska brigada bila angažovana u akcijama čišćenja tog kraja i dijelovi Odreda, odnosno bataljon Muhameda Gagića, su sa više ili manje uspjeha vodili borbe sa ozrenskim četnicima. Inače, Odred je u početku svoje borbene aktivnosti bio, zajedno sa novoformiranim jedinicama 18. hrvatskom i 19. birčanskom brigadom, angažovan na obezbjeđivanju Tuzle iz pravca Zvornika ili Doboja. Zapravo, da bi učvrstio i što uspješnije iskoristio rezultate ostvarene početkom jeseni 1943. godine, Štab 3. korpusa je, samo desetak dana poslije oslobođenja Tuzle, uputio 16. diviziju NOVJ na područje Trebave i Posavine sa zadatkom izviđanja prema Brčkom i njegovog eventualnog oslobođenja, 17. istočnobosansku diviziju na područje Ozrena sa zadatkom čišćenja tog područja od četnika, ometanja saobraćaja na pruzi Doboj - Maglaj, oslobođenja Maglaja i daljeg prodiranja prema Varešu, a novoformiranu 27. diviziju je usmjerio preko Kladnja, Vlasenice, Han-Pijeska ka Sokolcu i Rogatici sa zadatkom čišćenja Romanije od četnika i rušenja željezničke pruge Sarajevo - Višegrad. Poslije upućivanja ovih partizanskih jedinica NOVJ na izvršenje novih operativnih zadataka, Štabu 3. korpusa, za zatvaranje pravaca prema Zvorniku i Doboju, ostale su dvije novoformirane brigade (18. i 19), Ozrenski, Trebavski i Tuzlanski NOP odred. Na komunikaciji Tuzla - Zvornik angažovani su 19. birčanska i dijelovi Tuzlanskog odreda. Na pravcu prema Doboju bili su postavljeni 18. hrvatska brigada, Trebavski i Ozrenski odred. Pozadi 18. hrvatske koja je držala položaje na liniji sela Devetak - Turija - Grič bili su razmješteni i dijelovi Tuzlanskog odreda. Tuzlanskom odredu je naređeno da pojača posadu Puračića i pravac Puračić - Porječina - Bosansko Petrovo Selo, održavajući vezu sa Ozrenskim NOP odredom na ovoj strani Spreče.[31])

Na pravcu prema Doboju situacija je postala teža kada su, početkom novembra, u Doboj došle znatne njemačke snage. Uskoro je došlo do jednog snažnog njemačkog napada u pravcu Tuzle. Izveli su ga motorizovani dijelovi iz sastava 369. njemačke divizije sa oko 2000 vojnika i 9 tenkova. Jedinice 18. hrvatske brigade i Ozrenski NOP odred nisu bili u stanju da se uspješno suprotstave

[30]) Ahmet Đonlagić, n. čl., strana 47.
[31]) Zbornik NOR-a, IV/18, dok. br. 128.

ovom neprijateljskom prodoru i 11. novembra Nijemci su ponovo zaposjeli Tuzlu, poslije 40 dana njenog života u slobodi.

Poslije neprijateljskog zauzimanja Tuzle, Tuzlanski odred se zadržao na lijevoj obali Spreče, i u toku novembra je najčešće boravio na liniji sela Vukovije - Gračanica - Đurđevik. Zadatak Odreda je bio zatvaranje pravca Živinice - Kladanj, odbrana slobodne teritorije od neprijateljskih upada, izviđanje prema Tuzli i praćenje pokreta i namjera neprijateljskih snaga. Imao je u to vrijeme 430 boraca, od toga 30 drugarica. Od naoružanja je imao 400 pušaka, jedan laki mitraljez, 3 puškomitraljeza, 5 strojnica, 15 revolvera i 200 ručnih bombi. Isto tako, imao je 9 jahaćih i 18 tovarnih konja.[32])

Odred se na ovom prostoru vrlo brzo našao u teškoj situaciji, jer je bio izložen stalnim napadima nadmoćnih neprijateljskih snaga. Već u noći 11/12. novembra, samo jedan dan poslije napuštanja Tuzle, zelenokadrovci su u Vukovijama, selo Masle, napali kolonu od oko 100 boraca Odreda, koji su pratili komoru i veliku grupu pripadnika NOP-a, aktivista i simpatizera - građana Tuzle, koji su se zajedno sa Odredom povukli iz grada.

Naime, noću između 10. i 11. novembra 1943. godine, sa jedinicama NOVJ, vojno-pozadinskim ustanovama narodne vlasti, rukovodstvima KPJ, SKOJ-a kao i drugih organizacija povukao se iz Tuzle i veliki broj građana. Računa se da se pred neprijateljem tada povuklo oko 1000 građana, žena, djece i starijih osoba različitog zvanja.[33]) Povlačili su se prema Majevici, Birču, a jedna velika grupa se priključila Tuzlanskom NOP odredu. Između ostalih u grupi su bili: Rade Peleš, profesor iz Tuzle, sa suprugom i njenom sestrom, Risto Miletić, tehničar iz Tuzle, Nikifor Todić, pravnik iz Tuzle, Bogoljub Jajčanin, veterinar iz Tuzle, Zaga Mujbegović, supruga dr Mustafe Mujbegovića, Ljeposava Gvozdić, učiteljica iz Tuzle i posebna grupa koju su borci, u šali, nazivali »Gvozdena brigada«. Njoj su pripadali Muradbeg Zaimović iz Tuzle, Ešref Prcić, trgovac, Alija Mutiščević, bankarski činovnik iz Brčkog, Rifat Omazić, službenik, Todor Jakšić, krojač iz Tuzle, Esad Telalbašić, pravnik iz Tuzle,[34]) Emin Muratagić iz Tuzle, službenik Uprave rudnika »Montanika« i drugi.

[32]) Zbornik NOR-a, IV/19. dok. 85.

[33]) Đorde Lazarević, Organizacija KPJ u Tuzli (oktobra 43. do septembra 1944), Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 3, Tuzla, 1987, str. 40.

[34]) Omer Gluhić, Tuzlanski NOP odred (okt. 43. do sept. 44), Arhivska zbirka Odbora za Ediciju Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, inv. br. 239.

Svi oni su mahom bili ljudi u godinama, neki bolesni i teško su mogli izdržati napore kojima su bili izloženi u toku borbi sa neprijateljem. Ne mali broj ovih je i život dao u borbama, koje je Odred vodio u dolini Spreče i na padinama Ozrena u toku novembra i decembra 1943. godine. Veći dio onih koji su ostali u životu, u toku decembra 1943. godine, ne mogavši da podnesu napore ofanzive i jake zime, vratio se svojim domovima u Tuzlu, ali su svi, i pored toga prema svojim mogućnostima, do kraja ostali uz NOP.

Napad na Odred i sve one koji su se nalazili uz Odred u Vukovijama, izvršila je jedinica zelenog kadra u kojoj su bili mještani - stanovnici sela, u kojima se Odred našao pri povlačenju poslije napada neprijatelja na Tuzlu. Oni su pratili pokrete jedinica Odreda i bili dobro obaviješteni o njihovoj snazi. Prilikom napada neprijatelj je postigao iznenađenje i izazvao pometnju i paniku u redovima Odreda. Zahvaljujući tome, pošlo mu je za rukom da zaplijeni komoru Odreda u Kovačima, a u neravnopravnoj borbi koja se razvila poginulo je četrnaest drugarica i drugova - boraca Odreda i pripadnika grupe rodoljuba. Poginuli su: Hodžić Idriz, rudar iz Moluha, učesnik husinske bune, Kanić Šemso, rudar iz Moluha, Zahirović Muharem, stolarski radnik iz Moluha, Drago Jovanović, fotograf iz Tuzle, Ivanka Mandić, politički radnik i aktivista NOP-a iz Kreke, Karlo Vodenik iz Kreke, Drago Dorn, činovnik iz Kreke, Arsen Šetka, geometar iz Kreke, Ilija Tomićević, radnik, Franjo Šmit, činovnik iz Kreke, omladinka Vera Vasiljević iz Tuzle, Mustafa Kapetanović i Rasim Rekić, a ranjen je i kasnije umro Župan Pavle iz Tuzle.

Poslije borbe u Vukovijama, Odred se prebacio u selo Gračanicu, u podnožju Javornika. Selo je bilo znatno bliže slobodnoj teritoriji na Birču i zato pogodnije za odbranu. Tu se zadržao 20 dana (do 3. decembra), preduzimajući vojničke akcije, izvodeći vojnu i političku nastavu i razvijajući političku i kulturno-prosvjetnu aktivnost u Gračanici, Svojatu, Zlu Selu i okolnim zaseocima.[35]) Odred se, u ovo vrijeme, najčešće sukobljavao sa zelenim kadrom koji je imao uporišta u Vukovijama, Međašu i Kalesiji i 350 - 400 pripadnika, naoružanih puškama, 1 teškim mitraljezom i sa 8 puškomitraljeza.[36]) Bilo ih je i u drugim selima, te je čitav sektor bio nesiguran. Pojavom zelenog kadra držanje stanovništva muslimanskih sela prema Odredu bilo je pasivno i dosta uzdržano.[37]) Uslovi

[36]) Esad Tihić, Tuzlanski NOP odred, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. III, »Univerzal«, Tuzìà, 1987, str. 205.
[36]) Zbornik NOR-a, IV/19, dok. 74.
[37]) Arhiv Instituta radničkog pokreta Sarajevo (dalje Arhiv IRP Sarajevo), fond OK KPJ, s. 70/1732.

za politički rad su bili prilično otežani. Konferencije s građanima, po selima, bilo je vrlo teško održavati zbog slabe posjećenosti. Omladinci se, gotovo, na njima nisu ni pojavljivali.[38])

Odred je nastojao da, vojničkom akcijom protiv zelenokadrovskih uporišta, popravi svoju političku situaciju. Međutim, one su se često završavale bez očekivanih uspjeha. Tako je 1. bataljon, poslije borbe, kod sela Prnjavora, ostao sa svega 60 boraca koje su politički komesar Bataljona Aleksandar Vokić i komandir čete Ekber Muftić izveli iz okruženja. I 2. bataljon koji je bio u Međašu sveden je, takođe, na samo oko 60 boraca, zbog gubitaka u borbi sa zelenokadrovcima.[39]) Veoma je uspio napad Trećeg bataljona Odreda na zelenokadrovsko uporište u Vukovijama. Izveden je u noći 17/18. novembra, kojom prilikom je zarobljeno 28 neprijateljskih vojnika sa zločincem Mujom Hodžićem i zaplijenjeno 18 pušaka. Zbog toga što je neprijatelj dobio pojačanje iz susjednih sela, Bataljon se povukao u Gračanicu.[40]) Tom prilikom bio je zarobljen i poslije velikog mučenja ubijen od strane zelenokadrovaca Muhamed Trnovljaković.[41])

Na osnovu izvještaja sekretara OK SKOJ-a Nebojše Spasojevića 19. 11. 1943. godine, upućenog Mići Rakiću (Obi. kom. SKOJ-a), moguće je zaključiti daje u Odredu, u ovo vrijeme, velika pažnja poklanjana njegovom sređivanju, organizacionom jačanju. Članovi skojevskog rukovodstva koji su se povukli iz Tuzle (OK i MK SKOJ-a) raspoređivani su na odgovorne dužnosti u bataljonima i četama. U jedinice Odreda je uvršten 21 član SKOJ-a, koji su se provukli iz Tuzle, Kreke, Živinica i Lukavca.[42]) U to vrijeme je formirana i Kulturno-prosvjetna ekipa Odreda, uglavnom od omladinki i omladinaca između 15 i 18 godina starosti. Među članovima Ekipe bili su: Mira Grbac, Dušanka Pavlović, Vera Mujbegović, Ruža Nešković, Darinka Galić, Zdravko Kolaković, Šefkija Vrabac, Slobodan Vokić, Suljo Šehić, Momo Babić, Jovo Cesarević, Risto Katić i drugi. Počela je sa radom 15. novembra, imala je 16 članova i bila je organizovana kao posebna jedinica (četa) Odreda. Politički komesar Ekipe bio je Slobodan Vokić. Gotovo svaki dan su davane priredbe u Gračanici i susjednim selima i zaseocima, što je doprinosilo ugledu Odreda i stvaralo povoljnije uslove za političko djelo-

[3a]) Arhiv IRP Sarajevo, fond Obi. K. SKOJ-a istočne Bosne, s. 6/1.
[39]) Arhiv IRP Sarajevo, fond OK KPJ, s. 70/1732.
[40]) Arhiv IRP Sarajevo, fond OK KPJ, s. 84/1746.
[41]) Prema kazivanju Abdulaha Mujezinovića Kadije.
[42]) Arhiv IRP Sarajevo, fond Obi. K. SKOJ-a za istočnu Bosnu, s. 6/1.

vanje na terenu.[43]) Kompletirana je i tehnika u Odredu. Svakodnevno su objavljivane radio-vijesti - umnožavane pisaćim mašinama. Počeli su sa radom i analfabetski tečajevi.[44]) U takvim prilikama Odred je dočekao početak VI neprijateljske ofanzive.

ŠESTA NEPRIJATELJSKA OFANZIVA

Uspjeh NOB-e, krajem 1943. godine, poslije kapitulacije Italije, ugrozio je položaj njemačkih okupatora u Jugoslaviji i na Balkanu, te su oni angažovali 11 svojih divizija za izvođenje zimskih ofanzivnih operacija u istočnoj i srednjoj Bosni, Hercegovini, Sandžaku, Hrvatskoj i Dalmaciji, poznate kao VI neprijateljska ofanziva. U ovoj ofanzivi neprijateljske snage su se prvo angažovale u istočnoj Bosni i Sandžaku sa ciljem da u tim krajevima razbiju snage NOVJ i onemoguće prenošenje težišta njihovih djejstava u Srbiju. Uz to, trebalo je obezbijediti kontrolu nad komunikacijama u dolinama Drine i Bosne.

Izvođenje neprijateljskih operacija u istočnoj Bosni i Sandžaku bilo je, u 6. neprijateljskoj ofanzivi, povjereno Štabu 5. SS brdskog armijskog korpusa. Pod njegovom komandom bile su angažovane 1. brdska i 7. SS divizija »Princ Eugen«, dijelovi 310. i 187. rezervne divizije, dijelovi 92. i 901. motorizovane i 1. lovačkog rezervnog puka, dijelovi 24. bugarske divizije, 1. ustaški zdrug i četničke snage na teritoriji Sandžaka i istočne Bosne.[45])

Ofanziva je izvedena u dvije međusobno povezane operacije, pri čemu je druga operacija posljedica neuspjeha prve. Prva operacija je poznata pod šifrovanim nazivom »Kugelblic«. Neprijateljske snage su nastojale da brzim prodorima dijela snaga, iz rejona Sarajeva, Tuzle i Zvornika zaposjednu zaprečnu liniju Sarajevo - Sokolac - Han-Pijesak - Vlasenica - Srebrenica - Drina i da, nastupajući iz Sandžaka i iz Hercegovine, drugim dijelom snaga, potisnu jedinice NOVJ, nabace ih na zaprečnu liniju i potom ih opkole i unište, na području drinsko-višegradske izbočine.

Na teritoriji obuhvaćenoj neprijateljskom ofanzivom nalazile su se 2. i 5. divizija NOVJ i (u dolini Lima i Uvea), 27. divizija na prostoriji Trnovo - Miljevina - Goražde - Prača, 17. divizija na Romaniji, 19. birčanska brigada i Srebrenički NOP odred u rejonu

[43]) Vera Mujbegović, S Tuzlanskim odredom u šestoj ofanzivi, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. III, »Univerzal«, Tuzla. 1987, str. 447. i 448.
[44]) Arhiv IRP Sarajevo, fond OK KPJ, s. 84/1746.
[45]) G. Mandić, n. djelo, str. 83.

Srebrenice, 18. hrvatska NOU brigada i Ozrenski NOP odred na istočnim padinama Ozrena, Tuzlanski NOP odred na srednjoj Spreči, Birčanski odred u rejonu Šekovića a 16. vojvođanska divizija, Majevički, Posavski i Trebavski NOP odred na Majevici, Posavini i Trebavi.[46])

U istočnoj Bosni, neprijatelj je počeo sa napadima 3. decembra 1944. godine. Prodirući ka jugu iz pravca Tuzle, Capardi i Zvornika, neprijateljske snage su, već 6. i 7. decembra, zauzele Olovo, Vlasenicu i Srebrenicu. Sedamnaesta divizija, koja se prvih dana decembra pomjerila sa Romanije prema Birču, vodila je, u rejonu Šekovića, na prostoru Bunarić - Betanj - Bačkovac, 7. i 8. decembra, uporne borbe sa jakom njemačkom grupom »Šulcer«, koja je nadirući pravcem Caparde - Šekovići nastojala da se, pod svaku cijenu, spoji sa onim neprijateljskim snagama koje su od Zvornika prodrle do Vlasenice. Ove dvodnevne borbe (na Betnju) bile su veoma teške. Neprijatelj je imao oko 300 vojnika izbačenih iz stroja. I gubici u jedinicama NOVJ su bili osjetni. To se posebno odnosi na 6. istočnobosansku NOU brigadu koja je imala 25 poginulih, 55 ranjenih i 13 nestalih boraca.[47])

Istovremeno nastupom njemačkih snaga iz Tuzle i Zvornika, započeo je njihov napad iz pravca Sarajeva, Vogošće, Pala. Napredujući na ovom pravcu izbile su na Ozren (sjeverno od Sarajeva) i Romaniju i 9. decembra ušle u Sokolac.

Uprkos energičnom otporu jedinica NOVJ, neprijateljskim snagama je pošlo za rukom da zaposjednu zaprečnu liniju i ovladaju komunikacijama Zvornika - Vlasenica - Han-Prijesak - Sokolac - Sarajevo, Goražde - Jabuka - Prača - Sarajevo i Tuzla - Kladanj - Olovo - Sarajevo. Pošlo im je za rukom i da na prostoru Sokolovići - Zepa - Rogatica opkole 5. i 27. diviziju i 1. južnomoravsku brigadu.[48])

Štabovi 5. i 27. divizije su odlučili da se 5. divizija, u proboju, orijentiše prema Srebrenici, a 27. divizija probije preko ceste Han-Pijesak - Sokolac. Pošto je vrlo brzo uočeno da je neprijatelj, jakim snagama, posjeo prelaze preko Javora prema Srebrenici, a nije uspio ni proboj prema jugu, 5. divizija sa 1. južnomoravskom brigadom se, noću 15/16. decembra, probila preko komunikacije Vlasenica - Sokolac i već 19. decembra stupila u rejon sela Tarevo i Tu

[46]) Isto, str. 84.

[47]) Isto, str. 89.

[48]) Prva južnomoravska NOU brigada se 11. decembra prebacila preko Drine kod Starog Broda. Ona se, iz Srbije, dolinom Lima povlačila zajedno sa 5. divizijom i s njom se našla u neprijateljskom obruču. (G. Mandić, n. dj., str. 91).

holj na Konjuhu. Divizija je, odatle, orijentisana prema dolini Krivaje, a 1. južnomoravska brigada je zadržana u Tarevu i stavljena je privremeno pod komandu Štaba 17. divizije. Dvadeset sedma divizija je uspješno izvršila planirani proboj preko ceste Vlasenica - Sokolac, u noći 13/14. decembra, a već 18. decembra napala je i likvidirala neprijateljsko uporište u Varešu.

Poslije uspješne bitke na Betnju, Štab 3. korpusa NOVJ je, 9. decembra, izdao novo naređenje Štabu 17. divizije da svoje i pridodate jedinice razmjesti bliže prema Tuzli i na Ozrenu. Šesta istočnobosanska brigada je upućena u rejon Tupkovići - Lukavica da obezbijedi pravac Tuzla - Zvornik. U rejon Đurđevik - Kovači - Bašigovci raspoređena je 15. majevička brigada da zatvori pravac Tuzla - Kladanj. Pod komandu Štaba 15. brigade stavljen je i Ozrenski NOP odred, koji je raspoređen na prostoru Puračić - Bosansko Petrovo Selo. Kao rezerva Divizije, sa zadatkom da obezbjeđuje stavljala drugu fazu VI neprijateljske ofanzive u istočnoj Bosni, na je 18. hrvatska brigada. Šesnaesta muslimanska brigada dobila je zadatak da, zajedno sa Kladanjskim NOP odredom, likvidira ustaški garnizon u Kladnju, posjedne grad i obezbijedi pravce Olovo - Kladanj i Vlasenica - Kladanj. Pod komandu Štaba Divizije stavljen je i Tuzlanski NOP odred, koji je dobio zadatak da sa prostorije Gračanica-Podkraj izviđa neprijateljska uporišta u dolini Spreče.[49])

Poslije kraćeg predaha sve jedinice 17. divizije su, po naređenju Štaba 3. korpusa, krenule prema zapadu ka ograncima Konjuha i Ozrena. Šesta istočnobosanska brigada se razmjestila na prostoriji sela D. Rakovac - Brezici - Konopljišta - Boljanić sa zadatkom da djeluje na komunikacijama Doboj - Tuzla i Doboj - Maglaj. S njom je trebalo i dalje da sadjejstvuje Ozrenski NOP odred koji se nalazio na tom terenu. Na prostoriji sela Bukovica - Omerova Voda - Petrovići raspoređena je 15. majevička brigada za zadatkom da djejstvuje na željezničke pruge Maglaj - Zavidovići i Zavidovići - Olovo. Na prostoru manastir na Ozrenu - selo Stupari postavljena je 18. hrvatska brigada sa zadatkom preduzimanja akcija u dolini Spreče na liniji Puračić - Bosansko Petrovo Selo. U Kladnju je zadržana 16. muslimanska brigada, a Tuzlanski NOP odred je smijenio 15. brigadu na komunikaciji Živinice - Kladanj,[50]) Međutim, dalja djejstva jedinica 17. divizije osujetio je neprijatelj svojom novom ofanzivnom operacijom. Naime, pošto

[49]) G. Mandić, n. dj„ str. 90.
[50]) Isto, str, 96.

nije uspio da uništi snage NOVJ u dolini Lima i Drine na prostoru Romanije i Birča, neprijatelj je 18. decembra, iz rejona Tuzle, Vlasenice, Han-Pijeska, Sokolca i Sarajeva, počeo novu ofanzivnu operaciju poznatu pod šifrovanim nazivom »Šnešturm«, koja je predstavljala drugu fazu VI neprijateljske ofanzive u istočnoj Bosni. Trebalo je, u ovoj operaciji, jakim snagama posjesti dolinu Bosne (od Sarajeva do Doboja) i brzim prodorima, dolinom rijeka Krivaje i Spreče, nabaciti snage NOVJ na rijeku Bosnu i tu ih uništiti.

Počev od 20. decembra, neprijateljske snage su, u nekoliko kolona, nastupale od Sarajeva, Sokolca i Olova, Han-Pijeska, Vlasenice i Tuzle, dolinom Krivaje i Spreče, preko Konjuha i pravcem Šekovići - Stupari - Đurđevik. U periodu od 20. do 22. decembra neprijateljskim snagama pošlo je za rukom da prodru u Kladanj i ovladaju komunikacijom Tuzla - Živinice - Kladanj - Olovo. U popodnevnim časovima 22. decembra počeo je i njihov nastup dolinom Krivaje, prema vrhovima Konjuha, i iz pravca Stupara i Kladnja preko Tuholja i Tareva.

Da bi parirao neprijateljskim planovima i izbjegao jače grupisanje snaga na uskom prostoru, Štab Korpusa je 27. diviziju usmjerio prema planinama Zvijezdi i Romaniji, 5. diviziju koja se, dolinom Krivaje, povlačila pred nadmoćnim neprijateljskim snagama takođe prema Romaniji, a sve jedinice, pod komandom Štaba 17. divizije, podijelio je u dvije manevarske grupe koje su, prema terenu za koji su trenutno bile vezane, nazvane Krivajska i Ozrenska grupa.

U Krivajsku manevarsku grupu uključene su 15. majeviča i 16. muslimanska NOU brigada. Prikupljene na prostoriji sela Repnik - Jaruške - Seona dobile su naređenje da se prebace preko rijeke Krivaje i nastupaju u pravcu Vareša, koji su oslobodile jedinice 27. divizije. Sa grupom su se kretali štabovi Korpusa i Divizije. U Ozrensku manevarsku grupu uključene su 6. istočnobosanska brigada, 1. južnomoravska, 18. hrvatska brigada i Ozrenski NOP odred. Jedinice ove grupe bile su prikupljene na prostoriji Brijesnica - Konopljište - Ozrenski manastir - Tumare - Kamenica. Njihov zadatak je bio da se, manevrom preko Ozrena, zabace u pozadinu neprijateljskih snaga. Bilo je predviđeno da se poslije izvršenog zadatka obadvije grupe prikupe u Birču, gdje su za vrijeme ofanzive ostali 19. birčanska brigada i Birčanski NOP odred.[51])

Krivajska manevarska grupa se, 24. decembra, prebacila preko rijeke Krivaje, uz osjetne gubitke, naročito u 15. majevičkoj

5') Isto, str. 98.

brigadi i Pratećem bataljonu Štaba 3. korpusa. Jedinice ove grupe su se, na kratko zadržale na prostoriji sela Potoka i Brda, odakle su nastavile prodor prema Varešu i planini Zvijezda. Kako su na tom pravcu primijećene jake neprijateljske snage a Grupa bila opterećena velikim brojem ranjenika, donesena je odluka da se izmijeni pravac prodora. Preko Ravan planine i Romanovca, uz kraći odmor u selu Džine, jedinice ove grupe su se, 28. decembra, vratile na desnu obalu Krivaje i smjestile u selu Željavi. Poslije dvodnevnog odmora, produžile su preko Repnika i Gornje Višće i kod sela Vrnojevića prešle preko druma Živinice - Kladanj, odakle su produžile u Birač, gdje su se razmjestile radi odmora i sređivanja.[52])

Jedinice Ozrenske manevarske grupe prikupile su se sa malim zakašnjenjem, ujutro 24. decembra, na prostoriju sela Tumare, odakle su oko 9 časova krenule pravcem Tumare - Brijesnica - Orahovica. Uz stalne borbe sa neprijateljem koji je nastupao u nekoliko kolona, Tumarama, Mićijevićima, Brijesničkom potoku, Omerovoj Vodi i selu Selomići, jedinice Ozrenske manevarske grupe, poslije prelaska preko rijeke Turije, su nastavile proboj nastupajući u dvije kolone. Na čelu sa komandantom 17. divizije maršovala je 6. istočnobosanska brigada i preko Tupkovića i Čitluka prodrla do Repnika, gdje se zadržala radi neophodnog odmora. Nastupajući preko Brezja i Banovića 1. južnomoravska i 18. hrvatska brigada su doprle do sela Željave. Marš je nastavljen 26. decembra, kad su vođene i oštre borbe sa neprijateljskim snagama koje su nadirale od Banovića i Omazića. Lijeva kolona (6. brigada) je nastupala preko G. Višće, u rejonu sela Jelaha prešla je preko komunikacije Živinice - Kladanj i u zoru 27. decembra razmještena je u birčanskim selima Naseoci i Gladojevići. Desna kolona (1. južnomoravska, 18. hrvatska) je, nastupajući preko sjevernih padina Konjuha, pred kraj dana, stigla u selo Tarevo gdje je zanoćila. Ujutro, 27. decembra, prebacila se preko komunikacije Živinice - Kladanj i, istog dana, jedinice su razmještene na prostoriji sela Bijelo Polje i Javor radi odmora i sređivanja. Istovremeno su se 27. i 5. divizija NOVJ, preko Zvijezde i Ozrena (sjeverno od Sarajeva), probile prema Romaniji, a dvije brigade 16. vojvođanske divizije su se sa Majevice povukle u rejon Šekovića, a dvije brigade, poslije obilaznog marša - manevra sa Trebave, preko Srebrenika, stigle su u pozadinu neprijateljskih snaga na Majevicu.

Neprijatelju, dakle, nije pošlo za rukom da ostvari svoje ciljeve u istočnoj Bosni i Sandžaku, u toku ovih ofanzivnih operacija.

[52]) **Isto, str. 99.**

Iako su neke od njih pretrpjele osjetnije gubitke, sve krupne jedinice NOVJ izašle su iz ofanzive formacijski očuvane. Do većih gubitaka i osipanja došlo je u NOP odredima od kojih su se neki potpuno raspali (Kalinovački, Srebrenički), a neki djelimično (Trebavski).[53])

Velike gubitke i osipanje u vrijeme šeste neprijateljske ofanzive doživio je i Tuzlanski NOP odred. Početak ofanzive zatekao je glavninu Tuzlanskog NOP odreda na prostoriji sela Gračanice, gdje je obavljao zadatke izviđanja prema Kalesiji i Osmacima i obezbjeđivanja komunikacije Tuzla - Stupari - Kladanj. Kada je, 3. decembra, započelo i izvođenje neprijateljske operacije »Kugelblic«, jake njemačke snage, koje su prodirale pravcem Tuzla - Kladanj, napale su položaje Odreda u Gračanici. Pod pritiskom daleko nadmoćnijih neprijateljskih snaga, bez ljudskih gubitaka, uz nešto izgubljenog materijala i hrane, Odred se povukao u Mitroviće, šekovački zaselak iznad Gračanice.[54])

Kraj u kome se Odred našao bio je pasivan, selo siromašno, te je snabdijevanje bilo otežano. Borci su se, najčešće, hranili zobenim hljebom koga, uz to, nije bilo dovoljno. Tada, u borbama 7. i 8. decembra, koje su jedinice 17. divizije vodile na položajima Bunarić - Betanj - Bačkovac, učestvovao je uspješno i 4. bataljon Tuzlanskog NOP odreda.

Na osnovu naređenja Štaba 3. korpusa, 9. decembra, Štab 17. divizije je, početkom druge dekade mjeseca, sve svoje i pridodate jedinice razmjestio na teritoriji Ozrena i Spreče. Tuzlanski NOP odred je ovim naređenjem ponovo postavljen na položaje Gračanica - Podkraj sa zadatkom da izviđa i vrši prepade na neprijatelja u pravcu sela Osmaci i Caparde.[55]) Preko Mekota i Bijelog Polja, Odred se probio u Gračanicu i ponovo smjestio u ovom sprečanskom selu.

Međutim, zelenokadrovci mu nisu dozvolili da predahne. Oko 260 pripadnika zelenog kadra su 11. decembra napali na Odred. Napad je bio odbijen, uz znatne gubitke neprijatelja (19 poginulih i 4 ranjena). I gubici Odreda su u ovoj borbi bili osjetni - 7 poginulih i 4 ranjena borca.[56]) Poginuli su: Šahbaz Kovačević, Hasib Murić, Rahman Sadiković, Nedžib Hrustić, Ljubo Šuput, Esma Đonlagić i Ferid Brkić. Veliki gubitak predstavlja i činjenica da su izgubili živote i 12 aktivista NOP-a, među kojima su bili Rade Peleš

[53]) Isto, str. 103.
[54]) Arhiv VII, Fond NOR a, K-408/A, F-7, br. reg. 52/1
[55]) G. Mandić, n. dj., str. 90.
[56]) Arhiv VII, Fond NOR-a, K-408/A, F-7, reg. 52/1.

i njegova supruga Anka, čija su dva sina bila u partizanima, te Ankina sestra Vida Petaković, Leposava Gvozdič, učiteljica, čije su troje djece bili učesnici NOB-e, Enver sin muftije Kurta, Risto Katie i drugi.[57])

Pritisak neprijateljskih snaga na Odred u Gračanici bivao je sve veći. Da bi se uklonio ispod tog pritiska, Odred je izvršio pokret u Lukavicu, gdje su se nalazili dijelovi 6. istočnobosanske brigade. Borci su se sreli sa svojim poznanicima iz Tuzle, sada pripadnicima Brigade. Ubrzo je na tom terenu rasformiran 1. bataljon Odreda pošto je, prethodno, upućeno 100 boraca, medu kojima se nalazilo i 30 Skojevaca, za popunu 6. istočnobosanske NOU brigade.[58]) Poslije Lukavice, Odred je tri dana proveo u Bašigovcima. Borci su bili razmješteni po seoskim kućama gdje su srdačno primani, udobno smješteni i dobro hranjeni. Kulturno-prosvjetna ekipa Odreda dala je veoma uspjelu priredbu u ovom gostoljubivom selu.[59])

Prilikom zauzimanja novih položaja jedinica 17. divizije u vezi sa namjerom prelaska na ofanzivna, aktivna djejstva na prostoriju Spreče i Ozrena, Tuzlanski NOP odred je dobio zadatak da smijeni 15. majevičku brigadu na komunikaciji Živinice - Kladanj, s tim da se u slučaju jačeg neprijateljskog napada prebaci u rejon sela Tupkovići. U međuvremenu, neprijatelj je počeo izvođenje svoje operacije »Šnešturm«, te je Odred prilikom izvršenja dobijenog naređenja u maršu prema Đurđeviku, u vrijeme prelaska preko ceste, bio iznenađen pojavom neprijateljskih tenkova. Kolona je, međutim, prešla cestu bez ljudskih gubitaka, ostavši bez dijela komore. Kako je pravcem Živinice - Kladanj nastupao jedan bataljon 1. brdske njemačke divizije, Odred se ubrzo, ponovo, našao pod velikim pritiskom nadmoćnih neprijateljskih snaga i morao se, preko Omazića, povući prema Bučiku, nedaleko od Banovića. Dva dana je boravio u Bučiku i tada pokušao prelaz preko Spreče. Naime, Odred je imao naređenje Štaba 3. korpusa NOVJ da se, preko Spreče, prebaci u rejon Srebrenika kako bi se uklonio ispod neprijateljskog pritiska. Prebacivanje je trebalo da bude izvedeno noću 21/22. decembra. Međutim, akcija nije uspjela, nije uspostavljen kontakt sa vezom koja je trebalo da obezbijedi prijelaz. Pored toga rijeka je bila nabujala poslije višednevnih padavina i topljenja snijega. Odred se vratio u Bučik[60]) sa većinom premorenih i prozeblih boraca

[57]) V. Mujbegović, n. čl., str. 441.
[58]) E. Tihić, n. čl., str. 206.
[59]) Dušanka Krneta-Pavlović, Vidi sjećanje u ovoj knjizi.
[60]) E. Tihić, n. čl., str. 207.

u trenucima kada se neprijatelj, prodirući dolinom Spreče, opasno približio. U tako nepovoljnim okolnostima, Odred je morao prihvatiti borbu, jer je, 22. decembra, bio napadnut od strane jedne višestruko brojnije kolone Nijemaca, koji su bili naoružani i minobacačima i brojnim automatskim oružjem. Razvila se borba u kojoj su neprijateljske snage postigle potpuno iznenađenje, ostvarile strahovitu jačinu vatre stoje dovelo do velikih gubitaka u Odredu. Drugi bataljon bio je, gotovo, potpuno razbijen, a i 4. bataljon i prištapski dijelovi su imali velike gubitke.[61]) Treći bataljon, zahvaljujući snalažljivosti svoga komandanta, koji je dobro poznavao teren, povukao se bez gubitaka preko Zelenboja dublje u Konjuh. Naročito je teško stradala Kulturno-umjetnička ekipa Odreda. Gotovo svi članovi Ekipe su ili poginuli, ili bili ranjeni, ili pak zarobljeni od strane Nijemaca. Od članova Kulturne ekipe poginuli su Mirjana Grbac, Zdravko Kolaković, Sakib Hasanagić, Jovo Ćesarević, Mirko Ćurić i Nikola Bjegović, a zarobljeni su Ruža Nešković, Dara Galić, Dušanka Popović, Mira Radić, Momo Babić, Branko Jokić, Milojka Vodenik, Vera Komšić. Poginulo je i nekoliko boraca iz Bataljona među kojima Radojka Perić, Milan Kljujić, Đorđe Radić, Marija Volovka, Emin Hrustić, Šaban Subašić i drugi. Od rodoljuba »civila« koji su se još uvijek kretali sa Odredom poginuli su Simo Banker, Rajko Milanović, Mihailo Vasić, Svetislav Janković, Ljubo Đurić, Krsto Kreco, Stevo »šnajder«, dok je Perko Radić nekoliko dana prije Bučika umro zbog premorenosti.[62]) Veliki broj boraca se odvojio od glavnine od kojih će se, oko dvadesetak, kasnije u Priluku priključiti Odredu. Glavnina se, na čelu sa Štabom Odreda, povukla na Memićko brdo. Stanje u kome se Tuzlanski NOP odred nalazio bilo je veoma teško: bez hrane, sa dosta slabo odjevenih i obučenih boraca, bez veza sa višim štabovima i drugim jedinicama, bez vatre koja se nije smjela ložiti zbog blizine neprijatelja. U takvim uslovima i slabog političkog rada, počela se javljati malodušnost, demoralizacija, pa i dezertiranje iz jedinica. Između 23. i 25. decembra, Odred je proveo dva dana u šumi Borovači, gotovo, potpuno opkoljen, bez hrane i vatre, po vrlo jakoj hladnoći, pogotovu noću.[63])

Preko Litve i Hrvata, 25. decembra, izveden je pokret do sela Mrljevići, pod Konjuhom, gdje se Odred smjestio. Tu je uspostavljena veza sa brigadama Ozrenske manevarske grupe 17. divi-

[61]) Arhiv VII, Fond NOR-a, K-408/A, F-7, reg. 52/1.
[62]) V. Mujbegović, n. čl., str. 445.
[63]) Arhiv VII, Fond NOR-a, K-408/A, F-7, reg. 52/1.

zije NOVJ i 3. bataljonom Odreda. Ovaj bataljon nije bio u sastavu Odreda od vremena borbe na Bučiku, nalazio se u selu Merdićima. Pred velikom kolonom od oko 2.500 Nijemaca, Bataljon se, preko Banovića, povukao na Konjuh. Tamo su borci 3. bataljona, 25. decembra, vodili borbu sa grupom Nijemaca i »Čerkeza«. Jedan Nijemac i jedan »Čerkez« su zarobljeni, a oslobođena je grupa od 20 do 30 seljaka, uglavnom iz Šekovića, koja su Nijemci vodili sa sobom. U šumarskoj kući na Konjuhu nađeno je nešto hrane i odjeće. Inače, i 3. bataljon je bio zahvaćen osipanjem.[64])

Kroz Mrljeviće je, 26. decembra 1943, naišla jaka neprijateljska kolona. Odred se, sa dijelovima 1. južnomoravske brigade, postavio iznad sela, na istaknutim položajima. Do borbe, međutim, nije došlo. Kada je njemačka kolona prošla kroz selo, jedinice Odreda su se vratile. Tog dana nastavljen je prodor brigada Ozrenske manevarske grupe prema Birču i obadvije kolone će se prebaciti preko komunikacije Živinice - Kladanj. Odred se zadržao u Mrljevićima. Sutra, 27. decembra, ponovo su se pojavili Nijemci iz pravca sela Hrvata, te se Odred povukao prema Podgorju gdje je zanoćio. U selu Crnjevu je došlo do susreta sa jedinicama Krivajske operativne grupe 17. divizije. Štab 3. korpusa, koji se kretao sa ovom manevarskom grupom, potvrdio je ranije naređenje da se Odred prebaci na desnu obalu Spreče, na područje Srebrenika. U Podgorju je, 1. januara 1944, došlo do susreta Odreda sa 16. muslimanskom brigadom (iz Krivajske manevarske grupe). U tom selu Odred se zadržao do 5. januara 1944. godine, odakle je krenuo prema Omazićima, prvoj etapi na putu izvršenja naredbe o prebacivanju na desnu obalu Spreče, na područje Srebrenika. Uveče 6. januara, prebacio se preko Spreče, gazom u blizinu Johanovog mlina, a cestu i željezničku prugu prešao je kod Šićkog Broda u noći 6/7. januara. Borci su 7. januara zanoćili i predanih u Dobrnji, a 8. januara u Breziku. U Srebrenik je Tuzlanski NOP odred stigao 9. januara 1944. godine.[65])

U toku VI neprijateljske ofanzive, Odred je neprekidno bio na udaru nadmoćnih neprijateljskih snaga. Manevrisao je izbjegavajući glavni udar, ali nije mogao izbjeći velike gubitke i osipanje jedinica jer je, pored ostalog, bio izložen izuzetno velikim teškoćama i naporu, u vrijeme kada još nije predstavljao čvrstu, homogenu cjelinu, u vrijeme kada je tek započinjao svoj ratni put sa svim slabostima mlade, tek formirane vojne jedinice. Bio je nova jedinica,

[64]) Arhiv VII, Fond NOR-a, K-408/A, F-7, reg. 52/1
[85]) Arhiv VII, Fond NOR-a, K-408/A, F-7, reg. 52/1.

ИНФ. ФИЛ.
Бр. 52.12
Арх. 40.9

Prilog
Vladi Popovića, pol komesara III Korpusa NOVJ - rukopis

Izvještaj
o stanju i prilikama u Turkovićkom NOP odredu od početka VI neprijateljske ofanzive do danas

Početak VI neprijateljske ofanzive zatekao je Odred u stanju koje nije zadovoljavalo. Poslije nekoliko manjih vojničkih uspjeha izgledalo je da će se Odred razviti u dobru jedinicu i da će moći ispuniti zadatke koji mu se postavljaju. Ali od napada Vijenaca u selu Gračanici, pa najada Zelenog kadra u istom selu- Odred je bio u defanzivi, borbeni duh je stalno padao.

1.Kratak dnevnik.- Prvi napad Vijenaca bio je 3/XII 1943 u s. Gračanici. Odred se povukao u Mitrovića Selo živežnih, ostavivši hranu i materijala. U Šekovićima IV bataljon s uspjehom učestvuje u borbi protiv Vijenaca. Poslije toga po naređenju štaba III korpusa Odred se povlači preko Meketa i Bijelog Polja u Gračanicu. 11/XII u tom selu 260 zelenokadrovaca napalo je naša 2 bataljona. Napad je odbijen, a neprijatelj je izgubio 19 mrtvih i 4 zarobljena. Naši gubici: 5 mrtvih i 4 ranjena borca i 4 mrtva civila. 16/XII I bataljon napadnut u Tujkovići od zelenokadrovaca. 18/XII došao nam Mihajlović Damaša. 20/XII pomjerili se prema Živinicama I i III bataljon naišli su kod Đurđevika na neprijateljske tenkove, ali su se uspješno izvukli, izgubivši pri tome komoru. 20/XII smjestili smo se u Bučiku. 21/XII pokušali smo da se prebacimo preko Spreče, ali je rijeka bila suviše duboka te smo se vratili u Bučik. 22/XII IV bataljon napadnut je u Bučiku (I bataljon je raformiran jer je 100 drugova prešlo u VI brigadu) od jedne velike kolone Vijenaca. Vatra je bila strahovita te smo bili razbijeni. Tu je zarobljena kult. prosvjetna ekipa i pola civila, poginulo je 12 drugova. Veći dio bataljona sa štabom odreda povukao se na Mejićko Brdo. Grupa od 20 drugova našla nas je i priključila nam se u Pribinu, a za grupu od 45 drugova koji su otišli desno od Bučika mi danas ne znamo šta je bilo. Tih dana bilo je teško: bez jela, bez vatre, mnogi drugovi su bosi, slabo obučeni, nemamo veza ni poš[illegible]

Druže Vlado,

Po prvom kuriru šaljem ti izvještaj kako si tražio. Drug Omer je u Gradačcu na zboru, ali je pročitao ovaj izvještaj. Ja nisam mogao otići, jer sam bolestan, prehlađen sam, a vratila mi se i stara bolest srca. Ali nadam se da ću se u Srebreniku popraviti.

Odred se još nije makao iz Srebrenika, jer imamo nevjerovatno mnogo bolesnih drugova, ogromna većina leži, najviše od ozeblina, prehlade, premorenosti i zapaljenja pluća.

Iz XVI - Muslimanske Brigade došlo nam je 17 drugova bez oružja. Oni su iz kazbijenog III bataljona i od Vukovija do Srebrenika došli su u manjim grupama. Iza Dobrinje Vijenci su uhvatili 5. kažu da ih je došlo u ovaj kraj 30-40. Mi ćemo ih prikupiti pa će biti nas dok nam ne javiš šta ćemo s njima. - Za ostale bataljone i za VI Brigadu ne znaju, samo kažu da je bila strahovita borba.

Stanje u ovom kraju je dobro. Do juče su bili neprijateljski topovi na Ratišu, ali juče su odvučeni. Manje patrole dolazile su u najbliža sela (20-30 domobrana s 1-2 Vijenca), ali mi nismo mogli da im pravimo zasjede. Obavijestili smo o tome vojvođane, ali izgleda da neprijatelj potpuno povlači s ovog sektora. Želeni žele da pregovaraju, počeli su da donose i pušku, ali su ih u tome omeli neprijateljski upadi. Sad ćemo to podgrijati.

Inače iz Tuzle javljaju da Vijenci odlaze, da se kupe prilozi za postradale i zarobljene domobrane prilikom našeg napada na Tuzlu, a bunkeri se utvrđuju. Uvjereni su svi da ćemo opet napasti.

Drug komandant Omer pita da li smije privući majorske znake!

Drugarski te pozdravlja.
Meša Selimović

Faksimil prve i posljediye stranice Izvještaja koji politički komesar Tuzlanskog odreda Meša Selimović šalje Vladi Popoviću, političkom komesaru 3. korpusa NOVJ

bez borbenog iskustva. Daleko najveći dio njegovog sastava činili su borci, koji su tek oslobođenjem Tuzle stupili u NOB-u. Odred je pretežno popunjavan vrlo mladim borcima, omladincima i omladinkama sa jedva 16 do 18 godina, a s druge strane, bilo je među borcima i dosta fizički neotpornih starijih ljudi.

Često neiskustvo štabova Odreda i bataljona činilo je da jedinice Odreda nisu uvijek u vojničkom, pa i političkom smislu, imale čvršće držanje. U Odredu je bilo relativno malo članova KPJ, pa čak ni svi komandanti bataljona nisu to bili. Jedna od teškoća koja je sputavala akcije Odreda, umanjivala njegovu pokretljivost u toku neprijateljske ofanzive, bila je i činjenica da se uz njega kretala velika grupa građana, pripadnika NOP-a, simpatizera, rodoljuba koji su napustili Tuzli.

U toku neprijateljske ofanzive došlo je do osjetnog osipanja ljudstva iz jedinica Odreda. Postojalo je više razloga za tu pojavu. Njoj su, sigurno, doprinijeli surovi uslovi zimskog ratovanja, hladnoća, slab smještaj, slaba ishrana, naporni pokreti, nedostatak odjeće i obuće. Među borcima Odreda bilo je i onih koji su ranije pripadali neprijateljskim formacijama, a nije bilo dovoljno vremena za prevaspitavanje tog dijela boraca, koji su pristupili NOB-u poneseni klimom opšteg oduševljenja u vrijeme prvog oslobođenja Tuzle. Neprijateljska propaganda, u koju su se uključili i predstavnici vjerskih organizacija sa terena, takođe su podsticali to. Prema povratnicima, ustaške vlasti nisu preduzimale onakve represivne mjere kakve su inače ranije činili.[66]) Ovakav odnos prema povratnicima iz jedinica NOV i POJ, posebno iz 18. hrvatske brigade, postao je, u ovo vrijeme, u ovom kraju, dio političke prakse tzv. NDH prema pripadnicima NOP-a. Nemoćni da likvidiraju NOB-u oružanim sredstvima, represivnim mjerama, naročito poslije kapitulacije Italije, ustaške vlasti počinju, u slučaju povratnika iz jedinica NOVJ, represiju zamjenjivati blažim stavom, često i potpunom amnestijom. Većina pripadnika Odreda ili »civila« koji su se vratili u Tuzlu bili su hapšeni ili privođeni u policiju, ali vrlo brzo oslobađani.[67])

U takvim uslovima u Srebrenik je, 9. januara, pod komandom Štaba Odreda, stiglo 105 boraca. Kasnije su organizovani u dva bataljona. Prvi bataljon je ranije rasformiran, pošto je i dio njihovih boraca preveden kao popuna u 6. istočnobosansku brigadu. Drugi bataljon je doživio velike gubitke u borbama u toku VI nep-

[86]) Đ. Lazarević, n. čl. str. 44.
[67]) Đ. Lazarević, n. čl., str. 57.

rijateljske ofanzive, te je rasformiran a preostali njegovi borci su uvršteni u 3. i 4. bataljon.

Bez obzira, međutim, na velike gubitke koje je Tuzlanski NOP odred doživio, on je u VI neprijateljskoj ofanzivi odigrao značajnu ulogu u borbi protiv neprijateljskih snaga i, dobrim dijelom, izvršio svoje vojničke i političke zadatke. Za kratko vrijeme, koliko je boravio u sprečanskim selima, iako i sam u teškoćama, ostavio je za sobom određeni pozitivni trag, jačao uticaj NOP-a, vezujući za njega viđenije i trezvenije ljude tog kraja, podstičući optimizam simpatizera i ljudi koji su već bili uključeni u NOP. Daje Tuzlanski NOP odred, u teškim prilikama neprijateljske ofanzive ostvario svoje zadatke i da se, jednostavno, uspio održati, ima se zahvaliti uticaju, iako malobrojnih, organizacija KPJ i SKOJ-a, podrški stanovništva sela u kojima se kretao te i, pored izvjesnih slabosti i propusta, angažovanju Štaba Odreda i njegovog komandanta.

ODRED U SREBRENIKU

Prebrodivši oluju VI neprijateljske ofanzive, Odred se, kako je već rečeno, prebacio na područje Srebrenika. Nije, međutim, bilo dovoljno vremena za neophodan odmor i oporavak boraca. Već 13. januara 1944. godine komandant i politički komesar Odreda su pozvani, od Štaba 3. korpusa, u Humce. Tamo su primili naređenje i upoznati sa osnovama plana napada na neprijateljski garnizon u Tuzli, u kome je i Odred trebalo da učestvuje.

Veoma brzo, poslije završenih borbi u VI neprijateljskoj ofanzivi, Štab 3. korpusa se vratio svojim novembarskim planovima u vezi sa oslobođenjem Tuzle, smatrajući to i dalje najvažnijim zadatkom NOVJ u istočnoj Bosni, jer se računalo da će napadom na neprijateljski garnizon u Tuzli biti, na efikasan način, pružena podrška jedinicama 5. i 8. korpusa NOVJ, koji su, u srednjoj i zapadnoj Bosni, bili izloženi jakom neprijateljskom pritisku (nastavak ofanzivnih operacija).

Odluka o napadu na neprijateljski garnizon u Tuzli donesena je samo desetak dana poslije završenih neprijateljskih decembarskih operacija u istočnoj Bosni. Odlučeno je da u napadu pored jedinica 16. i 17. divizije, uzmu učešća i dijelovi 27. divizije, i to 19. birčanska brigada i Romanijski NOP odred.[68]) Odnos snaga trebalo je da bude povoljan po jedinice NOVJ, koje su bile dvostruko jače od onih koje su početkom oktobra 1943. godine oslobodile Tuzlu, a

[68]) **A. Đonlagić, n. čl. str. 112.**

neprijateljski garnizon, jedan domobranski puk u Tuzli i bataljon domobrana u G. Tuzli i Simin-Hanu, znatno slabiji od onog u oktobru.[69])

Međutim, neprijateljska komanda je otkrila pripreme koje je vršio Štab 3. korpusa, te je blagovremeno pojačala svoje snage. U Tuzlu su dopremljeni 5. i 8. domobranska pukovnija iz Brčkog i njemačka borbena grupa »Švarc« iz Zvornika, čiji je zapovjednik general Švarcneker preuzeo komandu nad svim neprijateljskim snagama u regionu Tuzle. Odmah je bitno izmijenjen odnos snaga u korist neprijatelja o čemu Štab 3. korpusa nije imao informaciju, iako je bilo prijedloga da se, u ovako izmijenjenoj situaciji, odustane od odlučnog napada.[70])

Napad je trebalo da počne 16. januara u 20 sati. Međutim, zakasnile su gotovo sve jedinice, koje je trebalo da neposredno učestvuju u napadu, neke i po nekoliko časova. Južna kolona, koja je prodirala iz pravca Živinica, kasnila je zbog upornog otpora zelenog kadra, a i zbog nerealnog planiranja vremena za nastupanje od rejona prikupljanja do polaznih položaja za napad. Slično je bilo i sa jedinicama sjeveroistočne kolone, čemu treba dodati još i teške vremenske prilike. Zbog ovoga je napad koji je izveden u noći 16. januara 1944. godine bio nejednovremen, neujednačen i skromnih rezultata.

Sljedećeg dana (17. januara uveče) napad svih jedinica bio je jednovremen i znatno uspješniji. Sve jedinice južne kolone postigle su značajne uspjehe. Snažnim napadom 16. muslimanska brigada je izbila na Ilinčicu. Devetnaesta birčanska brigada je, preko Crvenog Brda, prodrla do Jale, a 6. istočnobosanska je zauzela Kreku. Podržan jakom minobacačkom i artiljerijskom vatrom sa Gradine, neprijatelj je, u drugom dijelu noći, pokrenuo žestoke protivnapade kojima nisu odolile sve brigade. Naime, dok su se 19. birčanska i 6. istočnobosanska brigada zadržale na dostignutim položajima, 16. muslimanska brigada, uz velike gubitke, morala se povući sa Ilinčice.

U napadu, sljedeće noći 18/19. januara, nije bilo značajnijih uspjeha. Osamljeni prodori dijelova Romanijskog NOP odreda i 6. brigade nisu se mogli održati zbog jakih neprijateljskih protivnapada. Uporan u svom nastojanju da oslobodi Tuzlu, Štab Korpusa je naredio ponavljanje napada i sljedeće noći (19/20. januara), uz

[69]) Isto, str. 114.

[70]) Štab 17. divizije je predložio da se umjesto odlučnog izvede demonstrativan napad (A. Đonlagić, n. čl. str. 114).

izvjesne izmjene u planu djejstva jedinica i južne i sjeverne kolone. Dogodilo se, međutim, ono što se događalo i prethodnih noći. Bilo je pojedinačnih uspjeha, ali je odlučujući opšti uspjeh i ovoga puta izostao. Definitivno je postalo jasno da se raspoloživim snagama neprijateljski garnizon u Tuzli ne može likvidirati. Zato je, ujutro 20. januara, naređeno da se jedinice NOV i POJ povuku od Tuzle.[71])

Neprijatelj je organizovao progon jedinica NOVJ u povlačenju. Pri tome su, uslijed slabosti u organizovanju izvlačenja iz borbe, u težak položaj bile dovedene neke jedinice južne kolone među kojima naročito 16. muslimanska brigada, Ozrenski NOP odred, te 6. istočnobosanska brigada koje su 21. januara doživjele teške gubitke.

Na taj način, 21. januara 1944. su neuspješno završene borbe vezane za tzv. »drugu tuzlansku operaciju«. U njoj su jedinice 3. korpusa i 16. divizije imale oko 800 mrtvih i ranjenih boraca, bezmalo koliko i u jednomjesečnim borbama u toku neprijateljske ofanzive u decembru. Iako su u toku ovih borbi sve jedinice NOV i POJ pokazale primjernu borbenost, željeni uspjeh nije postignut. Štab 3. korpusa je nerealno procijenio da se neposredno poslije neprijateljske ofanzive, najteže koja je do tada izvedena u istočnoj Bosni, može likvidirati fortifikacijski jako utvrđen neprijateljski garnizon i osloboditi Tuzla. Na tu pogrešku nadovezali su se propusti u planiranju i vođenju operacija.[72]) Sasvim je razumljivo da je u ovakvoj situaciji, umjesto ostvarenja ciljeva, došlo do neuspjeha i teških gubitaka.

U »drugoj tuzlanskoj operaciji« učestvovao je i Tuzlanski NOP odred. Djejstvovao je u sastavu sjeverne (sjeveroistočne) kolone kojoj su još pripadale 1. vojvođanska, 15. majevička i 18. hrvatska brigada. Njima je komandovao pukovnik Danilo Lekić, komandant 16. vojvođanske divizije. Zadatak ove kolone bio je da napadne i zauzme uporišta sjeverno od Tuzle, od Moluha do Gradine, i ovlada sjevernim i sjeveroistočnim dijelovima grada.[73])

Odred je napadao na neprijatelja koji je bio dobro utvrđen na Moluhama. U napad su krenuli borci oba bataljona. Kako je već rečeno, napad je trebalo da počne 16. januara u 20 sati. Kako su komandanti bataljona, koji su na vrijeme izveli jedinice na polazne

[71]) A. Đonlagić, n. čl. str. 117.
[72]) Ahmet Đonlagić, Borba u istočnoj Bosni između dva oslobođenja Tuzle, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. III, Tuzla 1987, str. 333, (u daljem tekstu: n. čl., III knj. Edicija).
[73]) G. Mandić, n. dj„ str. 112.

položaje, zbog izostajanja signalizacije i dogovorenog artiljerijskog plotuna, pomislili daje napad odgođen, te su se, oko 4 sata ujutro, povukli sa položaja. Napad je, međutim, te noći započeo, i od Štaba Odreda, koji se nalazio u Rasovcu, se zahtijevalo da njegovi bataljoni izvedu napad, danju 17. januara 1944. godine, da bi ostvarili zadatke koje je trebalo postići u noćnom napadu. Izvršavajući ovo naređenje dobijeno od komandanta sjeverne kolone pukovnika Danila Lekića, Odred je, 17. januara u 10 sati, izvršio napad na neprijateljske položaje u Moluhama, prodirući u dvije kolone. Desna kolona je nastupala pravcem Moluška rijeka - Moluhe, a lijeva je dobila zadatak da izvede obilazan manevar da bi na neprijateljske položaje napala bočnom vatrom ili iz pozadine.[74])

Kada su borci podišli njemačkim bunkerima, negdje i na razdaljinu od samo 30 metara, razvila se žestoka borba sa obostrano velikim gubicima. Naime, prilikom likvidacije jednog dobro branjenog njemačkog bunkera ubijeni su jedan njemački oficir, jedan podoficir i jedan vojnik a šest vojnika je ranjeno. Zaplijenjeno je sve oružje posade osvojenog bunkera, između ostalog i jedan mitraljez »šarac«. Borci Odreda su uporno napredovali, ali kada su stigli do prvih moluških kuća na njih je otvorena mitraljeska vatra iz pravca Strugovnika, te su bili prinuđeni, oko podne, da se povuku uz gubitke od 6 poginulih i 6 ranjenih drugova, što je za Odred bio, pogotovu u to vrijeme, skoro nenadoknadiv gubitak.[75]) Među poginulima bili su Žanko Sepe, Džafer Hodžić, Ivanka Musić,[76]) Pašaga Hasančević, Meho Sakić i Šaban Nukić.

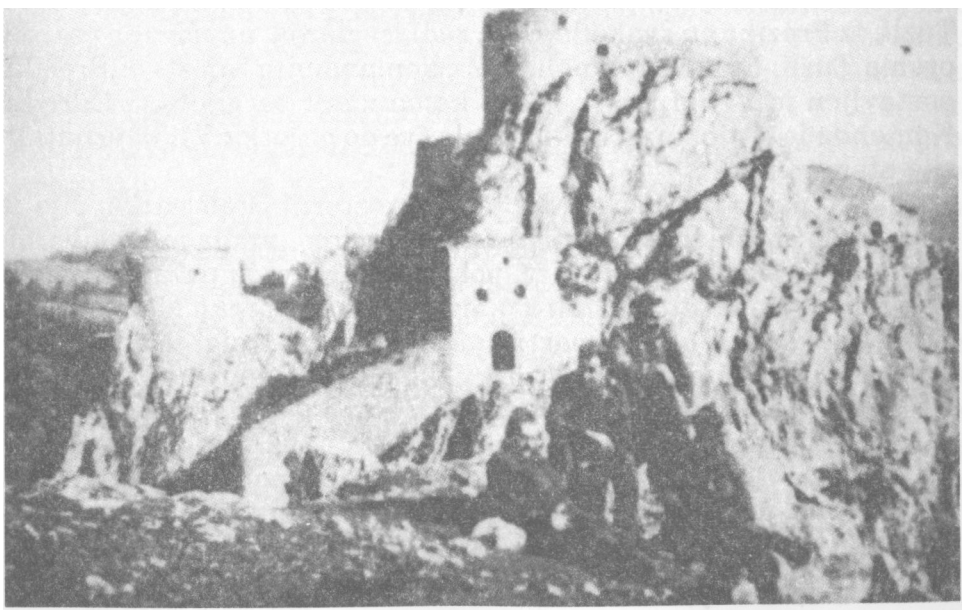
U noći 17/18. januara, Odred je ponovio napad na istom pravcu. Ovog puta, koristeći se pogodnostima noćnog napada, njegove jedinice su prodrle u Kreku. Zbog slabosti i propusta koje su došle do izražaja u ovoj operaciji (nedovoljna saradnja među jedinicama, nedovoljna povezanost jedinica sa višim štabovima), Odred nije uspio uspostaviti vezu sa drugim jedinicama, nije mogao iskoristiti rezultate svog uspješnog prodora u Kreku i pred kraj noći se povukao na polazne položaje. Sljedeće noći, 18/19. januara, jedinice Odreda u napadu predvodio je komandant Odreda Omer Gluhić. Ponovo je Odred prodro u Kreku i svojim prednjim dijelovima izbio do Vikića kuća, (prema Tuzli) odnosno Solane.[77]) Kako se

[74]) Franjo Peštić, Partizanska autobiografija, Arhivska zbirka Odbora za Ediciju, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Inv. br. 240.
[75]) Arhiv VII, fond NOR-a, K-408/A, F-7, br. reg. 52/3.
[76]) Raif Mujezinović, Vidi prilog u ovoj knjizi.
[77]) Arhiv VII, Fond NOP, K-408/A, F-7, reg. br. 52/3.

opet nije čula borba na drugim položajima i kako ni sada nije uspostavljena veza sa drugim jedinicama, Odred se povukao.

Na osnovu naređenja Štaba 3. korpusa od 20. januara, Odred se povukao sa položaja kod Tuzle. Preko Rasovca i Obodnice batаljoni Odreda su se vraćali prema Srebreniku. Bez obzira na sve tegobe koje je preživljavao i gubitke koje je imao u »drugoj tuzlanskoj operaciji«, januara 1944. godine, Odred je pokazao značajne vojničke vrijednosti. Da bi one došle do punog izražaja trebalo je obezbijediti predah, redovno snabdijevanje, odmor i liječenje boraca premorenih svakodnednim teškim pokretima. Uslove za sve ovo pružao je Srebrenik, gdje se, po naređenju Štaba 3. korpusa NOVJ, početkom 1944, smjestio Tuzlanski NOP odred.

Razmješten u Srebreniku i okolnim selima, poslije VI neprijateljske ofanzive i neuspjelog januarskog napada na neprijatelja u Tuzli, Odred je imao zadatak da djeluje prema Tuzli, Lukavcu, Smolući. Okolina Srebrenika pružala je povoljne uslove za oporavak boraca i sređivanje jedinica Odreda. U selima Dobrnja, Kuge, Zahirovići, Ljenjobud, Brezik i drugim, pripadnici Odreda su bili dobro prihvaćeni, smješteni i hranjeni. Odred se našao u sredini gdje je NOP već dublje pustio korijene. Politička diferencijacija u ovom kraju je, u toku 1943., godine, obavljena u korist NOP-a.

Grupa boraca pred zidinama starog Srebrenika, početkom 1944. godine

Srebrenik je postao, u ovo vrijeme, jedan od centara NOB-e, čemu je veoma mnogo doprinijela i aktivnost grupe naprednih Muslimana, koji su još maja 1943. godine, izašli na ovo područje iz Tuzle, Gradačca i drugih gradova ovog područja. U njemu je već postojala Komanda mjesta, organizacija KPJ i SKOJ-a. Teritorija Srebrenika i okolnih sela je imala i povoljan vojnički položaj. Bila je relativno bezbjedna od iznenadnih neprijateljskih napada, jer je van značajnijih komunikacija i zato pogodna za smještaj štabova, bolnica i dr. Imala je kao slobodna partizanska teritorija vrijednost i zato jer je omogućavala povezivanje operativnih područja Majevice, Posavine, Trebave i Ozrena.

Odred je dobio zadatak da obezbjeđuje teritoriju koja je zahvatala dvadesetak sela. Komanda mjesta u Srebreniku je obuhvatalasela: Špionica, Ćehaje, Babunovići, Zuberovo Brdo, Donji i Gornji Srebrenik, Rapatnica, Donji Moranjci, Seona, Cage, Ljenobud, Kuge, Zahiroviće, Potpeć, Brezik, Lisovići, Podorašje, Straža, Tinja, Crveno Brdo i Jasenica.[78])

Prvi komandant Komande mjesta u Srebreniku bio je Salih Žilić, učitelj iz Tuzle. Od početka februara 1944. godine pa do pada Srebrenika, u VII neprijateljskoj ofanzivi, komandant Komande mjesta bio je Muhamed Gagić, profesor iz Tuzle i raniji komandant bataljona u Tuzlanskom odredu. Da bi se Odred i slobodna teritorija što efikasnije obezbjeđivali, u januaru 1944. godine je osnovana i Komanda mjesta u Breziku, na pravcu od Srebrenika prema Tuzli. Iz Biezika su svakodnevno, radi izviđanja, upućivane patrole prema Tuzli, Lukavcu, Smolući. Za komandanta mjesta u Breziku postavljen je Vehid Begić, raniji komandant bataljona u Odredu. Komanda je svoje funkcije obavljala sve do početka VII neprijateljske ofanzive.[79])

Vojna organizacija NOP-a na prostoriji Srebrenika, čije je djelovanje obezbjeđivao Tuzlanski NOP odred, vršila je mobilizaciju novih boraca u Odred i šire, poklanjala najveću pažnju prijemu i otpremi hrane iz žitorodnih krajeva Posavine, preko Mačkovca ka Birču i dalje. Brinula je o partizanskoj bolnici u kojoj je bilo smješteno oko 150 ranjenika i bolesnika. Odred je obezbjeđivao i rad OK KPJ i OK SKOJ-a za tuzlanski okrug, koji su, u to vrijeme, takođe zajedno s njim bili u Srebreniku. Okružna rukovodstva Partije i SKOJ-a razvijala su u to vrijeme sadržajnu političku aktivnost. Oformljena je tehnika za umnožavanje materijala potrebnih za

[78]) E. Tihić: n. dj., str. 201.
[79]) Vehid Begić, Sjećanja, Arhivska zbirka Odbora za Ediciju, inv. broj: 242.

svakodnevni politički rad medu borcima Odreda i sa narodom na terenu gdje je on boravio. Nabavljen je radio-aparat, objavljivane vijesti i drugo. Okružni komitet KPJ uspostavio je redovnu vezu sa Tuzlom i tako je raspolagao informacijama o situaciji u gradu, neprijateljskim snagama, njihovom razmještaju i namjerama. OK KPJ se nalazio uz Tuzlanski odred od vremena kada je Tuzla napuštena, pa sve do maja 1944. godine. Čitavo kasnije vrijeme sa Odredom je bio član KPJ i sekretar OK SKOJ-a Nebojša Spasojević.[80])

Pored toga što je obezbjeđivao rad vojno-pozadinskih ustanova i obavljao stražarske i poslove izviđanja i osiguranja pravaca prema Tuzli i Lukavcu, Odred je ostvarivao i veze između punktova Tuzle i Majevice. Svi izvještaji Štabu 3. korpusa i Oblasnom komitetu KPJ išli su preko Štaba Odreda, a preko njega je stizao propagandni i drugi materijal iz partizanskih štamparija na Birču i Majevici.[81]) U tehnici Odreda najviše je radio Esad Kevčić, trgovac iz Tuzle, a jedno vrijeme i Raif Mujezinović. Oni su te poslove obavljali vrlo spretno i veoma uspješno.

Vrijeme relativnog mira, bez većih sukoba sa neprijateljem, uz svakodnevne manje akcije, patrole, zasjede, progone neprijateljskih grupa, Štab Odreda je iskoristio i za sređivanje prilika u jedinicama. Rješavani su kadrovski problemi pošto su borbe krajem 1943. i početkom 1944. godine, između ostalog, pokazale da je bilo promašaja u ovoj oblasti. Zapravo, već je rečeno da se u Srebreniku Odred našao sa samo dva bataljona u svojoj formaciji. Kako su u toku VI ofanzive bili reformirani 1. i 2, održali su se 3. i 4. bataljon. Sada, prilikom organizacionog sređivanja Odreda, bataljoni su preimenovani tako da je bivši 4. dobio naziv 1, a bivši 3. mijenja naziv u 2. bataljon. Za komandanta 1. bataljona postavljen je Adem Osmanbegović, za zamjenika političkog komesara Zvonko Primorac, student iz Tuzle.[82]) Raniji komandant 4. bataljona Muhamed Gagić postavljenje za komandanta Komande mjesta u Srebreniku, a raniji zamjenik političkog komesara 1. bataljona Adem Azapagić preveden je na rad u OK KPJ za Tuzlanski okrug. Za komandanta 2. bataljona postavljen Abdulah Mujezinović Kadija, a za političkog komesara Sveto Bujaković, službenik iz Kreke. Na dužnost obavještajnog oficira Odreda, umjesto dotadašnjeg Esada Kevčića, postavljen je

[80]) Đ. Lazarević, n. čl., str. 42. i 43.
[81]) Vehid Begić, Isto.
[82]) Nije bilo moguće utvrditi ko je bio politički komesar ovog bataljona.

Ahmet Šiljić Kadija, raniji politički komesar 3. bataljona. Velika pažnja je poklonjena liječenju bolesnih da bi što prije bili vraćeni u borbeni stroj.

Brojno stanje Odreda se počelo prilično popravljati dolaskom novih boraca, vraćanjem u stroj drugova koji su za vrijeme borbi u decembru 1943. godine sklonjeni po selima radi liječenja ili oporavka, a i pristupanjem Odredu određenog broja ranijih pripadnika neprijateljskih formacija. Naime, na prostoriji Gračanica - Ljenobud - Srnica - Međeđa započeo je proces raspadanja formacija zelenog kadra i priličan broj njihovih naoružanih pripadnika prišao je Tuzlanskom odredu.[83]) Ovakav porast brojnog stanja omogućio je da se iz Odreda 70 boraca uključi u 16. muslimansku brigadu, koja je 6. februara preko Majevice stigla u Srebrenik. Brigadi je veoma dobro došla ova popuna, jer je doživjela velike gubitke u VI ofanzivi i »drugoj tuzlanskoj operaciji«, i svedena na samo dva bataljona. Okružni komitet KPJ, OK SKOJ-a i Štab Odreda veoma su se angažovali na jačanju organizacije KPJ i SKOJ-a u jedinicama. Stanje partijske organizacije, naročito njena brojnost ni prije ofanzive nije bilo naročito povoljno. Bila su svega 44 člana KPJ a u toku ofanzive taj broj je više nego prepolovljen, ostalo ih je svega 19.[84]) Do smanjenja broja članova KPJ u Odredu dolazilo je, između ostalog, i zbog prelaza, odnosno popune 6. istočnobosanske brigade, zatim određenog broja poginulih, upućenih na liječenje i dr. Međutim, među onima koji nisu izdržali napore u VI ofanzivi i napustili su jedinice Odreda bilo je i članova KPJ i SKOJ-a. Pored već navedenog, razlog za to dezertiranje, u slučaju članova KPJ i SKOJ-a, treba tražiti i u činjenici da prilikom prijema u organizaciju nije bilo dovoljno budnosti i svakodnevne provjere svakog pojedinca na izvršavanju konkretnih zadataka. Zato su se u organizacijama KPJ i SKOJ-a, čak i na nekim važnim funkcijama u Odredu, mogli naći ljudi kojima tu nije bilo mjesto. U ovakvoj situaciji nametalo se kao neminovno jačanje partijske organizacije i njeno organizaciono učvršćivanje, čemu je kasnije poklonjena potrebna pažnja. Prvom savjetovanju komunista istočne Bosne, koje je započelo u Vlasenici 22. i 23. februara, a nastavljeno u Bijeljini od 29. februara do 3. marta 1944. godine, prisustvovali su i delegati iz Odreda. To su: Sveto Bujaković, politički komesar 2. bataljona i Rade Perić, zamjenik političkog komesara Odreda.

[83]) G. Mandić, n. dj., str. 126.
[84]) Arhiv VII, Fond NOR-a, K-408/A, F-7, reg. 52/3.

Ni skojevska organizacija nije bila u povoljnijim prilikama. Od 75 članova SKOJ-a, koliko ih je bilo prije VI neprijateljske ofanzive, poslije nje je ostalo u Odredu svega 26.[85])

I tu je trebalo preduzimati mjere omasovljenja i organizacionog učvršćenja po četama i bataljonima, što je bio uslov uspješnog političkog djelovanja u Odredu. Na Oblasnom savjetovanju SKOJ-a, koje je održano 2. i 3. marta u Bijeljini, prisustvovali su Mišo Vokić, od novembra 1943. uključen u 1. bataljon Odreda, inače član OK SKOJ-a, Rade Perić, zamjenik političkog komesara Odreda i takođe član OK SKOJ-a, Nebojša Spasojević, sekretar OK SKOJ-a, Neda Kerec, član, te Vera Mujbegović, borac Odreda, u međuvremenu prešla na rad u skojevsku organizaciju u Modriči (sekretar MK SKOJ-a Modriča). Mišo Vokić i Mehmed Delić iz Lukavca uključeni su, poslije toga, u delegate sjeveroistočne Bosne za Drugi kongres USAOJ-a, koji je održan u Drvaru od 2. do 4. maja 1944. gor'ine. Na skojevskom kursu od 35 učesnika, koji je počeo sa radom u Tuzli oktobra 1943. godine i poslije ponovnog pada Tuzle u ruke Nijemaca povukao se na Majevicu, bila su i dva Skojevca iz Odreda: Panto Nešković i Hasan Isabegović.

Obnavljanje partijske i skojevske organizacije bilo je uslov uspješnijeg političkog djelovanja u Odredu. Napredak u političkom radu, mada spor ipak se osjetio. Radilo se po programu utvrđenom prema nivou političke uzdignutosti boraca. U Odredu je obnovljen i kulturno-prosvjetni rad. Bataljonski horovi su uvježbavali pjevanje borbenih i drugih pjesama. Diletantska grupa je spremala priredbe i sa dosta uspjeha davala ih po selima. Obrađivane su i obrazovne teme iz istorije i geografije, posebno u vezi sa našom zemljom i Sovjetskim Savezom. Rješavan je u Odredu i problem nepismenosti boraca. Zdravstvenom vaspitanju poklanjana je sve veća pažnja. Iako brojno stanje Odreda, u ovom periodu, nije značajnije poraslo (krajem februara 180 boraca), zahvaljujući aktivnosti Štaba, partijske i skojevske organizacije, on je dobijao fizionomiju kompaktne, dobro organizovane borbene jedinice koja je sposobna da izvršava svoje zadatke.

Tuzlanski NOP odred je na teritoriji Srebrenika, početkom 1944. godine, proveo oko 3 mjeseca. Moglo bi se reći daje to period njegovog uspješnog sređivanja i učvršćivanja poslije nedaća koje je doživio u VI neprijateljskoj ofanzivi. U pogodnim uslovima, u tom vremenu, Odred je, izvršavajući uspješno svoje vojno-političke zadatke, jačao i svoju unutrašnju organizacionu strukturu kao i ug-

85) Arhiv VII, Fond NOR-a, K-408/A, F-7, br. reg. 52/3.

led u narodu sela srebreničkog kraja. Međutim, taj proces jačanja i konsolidovanja nije bio završen, a već je počela nova neprijateljska ofanziva.

Sedma neprijateljska ofanziva

Poslije iscrpljujućih, napornih bitaka, krajem 1943. godine u toku VI neprijateljske ofanzive i »druge tuzlanske operacije« u jedinicama NOV i POJ, na prostoru istočne Bosne, početkom 1944. godine, bila je veoma živa aktivnost na njihovom sređivanju i popunjavanju, te stvaranju novih brigada i divizija. Formirane su i 36. vojvođanska i 38. istočnobosanska divizija. Trideset šesta vojvođanska divizija je formirana 3. marta 1944. godine u Bijeloj, na Majevici. U nju su uključene 3, 5. i 6. vojvođanska brigada. Trideset osma istočnobosanska divizija je formirana 10. marta 1944. godine u selu Brđanima kod Bijeljine. U nju su uključene] 7. majevička, 18. hrvatska brigada, Majevički, Posavsko-trebavski i Tuzlanski NOP odredi. Za njenog komandanta određen je Miloš Zekić a za političkog komesara Vladimir Rolović.

U brigade 16. i 36. vojvođanske divizije stizali su novi borci, najčešće omladinci iz Srema. Sedamnaesta istočnobosanska divizija je svoju 15. majevičku brigadu popunila djelimično borcima Majevičkog NOP odreda, a dijelom borcima mobilisanim preko Komande područja za Majevicu. U 16. muslimansku brigadu bio je uključen Modrički bataljon Posavsko-trebavskog NOP odreda i pripadnici straža sa teritorije komandi mjesta Modriča i Gradačac. Šesta istočnobosanska je svoje jedinice popunjavala na teritoriji Drinjača - Vlasenica - Srebrenica, kamo je, početkom marta bila orijentisana i 15. majevička brigada, dok je 16. muslimanska upućena u rejon Foče. Izuzev jedne brigade koja se nalazila u Sremu, sve jedinice 16. i 36. divizije nalazile su se na području Majevice, Semberije, Posavine i Trebave. U Štabu 3. korpusa, koji se nalazio u Vlasenici, vršene su ubrzane pripreme za prebacivanje dvije divizije u Srbiju, prema kojoj su, sa prostorije Sandžaka, već bile usmjerene jedinice 2. proleterske i 5. krajiške divizije.[86])

Nijemci su došli do podataka o pripremama koje se obavljaju za prodor jedinica NOVJ u Srbiju. Želeći da to na svaki način onemoguće u okviru svoje nove, sedme po redu, ofanzive protiv narodnooslobodilačkih snaga u Jugoslaviji, pokreću i snažnu ofanzivnu operaciju u istočnoj Bosni. Ovdje u istočnoj Bosni, zbog nastojanja

[86]) **E. Tihić, n. dj„ str. 159.**

da po svaku cijenu spriječe prodor NOVJ u Srbiju, Nijemci vode operacije sa do tada neviđenom surovošću, uporno i u okviru tzv. VII neprijateljske ofanzive. Borbe su trajale duže nego u drugim krajevima zemlje. Ranije su počele, nastupom 13. SS divizije, a kasnije krajem avgusta su završene.

U napadu na jedinice NOV i POJ, u istočnoj Bosni, uzeli su učešća 13. SS »Handžar« i dijelovi 7. SS »Princ Eugen« njemačke divizije, 5. i 8. domobranske lovačke pukovnije i ustaše i četnici sa tog područja. Za razliku od ranijih ofanziva u ovim krajevima, Nijemci su ovu operaciju izvodili postepenim sistematskim i opreznim zauzimanjem terena, dubokim rasporedom i dužim zadržavanjem na zauzetom terenu gdje su uspostavljali svoju organizaciju. Uz to je, kako je već rečeno, njihov ukupan nastup bio praćen do tada neviđenim nasiljima i zločinima, posebno prema srpskom stanovništvu.

Može se reći daje ova neprijateljska ofanziva započela akcijama 13. 1? 3 divizije, koja je početkom marta iz Francuske, gdje je obučavana, prebačena na prostoriju Vinkovci - Šid. Već 12. marta su neke prethodnice bile u Sremskoj Rači, Županji i Slavonskom Samcu, odakle su se pojedine jedinice Divizije, sljedećih dana, prebacivale preko Save u rejonu Brčkog i Brezovog Polja.[87])

Štab 3. korpusa je naredio 16. diviziji da zatvara pravce koji vode prema slobodnoj teritoriji Majevice i Semberije, istočno od Brčkog, a 36. diviziju je postavio na pravcima koji vode prema slobodnoj teritoriji, na zapadnim obroncima Majevice i Posavini. Nadmoćan u svakom pogledu neprijatelj je prodirao i pored snažnog otpora jedinica NOV zauzeo Celić (15. 3) i Bijeljinu (17. 3)

Jedinice 16. divizije, poslije borbi sa obostrano velikim gubicima, su se postavile istočno od komunikacije Tuzla - Brčko, a 17. majevička brigada je zauzela sjeverozapadne obronke Majevice, na prostoru Humci - Jasenice - Srebrenik. U borbi sa jedinicama 16, 36. i 38. divizije neprijateljske snage su uspjele da stvore mostobran od Drine, u visini Janje, pa preko Zabrđa, Koraja, Čelića, Brke do Gorice, zapadno od Brčkog. Došlo je potom do izvjesnog zatišja. Neprijatelj se utvrđivao na osvojenom području, čistio i pljačkao sela, pretresajući svaku kuću i šumarak čineći masovne zločine nad stanovništvom.

Do novog udara neprijateljskih snaga došlo je 12. aprila na frontu od ušća Tinje do ušća Janje. Uz istovremeno angažovanje 3. domobranske pukovnije iz Tuzle i zelenokadrovskih i četničkih je-

[87]) E. Tihić, n. dj„ str. 161

dinica, neprijatelj je pokušao da okruži 16. i 36. diviziju (u međuvremenu pomjerena) istočno od druma Brčko - Tuzla. Čim je postala jasna ta namjera neprijatelja, Štab 3. korpusa je, 13. aprila, naredio da se obje divizije povuku u Birač, a da 38. ostane na Majevici i u Posavini radi okupljanja svojih jedinica i zaštite ranjenika.[88])

Razbijajući usput zelenokadrovske, četničke i druge neprijateljske snage, divizije su se, 13. i 14. aprila, povukle u dolinu Spreče i razmjestile u rejonu Papraće i na prostoru Raševo - Gračanica.

Istovremeno kada i na Majevici, snage 13. SS divizije su preduzele napad i u Posavini. Već 15. aprila, motorizovani dijelovi njemačke divizije prodrli su do Srnice. Osamnaesta hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred koji su do tada pokrivali prostor Srnice - Hrgovi - Gradačac - Modriča nisu mogli izdržati pritisak neprijatelja, nego su se prebacili na Vučjak i nastupili prema srednjoj Bosni.

Neprijatelj je, u to vrijeme, vršio i koncentričan napad na jedinice 38. divizije na Majevici. Pružajući snažan otpor 17. majevička brigada se, 18. aprila, povukla ka selu Maoči, a Tuzlanski odred je dobio naređenje da se povuče prema Smolući. Majevički NOP odred je dobio naređenje da štiti Korpusnu bolnicu broj 3 na prostoru Jablanice, u kojoj je bilo na liječenju 236 ranjenika i bolesnika.[89]) U tim kritičnim trenucima sva pažnja štabova i jedinica je bila usmjerena na spasavanje ranjenika. Stim ciljem je 17. brigada, 20. aprila, sa Štabom 38. divizije na čelu, krenula iz Karavlaške Maoče prema Trnovi. Uz borbe, usiljenim maršem, izbila je u selo i evakuisala oko 250 pokretnih ranjenika. Zajedno s njima nastavila je ka Birču. U međuvremenu je Majevički odred štitio bolnicu u Jablanici, odakle se glavnina Odreda uputila prema Semberiji, a jedan bataljon je zadržan sa pokretnom bolnicom. U uslovima stalne borbe sa neprijateljem, bataljon je manevrisao na terenu Majevice i sa lakšim ranjenicima uspio se probiti prema Semberiji. Početkom maja na Majevicu se vratio 1. bataljon, a Štab Odreda i druga dva bataljona su se, sa bolnicom i velikom grupom pokretnih ranjenika, prebacili u Srem.[90])

Poslije povlačenja jedinica NOVJ i poslije dva pokušaja protivudara na Majevici, koje su izvele jedinice 16, 36. i 38. divizije, sredinom maja i početkom juna 1944. godine, 13. SS »Handžar« di-

[88]) A. Đonlagić, n. čl., III knj. Edicije, str. 354.
[89]) Isto, str. 354.
[90]) Isto, str. 354.

vizija je, zajedno sa drugim neprijateljskim snagama, uspostavila kontrolu nad sjeveroistočnom Bosnom, sjeverno od Spreče između Save, Drine i Bosne. U to vrijeme, neprijatelj kontroliše i cijelu dolinu Spreče. Duž druma Tuzla - Zvornik imao je više stalnih postaja koje su obezbjeđivale saobraćaj, naročito za potrebe 13. SS divizije. U većini sela djelovale su grupe tzv. zelenog kadra, a između Papraće i Zvornika bilo je četničkih jedinica. Sve kvislinške snage su se oslanjale na 13. SS diviziju. Sa ovog terena povukle su se brigade i divizije i brojno jači NOP odredi, pa i politički kadrovi. Posavsko-trebavski odred kako je rečeno, zajedno sa 18. hrvatskom brigadom je prešao u srednju Bosnu, a neki i u Birač. Dva bataljona Majevičkog odreda su se prebacila u Srem, dok je Prvi bataljon Odreda na Međedniku trpio velike gubitke i osipanje.

Od sredine jula i u avgustu 1944. godine neprijateljske snage su nastojale da ovladaju čitavom istočnom Bosnom. Zato je 13. SS divizija, u ovo vrijeme, nastavila svoje operacije vršeći pritisak na jedini e 3. i 12. korpusa. U tim nastojanjima i pokušajima Nijemci i kvislinške snage doživjeće potpuni poraz, a 13. SS divizija ubrzo i sopstveno rasulo.[91])

Nakon povlačenja jedinica NOV i POJ iz sjeveroistočne Bosne, jedina organizovana partizanska jedinica na tom području bio je Tuzlanski NOP odred. U početnoj fazi neprijateljskog nastupa (mart 1944. godine), na osnovu naređenja Štaba 38. istočnobosanske divizije NOVJ, bio je postavljen na prostoriji Zahirovići - Straža i izvršavao zadatke izviđanja i zatvaranja pravca od Tuzle prema Srebreniku. U prvoj polovini aprila Odred je bio raspoređen na prostoru Podorašje-Ljenobud. Kada su se jedinice 16. i 36. divizije povukle pred neprijateljem prema Birču, 17. majevička brigada je orijentisana prema Trnovi a Majevički NOP odred prema Jablanici. Tuzlanski odred je usmjeren prema Smolući. Odred se, međutim, nije uspio probiti u Smoluću, nego se vratio prema Majevici i sklonio u dubinu šume Šibelj između sela Straža i Maoča.[92]) Pretpostavljalo se da će neprijateljska ofanziva brzo prohujati i da je ovo način da se Odred održi na svom terenu. Međutim, Nijemci su, osvojivši sva veća mjesta, među kojima i Srebrenik, postavljali u njima svoje garnizone i provodili sistematsko pretraživanje terena. Odred se našao u vrlo teškoj situaciji, opkoljen, bez hrane i drugih životnih potreba. Doduše nekoliko dana, u drugoj polovini aprila, održavana je slaba veza sa Srebrenikom preko trgovca Ševalije,

[91]) A. Đonlagić, n. čl., II knj. Edicije, str. 232.
[92]) Panto Nešković, Vidi sjećanje u ovoj knjizi.

koji je borcima donosio vijesti i nešto hrane.[93]) Kada je i ta labava veza prekinuta, u Odredu je zavladala glad. Borci su jeli bukove lisne pupoljke, srijemuš, korijenje raznog bilja. Došlo je do demoralizacije i ponovnog osipanja Odreda. Svakodnevno su pojedinci ili grupe napuštali Odred tako da je on brzo sveden na polovinu svog sastava. Nastojalo se da se probojem prema Tinji, Potpeći, Smolući ova situacija razriješi. Dio Odreda pod komandom Boška Popovića Popca, koji je u to vrijeme bio komandant bataljona i Rade Perića, zamjenika političkog komesara Odreda, krenuo je u izvršenje proboja posljednjih dana aprila. Međutim, akcija nije uspjela. U blizini Špionice pripadnici 5. domobranske pukovnije napali su ovu partizansku grupu i opkolili je. U manjim grupama dio boraca se uspio izvući iz obruča kroz neprijateljske redove, a veliki broj ih je zarobljen.[94])

I u ovako teškim prilikama proslavljen je praznik rada 1. maj 1944. godine. Tiho je otpjevana Internacionala i pošto je Antonija Henjel, član OK KPJ, govorila o prazniku rada, Hasan Odobašić je odrecitovao pjesmu »Pozdrav proleteru za 1. maj«[95])

Odred je bio izložen stalnim napadima esesovaca, domobrana, četnika i drugih neprijatelja. Manevrisao je na šumovitoj prostoriji Maoče, Špionice, Jesenica, Zahirovića, Kuga, izbjegavajući uništenje i tražeći mogućnosti prebacivanja na pogodniji teren. Položaj Odreda je olakšan u vrijeme protivofanzive jedinica NOVJ, sredinom maja 1944. godine. Dio boraca Odreda izdvojen je i dat kao popuna u sastav 4. bataljona 17. majevičke brigade. To je jedna četa boraca na čelu sa političkim komesarom Acom Vokićem.[96]) Grupa od oko 35 boraca i političkih radnika prebacila se prema rejonu srpske Tinje i Smoluće. Odred je u VII ofanzivi imao teške gubitke. Neprijatelj je pored toga otkrio i partizansku bolnicu u Srebreniku, u kojoj je poubijao osam teških ranjenika. Najveći broj pokretnih ranjenika sklonio se u šume i potoke. Žene iz sela srebreničkog kraja su im noću donosile hranu, te su mnogi zahvaljujući tome ostali u životu. Uz njihovu pomoć su se preko Tinje prebacili u Posavinu, odakle su i bili, u najvećem broju slučajeva.[97])

Tuzlanski NOP odred je, u vrijeme donošenja odluke o njegovom prebacivanju na teren Smoluće, zajedno sa političkim rad-

[93]) R. Mujezinović, Vidi sjećanje u ovoj knjizi.
[94]) P. Nešković, Isto.
[96]) P. Nešković, Isto.
[96]) Jeremija Perić, Borbeni put 17. majevičke brigade, 17. majevička brigada, Tuzla 1980. str. 59.
[97]) Đ. Lazarević, n. čl., str. 55.

nicima, brojao oko 35 ljudi. Međutim, naređeno je da sa Odredom od političkih radnika ostane samo Nebojša Spasojević, a ostali članovi OK KPJ i SKOJ-a, kao i nekoliko boraca Odreda, da se priključe Prvoj vojvođanskoj brigadi 16. vojvođanske divizije. U grupi koja se priključila 1. vojvođanskoj brigadi bili su: Mustafa Vilović, Neda Kerec, Rafo Mott sa suprugom, Pero Eraković, Zejnil Bešlagić, Raif Mujezinović, Antonija Henjel, Slavica Mićić, Radojko Jokić, Panto Nešković, i dr., njih 16. Ostali, na čelu sa komandantom Odreda Omerom Gluhićem, zadržani su na prostoriji Smoluće radi obavljanja određenih zadataka.[98])

Odred u Smolućoj

Poslije dužeg prebivanja i manevrisanja po šumama i zabitima Majevice, Tuzlanski odred se, maja 1944. godine, prebacio u Smoluću. Stanovnici Smoluće su već ranije, najvećim dijelom, bili opredijelj ;ni za NOP. Dosta ih je bilo uključeno i u jedinice NOV i POJ. U selu je djelovao Narodnooslobodilački odbor na čelu sa Miljom Markovićem i organizacija USAOJ-a, čijim radom je uspješno rukovodio omladinac Cviko Savić. Bilo je u mjestu i više naoružanih partizanskih boraca zaostalih, najčešće zbog bolesti, iza svojih jedinica. Ilegalna organizacija je raspolagala izvjesnim brojem sigurnih podzemnih skloništa, baza u koje je bilo moguće, u slučaju potrebe, skloniti veći broj partizana ili ilegalnih partijsko-političkih radnika. Postojao je još od ranije u selu obavještajni punkt, koji je dolazio do važnih podataka. Od juna 1944. godine u Smolući je djelovala i organizacija KPJ, te skojevski aktiv. Smoluća je uz to bila pogodna da posluži kao baza Tuzlanskom NOP odredu, jer u njoj, kao i u njenoj najbližoj okolini, nije bilo jačih neprijateljskih snaga.

Odred se smjestio u šumi kraj Smoluće, u kojoj je ostao prvih nekoliko dana boravka u ovom selu. Pod komandom Omera Gluhića, među dvadesetak boraca, na koliko je odred bio sveden, bili su: Nebojša Spasojević, član OK KPJ i sekretar OK SKOJ-a za tuzlanski okrug, Rade Perić, Boško Popović Popac, Vehid Begić, Rasim Jogunčić, Veselin Mićić, Ahmet Spahić, Taib Sarajlić, Ilija Đilas, Adem Osmanbegović, Jusuf Mukić Zorule i drugi.[99]) Bili su dobro naoružani, pored ostalog imali su dva puškomitraljeza i dosta municije. Jasenički četnici, pogrešno procjenjujući moralno stanje

[9B]) **P. Nešković, Isto.**
[99]) **Đ. Lazarević, n. čl., str. 62.**

pripadnika Odreda, pokušali su da ih privuku na svoju stranu. Naime, njihov komandant Vaskrsije Milaković u pismu upućenom komandantu Odreda ponudio je »povoljne uslove« dobrovoljne predaje. Svima je garantovana bezbjednost. Ova ponuda je, razumije se, bila energično odbijena.[100])

Osnovni zadatak Odreda u Smolući bio je prikupljanje obavještajnih podataka o kretanju i namjerama neprijateljskih snaga i političkog djelovanja na terenu. Da bi mogao obavljati obavještajne zadatke, dostavljati izvještaje Štabu III korpusa, Odredu je stavljena na raspolaganje radio-stanica. Poslove radio-telegrafiste sa uspjehom obavljao je Ilija Đilas. Preko Odreda i njegove radioveze obezbjeđivana je i povezanost OK KPJ i OK SKOJ-a sa odgovarajućim organizacijama. Obavještajni podaci su prikupljani putem uhodanih kanala, punktova i veza. Odred je obezbjeđivao veze sa Lukavcem preko Osmana Tufekdžića, Nazifa Suljkanovića, dr Ljudevita Jurinca, Marije Krsek, Dušanke Tabaković, Stanka Drolca, Marka Lokvenca i dr. Veza je dalje išla prema Tuzli preko S. Horozića, H. Ćatića i drugih. U Bukinju su pouzdanu vezu predstavljali Branko Stanković i Ferhat Azapagić, u Moluhama Mahmut Mašan Mešković.

Sa pripadnicima i simpatizerima NOP-a u Gračanici održavane su veze preko braće Adema i Asima Osmanbegovića, te preko Hasnije i Ibre Ćerimagić i Cvijete Hanjić.[101])

Veze sa pripadnicima i simpatizerima NOP-a u Dobošnici, Miričini, Gnojnici i Seoni održavao je Osman Ibrahimović. On je bio povezan sa odbornicima i aktivistima tih mjesta, među kojima su bili i Huso Softić, Mehmed Razić, Mujaga Cibrić, Huso Huskić, Salkan Ibrić, Hazim Kurtović i dr. Preko Olge Kren su u Odred, u ljeto 1944. godine, dok se on nalazio u Smolući, stigli Ferdinand Šmit i Fridrih Mesing, koji su kao članovi OK KPJ napustili Odred decembra 1943. godine.[102]) Naime, oni su u toku VI neprijateljske ofanzive samovoljno napustili Odred i predali se neprijatelju. Njihovo napuštanje Odreda u vrlo teškom periodu borbe imalo je teško moralno-političko djejstvo i snažan uticaj na pojavu malodušnosti, naročito među mlađim borcima Tuzlanskog odreda. Nakon izvjesnog vremena, odnosno u septembru 1944. godine, ponovo su došli u Tuzlanski odred. Odmah je pokrenuto i pitanje ocjene njihove odgovornosti kao članova OK KPJ (Mesinga kao sekretara Komite-

100) p Nešković, Isto.
[101]) Ekrem Nuhić, Vidi prilog u ovoj knjizi.
[102]) E. Nuhić, Isto.

ta) za napuštanje Odreda i NOB. Izvedeni su pred partijsku komisiju Oblasnog komiteta KPJ, koja je ocijenila da su svojim dezerterstvom nanijeli veliku štetu NOP-u. Izrečena im je smrtna kazna.

Tuzlanski NOP odred je od prvih dana boravka u Smolući razvijao i propagandne aktivnosti. U izvršavanju ovih zadataka odred se, pored radio-stanice, koristio i skromnom tehnikom, koja je podmirivala najnužnije potrebe za obavljanje poslova propagande. Redovno su umnožavane radio-vijesti i sa drugim propagandnim materijalom rasturane po Smolući i okolini.

Tek što se smjestio u Smolući, razbio je jednu grupu četnika koja je, radi pljačke prodrla u selo.[103]) Zapravo na mjestu zvanom Molitvište, Odred je napao grupu od oko 50 četnika, koja je u selu napljačkala više grla stoke i veliku količinu životnih namirnica. Četnici su energičnom akcijom razbijeni i protjerani, a opljačkana stoka i namirnice su vraćeni vlasnicima. Ovaj uspjeh je podigao ugled Odred i među žiteljima Smoluće i okolnih sela, što će mu obezbijediti i dalje njihovu podršku. Četnici su se poslije ovog poraza uzdržavali od sličnih napada na Smoluću.

Izvršavajući svoje osnovne zadatke, Odred je postepeno jačao i brojčano narastao. Krajem maja i početkom juna 1944. godine

Tuzlanski partizanski odred u Smolući juna 1944. godine

[103]) Boško Popović Popac, Vidi sjećanje u ovoj knjizi.

u Odred se vraćaju njegovi bivši borci, posebno oni koji su kao bolesni ili ranjeni bili bazirani u Smolući i drugim selima oko Lukavca i Srebrenika. Odredu prilaze i poneki bivši pripadnici neprijateljskih formacija, tako daje početkom juna narastao na oko 80 boraca.[104])

U pokušajima da u nastavljanju ofanzivnih operacija uništi jedinice 3. i 12. korpusa NOVJ, ovlada prostorom istočne Bosne, neprijatelj je, u ljeto 1944. godine, doživio potpuni poraz što će dovesti do masovne demoralizacije prvo u redovima domobranskih, zelenokadrovskih i četničkih formacija, a zatim i u samoj 13. SS »Handžar« njemačkoj diviziji. Bila je to specifična jedinica. Nastala je kao rezultat politike jednog dijela vodstva Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO) i njenih pristalica, koji su budućnost Muslimana vidjeli, prije svega, u autonomnoj BiH i njenom izdvajanju iz tzv. NDH, i pod protektoratom Njemačke. Vlada Trećeg Rajha nije do kraja prihvatila ideju o posebnom položaju BiH u odnosu na tzv. NDH, ali je iskoristila to za stvaranje specijalnih SS jedinica od domaćeg muslimanskog stanovništva. U toj akciji, u kojoj se neposredno angažovao i sam rajhfirer SS Himler, vodenoj krajem 1942. i u prvoj polovini 1943. godine, značajnu ulogu je odigrao El-Husein, jerusalimski veliki muftija.[105]) U maju 1943. godine stvorena je 13. bosansko-hercegovačka dobrovoljačka brdska divizija, koja je dobila i naziv »Handžar«.

U njenom sastavu bilo je 60% Muslimana i neznatan procenat Hrvata iz Bosne i Hercegovine i 7/8% Albanaca sa Kosova i iz Albanije. Ostalo su bili Nijemci koji su zauzimali sve komandne položaje. Ukupno je imala 19.000 vojnika, podoficira i oficira, svrstanih u 27. i 28. brdski i 13. artiljerijski puk. U sastavu Divizije bilo je i više samostalnih bataljona: pionirski, konjički, protivtenkovski, biciklistički i izviđački, i samostalna auto-četa. Bila je najmodernije opremljena velikim brojem topova, mitraljeza, bacača, a njene akcije gotovo redovno je podržavala i avijacija. Divizija je u vojnom smislu bila i vrhunski uvježbana.

»Muslimanski pronjemački krugovi su u njoj vidjeli vojnu snagu za osiguranje svoje političke pozicije u BiH. Za njemačke naciste ona je bila sredstvo kojim su pokušali ne samo vezati Muslimane BiH za Treći Rajh, nego održati i produbiti veze sa odgovarajućim političkim snagama u islamskim zemljama«.[106]) Ijedni i

[104]) B. Popović Popac, Isto.
[106]) A. Đonlagić, n. čl., III knj. Edicije, str. 343.
[106]) A. Đonlagić, n. čl., III knjige Edicije, str. 343.

drugi su u njeno angažovanje u istočnoj Bosni polagali najveće nade. Te nade se, međutim, nisu ispunile.

Poslije velikih poraza, demoralisani pripadnici Divizije, masovno dezertiraju i vraćaju se svojim kućama. Među dezerterima iz 13. SS divizije je bilo nesumnjivo zavedenih i prisilno mobilisanih seljaka, ljudi bez obrazovanja kojima je neprijateljska propaganda, koristeći i religiju, uspjela nametnuti svoj uticaj. Pristupilo se organizovanom prihvatanju takvih dezertera, bivših pripadnika 13. SS divizije i poslije provjeravanja i izvođenja pred narodni sud onih koji su činili zlodjela nad stanovništvom u istočnoj Bosni i Sremu, i njihovom uključivanju u jedinice NOV i POJ. Na tom su bili angažovani i članovi ilegalne organizacije Tuzle i njene okoline. Prilazili su odbjeglim i uspaničenim bivšim esesovcima i prevodili ih u početku najčešće u Tuzlanski NOP odred, a zatim i u druge jedinice NOV i POJ. Na ovim zadacima posebnog uspjeha na području Moluha imao je Salko Mešković. Zajedno sa članovima organizacije SKOJ-a, on je, u ljeto 1944. godine, preveo u Odred veliki broj bivših pripadnika 13. SS divizije i drugih neprijateljskih formacija.[107]) U tome se posebno isticao i Mahmut Mešković, koji je iz Tuzle u partizane izveo i njemačkog podoficira Russa Andreasa kada je i odlučio da pobjegne u partizanske jedinice.[108])

Osipanje 13. SS divizije se nastavilo naročito ubrzano u toku septembra i oktobra 1944. godine, te je broj bivših njenih vojnika u Odredu bivao sve veći. Tako se 12. septembra 1944. godine Odredu predala i grupa od 120 kompletno naoružanih vojnika, sa 2 teška mitraljeza, a sutra je to učinila i grupa čak od 600 vojnika.[109])

Priliv novih boraca bivših pripadnika neprijateljskih formacija, te i 13. SS divizije, nametao je pred Štab Odreda, partijsku i skojevsku organizaciju, potrebu pojačanog angažovanja posebno na moralno-političkom planu. Bilo je neophodno borcima objašnjavati kako prihvatiti ovu prinovu. Odmjeren drugarski stav pratila je puna budnost, pošto je među njima bilo i takvih koji NOP-u nisu pristupili iskreno i iz ubjeđenja. Mnogi od novih boraca su se u početku nelagodno osjećali. Izražavali su nesigurnost i rezervisanost, što je takođe trebalo otklanjati. Pa, i kod starih boraca u Odredu bilo je izvjesnih podozrivosti, sumnjičavosti, pogotovo, kada se došlo do toga da je u Odredu više »njih« nego »nas«. Svi problemi su,

[107]) M. Vokić, n. čl., str. 275.
[108]) Đ. Lazarević, n. čl. 62.
[109]) Zbornik NOR-a, IV/29, dok. br. 133.

ipak, relativno brzo otklanjani i među borcima je izgrađivano osjećanje pripadnosti NOP-u i povjerenje u vrijednost i ciljeve NOP-a i revolucije.

U Odredu su izgrađivani odnosi međusobne ravnopravnosti, solidarnosti i pravilnog vojničkog stava prema komandnom osoblju i obrnuto. Koliko su se novi borci slivali u cjelinu Odreda potvrđuje i činjenica da su, već u novembru i decembru 1944. godine, neki od njih zauzimali položaje desetara ili vodnika u jedinicama. Na ovaj način Tuzlanski NOP odred je sve više sticao fizionomiju homogene, snažne borbene jedinice, koja je osposobljena za uspješno izvršavanje svojih zadataka.

U periodu od početka jula do početka septembra 1944. godine, Odred je pored zadataka prikupljanja podataka o neprijateljskim snagama i njegovim namjerama, obezbjeđivao i branio jednu značajnu slobodnu teritoriju sa Smolućom u centru. Preduzimao je uspješne akcije čišćenja sela od zelenokadrovskih i drugih neprijateljskih grupa na široj teritoriji Lukavca. Vršio je stalna izviđanja prema Lukavcu, Gračanici, Srebreniku i obavljao druge vojničke aktivnosti na pomenutoj teritoriji. Trinaestog jula 1944. godine su na prostoriju sela opštine Lukavac (Modrac, Banovići, Jaruške, Pravoslavna i Muslimanska Treštenica i dr.) stigle jedinice 16. vojvođanske divizije da bi na taj način izbjegle udare neprijatelja na teritoriji Birča. Kasnije su dobile zadatak da u rejonu Topčić Polja - Begov Hana prihvate 6. ličku i 11. krajišku diviziju, koje su dobile naređenje da se preko istočne Bosne prebace u Srbiju. Odred je uspostavio vezu sa Štabom Divizije i snabdio ga korisnim podacima o rasporedu neprijateljskih jedinica na području tuzlanskog basena, te lijekovima i drugim sanitetskim materijalom prikupljenim preko saradnika NOP-a u Lukavcu i Tuzli. Pošto do očekivanog kontakta sa 6. ličkom ili. krajiškom divizijom tada nije došlo, 16. vojvođanska divizija se prebacila na teren Birča.

Kroz Smoluću je, pošto je 10. avgusta vodila veliku borbu na Monju prošla 11. avgusta 18. hrvatska brigada. Komandant brigade Franjo Herljević je održao sastanak sa rukovodećim sastavom Odreda, ukazujući na osnovna pitanja vojno-političke situacije u istočnoj Bosni i šire, te i na zadatke Odreda, neka pitanja strategije i taktike NOB-e (odnos prema četnicima) i dr.[110]) Odred je obezbjeđivao prelaz Brigade preko komunikacije Doboj - Tuzla kod sela Bistarca.[111])

B. Popović Popac, Isto.
"') Isto.

Sredinom avgusta 1944. godine Odred je već imao oko 150 boraca u svom sastavu. Tada je počeo izvoditi i značajnije vojne akcije, napade na neprijateljska uporišta na teritoriji lukavačke opštine. Prve uspješne akcije su završene protjerivanjem zelenokadrovskih snaga iz Gnojnice, Berkovice i Dobošnice, čime je zaokružena jedna mala ali kompaktna slobodna teritorija koju je Odred kontrolisao i branio.

Porazom i povlačenjem 13. SS divizije, četnika i drugih neprijateljskih snaga iz Birča, te dolaskom 11. krajiške divizije, 18. hrvatske brigade iz srednje Bosne, stvoreni su uslovi da jedinice 3. korpusa NOVJ iz višemjesečnih odbrambenih borbi pređu na izvođenje ofanzivnih operacija širih razmjera. Jedan od ciljeva tih ofanzivnih operacija NOV i POJ na području Majevice, Semberije, Posavine i Trebave bilo je čišćenje prostora od ostataka 13. SS divizije i drugih neprijateljskih snaga, kako se ističe u naređenju Štaba 3. korpusa od 30. avgusta 1944. godine. Kada su početkom septembra 11. i 38. divizija krenule u nastupni marš prema Trebavi i Posavini, s njima je krenuo i dio Tuzlanskog NOP odreda, dok je glavnina zadržana u Smolući. Dijelovi Odreda su, zajedno sa dva bataljona 17. brigade i jedinicama Posavsko-trebavskog odreda, učestvovali u prenosu ranjenika na pravcu Džakule - Donja Međeđa - Donja Zelinja - Donja Rajska - Bjelika - Tolisa.[112])

U ovo vrijeme Odred je djelovao kao potpuno obnovljena jedinica, čija se aktivnost osjećala na široj teritoriji. Uzeo je učešće i u neuspješnom pokušaju oslobođenja Srebrenika.[113]) Naime, jedinice 11. krajiške divizije i Mačvanskog NOP odreda su, 6. septembra 1944. godine, izvele napad na neprijateljski garnizon u Srebreniku, ali su ga morale obustaviti zbog naređenja da se hitno prebace u Srbiju. Pri ovom napadu Odred je zatvarao pravce prema Lukavcu i Smolući.

Tuzlanski NOP odred uspješno je završio i akciju oslobođenja Lukavca. Komandant Odreda se sjeća daje Štab Odreda od saradnika NOP-a Lukavca, početkom septembra, dobio iscrpna obavještenja o snazi neprijateljske posade (ustaše i zeleni kadar) u mjestu. Donesena je odluka da se neprijateljska posada u Lukavcu napadne.[114]) U početku se u vrijeme donošenja odluke o napadu i nije računalo s tim da Lukavac po svaku cijenu treba zadržati u partizanskim rukama. Zamisao te akcije bila je da se iznenadnim

[112]) E. Tihić, n. dj. str. 224.
[113]) V. Begić, Isto.
[114]) B. Popović Popac, Isto.

napadom likvidiraju neprijateljske posadne snage, unište objekti njihovog odbrambenog sistema i Odred, poslije obavljenog zadatka, povuče. Smatralo se da će i jedna ovakva akcija u tom trenutku mnogo značiti, pogotovu na političkom i psihološkom planu.[115])

Međutim, jedinice Tuzlanskog NOP odreda su, 13. septembra 1944. godine, bez većeg neprijateljskog otpora oslobodile Lukavac. Oslobođenje Lukavca bilo je ne za kratko vrijeme, nego definitivno. Odmah nakon oslobođenja formirana je Komanda mjesta u Lukavcu, koja počinje provoditi mjere mobilizacije, materijalnih i ljudskih snaga za NOP, te mjere koje su imale za cilj očuvanje značajnih privrednih kapaciteta. Obezbijeđena je, na primjer, Fabrika sode od bilo kakvih sabotaža. U Fabrici je smještena i Komanda mjesta. Preduzete su vojničke mjere obezbjeđenja prema Tuzli, Doboju, Puračiću, porušeni mostovi na ovim pravcima, upućivane patrole, izviđačka odjeljenja i radi sigurnijeg obezbjeđenja razorena je i željeznička pruga od Lukavca do Bistarca i od Puračića prema Dobošnici. Odred se uz to snabdio hranom, obućom i odjećom i u svakom pogledu se uspješno pripremao za veće akcije. Šesnaestog septembra primio je naređenje od Štaba 3. korpusa NOVJ o učešću jedinica Odreda u napadu na neprijateljski garnizon u Tuzli. Tih dana je u oslobođeni Lukavac stigao i Oblasni komitet KPJ sa sekretarom Cvijetinom Mijatovićem.[116])

Tuzlanski odred je 16. septembra oslobodio i Puračić, čime je zaokružio veoma značajno slobodno područje na kome se odvijala živa vojno-politička i ekonomska aktivnost. Sutra (17. IX) predalo se još 120 bivših esesovaca, a iz svog sastava Odred je izdvojio oko 100 boraca za popunu 16. muslimanske brigade.

Konačno oslobođenje Tuzle

Krajem avgusta i početkom septembra 1944. godine, položaj Njemačke i njenih saveznika u II svjetskom ratu ozbiljno je pogoršan. Oslobođenjem Francuske snage zapadnih saveznika su izbile na Rajnu. Na istoku, krajem avgusta, jedinice Crvene armije su oslobodile Rumuniju, početkom septembra i Bugarsku i izbile na rumunsko-jugoslovensku granicu. Njemačke snage na Balkanu dovedene su time u kritičnu situaciju, jer nisu mogle spriječiti dalje prodiranje južnog krila 3. ukrajinskog fronta prema zapadu niti zaustaviti, istovremeno, nadiranje jedinica NOV i POJ kroz Srbiju,

"[5]) M. Vokić, n. čl. str. 278.
"«) M. Vokić, n. čl. str. 281.

a trebalo je obezbijediti izvlačenje Grupe armije »E« sa juga Balkana, iz Grčke, Albanije i Bugarske. Njemačka komanda je hitno privlačila svoje snage prema području jugoslovensko-bugarske granice i važnih regiona Kraljeva i Beograda da bi zadržala nadiranje Crvene armije i jedinice NOVJ i obezbijedila važne pravce i komunikacije za svoje povlačenje sa juga. Zbog borbi koje su se razbuktavale u Makedoniji i Srbiji izuzetno je narastao operativni značaj istočne Bosne. Za Nijemce je bilo važno zadržavanje kontrole na značajnim komunikacijama, pogotovu u dolini Drine i pravcima svoga izvlačenja. Međutim, činjenica da su Nijemci, u ovo vrijeme, prebacivali prema istoku sopstvene jedinice, za izvjesno vrijeme će dovesti do promjena odnosa snaga i na prostoru istočne Bosne u korist narodnooslobodilačkih snaga. Naime, na teritoriji istočne Bosne su bile razmještene, uglavnom, kvislinške jedinice koje su, još uvijek, bile brojne, ali znatno oslabljene procesima previranja, demoralizacije, osipanja i prelaska njihovih pripadnika na stranu NOP-a. Već je istaknuto daje tim procesima bila zahvaćena i sama 13. SS njemačka divizija. Daljoj diferencijaciji u redovima kvislinških formacija doprinio je i poziv koji je drug Tito, 30. avgusta 1944. godine, uputio pripadnicima ovih formacija da se predaju snagama NOV i POJ. U takvoj situaciji Štab 3. korpusa NOVJ je procijenio da postoje svi uslovi za uzimanje inicijative u svoje ruke, te je donio odluku da jedinice pod svojom komandom usmjeri prema Tuzli i tuzlanskom basenu, Majevici, Semberiji, Posavini i Trebavi.

Naređeno je, s tim u vezi, 11. krajiškoj i 38. istočnobosanskoj diviziji da ovladaju područjem Majevice, Semberije, Posavine i Trebave, a da 27. istočnobosanska divizija razvija ofanzivna djejstva sa prostorije Birča prema dolini Spreče, a dijelom snaga prema Srebrenici i dolini Drine. Početak operacija jedinica 3. korpusa bio je veoma uspješan i praćen raspadanjem formacija zelenog kadra, te i 13. SS divizije iz koje je, samo u periodu od 1. do 8. septembra, dezertiralo oko 2000 vojnika i podoficira, najviše njih je došlo u Tuzlanski NOP odred. Položaj neprijatelja, naročito u dolini Spreče u tuzlanskom basenu, snažno je uzdrman o čemu svjedoči i činjenica da su jedinice Tuzlanskog NOP odreda, bez većih naprezanja, oslobodile Lukavac, te je u Štabu Korpusa donesena odluka o oslobođenju Tuzle. Taj zadatak trebalo je da izvrše jedinice 38. i dijelovi 27. divizije NOVJ, prije svega 16. muslimanska i 19. birčanska brigada koje su.sa fronta prema gornjem toku Spreče, 16. septembra, prebačene na južne prilaze Tuzli (Živinice - Par Selo - Morančane). Štab 38. divizije je naređenje o napadu na Tuzlu primio 15.

septembra i odmah je naređen pokret njenih jedinica. Međutim, samo je 18. hrvatska sa dijelovima Posavsko-trebavskog odreda stigla 17. septembra na liniju Kreka - Moluhe - Piskavica, oko 10 sati,[117]) kada je grad već bio oslobođen.

Sve je, međutim, bilo završeno angažovanjem jedinica 27. divizije. Suočena sa opasnošću da njene već izolovane i pokolebane jedinice u Tuzli i njenoj okolini mogu biti uništene, neprijateljska komanda je odlučila 15. i 16. septembra da glavninu svojih snaga izvuče iz Tuzle i povuče prema Brčkom. To je i učinjeno u toku dana ili rano uveče, 16. septembra 1944. godine. Štab Korpusa je očekivao dolazak jedinica 38. divizije te da naredi početak napada. Tek je 16. septembra prihvaćen prijedlog Štaba 27. divizije da se neprijatelj napadne raspoloživim snagama 27. divizije i Tuzlanskog NOP odreda.[118])

Donesena je odluka da napad počne rano ujutro 17. septembra. Na prilazima Tuzli, na polaznim položajima za napad 16. septembra uveče, bile su 19. birčanska, 16. muslimanska brigada i Tuzlanski NOP odred. Naređeno je 19. brigadi da napadne iz rejona sela Vršani i Par Sela na istočne dijelove grada, a 16. muslimanskoj da nastupa u tri pravca: preko Ilinčice prema Željezničkoj stanici, od sela Pasci prema Kreki i dalje prema Moluhama i od Morančana ka zapadnoj ivici Kreke, te preko Moluha ka sjeverozapadnim dijelovima grada. Tuzlanski NOP odred, koji je tog dana oslobodio Puračić, bio je orijentisan na zatvaranje pravca prema Doboju.[119]) S obzirom daje neprijatelj, kako je već naglašeno, povukao glavninu svojih snaga iz Tuzle prema Brčkom, napad jedinica NOVJ, koji je započeo kako je i određeno, rano ujutro 17. septembra, naišao je na vrlo slab otpor neprijateljskih jedinica na inače jako utvrđenim odbrambenim položajima.[120]) Zapravo, vrlo lako, gotovo bez gubitaka, 17. septembra, jedinice 27. divizije su oslobodile Tuzlu. Bilo je to njeno konačno oslobođenje. Tuzlanski NOP odred je u ovoj operaciji, već je rečeno, učestvovao izvršavajući zadatke zatvaranja pravca od Doboja.

Oslobođenje Tuzle je predstavljalo krunu velikih vojnih i političkih uspjeha NOVJ u istočnoj Bosni sredinom septembra 1944. godine. Njenim oslobođenjem ponovo je obezbijeđen snažan podstrek jačanju vojnih snaga NOR-a u istočnoj Bosni. Postignuta je popuna postojećih jedinica NOV i POJ. Samo Tuzla je krajem sep-

[117]) E. Tihić, n. dj. str. 226.
[118]) A. Đonlagić, n. čl. II knj. Edicije, str. 259.
[119]) Isto, str. 260.
[120]) Isto, str. 263.

tembra i u oktobru 1944. godine dala 1000 novih boraca, a do kraja novembra u tuzlanskom vojnom području mobilisano je oko 3000 novih boraca za jedinice 3. korpusa.[121]) Velika pažnja Štaba 3. korpusa NOVJ poklanjana je jačanju i osamostaljivanju NOP odreda kako bi mogli uspješnije djelovati, omogućavati priliv novih boraca i efikasnije ovladati slobodnom teritorijom. Uspjesi NOP odreda su cijenjeni prema broju akcije, prema broju boraca koji su upućivani kao popuna u brigade i prema gubicima koji su naneseni neprijateljskim jedinicama. Naređenja Štaba 3. korpusa su, obično, NOP odredima prenošena posredstvom štabova operativnih jedinica, koje su djejstvovale na određenom terenu.

Na taj način stvoreni su uslovi i za formiranje novih operativnih jedinica. U Tuzli je, 19. septembra, osnovana 21. istočnobosanska brigada, u čiji sastav su ušli po jedan bataljon iz 18. hrvatske, 17. majevičke brigade i Tuzlanskog NOP odreda. Ovaj uspjeh NOV i POJ snažno će uticati na dalju diferencijaciju i raspadanje kvislinških jedinica (domobrani, četnici, zeleni kadar), doprinijeti učvršćenju narodne vlasti, unapređivanju društveno-političkih aktivnosti i pokretanju privrednih aktivnosti u tuzlanskom basenu sa velikim ekonomskim mogućnostima.[122])

Oslobođenjem Tuzle i tuzlanskog rudarsko-industrijskog basena zaokružena je prostrana slobodna teritorija, koja se prostirala od rijeke Drine na istoku do pred Gračanicu na zapadu, odnosno od Vlasenice i Kladnja na jugu do Lopara i Srebrenika na sjeveru.[123])

Grad će uskoro postati politički i vojni centar istočne Bosne. U njemu su se smjestili Štab 3. korpusa NOVJ, Oblasni komitet KPJ, Oblasni komitet SKOJ-a, Oblasni NOO za istočnu Bosnu, okružni komiteti KPJ i SKOJ-a, Korpusna bolnica i veći broj drugih institucija NOP-a i revolucije.[124])

ODRED OD OKTOBRA DO POLOVINE DECEMBRA 1944. GODINE

Poslije oslobođenja Tuzle bilo je moguće, kako je već naglašeno, koristeći mobilizacijske mogućnosti grada i njegove okoline, popuniti postojeće jedinice NOV, pogotovu 38. diviziju kojoj prilikom formiranja, marta 1944. godine, nije obezbijeđena uobičajena brojnost. Borce za popunu operativno-manevarskih jedinica NOV

[121]) Isto, str. 282.
[122]) Isto, str. 267.
[123]) J. Perić, n. čl. str. 81.
[124]) Isto, str. 78.

davao je i Tuzlanski NOP odred. Naime, pri formiranju 21. istočnobosanske brigade u nju je uključen i jedan bataljon Odreda, pored bataljona iz 18. hrvatske i 17. majevičke brigade. Za ovo i za popunu 18. hrvatske brigade, Odred je izdvojio 180 boraca.[125]) Na taj način je, ubrzo poslije oslobođenja Tuzle, Odred sveden na brojno stanje bataljona sa tri čete od kojih je jedna bila prateća.[126]) Međutim, već 26. septembra formirana je i treća četa, tako da ih je, tada, u Odredu četiri zajedno sa pratećom četom. U Tuzli, na raskrsnici u Bukinju, 19. septembra 1944, Odred je preformiran. Za novog komandanta postavljen je kapetan Mehmedalija Hukić, radnik iz Tuzle, do tada na dužnosti komandanta 4. bataljona 17. majevičke brigade, a za političkog komesara Todor Jovanović Tošo, student prava iz Tuzle. Dužnost zamjenika političkog komesara Odreda preuzeo je Vojo Iković, službenik iz Crne Gore. Rukovodilac saniteta bila je Luna Bararon, đak iz Vlasenice, intendant Miloje Petrović, radnik iz Bosanskog Petrovog Sela, a rukovodilac SKOJ-a Mišo Vokić, đak iz Tuzle. Novi komandant je odlično poznavao ljude i teren na kome će Odred djejstvovati, jer je ranije bio zamjenik komandanta, te komandant Ozrenskog NOP odreda. Tuzlanski odred je dobio zadatak da posjedne prostoriju Lukavac-Puračić i 21. septembra izvršio je to naređenje, preuzevši, ponovo, na sebe važan zadatak zatvaranja pravca prema Doboju, djejstvujući sa 16. muslimanskom brigadom, koja je činila posadu Tuzle i uputila jedan svoj bataljon u Bukinje.[127])

Na osnovu naređenja Štaba 3. korpusa NOVJ, Odred je jednu četu uputio kao posadu u Živinice sa ciljem da predstavlja mobilizacijski centar za vršenje mobilizacije u selima iz okoline Živinica i izviđa i obezbjeđuje pravac Živinice-Đurđevik.[128]) Isto tako dobio je zadatak da preduzima akcije čišćenja sela, likvidira i razoružava neprijateljske grupe četnika i zelenog kadra i prevodi dobrovoljce iz tih formacija u svoje redove, u čemu je imao puno uspjeha. Već 22. septembra odbijena je grupa četnika od Živinica i protjerana prema Konjuhu, a u akciji izvedenoj 28. septembra Odred je zarobio 30 zelenokadrovaca, koji su po svojoj želji ostali kao borci u njegovim jedinicama.[129])

U jednoj uspješnoj akciji ojačana patrola Odreda je, 24. septembra, kod Puračića, zarobila oberstlajtnanta potpukovnika

[125]) Zbornik NOR-a, IV/29, dok. br. 133.
[126]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-1627, f-5, br. reg. 2/2.
[127]) A. Đonlagić, n. čl. II knj. Edicije, str. 267.
[128]) Zbornik NOR-a, IV/29, dok. br. 95.
[129]) Arhiv VII, fond NOR-a, K-1627, f-5, br. reg. 2/2.

ŠTAB
TUZLANSKOG N.O.P.O.
Br.služb.
Položaj,27.IX.44

ВОЕНО-ИСТОРИЧСКИ ИНСТИТУТ ЈНА
Збирка [illegible] ослободилачког рата
11-5
1627

ŠTABU III.N.O.U.KORPUSA.-

Položaj

U toku 26.ov.mj.dijelovi ovoga Odreda zaposjeli su selo Bokavići sa svim zasjeocima.Tom prilikom izvršen je pretres sela u kome je zarobljeno 8 pušaka,1 njem.mitraljez(šarac)i nešto vojničke spreme.

Odredu se predale 12 zelenokadrovaca od kojih su 2 pristupil u redove,a ostali su obećali naknadno pristupiti.U toku dana održan je zbor kome je prisustvovalo oko 50 seljana.Zbor je uspio,što se vidi po samom ophodjenju naroda prema našoj vojsci.

Jedna četa ovogaOdreda i dalje se nalazi u s.Živinicama. Jedna patrola ove čete u toku 25.ov.mj.vodila je borbu sa jednom zasjedom zelenokadrovaca i tom prilikom je poginio jedan borac te čete a komesar čete je lakše ranjen.

U toku 27.ov.mj.Odred će zaposjesti i pretresti sela Poljanu i Kiseljak s tim što će naša četa ostati i dalje na istom položaju.

Prema podacima koje smo prikupili u Zavidovićima vlada opšte rasulo i dezerterstvo.Na ostalim sektorima nema nikakvih novosti.

Smrt fašizmu-sloboda narodu!

POLKOM. [illegible]

TUZLANSKI N.O.P. ODRED

KOMANDANT [illegible]

Faksimil jednog od prvih izvještena preformiranog Tuzlanskog odreda Štabu 3. korpusa NOVJ

Hampela Hajnrija i jednog njegovog bliskog saradnika. Odred je imao i zadatak da na ovom terenu politički djeluje, osniva i pomaže rad NO odbora. Već u septembru su održana dva zbora građana u selima Bokavići i Priluku. Na zborovima su Mehmedalija Hukić, komandant i Todor Jovanović, politički komesar Odreda govorili o vojno-političkoj situaciji, o narodnoj vlasti i dr. U selu Priluk, 30. septembra, formiran je 1. bataljon Tuzlanskog NOP odreda, u čiji sastav su ušle tri čete. Štab 1. bataljona su činili: Rasim Jogunčić, radnik iz Tuzle, komandant, Derviš Hukić, radnik iz Tuzle, politički komesar, Sabit Đapo, radnik iz Tuzle, zamjenik komandanta, Husein Kapidžić, službenik iz Tuzle, obavještajni oficir, Hašim Tubić radnik iz Lukavca, intendant, Mehmed Alibalić iz Tuzle, referent saniteta i Alaga Ilijaković, radnik iz Lukavca, rukovodilac omladine (SKOJ-a).

Komandir 1. čete bio je Velija Numanović, radnik iz Lukavca, politički komesar Asim Osmanbegović, đak iz Gračanice i zamjenik komandira Ahmet Osmanović, zemljoradnik iz Prokosovića.

Memiš Džanić, zemljoradnik iz Srebrenika, bio je komandir 2. čete, njegov zamjenik Ahmet Bijelić, radnik iz Zavidovića, a politički komesar Kasim Delić, radnik iz Lukavca.

Komandu 3. čete činili su Hasan Car Ražnjetović, radnik iz Tuzle, komandir, Sakib Ćatić, službenik iz sela Šići, politički komesar i Ilija Tošić, radnik iz Sižja, zamjenik komandira.

Bataljon je bilo moguće formirati, jer je Odred za samo nekoliko dana septembra narastao za oko 50 novih boraca. U toku oktobra 1944. godine Tuzlanski NOP odred se nalazio na istoj prostoriji (šire područje Lukavca). U oktobru je došlo do još masovnijeg priliva novih boraca. Naime, 6. oktobra održan je zbor u selu Dobrnji na kome je govorio komandat Odreda. Između ostalog, na zboru je ponovljen poziv bivšim pripadnicima zelenog kadra da pristupe NOP-u. Poziv je prihvaćen, Odredu je pristupilo 60 novih boraca,[130]) a 10. oktobra pristupile su Odredu sve tri čete 5. bojne zelenog kadra sa terena Miričina - Dobošnica, čime su stvoreni uslovi za formiranje i 2. bataljona.[131]) On je formiran 11. oktobra, u tri čete njegovog sastava svrstan je 101 borac.

Za komandanta 2. bataljona postavljen je Salih Beganović, radnik iz Dobrnje, za političkog komesara Sabit Đapo, radnik iz Tuzle, za zamjenika komandanta Hrusto Bećirović, rudar iz Plana,

[130]) **Arhiv VII, fond NOR-a, k-1627, f-5, br. reg. 4/2.**
[131]) **Isto.**

a za zamjenika političkog komesara Alija Salja, radnik. Dužnost rukovodioca saniteta preuzela je Neda Kerec, đak iz Tuzle, intendanta Nuraga Salkić, radnik iz Lukavca. Komandir 1. čete bio je Ahmo Bešić, radnik iz Brezika, a od januara 1945. Rizo Meškovič, politički komesar je Sejfulah Ibrišimović, radnik iz Tuzle. U 2. četi u početku je komandir Sakib Catić, radnik iz Plana, koji krajem novembra 1944. odlazi za omladinskog rukovodioca 2. bataljona, a za komandira ove čete dolazi Nuraga Hadžić iz Lukavca, a od januara 1945. Ćazim Kunosić, radnik iz Dobrnje. Politički komesar 2. čete bio je Omer Isović, radnik iz Tuzle. Komandir 3. čete bio je Omer Kišić, radnik iz Dobrnje, a u januaru 1945. postavljenje Meniiš Džanić.[132])

Borci Tuzlanskog NOP odreda oktobra 1944. godine pred Gimnazijom u Tuzli, slijeva: Neda Kerec, Mica Jovanović i Ahmet Delie

U prvoj polovini oktobra Tuzlanski NOP odred je dejstvovao u selima duž komunikacije Lukavac - Gračanica u sadjejstvu sa jedinicama 38. divizije, od kojih se 17. majevička sa Trebavskim NOP odredom nalazila u rejonu Srebrenika, 21. istočnobosanska na prostoriji Moranjci - Falešići, 18. hrvatska brigada u rejonu sela Rašljevo - Omerbaši^i. Kada su (krajem prve dekade, oktobra) 17.

[132]) **Prema sjećanjima Sakiba Ćatića i Sejfulaha Ibrišimovića.**

i 21. brigade prebačene po zadatku na Majevicu, na naznačenom području zadržaće se 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski Odred na prostoriji Srebrenika i Tuzlanski NOP odred na pravcu Lukavac-Gračanica, kako je već rečeno.[133])

Jedinice Odreda su, u ovom periodu, izvele nekoliko značajnih akcija čišćenja terena od neprijatelja. Tako je 4. oktobra od zelenokadrovaca očišćen prostor sela Modrac, Tabaci i Bektići. Prateća četa je u Bistarcu vodila borbu sa pripadnicima zelenog kadra. Dva pripadnika neprijateljske grupe su ubijena, jedan teže ranjen i tri zarobljena.[134])

Prateća četa, 1. bataljona i jedna četa 2. bataljona su 11. oktobra, na prostoriji sela Dobošnica i Miričina, razbili grupe zelenokadrovaca i četnika. U svim ovakvim akcijama Odred je dolazio i do značajnog plijena. U tom pogledu, posebno se ističe akcija koju su izveli borci 1. bataljona, dijelovi 2. bataljona i Prateća četa u selu Dobošnici, kada su poslije razbijanja zelenokadrovaca zaplijenjene 44 puške, 1 puškomitraljez, 1500 metaka, 5 pištolja i nešto druge vojne opreme.[135])

U cilju što sigurnijeg obezbjeđenja, Tuzlanski NOP odred je, sa 18. brigadom, dobio zadatak, 12. oktobra, da razori cestu i željezničku prugu prema Doboju, na dionici Dobošnica - Miričina. Naređenje je izvršeno i željeznička pruga i ceste su temeljito razoreni do 14. oktobra, kada je razoren i most na Spreči na komunikaciji prema Ozrenu.[136])

Još početkom oktobra razoreni su cesta i željeznička pruga između Puračića i Dobošnice i porušen most kod Željezničke stanice u Dobošnici.[137])

U ovom periodu Odred je neprekidno izviđao teren prema Gračanici. Polovinom oktobra je 18. hrvatska brigada, pošto je nekoliko dana vodila borbe sa četnicima, ustašama i dijelovima 13. SS njemačke divizije u Posavini, nastupila prema Majevici i, razmjestivši se u rejonu Mačkovac - Lopare, preuzela na sebe zadatak zatvaranja pravca Brčko - Tuzla. Tako je u drugoj polovini oktobra 1944. godine na pravcu Tuzla - Gračanica - Doboj zadržan samo Tuzlanski NOP odred, sa osloncem u Lukavcu, dok je na prostoriji Srebrenika bio postavljen Posavsko-trebavski NOP odred sa zadatkom zatvaranja pravca Srnice - Gradačac. Više od dva mjeseca

[133]) Zbornik NOR-a, IV/30, dok. br. 24.
[134]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-1627, f-5, br. reg. 4/2.
[13B]) Isto.
[138]) Isto.
[137]) Isto.

Tuzlanski odred je na pravcu prema Gračanici i Doboju bio sam i uspješno je izvršavao sve zadatke, kako vojnog tako i političko-ekonomskog karaktera, iako je prema sebi imao vrlo brojne neprijateljske jedinice, ustaške, zelenokadrovske, četničke i druge. U Gračanici i uporištima u njenoj okolini, na primjer, nalazile su se 14. i 25. bojna 12. ustaškog stajaćeg zdruga u jačini oko 3200 vojnika i 9. bojna 10. posebnog zdruga (zelenokadrovci) od oko 1100 ljudi. U selima na desnoj obali Spreče nalazili su se ostaci 5. bojne zelenog kadra (150) i 3. bojna pod komandom Saita Bahtića (350). Na Ozrenu su se nalazili ozrenski četnici koji su se, u vrijeme boravka Draže Mihailovića u ovim krajevima, oktobra 1944. godine, organizovali u četnički korpus, koji je imao tri brigade sa oko 3000 četnika. Svaka od tih četničkih brigada, pojedinačno, bila je brojnija od Tuzlanskog NOP odreda.[138])

Glavnina Odreda (obično dva bataljona) je držala položaje prema neprijatelju, na granici slobodne teritorije na liniji Lukavac - Sikulje - Biline, dok se jedan bataljon kretao izvan slobodne teritorije i tamo izvršavao zadatke vojno-političkog karaktera. Naime, u to vrijeme formiran je i 3. bataljon, ponovo sa tri čete u svom sastavu.

U Štabu 3. bataljona bili su komandant Safet Ćehajić, službenik iz Lukavca, a u januaru 1945. postavljen je na tu dužnost Hrusto Bećirović, politički komesar Mićan Pejić, zemljoradnik iz Bosanskog Petrovog Sela, zamjenik političkog komesara Milan Gavrilović, student iz Beograda, rukovodilac saniteta Zaga Planinčević, đak iz Gračanice, intendant Bajro Pirić, radnik iz Tuzle, omladinski rukovodilac Mehmed Delić, dak iz Lukavca. Komandir 1. čete bio je Jusuf Tubić, radnik iz Lukavca, politički komesar Hasan Ibrahimović, službenik iz Smoluće i zamjenik komandira čete Alija Hadžajlija, zemljoradnik iz okoline Konjica. Komandu 2. čete činili su: Stojan Nikić, zemljoradnik iz Smoluće, komandir, Husein Mehmedović, đak iz Tuzle, politički komesar i Jovo Mihailović, zemljoradnik iz Smoluće, zamjenik komandira. Radnik - rudar iz Plana Hrusto Bećirović bio je komandir 3. čete da bi.vrlo brzo bio postavljen za zamjenika komandanta 2. bataljona, Sakib Kasumović, zemljoradnik iz Poljica, njegov zamjenik, a učitelj iz Priluka Adem Omerkić je bio politički komesar čete.

Druga polovina oktobra predstavlja vrlo uspješan period aktivnosti Odreda na razbijanju neprijateljskih formacija i grupa.

[138]) **E. Tihić, n. čl. str. 216.**

Š T A B
TUZLANSKOG N.O.P.ODREDA
Broj: 21/44.
Položaj, 20.X.1944.g.

Sp. Por. 7/1 – 5 Ф
K. 1627 Ф

Štabu III.Korpusa N.O.V,Jugoslavije
(II.otsjek)

Položaj.

Prema prikupljenim podacima iz naših izvora iz Puračića i Gračanice saznali smo sledeće:

Na Trebavu je stigao Draža Mihajlović sa svojim štabom i 600 četnika,dok su se ostali četnici iz Dražine pratnje prema pričanju ovih četnika predali Crvenoj Armiji.Namjera im je da se sklone na Ozrenu.U isto vrijeme Draža je održao govor na Trebavi i u svom govoru rekao,da on ne bježi ispred Crvene Armije,nazivajući Crvenoarmejce braćom,nego da je došao da obidje četničke odrede.Ozrenski četnici spremni su za pokret,kao i veče rezerve hrane.Na Ozrenu je medju četnicima veliko neraspoloženje radi namjeravanog pokreta, a počeli su se buniti i pojedini komandanti.Mnogi od njih se spremaju kad bude izvršen pokret da predju našim jedinicama.17.i 18.ov.mj. došlo je do sukoba izmedju četnika i nijemaca na sektoru izmedju Podcjelova i Perovića u dolini Krivaje,i tom prilikom Nijemci su imali 10 mrtvih i 13 zarobljenih dok su ostaci pobjegli u Zavidoviće. Namjera Nijemaca je bila da razoružaju sela duž pruge uz Krivaju.

U Zavidoviću se nalazi nešto ustaša,njemačkih feldžandara,ukupno oko 650 ljudi.

U Gračanici nalazi se oko 300-400 ustaša,koji se jednim dijelom nalazi na želj.stanici Karanovac.Velik dio od ovih ustaša otišao je kućama.Jedna grupa švaba(kulturbundovaca)došla je u Gračanicu i pomoću ovih ustaša vrši prisilnu mobilizaciju od 1904 do 1928.godišta.U Gračanici i oko Gračanice vlada veliko neraspoloženje i ustaše su potpuno demolarisane.U Doboju stanje je promjenljivo, te nijesmo mogli uhvatiti nikakve provjerljivije podatke,zašto će mo naknadno javiti.

Danas je u Puračiću bio zbor zelenokadrovaca na koji je došlo ukupno 370 bandita,koliko ih Sajt ukupno i ima.Taj zeleni kadar sastavljen je od najgoreg ološa iz sela:Poljica,Bokavića,Priluka, Devetaka,Puračića,Dobošnice i Gnojnice.Naoružani su sa 10 puškomitralje za i 3 mala bacača.Tražili su municiju od nijemaca iz Doboja,ali nije su je dobili.Dobili su naredjenje od bandita Topčića da vrše prisilno mobilizaciju,a svaki onaj ko neće u bandu da ga se ubije.Sa tim poslom ta banda je već otpočela,i danas su uz pucnjavu i haračenje u selima oko Puračića odvodili vezane mladiće i tukli ih kundacima.

U noć 17.X.avioni su nad Sižjem(Ozren)i Krtovom bacali upaljivi eksploziv,što je medju narodom izazvalo veliku paniku.

Na ostalim sektorima nema nikakvih novosti.

Smrt fašizmu-sloboda narodu!

Polkom.Odreda, Komandant kapetan,

Faksimil izvještaja Štaba Odreda Štabu 3. korpusa o stanju i aktivnostima neprijatelja polovinom oktobra 1944. godine

Već 16. oktobra 2. bataljon je izveo uspjelu akciju čišćenja na prostoriji Kalajevo - Dobrnja - Osoje - Jasenica - Potpeć - Tinja - Smoluća. Borci 1. bataljona su u napadu na zelenokadrovce u Priluku, 19. oktobra, nanijeli neprijatelju značajne gubitke (3 poginula i 3 zarobljena) i zaplijenili 2. mitraljeza, 1 pištolj, 4 puške i 500 metaka. U akciji je ranjen Osman Hodžić, komandir čete u 1. bataljonu.[139] U akciji 1. i 2. bataljona 22. oktobra u Dobošnici, Gnojnici, Bektićima i Bokavićima protjerane su zelenokadrovske grupe sa ovog terena, kojom prilikom ih je 13 zarobljeno i zaplijenjeno 49 pušaka, 1.150 puščanih metaka i druga oprema. Samo u ovoj akciji Odredu su pristupila 22 nova borca.[140])

Sličnu akciju sa uspješnim rezultatima izveli su borci 1. i 2. bataljona, 23. oktobra 1944. godine, na prostoru Kamenica - Katolički Bistarac - Šikulje. Osvojen je značajan ratni plijen u oružju i municiji. Blizu sela Kamenice, kod zaseoka Pašići, zarušeno je i zakrčeno 500 m ceste. Borci 2. bataljona izveli su 23. oktobra uspjelu akciju čišćenja na pravcu Lukavac - Priluk - Donji Bučik - Grivica - Podgorje - Mrljevići - Hrvati - Litva - Omazići - Šerići - Lukavac. Akcija je praćena mobilizacijom novih boraca, osvajanjem ratnog plijena i razbijanjem zelenokadrovskih formacija na tom terenu. Na samom kraju oktobra (30. i 31) potpuno su osujećena dva pokušaja prodora i pljačke zelenokadrovaca na području Lukavca. Napade na ovo područje izveli su pripadnici zelenokadrovske formacije u jačini od oko 300 ljudi, čiji je zapovjednik bio Sait Bahtić. Neprijatelj je bio dobro naoružan (10 puškomitraljeza i 3 bacača). Pobjede nad neprijateljem u ovim slučajevima izveli su borci 1. i 2. bataljona.[141]

Početkom novembra Tuzlanski NOP odred je držao položaje na liniji Kiseljak - Poljana - Fabrika sode - Lukavac Selo - Crveno Brdo.[142] I u toku novembra Odred je bio veoma aktivan. Već 4. novembra svojim ukupnim snagama (sva tri bataljona), Odred je izvršio napad na neprijateljska uporišta na prostoriju sela Prokosovići - Bikode - Modrac - Puračić - Devetak. Cilj akcije bio je likvidacija neprijateljskih, prije svega, zelenokadrovskih jedinica na ovom području. U samom početku napada likvidiran je otpor svih neprijateljskih uporišta. Jedino su se držali zelenokadrovci u selu Devetak. Kada su i oni bili gotovo pred likvidacijom, priskočila im

[139]) Zbornik NOR-a, IV/30, dok. broj 85.
[140]) Arhiv VII, fond NOR-a, k. 1627, f-5, br. reg. 11/2.
[141]) Isto.
[142]) E. Tihić, n. čl. str. 214.

Š T A B
TUZLANSKOG N. O. P. ODREDA

16.novembra 1944

16/2-5

I Z V J E Š T A J

o radu Tuzlanskog NOP odreda za vrijeme od 1.XI.do 15.XI.1944

1.XI.1944.g.Izdato naredjenje Štabu I.bataljona da izvrši akciju u s.Dobošni=cu i s.Gnojnicu po specijalnom zadatku i poruši cestu izmedju želj.stanice Puračić-Dobošnica.U toku dana mobilisano 15 boraca.Vojni i politički rad pre=ma rasporedu rada.
2.XI.1944.g.U toku dana mobilisana dva borca.Vojni i politički rad prema ras=poredu rada.
3.XI.1944.g.U toku dana III.bataljon unišao u sastav odreda.Vojni i politički rad prema rasporedu rada.
4.XI.1944.g.U 4,oo sata odred sa I.,II.,III. bataljonom izvršio je napad u cilju likvidacije zelenokadrovskih uporišta Prokosović-Bikodje-Modrac-Puračić Devetak.Dox 7,oo sati likvidirana su sva zelenokadrovska uporišta sem Deveta=ka.U 7,oo sati I.i II.bataljon krenuli su za likvidaciju Devetaka u kojoj je uspjelo uz cijenu manjih žrtava zauzeti zaseoke:Kovačevići,Salkići,Glibani i Osmiće.Dok su zadavani poslednji udarci zelenokadrovskim bandama,iznenada je stigla pomoć od strane četnika tim zelenokadrovskim bandama u jačini od 200-300 ljudi.Pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja kako u ljudstvu tako i u automatskom oružju,a najviše radi nedostatka municije kod naših boraca,bata=ljoni su se morali povući na stare položaje.U borbi što se vidjelo ubijena su 2 zelenokadrovca i 2 četnika.Zarobljen je 1 zelenokadrovac,13 pušaka i oko 160 metaka.Vjeruje se da je neprijatelj imao mnogo veće gubitke.U borbi su 4 druga ranjena i odmah upućena u bolnicu u Tuzlu,i to drug Paočić Šahbaz, Tulumanović Šaban,Kurtić Zaim i Osmić Mušan svi iz I.bataljona.Nestao je drug Čamdžić Rifat iz I.bataljona i drug Delić Edhem iz III.bataljona.Moral boraca u borbi bio je na priličnoj visini.
5.XI.1944.g.Izdato naredjenje III.bataljonu da izvrši pokret na prostoriju s. Dobošnice.Drug Todor Jovanović,polkomesar odreda održao sastanak sa II.bataljo nom.Vojni i politički rad po rasporedu rada.
6.XI.1944.g.Izdato naredjenje pratečoj četi da izvrši rušenje pruge i ceste izmedju želj.stanice Puračić i Dobošnica.Vojni i politički rad po rasporedu ra da.
7.XI.1944.g.Izvršena proslava Oktobarske Revolucije i smotra povodom petnesto=dnevnog takmičenja jedinica ovoga odreda.Označaju Oktobarske Revolucije govo=rio je drug Todor Jovanović,polkomesar odreda,o ulozi nardono oslobodilačke vojske u narodno-oslobodilačkoj borbi u vezi sa Oktobarskom Revolucijom govo=rio je drug Mehmedalija Hukić,kapetan komandant odreda.Objavljeni su sveukupni rezultati koje je postigao odred u novembarskom sedmodnevnom takmičenju.Posli=je toga izvršena su natjecanja izmedju boraca u gadjanju,rasklapanjiu i skla=panju puškomitraljeza i trčanju pod ratnom spremom.Po izvršenom takmičenju nastavljeno veselje i igranka.Prateća četa dala osiguranje u tur.Lukavcu i na mostu prema s.Modracu.
8.XI.1944.g.Izdato naredjenje I.bataljonu da izvrši dublje izvidjanje u pravcu Miričine i Gnojnice.III.bataljon zaposjeo položaje I.bataljona sa istim zadat=kom.Vojni i politički rad premarasporedu rada.
9.XI.1944.g.U toku noći 8/9 II.bataljon i prateća četa izvršili postavljanje nagaznih mina na cesti i pruzi izmedju želj.stanice Puračić i Dobošnica.I.ba=taljon se smjestio kod crkve u fab.Lukavac i služi kao rezerva odreda.Komesar odreda drug Todor Jovanović održao sastanak sa komesarima bataljona.Održan sastanak op.dijela Štaba odreda sa opždijelovima štabova bataljona.Vojni i politički rad po rasporedu rada.
10.XI.1944.g.Komandant Korpusa general major drug Popović i komesar Korpusa pukovnik drug Olbina održali sastanak sa operat.dijelom Štaba odreda.Vojni i politički rad po rasporedu rada.
11.XI.1944.g.III.bataljon izvršio pokret na prostoriju s.Bokavići.Vojni i po=litički rad po rasporedu rada.II.bataljon održao priredbu koja je prilično uspjela.
12.XI.1944.g.U toku dana odred ostaje na dosadašnjim položajima.Vojni i polit ki rad po rasporedu rada.

13.XI.1944.g.U toku dana odred ostaje na dosadašnjim položajima.Vojni i politički rad po rasporedu rada.
14.XI.1944.g.U toku dana odred ostaje na dosadašmjim položajima.Vojni i politički rad po rasporedu rada.
15.XI.1944.g.I.bataljon zaposjeo prostoriju fab.Lukavac.
II.bataljon izvršio pokret na prostoriju s.Šikulje i Prline gdje je saposjeo i kotu 346.
III.bataljon izvršio pokret na prostoriju Plane-Rapače,gdje će se zadržati u toku dana i noći.16.XI.1944.g.ima izvršiti pokret na pr toriju s.Tisovac gdje će ostati u toku dana i noći.17.XI.1944.g.ima izvr šiti pokret na prostoriju s.Čanići gdje će ostati u toku dana i noći.18. XI.1944.g.ima izvršiti pokret na prostoriju Dvor zaseok u ~~xxxxx~~ Musl.Bis tarcu gdje će se smjestiti i unići u sastav odreda.
Vojni i politički rad po rasporedu rada.

Smrt fašizmu-sloboda narodu!

Politkomesar,

Komandant/kapetan,

Faksimil IzvjeStqja o aktivnostima Tuzlanskog odreda u prvoj polovini novembra 1944. godine

je u pomoć formacija od oko 300 četnika sa Ozrena. Pošto su na ovaj način neprijateljske snage ostvarile izrazitu nadmoć i u ljudstvu i, naročito, u automatskom oružju, Odred se povukao. U toku borbe 2 četnika i 2 zelenokadrovca su ubijena. Zaplijenjeno je 13 pušaka i manja količina municije. U ovoj borbi Odred je imao 4 ranjena borca.[143]

Poslije ove akcije Odred je zaposjeo položaje na liniji Fabrika sode Lukavac - Crveno Brdo - Prline - Dobošnica. Prateća četa se, 6. novembra, pridružila borcima 1. bataljona, koji su se, još od početka mjeseca, nalazili u akciji razaranja ceste i željezničke pruge između Puračića i Dobošnice. U periodu od 6. do 8. novembra porušeni su svi propusti i preostali mostovi na cesti i pruzi između Lukavca i Miričine. Ukupno je porušeno 5 betonskih i 3 drvena mosta. Postavljene su prepreke na cesti prokopima, rušenjem stabala, odronjavanjem bedema u dužini od 15 km. Isto tako, miniran je prostor između Željezničke stanice Puračić i Željezničke stanice Dobošnica u dužini od 3 km. Jedinice Odreda, u ovo vrijeme, su bile na položajima Fabrike sode Lukavac - Bokavići - Crveno Brdo.[144]

Prvi bataljon je, 9. novembra, vršio duboko izviđanje neprijatelja prema Miričini i Gnojnici, dok je njegov dotadašnji položaj i zadatak preuzeo 3. bataljon. U noći 9/10. novembra, ponovo, su postavljene nagazne mine na cesti i željezničkoj pruzi između Puračića i Dobošnice. Sredinom novembra 1944. godine jedinice Odreda su bile razmještene u Lukavcu (1 bataljon), na liniji Šikulje - Prline (3. bataljon), a 2. bataljon je, 15. novembra, izveo akciju čišćenja na pravcu Plane - Tisovac - Čanići - Bistarac, koja je potrajala tri dana i bila veoma uspješna.[145] U toku novembra 1944. godine glavne snage 3. korpusa NOVJ su bile angažovane u borbama sa njemačkom grupom Armija »E«, koja se izvlačila dolinom Drine, te je u želji da likvidira neprijateljske snage u Gračanici, 16. novembra, Štab 3. korpusa naredio Tuzlanskom NOP odredu i dijelovima 21. tuzlanske brigade koja je u tom vremenu bila posadna jedinica u Tuzli, da izvrše napad na ovo neprijateljsko uporište. Prema planu prihvaćenom za ovu operaciju, trebalo je da neposredan napad na neprijateljske snage u Gračanici vrše 1. i 2. bataljon Odreda, dok je njegov 3. bataljon, zajedno sa jednim bataljonom 21. brigade, trebalo da napada na zelenokadrovske snage u Puračiću i četničke snage na prostoriji Sižja i Katanića.[146]

[143]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-1627, f-5, br. reg. 16/2.
[144]) Isto.
[145]) Isto.
[146]) Zbornik NOR-a, IV/30, dok. br. 89.

Prvi i Drugi bataljon Tuzlanskog NOP odreda krenuli su 17. novembra, u 13 sati, na izvršenje zadatka. Prema Gračanici su se kretali selima na desnoj obali Spreče. U svitanje dana, 18. novembra, jedinice su izbile na prostoriju Gornje Orahovice, gdje je uspostavljen kontakt sa neprijateljskim snagama. Nije se željelo izvesti glavni napad po danu, te je on započeo tek uveče, u 18 sati. Na neprijateljsko uporište se napadalo iz pravca Gornje i Donje Lohinje i napad je bio uspješan. Neprijateljsko uporište u Gornjoj Orahovici je likvidirano i bataljoni su prišli samoj Gračanici. Uništene su neprijateljske posade na prilaznim uporištima: Pribavi, Straževcu, Hurijama. Vođena je borba i na mostu za Karanovac. Međutim, neprijateljske snage su bile višestruko nadmoćnije. Linija fronta na koju je Odred napadao bila je prevelika. Odred se udaljio preko 20 km od svojih baza, te da ne bi došao u krizu, u takvim prilikama, povukao se od Gračanice, u zoru 19. novembra, na liniju Miričina - Kamenica. Druga kolona (3. bataljon Tuzlanskog odreda i 1. bataljon 21. brigade) imala je uspjeha, razbila je zelenokadrovce, prodrla u Puračić i protjerala četnike iz obližnjih sela. Od 26. do 30. novembra, 1. bataljon sa dijelovima Drugog, izvršio je uspješne akcije čišćenja na čitavom sektoru između Konjuha i Spreče (Repnik, Podorašje, Poljice). Zaplijenjene su 24 puške i znatna količina druge vojne opreme. Neprijatelj i nije pružao neki organizovaniji otpor borcima Odreda u ovoj akciji. Pri povratku iz ove akcije borci 2. bataljona su, u Kiseljaku, zarobili 6 ustaša.[147]

U oktobru i novembru 1944. godine Tuzlanski NOP odred je izrastao u snažnu vojnu jedinicu, koja je u svom sastavu imala 457 dobro naoružanih boraca, između ostalog i sa četiri mitraljeza, 10 puškomitraljeza, 31 automat, sa 3 protivtenkovske puške i dr.[148] Tada je to bio neuporedivo jači, brojniji i aktivniji NOP odred. Uspješno je djelovao na prostoriju zapadno od Tuzle, provodio akcije čišćenja terena od četnika i zelenog kadra, vršio mobilizaciju, rušio komunikacije i sprovodio vrlo živu političku aktivnost.[149]

U ovom periodu vojna obuka boraca bila je stalna briga komandnog kadra u Tuzlanskom odredu i njegovim jedinicama. Organizator ove aktivnosti bio je komandant Odreda, koji je svakodnevno obilazio jedinice, kontrolisao radnje i lično, često pokazivao kako se one izvode. Vojna obuka se izvodila po mjesečnom planu. Programirane su sve neophodne teme iz obuke, naoružanja, borbe-

[U7]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-408 A, f-3, br. reg. 32/1; K-1627, f-5, br. reg. 17/1.
[148]) E. Tihić, n. čl. str. 218.
[149]) Zbornik NOR-a, IV/30, dok. br. 83.

ne spreme, stražarske službe i dr. Teme su obrađivane sa borcima, te poslije određene pripreme mlađeg komandnog kadra sa višim komandantima. S obzirom na mladost i neiskustvo boraca, pitanjima vojne obuke poklanjana je izuzetna pažnja, o čemu svjedoče i izvještaji Štaba 3. korpusa u kojima se redovno ističu uspjesi Odreda u ovom poslu.

Ulagani su napori da se unaprijede pojedine službe u Odredu. Sanitetska služba je zadovoljavajuće funkcionisala. Održavani su časovi higijene, kontrolisana čistoća, svaki predah jedinica u Lukavcu je korišten za provođenje sanitetskih mjera (kupanja i parenja odjeće). Pri Odredu je postojala manja ambulanta za lakše ranjenike i bolesnike.[150]) Pored ambulante - partizanske bolnice - organizovana je i apoteka. Sanitetska služba je organizovala i proizvodnju sapuna, koji je dijeljen po jedinicama. Zdravstvena služba Odreda je, u granicama svojih mogućnosti, vodila brigu o zdravlju stanovništva teritorije na kojoj su njegove jedinice boravile.

Rad intendantske službe je također bio uspješan. Ishrana boraca bila je u okviru propisanog, odnosno takva da je obezbjeđivala održavanje dobrog zdrvastvenog stanja i fizičke kondicije boraca neophodne za očuvanje borbene sposobnosti jedinica. Štab je razvijao obavještajnu i izviđačku djelatnost, što je bilo neophodno za uspješno djejstvovanje Odreda. Preko svojih obavještajnih punktova, Štab je dolazio do značajnih obavještenja važnih ne samo za Odred nego i šire (obavještenje, na primjer, Štabu Korpusa o prisustvu Draže Mihailovića na Ozrenu).[151]) U ovom periodu Tuzlanski NOP odred je razvijao i značajne političke aktivnosti na teritoriji na kojoj je djelovao. U izvještajima, koje je Štab Odreda redovno dostavljao Štabu 3. korpusa, vrlo često se pominju zborovi i konferencije sa narodom na kojima su govorili vojni i politički rukovodioci Odreda. Pored vojno-političke situacije u zemlji i u svijetu, na zborovima i konferencijama, po selima, najčešće su objašnjavani karakter i ciljevi NOP-a, raskrinkavane reakcionarne neprijateljske snage. Na njima su seljaci upoznavani sa pozivom pripadnicima kvislinških formacija da prekinu sa neprijateljskim djelovanjem i pristupe NOP-u. Štampani materijali u ovom smislu, i mimo konferencija i zborova, dijeljeni su po selima kuda su se jedinice Odreda kretale. Na skupovima građana istupali su ili komandant ili politički komesar Odreda, a često i jedan i drugi.

[150]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-408/A, f-7, br. reg. 43/2.
[151]) E. Tihić, n. čl. str. 214.

Poklanjana je velika pažnja političkom radu u samom Odredu. Politička nastava u bataljonima i četama je redovno održavana. Sve teme koje su obrađivane sa borcima prethodno su komentarisane na sastanku političkih komesara četa i bataljona sa političkim komesarom Odreda. U izvještajima Štabu Korpusa za ovaj period pominju se teme: »Razvitak naše borbe«, Odluke II zasjedanja AVNOJ-a, »Oktobrarska revolucija«, »O Crvenoj armiji«, Komunistička partija Jugoslavije i NOV«, »O narodnoj vlasti«, »Savez Amerike, Engleske i SSSR-a«.[152]) Iako je politički rad bio otežan neiskustvom i političkom neuzdignutošću rukovodećih političkih kadrova po četama i vodovima, mladošću samih boraca od kojih su mnogi prešli iz neprijateljskih formacija, velikim brojem nepismenih, ipak se u ovoj djelatnosti napredovalo, prepreke su savlađivane brže nego što se, često, moglo očekivati. Odred je sve više postajao jedinica čiji su se borci svjesno i požrtvovano angažovali za ostvarenje ciljeva NOR-a i revolucije, što su svakodnevno i u borbi potvrđivali. Politička nastava je bila redovni vid aktivnosti u Odredu. Svaki dan, ako jedinica nije u pokretu, održavani su časovi. Kako je politička nastava bila skopčana sa znatnim teškoćama, korištena je svaka prilika za političko djelovanje među borcima u interesu njihovog političkog uzdizanja. Tome su ne malo doprinosile i četne konferencije koje su redovno održavane. Samo u drugoj polovini novembra, na primjer, održane su po 3 takve konferencije.[153]) Na konferencijama se raspravljalo o disciplini, držanju boraca u pokretu i u toku borbe. U okviru kritike i samokritike isticano je primjerno, a ukazivano na loše držanje boraca. Komandno osoblje, komandiri i politički komesari su sve svoje slobodno vrijeme provodili sa borcima, uvijek nastojeći da podižu njihovu borbenost, političku svijest i disciplinu. U Odredu su bili uobičajeni sastanci rukovodećih kadrova radi dogovora o programiranju i provođenju određenih aktivnosti. Dva puta nedjeljno su se sastajale komande četa. Održavani su sastanci Štaba Odreda sa štabovima bataljona na kojima su pretresani svi problemi odgovarajućih jedinica. Komandant Odreda je držao sastanke sa komandantima bataljona i njihovim zamjenicima sa ciljem njihovog stručnog uzdizanja (obučavanje u čitanju karata, na primjer). Politički komesar Odreda održavao je sastanke sa političkim komesarima bataljona ili četa na kojima se raspravljaio o političkoj problematici, planirao rad, pratila realizacija političke nastave i drugih aktivnosti.

[152]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-1627, f-5, br. reg. 5/2.
[153]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-408 A, f-7, br. reg. 43/1.

Kulturno-prosvjetnoj aktivnosti u Odredu, u ovom periodu, takođe, je poklanjana potrebna pažnja, iako se ona odvijala sa dosta teškoća zbog velikog broja nepismenih boraca i zbog stalnih pokreta jedinica Odreda. Osnovni zadatak bio je opismenjavanje nepismenih boraca. U ovom smislu prihvaćena je odluka da nijedan borac ne smije ostati nepismen, razvijana je i aktivnost opismenjavanja svih nepismenih drugova. Ovaj zadatak, međutim, nikada nije doveden do kraja, jer je stalnim prilivom novih boraca pridolazio određen broj nepismenih, ali se na njemu, kao najznačajnijem zadatku kulturno-prosvjetne aktivnosti u Odredu, dosljedno istrajavalo. Inače, svaki bataljon i četa su imali svoj kulturno-prosvjetni odbor, koji je bio organizator i pokretač svih aktivnosti po određenim sektorima kulturno-prosvjetnog rada. U ovom periodu su

Kulturno-prosvjetna ekipa Tuzlanskog odreda 1944. godine

organizovani bataljonski horovi, koji su uvježbavali revolucionarne borbene pjesme. Bataljonske ekipe su pripremale priredbe ne samo za borce Odreda već i za građane mjesta u kojima su jedinice boravile. Kao uspjela, u izvještaju Štaba Odreda, za drugu polovinu novembra, pominje se priredba u Priluku, koju je pripremio 3. bataljon. Bataljoni su pokrenuli i izdavanje svojih bataljonskih novina. Kulturno-prosvjetne aktivnosti u jedinicama su naročito podsticane bataljonskim takmičenjem, čije je propozicije utvrđivao

Štab Odreda. Kulturno-prosvjetne kao i druge aktivnosti su posebno bile pojačavane u vezi sa obilježavanjem nekih istorijski značajnih događaja. U ovom periodu pojačanim aktivnostima obilježena je godišnjica oktobarske socijalističke revolucije. Povodom dana oktobarske socijalističke revolucije, pokrenuto je, od strane Štaba 3. korpusa NOVJ, takmičenje u kome su učestvovale sve njegove jedinice. One su se takmičile u tome ko će neprijatelju nanijeti više gubitaka, ko će izvršiti više diverzija na putevima i željezničkim prugama, ko će postići bolje rezultate u borbenoj obuci, ko će imati više uspjeha u političkom radu u jedinicama i na terenu i konačno ko će imati više uspjeha u kulturno-prosvjetnom radu. Odred je bio veoma angažovan u takmičenju od 21. oktobra do 6. novembra. U izvještaju političkog komesara Odreda, političkom komesaru 3. korpusa 6. 11. 1944. godine, navodi se da su borci Odreda u takmičarskom periodu ubili 2 zelenokadrovca i vjerovatno 10 četnika, da su porušena 2 drvena i 3 betonska mosta, daje za rukovanje »šarcem« obučeno 127 boraca a za rukovanje bacačem 3 borca, daje u Odred uvršteno 135 novih boraca, održano 10 konferencija i 3 zbora sa građanima, da su 84 druga naučili odluke AVNOJ-a, 142 njih su naučili osnove značaja oktobarske socijalističke revolucije, daje postignut veliki uspjeh u opismenjavanju i dr.[154]) Na svečanosti održanoj povodom obilježavanja godišnjice oktobarske revolucije, pri saopštavanju rezultata takmičenja, proglašene su i najbolje jedinice i pojedinci u Odredu. O značaju oktobra govorio je politički komesar Odreda, a o NOB-i u kontekstu ideja koje je proklamovala oktobarska socijalistička revolucija komandant. Nakon određenog kulturno-umjetničkog i takmičarskog programa (u rukovanju oružjem) proslava je završena narodnim veseljem, kako se kaže u pomenutom izvještaju komesara Odreda.

U oktobru i novembru 1944. godine, u Tuzlanskom NOP odredu se intenzivno radi na jačanju partijske i skojevske organizacije, pri čemu prilike nisu bile najpovoljnije s obzirom na pretežni način popune njegovih jedinica (dosta ih je ranije bilo u neprijateljskim formacijama). Članova SKOJ-a, na primjer, bilo je malo, te su tek polovinom oktobra formirana prva dva skojevska aktiva sa 14 članova, lako malobrojna, skojevska organizacija je, pod rukovodstvom Mehmeda Delića, koji je na dužnosti rukovodioca SKOJ-a u Odredu zamijenio Mišu Vokića poslije njegovog odlaska na novu dužnost, bila značajan oslonac vojnih i političkih rukovodećih kadrova u radu sa borcima i jedinicama. I u pogledu rada partijske or-

'54) Arhiv VII, fond NOR-a, k-408 A, f-7, br. reg. 33/1.

POLITIČKI KOMESAR
TUZLANSKOG NOP ODREĐA
Položaj,1.XII.44.

Bp. Per. 1/3/1-7

Petnestodnevni izvještaj. KOMESARU III.KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE

Položaj.

Naš odred za proteklih petnaest dana kretao se lijevom i desnom obalom rijeke Spreče,obuhvativši sektor od ogranaka Konjuha do Miričine i Gornje Orahovice.Jedan bataljon je ostajao u tur.Lukavcu i fab.Lukavac radi obezbedjenja od Puračića,koga su smenjivali ostali bataljoni.Moglo se konstatovati da su u ovih petnest dana nastupile promene u držanju naroda na tom sektoru prema NO vojsci.Po selima koja su bila pod jakim utjecajem zelenog kadra uspjelo se putem konferencija i ispravnog odnosa naše vojske prema narodu donekle odvojiti narod od zelenog kadra i njegovog utjecaja.U selu Podgorju,seljaci nijesu pobjegli od kuća kao što su to pre radili,nego sačekali naš bataljon.Tu je održata konferencija kojoj je prisustvovalo oko 3o seljaka,na kojoj su raskrinkavani zelenaši i govoreno o ciljevima naše borbe.Naš odred održao je šest konferencija po raznim selima na kojima je narod upoznavan sa vojno-političkom situacijom kod nas i u svijetu,protu narodnom rabotom domaćih izdajnika.Na tim konferencijama narod je upoznat sa amnestijom koja se detaljno tumačila i dati o amnestiji razdijeljeni su po svim selima kuda su se bataljoni kretali.Isticalo se da se amnestija odnosi i na zeleni kadar.

S obzirom na stalne pokrete naših bataljona,politički rad je bio prilično otežan,ali ipak iskorištavale su se sve prilike za političko uzdizanje naših boraca.Svaka četa našega odreda održala je po tri četne konferencije,na kojima se govori o problemima čete,disciplini, držanju u borbi i pokretu,ističu se dobri a kritikuju drugovi koji su se slabo pokazali.U poslednje vrijeme primjećuje se čest slučaj samokritike naših boraca.Svaki dan,ako se nije u pokretu,posle podne održavaju se politički časovi na kojima se obradjuju nove teme a ponavljaju predjene.Iz tema se izvlače najvažnija pitanja koja se postavljaju drugovima.Sada se preraduju teme:"O Sovjetskom Savezu"i "Komunistika Partija i naša narodno-oslobodilačka borba".Usled odlaska četvorice komesara četa na srednji Partijski kurs,bolesti komesara I.bataljona,politički rad je dosta otežan,jer mi nemamo kadrova koji bi ih mogli bar donekle zamijeniti.Drugovi žele da znaju,trude se da prime i upamte ono što im se govori,ali s obzirom na neupućenost i skori dolazak u našu vojsku, a i radi same neizgradjenosti političkih rukovodioca,a i osustva četvorice komesara četa ,politički rad nije potpuno zadovoljio.Ipak činjenica je da su se borci gotovo u potpunosti otresli utjecaja i bilo kakve veze sa zelenim kadrom,stvorila se jedna stvarna mržnja prema tim narodnim neprijateljima,iznešena im je jasna perspektiva skore naše pobjede i života slobodnih ljudi u budućoj federativnoj Bosni i Hercegovini.U borbama na Gračanici,Puračiću i u odbrani Lukavca od jakih ustaških snaga,borci su pokazali borbenost,strahovitu mržnju prema narodnim izdajnicima.U odbrani Lukavca ranjenike i zarobljenike odmah su ubijali.

Štab odreda održao je dva sastanka sa Štabovima bataljona, na kojima je pretresan rad i problemi bataljona.Komandant odreda učio je drugove čitanju karata.Komesar odreda održao je dva sastanka sa komesarima i zamj.kom.bataljona,vodio sastanke Štabskih Partiskih jedinica bataljona,i održao sastanke sa komesarima bataljona i četa I.i III.bataljona.Date su direktive za rad,njihov rad se potpomaže i kontroliše.Štabovi bataljona održali su po dva sastanka,na nekima je prisustvovao i komesar i konstatovana je prevelika intimnost i familijarnost naših Štabova.Iz tih razloga upućena je opomena od strane komesara ovog odreda i udareno je po toj greški,jer takvi nezdravi odnosi dozvoljavaju zabašurivanje grešaka,aljkavost u radu,neispunjavanje i nekontrolisanje postavljenih zadataka.

./.

Primjećeno je da u našim Štabovima bataljona nema udarnika,nema energičnog vojnika koji će svim situacijama da gospodari i da borci vide u njima stvarne svoje vojničke rukovodioce.Komandanti i zamjenici su dobri borci ali u poslednjim borbama nijesu bataljone imali u rukama nego su bili dobri borci a ne komandanti.Od strane Štaba ovog odreda upozoreni su na te svoje nedostatke.

Rad intendanata donekle zadovoljava,kod njih se primjećuje želja za pićem i prilična komocija.Posle najstrožijih upozorenja od strane Štaba ovog odreda obećali su da će ispraviti svoje greške. Intendant I.bataljona izgleda da je vršio neke poslove za svoj račun, to nije dokazano i njegov rad se strogo kontroliše.Ishrana se vrši prvenstveno putem konfiskacije od narodnih neprijatelja.

Sanitetska služba prilično funkcioniše.U svom radu ističe se referent saniteta I.bataljona.Održavaju se časovi higijene,kontroliše se čistoća,svaki odmor u Lukavcu iskorišćuje se za parenje i kupanje. Odred ima svoju ambulantu u kojoj se nalaze lakše ranjeni i oboljeli drugovi.

Štab odreda nema obaveštajca,a obaveštajci I.i III.bataljona podnose izvještaje na temelju "rekla kazala".I pored upozorenja na način kako se dobivaju stvarni podaci o neprijatelju,oni nijesu polučili uspjeh.

Radi stalnih pokreta koji su imali naši bataljoni kulturno-prosvjetni rad je prilično u ovih petnes dana zaostao.Održata je jedna priredba u s.Priluku koja je vrlo dobro uspjela.III.bataljon izdao je svoje bataljonske novine a II.bataljon izdaće ih kroz koji dan.Bataljonski horovi naučili su nekoliko novih pjesama.Najviše se radi po nepismenosti ali pridolaze novi borci koji su nepismeni i broj nepismenih se malo smanjuje.

Problemi koji su iznešeni u poslednjem izvještaju ostali su i dalje na snazi,sa izuzetkom tim,što se je donekle podigla borbenost i proširila naša organizacija dolaskom komesara III.bataljona.Mnogo se osjeća osustvo četvorice komesara četa a i u poslednjoj borbi teško je ranjen komesar 2.čete III.bataljona.Mi smo dali privremene zamjene,ali te zamjene ne odgovaraju svojim dužnostima.Stavljeno je u zadatak Štabovima bataljona da preko dana jedan bude u Štabu a svi ostali članovi Štaba da idu po četama i pomažu komandama četa.Osjeća se vrlo slaba teoretska izgradnja članova naše Partije.Putem teoretskih sastanaka nastoji se podići teoretsko znanje,ali radi nedostatka potrebnog materijala otežan je rad.Nestručnost našeg odredskog referenta saniteta isto je tako jedan od problema,jer u slučaju kakvog većeg pokreta i udaljenja od naših bolnica, dolaze u pitanje životi naših ranjenika i bolesnika.

SMRT FAŠIZMU-SLOBODA NARODU!

Politički komesar,

Sl. Pov. 43/2-7

Faksimil Petnaestodnevnog izvještaja koji politički komesar Odreda šalje Štabu 3. korpusa

ganizacije u Odredu prilike su bile slične. I ona, u ovom periodu, postepeno brojno jača i učvršćuje se. U dosta slučajeva tada su politički komesari jedinice obavljali i dužnosti partijskih rukovodilaca.[155])

Tuzlanski NOP odred, u ovom periodu, zahvaljujući svim aktivnostima, o kojima je bilo riječi, izrastao je u homogenu, pouzdanu, snažnu vojnu jedinicu, sposobnu da samostalno obavlja zadatke i obezbjeđuje slobodnu teritoriju sa Tuzlom iz pravca Doboja i uspješno se nosi sa nadmoćnijim neprijateljskim snagama na ovom području.

RAZBIJANJE ČETNIČKIH FORMACIJA PRED TUZLOM

U drugoj polovini decembra 1944. godine Tuzlanski NOP odred se veoma angažovao, uz druge jedinice NOV i POJ, u odbrani Tuzle od četničkih formacija Draže Mihailovića. Naime, u toku borbe za Srbiju 1944. godine, jedinice NOV i POJ su nanosile teške poraze tamošnjim četničkim formacijama. Poražene, da ne bi bile potpuno uništene, te četničke snage su se morale povući iz Srbije. Još u drugoj polovini oktobra većina četničkih jedinica iz Srbije se skoncentrisala na području Sandžaka. Na insistiranje samog Draže Mihailovića (mada je bilo i drugačijih planova), trebalo je da se, odatle, pod zaštitom njemačke Grupe armija »E«, povlačenje četnika nastavi prema jugoistočnoj Bosni i dalje. U tom smislu zatražena je i dobijena saglasnost njemačkog komandovanja. Tako se, u drugoj polovini novembra, našla na prostoru jugoistočne Bosne (Goražda, Foče, Čajniča, Kalinovika, sjevernih padina Jahorine) jedna velika formacija četnika iz Srbije. Najvjerovatnije je daje u ovom regionu bilo prikupljeno oko 20.000 četnika iz Srbije, Sandžaka, istočne Bosne i Hercegovine, što je nesumnjivo jedna od najjačih njihovih koncentracija u toku čitavog rata.[156])

U četničkoj Vrhovnoj komandi se postavljalo pitanje: kuda pokrenuti ove snage? Pošto su saveznici odbili ponudu njihovog stavljanja pod zaštitu Anglo-Amerikanaca, dio četničke grupacije Draže Mihailovića, po sporazumu sa Nijemcima, upućen je na područje sjeveroistočne Bosne (Majevica, Semberija, Ozren, Trebava, Posavina), dok je drugi dio orijentisan na sektor Trnovo - Kalinovik. Nijemcima je četničko nastupanje preko sjeveroistočne Bosne trebalo da olakša povlačenje jedinica komunikacijama niz Drinu i

[155]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-408 A, f-7, br. reg. 35/1.
[15B]) A. Đonlagić, n. čl. II knj. Edicija, str. 344.

Bosnu, a četnici su računali da će zauzimanjem tog područja ostvariti veću koncentraciju svojih snaga i time stvoriti uslove za ostvarenje svojih daljih ciljeva.[157]) Pokret pomenute četničke formacije prema sjeveru započeo je 8. decembra 1944. godine. Glavnina jednica NOV i POJ, u istočnoj Bosni, bila je u to vrijeme angažovana u teškim borbama sa Nijemcima u dolini Drine, na sektoru Zvornik, Kozluk, Janja, pa je prema četnicima nakon nekoliko dana borbi 27. divizije orijentisana 20. romanijska brigada te Divizije kako bi usporavala njihovo nadiranje prema sjeveru.[158])

Zauzevši Vlasenicu 17. decembra, četnici su izbili na šire područje Šekovića i time ozbiljno ugrozili bok i pozadinu jedinica NOVJ, koje su se borile u dolini Drine. Zato je Štab 3. korpusa, 20. decembra, naredio 27. diviziji da svoje jedinice usiljenim maršem, preko Cikota, pokrene ka Šekovićima u cilju napada na neprijatelja, da 18. i 21. brigada 38. divizije krenu ka Borogovu i Papraći. Jedinice 27. divizije, 16. muslimanska i 19. birčanska brigada, su 22. decembra nanijele težak poraz i velike gubitke četničkim formacijama kod Šekovića. Međutim, i pored svih poraza i gubitaka, koristeći zauzetost jedinica NOV i POJ u borbi sa Nijemcima u dolini Drine, četnici nastavljaju sa ofanzivnim djejstvima sa ciljem da se zauzme Tuzla. Od osvajanja Tuzle četnička komanda je puno očekivala. Za uspjeh u ovoj akciji, između ostalog, računalo se da se olakšaju napori reakcionarnih emigrantskih jugoslovenskih krugova u onemogućavanju provođenja u život sporazuma Tito - Šubašić. Nadiranje prema Tuzli, sa teritorije Birča, četnici su izvodili u dvije kolone. Vrhovna četnička komanda, 23. decembra, naredila je desnoj koloni (glavnina), pod komandom Dragutina Keserovića, da ovlada dolinom Spreče i zauzme povoljan položaj sa zapada prema Tuzli, a lijevoj koloni, na čelu sa četničkim komandantom Srbije, generalom Miroslavom Trifunovićem, da nastupa sa istočne strane prema Tuzli pravcem Kladanj - Stupari, obezbijedi sadjejstvo četnika sa Ozrena, te sa zapadne strane sa prostorije Đurđevik - Puračić - Kiseljak, izvrši napad na grad. Istvoremeno je naređeno angažovanje četnika sa Majevice i Trebave. I pored žestokog otpora na koji je nailazila, desna četnička kolona je uporno prodirala prema Tuzli i, 24. decembra, uspjela je da dostigne liniju Čaklovići - Požarnica - Tojšići, a lijeva kolona se u to vrijeme nalazila na pro-

[157]) Isto, str. 345; Azem Kožar: Četnička grupacija Draže Mihailovića i pokušaj zauzimanja Tuzle, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. III, »Univerzal«, Tuzla, 1987, str. 1089.

[158]) E. Tihić, n. dj. str. 251; Zbornik NOR-a, IV/31, dok. br. 47; Isto, IV/32, dok. br. 88.

storu Noćajevci - Stupari - Bijelo Polje.[159]) Da bi razbio napad četnika sa Ozrena i Trebave, koji su sadjejstvovali lijevoj četničkoj koloni, Štab 3. korpusaje, još 21. decembra, naredio Tuzlanskom i Posavsko-trebavskom odredu da se postave na prostoriju Živinice - Puračić. Tuzlanski NOP odred je postavljen na liniju Đurđevik - Živinice i dobio znatno veće odbrambene zadatke, bio je dvostruko brojniji od Posavsko-trebavskog odreda, koji je raspoređen na liniju Lukavac - Puračić. Ozrenski četnici su, 22. decembra, izvršili napad na položaje Posavsko-trebavskog NOP odreda iznad Puračića. Sadjejstvovali su i zelenokadrovci iz rejona Gračanice. Odred se morao povući iz Puračića pred nadmoćnijim neprijateljskim snagama, ali su sutra, 23. decembra, zajedničkim snagama, Tuzlanski i Posavsko-trebavski NOP odred, u protivnapadu protjerali neprijatelja iz Puračića i oslobodili ga. Četnici su protjerani prema Ozrenu, uz osjetne gubitke. Narednog dana, 24. decembra, Odred je, u sadjejstvu sa 16. muslimanskom brigadom, protjerao prema Konjuhu jednu grupu četnika koji su prodirali prema Đurđeviku.

Pripremajući se za odlučnu bitku sa četnicima, jedinice 3. korpusa NOVJ bile su raspoređene u rejonu sela Gračanica - 17. majevička, Čaklovići - 18. hrvatska, dok je na liniji Pelemiš - Požarnica - Lučino brdo bila postavljena 21. tuzlanska brigada. U rejonu Simin-Hana prebačena je, 25. decembra, i 16. muslimanska brigada. Na položajima odbrane od lijeve četničke kolone bile su postavljene 20. romanijska brigada u rejonu Gračanice i Zlog Sela i 19. birčanska brigada na prostoriji sela Matijevići i Džebarska Gradina.

Odlučujuće borbe, pod parolom »Tuzla ne smije pasti«, vođene su 26. i 27. decembra 1944. godine. U ta dva dana četnici su ne samo zaustavljeni u svom prodoru prema Tuzli, nego su primorani na panično bjekstvo. U tim odlučujućim borbama učestvuje, na veoma zapažen način, i Tuzlanski NOP odred, koji je od 26. decembra vodio borbu protiv lijeve neprijateljske kolone, na prostoriji Đurđevika. Toga dana Odred je, osim 2. bataljona, koji je i dalje zadržan kod Đurđevika, prebačen na položaje istočno od Tuzle i tamo stavljen pod komandu Štaba 38. divizije NOVJ. Uzeo je punog učešća u razbijanju glavne, desne, četničke kolone boreći se na prostoriji sela Tojšići - Svračić - Međaš - Jeginov Lug. Potučene četničke formacije su se, 28. decembra, bezglavo povlačile dolinom Spreče prostorom između Živinica i Đurđevika, izbjegavajući potpuno uništenje. Glavnina ovih poraženih snaga je, 29. decembra,

[189]) J. Perić, n. čl. str. 92; Zbornik NOR-a XIV/4, dok. br. 127 i 192.

izmakla prema Ozrenu. Odred je učestvovao i u progonu četničkih kolona, koje su se povlačile pravcem Živinice - istočne padine Ozrena i Konjuha. U zoru, 29. decembra, bataljoni Odreda su napali četnike u Puračiću, koji su, u međuvremenu, na taj prostor prodrli sa Ozrena. Četnici su poraženi i protjerani. Tada je oslobođeno iz četničkog zarobljeništva 40 boraca Posavsko-trebavskog odreda. U noćnom napadu, 30. decembra, likvidiran je jedan četnički štab sa nekoliko oficira (među kojima i dva pukovnika), zaplijenjena štapska arhiva i nešto oružja.[160])

Pored toga što se glavnina četničkih snaga povukla prema Ozrenu, neke grupe poražene pred Tuzlom razbježale su se i na druge strane. Jedan, manji dio je umakao na Majevicu, drugi preko Konjuha u Zavidoviće, gdje su ih prihvatili Nijemci i kasnije uputili u Sloveniju. Glavnina se, međutim, sklonila na Ozren, odakle će se kasnije prebaciti na Trebavu i Posavinu. Inače, četnici su u borbi protiv jedinica 3. korpusa NOVJ pred Tuzlom, pretrpjeli ogromne gubitke. Samo u borbama od 20. do 28. decembra četnici su imali 2.000 mrtvih i ranjenih i oko 400 zarobljenih. U dvadesetodnevnim borbama (od 8. do 28. decembra) četnici su imali oko 4.506 poginulih, ranjenih i 529 zarobljenih.[161])

Ovoj značajnoj pobjedi jedinica NOV i POJ veoma su doprinijeli i građani Tuzle, posebno žene. One su uzele direktnog učešća u borbama, snabdijevajući borce životnim potrebama, zbrinjavajući ranjenike i samim svojim prisustvom na položajima podizale su moral, borbenost i riješenost boraca da istraju u borbi. Svojim angažovanjem Tuzlanski NOP odred je značajno doprinio porazu neprijateljskih snaga pred Tuzlom i zajedno sa drugim jedinicama NOV i POJ je, 29. decembra, primio za to pohvalu Štaba 3. korpusa. 0 borbenoj vrijednosti Tuzlanskog NOP odreda, u to vrijeme govori 1 veoma povoljna ocjena koju je u svom izvještaju Štabu 2. armije, 17. 1. 1945. godine, izrekao Štab 3. korpusa NOVJ. »Tuzlanski odred je u toku cijelog mjeseca vodio borbe sa četnicima i zelenokadrovskim grupama na sektoru Živinice - Puračić. Prilikom borbi sa četnicima iz Srbije, Odred je aktivno i uspješno učestvovao. Odred je prilično sređen i borben i uspio je da ovlada prostorijom Tuzla - Gračanica - Puračić - Živinice«.[162])

[80]) Mehmedalij? Hukić, Tuzlanski odred od oslobođenja Tuzle do kraja rata, Vidi prilog u ovoj knjizi i Šejfulah Ibrišimović, Vidi sjećanje u ovoj knjizi.

[16,]) Zbornik NOR-a, IV/31, dok. br. 146.

[162]) Zbornik NOR-a, IV/32, dok. br. 88.

ODRED POČETKOM 1945. GODINE (JANUAR - POLOVINA MARTA)

Oslobođenjem istočnih krajeva zemlje, krajem 1944. godine, NOVJ je obezbijedila snažnu strategijsku pozadinu, značajnu za uspjeh u završnim operacijama za oslobođenje zemlje. Pred vojnim snagama NOR-a, početkom 1945. godine, stajao je zadatak priprema za opštu ofanzivu saveznika protiv hitlerovske Njemačke, te i definitivnog oslobođenja svih jugoslovenskih zemalja. U okviru tih priprema provedene su značajne mjere reorganizacije NOVJ prelaskom na organizacione oblike, koji su više odgovarali nastalim potrebama vođenja frontalnog rata. Tako je naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ, 1. januara 1945. godine, formirana i 2. armija čiji je Štab bio smješten u Tuzli. Pod operativnu komandu Štaba 2. armije stavljen je 3. korpus. Istočna Bosna je i dalje zadržavala izvanredan strategijski značaj. Snage NOVJ su ugrožavale komunikaciju kojom su se izvlačile jedinice iz njemačke Grupe armija »E«. One su istovremeno bile i velika opasnost i stalna konkretna prijetnja desnom krilu njemačkih snaga na sremskom frontu. Nijemci su, zato, na svaki način, nastojali da pod svojom kontrolom zadrže sve komunikacije na pravcima svog povlačenja, kao i pravac Višegrad, Rogatica, Sokolac, Sarajevo, uporište u dolini Bosne, na desnoj obali Save (Bijeljina, Brčko, Bosanski Šamac). Za posjedanje uporišta na važnim komunikacijama njemačka komanda je koristila, u velikoj mjeri, kvislinške snage, a među njima i četnike Draže Mihailovića.

Poslije poraza pod Tuzlom u dolini Spreče, glavnina četničkih snaga se zadržala na Ozrenu, Trebavi i Posavini (manji dio ih je prebačen prema Sloveniji). Koncentracija četnika na ovom prostoru bila je znatna, s obzirom da su se glavnim snagama priključili i četnici iz Crne Gore, Hercegovine, Sandžaka i gornjeg Podrinja. Prisustvo ove četničke formacije je na teritoriji sjeveroistočne Bosne usporavalo ranije već započeti proces osipanja četničkih jedinica, čemu je doprinosilo i dvolično držanje saveznika prema zbivanjima u jugoslovenskim zemljama (doturanje pomoći majevičkim četnicima).[163])

Pored toga, na prostoru sjeveroistočne Bosne, objedinjene su ustaške, zelenokadrovske i domobranske snage (12. ustaški zdrug u Brčkom, 3. gorski zdrug sa Štabom u Gračanici i dr.). Sve ove kvislinške formacije pripadale su tzv. 12. hrvatskoj diviziji, čiji je Štab imao sjedište u Brčkom. U Brčkom je zadržan i dio snaga

[163]) A. Đonlagić, n. čl. II knj. Edicija, str. 386.

7. SS »Princ Eugen« divizije (ojačani 13. puk). Na tom području su se još od ranije nalazili pripadnici bjelogardejskog tzv. Ruskog zaštitnog korpusa, koji je početkom 1943. godine bio formiran u Srbiji, a krajem novembra te godine razmješten po sjeveroistočnoj Bosni.[164])

Štab 2. armije je svojom naredbom, 5. januara 1945. godine, odredio područje djejstva divizija na području istočne Bosne. Tom naredbom 28. divizija je orijentisana prema Bijeljini, 25. srpska prema Birču, 27. istočnobosanska je dobila zadatak da djeluje na komunikaciji Han-Pijesak - Vlasenica, 17. divizija da zatvori pravac Brčko - Tuzla i oslobodi Čelić, 38. je zadržana kao rezerva u Tuzli, a 23. dobija zadatak da zatvori pravce od Doboja, Ozrena i Gračanice.[165]) Brigade ovih dviju, na kraju pomenutih divizija, bile su raspoređene na pravcima prema zapadu, i to 21. brigada 38. divizije na liniji Kakmuž - Bosansko Petrovo Selo - Turija sa zadatkom zatvaranja pravca od Doboja po prostoriji lijeve strane Spreče i dolinom rijeke Turije. Četrnaesta brigada 23. divizije zatvarala je taj pravac svojim rasporedom na prostoriji desne obale Spreče. U izvršenju ovog zadatka bio je uključen i Tuzlanski NOP odred, koji je privremeno bio stavljen pod operativnu komandu Štaba 21. brigade i raspoređen na svojoj ranijoj prostoriji sa osloncem na Živinice i Đurđevik. Bataljon koji je bio razmješten u Đurđeviku, između ostalog, je obezbjeđivao transport ogrevnog drveta iz Konjuha u Tuzlu i vršio popravku druma Tuzla - Kladanj.[166]) Druga dva bataljona su neprekidno bila angažovana u izviđanju i čišćenju terena i drugim borbenim akcijama.

Polovinom januara 1945. godine, Štab 2. armije je došao do informacije da se iz doline Krivaje, preko Ozrena, na Trebavu nastoji prebaciti velika grupacija od oko 7.000 četnika sa porodicama. Donesena je odluka da ova neprijateljska grupa bude uništena snagama 38. divizije, na prostoriji Ozrena, istovremenim napadom iz doline Bosne i iz doline Spreče. U vezi sa ovom namjeravanom operacijom, Tuzlanski NOP odred je dobio zadatak da jedan svoj bataljon uputi u Kladanj, kako bi smijenio 17. majevičku brigadu usmjerenu ka Ozrenu. Ostale jedinice Odreda zadržane su na prostoriji Đurđevik - Živinice - Par Selo - Ilinčica radi obezbjeđenja Tuzle iz pravca Stupari - Kladanj. Očekivana četnička grupacija je ranije prešla na Trebavu, čije su dijelove prihvatili Nijemci. Ali se pribli-

[164]) E. Tihić, n. dj. str. 264.
[165]) Isto, str. 268.
[8e]) Zbornik NOR-a, IV/32, dok. br. 65.

ŠTAB E 1.
O.Broj: ___/45.
17 januara 1945.g.

Ep. Per. [illegible]

ŠTABU C 1.

Izvještavamo o situaciji na sektorima naših jedinica:

1. R 1. nastavlja borbe sa Nijemcima koji nastoje da ovladaju komunikavoijom Sokolac - Vlasenica. 16. ovog mjeseca pred mrak njemačka grupa od oko 400 vojnika uspjela je da od Krama prodre u Han Pjesak. Odatle je jedna grupa od oko 150 Nijemaca sa 15 kamiona i nekoliko saona produžila za Kraljevo Polje. Danas cijeli dan vode se borbe na otsjeku Kraljevo Polje-Han Pogled. Neprijatelj nije uspio da se spoji sa snagama u Vlasenici. U kamionima i saonama neprijatelj prev-ozi hranu i municiju.

Na sektoru Kramz - Capori vode se juče i danas borbe u cilju da se likvidira neprijateljska posada. U borbama je zaplijenjena jedna radio-stanica, saone sa municijom i razne druge spreme i zapaljen jedan kamion.

U ovim borbama ubijeno je najmanje 75 Njemaca.

Na sektoru Bratunac - Srebrenica manje borbe sa ustaškim grupicama.

Iz Srbije se je prebacila na Brodu na Drini grupa četnika. Ova grupa se sada nalazi na prostoriji Radševići - Glubovina Sa četnicima su njihove porodice. Jačinu ove grupe ispitujemo.

2. Izdali smo zapovijest S 1. za izvršenje zadatka na Ozrenu. S 1. na ovaj zadatak kreće sa sektora Tuzla - Kladanj - Olovo 18.ovog mjeseca u jutro. U operacijama S 1. će obuhvatiti prostoriju izmedju rijeke Krivaje , Bosne i Spreče. Jedna brigada S 1. ostaje i dalje u dolini rijeke Spreče sa glavnim zadatkom zatvaranja pravca Doboj - Tuzla levom obalom rijeke Spreče.

U Kladanju ostaje Kladanjski NOP odred i jedan bataljon Tuzlanskog NOP odreda, a 2 bataljona Tuzlanskog NOP odreda obuhvatiće prostoriju Djurdjevik - Živinice - Par Selo - Ilinčica.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Politički komesar:
pukovnik:

Komandant:
pukovnik:

Faksimil Izvještaja Štaba 3. korpusa podčinjenim jedinicama o situaciji na sektorima

žavala druga četnička formacija slične snage. Naime, u to vrijeme (polovina januara 1945) njemačka 22. divizija je izvršila prodor prema Vlasenici sa ciljem da deblokira 963. tvrdavsku brigadu i da se, zatim, zajedno s njom, izvuče pravcem Drinjača - Zvronik - Bijeljina. Štab 2. armije je nastojao da to onemogući, te je glavninu svojih snaga (3. i 14. korpus) usmjerio ka tom pravcu. Koristeći angažovanost glavnine snaga NOVJ protiv njemačke borbene grupe, velika formacija četnika - rezerva Vrhovne četničke komande - iz Crne Gore i Sandžaka, pod komandom Pavia Đurišića, probijala se prema glavnini četničkih snaga na Trebavi i Posavini. U svom nastupu Đurišićevi četnici su upali u Kladanj i izbacili iz njega Kladanjski NOP odred. Štab 3. korpusa je prema Kladnju uputio Tuzlanski NOP odred iz pravca Stupara i dva bataljona 20. romanijske brigade iz pravca Han-Pijeska. Jedinice Odreda i dijelovi 20. brigade su, 28. januara 1945, izvršile napad na četničke snage u Kladnju, razbile ih i protjerale prema Olovu i dolini Krivaje. Poslije ove uspješne akcije dijelovi 20. brigade su krenuli prema Vlasenici, a Odred je, 20. januara, zaposjeo sektor Stupari - Đurđevik, sa jednim bataljonom na području Ozrena.[167]

Posljednjih dana januara 1945. godine, Đurišićevi četnici su se preko Ozrena i Konjuha nastojali prebaciti u dolinu Spreče, zbog čega je Štab Korpusa naredio Tuzlanskom NOP odredu i Brigadi narodne odbrane da napadnu četničke snage u rejonu Orahovice. Trebalo je da Brigada napada iz pravca Puračića, a dva bataljona Odreda pravcem Omazići - Tulovići - Treštenica - Borovac, dok je jedan bataljon Odreda zadržan na komunikaciji Živinice - Kladanj. Iz Orahovice su četnici već bili protjerani, angažovanjem 23. brigade 35. divizije i smjestili se na prostoru Ribnica - Osječani - Gornji Pribitkovići - Seona - Lozna. Bilo ih je oko 1.000 na položajima. Donesena je odluka da budu napadnuti. Brigada narodne odbrane napadala je prema Seoni, a bataljoni Odreda na uporište u Gornjem Pribitkoviću koje je brzo bilo likvidirano i četnici protjerani. Odred je preduzeo gonjenje preko Grljeva i Visa prema Garima i Osječanima. Četnici su na ovom pravcu, međutim, dobili pojačanje i izvršili protivnapad. Razvila se snažna borba koja je trajala 9 sati. Pri kraju dana neprijatelj je bio prinuđen da promijeni pravac nastupanja prema selu Vozuća u dolini Krivaje.[168]) U ovoj borbi Odred je imao 3 poginula i 3 ranjena borca. Među poginulim bili su jedan komesar čete ijedan vodnik. Zarobljen je jedan četnik, zaplijenjen

[167]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 7/1.
[168]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 20/1.

jedan »šarac«, 5 pušaka i manja količina puščanih metaka. Nije bilo moguće utvrditi broj poginulih i ranjenih neprijateljskih vojnika.[169]) Treći bataljon je, u ovo vrijeme, držao položaj na liniji Stupari - Tarevo sa zadatkom obezbjedivanja i pomaganja pri postavljanju telefonske linije i opravke mostova na komunikaciji Živinice - Kladanj.[170])

Poslije završene borbe, u dolini Krivaje, Tuzlanski NOP odred je vraćen na prostoriju Živinice - Đurđevik. U toku januara 1945. godine, Odred je, nesumnjivo, još uvijek, najsnažnija teritorijalna jedinica u istočnoj Bosni. Prema statističkom izvještaju Štaba 3. korpusa upućenom Štabu 2. armije o brojnom stanju jedinica pod njegovom komandom, na dan 15. januara 1945. godine, može se utvrditi da je Odred tada imao 380 boraca (od čega 6 drugarica), 3 teška, 2 laka minobacača, jedan teški mitraljez, 23 puškomitraljeza, 267 pušaka, 4 protivtenkovske puške i drugo oružje.[171])

Početkom februara (4. II) dovršeno je i formiranje Ozrenskog bataljona Tuzlanskog NOP odreda. Dužnost komandanta u ovom bataljonu preuzeo je Mićan Pejić, a političkog komesara Velimir Šuput, nešto kasnije komandant nad Ozrenskim bataljonom preuzeo je Vojin Cvijanović, a za komesara Bataljona postavljen je Ilija Tošić. Bataljon se dosta brzo popunjavao, tako da je do kraja rata imao pet četa. Komandir 1. čete bio je Nikola Panić, a politički komesar Stevo Pavlović. Komandu 2. čete su činili: Mićo Zarić, komandir i Vaso Pavlović, politički komesar. U 3. četi komandir je bio Žarko Goganović, a politički komesar Vaskrsija Milinović iz Botanica. Komandir 4. čete bio je Miloš Pušeljić iz Bosanskog Petrovog Sela, a politički komesar Savo Momirović iz Bakotića. U petoj četi komandir i komesar bili su iz sela Bukovice, ali im imena nismo mogli utvrditi.[127])

Tih dana, umjesto Todora Jovanovića, koji je upućen na liječenje, dužnost političkog komesara Odreda preuzeo je Mišo Vokić, do tada član OK SKOJ-a za tuzlanski okrug. Odredu je, inače u ovo vrijeme, nedostajalo rukovodećih kadrova. U borbama na

[169]) Gubici četnika su morali biti znatni, jer se u izvještaju Štaba 3. korpusa Štabu 2. armije navodi daje u borbama koje su vodili Tuzlanski odred i Brigada narodne odbrane na sektoru Osječani - Seona, sa crnogorskom četničkom grupacijom, neprijatelj imao 55 mrtvih i ranjenih. (Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 19/1).

[170]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 30/1.

[171]) U to vrijeme drugi NOP odredi na teritoriji istočne Bosne su znatno manji, Srebrenički je, na primjer, imao 265, Majevički 220, Posavsko-trebavski 170, Birčanski 100 a Kladanjski 90 boraca. (Kopija dokumenta VII nečitljive signature.)

[172]) Podaci dati prema sjećanju Mićana Pejića i Vojina Cvijanovića.

Kladnju i, sada, prema dolini Krivaje i na Ozrenu, nekoliko rukovodilaca izbačeno je iz stroja, a bilo je vrlo teško pronaći zamjenu. Početkom februara, na primjer, nisu bila adekvatno popunjena mjesta tri politička komesara četa, dva komandira četa, tri zamjenika komandira čete i zamjenika komandanta bataljona. Komandant Odreda se zato obratio Štabu Korpusa s molbom da se u Odred, što je moguće prije, upute završeni polaznici vojnog i političkog kursa kako bi ove kadrovske potrebe bile riješene.[173]) Stab 3. korpusa je povoljno ocijenio i djejstvovanje Odreda u toku januara 1945. godine. Između ostalog, u toj ocjeni se navodi: »Tuzlanski odred u toku cijelog ovog mjeseca vodio je uspješne borbe na sektoru Ozren - Kladanj sa dobrim rezultatima. Naročito je imao uspjeha u borbi sa četnicima, uspio je da drži pod svojom kontrolom cio sektor Lukavac, istočni dio Ozrena i Kladanj«.[174])

Početkom februara nova grupa četnika iz Crne Gore i Hercegovine prodrla je na Ozren. Štab 3. korpusa je raspolagao informacijama da je komanda te neprijateljske grupe planirala povezivanje ne samo sa četničkim snagama na Trebavi, nego i sa ustaško-domobranskim i drugim neprijateljskim snagama u Doboju i Gračanici sa ciljem zajedničkog napada na Tuzlu. Da bi to onemogućio Štab Korpusa je na liniju Puračić - Milino Selo - Muslimanske Babice uputio Tuzlanski NOP odred (tri bataljona) i jedan bataljon Brigade narodne odbrane sa zadatkom da, zajedno sa 23. brigadom 45. divizije (tada na liniji Krtova - Porječine), preduzmu napad na pravcu Ozrena sa ciljem razbijanja četnika. U toku 4. februara izvršena je koncentracija jedinica prema ovom naređenju, a sutra, oko 9 sati, došlo je do borbe. Jaka četnička formacija od oko 2.800 ljudi kretala su u četiri kolone ka dolini rijeke Turije, širokom prostorijom od Podgorja do Oštrića. Do borbe između 1. i 2. bataljona Tuzlanskog odreda i neprijateljskih snaga došlo je na Jaruškama i Borovcu. U selu Griču razvila se borba između Ozrenskog bataljona Odreda i jednog bataljona Brigade narodne odbrane s jedne, i jakih četničkih snaga s druge strane. Jedinice 23. brigade vodile su borbu u Turiji i Milinom Selu. Vrlo oštra borba trajala je 5. februara sve do 15 sati kada se Odred, zbog opasnosti od obuhvata daleko nadmoćnijih četničkih snaga, morao povući na liniju Vijenac - Obojkovina - Muslimanska Treštenica. I na ovim položajima dolazi, istog dana, do vrlo oštre borbe. U protivnapadu bataljoni Odreda

[173]) **Arhiv VII,** fond **NOR-a, k-409, br. reg. 20/1 (Izvještaj** o **akciji na četnike od 2. 2. 1945)**

[174]) **Arhiv VII,** fond **NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 31/2.**

su odbacili neprijatelja, ali su se, zbog velike njegove premoći, u toku noći, povukli na nove položaje u rejonu sela Poljice. Ozrenski bataljon i bataljon Brigade narodne odbrane zadržali su se na svo jim položajima. U borbi, 5. februara, 1. i 2. bataljon su imali tri poginula i tri ranjena borca.[175])

Produžujući napad, četnici su, 8. februara, jakim snagama napali položaje Odreda u selu Poljice. Težište svojih napada usmjeravali su prema selima Prokosovići i Bikodže sa ciljem da ovladaju rejonom Puračića i Lukavca. Da bi ovo postigli, morali su se prebaciti preko rijeke Turije, želeći ovladati mostovima preko ove rijeke. Štab Odreda je na vrijeme uočio ciljeve neprijatelja i nastojao je da, na svaki način, onemogući njegovo ostvarenje. Prvi i Drugi bataljon Odreda su pomjereni u Prokosoviće i Bikodže na glavne pravce četničkih napada. Zaposjeli su sve mostove na Turiji, sa ciljem da ih, po svaku cijenu, odbrane. Treći bataljon Odreda i bataljon Brigade narodne odbrane postavljeni su nešto udesno od novih položaja 1. i 2. bataljona (prostorija od Bikodža do Capardi). Do žestokog neprijateljskog napada sa ciljem da ovlada mostovima došlo je oko 16 sati. Razvila se borba u toku koje su oko 200 četnika uspjeli da se prebace preko Turije, negdje oko 24 sata. Međutim, do jutra, zalaganjem jedinica Odreda i bataljona Brigade narodne odbrane, bili su potisnuti preko rijeke. Borbe su nastavljene i sljedećeg dana do 10 sati, kada je konačno četnička komanda zaključila da ne može prodrijeti u dolinu Spreče, preko Puračića i Lukavca, te je pokušala da to ostvari na drugi način - širenjem napadnog fronta. Došlo je, međutim, do brzog pregrupisanja i manevrisanja jedinica NOV i POJ. U borbu je uveden i 3. bataljon Odreda, koji je, sa pravca Svatovca, prodirao prema Poljicu, a jedinice 23. brigade nastupale su od Priluka prema Poljicu i preko Treštenice za Borovac i Orahovicu. Četnici su konačno morali, zbog opasnosti od obuhvata, prekinuti sa napadačkim akcijama. Počeli su se povlačiti preko Babica i Mramora za Grič i Turiju. Četnički pokušaj prodora u srednji i gornji tok Spreče je definitivno propao. Nastupiće tada prema zapadu u područje donjeg toka ove rijeke između Boljanića i Karanovca, područje koje je, i inače, tada, bilo pod kontrolom ozrenskih četnika.

Poslije ove borbe 1. i 2. i Ozrenski bataljon Odreda su raspoređeni na položajima Caparde - Tulovići, dok je 3. bataljon iz Poljica prebačen u Bikodže.[176]) Najznačajniji zadatak Odreda bio je

[175]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 31/2.
[176]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 31/2.

da stalnim izviđanjem i pritiskom u pravcu Brijesnice i Turije ispita mogućnosti protjerivanje neprijateljskih snaga iz tih mjesta. To je, ujedno, bio i kratkotrajni predah za jedinice Odreda, koji je iskorišten za sređivanje prilika, između ostalog, i za uspješno rješavanje nekih kadrovskih problema, jer se u Odred vratio određen broj drugova koji su pohađali vojne i političke kurseve ili vojnu školu 3. korpusa.

Februara 1945. godine ojačana 22. njemačka divizija, koja se probijala pravcem Drinjača - Zvornik - Bijeljina, našla se u kritičnoj situaciji pod pritiskom glavnine snaga 2. armije. Nastojeći da joj olakša težak položaj, Štab Grupe armija »E« je uputio iz Doboja, preko Gračanice prema Tuzli, jedan puk 104. lovačke divizije, ojačan dijelovima kvislinške 12. hrvatske divizije. Ovaj nastup Nijemaca imao je za cilj vezivanje što većih snaga 2. armije za pravac Doboj - Tuzla da bi se 22. diviziji olakšao proboj dolinom Drine. Međutim, Štab 2. armije je ovaj pokret njemačkih i drugih neprijateljskih snaga ocijenio kao opasnost za Tuzlu i tuzlanski basen, koji su bili od ogromnog operativnog značaja za NOVJ, te je povukao sa fronta prema Zvorniku jedinice 17. divizije i naredio im da otklone opasnost na pomenutom pravcu.[177]) Istovremeno je sa fronta kod Brčkog povukao dvije brigade i uputio ih na pravac Gračanica - Srnice. Napredujući iz Doboja Nijemci su, već 9. februara, izbili na liniju Bosansko Petrovo Selo - Orahovica.

Angažovanje Nijemaca na pravcu Doboj - Gračanica - Tuzla htjeli su, ponovo, iskoristiti četnici, koji su se u to vrijeme nalazili na Ozrenu. Željeli su da obnove svoje akcije prema dolini Spreče. Da bi to predupredio, Štab 3. korpusa je, prema Ozrenu, uputio Tuzlanski NOP odred i 24. brigadu. Na osnovu tog naređenja, Odred u kompletnom sastavu, 10. februara, kreće pravcem Milino Selo - Katanići. Već u 12 sati tog dana dva bataljona su vodila borbe sa četnicima u Katanićima i, zajedno sa 1. bataljonom 24. brigade, protjerali su četnike preko Gavrića i Rovina prema manastiru, Kraljici i Lipovoj glavi. Poslije borbe Odred se postavio na liniju Troglav - Gavrići - Panjik - Katanići i stavljen je pod operativnu komandu Štaba 24. brigade.[178])

Rano ujutro 11. februara, četnici su napali na položaje 1. i 2. bataljona. Borba je trajala sve do 13 sati, kada su nastupile jedinice 24. brigade i kada je počelo da djejstvuje i njihovo teško naoružanje. Četnici ne samo da su prekinuli napad nego su počeli veoma

[177]) **A. Đonlagić, n. čl. II knj. Edicije, str. 427.**
[178]) **Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 30/2.**

brzo povlačenje. U toku noći Odred je zaposjeo nove položaje na liniji Omerove Vode - Rudine - Donja Bukovica - Panjik. U toku borbe, 11. februara, ubijeno je 7 neprijateljskih vojnika, dok je Odred imao jednog poginulog i jednog teško ranjenog borca.[179])

Sutra, 12. februara, 1. i 2. bataljon su ostali na položajima Rudine - Donja Bukovica, 2. bataljon je kasnije premješten u selo Mićijevići, a Ozrenski je privremeno pridodat 24. brigadi, koji je po četama ili vodovima raspoređen u njene bataljone radi lakšeg uspostavljanja kontakta sa narodom, a i da bi se olakšalo kretanje jedinica po njima nepoznatom terenu. Bataljoni su još tri dana ostali na istim položajima, sa izuzetkom Drugog koji je, 14. februara, premješten na sektor Ozrenskog manastira sa zadatkom zatvaranja pravca prema Volujaku i Kakmužu. Ovaj bataljon je, 15. februara, vodio borbu sa četnicima, ali se ona brzo utišala pošto se u nju uključio i 3. bataljon Odreda.[180])

Sredinom februara njemačke snage koje su napredovale prema Tuzli povukle su se u Doboj. Pošto su ostvarili cilj da smanje pritisak jedinica 2. armije na 22. njemačku diviziju kod Zvornika i na položaje svojih snaga kod Bijeljine i Brčkog, Nijemci su se, 15. februara, počeli povlačiti prema Gračanici i Doboju.

U toku povlačenja trpjeli su velike gubitke zbog stalnih napada 23. i 25. divizije.[181]) Glavnina četničkih snaga iz Crne Gore je odstupala preko Boljanića i Bosanskog Petrovog Sela na Trebavu, a ozrenski četnici na Ozren, skrivajući se u njegovim gudurama i zabitima.[182])

Početkom druge polovine februara, Odred je prebačen na prostoriju istočnog dijela Ozrena. U selu Tumare razmješten je 1. bataljon sa zadatkom zatvaranja pravaca prema Vasiljevićima i Mićijevićima. Ozrenski bataljon je smješten na prostoriju Grebići - Vareševina sa zadatkom zatvaranja pravca prema Gornjoj Brijesnici, a 2. i 3. bataljon su postavljeni u Turiji.[183])

U toku nekoliko dana izvođene su samo manje akcije čišćenja okolnih sela. Jedinice su provodile vrijeme, uglavnom, u odmoru i sređivanju poslije teških borbi iz druge polovine januara i prve polovine februara 1945. godine. Značajniju akciju izveo je 3. bata

[179]) Isto.
[180]) Isto.
[181]) E. Tihić, n. dj. str. 279
[182]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-5-1, br. reg. 8/1.
[183]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 38/1.

ljon u Paklenici, gdje je pronađen i zaplijenjen četnički magacin sa značajnim količinama hrane.[184])

Ponovo su svi bataljoni krenuli u akciju 21. februara: Prvi prema Gornjoj Bukovici kada su protjerani četnici sa kota Kobilovići, Lozanski borik i Gornja Bukovica, Drugi bataljon je upućen prema Brezicama, gdje dolazi do borbe koja je trajala od 13 do 18 sati, kada je neprijatelj odstupio. Ozrenski bataljon je, u ovoj akciji, podijeljen u dva dijela. Radi političkog djelovanja kreće prema selima Porječina, Petrovo Selo i Kakmuž.

Jedino, 3. bataljon je zadržan na svojim starim položajima u Turiji. U borbama, 21. februara, izbačeno je iz stroja 5 neprijateljskih vojnika. Odred je imao jednog ranjenog borca.[185]) Sljedećeg dana organizovano je izviđanje u dubini neprijateljskog rasporeda prema Konopljištu, Boljaniću, željezničkoj pruzi Maglaj - Zavidovići. Borci 1. i 2. čete 2. bataljona vodili su borbu sa četnicima u Kraljevom Polju i protjerali ih u pravcu Suhog Polja. Treći bataljon je nastupio prema Trbuku i protjerao četnike s njihovih položaja. Odred je zauzeo položaj Brezici (1. bataljon), Boljanići - Konopljište (2. bataljon), Borova glava (3. bataljon), Groblje u Boljaniću (Ozrenski bataljon), gdje se nalazio i 23. februara.[186])

U drugoj polovini februara Štab 14. korpusa je odlučio da oslobodi Gračanicu snagama 45. i 23. divizije. Trebalo je da glavninom snaga 23. i dijelom snaga 45. divizije budu napadnute neprijateljske snage u Gračanici i okolnim uporištima. Jedna brigada 23. divizije dobila je zadatak da zatvori pravce od Trebave, a dvije brigade 45. divizije i Tuzlanski NOP odred da napadnu četnike na Ozrenu da bi spriječili njihovu eventualnu intervenciju prema Gračanici.[187])

Napad je bio uspješan. Gračanica je oslobođena, u 10 sati, 24. februara, snagama 14. i 7. brigade 23. divizije i 20. brigade 35. divizije. Dok su trajale pripreme i borbe za oslobođenje Gračanice, u noći 23/24. februara, 23. brigada 45. divizije očistila je od četnika prostoriju Sočkovac, Boljanić, Karanovac, a jedinice 24. brigade i Tuzlanski NOP odred vodili su teške borbe na položajima Konjske glave, Paklenice, Rakovice, Konopljišta, Visoka Ravan.[188]) I slijedećeg dana, 24. februara, Odred je vodio oštru borbu sa četnicima na položajima Konjska glava. Prvi bataljon Tuzlanskog NOP odre-

[184]) **Isto.**
[185]) **Isto.**
[18e]) **Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 38/2.**
[187]) **E. Tihić, n. čl. str. 224.**
[188]) **Isto.**

ВОЈНО-ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ ЈНА
Архива Народноослободилачког рата
Бр. Рег. 13/1-6 /
К. 1/69 /

Politički komesar
Tuzlanskog NOP Odreda
Položaj 1.III.1945.

Političkom komesaru III.Korpusa NOV
Jugoslavije

Položaj

Naš Odred za ovih 15 dana stalno se nalazio i kretao po selima Ozrena,vodeći gotovo svaki dan borbe sa četnicima. Pokreti su bili stalni,većinom danju,po nekada i noću.

Usljed toga što su sela u kojima smo se kretali dobrim dijelom naklonjena četnicima,a osim toga iz mnogih sela narod je masovno bježao,to je politički rad na terenu bio veoma otežan. Ipak se djelovalo koliko je bilo mogućnosti. Sazivao se narod,razgovaralo se sa ljudima,upućivali se ljudi sa pismima izbjeglom stanovništvu da se slobodno vrati i t.d. U tom pogledu se i uspijeva,jer narod se povraća svojim kućama. Razlog njegovog bježanja bio je nepravilni postupak srbijanskih jedinica. Ozrenski bataljon naročito se angažuje u tom pogledu,a naročito po pitanju mobilizacije. Po nešto pridolazi istome,ali to sporo ide,radi toga što srbijanci nemaju dovoljno razumjevanja za razvitak Ozrenskog bataljona.

Što se tiče odnosa i postupka naših bataljona prema narodu, to je na visini. Činjenica da je naš Odred zahvaljujući dosta lijepom postupku prema narodu stekao simpatije Ozrenskog naroda i da se isti obraća stalno nama i voli,da se sastaje s našim borcima i rukovodiocima.

Izdata je direktiva,da izmedju ostaloga,stvaraju se Narodno-oslobodilački odbori u selima gdje ih nema. Ozrenski bataljon ima u tome najviše uspjeha: stvara odbore po selima Kakmuž, Boljanić,Sočkovac i drugim,održava stalno konferencije i t.d.

Bataljon koji je otišao na sektor Gračanice radi mobilizacije,uspješno politički djeluje. Komesar i ostali rukovodioci pravilno su svatili zadatke,koji stoje pred njihovim bataljonom u vezi sa mobilizacijom. Održali su već dvije konferencije u Sokolu i Malešićima,koje su bile uspješne.Mobilizacija na tom sektoru ide dosta sporo /razlog isti kao i na Ozrenu/. Inače tamo su dobri uslovi za mobilizaciju i nadamo se,da ćemo dobro uspjeti na tom sektoru.

Što se tiče rada unutar samog Odreda,djelovalo se koliko su dozvoljavali uslovi. Kad god je dozvoljavala situacija održavane su četne konferencije,a naročito prije i poslije borbe. Može se slobodno reći,da i pored toga što su bataljoni imali prilično jakih borbi i napora,ipak borci nijesu ni izdaleka se pokolebali,nego naprotiv osjeća se svaki dan,da postaju čvršći i prekaljeniji. Ne primjećuje se neka naročita težnja,da se vrate na svoj teren. Svaćaju i ponose se kad čuju od nekoga,da naš Odred uživa ugled i autoritet medju srbijanskim jedinicama, pa medju i stanovništvom. Dezerterstvo se nije pojavljivalo izuzev nekoliko slučajeva.

Bataljonske konferencije nijesu se mogle održvati,jer nije bila prilika za to. Preradjivan je materijal,koji smo dobili od Vas. Brošura o "Crvenoj Armiji" preradjena je po svim četama . Govorilo se borcima o 27.godišnjici osnivanja Crvene Armije.Uslovi nijesu dozvoljavali,da bolje proslavimo taj dan.Borci se upoznaju sa vojno-političkomm situacijom u svijetu toliko,koliko smo u stanju,da se o istoj informišemo. Istina ne dobivamo ni izdaleka redovno vijesti.

Što se tiče morala i raspoloženja boraca,o tome možemo dosta pohvalno da govorimo,jer su zaista na visini.

Štab Odreda se stalno sastaje sa štabovima bataljona dajući im direktive i upute. Sa komesarima bataljona i njihovim pomoćnicima kao i sa komesarima četa često se sastajemo savjetujući se s njim o svim pitanjima,koja neposredno stoje pred našim Odredom. Ti kratki sastanci su mnogo korisni i uvijek su plodni.

Mnogo se osjeća osustvo komadanta Hukića,koji je imao

./.

Архива Народноослободилачке војске
Бр. Рег. 13/2-6
К. 1109

veliki autoritet medju borcima.

Što se tiče kulturno-prosvjetnog rada osjeća se veliki nedostatak kulturno prosvjetnih radnika,koje smo imali,ali njihovim odlaskom,taj sektor rada je naglo opao. Nepismenost se i dalje uspješno likvidira i uče se stalno nove pjesme.

Rad intendanata donekle je zadovoljujući. Njihov rad se stalno kontroliše,da ne bi dolazilo do grešaka u vezi sa ishranom vojske. Ishrana se vrši putem konfiskacije od narodnih neprijatelja. Treba biti pri tom pažljiv,jer nema u ovim selima narodne vlasti, koja bi nas obavještavala o svemu.

Sanitetska služba nije baš na visini. Pokazuju se crte nemarnosti kod nekih referenata /III.bataljon/. Higijena s obzirom na slabe momentane uslove je slaba,/velika ušljivost kod bataljona/ ali se nastoji,da se borci drže što je moguće više urednije. Na sektoru gdje se nalazimo tifus masovno hara;a nemamo mogućnosti,da se parimo,pa vlada bojazan,da se ne pojavi i kod nas tifus /izgleda da ima već 2-3 slučaja/.

Obavještajna služba je ponešto legla,pošto sve do sad nijesmo imali u dva bataljona obavještajca /bili su na kursu/.Kod samog obavještajca Odreda ne pokazuje se dovoljno upornosti u toj službi,iako on sam zna,da bez toga ni jedna jedinica ne može nikako uspješno djelovati.

Što se tiče Otsjeka za naoružanje odnosno njegovog oficira, on zadovoljava. Isti drug pokazuje mnogo volje i požrtvovanosti u svom radu.

Danas je najveći problem,koji stoji pred nama mobilizacija, odnosno popunjavanje bataljona,koji su sada brojčano mali /konkretno sa 85 ljudi/,ali je činjenica,da naše bataljonsko kao i četno rukovodstvo po svojoj sposobnosti može da primi i da rukovodi sa mnogo većim brojem ljudstva,nego što ga sada ima. Ono ljudstvo što ga sada imamo predstavlja srž i temelj Odreda. U vezi sa mobilizacijom obraćamo se na Vas,da bi preko komande mjesta u Gračanici uspjeli dobiti nešto ljudstva,koje ona mobiliše. Osim toga mišljenja smo,da kad zato bude uslova,uputimo naša dva bataljona na prostoriju Pašinih Konaka, gdje bi po našem mišljenju imali mnogo uspjeha u pogledu mobilizacije. Zapravo tu se nalazi preko 1000 zeleno-kadrovaca,koji izjavljuju,da će prići nama dolaskom naših snaga na taj sektor.

Znam da ovaj izvještaj ima mnogo nedostataka i propusta, ali s obzirom,da sam ja mlad komesar,da mi je ovo prvi izvještaj, to se nadam,da će mi drugovi iz štaba Korpusa /komesar/ pomoći,da mi drugi put mogao bolji izvještaj poslati.

Smrt fašizmu-sloboda narodu!

Polkomesar,

M. Zorić

Faksimil Izvještaja političkog komesara Odreda, Miše Vokića, o stanju i aktivnostima Odreda u drugoj polovini februara 1945. godine

da, 27. februara, se smjestio u Gračanici kao posadna jedinica sa isturenim dijelovima u Sokolu. Drugi bataljon je razmješten na prostoriju Božići - Vasiljevići sa zadatkom izviđanja prema Bukovici. Ozrenski bataljon je postavljen u Sočkovcu sa zadatkom zaštite intendanture Odreda, a 3. bataljon je zadržan na svojim ranijim položajima, prema Borovoj Glavi. Radio-telegrafskim putem je Štab 3. korpusa za komandanta Tuzlanskog NOP odreda postavio Micana Pejića, dotadašnjeg komandanta Ozrenskog bataljona. Komandant odreda kapetan Mehmedalija Hukić je upućen na liječenje.[189])

Početak marta zatekao je Odred na sektoru Konopljište - Božići - Konjska Glava - Sočkovac - Lazarevići. Na sektoru Gračanice i Sokola nalazio se 1. bataljon, gdje je izvršavao zadatke prikupljanja oružja i mobilizacije novih boraca. U akcijama čišćenja, 2. marta, jedinice Odreda su vodile borbe sa četnicima na pravcu Bakotić - Smajlovac - Uličnjak - Donji Rakovac (1. bataljon), prema Rakovcu i zaseoku Todorovići (3. bataljon), u pravcu sela Tekućice (Ozrenski bataljon). Zarobljena su tri četnika i 6 zelenokadrovaca, koji su predati Komandi mjesta u Gračanici. Druga četa Ozrenskog bataljona je slijedećeg dana u Kakmužu pronašla 5 pušaka i zarobila jednog ustašu.[180])

Treći bataljon je, 4. marta, onemogućio jednoj grupi, od oko 100 četnika i 30 Nijemaca, da prodre u dubinu Ozrena. U borbi su zaplijenjeni jedan ruski puškomitraljez, jedna čehoslovačka »zbrojovka« i 3 puške.[191]) Ozrenski bataljon je slijedećeg dana vodio borbu sa 2. ozrenskom četničkom brigadom i prinudio je da se povuče prema zaseoku Grebić.[192])

Prvih dana marta Odred je u dolini Krivaje vodio borbe sa grupacijom četnika iz Hercegovine. Naime, 6. i 7. marta, prikupio je sve svoje jedinice na sektoru Krtova - Porječin - Milino Selo - Turija, a 8. marta izvršio je, po naređenju Štaba Korpusa, pokret pravcem Turija - Grič - Savičići - Lozna - Orahovica - Begića Han - Osječani u zaselak Šljivići, gdje se smjestio postavljajući obezbjeđenje. Tek što su se jedinice Odreda razmjestile, pojavili su se prednji dijelovi formacije hercegovačkih četnika koji su nastojali da se dolinom Krivaje i preko Ozrena probiju do Trebave i pridruže glavnini četničkih snaga pod Dražom Mihailovićem.[193]) Na napad

[188]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-2, br. reg. 38/2.
[18o]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-1742, f-1, br. reg. 42/1.
[191]) Isto.
[192]) Isto.
[193]) Isto.

boraca 1. bataljona Odreda četnici nisu ozbiljnije odgovorili, već su se povukli prema Zavidovićima.

Po naređenju Štaba 3. korpusa Odred je, 9. marta, krenuo pravcem Ribnica - Džina - Carine - Krvavac - Romanovac u Dobošticu, gdje je stupio u vezu sa jedinicama 4. krajiške divizije koja je djejstvovala na lijevoj obali rijeke Bosne. Prvi i Drugi bataljon su se smjestili u selu Doboštici i tu slijedećeg dana (10. III) prihvatili ranjenike i zarobljenike od 11. krajiške brigade, dok se 3. bataljon smjestio u selu Han Kopalište sa ciljem obezbjeđenja dijelova Odreda u Doboštici. Uveče tog dana (10. III), Odred je nastupio prema Ribnici, gdje je stigao slijedećeg dana i bio postavljen na liniji Ćatići - Mujići - Osječani. Odatle je, .12. marta, izvršen pokret pravcem Banovići - Treštenica - Poljice - Modrac - Lukavac, gdje se smjestila glavnina Odreda, pošto su ranjenici i zarobljenici otpremljeni u Tuzlu, dok je Ozrenski bataljon, u čiji sastav je ušla i novoformirana 3. četa, upućen na podozrenski sektor, Karanovac - Boljanić, radi političkog djelovanja na tom terenu.[194]) U ovoj akciji prihvatanja ranjenika i zarobljenika od 4. divizije i njihovog dopremanja u Tuzlu, Odred je na prostor između Zenice i Vareša prebacio veće količine soli za stanovništvo i jedinice NOV i POJ koje su djelovale na tom terenu.

Završen je tako jedan period teških, svakodnevnih borbi sa četnicima i drugim neprijateljskim snagama u kojima se Odred uzdizao i iskaljivao u snažnu vojnu jedinicu sa kojom se ozbiljno računalo. Na prostoriji Lukavca jedinice Odreda su obavljale najnužnije, svakodnevne vojničke poslove izviđanja, patroliranja, izvođenja manjih akcija čišćenja i puna pažnja je poklanjana odmoru i oporavku boraca, raskuživanju, popravci i kompletiranju odjeće i obuće, čišćenju oružja i dr. Ponovo je došlo do promjene na položaju političkog komesara Odreda. Umjesto Miše Vokića, koji je iz Odreda povučen na drugu dužnost, dužnost političkog komesara preuzeo je Savo Živković.

UNUTRAŠNJA ORGANIZACIJA ODREDA

U proteklom periodu, kako je već naglašeno, Tuzlanski NOP odred je izrastao u snažnu vojnu jedinicu. Jedan statistički izvještaj, upućen Štabu 3. korpusa, sa stanjem na dan 15. marta, to nesumnjivo dokumentuje.[195]) Odred je u svom sastavu imao četiri ba-

[194]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-1742, br. reg. 42/2.

[195]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-1742, br. reg. 47/1. (Statistički pregled ljudstva i materijala od 15. marta 1945)

Štab
Tuzlanskog NOP Odreda
15.III.1945.

MHQ SHFJ
Arkiv Ushtarak-Qendror Shqiptar
Nr. 42/1
K. 27 42

I Z V O D

iz "operacijskog dnevnika" štaba Tuzlanskog NOP Odreda u vremenu od 1.do 15.marta 1945.godine.

1.III.1945. Odred sadejstvuje sa brigadom D.4. Štab odreda smješten u selu Konopljištu kao i Izvidjačka četa.I.bataljon pokreće iz sela Sokola u selo Malešiće /sektor Gračanice/,sa zadatkom pronalaska oružja.Održana konferencija sa mještanima zaseoka Omerbašići. II.bataljon smješten u zaseoku Božići /Ozren/.III.bataljon ima pokret sa sektora Brezici na Konjsku Glavu. Ozrenski bataljon izvršio pokret iz sela Boljanića u selo Sočkovac i smjestio se u zaseoku Lazarevići. Pronadjene 4 puške.

2.III.1945. Štab Odreda,prištabski dijelovi i Izvidjačka četa u Konopljištu. I.bataljon premješta se u zaseok Golaći sela Malešića sa istim zadatkom. II.bataljon na istom položaju do 16 sati, kada pokreće iz Božića Brezici pravcem Huselj-Smrdin-Bakotić -Smajlovac-Uličnjak u D.Rakovac u svrhu napada na četnike. III.bataljon u 20 sati izvršava napad na četnike u sadejstvu sa D.4. Tom prilikom neprijatelj je natjeran prema Maglaju a naše snage su zauzele sela Rakovac i zaseok Todorovići. Nakon izvršenog zadatka bataljon se povratio na stari položaj. Ozrenski bataljon u sadejstvu sa D.3 napada četnike u pravcu Tekućice,te svoju 1.četu smješta u selu Tekućici a 2.četa ostaje na starom položaju. Pronadjene 4 puške, zarobljena 3 četnika i nešto municije,6 zelenokadrovaca predano Komandi mjesta u Gračanicu.

3.III.1945. Štab Odreda,prištabski dijelovi i Izvidjačka četa na istom mjestu. I.bataljon na istom mjestu. II.bataljon u 4 sata preko Rakovačkog Brda povraća se u Brezike. Došlo do kratkog sukoba sa jednom četničkom patrolom,koja se je povuklla. III.bataljon kreće sa položaja Konjska Glava pravcem Široka Kosa-Donja Paklenica prema Trbuku u svrhu napada na Nijemce koji se nalaze na Šahin kamenu. Do napada ne dolazi usljed rasvanjivanja,pa se bataljon u 12 sati povraća na svoje stare položaje. 1.četa Ozrenskog bataljona i dalje ostaje u Tekućici radi kontrolisanja sektora Tekućica-Suho Polje, dok 2.četa izvršava pokret u Kakmuž u svrhu prikupljanja novog ljudstva. Pronadjene 5 pušaka i 1 ustaša.

4.III.1945. Štab Odreda,prištabski dijelovi i Izvidjačka četa na istom mjestu. I.bataljon na istom mjestu. II.bataljon ima pokret iz Božića u Konopljište radi sadejstva u borbama protiv četnika sa bataljonom D.4. III.bataljon u 21 sat izvršava kontranapad na četnike u jačini od ± 100 ljudi koji su pokušali uz pomoć od 30 Nijemaca da prodru u unutrašnjost Ozrena. Kontranapad uspijeva i četnici bivaju odbijeni. Ozrenski bataljon na istám položajima i istim zadatcima. Pronadjen 1 ruski puško mitraljez, 1 čehoslovačka zbrojovka i 3 puške.

5.III.1945. Štab Odreda,prištabski dijelovi i Izvidjačka četa na istom položaju. I.bataljon izvršava pokret u selo Stjepan Polje i smješta se u zaseok Ćivraci. Održana sastanak sa mještanima. II.bataljon se povraća iz Konopljišta i smješta u zaseok Božiće rasporedjujući borce po položajima. III.bataljon na istom mjestu. Ozrenski bataljon na starim položajima. 1.četa izvršava napad na II.četničku brigadu i potiskuje je zauzimajući zaseok Grebić,sa koga se opet po naredjenju povlači na stare položaje. Pronadjeno nešto vojničke spreme i 1 puška. Vlastiti gubitci 3 ranjena

./1

i 1 mrtav.

6.III.1945. Štab Odreda,prištabski dijelovi i Izvidjačka četa pokreću iz Koncpljišta u Karanovac,gdje se u 23.3o sati smještaju. I.bataljon pokreće iz Stjepan Polja u 16.3o sati u Gračanicu gdje stiže u 20 sati. II.bataljon u 19.3o sati pokreće pravcem Božići-Brezici-Kraljica-Katanići-Milino Selo-Turija i smješta se u zaseok Mavkići, III.bataljon izvršava pokret pravcem Božići-Brezici-Kraljica-Katanići-Turija i tu se smješta. Ozrenski bataljon na istim položajima.Pronadjene 4 puške.

7.III.1945. Štab Odreda,prištabski dijelovi i Izvidjačka četa u 6.3o sati pokreću pravcem Karanovac-Sočkovac-Kakmuž-Petrovo Selo -Krtova-Porječina-Milino Selo-Turija,gdje stižu u 16 sati i tu se smještaju. I bataljon izvršava u 3 sata pokret iz Gračanice u Karanovac,gdje dolazi u sastav štaba Odreda,te se upućuje sa štabom Odreda istim pravcem u Turiju,gdje se je smjestio u zaseoku Mavkići. II.bataljon na istom mjestu. III.bataljon na istom mjestu. Ozrenski bataljon izvršava pokret iz Boljnića u Bos.Petrovo Selo i smješta se u zaseoku Lužani. 2.četa bataljona pokreće u sela Porječinu,Krtovu i Sižje,radi sakupljanja ljudstva.

8.III.1945. Štab Odreda,prištabski dijelovi,Izvidjačka četa, I.,II.i III.bataljon pokreću iz Turije u 7 sati pravcem Turija-Grič -Savičići-Lozna-Orahovica-Begića Han-Osječani u zaseok Šljivići i tu se smještaju postavljajući obezbedjenje. U 14 sati odmah po dolasku pojavljujuće veće kolone hercegovačkih četnika,koji su se kretali pravcem Olovo-Zavidovići. I.bataljon otvara na četnike mitraljesku paljbu,ali isti primajući borbu samo iz nužde,ubrzanim maršom su se izvukli u pravcu Zavidovića. Ozrenski bataljon na istim položajima sa istim zadatkom.

9.III.1945. Štab Odreda,prištabski dijelovi,Izvidjačka četa,I.,II. i III. bataljon pokreću iz Šljivića u 10 sati preko Ribnice-Džina - Carine-Krvavca-Prijevoja-Romanova u Dubošćicu,gdje se stiže 10.III. u 4 sata. Ozrenski bataljon na istom položaju.

10.III.45. Štab Odreda,prištabski dijelovi,Izvidjačka četa,te I.i II. bataljon smještaju se u selu Dubošćici i tu primaju ranjenike i zarobljenike od Krajiške brigade,dok se III.bataljon smješta u selo HanKopalište u svrhu obezbedjenja dijelova u Dubošćići. U 17.3o sati svi bataljoni sa štabom Odreda,prištabskim dijelovima i Izvidjačkom četom kreću u Ribnicu,gdje stižu 11.III.u 15 sati. ~~Štab Odreda,izvidja~~

11.III.45. Štab Odreda,izvidjačka četa i I.bataljon smještaju se u zaseok Ćatići, II.bataljon u zaseok Mujići,a III.bataljon u Osječane i tu su čete postavljene po položajima u svrhu obezbedjenja. 1.četa Ozrenskog bataljona na istom mjestu,a 2.četa izvršava pokret iz Sižja u Bos.Petorovo Selo,gdje se vrši parenje veša boraca.

12.III.45. Štab Odreda,prištabski dijelovi,Izvidjačka četa, te I.,II. i III.bataljon pokreću sa ranjenicima i zarobljenicima pravcem Banovići-Treštenica-Poljice-Modrac u Lukavac,gdje stižu u 22 sata. Ozrenski bataljon izvršava pokret iz Kakmuža u Karanovac i tu se smjestio cio bataljon. Formira se i 3 četa.

13.III.45. Štab Odreda,prištabski dijelovi,Izvidjačka četa, I.,II.i III. bataljon nalaze se u Lukavcu. Vrši se kupanje,raskužívanje i krpanje ~~xix~~ odijela.Ozrenski bataljon izvršio pokret iz Karanovca u Boljanić i politički djeluje na tom sektoru.

14.III.45. Štab Odreda,prištabski dijelovi,Izvidjačka četa,I.,II.i III. bataljon u Lukavcu. Vršix se kupanje,raskužívanje,krpanje i čišćenje oružja. Ozrenski bataljon na starom položaju.

Polkomesar,
otsutan

S.F. - S.N.!

Komadant,

Faksimil Izvještaja iz »operacijskog dnevnika« Štaba Tuzlanskog odreda kojeg je uredno vodio novoimenovani komandant Mican Pejić

taljona i Izviđačku četu, sa ukupno 465 boraca, od kojih 6 drugarica. Najbrojniji bataljon, tada, bio je Ozrenski, sa 132 borca. Ostali su bili znatno manji. U Štabu Odreda se ocjenjivalo da bi bataljoni trebalo da budu brojniji, o čemu piše i politički komesar Odreda Štabu 3. korpusa 1. marta 1945. godine.[196]) Po njemu je najveći problem u Odredu problem mobilizacije, odnosno popunjavanja bataljona koji su sada brojčano mali, a bataljonska i četna rukovodstva su sposobna da rukovode i sa znatno većim brojem ljudstva. Komesar Odreda vidi rješenje ovog problema u upućivanju bar dva bataljona u rejon Pašinih konaka gdje bi bilo dosta izgleda za mobilizaciju novih boraca. Zapravo, tu se, navodno, nalazilo oko 1.000 zelenokadrovaca, koji su izjavljivali da će pristupiti NOP-u ukoliko se Odred pojavi na njihovom terenu.

I pored ovakve procjene Štaba (o nepopunjenosti jedinica), Odred je, još uvijek, najbrojnija i najjača teritorijalna vojna jedinica u istočnoj Bosni. Bio je i odlično naoružan. Bataljoni su raspolagali sa dva teška i jednim lakim minobacačem, sa 29 puškomitraljeza i mitraljeza (najviše engleskih i njemačkih), sa 68 strojnica, 334 puške, 4 protivtenkovske puške i drugim oružjem. Odred je raspolagao sa 28 tovarnih grla i najneophodnijim sredstvima veze (radio-stanica, 3 telefonska aparata i oko 600 m telefonskog kabla).[197]) Odred je, u ovom periodu, izuzetnu pažnu poklanjao političkom radu na terenu, s obzirom da je bio angažovan na teritoriji koja je dugo bila pod snažnim uticajem neprijateljskih snaga (Ozren). Održane su konferencije i zborovi, razgovaralo se sa stanovništvom u čemu je prednjačio i imao najviše uspjeha Ozrenski bataljon.

Zahvaljujući humanom i pravičnom postupanju u odnosima prema stanovništvu ozrenskog kraja, u toku borbi, Odred je stekao veliki ugled u narodu, a borci su sa mnogo simpatija primani i u sredini koja je do nedavno bila neprijateljski raspoložena prema NOP-u. Radilo se na stvaranju organa narodne vlasti, u čemu je, opet, Ozrenski bataljon prednjačio. Uz njegovo angažovanje formirani su NOO u Kakmužu, Boljaniću, Sočkovcu i drugim selima. I 1. bataljon je, na sektoru Gračanice, razvijao politički rad. Krajem februara održane su dvije konferencije u selima Sokolu i Malešićima koje su bile dobro posjećene.

Što se tiče političkog rada u samom Odredu, djelovalo se onoliko koliko su prilike dozvoljavale. Kada god je bilo moguće, pri-

[196]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-6, br. reg. 13/2.
[197]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-1742, br. reg. 47/1.

je ili poslije borbe, održavane su četne konferencije stoje, svakako, doprinosilo borbenoj vrijednosti Odreda. Ni u vrijeme najtežih borbi, kakvih je bilo u ovom periodu, nije bilo kolebanja među borcima, niti se ispoljavala njihova želja vraćanja na svoj teren. Postajali su sve čvršći, prekaljeni u bitkama. Nije čudo što je Odred uživao veliki ugled među borcima jedinica iz Srbije sa kojima je sadjejstvovao u borbi na prostoriji Spreče i Ozrena. Bataljonske konferencije u ovom periodu nije bilo moguće održavati. Tema »O Crvenoj armiji« prorađena je po četama. Jedna od tema političke nastave bila je i »27. godišnjica Crvene armije«.

U okviru kulturno-prosvjetne aktivnosti nastavljen je, uspješno, rad na opismenjavanju sa ciljem likvidacije nepismenosti u Odredu. Bataljonski horovi su naučili nekoliko novih revolucionarnih, borbenih pjesama. Za pripremanje bataljonskih priredaba nije bilo mogućnosti zbog stalnog pokreta i borbi koje je Odred vodio.[198])

Moralno-političko stanje u Odredu bilo je na visini, čemu je pored povoljnog razvoja situacije - približavanja dana pobjede - angažovanje rukovodećih kadrova (vojnih i političkih), doprinosila i aktivnost skojevske i partijske organizacije. Skojevska organizacija je relativno brzo narastala. Bilo je riječi o tome da su, u oktobru 1944. godine, u Odredu postojala samo dva aktiva SKOJ-a sa 14 članova. Već u decembru, međutim, bilo je 11 aktiva sa 58 članova SKOJ-a. U 1. i 2. bataljonu, gdje je skojevskih aktiva i njihovih članova bilo više, još tada su formirani bataljonski komiteti SKOJ-a. Skojevci su se isticali u svim oblastima rada. Iako su teorijski, u većini slučajeva, vrlo slabo stajali, kao i sa obrazovanjem uopšte, ipak su bili nosioci aktivnosti u svakom pogledu, te i u kulturno-prosvjetnom radu. Insistiralo se, u teorijskom radu, na savlađivanju određenog programa tema, kao što su: »Šta treba da zna svaki SKOJ-evac«, »SKOJ i njegova rukovodeća uloga u antifašističkom omladinskom pokretu«, »USAOJ i njegova uloga u borbi naših naroda za oslobođenje«, »Omladina, garancija srećnije sutrašnjice«, »SKOJ u surovoj školi rata«, »Nova uloga mlade generacije i zadaci SKOJ-a«, »Direktive CK SKOJ-a za rad u vojsci« i druge.[199])

Teme su obrađivane ili na zajedničkim sastancima članova SKOJ-a po bataljonima ili po aktivima. O radu skojevske organizacije u Odredu, Oblasni komitet SKOJ-a je, na svojoj plenarnoj sjednici, 12. februara 1945. godine, izrekao vrlo povoljnu ocjenu:

[198]) Arhiv VII, fond NOR-a, k-409, f-6, br. reg. 13/1.
[199]) E. Tihić, n. dj. str. 249.

»Organizacija SKOJ-a u Tuzlanskom NOP odredu je primjer u svemu. Ona je rukovodilac omladine i desna ruka Partije«.[200])

I organizacija KPJ u Odredu je relativno brzo narastala. Početkom decembra 1944. godine u Odredu su 34 člana KPJ, organizovanih u 5 partijskih ćelija. Gotovo sve stoje rečeno za skojevsku organizaciju vrijedi, i još naglašenije, za organizaciju KPJ. Zajedno sa skojevcima, članovi KPJ su bili nosioci svakolike aktivnosti u jedinicama. O kvalitetima partijske organizacije u Tuzlanskom NOP odredu, veoma pohvalnu ocjenu je izrekao Džema] Bijedić, sekretar Okružnog komiteta KPJ u svom izvještaju od 6. decembra 1944. godine: »Tuzlanski odred i članovi Partije od kojih ima veći broj novih, nisu u potpunosti provjereni, ali po svojoj odanosti, disciplini i dobrom držanju u nekoliko akcija oni obećavaju da će se, ukoliko se rad intenzivnije proširi, pravilno razvijati«. I kasnije, davane ocjene o radu partijske organizacije u Tuzlanskom NOP odredu su povoljne.[201])

ODRED U ZAVRŠNIM BORBAMA ZA OSLOBOĐENJE

Izbijanjem jedinica NOVJ (25. divizije) u donji tok rijeke Bosne, bilo je ozbiljno ugroženo izvlačenje snaga 21. njemačkog armijskog korpusa iz rejona Sarajeva. Komanda njemačke Grupe armija »E« donijela je odluku o preduzimanju jedne ofanzivne operacije sa ciljem razbijanja jedinica 2. armije i njihovog odbacivanja od doline Bosne. Planovima za ovu operaciju bilo je predviđeno ponovno zauzimanje Tuzle, kombinovanim napredovanjem njemačkih jedinica od Olova, Kladnja, Brčkog, Bosanskog Šamca i Doboja.[202])

Pokreti neprijateljskih snaga počeli su, u Posavini, već 19. marta, a sljedećeg dana započinje i njemački napad dolinom Spreče, od Doboja ka Gračanici, koji su Nijemci zauzeli 22. marta. Snage 45. divizije morale su se povući iz Gračanice, zbog nepovoljnog razvoja situacije na pravcu Gračanica - Gradačac i pošto su Nijemci potisnuli snage 2. armije na padine Trebave i Majevice.[203])

Od 23. do 27. marta vođene su uporne borbe na područjima sjeveroistočne Bosne sa ciljem da se spriječi prodiranje njemačkih snaga ka Tuzli. U borbu su, na najugroženijim pravcima (Doboj - Tuzla i Brčko - Tuzla), ubačene još i 23. divizija, dijelovi 17. divi-

[200]) Isto, str. 226.
[201]) Isto, str. 226.
[202]) E. Tihić, n. dj. str. 291.
[203]) Isto, str. 292.

zije, 2. krajiška brigada i 28. divizija. Borbe su bile veoma uporne i produžene su i 28. i 29. marta, uz obostrano velike napore i gubitke. Štab 2. armije je ubacio u borbu i dvije brigade 25. divizije. Ocjenjujući da su neprijateljske snage poražene, Štab Armije je donio odluku da sa jedinicama 23, 28. divizije i 2. krajiškom brigadom 17. divizije izvede snažanprotivnapad u noći 31. III/l.IV 1945. godine. Ovaj uspjeli protivnapad jedinica JA započeo je razbijanjem neprijateljskih snaga u rejonu Srebrenika, nastavljen je progonom njemačkih i kvislinških snaga. Bijeljina je oslobođena 2. aprila. Nastavljeno je prodiranje prema Brčkom. Težište operacije je, 6. aprila, Štab 2. armije prebacio na prostor u dolini Spreče, prema Gračanici i Doboju. Gračanica je definitivno oslobođena 7. aprila, kada su jedinice Južne operativne grupe 1. armije JA oslobodile Brčko. Jedno za drugim oslobođeni su Orašje (8. aprila), Modriča (9. aprila), Bosanski Šamac (11. aprila). Neprijateljske snage su, na teritoriji sjeveroistočne Bosne, doživjele definitivan poraz i progoneći ih prema zapadu, jedinice JA su, u naletu, forsirale rijeku Bosnu i Savu.[204])

U ovim završnim borbama u dolini Spreče, na teritoriji na kojoj je najviše djejstvovao i najduže se zadržavao u toku NOR-a, Tuzlanski NOP odred nije učestvovao. Bio je angažovan u izvršavanju važnih zadataka na drugoj strani. Naime, naredbom Štaba 3. korpusa, 25. marta 1945. godine, Odred je stavljen pod operativnu komandu Štaba 38. divizije, koja je dobila zadatak da, zajedno sa 27. istočnobosanskom divizijom, učestvuje u sarajevskoj operaciji. U sarajevskoj operaciji, od jedinica JA, pored 3. korpusa, učestvovale su i jedinice 2. i 5. korpusa, u kojima se nalazilo 7 divizija, odnosno 25 pješadijskih i 3 artiljerijske brigade.[205])

Osnovna zamisao cjelokupne operacije bila je koncentrisati snage JA i jednovremenim napadima na spoljašnjem utvrđenom pojasu, dubokim prodorima, isprosijecati neprijateljske položaje i zatim, razbijajući bliži pojas utvrđenja, lišiti neprijatelja mogućnosti da se zadrži u gradu, a u toku povlačenja uništiti ga u dolini rijeke Bosne i na komunikaciji Blažuj - Kiseljak.[206]) Na osnovu naređenja Generalštaba JA, 17. marta 1945. godine, formiran je Operativni štab za rukovođenje sarajevskom operacijom.[207]) Po njego-

[204]) Isto, str. 299.
[205]) J. Perić, n. čl. str. 105.
[206]) Isto.
[207]) Operativni štab za sarajevsku operaciju činili su general-major Radovan Vukanović, komandant, general-major Slavko Rodić, zamjenik komandanta i pukovnik Pero Kosorić, član Štaba.

vom naređenju jedinice 38. divizije bile su postavljene na liniji Stari Grad - Kalauzovići - Vrane - Han - Vučija Luka - Crni Vrh - Kojino Selo sa zadatkom bočnog djejstva na komunikaciju Mokro - Sumbulovac i čišćenje tog prostora od raznih neprijateljskih grupa.[208]) Štab 38. divizije postavio je Tuzlanski NOP odred u rejon Rakova Noga - Riječina - Imamovići sa zadatkom da obezbjeđuje intendanturu Divizije, koja se nalazila u Šurjevićima, kao i da zatvara pravce od Olova i Vareša.[209])

Borci Odreda na obezbjedenju intendanture 38. divizije u širem rejonu Sarajeva, marta 1945. godine

Najveću borbu na ovim položajima, i inače u sarajevskoj operaciji, Odred je vodio 1. i 2. aprila 1945. godine. Naime, 1. aprila je iz Vareša krenuo 14. puk SS »Princ Eugen« divizije da omogući izvlačenje njemačkih snaga blokiranih na prostoru Sokolac - Podromanija. Zapravo, kao dan »D« u sarajevskoj operaciji bio je određen 28. mart, kada su jedinice 27. i 38. divizije započele sa svojim energičnim akcijama. Bio je potpuno opkoljen, još u samom početku njihovog nastupa, 363. puk 181. njemačke divizije, u sektoru Sokolac - selo Baltići - Podromanija. Bili su stvoreni svi uslovi da

[208]) **J. Perić, n. čl. str. 106.**
[209]) **E. Tihić, n. čl. str. 227.**

ovaj njemački puk bude potpuno likvidiran, ali se iz pravca Olova i dolinom Bištice, u pozadini jedinica 3. korpusa, pojavio pomenuti 14. puk 7. SS divizije. Ova njemačka jedinica, kako je rečeno, dobila je zadatak da deblokira opkoljene njemačke snage, a zatim da zajedno s njima produži pravcem Crvene stijene - Mokro - Sarajevo. Zajedno sa Nijemcima kretale su se i četničke snage Borka Radovića i Save Derikonje, koji su Nijemcima služile i kao vodiči pri kretanju po teškom terenu između Olova i Sokolca. U svom nadiranju prema zadatoj prostoriji Nijemci su u Medojevićima naišli na dijelove Tuzlanskog NOP odreda. Razvila se vrlo oštra borba. Štab 38. divizije je brzo reagovao. Dva bataljona 17. majevičke brigade su izvukli Divizijsku intendanturu ka Kostrešima, a 18. hrvatska, 21. tuzlanska, 2. bataljon 17. brigade i Tuzlanski NOP odred postavljeni su prema neprijatelju na liniji Šahbegovići - Bijele Vode - Pusto Selo - Stari Grad - Žunovi - Medojevići. Razvija se teška borba koja je trajala do sutra naveče (2. IV), kada su se njemačke snage uspjele probiti ka komunikaciji Podromanija - Mokro.[200])

Nakon oslobođenja Sarajeva, Odred je, 10. aprila, postavljen na liniju Sokolac - Podromanija sa zadatkom čišćenja okolnih sela

Po slamanju spoljne odbrane neprijatelja jedinice JA su se uputile prema Sarajevu, Podromanija. aprila 1945. godine

[21o]) **Isto.**

od četničkih grupa i obezbjeđivanja saobraćaja na komunikaciji Sokolac - Sarajevo. To je zadnji značajniji zadatak koji je Tuzlanski NOP odred kao samostalna vojna jedinica izvršavao u NOR-u.[211]) Zapravo, naredbom Generalštaba JA, 23. aprila 1945. godine, svi NOP odredi su ušli u sastav Korpusa narodne odbrane. Na osnovu tog naređenja rasformiran je, krajem aprila, i Tuzlanski NOP odred, čime se završio njegov borbeni put. Borci Odreda su ušli u sastav 2. brigade 3. divizije KNOJ-a, čiji je Štab bio smješten u Tuzli. Tačnije, od Odreda je formiran 4. bataljon 2. brigade KNOJ-a, pošto je prethodno izdvojena jedna četa boraca za miliciju u Sarajevu i oko 50 boraca, kvalifikovanih radnika, za potrebe privrednih preduzeća u tuzlanskom rudarsko-industrijskom basenu. Tako će većina boraca Tuzlanskog odreda do samog kraja rata, i poslije njegovog završetka, nastaviti borbu koja je započela 24. oktobra 1943. godine.

*

* *

Narodnooslobodilački partizanski odredi su odigrali izvanredno značajnu ulogu, naročito u početnom periodu NOR-a, kada su predstavljali najviši oblik vojnog organizovanja. Međutim, i poslije stvaranja brigada i divizija krajem 1942. godine, oni i dalje predstavljaju nezamjenjiv oblik vojne organizacije i ostaju značajan činilac NOP-a. Drug Tito je u Biltenu Vrhovnog štaba za septembar-novembar 1942. istakao ulogu i osnovne zadatke NOP odreda, u uslovima postojanja NOV Jugoslavije, pri čemu kao zadatke naročito ističe: da kontrolišu i obezbjeđuju teritoriju na kojoj su formirani, štiteći stanovništvo od okupatorskog i kvislinškog terora, da neprekidno izvode borbena djejstva, da mobilišu nove borce, da ih obučavaju i upućuju u brigade, bilo pri njihovom formiranju, bilo za popunu već postojećih.[212])

Praćenjem borbenog puta i ratnih akcija Tuzlanskog NOP odreda, od njegovog osnivanja pa do uključivanja njegovih boraca u sastav 2. brigade 3. divizije KNOJ-a, dolazi se do zaključka da je on uspješno izvršavao zadatke koje je Vrhovni komandant NOV i POJ drug Tito postavio pred NOPO.

U periodu svog postojanja i djelovanja, Odred je djelovao na obezbjeđivanju teritorije za koju je bio vezan svojim osnivanjem. I

[211] **Isto.**

[212]**) Leksikon NOR-a i revolucije u Jugoslaviji 1941-1945, knjiga II, Beograd 1980, str. 831.**

u najtežim periodima borbe sa nadmoćnim neprijateljskim snagama, na teritoriji sjeveroistočne Bosne, Odred je, do svojih krajnjih mogućnosti, branio sela i stanovništvo tuzlanskog kraja, trpeći i sam ogromne gubitke. Veoma uspješno Odred ostvaruje ovaj zadatak krajem 1944. kada samo sopstvenim snagama, više mjeseci, obezbjeđuje oslobođenu Tuzlu i tuzlanski kraj, na vrlo osjetljivom pravcu prema Gračanici i Doboju, vodeći stalne borbe sa nadmoćnim snagama Nijemaca, ustaša, četnika, zelenokadrovaca i drugih neprijatelja. Za izvršavanje ovog zadatka može se vezati i veoma uspješno angažovanje Odreda u borbi sa četnicima pri njihovom napadu na Tuzlu decembra 1944, kao i u borbama sa četničkim i drugim neprijateljskim formacijama početkom 1945. godine.

Tuzlanski NOP odred je neprekidno vodio borbe sa okupatorskim i drugim neprijateljskim snagama. U borbenim aktivnostima nije se znalo za predah. Išlo se iz borbe u borbu, iz akcije u akciju. Čak i onda kada je u VI i VII neprijateljskoj ofanzivi pretrpio ogromne gubitke u borbama sa neuporedivo nadmoćnijim neprijateljem, Odred je, relativno brzo, obnavljao svoje snage popunjavajući se novim neiskusnim ljudstvom, koje je trebalo obučavati za borbu i s njim prolaziti kroz proces kaljenja, a zatim nastavljati sa akcijama koje su predstavljale veliki doprinos konačnom oslobođenju tuzlanskog kraja, istočne Bosne i čitave zemlje. Odred je svoje snage angažovao u borbama protiv svih vrsta neprijateljskih, okupatorskih i kvislinških jedinica, ali je najveći doprinos dao likvidaciji kvislinških zelenokadrovskih posada u naseljima u dolini Spreče i četničkih bandi podozrenskog kraja.

Odred je uspješno izvršavao i zadatke mobilizacije novih boraca, njihovog uvježbavanja i ustupanja brigadama NOV Jugoslavije. Moguće je konstatovati da je i Tuzlanski NOP odred predstavljao veoma značajan izvor za priliv novih boraca u istočnobosanske jedinice NOV Jugoslavije. Proces slanja boraca u brigade NOVJ započeo je još u toku VI neprijateljske ofanzive, kada je 100 boraca iz Odreda upućeno u 6. istočnobosansku brigadu radi popune njenih jedinica. Proces je nastavljen u februaru 1944. godine kada je Odred svojih 70 boraca ustupio 16. muslimanskoj brigadi. U toku VII neprijateljske ofanzive jedna kompletna četa Odreda je ušla u sastav 4. bataljona 17. majevičke brigade, a zatim se ovaj proces ubrzava, posebno poslije drugog oslobođenja Tuzle, kada su borci Odreda, znatno brojnije nego do tada, upućivani istočnobosanskim jedinicama NOVJ: 21. tuzlanskoj brigadi, 18. hrvatskoj, 16. muslimanskoj i drugim brigadama. Sigurno se može tvrditi da je i Tuzlanski NOP odred, kao i drugi NOP odredi sa teritorije istočne Bos-

ne, bio zapažen mobilizacijski centar za obučavanje novih boraca za jedinice NOVJ, koje su operisale na teritoriji istočne Bosne.

Značajan je i politički doprinos Tuzlanskog NOP odreda razvijanju NOP-a u tuzlanskom kraju. Pored toga stoje svojim vojničkim djelovanjem i uspjesima vezivao stanovnike svog područja za pokret, Odred je svakodnevnim političkim aktivnostima boraca i rukovodećih kadrova doprinosio podizanju političke organizacije NOR-a i revolucije na viši stepen. Naročito je dao veliki doprinos jačanju organizacije narodne vlasti na teritoriji na kojoj je djelovao. Podrška postojećim i osnivanje novih NOO bio je svakodnevni zadatak Odreda i njegovih pripadnika. Stvaranju i razvijanju NOF-a, AFŽ-a i USAOJ-a po selima tuzlanskog kraja je takode Odred veoma mnogo doprinosio.

Svojim ukupnim ratnim, vojnim i političkim aktivnostima, svojim uspjesima, ostvarivanim najčešće protiv daleko nadmoćnijih neprijateljskih snaga, svojim herojskim žrtvama ugrađenim u slobodu jugoslovenskih naroda i narodnosti, Tuzlanski NOP odred je stao u red onih ratnih jedinica koje su u NOR-u i revoluciji 1941-1945. godine nanosile poraze daleko nadmoćnijim okupatorskim i kvislinškim snagama i zajedno sa drugim jedinicama NOVJ obezbijedio slobodan i nesmetan kasniji razvitak u našoj zemlji.

III
SJEĆANJA
BORACA

9» Tuzlanski partizanski odred

OMER GLUHIĆ

ODRED SE ODRŽAO*

Minuli ratni događaji (1941-1943. godine) pokazali su da je Tuzla, dosljedna i čvrsta u privrženosti KPJ, radničkoj klasi i slobodi, časno i slavno dočekala dane pobjede. Velik dio njenog stanovništva bio je s pravom ponosan, jer je dao svoj udio stvaranju nove slobodne zemlje i novog života.

Oslobođenje Tuzle, oktobra 1943. godine, sigurno je jedan od najvažnijih događaja u relativno staroj istoriji ovog grada. Prvi put u svom dugom životu grad je svjesno i oduševljeno postao jedinstven, povezan zajedničkim ciljem i kao za tren, zatapani su svi jazovi koji su njegovo stanovništvo dugo razjedinjavali i činili mučnim njihov zajednički život.

I nije čudo što se takva Tuzla listom odazvala svim pozivima i potrebama narodnooslobodilačke borbe. Po narodnoj pjesmi: »... i staro i mlado na borbu se diglo...«, život u oslobođenom gradu je posebna priča. Slavlje se slivalo potocima iz mahala (nastanjenih uglavnom radničkim svijetom) u centar gdje je život vrio protkan radom (na popuni i opremi jedinica, formiranju narodne vlasti, mitinzima, predavanjima itd.), pjesmom i kolom. Prvi put je kozaračko kolo sjedinilo dotad odvojenu mladost. U vojsku je hrlilo sve: od staraca, do dječaka i djevojčica. Toliko oružja nije bilo. Naravno vršena je selekcija i nastojalo se da u jedinice dođu oni koji su starošću, fizičkom kondicijom, sviješću i drugim osobinama ispunjavali elementarne uslove. Između ostalih jedinica tada je formiran i Tuzlanski partizanski odred.

Ovi zapisi o Tuzlanskom partizanskom odredu se temelje na sjećanjima, jer sam dnevnik iz borbe izgubio u sedmoj ofanzivi. Ali, pored njihove zasnovanosti na sjećanjima preživjelih boraca i mojih vlastitih, oni se temelje i na činjenicama koje su ostale zapisane u nekim dokumentima. Stoga im, iako u njima nema mnogo isto-

*** Prilog je napisan na osnovu sjećanja autora koja se čuvaju u Zbirci memoarske građe Regionalnog istorijskog arhiva u Tuzli.**

rijskih podataka, a mnoge stvari mogu biti hronološki ispreturane i nesređene, treba dati određeno mjesto i značaj kao autentičnim svjedočenjima živih ljudi.

O Odredu do sada nije pisano, iz objektivnih ili subjektivnih razloga, ali ta činjenica ne može, sama po sebi, izbrisati istorijsku istinu o njemu. Od svog osnutka, oktobra 1943. godine, pa do konačnog oslobođenja zemlje, maja 1945. godine, Odred je postojao, živio, borio se, da bi po organizacionoj potrebi njegov borački sastav bio raspoređen u druge jedinice. Za sve vrijeme svog postojanja nijednog jedinog dana nije »odsustvovao«, već je uvijek bio prisutan na terenu čije je ime nosio.

Nikad se nije raspao, iako se ponekad osipao, nikad se rasformirao, samo se nekad preformirao. Istina, od nekoliko stotina boraca nakon osnivanja, smanjivao se do 40, pa i do 20 (okupljenih najednom mjestu po određenom zadatku), ali njegovo djelovanje, ni političko ni vojničko, nije prestajalo. Kada nije bio u kritičnim situacijama, u periodima između ofanziva, uvijek je brzo popunjavao svoje redove - uglavnom dobrovoljcima, koje je kasnije upućivao u brigade - najčešće sa područja sjeveroistočne Bosne: 6. istočnobosansku, 18. hrvatsku, 16. muslimansku, 17. majevičku i dr. Time je ostvarivao dio koncepcije Vrhovnog štaba NOV i POJ o djelovanju i zadacima partizanskih odreda.

Mržnja prema okupatoru i njegovim privjescima bila je ona pokretačka snaga koja je uticala da narod ovoga kraja ponosno podnese sve teškoće i žrtve. To je i za Odred bio veliki kapital. Poslije svake neprijateljske ofanzive, naročito su bile teške šesta i sedma, u kojima je Odred trpio velike gubitke, dolazili su novi dobrovoljci popunjavajući praznine, nimalo ne ustuknuvši pred tegobama i ne plašeći se snage neprijatelja.

Kako je poznato Odred je formiran 24. oktobra 1943. godine, odlukom Štaba 3. korpusa. Ona je objavljena na štampanim plakatima u svim dijelovima slobodnog grada, okolnim naseljima i selima. Naišla je na izvanredan prijem u narodu pa su za vrlo kratko vrijeme, kada je već sve sposobno ljudstvo stupilo u druge jedinice, izvučene i posljednje rezerve iz naroda i formirana četiri brojna bataljona.

U Štab Odreda su postavljeni: za komandanta Omer Gluhić, učitelj iz Tuzle, za političkog komesara Pero Eraković, student iz Tuzle, za pomoćnika komesara Rade Perić, učenik iz Tuzle, za in-

tendanta Ferhat Azapagić, trgovac iz Tuzle, za referenta saniteta Muhamed Dusinović, student iz Tuzle. Imenovani su i štabovi bataljona. Ubrzo je formirana i Kulturna ekipa Odreda koja je brojala oko 20 članova. Rukovodilac ekipe bila je, koliko se sjećam, Milica Ćesarević, profesor iz Tuzle.

Odred je bio posljednja naša jedinica koja je napustila Tuzlu 10. novembra 1943. godine. Povukao se na lijevu stranu Spreče, na potezu Vukovije - Đurđevik - Litva - Omazići. Uz Odred se kretao i Okružni komitet KPJ i SKOJ-a Tuzla. Iz Tuzle je sa Odredom krenula i grupa građana - političkih radnika, koje je Odred osiguravao i o njima se brinuo. Među njima su bili: Rade Peleš, profesor iz Tuzle sa ženom i svastikom, Martin Ikić, sudija sa ženom, Risto Miletić, tehničar iz Tuzle, Bogoljub Jajčanin, veterinar iz Tuzle, Abdulah Kunosić, bankarski činovnik, Zagorka Zaga Mujbegović, supruga dr Mustafe Mujbegovića, i još neki. Posebnu grupu koju su pomalo od šale a i iz simpatija borci nazvali »Gvozdena brigada«, sačinjavali su: Muradbeg Zaimović, Ešref Prcić trgovac, Alija Mutušević, bankarski činovnik iz Brčkog, Rifat Omazić, učitelj, Todor Jakšić, krojač iz Tuzle, Jeršinović, rudarski činovnik iz Kreke, Telalbašić Esad, pravnik iz Tuzle, Mehmedbeg Zaimović, trgovac iz Tuzle.

Sve su to bili mahom stariji ljudi i napori šeste ofanzive su učinili da su se mnogi od njih vratili kućama, uglavnom tokom decembra. Ustaške vlasti nisu protiv njih ništa poduzimale, da ne bi izazvale revolta i da to bude mamac, jer su vjerovali da će se mnogi »zavedeni« svijet vratiti kad doznaju za ovaj njihov postupak. Kao i u svemu ostalom, i tu im je bila pogrešna računica.

Svi ti »povratnici« ostali su srcem uz nas. Kroz 1944. godinu, njihova pomoć i saradnja bili su dragocjeni. Postali su odlični obavještajci, vrsni propagatori naše borbe, i punktovi na koje se moglo uvijek sigurno osloniti. Kako je ustaška vlast sve više tonula i gubila glavu, usljed uspjeha NOV-a i POJ-a, rad ovih naših »staraca« postojao je sve organizovaniji, uspješniji i intenzivniji. Narodnooslobodilačka borba naših naroda je kao tok rijeke. Od izvora do svog ulivanja u slobodu postajala je sve moćnija. Svojim tokom, vrludavim, primala je pritoke i pritočice, postajala snagom sve bogatija i razornija dok nezadrživo nije potopila sve što joj se na putu ispriječilo.

Tek što je izašao iz Tuzle, Odred je bio izložen napadima neprijatelja. U toku tzv. šeste ofanzive pretrpio je značajne gubitke i

osipanje. Bio je prinuđen da se stalno pomjera iz mjesta u mjesto, a sa njim i sav pratež.*

U toku šeste neprijateljske ofanzive Odred je 7. januara 1944. godine prešao na desnu stranu rijeke Spreče i preko Brezika stigao u rejon Srebrenika i Majevice. Tu je započeo proces njegovog sređivanja i organizovanog djejstvovanja - kako vojnog tako i političkog. A područje Srebrenika je za to bio veoma zahvalan teren. Narod je bio orijentisan prema NOP-u, pa je i Odred prihvatio kao svoju jedinicu. Zato su u Odred stupali sposobni pojedinci. Kao organizaciono i vojnički sređena jedinica Odred je već u februaru 1944. godine mogao dati oko 70 boraca u sastav 16. muslimanske brigade.

U martu je Odred potčinjen Štabu novoformirane 38. NOU divizije. To je vrijeme početka nove tzv. sedme neprijateljske ofanzive. Pod pritiskom nadmoćnih neprijateljskih snaga, posebno zloglasne 13. SS »Handžar« divizije, koja je nekoliko mjeseci orgijala na širem području istočne Bosne, Odred se povukao u podmajevička sela i šume. Suočen sa mnogobrojnim poteškoćama, Odred je u to vrijeme zahvatilo osipanje. Kada je u maju znatan broj boraca i članova Okružnog komiteta KPJ otišao sa ovog terena sa vojvođanskim jedinicama, na terenu je ostao Odred u znatno smanjenom sastavu. Od Štaba 3. korpusa dobili smo radio stanicu i zadatak da posebnu pažnju posvetimo prikupljanju obavještenja o snazi i namjerama neprijatelja. Iako je brojao svega nekoliko desetina boraca, koji su se nalazili na okupu oko radio-stanice, Odred je izvršavao svoje zadatke. U drugoj polovini maja nalazio se u Smolući i tada započinje proces njegovog brojnog jačanja. Time Odred us-

*** U to vrijeme o tzv. »Gvozdenoj brigadi« napisao je pjesmu Rifat Omazić, učitelj iz Tuzle. Evo te pjesme:**

Uz grobnu tišinu
I kroz crnu tminu
Na sniježnoj visini
Konjuh planini.
Kolona »po jedan«.
Drug do druga vrijedan
Tiho kroči, stupa...
Stoj ! - Komanda zaori
Kakva je to grupa?
Druže! - ču se glas odzada
Ide Gvozdena brigada.
Čelik snaga partizana
Što decembarskih dana
Hitlerovu, zvanu, šestu
Ofanzivu slomi - kletu.
Stupa Gvozdena brigada
Kroz Konjuh planinu
I pred sobom goni, siječe
Glavu mrskom dušmaninu

Od Hrvata do Bučika
Omazića i Repnika
Preko kosa Ozren gore
Nasta bjekstvo protivnika
Tri planinske divizije,
Iz Soluna što stigoše
Da istočnu Bosnu »čiste«
Svi u krvi zaglaviše.
Naša Gvozdena brigada
Sad kreće u krvavi boj
Slavno i junački ide
U boj, u boj za narod svoj.

postavlja i druge funkcije, naročito vojne, jer uspijeva da se odupre brojnim četničkim, ustaškim i zelenokadrovskim grupama. U to vrijeme Odred izdaje »Vijesti«.

Proces priliva novih boraca u Odred posebno je izražen u toku jula i avgusta, što je, između ostalog, u vezi sa stanjem u redovima neprijateljske 13. SS »Handžar« divizije. Tako je Odred ponovo postao vojnički jaka i čvrsta jedinica, od političkog ugleda među narodom područja na kome je djelovao. Konačnim oslobođenjem Tuzle jedan njegov bataljon je izdvojen i dat u sastav novoformirane 21. tuzlanske brigade. U to vrijeme ja sam se rastao od Odreda - poslije oko deset mjeseci boravka u njemu.

VERA MUJBEGOVIĆ

ZAPIS O TUZLANSKOM ODREDU

Pisati danas, posle 44 godine o Tuzlanskom odredu - dok u međuvremenu o njemu, tako reći, ništa nije napisano - znači osloniti se isključivo na svoje pamćenje i eventualno sačuvane zapise. O varljivosti i nesigurnosti ljudskog pamćenja već je mnogo toga rečeno, a i ono što se fiksiralo kao neko prečišćeno sećanje, po pravilu, je subjektivno i samim tim ne uvek pouzdano. Ipak, to je danas jedino, ili gotovo jedino što nam još ostaje da bismo rekonstruisali i od zaborava sačuvali borbene putanje i istorijsku sudbinu Tuzlanskog NOP odreda.*

Ponikla u gradu uglja i soli, sastavljena pretežno od meštana Tuzle i okoline, ova partizanska jedinica - više nego i jedna druga - vezana je svim svojim nitima, preko svojih živih i mrtvih boraca za grad Tuzlu i njenu bližu okolinu.

Povlačenje iz Tuzle

Primicali su se poslednji dani u oslobođenoj Tuzli. Mnogo toga je bilo neizvesno i u mojoj glavi su se gomilala pitanja. Kada ćemo se povlačiti, u kom pravcu, s kim? Verujem da ni starijim i iskusnijim od mene mnogo što-šta nije bilo jasno, ali i pored svih neizvesnosti preovladalo je optmističko raspoloženje svojstveno partizanskom duhu i mentalitetu. Kud god da krenemo, šuma je pred nama i oko nas, pa put pod noge, u kolonu i - pokret! Trebalo se samo dobro spremiti, jer nailazi zima - tako smo mislili mi koji smo prvi puta napuštali svoje domove. Vadili su se ranci, skupljale po kući debele čarape, džemperi i sve što bi moglo da posluži protiv zime, koja je već u Tuzli pokazivala svoje prve nagoveštaje.

Već od 7. novembra, dana oktobarske revolucije, očekivali smo vest o povlačenju i zaista, 10. novembra pre podne, saznadosmo da će se toga dana, tačnije po podne i uveče, evakuisati Tuzla

*** Neke moje lične utiske i zapažanja o Odredu dala sam u članku »S Tuzlanskim odredom u šestoj ofanzivi«, koji je objavljen u knjizi »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji 3« - što sa ovim člankom čini jednu celinu.**

i Kreka s najbližom okolinom. Kako smo već ranije izneli iz kuće važnije sitne stvari i smestili ih kod komšija i u jedno sklonište, majka i ja ostavismo kuću opremljenu nameštajem, potpuno otvorenu i nezaključanu. Kakvog je smisla imalo zaključavati vrata, kad će već sutra ustaše i Nemci upasti i u našu kuću. Slika tih otvorenih vrata za nama, ostala mi je trajno u sećanju kao neki simbol našeg raskida sa dotadašnjim načinom života. Pridružili smo se grupi gradskih odbornika sa kojima je majka dobila raspored za povlačenje. Taj prvi pokret 10. novembra uveče u 7 sati nije trajao dugo, ali nas je, nenaviknute na duže pešačenje, ipak prilično zamorio. Stigli smo preko Ilinčice u Dubrave, naše prvo prebivalište i smestili se u osnovnu školu gde smo prenoćili, sedeći u školskim klupama. Sutra smo krenuli u pravcu Vukovija, zadržali se neko vreme u Maslama i negde predveče stigli u Vukovije. Toga dana Vukovije je pritisla ogromna masa sveta, kao i velika komora - ratni plen iz Tuzle i Kreke i drugih industrijskih centara. U tom neopisivom metežu prosto smo se sudarali jedni s drugima, zaprežna kola s konjima i volovima zatvarala su puteve, mnogi su sedeli na zemlji, jer je još bilo suvo vreme. Iz tog opšteg meteža pamtim lik Kadije Mujezinovića, koji je sa svojim bataljonom, verovatno obezbeđivao evakuaciju. To je bio moj prvi susret s delovima Tuzlanskog odreda. Takođe pamtim toga dana susret i razgovor sa fotografom Dragom Jovanovićem, koji je pošao od kuće u dugom zimskom kaputu i sa šeširom na glavi. U to vreme nismo znali daje to naš poslednji razgovor s popularnim »Foto-Dragom«, omiljenim fotografom tuzlanskih đaka. Kadija nas je smestio u jednu kuću, malo dalje od središta sela. Sa nama je u toj kući bio i Rifat Karić Moći, član OK SKOJ-a, i mnogi drugi.

U toj prostranoj, tipičnoj seoskoj »boljoj« kući, sa drvenom verandom na spratu, bilo nas je smešteno mnogo duša. Pošto smo se spremili za spavanje, ali ne i zaspali, začula se pucnjava u neposrednoj blizini. Za trenutak smo se sjurili, gurajući se niz drvene stepenice i u potpunom mraku krenuli smo u hladnu noćnu tminu kroz koju su fijukali meci i rafali. Naknadnim prisećanjem, shvatila sam da smo, razumljivo, išli u suprotnom pravcu od onog odakle je dopirala pucnjava, tj. od središta sela. To je bila trka bez daha, svi su jurili u tom spasonosnom pravcu, što dalje od sela, kroz livade i šumarke. Sa mnogim ljudima sam te noći ukrstila puteve, jer u toj jurnjavi nisu svi išli istim putem, već na sve strane. Kroz pucnjavu su se čuli rzanje konja, povici, vapaji i dozivanje. Bila sam sama i svakako da sam se povodila za nekim ko mi je pokazao put. U jednom trenutku, u nekom šumarku, između drveća, susrela

sam se licem u lice sa Nevenkom Sejom Prekom, studentkinjom iz Tuzle, kćerkom uglednog političara iz HSS-stranke Aleksandra Preke. Obe smo bile van sebe i bez daha, promucale smo koju reč i opet je svaka pošla svojim putem.

Ta strašna noć u Vukovijama razotkrila je sjedne strane zelenokadrovsku sposobnost da nas bar privremeno razbiju, dok je s druge strane pokazala našu nedovoljnu organizovanost i slabo obezbeđenje. Takođe se pokazalo daje prevelika masa ljudi krenula iz Tuzle i uputila se na jedan relativno nesiguran i nama neprijateljski teren. Te noći u Vukovijama stradali su upravo stariji, nenaoružani građani, a izgubljena je i komora koja je predstavljala pravo bogatstvo. Čega sve nije bilo u toj komori - mašine za pisanje, hrana, sanitetski materijal, razni alati i oprema. Veliki deo ove komore zelenokadrovci su zarobili, a jedan deo je kasnije, našim napadima, vraćen.

Zanimljiv je iskaz Slavice Puškarić, učenice Gimnazije iz Kreke, o događaju u Vukovijama. »Prilikom povlačenja naših snaga iz Tuzle i Kreke, pošla sam kao i mnogi drugi, ne znano kud, u pravcu kuda se kretala komora i narod - preko Ilinčice ka Dubravama i Vukovijama. Krenula sam zajedno sa Mehmedom Paočićem čija je žena Serafina (sestra Fride Laufer), već bila u NOV-u. Njihovo dvoje djece, Faruk i Teufik, ostali su na brizi mojoj majci Emiliji Puškarić sa stanom u Špirit-fabrici. Ona je, takođe, prihvatila dvoje djece moga strica Franje Puškarića koji je bio u NOV, Emicu i Margitu. Stigla sam s Mehmedom Paočićem do Vukovija i tamo mi se priključila učenica gimnazije Hikmeta-Hika Kupus, koju sam poznavala od ranije a koja je bila u drugom stanju. Za vrijeme napada zelenokadrovaca našle smo se u središtu vatre, pa smo bježale koliko nas noge nose. U jednom zatišju naišao je na nas mještanin iz Vukovija, Rašid i primio nas u svoju kuću. Presvukao nas je u dimije, dao nam šamije i htio je da nas prikrije kod sebe. Međutim, žene u kući su stalno vikale: »Vodi ih iz kuće, vodi ih«!, jer su se bojale da nas zelenokadrovci ne nađu kod njih. Tako nas je Rašid rano u zoru izveo iz kuće i doveo do jednog potoka gdje nas je ostavio. Zamalo da nas kod tog potoka nisu ubili partizani, ne znajući ko smo. Odatle smo krenule zajedno dalje s Tuzlanskim odredom, a kasnije smo sa jednom grupom upućene u Šekoviće gdje smo se zadržale neko vrijeme. Hikmeta je kasnije krenula sa 16. muslimanskom brigadom i u šestoj ofanzivi se smrzla. Ipak, do god smo bile zajedno tu noć u Vukovijama nismo mogle da zaboravimo, i stalno smo je prepričavale.«*

*** Iskaz Slavice Puškarić-Železnik, dat autoru aprila 1987. godine u Beogradu.**

Kulturna ekipa Odreda u Gračanici

Žalosno smo izgledali posle Vukovija - zbunjeni i zaprepašteni nakon zločinačkog napada. Žestina i organizacija napada iznenadila je sve, pa i naše vojne komande. Trenutak je bio odlično izabran, kada smo već bili smešteni po kućama i vezani za određeno mesto, i to duboko u noći kada su mnogi već i spavali. Računali su na iznenađenje kako bi se domogli dragocenog plena i uništili što više ljudi. Noć je, međutim, bila i naš saveznik, pa je s obzirom na žestinu napada, ipak broj mrtvih mogao biti znatno veći. Očigledno da je u samom selu stradalo mnogo više ljudi, jer nisu mogli da se izvuku iz središta napada i da dođu do šume. Neki od naših bili su uhvaćeni i zaklani.

Bili smo svi na neki način upućeni na Tuzlanski odred oko kojeg smo se okupili. Formirane su grupe civila uz Odred, sve što je bilo za borbu uključeno je u četiri bataljona, a jedan deo najmlađih i nešto starijih obrazovao je Kulturnu ekipu Odreda. Ekipa je formirana u Gračanici, mislim 14. novembra. Od njenog osnivanja, pa do borbe na Bučiku, 22. decembra, koliko je Ekipa postojala, bila sam njen član. Bilo nas je oko dvadeset članova, uglavnom Skojevaca iz Tuzle i nekoliko starijih drugova. Politički komesar ekipe bio je drug Slobodan Bodo Vokić, partijski aktivista od 1994141. godine, omiljen i duševan čovek na koga se niko nikada nije naljutio. Komandir Ekipe bio je Jovo Cesarević*), službenik iz Tuzle. Pored njega od starijih drugova bili su sa nama učitelj Nikola Bjegović, sudija Mirko Đurić i Jovo Katić, službenik - svi iz Tuzle. Oni su svi već od ranije pomagali NOP. Posebnu radost za nas mlađe članove Ekipe bilo je dobrovoljno učešće u našem radu čika Rade Peleša, koji je sa mladalačkim elanom učestvovao u pozorišnim predstavama Ekipe, i to u svakom selu gdje smo davali priredbe. U vremenu od 15. novembra do 2. decembra bili smo neprekinuto u Gračanici, a zatim neko vreme u selima Javor, Mitrovićima i Žepinićima.

Tih dana, preko našeg radio-prijemnika čuli smo vest o Drugom zasedanju AVNOJ-a, što je uprkos depresiji i ofanzivi delovalo na nas ohrabrujuće. Kasnije su do nas stigle i odluke Drugog zasedanja koje smo ubrzo naučili napamet.

Putevi ofanzive su nas ponovo doveli u Gračanicu, gde su izgleda ojačali i ponovo se pribrali zelenokadrovci. Tek što smo stigli, u noći između 11. i 12. decembra, zelenokadrovci su izvršili napad,

***) Prema sjećanju Omera Gluhića Ekipu je vodila Milica Ćesarević, profesor iz Tuzle (primjedba Uredništva).**

i to na kuću gde su bili smešteni stariji drugovi i drugarice - omiljeni čika Rade Peleš, njegova supruga Anka, njena sestra Vida, učiteljica Ljeposava Gvozdić, Enver Kurt i drugi.

Živo se sećam predvečerja toga događaja. Trebalo je da i moja majka pođe sa Peleševima u taj smeštaj. Međutim, ona je odbila, postoje, po njenom mišljenju, ta zgrada bila udaljena od Štaba Odreda i ostalih snaga Odreda. »To je partijski zadatak, drugarice Zago«, rekao joj je tada drug Rade Perić, ali ona je bila uporna i nije otišla. Već sutra, rano ujutro, saznali smo za tragediju koja se dogodila.

Prema iskazu Slavice Puškarić, koja je bila smeštena sa tim starijim drugovima, u zgradi je bilo 13 pripadnika Tuzlanskog odreda, i to uglavnom civila. Ona i jedna devojka, zvala se Esma Đonlagić, a bila je navodno iz Banje Luke, izašle su u toku noći da potraže zahod. Upravo kad su bile podalje od kuće, zapraštali su meci i izvršen je upad zelenokadrovaca u kuću. Straže ni nekog obezbeđenja nije bilo. Njih dve su bežale uzbrdo, prema šumi i izbegle su pogibiju. Prema iskazu S. P. čika Rade Peleš je uspeo da se izvuče iz kuće i krene prema šumi, ali ga je tamo sustigao smrtonosni metak.

Relativno dug period koji smo proveli u Gračanici, omogućio nam je da se zbližimo i ujedno naviknemo na partizanski način života. Do tada, uglavnom, gradska omladina, naviknuta na određene uslove života, nismo mnogo znali kako se živi na selu. Spavanje na podu, ponekad sa malo slame, u zajedničkim prostorijama, sa torbicom pod glavom to je bio naš novi život. Prostorije su bile, uglavnom, zagrejane što je davalo povoda vaškama, koje su nas već osvojile, da se razigraju. Obavezno umivanje na obližnjem potoku ili izvoru, uređivanje prostorija za život, pripremanje terena za održavanje priredaba, svakodnevno uvežbavanje programa kao i obavezno trebljenje od ušiju - to je bila naša svakodnevica, koju smo lako i bez roptanja podnosili. Bilo je među nama i sporova, pa i ličnog nezadovoljstva, ali sve u svemu mi smo svoju funkciju obavljali po planu i na najbolji način kako smo mogli i umeli. Članstvo Ekipe je živelo partizanskim načinom života što se tiče ishrane, kretanja i delilo je u potpunosti sudbinu Odreda - sem što nije učestvovalo neposredno u oružanim sukobima s neprijateljem. Dok su borci po četama obavljali svoju vojnu obuku i politički rad, članovi Ekipe su održavali probe, učili nove pesme i recitacije i pripremali teren. Ma kako da smo bili slabo opremljeni, ipak smo uspevali da u toku tih nekoliko nedelja, koliko je Ekipa postojala (do Bučika), održimo (po mojoj proceni) desetak, a možda i više prire-

daba. Posetioci su bili, uglavnom, seljani iz obližnjih sela, uglavnom muške glave i deca - u muslimanskim selima žene su retko prisustvovale. U prošeku je bilo od tridesetak do sto ljudi na našim priredbama, što nam je davalo podsticaja i uveravalo nas da i mi sa svoje strane dajemo neki doprinos oružanoj borbi i revoluciji.

Kako sam ih zapamtila

Prigovoreno mi je da sam u članku »S Tuzlanskim odredom u šestoj ofanzivi« (Vidi »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji«, knjiga 3), suviše tamnim tonovima ispisala atmosferu i stanje u Odredu. Verovatno sam bila pod utiskom neposredno doživljenog velikog broja poginulih boraca u Odredu. Međutim, tačno je, isto tako, da je u Odredu bilo i svetlih trenutaka, vedrog raspoloženja, pesme i igre i mladalačkog oduševljenja.

U Odredu je bilo mnogo zanimljivih ljudi sa kojima se moglo razgovarati u časovima odmora ili ih posmatrati sa strane. Bili smo svi na okupu, živelo se grupno i kolektivno - kada ljudi, po pravilu, razotkrivaju svoju pravu prirodu, koja je inače u drugačijim, mirnodopskim uslovima prilično skrivena. Većina ljudi u Odredu bili su drugarski raspoloženi i spremni da dele s drugom i poslednji zalogaj. Pa ipak, bilo je i pojedinaca, istina retkih, koji su mislili samo na sebe, čuvali u nekim krpicama zamotuljke soli i šećera i krili ih od drugih. Takođe, bilo je nekih koji su krili duvan i pušili su negde u osami. Jednom rečju, bilo je zanimljivo saznanje da se ljudi različito ponašaju čak i kad su u istim prilikama. Neki od nas su bili i dalje uredni, očešljani i utegnuti, dok su drugi popuštali, nisu se češljali ili brijali, gubili su stvari, a neki čak nisu hteli da jedu. Takvi pojedinci su od strane većine smatrani za slabiće i obično se za takvog druga govorilo da se »demoralisao«.

Pamtim mnoge drugove i drugarice - žive i mrtve - koji su u to vreme bili u Odredu, čiji su svetli likovi neraskidivi deo mog sećanja na NOB i revoluciju. Pomenuću samo neke od njih...

Fadila SelimovićSirena- stasita i ponosita plavokosa devojka izrazito lepog lika sa krupnim svetlim očima i prijatnim glasom (otuda nadimak »Sirena«). Mislim da je bila referent saniteta ili zamenik. (Ona će u sedmoj ofanzivi biti zarobljena s ranjenicima i bolesnicima u bazi kod Srebrenika). Često sam je posmatrala sa strane i čudila se njenoj zlatasto-plavoj dugoj kosi koja je i pored svih naših nevolja bila blistava i negovana. Mnogi su joj se divili i tražili su njeno društvo, pevala je naše i ruske pesme sa nekom tugom u glasu.

Radojka Perić - vesela i živahna devojka iz Simin-Hana, crnpurasta, nižeg srednjeg rasta. Nosila je pušku ponosito i lako i nije se od nje nikada odvajala. Kada su je na Bučiku ranjenu opkolile Švabe, i tada se snjima otimala za pušku. Tek kad su je ubili iz neposredne blizine, tek tada se od nje rastala.

Mirjana Grbac- svršena maturantkinja tuzlanske Gimnazije - plavokosa i nižeg rasta, s naočarima koje nije nikada skidala sem prilikom umivanja. Pevala je izvrsno i mi smo je smatrali našim »slavujem«. U šarenom džemperu, koji pamtim do današnjih dana, lako obučena, dospela je s Odredom do Bučika, gde ju je pogodio smrtonosni metak.

Mira Jovanović - koju smo zvali »Mira iz Lukavca«, bila je devojka - borac sa puškom. Nosila je opasač s fišeklijama. Njena pojava posle teške borbe na Bučiku, značila je za mene spas, pošto me je uputila gde treba da idem. Bez njenog putokaza sigurno bih zalutala i otišla pravo Švabama u ruke.

Moglo bi se unedogled nabrajati vedre i plemenite likove mladih devojaka iz Odreda koje su bile tek na pragu života.

Hanumica Jogunčić-jedna iz plejade partizanske kuće Jogunčića. Došla je u zaru na sanitetski kurs, koji se održavao u bolnici u toku 40 dana slobodne Tuzle i posle je bila bolničarka u Odredu. Bila je to lepa žena, srednjeg rasta sa ukovrdženom kosom oko glave (posle tifusa). Nosila je torbicu za prvu pomoć i posle napada na Bučiku, previla mije ruku. Krajem rata, u aprilu 1945, pošla je s omladinom na rad u Vojvodinu kao član štaba brigade i referent saniteta.

Među nama je bilo i dece. Mali *Neno Sejmenović,* na primer, koji je sa 15 godina pošao od kuće protiv volje svojih roditelja, zajedno sa sestrom Zorom. Saživeo se sa četom u kojoj je bio i nije hteo od nje da se odvaja, mada smo ga zvali da dođe kod nas u Ekipu. Govorio je: »Neću ja iz čete!« Teško mu je palo kada je njegov bataljon dobio raspored da se priključi 16. muslimanskoj brigadi, pa je morao da se rastane od sestre i od Odreda. Trebalo je samo malo dobre volje i razumevanja, pa da ga se izuzme i ostavi u Odredu, ali kako je to razumevanje izostalo, Neno je u novoj sredini padao sve više u nemoć i bezvoljnost, da bi se konačno, negde na Krivaji, smrznuo u decembru 1943. godine.

Hasanagić Sakib- čiji je nasmejani lik ostao u sećanju svakome ko gaje poznavao. Bio je iz Živinica, a pohađao je neku od tuzlanskih srednjih škola. Za vreme rata zaposlio se u policiji i kao Skojevac činio krupne usluge Mesnom komitetu KPJ i SKOJ-a. Zahvaljujući Sakibovom prisustvu u policiji, tuzlanski aktivisti bili

su o svemu na vreme obavešteni, raspolagali su potrebnim propusnicama i legitimacijama. Taj veseli mladić svetlocrvenkaste kose i rumen u licu, s pitomim očima, bio je oličenje mladalačke prostodušnosti i skojevskog entuzijazma.

ZcLravko Kolaković- svršeni maturant tuzlanske Gimnazije - bio je muzički pokretač ne samo naše Ekipe, već i celog Odreda, pošto je svirao harmoniku od koje se nije nikada rastajao. Kao član MK SKOJ-a on nije pripadao Ekipi, ali je učestvovao u njenom radu. Nerazdvojan od svoje harmonike, bio je nezamenljiv u Ekipi i u čitavom Odredu. Zvuči njegove harmonike odjekivali su kad smo ulazili u selo, ili izlazili iz njega, a na priredbama bio je stub čitavog programa. Te godine, pred oslobođenje Tuzle, oženio se skojevkom Olgom Marković i dobili su kćerku. Na Bučiku, pošto je bio ranjen, poginuće držeći fotografiju žene i kćerke u rukama.

Jedan od drugova koji je poginuo iste noći u kući sa Radom Pelešom i ostalima, bio je *Enver Kurt,* svršeni pravnik, sin Muftije Kurta iz Tuzle. Bio je to mlađi čovek, negde oko 30 godina, plavozelenih očiju i smeđe kose, bledolik, višeg srednjeg rasta, tanak i malo povijen. Nije jasno zašto je Enver bio u grupi sa starijim drugovima i drugaricama, a ne u nekom bataljonu ili pri Štabu Odreda. Skroman i nenametljiv, više puta je dolazio među članove Ekipe i bio je uvek u dobrom raspoloženju. Ostao mije trajno u pamćenju Enver, kako zaogrnut domobranskim šinjelom, stoji naslonjen na drvenu seosku ogradu i razgovara s nekim od nas. Pripadao je, kao đak tuzlanske Gimnazije, generaciji maturanata iz 1932/33. godine, sa Nastom Nakićem, Jozom Matovinovićem, Perom Erakovićem i drugim.

Milan Kljujić- đak nižih razreda gimnazije, skojevski aktivist još iz ilegalnog perioda, za vreme 40 dana slobodne Tuzle izgarao je na omladinskim zadacima. Taj dečak lepih crta lica s tamnim, dubokim očima i svetlom kosom, bio je prirodno ozbiljan i prerano sazreo za svoj 15-godišnji uzrast. Iako jedinac svojih roditelja, krenuo je prilikom povlačenja, da bi se negde u šestoj ofanzivi na putevima Tuzlanskog odreda, ugasio njegov mladi život.

Neko vreme je uz naš Odred išao i drug *Paško Romac,* partijski radnik iz Vojvodine, verovatno u nameri da se priključi nekoj od vojvođanskih divizija. Bilo je to u jeku šeste ofanzive. Sećam se da smo bili smešteni u udobnoj kući imućnijeg seljaka. Sedeo je u jednom uglu ispod prozora i primetio je da ja nešto zapisujem. Upitao me je šta to pišem, a ja mu odgovorih da zapisujem važnije datume i mesta kuda smo prolazili. Pohvalio me je i nastavio da priča o tome kako će nam jednom posle rata biti važno sve što zapisuje-

mo. I on je u jednom velikom notesu nešto pisao. Bio je čovek s izrazitim smislom za humor, rado se smejao i pričao razne šaljive priče. Sećam se daje tom prilikom razgovarao i sa drugom Nailom Begićem, učiteljem iz Tuzle koji se isto tako rado šalio. Inače, u tom periodu smo se ponekad ukrštali sa putevima vojvođanskih brigada, pa nas je prilikom jednog takvog ukrštanja napustio Paško Romac i otišao dalje s Vojvođanima.

Susret s Južnomoravskom brigadom

Bila sam kratko vreme s partizanima. Moje iskustvo bilo je veoma skromno, ali susret sa Južnomoravskom brigadom bio je po snazi i potresnosti najupečatljiviji doživljaj mog jednogodišnjeg boravka u NOV-u (od 1943. do 1944).

Odred je već bio znatno smanjen posle Bučika, pa smo u nekoliko navrata bili prinuđeni da se, pod vatrom nemačkih jedinica, u velikoj brzini povlačimo i penjemo uz strme litice Zelemboja. Samo nas je ta sura i vrletna planina skrivala i spašavala od uništenja. U jednom takvom naglom usponu našli smo se, kako je meni izgledalo, na samom vrhu Zelemboja. Bilo je decembarsko jutro, hladno i maglovito. Kretali smo se po ravnom terenu, ali na velikoj visini, vukli noge kroz duboki sneg. Inje se hvatalo oko naših glava u obliku velike bele kacige. Odjednom je kolona stala - neki žagor je nastao na čelu. Prostrujala je vest sa čela i ubrzo stigla do nas: »Južnomoravska brigada«! Zvučalo je potpuno neverovatno i neshvatljivo - dospeti sa krajnjeg juga Srbije, bez vodiča i bez poznavanja terena, preći Drinu sa borcima - neplivačima, praćeni stalnom neprijateljskom vatrom. Cela ova tragična odiseja bila je ispisana na njihovim licima. Stajali smo jedni nasuprot drugima i gledali se, uglavnom bez reči. Mi, preostali deo jednog Odreda, desetkovani i progonjeni do na vrh Zelemboja - oni, prošli kroz pakao iz daleke Srbije. Nekoje rekao majci: »Zago, evo tvojih Srbijanaca«! Ona je razgovarala s njihovim komandantom. Lep čovek na konju, u smeđem kožnom kaputu, bio je relativno dobro raspoložen i razgovarao je sa članovima Štaba koji su ga okružili. Gledali smo nema i ukočena lica južnomoravskih boraca. Potamneli od hladnoće i svakodnevnih patnji, bili su kao isklesani od kamena. Meni se činilo daje njihova kolona sastavljena uglavnom ravnomerno - jedan ranjenik na konju, jedna devojka s puškom. Koliko smo tu stajali ne znam - izgledalo kao večnost. Sta je teralo ove borce s jednog kraja na drugi kraj naše zemlje - moglo se postaviti pitanje. Verovatno su mislili da će na terenu istočne Bosne, s obzirom na

prostranu slobodnu teritoriju, biti povoljniji uslovi i za njih, pošto se u Srbiji bilo teško održati. Međutim, iznenadila ih je šesta ofanziva u koju su upali neočekivano, pa ih je umesto željenog predaha susrela stradalnička stvarnost. Nametala se jedna misao - kuda će ovi ljudi kroz maglu i neizvesnost, da li će naći negde malo mira i odmora?

Kako je došlo do toga da ovu brigadu desetkovanu i izmučenu upute u drugi napad na Tuzlu, gde su s obzirom na poznate okolnosti još više stradali i izginuli. U svakom slučaju, svojim beskrajno dugim maršom od Toplice do Zelemboja, Južnomoravci su - zaključno s drugim napadom na Tuzlu - ispisali tragičnu, ali svetlu stranicu svoje istorije.

MILICA MILETIC-MILIDRAGOVIC

U ŠESTOJ OFANZIVI

Nakon oslobođenja Tuzle, početkom oktobra 1943. godine, u gradu se odvijao veoma živ rad - posebno među omladinom. Kao Skojevka bila sam uključena u tu aktivnost, naročito na pripremanju raznovrsnih priredaba u prostorijama bivšeg Sokolskog doma i drugdje, najčešće po instrukcijama beogradskog profesora i borca Dušana Nedeljkovića. Pripremali smo se za izvođenje djela Majakovskog u vrijeme proslava godišnjice oktobarske revolucije. Međutim, prije toga došlo je do povlačenja naših jedinica iz Tuzle.

Tada sam se našala u novoformiranom Tuzlanskom partizanskom odredu sa nekoliko svojih drugarica i drugova. Bila sam u četvrtom bataljonu komandanta Muhameda Gagića, koga sam i kao svoga profesora visoko cijenila. Pripadala sam četi čiji je komesar bio moj dobar drug, poznanik i prijatelj Zvonko Primorac. U stvari, tih prvih dana formirana je Kulturna ekipa Odreda, po ugledu na brigade i divizije, u koju su uključene gotovo sve mlađe drugarice srednjoškolke, uglavnom. Mnogi su htjeli da i mene tamo rasporede, ali ja nisam bila za to. Najviše sam voljela da budem borac, da se sa puškom borim, jer sam tada imala takvu predstavu o partizanima, o tome šta je najvažniji zadatak svakog pripadnika partizanske jedinice. Na sve druge zadatke gledala sam kao na manje važne. Drugovi su me obezbjeđivali, jer su smatrali da ja onako sitna i fizički ne baš jaka neću moći da podnesem napore, te da mi je ipak lakše u Kulturnoj ekipi. Međutim, sve to nije izmijenilo moje shvatanje tako da sam ostala u četi.

Ti prvi dani u partizanaima bili su za nas djevojke iz grada veoma teški. Obučene pretežno u domobranske uniforme, sa cokulama na nogama, sa oružjem i rancem, našle smo se u jednoj novoj ulozi, u jednom potpuno novom načinu života. Međutim, iako nam je to bilo teško, iznenađujuće brzo smo se prilagođavale partizanskom načinu života.

U Odredu se našlo dosta boraca koji su do nedavno bili u domobranima, tu je zatim bio veliki broj mladih boraca, što je sve ovu jedinicu činilo vojnički neiskusnom. Uz Odred se kretao i veliki broj civila, građana, iz Tuzle i okoline. Među njima se posebno sje-

ćam drugarice Zage Mujbegović, koja je kao starija i iskusna žena vodila, između ostalih, i brigu o meni. Često mije sugerisala da se priključim Kulturnoj ekipi, savjetovala kako da se ponašam u akcijama i slično. Ti njeni materinski savjeti bili su mi od velike koristi.

Nesreća je bila u tome što se tako nezrela partizanska jedinica, kakav je bio naš Odred, koja se nalazila u fazi formiranja i zrenja, našla na području na kojem je bilo dosta neprijateljskih formacija (zelenokadrovci i drugi), kao i što je dosta brzo nastupila šesta neprijateljska ofanziva koja je bila veoma teška.

Pored svih tih nepovoljnih okolnosti i nedostataka, Odred je krasilo veliko drugarstvo, bratstvo i jedinstvo koje nisam do tada, pa ni kasnije, osjetila u tolikoj snazi. Ta zajednička borba i sudbina nas je potpuno zbližavala, tako da smo jedni prema drugima postupali brižno i drugarski. Niko npr. od boraca nije gledao na mene kao žensko čeljade kao na djevojku od 20 godina, već kao na drugaricu koja je drug i saborac. Posebno se sjećam odnosa dvojice starijih drugova - boraca (Omer Isović i Zajko), koji su prije rata kao zidari radili kod mog oca Riste Miletića koji je bio građevinar. Uvijek su me štitili, brinuli se o meni i pomagali mi u svim težim situacijama.

Iz tog burnog i teškog perioda ostalo mi je u sjećanju nekoliko epizoda, između ostalog, kao Skojevci imali smo zadatak da vodimo brigu o neiskusnim borcima u smislu njihove pripreme da izdrže sve borbene napore , da razumiju i shvate situaciju u kojoj se Odred nalazi, zatim zadatke Odreda, namjere neprijatelja i slično. Međutim, u Određuje bio veliki broj potpuno neobrazovanih ljudi - boraca, nepismenih i neukih, koji se nikada do tada nisu od svoje kuće i porodice odvajali, tako da su veoma teško shvatali to o čemu im govorimo. Npr. sjećam se kada smo im objašnjavali pojam Savez komunističke omladine Jugoslavije, oni su za svaku riječ pitali šta to znači. A u nama koji smo im sve to objašnjavali, družili se sa knjigom i partizanskom štampom, gledali su neobične ljude, različite od njih.

Krupne gubitke Odred je imao u borbama sa neprijateljem na prostoru sela Bučika, negdje krajem decembra 1943. godine. Ne znam kako, ali naš bataljon se tada našao odsječen od Odreda. Nekoliko nas je insistiralo da pređemo Spreču. Ali, do toga nije došlo. U takvoj situaciji svi su se nakako pojedinačno snalazili, tako da sam u noći ostala samo sa Zorom Sejmenović iz Tuzle. Bila sam neobično iscrpljena od gladi i stalnih pokreta i napora koje smo tih dana po prilično hladnom vremenu imali.

U traganju za izgubljenom jedinicom, negdje na području Kiseljaka, susrete me jedan čovjek. Upita me ko sam i odakle se tu nalazim. Izbjegavajući pravi odgovor, kažem mu da sam se uputila porodici Karića, kojih sam se dobro sjetila kao poznanika moje porodice i zamolim ga da me tamo odvede. Čovjek, neobično pošten, ali i oprezan, pode do njihove kuće da prvo provjeri. Međutim, majka tih Karića koji su bili u partizanima, zvala se Kristina te noći me nije smjela primiti, pošto je u selu bilo Nijemaca. Poslala mije tanjir sira, što mi je u tim teškim trenucima puno značilo. Čovjek me je sasvim iscrpljenu primio u svoju kuću i tu me ostavio, rekavši mi da nikuda ne izlazim. A to je bilo vrijeme kada se za nedaće Odreda saznalo u Tuzli, pa su na ovo područje dolazili pojedinci da prihvate svoje rođake. Tim povodom je toga dana došla i Mirjana Jokić, rođena Babić, iz Tuzle. Tražila je i našla svog muža Branka. Nakon toga je došla i po mene, saznavši gdje se krijem. Ispričala mi je da se mnogi vraćaju, da je ofanziva neprijatelja jaka te da je jedini izlaz da se i ja vratim u Tuzlu. Onako kako sam bila u muslimanskoj nošnji, sa Mirjanom i njenim mužem krenula sam autom u Tuzlu. Majka i ostala rodbina su se neobično iznenadili mom povratku, a i obradovali. Jer, prije nekoliko dana čuli su da sam poginula, negdje ispod Konjuha.

U Tuzli se tada našlo dosta ljudi iz Odreda. Vlasti nas nisu pozivale na saslušanje, jednostavno nas nisu primjećivale što je bio rezultat njihove nove strategije da takvim postupcima utiču na nas i cijeli narod toga kraja da se distanciramo od narodnooslobodilačkog pokreta. Naravno, to nam je i tada bilo potpuno jasno.

Prvih nekoliko dana sam se okrijepila i odmorila, a potom počela da tragam za skojevskom vezom. Nakon mjesec dana povezala sam se na Nišom Arnaut (udata Muharemagić). Nastao je period ilegalnog rada: sastanci, akcije, rasturanje štampe i slično. Ubrzo sam se povezala i sa ilegalcima Martom Škrobić i Dragutinom Vrhovcem, časovničarem, kojem sam odlazila u radnju i u kratkim kontaktima dobijala instrukcije i zadatke. Takav rad je trajao do konačnog oslobođenja Tuzle, septembra 1944. godine. Tada sam stupila u Kulturnu ekipu 27. NOU divizije i u njoj ostala do pred kraj rata.

DUŠANKA KRNETA-PAVLOVIĆ

OD TUZLE DO BUČIKA

Svoje prvo oslobođenje - 2. oktobra 1943. godine - Tuzla je dočekala sa posebnim oduševljenjem i ushićenjem. I mlado i staro je izašlo na ulice, razdragano dočekalo svoje oslobodioce. Za četrdeset dana slobode stalno se bilo u pokretu, na raznim sastancima, zborovima, angažovanju na upućivanju omladine u jedinice NOVJ, priredbama itd.

Znalo se da neprijatelj preduzima sve mjere da ponovo uđe u Tuzlu, te se spremalo da sve ono što je sposobno da nosi oružje krene u partizane. Sa omladinom je veliki broj starijih osoba iz Tuzle krenuo u partizane, plašeći se odmazde i terora neprijatelja.

Tuzlu smo napustili 10. novembra 1943. godine i priključili se novoformiranom Tuzlanskom odredu u selu Dubravama. U Dubravama smo prenoćili u školi i sutra smo krenuli u Vukovije, gdje smo se svi okupili i rasporedili po seoskim kućama na spavanje. Tu noć, u Vukovijama nismo se uspjeli ni smjestiti, a zapucalo je sa svih strana. Napad su izvršili zelenokadrovci (mještani), koji su pratili naš pokret i bili potpuno obaviješteni o sastavu i snazi Odreda. Inznenađenje je bilo potpuno. Odred je bio slabo naoružan, bez potrebnog vojničkog iskustva, sa mlađim boračkim sastavom, »opterećen« sa izbjeglim familijama iz Tuzle, čiji su sinovi i kćeri, uglavnom, bili u NOVJ, tako da je otpor napadačima bio skoro nikakav. Panika i pometnja je učinila svoje. Išlo se na sve strane i tako iznenađeni mnogi su tu i izginuli. Poznata mi je pogibija fotografa Drage Jovanovića, zatim Ivanke Mandić iz Kreke, Karla Vodenika iz Kreke i drugih.

Kada se situacija smirila nekako smo se sakupili a neki stariji građani su se vratili u Tuzlu, jer su ocijenili da ne mogu izdržati napore i druge nedaće, a mi ostali smo krenuli iz Vukovija u selo Gračanicu, gdje smo se smjestili u seoskim kućama. Ovdje smo ostali duže vrijeme. Mogli smo se oporaviti. Tu je formirana i Kulturno-prosvjetna ekipa Odreda, sastavljena većinom od omladinaca između 15 i 18 godina, kao i manjeg broja starijih osoba iz Tuzle. Koliko se sjećam u Ekipi su bili: Vera Mujbegović, Mira Grbac (poginula), Ruža Nešković, Dušanka Pavlović, Darinka Galić, Zdravko

Kolaković (poginuo), Šefko Vrabac, Slobodan Bodo Vokić, Suljo Šehić (poginuo), Momo Babić, Jovo Ćesarević, Risto Katić, Stevo krojač - i drugi. Ekipa je priredbe davala skoro svaki dan. Imali smo lijepih uspjeha.

Za vrijeme boravka u Gračanici vršene su probe pjevačkog hora, recitacije, održavani sastanci Ekipe i sve ono što je bilo u programu.

Narod u selu Gračanici bio je prema nama dosta rezervisan. Mnogi iz sela su bili u neprijateljskim redovima (zelenom kadru), a ženski svijet se uvijek negdje sklanjao. Priredbe smo davali i u selu Svojat, u Zlom Selu, gdje smo imali mnogo uspjeha, jer je narod dolazio. Iz sela Gračanice izvršen je pokret, jer je nastupila šesta neprijateljska ofanziva, koju su pomagali zelenokadrovci iz sela.

Poslije Gračanice smjestili smo se između ostalih u selu Javor, gdje je već vladala glad i pustoš. Samo selo je bilo pasivno. Hranili smo se najviše zobenim hljebom, koji se, i pored najveće gladi nije mogao jesti. Selo je bilo pravoslavno i stanovnici su živjeli u velikom strahu, ističući da im prijeti opasnost od uništenja. Sa nama su bili malo slobodniji, ali su nakon našeg odlaska strahovali od odmazde nastupajuće neprijateljske ofanzive. Kulturna ekipa je i u Javoru, te Mitrovićima i Zepinićima davala priredbe. Ovdje smo se zadržali nekoliko dana, a potom smo se ponovo vratili u selo Gračanicu. Tu su nas ubrzo napali zelenokadrovci. Na zvjerski način izmasakrirali su Radu Peleša, njegovu suprugu Anku, njenu sestru Vidu Petaković, učiteljicu Leposavu Gvozdić i druge, čijih se imena danas ne sjećam. Pored masakra zlikovci su im opljačkali i sve stvari koje su sa sobom nosili. Inače, to su bili stariji ljudi i partizanske porodice. Vojničko rukovodstvo Odreda se, po mom mišljenju, nije snalazilo u komandovanju. Ni Kulturna ekipa, pa ni ostalo osoblje (prištapsko) nije imalo nikakvog obezbjeđenja, bez obzira što se znalo da nas neprijatelj budno prati i na svakom koraku napada, počev od Vukovija do Bučika. Imali smo utisak nemoći pred uništenjem koje nam predstoji, jer nikakve zaštite nismo imali, niti smo pružali kakav značajniji oružani otpor zelenokadrovcima i drugim neprijateljima.

Iz Gračanice smo nastavili put u Lukavicu, gdje smo imali uspjelu priredbu. Tada je kroz Lukavicu prelazila Šesta istočnobosanska brigada. Tu smo se susreli sa mnogim našim drugovima iz Tuzle. Tada sam vidjela i svog brata Nenada Pavlovića. On je komad bijelog platna, koji je dobio za zavoje, dao nekom seljaku u Lukavici za topao kukuruzni hljeb i jabukov pekmez. Time je poslužio nekoliko nas koji smo se tu našli: Momu Babića, koji je ležao boles-

tan. Daru Galić, Ružu Nešković, mene i druge tako da smo se tu malo okrijepili. To je bilo i posljednje moje viđenje sa bratom, jer je kasnije poginuo.

Iz Lukavice Odred ide u Bašigovce. Odmah smo dali priredbu. Tu su nas seljaci lijepo primili i nahranili. Zadržali smo se u Bašigovcima dva-tri dana i dobro odmorili a zatim, 18. decembra, krenuli u Omaziće, preko rječice Oskove. Ovdje smo se kratko zadržali, a potom krenuli prema selu Bučiku, gdje smo se zadržali oko dva dana. Odavde smo krenuli u pravcu Spreče kako bismo se prebacili na drugu stranu i došli u Srebrenik.

Saznanje da idemo u Srebrenik nas je oduševilo. Iz Bučika smo išli čitavo poslije podne i noću smo stigli do rijeke Spreče, gdje nas je trebalo da čeka veza za prelaz. Međutim, sa vezom nismo uspostavili kontakt i nismo znali, u stvari, šta se događa. I u takvoj situaciji stiže naređenje da se vratimo u Bučik.

Bili smo mokri i promrzli, jer je bila susnježica, ali nije bilo druge, nego onako umorni i gladni, u kolonu i natrag. Razočarani smo bili zbog povratka i zbog nesnalaženja i neuspostavljanja veze za prelaz Spreče, pri čemu je velika odgovornost padala i na rukovodstvo koje nas je vodilo.

U toku noći smo stigli u Bučik i onako promrzli, gladni, umorni i nenaspavani, jedva smo čekali da se spustimo i odmorimo od dugog i neuspjelog pokreta. Smješteni smo u zaselak Terziće, u kući u kojoj je gorjela vatra. Jedan broj starijih drugova je uspio da se malo osuši i ogrije, dok smo mi mlađi, onako umorni i prozebli, odmah legli i zaspali.

Toga jutra, iznenada je zapucalo, čini mi se ispod samih prozora kuće. Onako bunovni, ne znajući šta se dešava, izletjeli smo, ostavljajući sve stvari koje smo nosili sa sobom i u paničnom strahu bježali na sve strane, ne znajući ni gdje, ni kuda. Bila je velika pometnja tako da nismo ni uspjeli vidjeti od kuda puca. Taj napad su izvršili Nijemci predvođeni zelenokadrovcima.

Bježala sam uz neku stranu, pa kroz potok, koji je bio malo zaleđen, i u tom trčanju sam često posrtala i padala. U tome mi je pomagalo i neko grmlje na koje sam nailazila. Došla sam do jedne ograde, koju od umora nisam mogla da preskočim. Pala sam pored živice. Tu je ležao i Šimo Banker, koji mi je rekao da ne prelazim živicu, jer ću kaže »poginuti na toj uzbrdici i čistini«. Tako sam se tu zaustavila. Pored mene u živici ležao je teško ranjen u noge Zdravko Kolaković. U rukama je držao sliku svoje žene i kćerke. Tražio je pomoć. U istom momentu kada sam vidjela Zdravka, ugledala sam i Sakiba Hasanagića, koji je pogođen pao na zemlju.

Tada nailazi prema Zdravku i Radojka Perić, sa puškom i sanitetskom torbicom. Vjerovatno je Radojka pošla da pomogne Zdravku, ali je u tome bila spriječena, jer su stigli Nijemci. Nijemac je pokušao da otme pušku od Radojke, ali se ona borila i nije dala. Naišao je drugi Nijemac i pobio sve ranjene drugove i Radojku Perić.

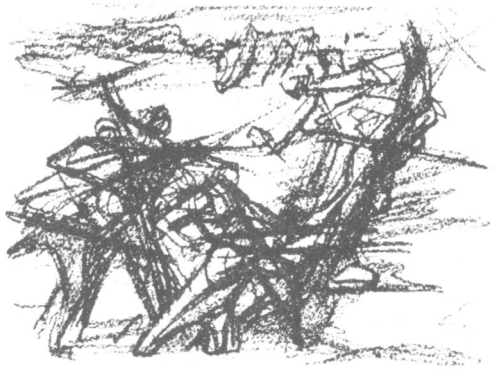
Šimu Bankera, koji je na glavi imao kožnu kapu sa petokrakom zvijezdom, Nijemac je gađao u glavu i ubio na licu mjesta. Ja sam imala neki bijeli mantil, kojim sam se pokrila i tako se pritajila među mrtvim drugovima. Nijemac je, vjerovatno, mislio da sam i ja mrtva pa je projurio pored mene. Kada se sve stišalo, nisam se još uvijek smjela mrdati, čujem neke glasove i poneki jauk. Podignem se i vidim članove naše Kulturne ekipe i neke civile, koje su Nijemci zarobili još u kućama. Ne znajući šta da radim, ja se priključim toj koloni, jer nisam smjela dalje ostati među mrtvima. U koloni su bili: Darinka Galić, ranjena u nogu, Momo Babić, Branko Jokić, Milojka Vodenik, Desa Trobeg, Desa Jovanović i njena kćerka Seka, sudija Centner i drugi. Tu sam čula od Mome Babića da je poginula i Mira Grbac, a daje ranjena i Vera Komšić. Iz te kolone zarobljenih, Nijemci su izdvojili i negdje uz put pobili naše viđenije starije drugove, koji su bili u Ekipi: Ristu Katića, Jovu Cesarevića, Stevu - šnajdera i još nekoliko drugova čijih se imena više ne sjećam.

U nekom selu blizu Lukavca Nijemci su nas dotjerali i tu smo sačekali njihovog višeg oficira koji je trebalo da riješi našu daljnu sudbinu. Mislili smo da će nas pobiti. Pošto se među zarobljenicima nalazio sudija Centner, koji je znao njemački jezik, on je istupio ispred nas i kazao da smo mi civili koji smo izbjegli iz Tuzle i da, kako vide, nemamo nikakvo oružje, a niti uniformi. To je bilo presudno i spasio nas je od sigurne smrti. Odavde su nas pješke sproveli u Tuzlu i zatvorili u »Štok«. Izvršili su neke provjere i pustili nas kućama, pod uslovom da se svaki dan javljamo policiji.

Tako sam se poslije oko mjesec i po dana boravka u Odredu ponovo našla u Tuzli. Međutim, rad nije prestajao. Kako je Momo Babić bio bolestan, odnosno nalazio se u kući na oporavku, odlazila sam mu češće, dogovarajući se sa njim šta treba da radimo. Momi sam prenosila i razne vijesti i upute koje sam doznavala i dobivala.

Ubrzo je aktivnost naše grupe, iako je bila pod stalnom prismotrom policije, ponovo oživjela. Nastavili smo sa ilegalnim radom kao i ranije, na širenju ideja NOP-a, prikupljanju sanitetskog materijala i ostalih dobara za potrebe NOV-e. U ovoj grupi bili su: Momo Babić, Ruža Nešković, Dara Galić i ja. Potrebno je i napomenuti da je naša grupa u Tuzli veoma često obilazila roditelje i po-

rodice boraca, razgovarala sa njima i hrabrila ih. Takva aktivnost je trajala do 17. septembra 1944. godine. Tada sam stupila u Prateću četu Štaba 27. udarne divizije, gdje sam ostala sve do demobilizacije mlađih godišta. Sa njom sam prešla cijelu istočnu Bosnu, i za to vrijeme preboljela pjegavi i trbušni tifus. Iz naše tuzlanske organizacije u Diviziji bili su: Ruža Nešković, Seka Jovanović, Milena Vukotić, Vojo Falaut, Sakib (čijeg se sada imena ne sjećam) i drugi.

ŠEFKIJA VRABAC

NA PRVIM BORBENIM ZADACIMA

Odmah nakon formiranja, oktobra 1943. godine, Tuzlanski NOP odred je pristupio izvođenju oružanih akcija protiv neprijatelja, kao i drugim aktivnostima. Posebno su mi ostale u sjećanju dvije akcije Odreda iz tog perioda. Prva je razoružanje legije u Zivinicama, a druga borba sa četnicima na Busiji.

Prvih dana, nakon formiranja, Tuzlanski partizanski odred krenuo je u Živinice. Bio je divan sunčan dan. Po dolasku u Živinice vidim kako se okupljaju neki naoružani ljudi u raznolikim nošnjama, bez oznaka na svojim kapama, tako da nisam mogao da raspoznam kojoj vojsci pripadaju. Od svojih drugova sam saznao da su to pripadnici legije. Dolazili su na zbor po dogovoru sa Štabom Odreda. Okupili su se u krugu Pilane. Nakon izvjesnog vremena njima je prišao komandant Odreda Omer Gluhić, u pratnji nekoliko boraca, među kojima sam bio i ja kao kurir. Izdao je naređenje da se svi pripadnici legije postroje u dvije vrste. Nakon toga im je održao prigodan govor. Između ostalog im je, koliko se sjećam, rekao: »Evo, drugovi, vi ste do danas bili u službi neprijatelja, a sada vam se pružila prilika da stupite u NOVJ u naš novoformirani Tuzlanski partizanski odred. Zato smo vas danas i pozvali da dođete sa oružjem na ovo zborno mjesto...«. Komandant je govorio o značaju i potrebi naše narodnooslobodilačke borbe. Na kraju je pozvao prisutne da pristupe u naše redove. Rekao je da onaj ko ne želi da stupi u NOV, neka izađe iz stroja i položi oružje i drugu ratnu opremu. Tada je neko od legionara pitao komandanta da li se mogu prijaviti u NOV, ali da se sa oružjem zadrže kod svojih kuća. Odgovoreno im je da to ne može. Neki su se malo kolebali, a većina njih je ipak pristupila Odredu. Onima koji to nisu htjeli komandant se obratio ri ječima: »Slušajte ljudi, vodite računa o svom držanju i ponašanju, nemojte se sada ponovo stavljati u službu i stupati u neprijateljske formacije. Sa svima onima koji se budu ponovo naoružavali i bili na strani neprijatelja, mi ćemo se sa njima kada dođe vrijeme obračunati...« Istoga dana naša jedinica se vratila u Tuzlu.

Treći bataljon Tuzlanskog partizanskog odreda, čiji je komandant bio Abdulah Mujezinović Kadija, smjestio se u napuštene

prostorije Solane u Simin-Hanu. Danonoćno je vršeno izviđanje i patroliranje, jer su se u blizini nalazili na položajima četnici vojvode Kerovića. Kada je utvrđeno da se jedan njihov dio nalazi na Busiji, 3. bataljon dobio je zadatak da ih napadne. Kolona 3. bataljona krenula je u samo svanuće. Sjećam se, bila je gusta magla tako da su borci morali više biti jedan do drugoga, jer se nije moglo zauzimati propisano odstojanje zbog te magle. Prošli smo kroz Požarnicu i polako se kolona približavala Visu iznad Požarnice, a zatim smo se preko sela i zaselaka približili samoj Busiji. Kada je naša prethodnica javila gdje se nalaze četnički položaji, izdato je posljednje naređenje, odnosno zapovijest za napad, kako i na koji način prići položajima i napasti četnike. Međutim, dok smo se približavali, četnici su nas primijetili i otvorili su vatru na Bataljon. U isto vrijeme je i Bataljon odgovorio vatrom. Pošto su četnici bili u mnogo povoljnijem položaju od nas, jer su se nalazili u pripremljenim tranšeama i drugim zaklonima, nismo mogli dalje nastupati već smo i mi zauzeli prirodne zaklone. Nakon kraćeg puškaranja četnici su iz svojih zaklona ustali i pošli najuriš. Bataljon je ponovo otvorio vatru na njih i oni su u ovom jurišu zarobili našeg komandira čete druga Slobodana Jošilovića Bodu. Naš vod koji je bio više isturen prema njihovom položaju štitio je nas kada nam je naređeno da se povlačimo. Borci iz toga voda pokušali su da oslobode Jošilovića, ali u tome nisu uspjeli. Međutim, tada su zarobili jednog četnika.

U ovom prvom vatrenom krštenju 3. bataljona samo jedan borac je lakše ranjen.

Poslije ove borbe četnici su Štabu Odreda poslali pismo po jednom seljaku, predlažući da se izvrši razmjena zarobljenika. Štab Odreda je to prihvatio tako da se Bodo opet našao u Odredu.

FRANJO PEŠTIĆ

SJEĆANJA IZ BORBE

Prije prvog oslobođenja Tuzle i stupanja u Tuzlanski narodnooslobodilački partizanski odred, bio sam uključen u ilegalni rad za NOP na području Kreke. Radeći u Rudniku Kreka*) neposredno sam sarađivao sa Stjepanom Jolunićem i Pepijem Šusterom.

Dubok trag u mom sjećanju ostavila je 1941. godina, puna progona i ubijanja naprednih ljudi, naročito komunista, Srba i Jevreja. Ustaške vlasti nastojale su da istrijebe sve što je napredno i revolucionarno, ali odgovor na te progone bio je stvaranje i razvoj NOP-a.

Moje prvo ratno vatreno krštenje zbilo se na području Bukinja, u borbama za odbranu Tuzle, početkom oktobra 1943. godine. U stvari, bio sam tada na poznatom zboru u Tuzli, kojem je prisustvovao ogroman broj građana Tuzle, uglavnom rudara, kada su nas partijski i vojni rukovodioci NOP-a, pozvali da branimo tek oslobođenu Tuzlu, jer je njemačka borbena grupa »Fišer« napadala iz pravca Doboja i Živinica. Zbog toga je bila potrebna brza akcija svih borbenih snaga. Rudari i drugi građani Tuzle i Kreke su se odazvali pozivu tako da je napad Nijemaca odbijen. Poslije toga vratio sam se u Kreku i učestvovao u intenzivnom radu u okviru mjesne organizacije Narodnog fronta na obnovi i uspostavljanju ratne privrede, kao i u raznovrsnom društveno-političkom radu. Jedan od rezultata toga rada je i održavanje (7. novembra) svečane akademije u Sokolskom domu u čast godišnjice oktobarske revolucije. Tom prilikom je pročitan referat i izveden kulturno-umjetnički program, uz učešće boraca NOVJ i građana Kreke, Solane, Moluha i Mosnika.

Pred ponovno nadiranje Nijemaca na Tuzlu novembra 1943. godine, jedinice NOVJ su se povukle iz Tuzle. Tada se povukao i Tuzlanski NOP odred koji je u međuvremenu formiran, a sa njim i jedan broj građana, krećući se ka Vukovijama u dolini Spreče.

***) Roden sam 1911. godine u Kreki. Otac je bio rudar. Učestvovao je u štrajku rudara »Kreke« 1919. godine. Od posljedica torture režima je iste godine umro, a nešto kasnije i majka. Uz pomoć kulturnog društva »Napredak« završio sam školu i kao mašinski tehničar se zaposlio u Rudniku »Kreka«.**

1 iun i ! —

Po dolasku u Vukovije Odred i građanstvo, koje su činili rodoljubi i aktivisti NOP-a, su se razmjestili po kućama. Tada sam sa Arsenom Šetkom, Franjom Šmitom, Veljom Milanovićem, drugaricom Gavrančić, komšijom Matijom iz Lagera i još nekoliko drugova smješten u jednoj maloj seoskoj kafani. Postavili smo straže oko kuće i pošli da se odmorimo. Oko ponoći počela je pucnjava i galama. Na brzinu sam zgrabio oružje i istrčao iz kuće, i u toj pucnjavi uputio se na jug. Pri tome sam naišao na Živka i Anu Babajić i Branka Stankovića. U ovom napadu zelenokadrovaca na Odred stradalo je nekoliko drugova. Pred kućom, u kojoj smo bili smješteni, poginuli su Karlo Vodenik, Arsen Šetka i Franjo Šmit, a Pavle Župan je bio tada teško ranjen i od tih rana kasnije je umro. Tada su poginuli i Ilija Tomičević, Vera Vasiljević i Ivanka Mandić. Prilikom pokušaja da se nas trojica, Sabrija Mujezinović, Drago Dorn i ja, vratimo u selo poginuo je Drago Dorn.

Ovaj napad prisilio je Odred da napusti Vukovije i povuče se u selo Gračanicu. Prilikom povlačenja, u jednom manjem napadu, poginuo je profesor Rade Peleš, a čuo sam, tada je stradao i neki Trnovljaković i intendant Souček iz Lukavca.

Saznavši da nas neprijatelj prati Odred se stacionirao na planini Javor. Tu smo gladovali, te je zbog toga Štab Odreda odlučio da krenemo preko Bašigovaca i puta Zivinice-Kladanj u Omaziće. Prilikom naših ranijih dolazaka, u tim selima smo uvijek bili dobro dočekivani - hranom, smještajem, odjećom i svim onim što nam je bilo potrebno. Međutim, usljed silnih borbi i napada neprijatelja, u toku tzv. šeste neprijateljske ofanzive, ta sela su se jako iscrpila materijalno, te nam nisu mogla pružiti pomoć, pa ni uobičajeno gostoprimstvo, plašeći se odmazde neprijatelja. Tih dana, od velike gladi i iscrpljenosti, bilo je slučajeva da borci padaju u teška psihička stanja, što je stvaralo negativnu atmosferu u cijelom Odredu. Međutim, i pored toga, nastavili smo kretanje i 7. januara 1944. godine prešli iz Kiseljaka prugu i cestu Tuzla - Doboj i zastali u Planama. Dok smo se tu odmarali, u Odredu se raspoloženje osjetno popravilo, jer nas je narod lijepo primio. Uz to borci su dolazak u ovaj kraj doživljavali kao povratak kući i među svoje najbliže. Pošto smo se odmorili, nahranili i prikupili snagu, krenuli smo u okolna sela: Dobrnju, Kuge. Zahiroviće, Brezik, u kojima nas je narod dočekivao sa velikim oduševljenjem.

Sredinom januara 1944. godine, Odred se pripremao za napad na Moluhe. Pošto u prvom napadu, koji je izveden u toku noći, Odred nije uspio da zauzme Moluhe, naređeno je da se napad ponovi u toku dana. Koliko se sjećam, rečeno nam je da je na utvrđenju

domobranska posada koja hoće da se preda, i da treba samo formalno izvršiti napad.

Podijeljen u dvije kolone, Odred je krenuo ka Moluhama. Jedna kolona je išla putem Moluške rijeke, ispod rovova, a druga se kretala lijevo kako bi zaobišla i opkolila taj položaj. Nas desetak boraca iz lijeve kolone smo došli blizu tih rovova. Odjednom se začula pucnjava iz pravca Moluške rijeke, a zatim i iz pravca Batve, tako da je nastala prava unakrsna paljba. Bili smo time iznenađeni. Naročito smo se zaprepastili kada smo u rovovima ugledali Nijemce, a ne domobrane koji su. kako je rečeno, trebalo da nam se predaju. Doviknuo sam im na lošem njemačkom jeziku da se mirno predaju i da im se ništa neće desiti. Čuvši to njemački oficir je misleći vjerovatno daje u pitanju naša predaja, izašao iz rova i stao kod svog mitraljesca. Ja sam polako pošao prema njemu, noseći pušku u desnoj ruci, a kada je njamački oficir povikao da odložimo oružje, ja sam se tada već nalazio nekoliko koraka od njega. Dok sam lagano spuštao pušku na tlo, počela je pucnjava. Instinktivno sam se bacio na oficira i gurnuo ga u rov, a Bodo Jošilović, koji se nalazio u blizini i sve to pratio, uzeo je mitraljez i opalio u njega. U tom rovu neprijatelj nas je tukao žestokom vatrom iz rova koji je bio nešto niže, a vatra je dolazila i iz pravca Batve. Usljed toga smo, iako smo uspješno tukli neprijatelja zaplijenjenim »šarcem«, bili prinuđeni na povlačenje.

U ovom napadu, koji je po mnogo čemu bio jedinstven i neobičan, poginuo je komandir čete Meho Sakić, Džafer Hodžić i jedan omladinac iz okoline Srebrenika. Bolničarka Ivanka je poginula dok je pružala pomoć ranjenom Žanku Sepeu, koji je od zadobijenih rana ubrzo umro.

Pošto se očekivalo da će Nijemci poslati pojačanje iz Tuzle da nas unište, odlučili smo da se povučemo sa osvojenog položaja u pravcu Srebrenika. Prilikom povlačenja ponio sam sa sobom »šarac« i poslije pedesetak metara ga sakrio u krompirište, jer je bio suviše težak za nošenje.

Poslije ovog napada Odred se vratio u Srebrenik, gdje je vodio povremene manje akcije. To zatišje je iskorišteno za konsolidovanje Odreda. Negdje u martu, neprijatelj je iznenada napao Odred dok se odmarao u kući trgovca Osmana Žilića.

U martu 1944. godine počela je nova neprijateljska ofanziva. Na prostoru Majevice tada je nastupila zloglasna 13. SS »Handžar« divizija, od koje je prijetila opasnost i narodu srebreničkog kraja, pa i našem Odredu. Zato se Odred povukao duboko u šume Majevice. To vrijeme pamtim po velikoj gladi, koja nas je mu-

čila iz dana u dan. Patrole koje su odlazile u sela po hranu, znale su vrlo često i da se ne vrate, a i kad se vrate da donesu nekoliko kilograma suvih šljiva, jer drugog nije bilo. U nedostatku hrane jeli smo mlade bukove pupoljke i listove. U Odredu se tada nalazilo dosta bolesnih, iscrpljenih i ranjenih boraca, što je znatno otežavalo situaciju. Sjećam se, tada je Rizo Morankić bio ranjen, a Kadiju Mujezinovića neprijatelj je zarobio.

U tom periodu smo se Mustafa Muharemagić Mađar i ja, našli odsječeni od Odreda. Desilo se to dok smo nas dvojica bili na stražarskom mjestu, udaljenom 150 metara od baze, a Odred se zbog iznenadne akcije neprijatelja morao da povuče. Krećući se poslije toga kroz šumu sreli smo učitelja Alagića, koji je imao busolu, i uz čiju smo pomoć pronašli izlaz iz šume, našavši se u jednom malom zaseoku gdje je Alagić ostao kod rođaka da se bazira. Mi smo nastavili dalje traganje za Odredom. Nakon bezuspješnog traganja, odlučili smo da krenemo u Kreku, odnosno Mosnik, i da se tu baziramo kod svojih rođaka. Bila je noć kad smo stigli u Tuzlu. Potražili smo smještaj kod jednog siromašnog rudarskog radnika. Međutim, ujutro su u kuću došle ustaše. Bilo nam je jasno da nas je taj čovjek iz straha odao.

Stražarno sam sproveden u Slavonski Brod na saslušanje, gdje su od mene nastojali iznuditi izjavu protiv NOB-e. Pošto u tome nisu uspjeli, vratili su me u Tuzlu i nastavili saslušanje. Našao sam se tada u vrlo teškoj situaciji. Izvjesno vrijeme sam radio u Kreki, a onda sam mobilisan u domobranstvo sredinom jula 1944. godine. Međutim, oktobra iste godine, Braco Rolinger, Stjepan Jolunić i ja smo uhvatili partizansku vezu i uputili se prema Stupniku. U Pijareviku nas je primio Ahmet Delibegović iz Tuzle, koji je tada bio komesar Brigade »Franjo Ogulinac Seljo«. Nakon završetka rata sam kao oficir JA demobilisan i upućen ponovo na rad u Rudnik »Kreku«.

DŽEMAL ĆILIMKOVIĆ

RANJENICI SU ZAROBLJENI

Prilikom napada Nijemaca na Tuzlanski NOP odred, 23. decembra 1943. godine, 4. bataljon se izvukao iz obruča u zaseoku Terzići-Saletovići, dok se glavnina Odreda povukla u pravcu sela Poljica. Politički komesar Odreda Meša Selimović tražio je dobrovoljca koji će uspostaviti vezu sa komandantom Odreda, Omerom Gluhićem, koji se sa Štabom Odreda nalazio sa ovim Bataljonom. Pošto sam tada obavljao dužnost obavještajca Bataljona, osjećao sam obavezu da ja to uradim. Trebalo je od komandanta Odreda primiti naređenje u kojem pravcu da krene glavnina. Komesar je prihvatio moju ponudu i uputio me na zadatak. Kada sam pošao, priključio mi se jedan borac tako reći dječak, koga su zvali Riro. Kasnije sam saznao da se zvao Ibrahim Nurkić. Uz put smo susreli jednu grupu partizana koja nam je rekla daje komandant ostao na jednom proplanku, odakle osmatra kretanje neprijatelja.*

Poslije izvjesnog vremena pronašli smo komandanta u pratnji kurira. Objasnio sam mu položaj glavnine Odreda i pitanje njegovog kretanja kako je to tražio komesar. Uputio je svog kurira komesaru sa naređenjem da se glavnina Odreda kreće u pravcu Trešteníce. Riru i mene je zadržao. Posmatrajući okolinu, primijetio sam kolonu na udaljenosti od oko 800 metara. Primijetio ih je i komandant, i dok smo polazili da se udaljimo, spazih u blizini manju kolonu i čuh riječi »Herhauptman«. Vremena za sklanjanje nije bilo, sva trojica smo legli i pritajili se. Nastala je grozna tišina i neizvjesnost. Tada komandant predloži da se uputimo prema selu u kojem smo bili opkoljeni. Pošli smo u tom pravcu. Na šumskom

***) U šestoj neprijateljskoj ofanzivi 4. bataljon Tuzlanskog partizanskog odreda boravio je u selu Svojatu, na živiničkom području. Ekonom 3. čete Sadik Lišić, inače učitelj, primio je od navodnog odbornika jedan hljeb od 3 kg težine, a u Četi je bilo oko 40 boraca. Sadik pita komandira: »Aman, kako ću ovaj hljeb podijeliti na 40 ljudi«. Komandir mu odgovori: »u četi se govori biće hljeba za ručak, pa kako znaš podijeli«.**

U selu Gračanici, takode na živiničkom području, tokom šeste ofanzive nalazio se Štab Tuzlanskog partizanskog odreda. Među roditeljima boraca bio je i ugledni profesor Rade Peleš, prije rata direktor Građanske škole u Tuzli. Jedan od boraca, bivši njegov đak, sretne ga i upita: »Kako ste druže direktore«. Rade odgovori: »Nije mi teško kada vidim svoje đake oko sebe«. Te noći poginuo je od zločinačke ruke zelenog kadra.

puteljku naišli smo na ranjenu Veru Komšić iz Tuzle. Bila je ranjena u nogu na tri mjesta. Bila je sva krvava po licu, jer je nesvjesno krvavim rukama brisala lice. Komandant je naredio da Riro ostane kod Vere, a da ja pođem sa njim kako bismo obezbijedili seljaka koji će je prevesti do baze.

Došli smo do sela na jednoj kosi, sa koje se niže vidjelo selo. Dogovorili smo se da on ostane na ogradi, dok se ja spustim do prve kuće i prikupim neke podatke o neprijatelju koji je napao Odred.

Krenuo sam. Nedaleko u jednoj živici vidjeh tijelo Mire Grbac, koju sam, inače, poznavao. Priđem i vidim daje mrtva. Metak je pogodio u predjelu srca, gdje joj je i pocijepao bluzu. Težak je to prizor.

Dok sam razgledao gdje da pređem ogradu, primijetih kako mi neka žena u bijeloj odjeći daje pokretima znak da se udaljim. Udaljih se malo i vidim kako Nijemci izlaze iz te kuće. Vratio sam se da obavijestim komandanta o tome, ali se on već bio sklonio. Došao sam do jednog sijena i zastao. Tada me baš iz tog sijena, povuče neko za pantalone. Prenerazio sam se. Bio je to naš borac, rodom iz Bijeljine, koji je bio i bolestan i nemajući kuda tu se sklonio. Rekao je da i sa druge strane ide kolona Nijemaca. Sve me to zbunilo. Trebalo je naći neki izlaz. Na moj prijedlog obojica smo se prebacili do šume, gdje smo računali da nam je znatno sigurnije.

Nešto kasnije na nas je naišao komandant sa jednim seljakom. Rekao je da će on ostati da pronađe hafiza Muhameda Pandžu, a meni je dao u zadatak da sa ovim borcem pronađem Veru i istu baziranu kod mlina u selu Zukići, a da onda uspostavim vezu sa dijelovima Odreda koji su se nalazili u blizini.

Umoran i gladan jedva sam koračao, jer sam proteklu noć proveo u pokretu. I bolesni borac se jedva kretao. Mrak nas je zatekao u bespuću, u nepoznatoj planini. Dozivali smo Veru i Riru, ali bezuspješno. U razmišljanju šta dalje da radimo čusmo kako u kotlini ispod nas neko uči »ezan«. Zaključili smo da se nalazimo u blizini muslimanskog sela. Uputili smo se tamo. Računali smo da ćemo pronaći nekog vodiča koji će nam pomoći da obavimo zadatak.

Išli smo u neizvjesnost. U toj teškoj noći, počela je da pada hladna kiša sa susnježicom. Uz veliki napor, dođosmo do jedne male kuće. Pokucali smo na prozor. Pojavi se starac sa bradom i reče da su Nijemci u njegovoj kući, te da se što prije udaljimo. Uspio je samo da nas pita jesmo li iz Omerove vojske kako su tada nazivali Tuzlanski odred. Tek što smo stigli do potoka, kojim smo došli, ispred kuće je osuo mitraljez. Bježali smo uz jedno brdo. Došli

smodo jedne kuće. Ušli smo u podrum da bismo se sklonili od vjetra i kiše koja je sipala.

Savladani umorom, pali smo u san. Kad smo se probudili odlučismo da se obratimo domaćinu. Zovem ga pred vratima. Domaćin otvori i uz pozdravljanje nas zapita iz koje smo vojske. Odgovorih da smo iz Omerove vojske. Domaćin Meho nas pozva u kuću. U jednom uglu vidjesmo troje male djece kakoo o leže na slami bez pokrivača, a soba je bila pregrijana. Mokri i prozebli kao da smo se našli u raju. Domaćin, Meho Omić, rekao je da se selo zove Priluk. Ponudio nam je i jelo: malo pogače i prase, što je za nas bila velika čast. U razgovoru smo ljubaznom domaćinu ispričali da tragamo za ranjenom drugaricom i drugom koji je čuva. U tom razgovoru sam zaspao.

U neko doba noći domaćin nas budi, kaže da će uskoro zora i da treba da krenemo dalje. Predložio je da njegov sin Šaban, od oko 16 godina, pode sa nama kako bi nam pomogao pronaći ranjenu partizanku, da sa sobom ponese sjekiru i konopac koji će nam koristiti da napravimo nosila, a u slučaju da nas neprijatelj otkrije to će mu služiti kao izgovor da je pošao da nasiječe i donese drva. Ukoliko ne bi bilo drugog izlaza, dogovorili smo se da ja preuzmem odgovornost na sebe, rekavši da sam ja Šabana primorao da nam bude vodič. Dogovorili smo se da moj drug ostane u kući, jer je bio bolestan. Takode smo dogovorili mjesto gdje ćemo skloniti ranjenu partizanku i naći se sa Mehom.

Po Mehinom uputstvu Šaban je išao naprijed, a ja za njim. Išli smo oprezno po oblačnom i tmurnom vremenu, u osvit zore. Odjednom kao u nekoj bajci, naiđosmo na Veru i Riru. Vera je ležala na suhom granju. Velika je bila naša radost. Našli smo se kada nas je već počela napuštati nada da ćemo se više ikada vidjeti. Vera je junački podnosila bolove od rana koje su zahladene i još više boljele. Pitala je za ostale borce, između ostalih i za Veru Mujbegović, čiji se prsten nalazio kod nje, jer joj je ispao pri povlačenju.

Napravili smo nosila i krenuli u pravcu mjesta koje su Šaban i Meho na sastanku odredili. Nakon izvjesnog vremena, osjetismo da u blizini ima nekoga. Veru spustismo. Uperih pušku u tom pravcu. Kad iz jednog grma izađoše dva borca: Adburahman Žigić i Tasim Zaimović Bego koje sam dobro poznavao. Sa njima je bio i vodič - seljak. Bili smo iznenađeni, ali i sretni. Rekli su da ih je komandant zadužio da rade na traganju za dijelovima Odreda. Za mene su, kako rekoše, smatrali da sam poginuo. Dogovorili smo se da ja prvo baziram Veru u Priluku i da se preko Mehe Omića povežem sa Odredom. Potom smo se rastali.

Išli smo dalje kroz šumu. Na jednom proplanku čeka nas Meho. Donio nam graha i kiselih paprika. Predložio je da Veru smjestimo u Ibrahimpašića pčelinjaku, u šumi zvanoj Džafinovača, predloživši da se on brine za hranu i veze. Tada sam osjetio da pred sobom imamo velikog prijatelja NOP-a.

Sačekali smo mrak i krenuli. Kada se dobro smrklo, ušli smo u pčelinjak. Šaban, Meho i Riro su otišli kući, a ja sam ostao sa Veroni.

Ta noć mije bila neobično teška. Zatvoren u pčelinjaku, koji se nalazio u gustoj šumi, osjećao sam se nemoćnim kao u nekoj grobnici. Vera je usljed jakih bolova jecala, iako se dobro držala. Ni umor kojim sam bio obuzet nije mogao da savlada osjećanja koja su se javljala. Ipak sam malo zaspao i sa prvom najavom dana ustao. Izašao sam u predsoblje. Kroz okrugli otvor na vratima posmatrao sam okolinu. Nisam se usuđivao izaći.

U neko doba dana dođoše Meho, Šaban i Riro i doniješe nam nešto od hrane. Razgovarali smo o našem daljem boravku u pčelinjaku. Meho je insistirao da tu ostanemo, te da će sve učiniti zajedno sa svojim sinovima da nam pomogne. Tu smo i ostali. Istoga dana Šaban je donio drva i naložio peć u prostoriji u kojoj smo se nalazili. Pronašli su i melem na ranu. Pošto nismo imali zavoja, dao sam svoju košulju za zavoje, tako da smo Veri previli rane.

Vezu sa Odredom nismo imali. Međutim, jedne noći čuh žagor nepoznatih lica u blizini. Izašao sam sa puškom u kojoj su bila svega dva metka. Odmah sam prepoznao glas komandanta Odreda sa kojim je bilo još nekih drugova. Veoma sam se obradovao. Komandant mije objasnio situaciju u kojoj se Odred nalazi, s obzirom na prisutnost neprijatelja i slično. Zato je i doveo nekoliko ranjenih drugova, a sa njima i drugaricu Ajku Rožnjaković iz Dubrava, radi njege ranjenika. Dao mi je 200 kuna da nešto kupim. Na kraju je rekao da će nastojati da nas što prije smjesti na drugo mjesto, ali da je za sada ovdje sigurno mjesto jer je selo naklonjeno partizanima.

Kad je komandant otišao, pitao sam pridošle drugove kako se zovu i odakle su rodom. Jedan je bio iz Bijeljine i zvao se Ibrahim. Bio je sav otekao. Drugi je bio od Gračanice i zvao se Branko. Bio je ranjen u predjelu bubrega. Treći se zvao Lazo, bio je iz Bosanskog Šamca. Bio je neobično iscrpljen. Četvrtom ranjeniku, rodom iz Obodnice, ne sjećam se imena, a znam daje imao nekoliko rana od gelera.

Sa pridošlim drugovima bilo nas je osam. Ležali smo na slami, a za prekrivanje smo imali tri deke. To nam je bilo dovoljno da

ublaži hladnoću. Ložiti nismo smjeli da nas neprijatelj ne bi otkrio, lako je Meho sa sinovima Šabanom i Rašidom donosio hranu onoliko koliko je imao, to nam nije bilo dovoljno. Sjetio sam se porodice Ejubović iz Poljica, sa kojom se moj otac poznavao i poslao tamo Rašida. Sutra dode Ejubović Hasan i donese nam hljeba i suvog mesa. Narednog dana sa Šabanom dođoše dva seljaka, noseći hljeba i kuvanog voća. Tako je veliki broj ljudi iz tog sela, naših simpatizera i aktivista, pružao pomoć u hrani i vodio brigu o našoj sigurnosti. Kada sam jedne noći sa Rirom i Brankom izašao u selo, saznao sam da se priča da u selu ima partizana. Zato smo u narednim danima bili znatno oprezniji. Manje smo izlazili iz pčelinjaka, a hranu nam je donosio Šaban.

Vrijeme je sporo prolazilo. Već desetak dana od komandantovog odlaska je prošlo, a nismo ništa saznali o Odredu. Od naših veza saznali smo da se partizani nalaze u Zelemboju, tri do četiri sata hoda od nas.

Jedne noći dođe Šaban i reče da je Meho saznao od Omerina (Ahmet Abdihodžić Omerin zvani Hadžara) da su Nijemci pred selom i da su obaviješteni o mjestu našeg boravka. Raspitivali se za šumu Džafinovača i partizanskog komandanta Džemala, kakva su saznanja o meni imali.

Ova saznanja su me uznemirila. Razmišljao sam šta da uradim. Ispričao sam sve drugovima. Dogovorili smo se da Rizo, Lazo, Branko i ja izađemo iz pčelinjaka u obližnju šumu radi osmatranja i obezbjeđenja, pa ako primijetimo neprijatelja da i ostale iznesemo. Te noći dođoše Meho i Rašid. Ispričaše da su Nijemci kod škole u Poljicu susreli Omerina i tražili od njega da ih odvede u Džafinovaču. Primoran pošao je sa njima, ali je uz put uspio da im pobjegne i odmah došao Mehi i ispričao šta se dogodilo.

Te noći nisam spavao već razmišljao šta da uradim, kako da spasim drugove i sebe. U svanuće, kroz otvor na vratima, primijetio sam neke ljude za koje sam zaključio da pripadaju zelenom kadru. Kažem Riri, Lazi i Branku da izađu kroz prozor na zadnju stranu pčelinjaka i idu prema potoku. Vera i Ajka su tražile da i ja bježim. Teško je bilo ostaviti Veru, Ajku, Ibru i druga iz Obodnice. Ipak, skočio sam i ja kroz prozor i uputio se za borcima. Dok sam trčao, čuo sam komande zelenokadrovaca »Ne pucaj, predaj se«, i slično. Sakrili smo se iza jedne ograde, očajni zbog nemoći da pomognemo svojim,drugovima. Razmišljao sam i da pucam, ali sa dva metka, koliko sam imao u pušci, mogao sam samo da otežam situaciju ranjenicima.

Zelenokadrovci su dovezli kola iz sela, utovarili ranjene partizane i otjerali ih. Sve je to trajalo nekoliko sati. Iza toga smo ušli u jednu kuću. Ubrzo nas domaćica obavijesti da se kući približavaju zelenokadrovci. Prvo smo se udaljili, ali u tom metežu Lazo i Branko su se odvojili. Ostao sam sam sa Rirom.

Sutra sam uspostavio vezu sa Šabanom. Rekao mi je da su naše drugove zelenokadrovci predali ustašama u Lukavac. Narednog dana sa Šabanom je došao Osman Halilčević Ćorko, seoski hodža. Rekli su da je u selo došla moja žena. Osman je ispričao da je sjedio u radnji Mustafe Azabagića, trgovca mješovite robe u Tuzli. Mustafa mu je ispričao daje čuo da sam ja poginuo, izražavajući žaljenje zbog toga jer smo bili prijatelji. Na to mu je Osman ispričao istinu o meni. Ubrzo je Mustafa doveo u radnju moju ženu. Kada joj je Osman objasnio sve o meni, ona se uputila sa njim u ovo selo.

Pošli smo Osmanovoj kući. Tada sam bio dobro bolestan od upale pluća i imao visoku temperaturu. Pričao sam sa ženom kao u snu, pitajući za dijete, rodbinu i slično. Te noći dođoše u kuću zelenokadrovci. Osman ih je ubijedio, kako mi je kasnije pričao, da sam toliko bolestan da neću živ dočekati zoru, a ukoliko ostanem živ da će me predati vlastima. Zadovoljni tim Osmanovim obećanjima, zelenokadrovci su otišli.

Sutra je Osman nabavio zaprežna kola i propusnice kojima smo se uputili u Tuzlu, navodno u bolnicu. Kod Kiseljaka smo susreli kolonu Nijemaca. Odmah je pokazao propusnice, tako da smo nastavili put za Tuzlu.

Odvezli su me mojoj kući. Srećom nisu u kući bili Nijemci, koji su tu bili nastanjeni. Međutim, došli su naveče, ali me nisu dirali jer im je rečeno da sam bio na službi u Brčkom, da sam se razbolio i došao.

Drugog dana iz Ustaškog redarstva došao je po mene agent. Strahovao sam da ne popustim u bolesti od ispitivanja i maltretiranja. Iza pravoslavne crkve (sada Ulica 1. maja) agent me predao policajcu. Poslije izvjesnog čekanja šef policije Bauer je naredio stražaru da me uvede. Počeo je da me ispituje. Pitao me za Veru Komšić, odakle je poznajem i slično, a onda je ispričao da sam ja pocijepao košulju i previo joj rane. Ove konstatacije nisam mogao da demantujem. Zato sam ćutao i buljio u njega, čekajući dalji rasplet. Potom je pozvao agenta, koji je naredio da me sprovedu u sobu broj četiri. Tu je ubrzo došao agent sa pisaćom mašinom, sjeo za stol i napisao nekoliko osnovnih podataka o meni. Potom mije pružio papir i rekao: »Idi kući, ne igraj se glavom«. U početku nisam mogao da shvatim da mi to ozbiljno govori, jer očekivao sam maltretira-

nje. Ipak, uputio sam se kući. Kasnije sam saznao da su ustaške vlasti imale tolerantan odnos prema gotovo svim povratnicima iz Odreda. Računali su da će time zadobiti neko povjerenje i postići propagandni efekat. U tome su se prevarili.

Duže vrijeme sam bio bolestan. Zbog toga sam od vojnih vlasti oslobođen služenja vojske. Kasnije sam preko Ćazima Ibrahimagića uspostavio vezu sa Odredom, koji se nalazio u rejonu Srebrenika.

PANTELIJA NEŠKOVIĆ

BIO SAM BORAC TUZLANSKOG NOP ODREDA

Narodnooslobodilački pokret je u okupiranoj Tuzli imao snažnu podršku od samog početka rata, posebno među tuzlanskim radništvom. Ideje NOP-a stizale su preko prekaljenih partijskih radnika i do nas omladinaca i sve čvršće nas vezale. Tako smo se, rukovođeni primjerima starijih drugarica i drugova, svojih roditelja i rodbine, i mi mlađi uključivali u izvršavanje ilegalnih zadataka koje su oni pred nama postavljali. Sazrijevali smo brže nego što su to zakoni prirode predviđali. Revolucija je postala naše organsko opredjeljenje za koje čovjek nije žalio ništa, pa ni život. Pred nama se postavljalo samo jedno pitanje: kako što predanije izvršavati ilegalne zadatke i time što više doprinijeti stvari NOP-a.

Nakon dužeg ilegalnog rada u Tuzlanskoj skojevskoj organizaciji (kao član SKOJ-a od marta 1942. godine, a zatim i kao sekretar Aktiva SKOJ-a »Srpska varoš«), 15. avgusta 1943. godine, sam se preko punkta Alje Bijeljinca iz Soline prebacio na Majevicu. U stvari, od Alje sam se sa kurirom Perom Jankovićem uputio prema Crnom Blatu, gdje smo se sastali sa grupom koja je tu stigla preko porodice Đapa: Muharem Fizović, Božidar Tuco, Muhamed Jogundžić, Ibrahim Žunić i drugi. Nakon toga nastavili smo put prema Mačkovcu. Tu nas je primio Bataljon Jovana Radovanovića Jovaša iz Majevičkog NOP odreda. Dobili smo oružje i učestvovali u svim borbama. Nakon oslobođenja Bijeljine upućen sam sa jednom grupom boraca u Birač, gdje sam susreo veliki broj Tuzlaka: Čedomira Tasovca, Slobodana Pavićevića, moju stariju sestru Antoniju Henjel i druge. Saznavši daje Tuzla oslobođena, uputili smo se u naš grad.

U oslobođenoj Tuzli se odvijala veoma živa društveno-politička aktivnost svih snaga i institucija NOP-a. Tada je, između ostalog, formiran i Tuzlanski NOP odred u koji sam i ja raspoređen.

Pripadao sam 3. bataljonu komandanta Abduhala Mujezinovića Kadije i komesara Ahmeta Šiljića Kadije. Komandir čete je bio Mehmed Sakić, a komesar Slobodan Jošilović Bodo.

Mehmed je bio seljak, ali veoma kulturan. Nije u sebi imao starješinske strogosti, već je imao prisan i drugarski odnos prema

borcima. Te svoje osobine je odmah pokazao i prema meni. Naime, jednoga dana nas trojicu boraca je odveo na stražu u predjelu Požarnice. Rasporedio nas je na odredena mjesta sa zadatkom da osmatramo sve moguće pokrete neprijatelja prema Tuzli, posebno pokrete majevičkih četnika. Poslije određenog vremena došao je po nas drugi starješina. Pronašao je dvojicu drugova koji su bili bliže k njemu i otišao. Kada je Mehmed Sakić vidio da seja nisam vratio, uputio se po mene. Našao me je na mjestu gdje me i ostavio. Prvom prilikom je pred četom istakao to kao primjer mog disciplinovanog i pravilnog ponašanja. Taj njegov gest prema meni ostao mi je duboko u sjećanju kao prava briga starješine prema svom borcu.

Ubrzo sam, dok se Odred nalazio u Tuzli, upućen na skojevski kurs na kojem je, koliko se sjećam, bilo 35 učesnika. Medu njima su bili: Zejnil Bešlagić, Leopold Beve, Ismet Bešlagić, Jagoda Ćurić, Sakib Catić, Sadik Habibović, Dagmara Hodovski, Hasan Isabegović, Igor Krišković, Šemsa Madžo, Panto Nešković, Omer Nalić, Arif Tanović i Mujo Žigić (svi iz Tuzle), zatim Angelina Bošković, Jovanka Plazačić, Petko Plazačić, Grozda Plazačić, Anđelka Plazačić, Jovanka Mrkajić, Dobrila Vidaković, Sakib Hadžiomerović i Mujo Kurtagić iz Vlasenice, Mika Đujić i Šahza Muratbegović iz Modrice, Nezir Gradašćević iz Gradačca, Vera Borisavljević iz Mačve, Džemal Delić i Mustafa Hodžić iz Lukavca, Velizar Savić i Slavko Vuleta iz Bijeljine.

Do povlačenja naših snaga iz Tuzle, 10. novembra 1943. godine, kurs nije završen. Tuzlanski odred se povukao prema Živinicama, a učesnici kursa prema Majevici, sa ciljem da se rad nastavi. Tako je i bilo. Kurs je nastavio rad sa prekidima u Janji i Brodcu, tako da je poslije mjesec dana nakon izlaska iz Tuzle završen. Ljudstvo je upućeno u svoje jedinice. Iz Odreda je sa mnom na kursu bio Hasan Isabegović. Nas dvojica smo se negdje na Majevici priključili Omeru Gluhiću, komandantu Odreda, prilikom njegovog povratka sa nekog sastanka. Sa njim smo stigli u Odred, koji se nalazio negdje na području Srebrenika, na dan-dva pred napad na Tuzlu.

U drugoj polovini januara 1944. godine uslijedio je napad naših jedinica na Tuzlu sa ciljem da se grad oslobodi. U napadu je učestvovao i Tuzlanski NOP odred, napadajući na Moluhe. U veoma oštrim borbama Odred je ovladao većim dijelom Moluha. Pri tome je imao dosta ranjenih i poginulih boraca. Između ostalih poginuo je i Mehmed Sakić, komandir moje čete. Njegova smrt je teško pala svim borcima, a meni posebno, vjerovatno i zbog toga što mi je imponovao kao vrstan drug i čovjek.

Kao stoje poznato, napad na Tuzlu nije uspio, pa su se naše jedinice morale povući. Tuzlanski NOP odred se uputio prema Srebreniku.

Veliki gubici i ponovno udaljavanje od svog rodnog grada su nam teško padali. U Odredu je zavladalo neko mrtvilo. Tome su doprinijeli oštra zima i veliki snijeg, a naročito pojava tifusa od koga je obolio veliki broj boraca. Tifusari su smješteni u kućama, zajedno sa oboljelima iz vojvođanskih brigada. Ljekar u Odredu bio je Suljo Azapagić. Međutim, usljed nedostatka lijekova tifus se sve više širio, uzimajući svakodnevno svoj danak.

Tifus je »zakačio« i mene. Dugo vremena sam ležao. Briga o nama je bila na visini. Organizacije AFŽ-a i omladine su organizovale svesrdnu pomoć bolesnicima.

Tako nas je zatekla sedma neprijateljska ofanziva. U vrijeme pritiska neprijatelja na područje Srebrenika, odlučeno je da se Odred povuče prema Majevici, a da se ranjenici i bolesnici baziraju.

Trebalo je da i ja ostanem u bazi. Međutim, neko čudno osjećanje se tada javilo u meni. Nisam pristao da me smjeste u bazu, već sam se odlučio da krenem sa Odredom. To je za mene bilo spasonosno, jer je neprijatelj brzo uspio da otkrije sve baze sa ranjenicima. One koji su bili teže bolesni odmah je ubijao, a one koji su bili nešto zdraviji i sposobniji upućivao je u logore. Između ostalih, tada je ubijena i Melća Mustafić, aktivistkinja AFŽ-a. Nju su esesovci mučili, ali nikoga nije odala. Otišla je ponosno u smrt za ideale novog doba koje se i pred njom i njenim sugrađanima naziralo. Ostala je svijetao primjer žene aktivistkinje, koja je svoje skromno znanje stavila u funkciju potreba NOP-a, dajući i svoj život za bolju sutrašnjicu.

Pri povlačenju prema Majevici susreli smo se sa 38. divizijom - njenom 17. majevičkom brigadom, koja se usiljenim maršem uputila prema Trnovi, kako bi spasila ranjenike i bolesnike, u čemu je i uspjela. Odred se sklonio u majevičke šume, u predjelu šireg rejona sela Rašljani, tačnije u šumu Šibelj, koja se nalazila između sela Straža i Maoča. Očekivali smo da će se neprijatelj brzo povući, kao što je to bio slučaj u ranijim ofanzivama. Ali, on je ovoga puta izmijenio svoju taktiku.

Primoran da se duže vrijeme zadrži na tom prostoru, bez hrane. Odred se našao u veoma teškoj situaciji. U nedostatku drugih izvora hrane jeli smo tek izlistalo bukovo lišće, srijemoš i druge trave koje su tek nicale iz zemlje. Pošto je tako stanje potrajalo, a neki izlaz se nije nazirao u dogledno vrijeme, Odred je zahvatilo osipanje. Gotovo svakodnevno su pojedinci, pa čak i grupe, napuštali

Odred, tako da se za vrlo kratko vrijeme osulo više od polovine Odreda. Možda je neko od tih boraca odlazio i sa znanjem i odobrenjem Štaba Odreda radi izvršenja određenih zadataka i slično, ali borcima to niko nije objasnio, pa smo na sve to gledali kao na čisto dezerterstvo, jer se ostavljaju drugovi da bi se spasio goli život. Zbog toga smo osuđivali takva ponašanja.

Jednoga dana odlučeno je da se dio Odreda uputi prema selima u okolini Srebrenika. Krenuli smo pod komandom Boška Popovića Popca, koji je tada bio komandant Bataljona i Rade Perića, komesara Odreda. Došli smo ujedno selo, blizu Špionice i tu se razmjestili. Sutra je neprijatelj (mislim da se radi o 5. domobranskoj pukovniji) saznao za naše prisustvo, opkolio taj rejon i istoga dana popodne počeo sa akcijom. Nije mi poznato kako je naša komanda zamislila pružanje otpora i izlaz iz te situacije. Znam samo da smo bili podijeljeni u grupe. Grupa u kojoj sam se i ja našao brojala je desetak boraca. Kada smo vidjeli da nas opkoljavaju, uputili smo se preko jedne doline prema većoj kosi.

U trenutku kada smo se našli u podnožju te kose neprijatelj je otvorio na nas vatru, tražeći da se predamo. Međutim, mi smo i dalje trčali i uspjeli smo da se nekako domognemo te kose sa koje je put vodio prema selima Gračanice. Ali, pošto sam još uvijek bio iscrpljen od tifusa, nisam mogao izdržati toliki napor i održati korak sa ostalim borcima.

Izostao sam. Nemajući kud, sakrio sam se u paprat, dobro se maskirao i čekao dalji rasplet događaja. Neprijatelj je prošao i nije me primijetio. Nakon nešto više od jednog sata, neprijatelj se vratio sprovodeći cijelu grupu boraca - mojih drugova. Međutim, pošto sam jedino ja imao plavu kaput - dolamicu, vidjeli su da takvog među zarobljenicima nema, pa su me tražili. Posmatrao sam sve to iz svog skloništa, razmišljajući kako da postupim: da pucam u neprijatelja ili da ostanem gdje sam. Zaključivši da razoružanim drugovima ne bih mogao pomoći, jer je neprijatelj bio znatno brojniji, shvatio sam svoju nemoć i ostao pritajen. Poslije izvjesnog traganja za mnom, otišli su odvodeći zarobljenike.

Te noći se nisam pomicao. Ostao sam na tom mjestu, u nepoznatom kraju, iako je kiša cijelu noć rominjala. U zoru sam ustao, prethodno ocijedio odjeću i krenuo prema prvim kućama da uhvatim neku vezu sa Odredom ili sa pozadinskim radnicima. U blizini prvih kuća sam zastao. Putem je naišao jedan čovjek. Pripremivši prethodno pištolj, zaustavio sam ga. Tražio sam da me uputi odborniku. Rekao je da je baš on odbornik. Djelovao je na mene ubjedljivo, pa sam mu ispričao jučerašnji događaj. Tada mi

je rekao da se Rade Perić i Suljo Azapagić nalaze u blizini, pokazujući rukom prema jednoj kruški. To me je veoma obradovalo. Uputio me je k njima, rekavši daće on doći kasnije i donijeti hranu. Dao mi je malo proje i bijelog luka. Bio sam veoma zadovoljan ponašanjem i odgovorom odbornika. Saznanje da se u blizini nalaze moji drugovi kao daje skinulo breme sakupljenog tereta, a komadić proje mi je vratio snagu.

Došao sam do kruške i dozivao drugove, prvo polako pa onda sve glasnije. Nisu se odazivali. Pomislio sam da me možda nije odbornik prevario, pa sam počeo da razmišljam šta dalje da radim. Međutim, ubrzo je došao i odbornik, donijevši hranu. Na njegove pozive Rade i Suljo su se pojavili iz šikare, pa smo sva trojica, pod zaštitom mraka, krenuli dalje tragajući za Odredom. Naišli smo na selo Faletić, zaselak Brda, na jednu izdvojenu kuću. Odlučili smo da tu potražimo sklonište, a ako nas domaćin ne prihvati da mu i zaprijetimo. Međutim, naišli smo na veliko razumijevanje domaćina koji se zvao Pađić Mujo. Veoma nas je lijepo primio, kao i njegova žena i djeca. Tu smo se nahranili i odmorili. Sutra je Mujo sa sinom pošao da ore njivu, a nas je prebacio u jednu šumicu koja se nalazila u sredini te njive, računajući da smo tu najbezbjedniji.

Tako je bilo tri dana, noću kod Muje u kući, a preko dana u šumici. Četvrtog dana dođe Mujo sav veseo. Tražeći vezu za nas, saznao je daje u selo Urože stigla neka partizanska jedinica. Kada je pao mrak, Mujo nas je odveo tamo - bio je to naš Odred, onaj drugi dio koji se sa Majevice, nešto iza nas, povukao na taj teren. Pozdravili smo se sa Mujom, koji se vratio svojoj kući.*)

Sutra je osvanuo 1. maj. Odred se povukao iz sela na obližnje brdo pod šumom. I pored toga što je situacija bila veoma teška, kako na terenu tako i u Odredu, osjećali smo potrebu da se proslavi praznik rada - taj veliki radnički dan.

Prvo smo tiho otpjevali Internacionalu, zatim je o značaju 1. maja govorila Antonija Henjel, koja je bila član Okružnog komiteta KPJ Tuzla, koji se svo vrijeme kretao sa Odredom. Na kraju je Hasan Odobašić recitovao »Pozdrav proleteru za 1. maj«. Evo te pjesme:

Pozdravljam vas proleteri,
ko sunčane sjajne dane.
Pozdravljam vas mili druži
vašu borbu i mejdane.

***) Mujo je nakon završetka rata i dalje živio u tom selu. U znak zahvalnosti za pomoć koju nam je pružio nekoliko puta sam ga posjetio. Umro je sedamdesetih godina.**

Nek se vaša misao širi
kao svjetlost brzim letom,
nek se vaša himna čuje
i pobjeda cijelim svijetom.

Nek umuknu ugnjetači,
pjesme njine nek prestanu,
i sloboda nek ovlada
jer nam Prvi maj osvanu.

Dosta je bilo bijede, patnje,
i deviza: muči, deri,
ali više ne smije biti,
dižite se proleteri.

Prestanite s radom sada,
odmorite tijelo svoje,
skupite se svi pod barjak
i pjevajte pjesme svoje.«

Neško kasnije Odred se povukao u rejon Srpske Tinje i Smoluće. Tu smo se bolje snalazili za hranu, mada su svi drugi problemi oko funkcionisanja Odreda ostali i dalje prisutni. Između ostalog, sjećam se pokušaja jaseničkih četnika da Odred privole u svoje redove. Naime, njihov komandant Vaskrsije Milaković je, budući dobro informisan o stanju u Odredu, poslao pismo u kojem je tražio da se predamo, garantujući nam bezbjednost. Naravno, Štab Odreda i Okružni komitet su odbili takvu mogućnost, poručujući im da je Odred spreman da sve svoje probleme sam riješi. Od tada nas jasenički četnici više nisu dirali.

Poslije nekoliko dana na taj teren je došla 16. vojvođanska divizija, a u Tinju je prispjela njena 1. brigada. Obradovali smo se njenom dolasku, računajući da će time doći i bolji dani za Odred. Međutim, ubrzo je donijeta odluka da jedan dio Odreda i neki članovi Okružnog komiteta KPJ Tuzla sa radio-stanicom ostanu na tom terenu, a da se drugi dio Odreda i Komiteta priključi Vojvođanima. U grupi koja je krenula sa 1. vojvođanskom brigadom su, koliko se sjećam, bili: Mustafa Vilović, Neda Kerec, Rafo Mott sa suprugom, Pero Eraković, Zejnil Bešlagić, Raif Mujezinović, Antonija Henjel, Slavica Mićić, Radojka Jakšić, Veselinka Cakelić, Milja Nikolić, Sveto Bujaković, Mustafa Mustačević, Mujbegović iz Tarevaca i ja. Kasnije nam se pridružio i Raif Dautović.

Krenuli smo prema Ozrenu. Tamo su vodene borbe sa ozrenskim četnicima. Potom smo se našli u selima ispod Konjuha (Litva, Hrvati i druga). Sjećam se tu smo saznali za desant na Drvar, koji je izvršen 25. maja 1944. godine. Odatle su sve jedinice izvršile pokret prema Majevici, gdje su vođene borbe oko Lopara i Zajednica. Poslije izvjesnog vremena jedinice su prešle cestu Tuzla-Zvornik i preko Sprečanskog polja ponovo došle u sela ispod Konjuha. Tu je u selu Litvi formiran 12. vojvođanski korpus. U stroju je bila i naša grupa boraca.

Sa padina Konjuha 12. vojvođanski korpus je nastavio kretanje na putu za Srbiju, gdje se bila odlučna bitka sa Nijemcima i četnicima. Prešli smo Konjuh, zatim Krivaju i uz stalne borbe došli do rijeke Bosne kod Busovače, gdje je omogućen prelaz 6. ličke divizije. Na Ličanima smo prvi put vidjeli oficirske oznake činova na rukavima i pozdravljanje rukom, a ne pesnicom. Od njih smo saznali pojedinosti o desantu na Vrhovni štab u Drvaru.

Nakon dolaska na Romaniju naša grupa se odvojila od Vojvođana. Oni su nastavili prodor prema Srbiji, a nas je preuzeo Nisim Albahari.

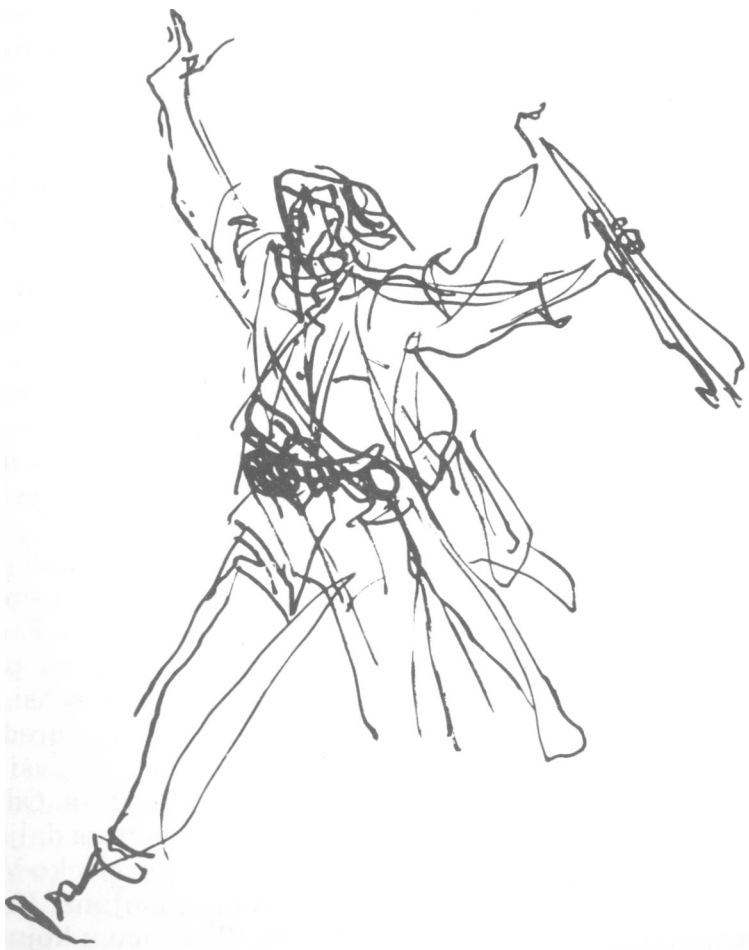
Uputili smo se prema Birču. Kretali smo se jedino noću, a u toku dana smo se zadržavali u šumi. Na taj način smo uspjeli preći Glasinac, gdje nam je i prijetila najveća opasnost.

Došli smo na prostor Milan planine. Bili smo umorni i gladni, tako da smo posustajali. U takvoj situaciji Albahari je uputio Raifa Dautovića i mene u obližnje selo sa zadatkom da nabavimo hranu. Dao nam je urednu potvrdu koju smo dužni da predamo domaćinu od kojeg uzmemo hranu.

Došli smo do prve kuće, našli domaćina i upoznali ga sa razlogom našeg dolaska. Imao je svega jednog ovna. Dali smo mu potvrdu i uzeli ovna. Nije se protivio, već je samo rekao: »Zar mi i ovo posljednje uzimate«. Za trenutak nam je bilo nelagodno, pa smo zastali. Međutim, prevagnuo je osjećaj potrebe da se spasi nekoliko naših života. Odgovorili smo mu da smo dobili tako naređenje i da se tako mora. Uprtio sam ovna na vrat i krenuo, rekavši Raifu da pripazi na leđa, jer je taj domaćin bio prava ljudeskara. Od tog ovna smo se hranili nekoliko dana i tako povratili snagu za dalje napore.

Poslije dva-tri dana čuli smo da se vode borbe oko Vlasenice. Saznali smo da su to naše jedinice i pošli prema njima. Uz put smo obaviješteni da je 27. divizija oslobodila Vlasenicu u koju smo i mi ušli. Nakon tolikog putovanja, napokon smo stigli u jedno oslobođeno mjesto. Međutim, to je bio i kraj našeg daljeg ratnog druženja, jer je grupa rasformirana. Mnogi su upućeni na druge zadatke.

Ja sam raspoređen u Kulturno-prosvjetnu ekipu 27. divizije, u kojoj sam ostao sve do novembra 1944. godine. Tada sam, iz sela Sokolovića, određen u jedinice ratnog vazduhoplovstva. Pošto su i iz drugih jedinica izabrani drugovi u jedinice garde i vazduhoplovstva, svi zajedno smo upućeni preko Tuzle, Osmaka, Šapca u Beograd. Tamo sam raspoređen u Inžinjerijski bataljon Komande vazduhoplovstva, gdje sam obavljao dužnost komesara čete. Kraj rata sam dočekao u Zagrebu.

SVETOZAR BUJAKOVIĆ

SJEĆANJA NA TUZLANSKI NOP ODRED*

Od decembra 1941. godine, do odlaska u Odred, obavljao sam poslove partijskog i političkog rada na području Kreke, a kasnije i Bukinja. Zadatke sam dobivao od Mjesnog komiteta KPJ Tuzla preko Mustafe Vilovića, a kasnije Mesinga Ferde iz Lukavca i njima podnosio izvještaje. Najviše se radilo na objašnjavanju ciljeva narodnooslobodilačke borbe, razobličavanju lažne propagande neprijateljskih grupa i pojedinaca, naročito među radnicima Rudnika i Solane, prikupljanju sanitetskog i ostalog materijala za jedinice Narodnooslobodilačke vojske, upućivanju dobrovoljaca, aktivista i simpatizera u naše oružane jedinice itd.

Tako organizovan rad davao je značajne rezultate, ali su oni došli do punog izražaja u vrijeme prvog oslobođenja Tuzle 2. oktobra 1943. godine. Narednog dana uveče jedna veća grupa rudara iz Kreke je došla organizovano sa svojim lampama na miting ispred zgrade današnje opštine. Poslije mitinga kolektivno je krenula u jedinice naše vojske, koje su bile raspoređene u okolini grada.

U toku četrdeset dana života i rada u oslobođenoj Tuzli još više se poklanjala pažnja propagandno-političkom radu na razvijanju i jačanju svijesti i saznanja naroda o konačnom cilju naše oslobodilačke borbe. U to vrijeme mnogobrojni dobrovoljci iz grada i okoline popunili su naše jedinice, a formirane su i nove brigade.

Pripreme i odlazak

Početkom novembra 1943. godine dobili smo od Mjesnog komiteta KPJ Tuzla zadatak da pripremimo odlazak iz Tuzle članova Partije, aktivista kao i simpatizera i da se na određenom zbornom mjestu uključimo u Tuzlanski odred. Naređeno nam je da sa sobom ponesemo sve oružja i municiju, sa kojima smo bili oskudni, i što

***) U vremenskoj distanci od preko 40 godina izblijedila su mnoga sjećanja na burno doba NOR-a i revolucije. Ono, pak, što je ostalo u mom sjećanju na Odred, pokušao sam da iznesem u ovom prilogu. Pri tome sam svjestan izvjesnih manjkavosti, te molim saborce i čitaoce za razumijevanje.**

više odjeće i obuće. Istoga dana, prije podne, pozvali smo odredene drugarice i drugove na dogovor u dvorište tadašnje nabavljačko-prodajne zadruge. Svi pozvani su došli. Tu im je saopšten plan Mjesnog komiteta za uključivanje u Odred. Dogovorili smo se ko od drugova, koji se nisu vidno eksponirali u dotadašnjem radu za NOP, treba da privremeno ostane na ovom području radi odredenih zadataka, dok ne budu naknadno pozvani u jedinice. Ostalim je saopšteno da, u odredenim i formiranim grupama, istog dana uveče, obazrivo krenu preko Krojčice u selo Dubrave, na zborno mjesto. Svima smo skrenuli posebnu pažnju na strogu tajnost kretanja.

Dogovor i akcija potpuno su uspjeli i pristigli smo svi, u odvojenim grupama, na zborno mjesto. Sa nama se povukao i veći broj starijih osoba, simpatizera NOP-a. Oni su izrazili želju da u granicama svojih mogućnosti, iako nisu sposobni za oružane akcije, učestvuju u raznim oblicima kulturnog i političkog djelovanja. Za cijelo vrijeme njihovog boravka u Odredu, borci su o njima vodili ljudsku brigu, a oni su takvu pažnju opravdali svojim patriotskim osjećanjima i privrženošću ciljevima naše oslobodilačke borbe. U selima, u kojima se Odred zadržavao kraće ili druže vrijeme, oni su razgovarali sa žiteljima, ostavljali medu njima vrlo povoljan utisak i doprinosili uspješnom objašnjavanju karaktera našeg rata i uspjesima naših jedinica širom zemlje.

Na zbornom mjestu u Dubravama javili smo se Štabu Odreda, podnijeli kratak izvještaj o broju prispjelih boraca i simpatizera i o stanju naoružanja.

Odmah je izvršeno raspoređivanje boraca i pratećih osoba po bataljonima.

Raspoređen sam u 3. bataljon, čiji je komandant bio Abdulah Mujezinović Kadija, a politički komesar Ahmet Šiljić, zvani Kadija. Određen sam za zamjenika političkog komesara. Ta dužnost u to vrijeme obuhvatala je djelokrug partijskog rada u bataljonu i na terenu.

U toku raspoređivanja boraca i preuzimanja dužnosti, upoznao sam komandanta Odreda Omera Gluhića. O njegovoj ličnosti i ulozi u našoj borbi ponešto sam saznao ranije, ali nije bilo prilike da se i lično upoznamo. Nakon što smo se pozdravili, detaljnije sam ga upoznao sa pripremama i načinom izlaska iz Kreke. Nismo imali vremena da porazgovaramo duže jer su nas sviju čekali krupniji poslovi oko ukupne organizacije i izrade operativnih zadataka. Ali i taj kratak razgovor ostaVio je na mene lijep utisak. U kasnijim susretima i dogovorima osjetio sam Omerovu ljudsku toplinu i human odnos. Bio je realan u procjenjivanju uspjeha i teškoća, vidno je is-

poljavao vjeru u uspjeh naše borbe i nenametljivo je prenosio na borce i starješine. Dobro je poznavao mentalitet stanovnika sela kroz koja smo prolazili i u kojima smo se zadržavali, i to je bio značajan faktor u našoj borbenoj, kulturnoj i političkoj djelatnosti. Uživao je veliki ugled u narodu, koji nam je bio dragocjen, naročito za vrijeme dužeg boravka na području Srebrenika.

Na drugarsko razumijevanje naišao sam i kod komandanta 3. bataljona Abdulaha Mujezinovića i političkog komesara Ahmeta Šiljića. Zahvaljujući takvoj atmosferi i odnosima tokom prvih dana mog boravka i rada u Odredu, osjećao sam radost i zadovoljstvo što ću sa ovim drugovima dijeliti sudbinu naše borbe i aktivnosti u Odredu.

Prve borbe sa neprijateljem

Nakon izvršenog rasporeda boraca i neboračkog ljudstva, organizovan je dogovor o osnovnim zadacima Odreda, organizaciji Bataljona, ciljevima i pravcu našeg kretanja. Na osnovu tog dogovora u toku noći krenuli smo prema selima Vukovije, Zlo Selo, Gračanica i Svojat radi zaposjedanja tog terena i početka borbene i političke aktivnosti.

Noć je bila prava jesenska, hladna, vlažna i tmurna. Krenuli smo u manjim grupama, tiho i oprezno, prema određenim dijelovima pomenutih sela. Nismo bili obaviješteni da se u tim selima nalaze prikrivene naoružane grupe pripadnika neprijateljskog zelenog kadra, koje su nas čekale u zasjedi.

Najednom je zapucalo sa svih strana. Bili smo iznenađeni, te se nismo mogli odmah snaći i orijentisati odakle nas napadaju. Nismo smjeli da se glasno dovikujemo i razgovaramo, da se ne bismo otkrili, a morali smo držati grupe na okupu da ne bi došlo do rasula. Nismo smjeli ni da otvaramo vatru, bojeći se da u toj mrkloj noći ne bismo pucali u grupe naših boraca. Istovremeno morali smo voditi brigu i o neboračkom ljudstvu koje je bilo sa nama. Stoga smo odlučili i šapatom se dogovorili da se pojedinačno, na vidljivom odstojanju, uz ograde njiva, nečujno povlačimo prema Dubravama, odakle smo krenuli. Pucnjava neprijateljske grupe je postepeno jenjavala, te smo se ubrzano povukli na dogovoreno zborno mjesto.

Pristigli su i borci ostalih grupa i bataljona. Kada smo se svi sabrali, odlučili smo da prvo po bataljonima ustanovimo koji nam borci nedostaju i da onda nastavimo dogovor šta da radimo dalje. Konstatovali smo, koliko se sjećam, da nam nema oko deset do dva-

naest boraca i rodoljuba. Pretpostavljali smo da su se neki odvojili od svojih grupa i da će doći naknadno.

Iza pola noći pristupili smo analizi okolnosti pod kojima je došlo do iznenadnog kukavičkog napada zelenokadrovaca, o posljedicama tog napada, našim zadacima i taktici u budućim oružanim akcijama. Raspoloženje većine boraca bilo je u početku veoma tmurno, što je i razumljivo. Jedan manji broj boraca izražavao je snažan revolt, ne samo prema pripadnicima zelenog kadra nego i prema dijelu stanovništva koje im je pružilo utočište i time omogućilo da nas iznenada i mučki napadnu.

Rukovodstvo Odreda i bataljona je smireno i sa iskrenom samokritikom uspjelo da stiša neraspoloženje boraca i da objasni razloge i okolnosti našeg neuspjelog ulaska u ta sela, kao i da su takve pojave sastavni dio svake oružane borbe. Obavezali smo se da ćemo ubuduće, poučeni ovim gorkim iskustvom, u organizaciji i izvršavanju naših borbenih zadataka voditi više brige o obezbjeđenju naših jedinica.

U dugom razgovoru sa borcima i simpatizerima objašnjavali smo da je neprihvatljivo da iskaljujemo svoj bijes prema nedužnim stanovnicima, jer mi nismo osvetnička vojska koja vrši nemilosrdnu odmazdu nad narodom. Ako bismo to uradili na ovom području, neprijatelj bi takve naše postupke iskoristio da i nas prikaže kao neku kaznenu ekspediciju. Objašnjavali smo da moramo biti na visini našeg zadatka i narodu ovih sela strpljivo ukazivati na karakter i ciljeve naše borbe i tako ih pridobijati za borbu protiv zajedničkog neprijatelja. Ovim dogovorom uspjeli smo da sredimo naše jedinice i da pristupimo organizaciji za zaposjedanje sela, koja smo odredili u našem ranije izrađenom planu.

Kada se razdanilo krenuli smo u borbenom rasporedu u pojedina sela. Prilikom ulaska u selo Vukovije, pored ceste, naišli smo na dvije ubijene drugarice i pet drugova. Zastali smo pred tim stravičnim prizorom, ogorčeni na podmuklo ubijanje naših boraca, i dogovorili se da ih sahranimo u zajedničku grobnicu najednom malom uzvišenju. Postavili smo jako obezbjeđenje i dostojanstveno, u tišini, obavili sahranu. U ime Odreda ja sam se kraćim govorom oprostio od poginulih, uz zavjet da ćemo osvetiti njihove živote.*) Nakon obavljene sahrane, krenuli smo u potjeru zaostalih pripadnika zelenog kadra koji su se razbježali. Uspjeli smo da uhvatimo vođu napada, čuvenog zlikovca Muju Bajrića. Kada smo zaposjeli selo

***) Kosti ovih boraca kasnije su prenesene na partizansko groblje Trnovac u Tuzli.**

Gračanicu, održali smo javno suđenje, na kome je Bajrić osuđen na smrt i strijeljan.

Nakon smještaja u Gračanici, na prvom sastanku, razradili smo program rada sa borcima i mještanima. Među borcima i simpatizerima, koji su bili sa nama, još uvijek je vladala potištenost zbog preživljenog zlikovačkog napada i palih žrtava. Stoga smo borcima ponovo objašnjavali da smo mi u ratu, da oko nas vršljaju razne naoružane neprijateljske grupacije i pljačkaši i da moramo biti uvijek spremni na ovakva iznenađenja, prepade i nepredvidive poteškoće. Stoga smo razradili plan borbe i obezbjeđenja i odmah pristupili obilasku i čišćenju terena od ostataka naoružanih grupa. Borci su radosno krenuli na izvršenje dogovorenih zadataka sa željom da i neprijatelju, a i stanovnicima sela, dokažu da ćemo se nemilosrdno boriti protiv svakog ko na bilo koji način pomaže okupatora. Uporedo sa ovim akcijama pristupili smo i organizaciji političke aktivnosti u narodu. Počeli smo organizovati grupne razgovore sa domaćinima i objašnjavati ciljeve i način naše borbe, obavještavajući ih o postignutim uspjesima naših jedinica protiv okupatora i njihovih pomagača.

Nastojali smo da narodu objašnjavamo ko su zelenokadrovci, ustaše, četnici i svi drugi, koji pomažu okupatora i za kakve mračne ciljeve se oni bore. U vezi sa ovim skretali smo im i pažnju da je svako pomaganje ovim grupacijama neprijateljsko djelovanje i da narod i pojedinci, koji vole ovu zemlju i njenu pravu slobodu, ne bi smjeli okupatorskim jedinicama i grupama pružati ma kakvu pomoć i utočište.

Pored ove aktivnosti, radili smo praktično i na prikupljanju hrane i odjevnih predmeta za potrebe Odreda. Da bi sve ove poslove obavljali organizovano i uspješno, formirali smo mjesne narodnooslobodilačke odbore i uspijevali da za odbornike budu, na javnim zborovima, izabrani ugledni domaćini, koji su bili opredijeljeni za ciljeve naše oslobodilačke borbe. Većina tada izabranih odbornika iz svih sela, u kojima se Odred zadržavao, a naročito sa užeg i šireg područja Srebrenika na kome se Odred kasnije našao, ostali su do kraja vjerni narodnooslobodilačkoj borbi i aktivni u obavljanju poslova koji su im povjereni.

U to vrijeme ovakav intenzivan politički rad bio je veoma važan, jer da nismo tako radili, u tim selima, nakon odlaska naših jedinica, nastala bi praznina, neizvjesnost i neobaviještenost, a to bi neprijatelj iskorištavao da unosi zabunu i plaši narod prijetnjama i obmanama. Međutim, našim radom, dostojanstvenim ponašanjem i pažnjom prema stanovništvu, uvjerili smo ih da smo mi is-

tinska narodna vojska, da se borimo za stvarnu slobodu, bratstvo i jedinstvo svih naroda Jugoslavije.

Ovim ciljevima rukovodili smo se u našoj sveukupnoj aktivnosti za cijelo vrijeme kretanja i borbi Odreda u svim mjestima kroz koja smo prolazili i u kojima smo se zadržavali.

Nakon nekoliko dana boravka u Gračanici dobili smo, početkom decembra 1943. godine, naređenje da se pripremimo za odlazak sa ovog područja.

Kada smo se pripremili za polazak, nekoliko pripadnika zelenog kadra, koji su se skrivali u obližnjem selu, pokušali su da nas iznenada napadnu. Sa nekoliko strana su otvorili vatru. Međutim, zahvaljujući ranijem iskustvu, mi smo za sve vrijeme boravka organizovali odgovarajuće obezbjeđenje. Stoga je njihov napad uspješno odbijen, te je među njima bilo i nekoliko poginulih i ranjenih. Na žalost, tada je poginuo jedan naš borac i jedan drug iz sastava rodoljuba - neboraca. Kada smo dobro pregledali okolinu i put kuda treba da krenemo, formirali smo grupe Bataljona i došli u susjedno selo u kome smo se sastali sa bataljonom Odreda, kojim je komandovao Vehid Begić.

Tom prilikom upoznao sam druga Vehida, dobrog čovjeka i razumnog vojnog rukovodioca. Dok smo se zajednički kretali prema Konjuhu, razgovarali smo o našoj borbi, o utiscima za proteklih dvadeset dana boravka u Odredu i o svemu što smo do tada preživjeli. Obojica smo čvrsto vjerovali u konačnu pobjedu i žarko željeli da jednoga dana zajednički učestvujemo i u izgradnji novog socijalističkog društva. Obje želje su nam se ostvarile.

Nakon susreta sa ovim bataljonom zajednički smo krenuli prema Živinicama sa ciljem da se odatle prebacimo preko rijeke Spreče i uputimo preko Konjuha na područje Srebrenika.*)

Borba u Mačkovcu

U drugoj polovini decembra 1943. godine, Odred je iznad Živinica uspješno prešao cestu Tuzla - Kladanj i stigao u selo Omaziće. Tu su bataljoni Odreda dobili zadatak da odvojeno krenu različitim pravcima preko Konjuha i da dođu na zborno mjesto, koje je određeno na jednoj planinskoj livadi iznad Mačkovca, odakle ćemo zajednički nastaviti put prema Srebreniku.

***) O pokretu, borbenim aktivnostima i političkom radu Odreda na putu do Srebrenika i u Srebreniku pisali su drugi saborci, pa nema potrebe da i ja ponavljam te činjenice, jer su se bataljoni Odreda na tom putu, uglavnom, kretali zajednički.**

Naš 3. bataljon dobio je zadatak da krene preko Mačkovca i stigne na zborno mjesto. Na tom putu Bataljon je izveo zasebnu akciju. Naime, 24. decembra 1943. godine smo prije podne stigli na vrh planine iznad Mačkovca. Dan je bio sunčan, ali vrlo hladan, a snijeg dubok. Trebalo je da se spustimo niz vrlo strmu planinu u Mačkovac, da predemo rječicu i nastavimo put do zbornog mjesta. Bili smo za ovo prohladno doba godine veoma slabo obučeni, od puta promrzli i gladni. Neke drugarice su bile skoro bose. Morali smo toga dana stići na odredište. Kretali smo se u manjim grupama, jer smo se klizeći spuštali niz strminu prema jednoj šumovitoj livadi. Najednom, izvidnička grupa daje nam znak da stanemo. Štab Bataljona zaustavi dalje kretanje i side do izvidnice. Na tom mjestu smo u snijegu primijetili tragove telefonskih žica i vojničkih cipela koji su vodili prema jednoj kući u Mačkovcu. Zaključili smo daje tu smještena njemačka stražara i da se vjerovatno pripremaju za odlazak, jer su po snijegu vukli žice telefonskih linija, koje su poskidali sa drveća. Dogovorili smo se da jedna grupa bolje naoružanih boraca, kao izvidnica i prethodnica, pride bliže kući i osmotri da li ima stražara. Ostali dio Bataljona rasporedili smo u manjim grupama na razne strane prema stražari radi lakšeg i organizovanog oružanog napada, ukoliko do njega dode. Drugarice i dio boraca bez oružja ostavili smo podalje.

Štab Bataljona sa izvidnicom približio se kući i dobro osmot~rio položaj. Primijetili smo da nema stražara pred kućom, da su vrata otvorena i da iz dimnjaka izlazi dim. Zaključili smo da u stražari ima vojnika i odlučili da se pet boraca, dobro naoružanih, obazrivo približi i na ugovoreni znak izvrši prepad. Ostalim grupama, koje su bile u pripravnosti, dali smo znak da se što više približe mjestu napada. Kada je završeno opkoljavanje kuće i kada smo vidjeli da još uvijek niko od stražara ne izlazi oružana grupa se približila ulazu i prozorima. Ostali su napregnuto osmatrali i čekali. Najednom su na dati znak dva borca sa uperenim puškama upali u stražaru, a za njima i ostali. Odmah smo pozvali ostale grupe da priđu bliže. U tom napetom iščekivanju iz stražare su, sa uzdignutim rukama i bez oružja, izvedeni jedan njemački oficir, jedan podoficir i dva ili tri vojnika. Zatečeni su za stolom, punim jela i pića, sa odloženim oružjem, bezbrižno se veseleći. Bio je dan uoči katoličkog božića, pa su smatrali da u tom kraju i po takvom vremenu neće naići partizani.

Kada su borci vidjeli zarobljene Nijemce, zaboravili su na hladnoću i umor i grlili su drugove koji su hrabro i bez žrtava izvršili ovaj prepad. U kući smo pokupili oružje, municiju, odjeću i obu-

ću, od koje smo poneke dijelove dali drugaricama, a hranu i piće smo podijelili borcima.

Razgovarali smo sa zarobljenim oficirom, koji se uplašio i molio da njega i ostale ne strijeljamo. Pokazivao je sliku svoje porodice. Mi smo mu objasnili da smo mi regularna vojska i da ćemo ih prema normama naše borbe predati Štabu Odreda na dalji postupak. Pitali smo ga, pod prijetnjom odgovornosti, da li u blizini ima još njemačkih vojnika i da li očekuju da će njima doći smjena ili pojačanje. Objasnio nam je daje trebalo i oni da se uveče povuku u Tuzlu. Za svaki slučaj naredili smo ubrzani pokret prema zbornom mjestu. Zarobljenike smo dobro obezbijedili. Borci su bili veseli i zadovoljni što ćemo doći pred Štab Odreda i ostale bataljone svijetla obraza.

Prije mraka stigli smo na zborno mjesto, podnijeli izvještaj i predali zarobljenike Štabu Odreda. Komandant i članovi Štaba Odreda, kao i borci ostalih bataljona, čestitali su nam drugarski toplo na ovom uspjehu, pa smo zbog toga osjećali se neobično srećnim. Nakon toga smo zajednički krenuli prema Srebreniku, na osnovu naređenja Štaba 3. korpusa NOVJ.

Početkom januara 1944. godine, Odred je prešao preko rijeke Spreče i došao u sela Plane i Brezik i napokon u Srebrenik.

Boravak i aktivnost Odreda u Srebreniku

Najplodniji dio vojno-političke i kulturne aktivnosti Odreda odvijao se na područjima sela Srebrenik, Brezik, Smoluća, Dobrnja, Špionica, Cehaje, Podorašje i ostalih na sektoru prema Posavini i Trebavi.

Osnovni zadatak Odreda, u tom periodu, i na ovom području, bio je popuna Odreda i ostalih jedinica Narodnooslobodilačke vojske u ljudstvu i oružju, formiranje i razvijanje narodnooslobodilačkih odbora kao organa narodne vlasti i najzad organizovanje raznih oblika kulturne i prosvjetne aktivnosti. Uspjesima u radu Odreda na ovom području najviše je doprinijelo veoma snažno patriotsko raspoloženje ogromne većine stanovništva ovih sela, od najmlađih do starijih. U ovim selima duh bratstva i jedinstva dolazio je do punog izražaja u našem svakodnevnom zajedničkom životu. Skoro sva domaćinstva su nam ukazivala toplo gostoprimstvo u svakom pogledu.

Zahvaljujući njihovoj nepokolebljivoj i neustrašivoj odanosti, nije nam bilo teško organizovati uspješnu i razgranatu službu obavještavanja i informisanja prema Tuzli i prema jedinicama Na-

rodnooslobodilačke vojske, koje su prolazile i kretale se ovim područjem na svoje borbene zadatke.

Nije nam bilo teško ni da organizujemo veoma uspješan i raznovrstan kulturni, prosvjetni i politički rad. Sijela, sastanci i konferencije bile su uvijek posjećene i narod je sa velikom pažnjom i zadovoljstvom slušao naša predavanja i vijesti o uspješnim borbama Narodnooslobodilačke vojske kao i naših saveznika, koji na velikim ratištima Evrope uništavaju fašističke armije i lome kičmu fašističke tvorevine.

Posebnu pažnju smo posvetili objašnjavanju suštine i značaja donesenih odluka na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu 29. novembra 1943. godine i naših zadataka koji nas očekuju poslije oslobođenja zemlje na izgradnji socijalističkog društva.

Tokom ovih aktivnosti vladalo je potpuno jedinstvo Štaba Odreda i štabova bataljona prilikom dogovaranja i provođenja zadataka na svim područjima. Odred je u cjelini stekao ugled i poštovanje u narodu kao vojno-politički dobro organizovana jedinica naše narodne vojske.

Vrijedno je da u okviru aktivnosti i postignutih rezultata kažemo daje sa šireg područja Srebrenika veliki broj lica bio zaposlen u Rudniku i Solani »Kreka« i Fabrici sode u Lukavcu. Većina njih je prisustvovala našim konferencijama i sastancima, pa su bili dobro obaviješteni o borbama i uspjesima naših jedinica, kao i o opštoj vojnoj i političkoj situaciji u Jugoslaviji. Mnogi od njih uzimali su i aktivno učešće u tim diskusijama i izvjesnim konkretnim poslovima na terenu. Radi toga su oni vršili uspješan uticaj na svoje drugove na poslu i pridobijali ih kao aktivne simpatizere i pomagače naše borbe. Istovremeno, pojedinci su nas redovno obavještavali o prilikama i raspoloženju radnika u Rudniku i fabrikama.

Naš rad je pozitivno uticao i na mladu generaciju tako da ih je sve veći broj dobrovoljno pristupao u jedinice naše vojske i pomagao nam na ovom području u sakupljanju materijalnih dobara za Odred.

Partijski rad u organizacijama Odreda, bataljona i na terenu je takođe dobro funkcionisao, pri čemu je ispoljavano jedinstvo u svim aktivnostima. Zahvaljujući tome i na području jačanja i omasovljavanja partijskih organizacija i ugleda Partije postizani su značajni rezultati.

Početkom marta 1944. godine delegacija Odreda prisustvovala je Oblasnom partijskom i skojevskom savjetovanju za istočnu Bosnu, koje je održano u Bijeljini.

Ostao mi je iz tog vremena u sjećanju jedan doživljaj vezan za organizaciju kurirske obavještajne službe. Naime, zapazio sam da u Stab Odreda povremeno dolazi jedan vojnik u njemačkoj uniformi - naoružan mašinkom. Zapitao sam komandanta Odreda, druga Omera, koje taj čovjek. Omer me je pogledao blago se smiješeći i rekao da će mi to objasniti drugom prilikom, jer je momentalno zauzet. Shvatio sam da je to tajna i da nije vrijeme da se o tome govori. Kasnije mi je ispričao da se taj vojnik zove Andreas Russ, da je bio aktivni njemački vojnik i da se kao naš simpatizer ponudio, preko određene veze u Tuzli, da obavlja izvjesne usluge za Odred. On je donosio važne informacije, kasnije je stupio u aktivnu borbu u našim jedinicama, pokazao je hrabrost i odanost i dobio čin potporučnika naše Armije. Odlikovan je i Ordenom za hrabrost.

Zahvaljujući svestranoj aktivnosti Odred je u Srebreniku i široj okolini stekao vrijedan ugled i učvrstio vjeru cjelokupnog stanovništva u bratstvo i jedinstvo naših naroda i konačni uspjeh naše oslobodilačke borbe za bolju budućnost nove Jugoslavije. S druge strane, i stanovništvo nas je nagrađivalo svojom neizmjernom pažnjom i svojim aktivnim učešćem u svim akcijama koje smo organizovali i preduzimali. To je omogućilo da se zadržimo dugo na tom području i obavimo značajan dio zadataka, koje je Odred dobivao od Oblasnog komiteta Partije i štabova naših jedinica.

I prije dolaska u Srebrenik Odred je u selima bliže i dalje okoline Tuzle, u kojima se zadržavao i izvodio borbene akcije, razvijao, negdje sa više a negdje sa manje uspjeha, svoju aktivnost na razvijanju političke svijesti o opravdanosti i ciljevima naše borbe, raskrinkavajući lažne neprijateljske propagande i suzbijajući njihove osvetničke prijetnje našim pripadnicima i simpatizerima.

Odred je uspješno i korisno popunjavao prazninu u tuzlanskom regionu, do koje je povremeno dolazilo povlačanjem naših jedinica iz Tuzle u periodu od novembra 1943. do septembra 1944. godine. Da Odred nije formiran, tu prazninu popunili bi neprijateljski elementi, naoružane formacije i grupe okupatora i njegovih pomagača. Oni bi zastrašivali i zlostavljali nedužno stanovništvo, svetili se i odvodili naše simpatizere u svoje jedinice ili na prisilni rad, pljačkali narod i vršili druga zvjerska nedjela i odmazdu. Međutim, Tuzlanski odred bio je i neka vrsta zaštitnice ovom stanovništvu i garancija njegove sigurnosti i oslonca, jer su znali da u okolini Tuzle postoji i vodi borbe Odred kao naoružana jedinica naše Narodnooslobodilačke vojske.

Tuzlanski partizanki odred jedna je od rijetkih jedinica ove vrste, koja je od svog osnivanja u oktobru 1943. godine opstala na svom terenu sve do ponovnog oslobađanja Tuzle u septembru 1944. godine. Tada je iz sastava Odreda izdvojen jedan bataljon za novoformiranu Tuzlansku narodnooslobodilačku brigadu.

Od Odreda sam se rastao u maju 1944. godine, kada sam premješten u 17. majevičku brigadu, na novu dužnost, učestvujući sa njom u borbama za konačno oslobođenje Tuzle septembra 1944. g. Nakon oslobođenja grada postavljen sam za komesara Komande mjesta u Kreki, a komandant je bio Huso Suljetović.

RAIF MUJEZINOVIĆ

TEŠKOĆE NAS NISU NAPUŠTALE

U Tuzlanski NOP odred raspoređen sam od strane Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu. Naime, vraćajući se sa terena Bratunca, gde sam radio kao sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a za srez Srebrenicu i član Okružnog komiteta SKOJ-a za Vlasenicu, u Vlasenici sam od cjelokupnog našeg rukovodstva zatekao samo Cvijetina Mijatovića Maju. Ostalo ljudstvo se već bilo povuklo. Bilo je to, koliko se sjećam, između 8. i 9. decembra 1943. godine. U razgovoru mije Majo ispričao da su u toku prethodne noći neprijateljski tenkovi pokušali da udu u Vlasenicu, ali pošto je cesta bila prekopana nisu uspjeli proći već su se povukli. To je i bio razlog za povlačenje naših snaga. Nakon razgovora o mojim zapažanjima na terenu, Majo mi je, kao sekretar Oblasnog komiteta, predložio da je najbolje da se priključim Tuzlanskom odredu, koji se po njegovim saznanjima nalazio u Bijelom Polju, na području Šekovića, u kojem bi radio sa omladinom.

Postupajući po Majinom prijedlogu, uputio sam se u Bijelo Polje. Tamo sam našao Odred i njegovog komandanta Omera Gluhića, koga sam i ranije dobro poznavao. Objasnio mi je situaciju u kojoj se Odred nalazi u sklopu akcija koje neprijatelj preduzima. Rekao je da je zadatak Odreda da se probije na teren Srebrenika, da će se pokušati ići niz rijeku Spreču, upravo onako kako mi je i Majo objasnio dalji pokret i zadatak Odreda. A dok se ofanziva ne završi, rekao je, da se priključim jednoj četi. Tako je i bilo. Priključio sam se četi u kojoj je komandir bio, koliko se sjećam, Ekber Muftić.

Drugog dana Odred je izvršio povlačenje prema selu Bašigovci i došao do Đurđevika, sa namjerom da se pored Živinica ide dalje prema Srebreniku. Međutim, kod Đurđevika se stalo, jer je utvrđeno da se neprijatelj nalazi u Živinicama, te da je blokirao teren uzvodno uz Spreču. Zato je naređeno da skrenemo prema selu Omazićima. U Omaziće smo stigli u zoru i imali predah. Onda smo izvršili pokret do sela Podgorje. Odatle smo, po drugi put, pokušali da pređemo Spreču, ali opet nismo uspjeli. Povukli smo se prema

Konjuhu i prije zore stigli u selo Bučik, gdje smo razmješteni po kućama radi odmora. Umorno ljudstvo je jedva dočekalo predah.

Uz Odred se tada kretao veliki broj neboračkog stanovništva koje se povuklo iz Tuzle, medu kojima je bilo i mnogo starijih ljudi - kao Hajko Milanović - otac Nataše i Radomira Milanovića, koji su bili u 6. istočnobosanskoj brigadi, zatim Perko Radić, otac Đorda Radića, koji je još 1941. godine stupio u Majevički NOP odred, i drugi. To je, svakako, umanjivalo pokretljivost Odreda, u vrijeme kada mu se neprijatelj stalno nalazio za petama. U ovom pokretu je, usljed iznemoglosti, jer smo se kretali noću po lošem vremenu, izdahnuo Perko Radić.

N'enaviklo na posebne napore, premoreno ljudstvo je pospalo. Vjerovatno je zaspala i straža. Neprijatelj je to iskoristio, približio se i otvorio mitraljesku vatru. Iznenađeni pucnjavom, koja je mnoge probudila iz dubokog sna, iskakali smo iz kuće i panično bježali, suprotno od pucanja - prema jednoj šumi uz uzvišicu. Trčeći, čuo sam kako neko dovikuje: »Ne idite u istom pravcu«, te sam se odvojio od onih koji su bježali ispred mene. Za mnom je išla jedna grupa od oko petnaestak boraca. Izašli smo na jednu kosu, a onda nastavili zapadno od Bučika. Kada je pucnjava umanjena i neposredna opasnost prošla, zastali smo. Niko od nas nije znao gdje se nalazimo, jer niko nije poznavao to područje. Između ostalih, u grupi su bili: Šefkija Selimović, Džemal Kunosić Miko, Ešo Kunosić (kasnije dezertirao sa obuke za avijatičare u Africi i nije se više vraćao u Jugoslaviju), zatim, koliko se sjećam, Ekber Muftić, dok se imena ostalih ne sjećam. Bio je tu i neki Marko, koji je imao brkove, a radio je kao pekarski radnik u pekari Vinka Gregorića u Kreki. Imao je potpunu opremu: pun vojnički ranac, naprtač i na njemu uvijeno vojničko ćebe, na nogama vojničke cokule i pravi vojnički šinjel.

Sjedeći na crnogoričnim granama razmišljali smo šta da činimo, kako da se povežemo sa Odredom. Složili smo se da najprije treba uspostaviti orijentaciju u prostoru, pa tek onda izvršiti pokret. Dok ne pronađemo Odred. Šefkija Selimović je predložio da ja kao najstariji partizan budem voda grupe, što su i svi ostali prihvatili.

Još u toku našeg razgovora, čuo se zvuk sjekire. Bila je to prilika da ostvarimo kontakt sa drvosječom da bismo bar saznali gdje se nalazimo. Ostavivši grupu na tom mjestu, poveo sam sa sobom Ešu i Džemala Kunosića i uputio se prema drvosječi. Vidjevši da se radi o pravom seljaku, prišao sam mu i pitao gdje se nalazimo i da li u blizini ima neprijatelja. Objasnio je da se, koliko se sjećam

nalazimo u blizini sela Poljice, a zatim je rekao daje lijevo od nas jednom kosom u pokretu njemačka kolona, te daje potrebno da mirujemo, a da će on otići kući da nam donese hrane i da prikupi detaljnije vijesti. Zadovoljan razgovorom sa drvosječom, mada uz izvjesnu bojazan da će sve stoje obećao pošteno završiti, vratio sam se sa Ešom i Džemalom u grupu. Odlučili smo da sačekamo seljaka, a za svaki slučaj smo se dogovorili, ako dode do nekih iznenađenja, da se pojedinačno probijemo u pravcu Srebrenika.

Rasporedio sam grupu za slučaj iznenađenja pri susretu sa seljakom, i u određeno vrijeme uputio sam se na zakazano mjesto. Ešo i Džemal su bili zaštitnica. Međutim, radilo se o poštenom seljaku, koji je na vrijeme oprezno prilazio. Donio nam je hrane, veliku kukuruzu, sir iz čabra i crni luk. Rekao je da su njemačke jedinice otišle na Konjuh, uputivši nas da se popnemo na kosu, da se krećemo prema istoku kako bismo došli iznad sela Priluk, odakle je najbliže doći do Spreče, te da se taj put može preći za dva sata. Seljak je djelovao ubjedljivo, pošteno, tako da sam stekao utisak da je iskreno odan stvari NOP-a, onako kako su to bili paori u Sremu kada sam se, 1942. godine, našao u sličnoj situaciji.

Vratili smo se u grupu, ispričali drugovima o svemu što je seljak rekao. Hranu smo podijelili na jednake dijelove, kako se to uostalom u partizanima uvijek radilo. Odlučili smo da krenemo. Tada neko reče da je jedna drugarica bosih nogu, da ne može izdržati hladnoću, a da joj pekar Marko ne dà svoje ćebe da zamota noge. Oni su ga prije toga svi ubjeđivali da joj dade ćebe, ali Marko nije dao. Zato su i tražili od mene kao vođe grupe da mu naredim da to učini. To sam i uradio. Međutim, on se i dalje opirao, ali je na kraju dozvolio da se odsiječe dio ćebeta da bi se drugarica spasila. Tako njegovo ponašanje duboko mi je ostalo u sjećanju kao jedno potpuno naivno ponašanje druga prema drugu.

Prije mraka grupa je krenula prema uputstvima dobijenim od seljaka. Iznad sela smo naišli na partizansku stražu, koja nas je dovela u glavninu Odreda. Tako je, zahvaljujući i nekim slučajnostima, naša grupa prošla bez gubitaka. O svemu tome sam iste večeri obavijestio komandanta Odreda. Tada mi je rekao da je za tu noć planirao prebacivanje preko Spreče, uz pomoć vodiča.

Poslije kraćeg odmora, Odred je krenuo prema Spreči i u blizini »Johanovog mlina« prešao rijeku preko oborene vrbe. Pošli smo u Kiseljak, gdje sam od brata Avde Mujezinovića, koji je tu živio, pokušao da dobijem informacije o stanju na terenu. Međutim, on se tada nalazio u Tuzli, pa smo produžili u Bistarac. Jalu smo prešli preko mosta u Bukinju, potom pošli malo desno i prešli preko

puta Tuzla - Lukavac. Zora nas je zatekla u Dobrnji. Iako veoma umorni, nastavili smo put do sela Brezika. Krećući se danju, tada sam prvi put vidio Odred na okupu. On je tada bio znatno smanjen, jer je u toku šeste neprijateljske ofanzive pretrpio velike gubitke, a iz njega se osuo jedan broj onih koji nisu izdržali napore. Međutim, još uvijek je bilo dosta terenskih radnika koji su izdržali sve nedaće.

Područje Srebrenika je tada bilo oslobođeno, a na istom je Odred trebalo da djeluje vojnički i politički. Za neku veću vojničku aktivnost Odred nije bio osposobljen. Borački sastav činili su pretežno neiskusni ljudi. Starijih, iskusnijih partizana, bilo je malo. Bili su tu: Aleksandar Vokić Aco, Božidar Popović Popac, Slobodan Jošilović Bodo, Rade Perić, i ja. Naoružanje slabo, pretežno puške i pištolji. Bilo je nešto mašinki - šmajsera i nekoliko puškomitraljeza. Međutim, Odred je imao i relativno dobre uslove za politički rad. U njemu se nalazio veliki broj visokoobrazovanih ljudi kao: Nail Begić, profesor, Muhamed Gagić, profesor, Ivo Sunarić, pravnik, Adem Osmanbegović, pravnik, Vehid Begić, pravnik, Muhamed Dusinović, veterinar, zatim Salih Žilić, učitelj, Abdulah Mujezinović: Kadija, Ahmet Šiljić Kadija itd. Tu su bili i partijski radnici: Mustafa Vilović, Antonija Henjel, i drugi, zatim jedan broj predratnih aktivista iz Tuzle: Gojko Škvarica, Asim Omerdić, Ago Mandžić, Rasim Hadžihasanović i drugi. Na terenu se nalazilo dosta boraca, žena i omladinki koji su iz Tuzle za vrijeme povlačenja naših jedinica sklonjeni na to područje. Međutim, poseban politički kapital bio je ugled predratnog uče, sada komandanta Odreda Omera Gluhića. Službujući na tom području, on je stekao ugled kod naroda i veliki broj prijatelja i istomišljenika. To je bila solidna osnova za uspješno političko djelovanje Odreda.

Odred se kretao iz jednog sela u drugo, borci su razmješteni po kućama, a domaćini su obezbjeđivali ishranu. Bilo je određenih priredaba, ali nekog masovnijeg političkog djelovanja u početku nije bilo, osim što su terenski radnici na tome individualno radili. Nisu izvođene vojničke akcije.

Jedan broj starijih partizana, članova KPJ i aktivista, među kojima su, koliko se sjećam, bili Aleksandar Vokić Aco, Škvarica Gojko, Jošilović Slobodan Bodo, Popović Božidar Popac, ja i još neki, je smatrao da Odred treba da intenzivira svoju političku i vojničku aktivnost.

Dogovorili smo se da naše gledanje saopštimo komandantu Odreda. Tako smo i uradili. Tih dana u selu Uroža, u jednom šljiviku, smo pozvali Omera na razgovor. Po dogovoru objasnio sam

mu naše gledanje. On nas je pažljivo saslušao i prihvatio u potpunosti naše prijedloge. Bili smo prijatno iznenađeni razmijevanjem komandanta. Ubrzo su započele dogovorene promjene.

Ubrzo iza toga pozvan sam u Štab Odreda. Saopšteno mi je da Štab posjeduje obavještanje da se u selu Čanići, prema Tuzli, nalaze ustaše, te da je moj zadatak da to ispitam. U pratnju su mi dali dvojicu boraca. Bili su obučeni u odijela ustaške legije. Jedan je bio rodom iz Tuzle, a drugog se ne sjećam. Prihvatio sam se zadatka. Pretresli smo Ćaniće. U jednoj kući smo zarobili ustašu. Mladić i njegova majka su me ubjeđivali da se ne radi o pravom ustaši, već da je stupio u ustaše samo da bi izbjegao odlazak u jedinice van tuzlanskog područja. I za mene je to bilo ubjedljivo, tim prije što sam znao da je takvih slučajeva bilo i prije. Međutim, nije se ništa smjelo prepustiti slučaju, pa smo mladića svezali i poveli sa sobom, ali smo obećali porodici da ćemo ga vratiti nazad nakon što se stvar ispita u Štabu Odreda. Koliko sam bio siguran u svoja ubjeđenja, govori i to što sam im se predstavio pravim imenom.

Nakon dolaska u Štab Odreda, ispričao sam komandantu o čemu se radi. Ustaša je ispitan i nakon što je utvrđeno da su njegovi iskazi tačni, dat mi je da ga otpratim u Čaniće, onako kako sam obećao njegovoj majci. Došli smo do iza Previla, odakle sam ga pustio da ide kući. Sav srećan što se na tome završilo, ustaša je otišao svojoj kući. Za nas je ovakav postupak bio krupna politička propagandna poruka o pravičnosti naše borbe, o tome da se partizani bore za naord, a protiv okupatora i onih koji mu pomažu.

Ubrzo iza ovoga Odred je dobio zadatak da učestvuje u drugom napadu naših jedinica na Tuzlu, tako da za izvođenje nekih manjih akcija na terenu nije bilo vremena.

Iz Brezika je Odred krenuo prema Rasovcu. Tu je ostao Štab, dok je Odred, upućen prema Moluhama. Lijevo krilo Odreda je predvodio Džafer Hodžić i ono je direktno napadalo na neprijateljske bunkere u Moluhama, na prilazima Tuzli, sredina je nastupala pravcem Moluške rijeke - Moluhe, a desno krilo preko njiva i bašta. Došli smo do bunkera, koji su bili prazni. Tu smo se zadržali izvjesno vrijeme, i ne uspostavivši nikakav kontakt u zoru smo se povukli u Rasovac. Narednog jutra došao je u Odred kurir iz vojvođanskih jedinica, koje su napadale Tuzlu sa sjeverne strane. Dato je naređenje da se napad ponovi istog dana.

Nastupali smo danju u istom rasporedu. Neposredno pred bunkerom, smrtno je pogođen Džafer Hodžić. U jurišu na samom bunkeru, ranjen je u dlan jedan mlad borac, rodom iz Tuzle, preživao se Rahmanović ili Abdurahmanović. Na desnom krilu u sto-

mak je ranjen Sepe Žanko, rodom iz Kreke, koji je ubrzo iza toga izdahnuo. U bunkeru je Bodo Jošilović mitraljezom presjekao jednog mladog njemačkog vojnika. Potom je nastalo puškaranje sa drugim neprijateljskim bunkerom koji se nalazio na Pašabunaru. Tada je ranjen u nogu Asim Omerdić. Tako je završen taj dan borbe. Džafera i Sepea smo ostavili mještanima Moluha da ih sahrane. Inače, Džafer je i bio iz Moluha, poginuo je takoreći pred kućnim pragom.

Naveče sam dobio zadatak da uspostavim vezu sa Ozrenskim odredom, koji je napadao na Kreku, sa naše desne strane. Trebalo je da me veza čeka na željeznom mostu na rijeci Jali. Na putu prema mostu pokucao sam na vrata trgovca Zonića, koga sam ranije poznavao, a računao sam da mi nešto može pomoći. Ali, on se nije odazvao. Produžio sam do porušenog mosta. Nikoga nije bilo. Prvo sam čekao, onda i dozivao, ali niko se nije javljao. Vratio sam se u Moluhe i referisao komandantu Odreda. Treći dan u zoru naređeno je povlačenje. Preko Rasovca i Obodnice, ponovo smo došli u Srebrenik. Gubici od nekoliko mrtvih i ranjenih drugova bili su za Odred, koji je tada brojao oko 60 boraca, dosta veliki. Uz to i sam neuspjeh je imao negativnu psihološku posljedicu.

Nastavljajući aktivnost na području Srebrenika, Odred se i dalje pomjerao iz jednog sela u drugo. Održavane su konferencije sa seljacima na kojima je prikazivan prigodan kulturno-prosvjetni program. Uspostavljena je veza sa terenskim radnicima, pa je tako započelo šire političko djelovanje.

Ne sjećam se načina organizovanja i djelovanja partijske i skojevske organizacije u Odredu. Znam samo da je pri četi kojoj sam ja pripadao postojala partijska ćelija od oko 5-6 članova. Sekretar je bio Gojko Škvarica. Inače, većinu Tuzlanskog odreda činila je omladina. Redovno smo održavali sastanke na kojima su objašnjavani ciljevi naše borbe i zadaci omladine i boraca u istoj.

Nakon neuspješnog napada na Tuzlu još više su poremećene, a za kratko vrijeme i prekinute, veze koje su preko Odreda održavane sa snagama NOP-a u gradu. Međutim, jedna slučajnost je uticala na to da se veza ubrzo uspostavi. Naime, u selu Kuge živio je jedan domaćin (zvao se Alija), koji je prije rata radio kao najamni radnik kod moje porodice i rodbine. Komandant Odreda je znao za naše poznanstvo, pa me zadužio da ga na tome angažujem. Alija je prihvatio zadatak, otišao u Tuzlu obavljajući potrebne poslove. Meni je tada donio paket iz Tuzle. Poslije kraćeg vremena u Brezik je, kao veza, došla i moja sestra Muradija. Potom je veza sa Tuzlom nesmetano funkcionisala, zahvaljujući aktivnosti Salke Meškovića

i Mustafe Ibrahimovića, kao dobrih terenskih radnika. Sjećam se, Mustafa je (jedno vrijeme bio hodža u Moluhama) koristio odredbe Kurana koji govore o božijoj jednakosti i pravdi kao oslonac za objašnjenje pravednosti borbe koju partizani vode, lako uspostavljajući kontakt sa religioznim muslimanskim stanovništvom što je, svakako, imalo uticaja i na njegovo opredjeljenje i stvaranje bratstva i jedinstva u borbi protiv osvajača.

Ovakav rad je nastavljen do početka sedme neprijateljske ofanzive. Negdje u tom periodu me je susreo Kadija Siljić, koji je bio u Štabu Odreda, i započeo razgovor. Ističući da on zna koliko sam ja radio u Partiji, da zna da sam bolestan i slično, predložio je da idem u tehniku Okružnog komiteta KPJ u Donji Srebrenik kako bi mi bilo lakše. To je bio za mene neuobičajen razgovor, ali sam prihvatio njegov prijedlog. Poslije razgovora sa komandantom, tako sam i postupio.

U tehnici Okružnog komiteta je radio Esad Kevčić, koji je i rukovodio radom. On je bio jedan rutinirani trgovac iz Tuzle, veoma spretan i okretan za taj posao. Slušali smo vijesti: Moskvu, London i Njujork, što je Esad prekucavao, a onda smo umnožavali na šapirografu i rasturali po terenu. Materijala je bilo dosta, ponajviše iz rezervi koje su u Srebrenik deportovane iz oslobođene Tuzle.

Ispred esesovaca koji su stigli u Špionicu, u okviru svog krvavog pohoda na istočnu Bosnu, izvršena je evakuacija iz Srebrenika. Odred se locirao u Majevičkom potoku, prema Maoči, u blizini Karavlaha. Sa Srebrenikom su održavani povratni kontakti preko trgovca Ševalije, koji nam je, nekoliko puta, donosio po malo hrane a i vijesti.

Nemajući mogućnosti za kretanje i djelovanje, jer su se esesovci stacionirali u Srebreniku i drugdje, Odred je duže vrijeme ostao u Majevičkom potoku. Uslovi boravka i rada bili su veoma teški. Jeli smo bukove pupoljke i razne trave. U nastojanju da se nađe neki izlaz, jedna grupa boraca, na čelu sa Radom Perićem, pomoćnikom komesara Odreda, je upućena da preko Špionice pređe u Sladnu i ispita mogućnosti prelaska cijelog Odreda. Međutim, sa tom grupom izgubljena je svaka veza tako da do prebacivanja Odreda na taj teren nije došlo.

Jednoga dana je iz naše grupe dezertirao jedan borac. Sutra je na glavninu Odreda napao neprijatelj, što je vjerovatno bila posljedica njegove izdaje. Otkrivši blagovremeno nastupanje neprijatelja, glavnina Odreda je izbjegla prema Jasenici. U toj žurbi ostao je Ekber Muftič, ležao je bolestan od tifusa. Esesovci su naišli na njega i zvjerski ga isjekli. Čuli smo njegove jauke.

Preko Jasenice Odred se, do svitanja, izvukao na jedno uzvišenje između sela Zahirovići i Srebrenika, i tu zadanio. Trebalo je ići dalje, naći sigurnije mjesto. U Srebreniku vidimo kako se esesovci šetaju. Trebalo je izvidjeti situaciju u selu Kugama da bismo se tamo uputili. Na traženje komandanta javio sam se dobrovoljno da ispitam ima li u Kugama neprijatelja. Na polasku mi se pridružio i jedan borac, bivši domobranski oficir, koji je bio ranjen u ruku, rekavši da poznaje odbornika i da hoće da od njega pribavi hrane.

Na prilazu selu razdvojili smo se. On je otišao lijevo, da bi što prije došao do odbornika, a ja desno. U prvoj trgovini sam kupio petero jaja i nešto rezanog duvana. Prodavačica mi nije znala reći da li u selu ima ustaša ili esesovaca, a za očaje rekla daje odsutan. Nastavio sam dalje sokakom, koji je bio ograđen tarabama. Odjednom sam čuo komandu: »Stoj, predaj se!« Bili su to esesovci sa uperenim oružjem. Svjesno sam se sagnuo, uhvatio pištolj u ruku, jer sam pušku ostavio u Odredu, i dao se u bjekstvo. Plotun neprijatelja me nije pogodio. U trku sam tijelom probio kroz tarabe i nastavio bježanje kroz voćnjake. Esesovci su me pratili i za mnom pucali. Uz dosta sreće, nekako sam uspio da se dohvatim šume. Trčao sam i dalje koliko sam god mogao, ali ne prema Odredu, jer sam računao da me neprijatelj prati i da tako mogu otkriti njegov položaj. U sumrak sam stigao na ušće dvaju rijeka. Za veću sam znao daje Tinja, a za manju, koja je u nju uticala sa lijeve strane, nisam znao da je potok iz Rapatnice. To sam kasnije doznao. Uspio sam da izađem na brdo i tu pod jednom smrekom sam zaspao. U osvit zore sam nastavio kretanje, ne znajući kuda idem. Tako sam dva-tri dana tumarao tom šumom. Tada susretoh jednog seljaka, koji mi reče da je komandant sa drugovima nedaleko od nas. Pošao sam tamo. Kada su me ugledali, svi su bili iznenađeni. Računali su da sam stradao u pucnjavi, koju su i oni čuli. Ispričao sam im moje nevolje. Tu sam saznao da je poginuo borac koji je otišao odborniku.

Odatle smo nastavili pokret prema Smolući. Uz put je trebalo da, zajedno sa Ismetom Bešlagićem, preuzmem iz sela Kuge profesora Naila Begića, koji je bio baziran kod predsjednika NOO. Idući kroz selo naišli smo na esesovce. Tada je Ismet ranjen u ruku. Razbježali smo se. On je uspio da dođe do svojih rođaka u Smoluću gdje se bazirao. Ja sam se uputio u pravcu sela Potpeć i ubrzo na basao na jednu grupu sa Kojom sam stigao kolonu Odreda.

U toku noći stigli smo u šumu kod sela Smoluće, gdje smo se stacionirali. Tu smo proveli nekoliko dana mirno. Za to vrijeme vršena su potrebna izviđanja, najčešće prema Tinji i Breziku.

Sve se ovo događalo, koliko se sjećam, u prvoj polovini maja 1944. godine, u vrijeme ofanzive jedinica NOVJ na prostoru cijele Majevice. Napad naših jedinica je započeo sa sektora Birač - Ozren prema sjeveru, a glavne borbe su vođene u Loparama, gdje je uništena neprijateljska artiljerija, a na lijevom (zapadnom) dijelu nastupanja naših jedinica, žestoke borbe su vođene na uporištu u selu Humci, gdje je nastupala 16. vojvođanska divizija. Načelnik Štaba Divizije je bio Ilija (ne sjećam se prezimena) sa kojim sam se dobro poznavao još iz Birča. Susreo sam se tu i sa Nikicom (ni njegovog prezimena se ne sjećam), koga sam takode poznavao iz Birča.*

Tog dana u bunkerima je zarobljena jedna desetina esesovaca. Međutim, u predvečerje neprijatelj je izvršio bombardovanje osvojenih položaja iz »štuka«. Sutra je neprijatelj preduzeo kontraofanzivu, tako da su se naše snage morale povlačiti. Na našem sektoru povlačenje je izvršeno preko Jasenica, Potpeća, Sladne, a naredne noći preko Dobošnice na Ozren.

Sa vojvođanskim jedinicama se povlačio i jedan dio Tuzlanskog odreda i terenskih radnika - članova Okružnog komiteta KPJ i SKOJ-a i drugih. Drugi dio Odreda i jedan broj terenskih radnika je ostao u predjelu oko Smoluće. U toj grupi boraca je ostao i komandant Odreda Omer Gluhić, a zadatak im je bio, kako mije Ilija Dilas tih dana pričao, da preko radio-stanice, koja je ostala sa njima, održavaju radio veze sa našim snagama koje su se povukle južno od Spreče.

Povlačeći se preko Ozrena, zadržali smo se, kraće vrijeme, u jednom selu. Ostalo mi je u sjećanju izlaganje Mustafe Vilovića, sekretara Okružnog komiteta KPJ za Tuzlu, o političkoj i vojnoj situaciji. Tada mu je jedan borac iz vojvođanskih jedinica postavio pitanje o tome kakav će biti stav prema Hrvatskoj seljačkoj stranci i njenim vojnim jedinicama u Hrvatskoj. Ne sjećam se konkretnog odgovora, ali mi je bilo neobično da tako nešto pita borac iz Vojvodine. Sjećam se da su tom izlaganju prisustvovali dr Ivo Sunarić, Rafo Mott, Antonija Henjel, Neda Kerec i drugi.

*** Nikica je bio borac 4. crnogorske brigade. Nakon proboja iz pete neprijateljske ofanzive ova brigada je napadala na Kladanj, juna 1943. godine. U tom napadu je Nikica teško ranjen od gelera bombe u predjelu potiljka. Nakon dva-tri dana donesen je, u besvjesnom stanju, u Centralnu bolnicu Vrhovnog štaba, koja se nalazila u konaku manastira Lovnica, u kojoj sam ja obavljao dužnost političkog komesara i intendanta. Za relativno kratko vrijeme Nikica je izliječen. Od tada ga više nisam vidio. Zato se on obradovao našem susretu i u znak zahvalnosti za brigu i njegu koja mu je ukazana, dao mi je jednu englesku košulju, dosta duvana, porciju pekmeza. Prisjećao se svega i o tome pričao sa osjećajem velike zahvalnosti. I meni je ovaj susret bio neobično drag.**

Povlačenje je nastavljeno ispod Ozrena i Konjuha do u Birač. Tu se nalazio Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu, koji me je rasporedio u Kladanjski partizanski odred, ponovo za rad sa omladinom. Bio je to kraj mog druženja sa Tuzlanskim NOP-odredom.

rade perić

U ODREDU IZMEĐU PRVOG I KONAČNOG OSLOBOĐENJA TUZLE

Oktobra 1943. godine nalazio sam se u Bijeljini kao član Sreskog komiteta SKOJ-a. Jednoga dana, negdje sredinom mjeseca, dobio sam poruku da se javim u Okružni komitet SKOJ-a u Tuzli. Kad sam došao, uputiše me drugu Cvijetinu Mijatoviću Maji, sekretaru Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu. U kraćem razgovoru Majo mi objasni da sam raspoređen u Tuzlanski NOP odred, koji je, kako reče, u formiranju, dodavši da su u Štab Odreda imenovani Omer Gluhić, Pero Eraković i još neki. te da se njima javim radi daljeg rada. Nakon dolaska u Štab saopštiše mi da sam postavljen za pomoćnika političkog komesara Odreda, a to je dužnost partijskog rukovodioca.

Tih dana aktivno se radilo na popunjavanju Odreda komandnim kadrom i boračkim sastavom. A situacija je bila takva da je gotovo sve sposobno građanstvo već bilo stupilo u novoformirane jedinice ili, pak, u popunu postojećim, jer je Odred bio posljednja jedinica koja se formirala u oslobođenoj Tuzli. Zato su se - pored izvjesnog broja dobrovoljaca - uglavnom omladinaca, u boračkom sastavu Odreda našli, uglavnom, raniji pripadnici domobrana iz DOMDO pukovnije, najčešće iz Tuzle i bliže okoline. Iako je medu rukovodiocima bilo članova Partije (Adem Azapagić, Svetozar Bujaković i drugi), oni nisu imali nikakvog vojničkog iskustva, stoje svakako bio izvjestan nedostatak. Ipak, formirana su četiri bataljona. Međutim, kod Odreda nije bio slučaj, kao kod drugih jedinica, da se svi prilikom formiranja nadu na okupu, već kako je koji bataljon formiran upućivan je na teren: prema Spreči, Lukavcu, Požarnici i slično, tako da nemam jasnu predstavu o njegovoj ukupnoj brojnosti.

U vrijeme evakuacije grada, Štab 3. korpusa je odlučio da sa Odredom krene oko 150 građana Tuzle, uglavnom rodoljuba, da se Odred o njima brine. Te noći, 10. novembra 1943. godine, kad je Tuzla bila evakuisana, kod zgrade Gradskog odbora, našli smo se Cvijetin Mijatović Majo, Omer Gluhić, Pero Eraković i ja. Tada me

Gluhić poslao u Lukavac sa zadatkom da vidim kakva je tamo situacija. Uputim se tamo na motoru - koji je vozio Ešref Kunosić (kasnije emigrirao). Iz Lukavca je već bila izvršena evakuacija, samo sam zatekao Komandu mjesta koja je takode bila spremljena za pokret. Bilo je to na svega nekoliko minuta pred ulaz Nijemaca. Odmah smo se uputili nazad u Tuzlu. Međutim, već tada me uhvatilo u leđima tako da me Kunosić sa dosta napora jedva dovezao do Tuzle. Kolonu sa Štabom Odreda stigli smo na putu prema staroj Željezničkoj stanici. Drugovi su me stavili na konja, jer nisam mogao hodati, pa sam tako u koloni došao u Vukovije. Bolest me je držala petnaestak dana. U to vrijeme je Odred doživio teška iskušenja u borbama sa zelenokadrovcima u Vukovijama, Gračanici i drugdje. To je imalo veoma negativne efekte, jer pored žrtava koje je Odred imao, došlo je i do osipanja, naročito neboračkog- civilnog dijela građana, koji su se najčešće vraćali u Tuzlu. Nesreća je bila u tome što su ti napadi neprijatelja uslijedili brzo, dok se Odred još nije konsolidovao ni vojnički ni politički. Da je bilo vremena da se Odred malo više vojnički sredi i pripremi, sasvim je sigurno da bi svi ti okršaji sa neprijateljem imali drugačiji ishod. To potvrđuje i činjenica da je u vrijeme šeste ofanzive jedan bataljon Odreda upućen u Šekoviće - selo Strmica, gdje je uspješno vodio borbe sa jednom četom Nijemaca. O tom događaju u narodu je ispjevana i pjesma.

Odred je tada stalno bio u pokretu, izbjegavajući udare neprijatelja. Sjećam se, dok smo bili pod Konjuhom, jedan broj naših boraca je u Mačkovcu zarobio jednu njemačku desetinu koja je uspostavljala telefonsku liniju. Iza toga smo se popeli na Zelemboj - na Konjuhu, i tu smo se sreli sa IH. hrvatskom brigadom i sa Južnomoravskom brigadom.

Potom se Odred našao u Bučiku. Te noći okupili su se Štab Odreda i Okružni komitet KPJ Tuzla. Ujutru krenem da obiđem jedan bataljon, kad nasta pucnjava. Neprijatelj nas je iznenadio i nanio dosta žrtava. Kada smo se iza toga okupili, vidimo da je nestao Muhamed Pandža, koga nam je Štab 3. korpusa predao na čuvanje. Međutim, komandant Odreda ga je ubrzo pronašao skrivenog u jednom grmu, a potom ga je bazirao u nekom selu. Ne znam šta je kasnije sa njim bilo. I u ovoj borbi Odred je imao dosta žrtava. Izvjestan broj ljudi se i osuo. To je bio rezultat nedovoljnog političkog rada, kojeg u uslovima stalnih pokreta i neprijateljskih napada nije moglo ni biti. Težilo se više individualnim radom nešto postići, da se ljudi zadrže na okupu i slično. A u to vrijeme neprijatelj je razvio strahovitu propagandu. Neprijatelj je, između ostalog, iz

Tuzle preko roditelja i rođaka boraca, slao objave borcima sa garancijom da se mogu bezbjedno vratiti u Tuzlu. To je imalo značajnog efekta na neke borce, pa čak i Skojevce, koji su napustili Odred.

Dolaskom Odreda na područje Srebrenika, početkom januara 1944. godine, situacija se bitno izmijenila. Stanovništvo je bilo raspoloženo za NOP, što je stvaralo osnovu za organizovan politički rad, kako u Odredu tako i na terenu. Izvršena je reorganizacija Odreda, a i neke kadrovske promjene. Između ostalog, umjesto Pere Erakovića, za komesara Odreda je postavljen Meša Selimović. U Odred su stupali novi dobrovoljci sa tog područja a vršena je i mobilizacija u nekim selima (Tinja, Obodnica, Podorašje itd.). U to vrijeme, polovinom januara 1944. godine, Odred je učestvovao u napadu naših jedinica na neprijateljske snage u Tuzli. Tom prilikom je imao nekoliko poginulih i ranjenih boraca, ali sve to nije zaustavilo proces njegove dalje konsolidacije. Krajem februara 1944. godine, našao sam se u grupi delegata koja se uputila u Bijeljinu na savjetovanje komunista istočne Bosne. Tih dana me, sjećam se, pozvao drug Majo i u razgovoru uputio oštru kritiku za stanje u Odredu. U povratku sa savjetovanja upućen sam na srednji partijski kurs u Vlasenicu. Na njemu su, između ostalih, bili Jovica Lazarević, Mustafa Sabić i drugi. Međutim, pošto je zaprijetila sedma neprijateljska ofanziva povukli smo se u Trnovu, odakle sam preko Jelice došao u Jasenice. Tu sam susreo Miloša Zekića, komandanta 27. NOU divizije, koji mi je dao naredbu Štaba Divizije za Odred. Tako sam se pred početak sedme ofanzive ponovo našao u Odredu.

Ispred esesovaca (pripadnici 13. SS »Handžar« divizije) Odred se iz Srebrenika povukao u Ljenobud. Pod navalom nadmoćnih neprijateljskih snaga, Odred se stalno povlačio. Neprijatelj nas je tukao i artiljerijom. Ozbiljno se postavilo pitanje ishrane, jeli smo bukov list. U takvoj situaciji Odred je ponovo zahvatilo osipanje boračkog sastava, tako da se brojno stanje znatno smanjilo. Dok smo tu bili dođe čovjek iz sela Avdibašića i moli me da mu pustim sina jedinca koji je imao svega 16 godina. Pustio sam ga. Pukom slučajnošću ja ću se kasnije, ponovo sa njim susresti.

Dok smo bili u selu Rašljani u Odred dođe grupa od oko 20-25 ranjenika i tifusara. Odlučimo da ih smjestimo u selo Babunoviće. Preko noći pređemo preko Špionice i drugih sela i dođemo u Babunoviće. Ujutro, borci počeli da čiste oružje. Odjednom poče jaka pucnjava sa svih strana. Svi se razbježasmo u obližnju šumu. Kad je pucnjava prestala, izađem ali nema nikoga. Pred veče naiđem na Sulju Azapagića, referenta saniteta Odreda, a potom i

Pantu Neškovića. Krenemo dalje, tražeći Odred. U noći zakucamo na vrata jedne kuće. Domaćin nam otvori. Ispriča nam da mu je jedan sin u esesovcima koje je pred nama psovao. Obeća da će nam pomoći da pronađemo Odred. Tako je i bilo. Nakon nekoliko dana preko njega smo došli u Odred koji se nalazio u jednom selu blizu Srebrenika. Bilo je to oko 1. maja 1944. godine. Tih dana je pošla u selo patrola, u kojoj su bili Ahmet Šiljić Kadija, Rizo Morankić zvani Trobeg i još jedan borac, da pribavi nešto hrane. Naiđu na patrolu esesovaca. Tada je Kadija poginuo, a Rizo je ranjen kroz usta i kao takav uhvaćen i upućen u logor u Zemun. Kasnije je uspio da pobjegne, prepliva Savu i dode u Odred. Inače, Ahmet Sljivić Kadija, učitelj iz Gračanice, je bio divan drug i komunista. U ophođenju pristupačan i taktičan. Cijenjen i vrlo ugledan među borcima. Zato smo ga svi žalili.

Neprijatelj je pojačavao svoj pritisak, stalno pratio i napadao Odred. Nastala je veoma teška situacija. Osipanje se nastavljalo, tako da se Odred iz dana u dan sve više smanjivao. Trebalo je nešto preduzeti da bi se Odred održao. Jer, u naređenju Štaba 27. divizije, stajalo je da se Odred održi na teritoriji Srebrenika, a ukoliko to ne bude moguće da se poveže sa Majevićkim odredom.

Jednoga jutra, dok smo se nalazili negdje kod Potpeća, razgovarali smo u Stabu Odreda, uz prisustvo članova OK KPJ za Tuzlu. Ispostavilo se da samo Božidar Popović Popac i ja znamo put za Majevicu. Zbog toga, pošto Popac objektivno nije mogao da krene, odrede mene da krenem na Majevicu radi uspostavljanja veze sa Majevićkim odredom. Uzmem dvojicu boraca: Jakuba Joldića iz Obodnice i Nuragu, čijeg se prezimena ne sjećam, iz Osoja. Prvu noć smo prenoćili u Osoju - kod Nurage, a sutra veče nastavimo put. U Obodnici smo naišli na neprijateljsku patrolu, pa smo bili prinuđeni da se vratimo u Osoje. Iza toga oko mjesec dana sam se nalazio na prostoru Osoje - Obodnica - Mujezinovića dolovi. Joldić se prilikom ponovnog pokušaja da dode do kuće susreo sa neprijateljskom patrolom, tako da je bio prinuđen da prede u ilegalnost. A Nuraga se razbolio i ostao kod kuće. Pokušavao sam da se preko Nuragine braće i drugih saradnika NOP-a prebacim na Majevicu, ali u tome nisam uspio. Nailazio sam na raznovrsne opasnosti, na četnike iz Crnog Blata i slično, a esesovci su me tražili potjernicom na ime Radić Pero. Nisam stradao, zahvaljujući tom narodu koji me skrivao od neprijatelja.

Preko Jakubovog brata, Mehmeda Joldića, uspostavio sam vezu sa Jakubom. Pošto nismo uspjeli da se prebacimo na Majevicu, trebalo je da se vratim u Odred iako nismo znali gdje se nalazi.

Odlučimo i uputimo se njihovoj sestri u Tinju. Odatle nas njen muž odvede u Gavranovac, gdje se tada nalazio Odred. Međutim, tu se nalazila jedna do dvije desetine boraca sa radio stanicom da po zadatku Štaba 3. korpusa rade na obavještavanju, dok je veći dio pošao sa vojvođanskim jedinicama. U grupi su bili: Omer Gluhić, Nebojša Spasojević, Boško Popović Popac, Rasim Jogunčić, Jusuf Mukić, Ilija Đilas koji je radio na radio stanici, Ivan Rižovski kao terenski radnik, Miljo Marković i još nekoliko boraca. Pozdravim se sa drugovima, ali vidim neka hladna atmosfera. Pitam Popca o čemu se radi. Reče mi da je zbog mog jednomjesečnog odsustva iz Odreda partijska ćelija donijela Odluku da me razduži dužnosti zamjenika političkog komesara, jer su mislili da sam dezertirao. Međutim, kada sam objasnio komandantu i drugovima o čemu se radi, oni su to prihvatili i stanje je postalo normalno.

U to vrijeme neprijateljska ofanziva je počela da jenjava. Odred se prebacio u Smoluću. Iz opreznosti smo svaku noć mijenjali mjesto boravka. Narod nas je dobro primio. Već tada su pojedinci koji su ranije dezertirali (iz Odreda ili iz drugih jedinica), počeli da nam prilaze. Tada je počelo osipanje i 13. SS divizije, tako da je Odred sve više rastao. Veoma značajnu ulogu u tome odigrao je Miljo Marković iz Smoluće, član Partije i terenski radnik, koji ih je dovodio u vodovima. U takvoj situaciji postavilo se pitanje kako sve njih prihvatiti i uključiti ih u Odred. Održavali smo sa njima sastanke na kojima smo im objašnjavali suštinu naše borbe, zatim snio vršili provjere: onih za koje smo utvrdili da su počinioci zločina smo se oslobađali, a ostale smo zadržavali u Odredu. Naoružanje smo dijelili svim borcima.

U to vrijeme vratila se iz srednje Bosne 18. hrvatska brigada, a sa njom i izvjestan broj kadrova - omladinaca koji su učestvovali u radu Kongresa USAOJ-a. Među njima su bili: Mišo Vokić, Sreten Lopandić, Mićo Rakić i drugi. U to vrijeme došli su u Odred Smit i Mesing, koji su u toku šeste ofanzive dezertirali. Zadržani su do dolaska Oblasnog komiteta KPJ, kada je formirana posebna komisija koja je utvrdila njihovu odgovornost, pa su kasnije osuđeni na smrt strijeljanjem.

Odred je naglo brojčano rastao, a naročito se broj naoružanja povećavao. Bio je u veličini jednog bataljona, tako da smo već tada mogli formirati čete. Dok smo bili u Šikuljama dođe nam žena Milana Lisice i reče da u Lukavcu nema neprijateljskih jedinica. Pošto tu komandanta Gluhića nije bilo, jer je on u to vrijeme obilazio punktove za vezu sa Tuzlom, Lukavcem, Srebrenikom i slično, Boško Popović Popac, Nebojša Spasojević i ja se dogovorimo da

Odred usmjerimo ka Lukavcu radi njegovog zauzimanja. Bilo je to negdje početkom septembra. Krenemo u dvije kolone: jedna preko Turskog Lukavca a druga pored katoličke crkve, sa ciljem da se spojimo u gradu. Ušli smo bez otpora. Prvo smo otvorili magacine hrane i podijelili je narodu.

Štab Odreda je smješten u Lukavcu Fabrici. Međutim, ubrzo je Odred upućen u Turski Lukavac radi obezbjeđenja puta i prihvatanja ljudstva iz zelenog kadra. Odred je tada bio veoma brojan. Tih dana je jedan broj boraca iz Odreda prešao u 16. muslimansku brigadu.

Pred oslobođenje Tuzle upućen sam sa jednom četom u Gnojnicu radi formiranja novog bataljona Odreda, za čijeg je komesara određen Ahmet Ibrahimagić (kasnije je poginuo kao komesar bataljona u 21. brigadi), te zbog toga nisam bio sa Odredom prema Tuzli. Međutim, ubrzo iza toga, Popac i ja smo pozvani u Štab 27. NOU divizije, gdje nam je saopšteno da kao komandant i komesar bataljona idemo u novoformiranu 21. brigadu. Rečeno nam je da proberemo jedan bataljon boraca iz Odreda. Sjećam se, iza toga se Odred postrojio u Bukinju. Tada je već komandant bio Mehmedalija Hukić. Izdvojili smo jedan bataljon boraca i sa njim prešli u 2J. brigadu. To je bio kraj našeg boravka u Tuzlanskom NOP odredu.

MAHMUT MEŠKOVIĆ MAŠAN

MOLUHE SA OKOLINOM I TUZLANSKI PARTIZANSKI ODRED

Rudarsko-solarsko naselje Moluhe bilo je centar rudarsko-industrijskog basena Kreka. Moluški proletarijat se rano opredijelio za revolucionarni radnički pokret. Znajući za to, ustaške vlasti su još od aprilskih dana 1941. godine svoje akcije (pretrage terena, kuća, hapšenja i deportovanja) usmjerile na Moluhe i okolinu. Tada su uhapšeni mnogi aktivisti: Mitar Trifunović Učo, Albin Herljević, Enver Šiljak, Rudolf Vikić, Memo Suljetović, Vojo Knežević, Frida Laufer, Ahmed Ahmedić i mnogi drugi. Međutim, ovi i drugi postupci ustaških vlasti nisu pokolebali Molušane. Odlučno su stali na stranu svojih drugova i susjeda i onih društvenih snaga koje su u tim teškim danima, pod vodstvom KPJ i SKOJ-a, vodile organizovanu borbu za oslobođenje od okupatora. Između ostalog, jedan broj Molušana i drugih drugova je uhodanim vezama i kanalima otpreman u partizanske jedinice, a najveći broj ih je stupio u redove jedinica NOV u vrijeme prvog oslobođenja Tuzle.*)

Iako broj boraca iz Moluha i okoline u Tuzlanskom odredu nije bio naročito velik, ipak je opredijeljenost i vezanost većine stanovništva Moluha i okoline za NOP imala određenog uticaja na formiranje i djelovanje Tuzlanskog partizanskog odreda. Naime, u ljeto 1943. godine, u vrijeme pojačane političke diferencijacije među širokim narodnim masama, vojno-političko rukovodstvo NOP-a je pojačalo partijsko-političku aktivnost na području Srebrenika i prema Lukavcu i Tuzli, sa ciljem da se pripremi teren za dolazak naših jedinica. Na tom području, naseljenom pretežno muslimanskim življem, nalazila se Hadžiefendićeva DOMDO legija sa sjedištem u Crvenom Brdu (Muslimanska Jasenica). Njen komandant na tom terenu bio je Muhamed Gagić, ugledni profesor tuzlanske Gimnazije. Zahvaljujući njemu i još nekim aktivistima sa terena Srebrenika, kakvi su bili Ibrahim Fejzić, Mehmedalija Mujedino-

***) O tome više vidi »Moluhe u narodnooslobodilačkoj borbi«, Edicija »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji«, knjiga 3, Tuzla, 1987. g. strana 652-679.**

vić i drugi, ova kvislinška formacija je od samog početka imala prilično tolerantan odnos prema pripadnicima NOP-a. Uticaj na ljudstvo u legiji, između ostalih, imali su aktivisti KPJ i SKOJ-a Moluha, a naročito Salko Mešković, koji je u ovim ljetnim mjesecima 1943. godine, kao partijski radnik na ovom terenu, bio zadužen i za diferencijaciju u legiji.

Nakon dolaska naših jedinica na teren Srebrenika sredinom septembra 1943. godine, radi učešća u borbama za oslobođenje Tuzle, Gagićeva jedinica, koja je tada brojala oko 120 ljudi, napušta to područje i povlači se prema Podorašju i drugim selima bliže Lukavcu i Tuzli, tako da se krajem septembra 1943. godine našla na liniji Tinja - Lipnica - Osoje - Obodnica. I dok je neprijatelj računao na lojalnost i saradnju ove formacije u svojoj odbrani Tuzle, preko njenih položaja nesmetano su prošle jedinice Majevičkog odreda za Lukavac,*) 16. muslimanska, 6. istočnobosanska i 2. krajiška brigada za Tuzlu. Osim toga, naše jedinice su, preko mreže aktivista, dobile značajne informacije o snazi i rasporedu neprijatelja, a pojedinci su im poslužili kao pouzdani vodiči.

Drugog dana borbi za Tuzlu, 1. oktobra 1943. godine ujutro, na raskršću iznad gornje Lipnice i Rasovca, ova formacija je posredstvom Salke Meškovića predata komandantu 17. divizije Gligi Mandiću,'čime je i zvanično postala partizanska jedinica. Odmah je upućena na položaj prema Grabovici kao zaštitnica 2. krajiškoj brigadi koja je napadala na Gradinu. Sa njima je otišao i Ibrahim Nurkić iz Tušnja. Ova jedinica će kao bataljon ući u sastav novoformiranog Tuzlanskog odreda.

Dok je još trajala borba za grad, na Moluhama je formirana Komanda mjesta Kreke i partizanska straža. Za komandanta je postavljen Salko Mešković.

*

* *

Oslobođenjem grada ostvario se davnašnji san radničke klase tuzlanskog basena. Sve je na nogama - staro i mlado. Ni tuga i žalost za izgubljenim drugovima i drugaricama nije mogla da spriječi erupciju radosti i veselja. Sve je svježe od krvavih borbi. Od Pašabunara do Pazara ostali su mrtvi neprijateljski vojnici - među kojima je bilo dosta i Nijemaca, ali i naših drugova i drugarica.**)

***) Sjećanje Esada Salihspahića Moše dato autoru. Naime, Mošo se te noći kao borac Majevičkog odreda susreo sa Salkom Meškovićem i Muhamedom Gagićem.**

****) Tek stvorena partizanska straža Komande mjesta Kreka sahranila je sve izginule naše borce ali i neprijateljske vojnike.**

Po gradu se nalaze rastureni ostaci vojnog oružja i oruđa. Borci jure svojim rođacima i drugovima. U Moluhe je, između ostalih, stigao i Ramo Uzeir Mešković, komandir čete u 16. muslimanskoj brigadi. Priča okupljenom narodu o borbama koje je njegova jedinica vodila za Ilinčicu i oko Željezničke stanice, jer je njegova četa imala zadatak da zauzme »Stok« i oslobodi zatvorenike. Iz ilegalnosti i anonimnosti izlaze brojni aktivisti KPJ i SKOJ-a - rudarsko-industrijski radnici - i u slobodnoj Kreki na sastancima govore, predlažu, pokazujući spremnost da izvrše svaki zadatak. Već 3. oktobra u Kreki je održan zbor radnika, a zatim i u Tuzli zbor građana. Kao što je poznato, zbor je prekinut zbog prodora neprijatelja prema Bukinju. Većina građana, sposobnih za borbu, se odmah uključila u naše jedinice. Upućeni su na front prema neprijatelju. U koloni znanih i neznanih rudara-solara, industrijskih radnika i drugih, primijetih Hamida Kanića, Mehmeda Kurbašića, Ibru Meškovića i druge, a sa njima i Juru Keroševića.

Međutim, brz i nepredviđen odlazak većine rukovodilaca aktivista NOP-a u jedinice NOV nije izmijenilo redoslijed zakazanih zborova po naseljima i selima s terena Moluha, Kreke i okoline. Tako je 4. oktobra u zakazano vrijeme, pred kućom Hane Meškovića, održan zbor radnika i omladine sa terena Moluha i okoline, kojem su prisustvovali i stanovnici sa šireg terena Kreke i okolnih sela, kao i iz drugih mahala Tuzle. Dok je Salko Mešković govorio prisutnima o potrebi stupanja u jedinice NOV i POJ, nadomak Moluha, na prostoru Bukinja, naše jedinice su vodile teške borbe protiv neprijatelja. Istovremeno, partizanska straža je sječom velikih hrastova napravila barikade kod Suljetovića kuća, a grupa minera - rudara pripremala se da izvrši miniranje mosta na Moluškoj rijeci, u neposrednoj blizini bolnice u Kreki. Zbor je za kratko prekinut usljed mitraljiranja neprijateljskog aviona koji je nadlijetao taj prostor. Sve je to doprinijelo veoma masovnom stupanju dobrovoljaca za odbranu grada. Brojna kolona dobrovoljaca, od kojih su neki dobili i naoružanje, uputila se prema Rasovcu. U koloni su Hasan Ribić, Ljubo Kosteljić, Kadila Karić, Alosman Horozić i drugi tek stasali mladići, zatim djevojke koje su uniformisane u mušku odjeću, umjesto dimija, djelovale veoma neobično. Iste večeri u Rasovcu je održana konferencija kada se ovoj koloni priključio i veći broj Rasovčana. Ujutro, 5. oktobra 1943. godine, ova neobična kolona boraca - dobrovoljaca je pjevajući preko Piskavice i Tušnja stigla do Vatrogasnog doma, gdje se nalazilo naše rukovodstvo, na raspored u jedinicu. Odatle su, zajedno sa brojnim drugim Tuzlacima, raspoređeni pretežno u 2. krajišku brigadu. Sljedećih dana

takvi zborovi su održani u Lipnici, Dobrnji, Planama, Bukinju, Miladijama i Mosniku, kao i po prometima Rudnika i Solane. Sa svih ovih zborova regrutovani su novi borci za jedinice NOV.

Pored omladine koja je stupila u operativne jedinice, veliki prilog odbrani grada dala je partizanska straža, sastavljena pretežno od starijih ljudi - rudara, solara i industrijskih radnika sa terena Moluha, Lipnice, Bukinja, Miladija, Mosnika i Tušnja. Ti ljudi su se spontano prijavljivali od početka borbi za Tuzlu za one poslove koje na terenu mogu uspješno obaviti, a isticali su se i u agitaciji za NOP. Kada se saznalo da Nijemci nadiru prema Bukinju, ova rudarska partizanska straža, sa potrebnim eksplozivom i alatom, raspoređena u dvije grupe od po 20 ljudi, isturena je na dvije osjetljive tačke na prilazima Kreki. Jedna grupa je upućena prema Miladijama a druga prema Bukinju, sa zadatkom da postave vještačke prepreke na putu i minira mostove, što su one uspješno i izvršile.*)

Nakon odbacivanja neprijateljskih snaga prema Lukavcu, Komanda mjesta i partizanska straža se definitivno konstituišu. Za zamjenika komandanta Komande mjesta određen je Tomas Lebeničnik, radnik, a za komesara Sveto Bujaković, činovnik. Tu su bili Drago Dorn, činovnik, te Džafer Hodžić, radnik, komandir partizanske straže itd. Poslije organizacionog sređivanja, Komanda mjesta uspješno obavlja svoje poslove: nastavlja mobilizaciju novih boraca, vrši rekviziciju i konfiskaciju hrane i odjeće za jedinice NOV, brine se o snabdijevanju porodica drugova koji su stupili u jedinice, koordinira rad sa NOO Kreke i okolnih sela, sa susjednim komandama mjesta u Tuzli i Srebreniku, izvršava zadatke dobijene od Štaba Korpusa i štabova drugih jedinica, otkriva i hapsi skrivene pripadnike neprijateljskih formacija itd.

Nakon opredjeljenja rukovodstva NOP-a za napuštanje Tuzle, partizanska straža Kreke obavlja značajne zadatke: miniranje zaostalih postrojenja na objektima Kreke - rudarskih jama, Solane, Spiritane, Termoelektrane i drugim pogonima i radionicama, izvlačenje zaostalih količina soli iz Solane u Srebrenik, mobilizaciju volovske zaprege sa terena Kreke, Moluha i okoline radi evakuacije hrane i ratnog materijala itd. Desetog novembra, u popodnevnim časovima, saznali smo i pravac povlačenja: sjeverno od Moluha prema Srebreniku. A povlačiće se članovi NOO, skojevsko jezgro sa aktivistima SKOJ-a i USAOJ-a, Odbor AFŽ-a, te porodice

***) O tome vidi u knjizi Glige Mandića »17. istočnobosanska udarna divizija«, Beograd, 1976, str. 56.**

i pojedinci - saradnici NOP-a. Prilikom povlačenja iz Tuzle i Kreke noću 10/11. novembra 1943. godine, najveći dio Komande mjesta i rudarske partizanske straže, sa svojim komandirom Đaferom Hodžićem na čelu, kao i komora koja je vozila razni materijal iz magacina Solane, Kreke, Spiritane i rudarske zadruge, po naređenju, povlači se južno od Tuzle i ulazi u sastav Tuzlanskog partizanskog odreda, koji je u međuvremenu bio formiran. U njoj je bilo oko 60-80 boraca starih rudara i solara, već tada isluženih i bolesnih od teškog rada u jamama i kraj solarskih kazana.

Spakovali smo našu skromnu komoru od dvije volovske zaprege sa prikupljenim ratnim materijalom, opremom i hranom od nekoliko vreća i nešto soli - sve što se našlo u dva magacina koja su bila u Moluhama. Pred sam polazak Salko Mešković je dobio preko kurira poruku da hitno pođe na sastanak u Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu u osnovnu školu Dubrave. Po dogovoru sa njim ostali smo da čekamo da se on vrati, pa da onda krenemo. Međutim, duboka noć i hladnoća pritiska sve, a naročito sitnu djecu, a Salke Meškovića nema. Isturili smo stražu na brijeg iznad Solane i na Galibovo brdo, i tako dočekasmo jutro. Tada smo donijeli odluku da krenemo prema Lipnici - kući aktiviste Salke Imamovića. U koloni su žene, djeca, aktivisti (Husein Mešković, Ibrahim Hurić, Suljo Jahić, Salih Ahmedbašić i drugi). Kada smo bili pri vrhu Ciljuga, oglasio se njemački mitraljez iz pravca Moluha i počeo da tuče po nama. Sva sreća da smo brzo stigli na put za Delića rijeku koji je zaštićen brijegom. Tako smo izmakli mitraljeskim rafalima. U Muslimanskoj Lipnici zatekosmo brojne izbjeglice sa terena Moluha i okoline. Tu su i odbornici NOO: Salko Imamović, Zejćir Dadanović, Mujo Sadiković, Malkočević i drugi aktivisti NOP-a sa terena Lipnice. Tu je izvršen smještaj izbjeglih porodica po kućama. Tek oko ponoći 11/12. novembra došao je Salko Mešković, ispričavši nam na koje je sve prepreke nailazio. Rekao je, između ostalog, da mu je od njemačkog rafala stradao konj tako da je došao pješice i slično. Bilo je očigledno da smo mi bili posljednja partizanska grupacija koja je napustila Tuzlu.

Dolaskom neprijateljskih snaga u Tuzlu i Kreku, stvorena je nova politička situacija. Radi nastavka političke aktivnosti za NOP prije svega su bila značajna saznanja o rasporedu i namjerama neprijateljskih jedinica, jer je od toga zavisilo u kom pravcu ćemo krenuti i kakve mjere éèmo preduzimati. U vezi s tim, šaljemo naše aktiviste u Obodnicu, Osoje, Dobrnju i Plane. U Moluhe smo poslali radi izviđanja situacije Džemu Softića. Neko ga je izdao Nijemci-

ma, koji su ga vezanog odveli u nepoznatom pravcu i ubili. Nakon nekoliko dana od našeg povlačenja iz Moluha došao je Hasan Mešković, koji nas je izvijestio o sudbini Džemala Softića, zatim o pretresu kuća od strane ustaša, i uopšte o situaciji u Moluhama i okolini.

Na osnovu prikupljenih informacija i procjene novonastale situacije, na sastanku aktivista NOP-a sa terena Moluhe - Lipnica, održanom u kući Salke Imamovića, odlučeno je da se NOO (Fehrat Hodžić, Pašan Ahmedbašić, Mehmed Rahmanović i dr.), zatim skojevsko jezgro sa aktivistima SKOJ-a i USAOJ-a i Odbor AFŽ-a vrate sa izbjeglim porodicama na okupirani teren Moluha, gdje će u novim uslovima nastaviti svoje djelovanje. Na teren sjeverno od Tuzle dogovoreno je da idu Salko Mešković i Mustafa Ibrahimović., moluški hodža, sekretar NOO, kao i da tamo bude smještena Kaduna Mešković sa troje sitne djece, s tim da se po potrebi kreću i na okupiranom terenu Moluha - Rasovca - Lipnice - Dobrnje - Plana. Vezu između NOO i organizacija kao i aktivista NOP-a na ovom terenu sa Salkom Meškovićem i Mustafom Ibrahimovićem održavaće Mahmut Mešković. Na sastanku je takođe dogovoreno da se jedan dio opreme (pisaća mašina i šapirograf i nešto oružja i municije) prenese u štalu Pašana Aličića, u šumu Odore, u blizini Ratiša, a da se drugi dio prebaci u Komandu mjesta Srebrenik kod Mehmedalije Mujedinovića. Dogovoreno je da se, najvažniji je to zadatak, izvrši mobilizacija novih boraca radi stvaranja partizanskog bataljona sjeverno od Tuzle - Kreke, koji će izvršavati potrebne zadatke na ovom terenu, a biće u sastavu Tuzlanskog partizanskog odreda, koji je, kako je rečeno, upućen na borbene zadatke južno od Tuzle. Nakon analize ukupne situacije, zaključeno je da aktivisti idu na ranije određen teren, jer će to biti korisnije nego da ih odmah sakupimo u taj novi bataljon. Aktivnost treba usmjeriti na sela sjeverno od Moluha i Lipnice, od Obodnice, Osoja i Tinje, prema Breziku i Srebreniku, jer je tamo diferencijacija među stanovništvom još uvijek u toku. Na kraju sastanka precizirane su i kuće gdje aktivisti NOP-a mogu ostavljati poruke za sastanke ili obavijesti o ljudima i događajima, a naročito o pokretima neprijateljskih jedinica i patrola prema ovom terenu. U Moluhama su te kuće Hane Mešković i dućandžije Hašima Šehića, u Rasovcu Bego i Sena Zonić, u Lipnici Salko Imamović i Zejćir Dadanović, u Osoju Mujo i Derviš Muminović, u Tinji Mujo Brašnjić, u Dobrnji Rašid Džambić i Ahmed Omeraga Kišić, u Planama Muharem Ćatić, Muhamed Strašević i Ešefa Kušljugić, u solani Mujo Suljetović, u Jasicima Božo Peranović itd.

Novembar 1943. godine ostao mi je u sjećanju po brojnim obrtima situacija i nepredviđenih događaja kojima smo se morali prilagođavati i koji su nam otežavali rad i bili velika prepreka da brzo i blagovremeno ispunjavamo zadatke, koje smo, na pomenutom sastanku u Lipnici, postavili pred našu grupu aktivista. Krizne situacije i nepredviđeni događaji kao da će nam određivati sve naše zadatke vezane za Tuzlanski odred.

Sredinom novembra naša grupa aktivista, na čelu sa Salkom Meškovićem, našla se na terenu Obodnice, Mnogi mještani poznavali su Salku kao partizanskog terenskog radnika koji je dolazio i ranije sa Muhamedom Gagićem i drugima, jer su mnogi od njih pripadali legiji komandanta Gagića. Osim toga, tradicionalno su postojala lična i familijarna poznanstva između starih Molušana i Obodničana, a moluški hodža Mustafa Ibrahimović je svima bio dobro poznat. Sve je to govorilo da je pomjeranje centra naše djelatnosti u Obodnicu sasvim opravdano i da će dati odgovarajuće rezultate na planu stvaranja ovog bataljona Odreda. Ali, ni neprijatelj tada nije mirovao. Usmjerio je aktivnost na formiranju zelenog kadra. Zato smo organizovali konferencije da bismo raskrinkali takve neprijateljske namjere i ljudstvo okrenuli u bataljon umjesto u zeleni kadar. Tako je održana veoma uspješna konferencija u Obodnici, na kojoj su govorili Salko i Mustafa, a potom smo sa istim zadatkom krenuli u Avdibašiće. Tu smo zanoćili u jednoj kući u razgovoru sa domaćinom, a zatim ostali i na spavanju. U toku noći, neko je ušao u sobu u kojoj smo spavali i saopštio nam da se neki ljudi spremaju da nas likvidiraju. Odmah smo ustali, uzeli oružje i onako bunovni upali u susjednu sobu gdje se nalazilo 10-15 naoružanih ljudi, koji su nam spremali neku vrstu zelenokadrovskog puča. Sa njima smo ostali do zore u razgovoru o prljavoj raboti okupatora i svih izdajnika - pa i zelenog kadra, objašnjavajući im da je jedini izlaz u bratstvu i jedinstvu i zajedničkoj borbi protiv okupatora i izdajnika. Kada je svanulo uputili smo se u Osoje kući Muje i Derviša Muminovića. I tu je održan sastanak sa aktivistima. Sutra smo nastavili put preko Podorašja, Lisovića i Brezika zs Srebrenik, gdje se Salko Mešković sastao sa drugovima Džemaloin Bijedićem, sekretarom Okružnog komiteta KPJ za Trebavu, Mehmedalijom Mujedinovićem komesarom Komande mjesta Srebrenik. Tada je dogovorena koordinirana akcija na razbijanju zelenog kadra, odnosno na stvaranju partizanske jedinice.

Nakon ovog dogovora većina nas se ponovo vraća na terer Osoja - Obodnice radi izvršenja postavljenih zadataka. A teren oke Obodnice je bio bliže Tuzli i veoma interesantan za neprijatelje

radi stvaranja zelenog kadra. Bio je takode strateški interesantan i za snage NOP-a radi stvaranja terenske partizanske jedinice. Zato smo morali raditi brzo i odlučno. Energičnom akcijom aktivista NOP-a protjeran je sa ovog terena Mumin Kulović sa grupom svojih pristaša. Bio je upućen da formira zelenokadrovske jedinice. Na sastancima sa ljudima uspjeli smo da raskrinkamo ovu podlu i izdajničku rabotu. Tada je oformljena manja partizanska četa. Tako je, već krajem novembra, situacija na ovom terenu bila u potpunosti u našim rukama, a novoformirana partizanska četa je bila jezgro novog bataljona koji je trebalo formirati u selima sjeverno od Tuzle u skladu sa direktivom Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu.*) Tokom decembra stvoriće se partizanske grupe - vodovi i u drugim selima sa ovog terena prema Breziku (Lisovići, Tinja, Potpeć, Brezje, Podorašje, Crveno Brdo, Jasenica, Zahirovići, Kuge, Ljenobud i dr.) u okviru ove jedinstvene partizanske jedinice.

Uporedo sa ovim formirani su NOO u svim selima radi prikupljanja hrane za ovu kao i za druge partizanske jedinice zatim oružja i municije, sanitetskog materijala, odjeće, obuće. Radilo se i na zbrinjavanju i pomaganju porodica drugova koji se nalaze u NOV, kao i stvaranju mreže pouzdanih saradnika NOP-a u svim selima gdje je to bilo moguće, kako na području oko Brezika, tako i na terenima prema Tuzli i Lukavcu koje je kontrolisao neprijatelj.

U prvoj polovini decembra 1943. godine okupili smo se u kući Salke Imamovića u Lipnici radi dogovora sa aktivistima s terena Moluha - Lipnice o novim zadacima, naročito o snabdijevanju naših jedinica i organizacija na slobodnom terenu prema Majevici i Srebreniku. Međutim, dok smo čekali da se iskupe pozvani aktivisti NOP-a, uđe u sobu zadihana domaćica kuće govoreći da su pred kućom ustaše. Tek što je zaključala vrata, stigle su ustaše. Lupali su i tražili da im otvorimo. Odšarafili smo bombe i čekali. Tada je Salko Mešković iskočio kroz prozor u čarapama bježeći preko Karagića potoka prema Čanićima. Za njim nastade jurnjava ustaša, a mi smo to iskoristili i pobjegli u pravcu Delića potoka. I Salko je pobjegao, a ustaše su se vratile i odvele domaćina Salku Imamovića u Ustaški tabor u Bukinje, gdje su ga izložili saslušanjima i maltretiranju. Poslije ovoga smo pojačali budnost i prešli u potpunu ilegalnost. Opet smo se morali služiti žarovima i javkama.

*** U pismu Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu upućenog iz Šekovića 26. 11. 1943. godine Okružnom komitetu KPJ za Trebavu, između ostalog, piše i ovo: »Pomozite Tuzlanskom odredu oko stvaranja bataljona sjeverno od Tuzle, a po tom zadatku otišao je Salko Mešković« (Vidi arhiv Instituta RP, Sarajevo, OB. KPJ IB. 1942-1943. str. 56).**

Na području Srebrenika je, u ovo vrijeme, djelovala Komanda mjesta, sastavljena od neumornih aktivista, naših starih poznanika, medu kojima su Salih Žilić i Mehmedalija Mujedinović. Tu je djelovao Opštinski komitet KPJ i SKOJ-a sa drugovima Enverom Humom i Muhamedom Kešetovićem. Pri Komitetu je bila i tehnika za propagandu (pisaća mašina, šapirograf, papir i radio-aparat na baterije) Okružnog komiteta KPJ za Trebavu. Oni su nam pružali svestranu pomoć. Sa njima je redovno kontaktirao Salko, posebno od početka decembra kada je Okružni komitet iz Gradačca prešao u Donji Srebrenik. U ovo vrijeme su, s obzirom na ofanzivu neprijatelja čiji se dolazak očekivao i na području Srebrenika, preduzete mjere na stvaranju baza za ranjenike na čemu je najviše radio Mehmedalija Mujedinović. Početkom decembra 1943. godine na ovom terenu su se našli još neki aktivisti, medu kojima i slušaoci političkog kursa organizovanog u Janji: Hazim Smajlović, Zejnil Bešlagić, Šemsa Madžo, Rasim Jogunčić, Mustafa Madžar Muharemagić, Atlaga Mujezinović, Osman Ganić, jedna drugarica po imenu Aranka, kao i još neki čijih se imena ne sjećam. Neki od njih su raspoređeni od strane Opštinskog komiteta Srebrenika na teren Brezika i okolnih sela kao pomoć našoj partizanskoj grupaciji terenskih radnika.

Do polovine januara 1944. godine ova terenska partizanska grupacija će brojčano jačati i pokrivače sela oko Brezika i na pravcima prema Tuzli i Lukavcu. U najtješnjoj vezi sarađivaće i koordinirati svoje brojne akcije sa Okružnim komitetom KPJ za Trebavu i Majevicu, Komandom mjesta i Opštinskim komitetima KPJ Srebrenika, kao i sa jedinicama 16. vojvođanske divizije radi razbijanja zelenog kadra. Centar ove aktivnosti za ovaj naš teren nalazio se u Breziku. Do dolaska glavnine Tuzlanskog odreda na ovaj teren, početkom januara 1944. godine, ova partizanska formacija brojala je oko 70-90 boraca i prema mom sjećanju zvala se Srebrenički bataljon. Ovi borci su regrutovani iz sela oko Brezika - Srebrenika i sela koja gravitiraju Tuzli i Lukavcu. Tako je izvršen zadatak koji je postavljen od strane Oblasnog komiteta. Ova grupacija je tokom 6. neprijateljske ofanzive održala slobodni teren sela od Brezika prema Tuzli i Lukavcu, kao i mrežu aktivista NOP-a na okupiranim terenima oko Tuzle i Kreke, vezujući ih za sebe i usmjeravajući njihov rad.

Jedan od glavnih zadataka Tuzlanskog odreda kome je pripadala i naša grupa je aktivnost na političkoj diferencijaciji u samom narodu. Međutim, značajna pažnja je posvećivana i djelovanju među pripadnicima neprijateljskih formacija koje je već zahva-

tao proces raslojavanja. Tu orijentaciju smo imali u vidu i pri vraćanju aktivista u Moluhe i Kreku, jer smo pretpostavljali da se u Tuzlu vratio jedan broj ljudi koji se nalazio u neprijateljskim jedinicama te da sa njima treba stupiti u kontakt, objasniti im situaciju. Zato smo se i uputili tamo da vidimo kako se izvršavaju ti i drugi zadaci.

U Moluhama smo prvo sreli Uzeira Mešića Agu predratnog simpatizera i aktivistu KPJ i SKOJ-a, po zadatku upućenog u domobrane. Došao je svojoj kući u Moluhe, izrazivši spremmnost da ide u partizane, bez obzira na narušeno zdravlje. Međutim, nakon razgovora sa Salkom Meškovićem, odlučeno je da ostane na zadatku pri domobranskom zapovjedništvu u Tuzli. To je on i uradio, i sve do svoje pogibije radio je nenametljivo, tiho, savjesno i oprezno, kakav je bio i po svojoj prirodi, na pridobijanju ljudi za NOP među pripadnicima neprijateljskih formacija. Nešto docnije na ovim poslovima je radio i Mehmed Ahmedić Meho, član SKOJ-a od 1941. godine. To je bio početak stvaranja mreže aktivista NOP-a u neprijateljskim formacijama u uslovima ponovne okupacije Tuzle. Njima će se oko nove 1944. godine priključiti Mujo Mandžić, Aljo Džinić, a potom i mnogi drugi. Već krajem novembra sa Agom Mešićem sam išao u Tuzlu, najprije Jakubu Hukiću, vulkanizeru, koji nas je odveo do Dragutina Vrhovca, urara. Pitali smo ga da li je kakva poruka stigla za Salku Meškovića. Odgovorio je da nije. Ago mu je ostavio svoj sat za opravku i rekao da će doći po njega. Tako smo se rastali sa Vrhovcem i Hukićem. Grad je na mene ostavio izuzetno težak utisak: na svakom koraku susrećemo Nijemce, ustaše, žandarme, domobrane. Sav grad je tužan i beživotan. Kao da to nije onaj grad od prije dvadesetak dana.

Prve vijesti o zelenokadrovskim pučevima na Dubravama i Vukovijama i o stradanjima Tuzlanskog odreda i naroda koji se kretao sa njim, saznali smo od komordžija sa ovog terena, sjeverno od Kreke i Bukinja, koji su nakon mučkog napada zelenog kadra, ostavljajući volove i kola sa materijalom, bježali kućama samo da izvuku živu glavu, a zatim i od prvih dezertera. Pojava dezertera i njihove stravične priče o gubicima naših jedinica i izginulim Tuzlacima kao poručene su se uklapale u mozaik neprijateljske propagande.

To je ono što nam je mnogo smetalo rad na terenu Moluha i okoline. Moluhe su, u ovo ratno vrijeme, bile najistureniji dio grada prema slobodnoj teritoriji Srebrenika i zapadnih ogranaka Majevice na kome su se nalazile i jedinice NOV. Međutim, sve to nije moglo biti prepreka za uspješan obavještajno-kurirski rad koji je

na tom području razvijen. Pri tome smo se oslanjali na partizanske porodice koje su dale svoj doprinos na stvaranju, mreže naših saradnika medu pripadnicima neprijateljskih formacija, u prvom redu medu domobranskim jedinicama, a kasnije i u drugim, a naročito medu pripadnicima 13. SS »Handžar« divizije od početka sedme neprijateljske ofanzive. Nosilac te aktivnosti je skojevsko jezgro Moluha: Husejn Mešković, Salih Ahmedbašić, Rizah Sejdinović, Ibrahim Hurić i Mahmut Mešković, zajedno sa članovima i aktivistima SKOJ-a i USAOJ-a: Ćazimom Kurbašićem, Fehratom Suljetovićem, Esadom Horozićem, Suljom Jahićem, Osmanom Zahirovićem, Rasimom Žabićem, Mehmedom Ahmedićem Mehom, Mehmedom Softićem. Rizahom Pašićem, Latifom Ahmedićem, Mehmedom Ribićem, Halilom Aličićem, Izetom Sejdinovićem, Fehimom Softićem, Jusufom Smajićem i Feridom, Senijom Kurbašić, Mujesirom Aličić, Ešefom Kušljugić, Hanifom Ahmedić, Zinetom Suljetović, Hasibom Kurbašić, Hanumicom Pašić, i drugim sa užeg područja Moluha i okoline.

Dezerteri koji u tako teškoj situaciji napuštaju Odred i bježe svojim kućama, sklanjajući se kod prijatelja a neki prelaze i u neprijateljske formacije, prave nam situaciju još težom. Jedan od njih je prošao kroz Moluhe i okupljenim ženama pričao da su Molušani svi izginuli. Pričao je i pojedinosti o pogibiji Molušana Idriza Hodžića, Šemse Kanića i Muharema Zahirovića. Žene su ga slušale kroz plač i kuknjavu, a kada je završio sa pričom, stara Bejta ga je priupitala: »A što bolan i ti ne pogide...?« Otišao je posramljen.

Dolazak Odreda na teren Srebrenika i učešće u napadu na Tuzlu

Poslije velikih teškoća u toku šeste neprijateljske ofanzive Tuzlanski odred je najzad, krajem prve sedmice januara 1944. godine, uspio da preko Plana i Dobrnje stigne u Brzeik.*) Radovali smo se kao mala djeca njihovom dolasku. Među borcima je bilo bolesnih i premrzlih drugova, tako da im je od stanovništva i aktivista ovoga kraja pružena topla dobrodošlica i svaka druga pomoć za njihovo liječenje i brz oporavak. Sa Odredom su bili i članovi Okružnog komiteta KPJ Tuzla.

Dolaskom Odreda na ovaj teren, svi do tada regrutovani borci sa terena Obodnice, Osoje, Tinje, Podorašja, Lisovića, Ljenobu-

***) Prema sjećanju Nebojše Spasojevića, Salko** Mešković **je** dočekao **Odred u Dobrnji.**

da, Zahirovića, Brezika i drugih sela sa ovog terena, koji su se nalazili u sastavu pomenute partizanske terenske grupacije, ulaze u sastav Odreda kao njegova popuna. Učestvovaće i u predstojećem (drugom) napadu na Tuzlu. Na terenu i dalje ostaju i rade politički terenski radnici Salko Mešković, Mustafa Ibrahimović, Atlaga Mujezinović, Rasim Jogunčić, Mustafa Madžar i drugi.

U vrijeme neposrednih priprema naših jedinica za napad na neprijateljsku posadu u Tuzli, 14. januara 1944. godine, stigao sam u Brezik kod Salke Meškovića. Predao sam mu pismo sa podacima o neprijateljskim posadama i utvrđenjima u Moluhama, Batvi, Kreki i Solani, koje su mi dali Ago Mešić i Fehrat Hodžić. Sljedećeg dana vratio sam se u Moluhe sa porukom od Salke za Fehrata i Agu. Bila je to obavijest o predstojećem napadu na Tuzlu, odnosno Moluhe, na čiju je njemačku posadu od 19 vojnika, naoružanih automatskim oružjem i utvrđenim na Miješiću i Straži (Gladovo), trebalo da napadne Tuzlanski odred u toku noći. Salko im poručuje da neće biti sa Odredom zbog zadataka, pripreme konferencije islamskih sveštenika - imama koji su bili simpatizeri i aktivisti NOP-a sa terena od Tuzle do Srebrenika u Breziku,*) pa traži od njih da pruže svaku pomoć borcima Tuzlanskog odreda kada stignu u Moluhe. O predstojećem napadu obavijestio sam i skojevsko jezgro Moluha. Svi smo se radovali, nadajući se da će Moluhe i Tuzla ponovo biti slobodni.

U prvi mrak 16. januara nekoliko nas aktivista smo se sastali prema dogovoru sa Fehratom Hodžićem i Agom Mešićem u kući Salke Meškovića, koja je bila prazna i služila nam za sastanke. Brojimo sate i minute kada će se oglasiti početak napada na Moluhe, s obzirom da se na drugim terenima oko Tuzle već uveliko vode borbe. Tek poslije ponoći, u neposrednoj blizini kuće Fate Zahirović, oglasila se kraća pucnjava iz automatskog oružja, a potom se sve utiša.**) Ujutro, 17. januara, posmatramo kako se Nijemci smjenjuju na položaju, u bunkerima kod Miješića i na Straži gdje je iskopana tranšeja preko cijelog brijega.

1 dok se oko Tuzle (posebno na Kojšinu i Boriću) vode teške borbe, na Moluhama je mirno. Tek oko podne prolomiše se eksplo-

***) Vidi »Front slobode«, broj 4, strana 14. od 10. 3. 1944. godine.**

****) Ubrzo iza toga Fata nam je kroz plač pričala da joj je u toj pucnjavi ubijena krava, koja joj je bila jedini spas za djecu. Jer, njen muž Muharem, solarski radnik, poginuo je kao borac Tuzlanskog odreda, negdje na Dubravama - Vukovijama u borbi sa zelenim kadrom, a ona je ostala sa brojnom sitnom djecom o kojima se brinula. Nešto docnije poginuće joj i najstariji sin Osman.**

zije i začu štektanje automatskog oružja, najprije kod bunkera Miješić, a odmah zatim i na Straži. Napad je izveden po naređenju Danila Lekića, Španca, komandanta 16. vojvođanske divizije. Za svega petnaestak minuta Nijemci su bili potisnuti sa svojih utvrđenja, pa se borba prenijela u samo naselje. Na raskršću puteva, ispod samog mezarja, ranjen je jedan naš borac, mislim da je to bio Kadija Šiljić. Vidjevši to, Hasan Mešković je izašao iz svoje kuće sa namjerom da mu pruži pomoć. Međutim, od neprijateljskih rafala sa Batve pao je pokošen ispod svoje kuće. Dva borca su pristigla da izvuku svog ranjenog druga, a ja sam pritrčao da pomognem Hasanu. Vidim da je teško ranjen u desnu nogu i da jako krvari. Pošto ga nisam mogao säm povući u zaklon, pozvao sam u pomoć komšiju Hasana Bakalovića, koji je, izložen neprijateljskim mecima, dotrčao te smo ga zajedno uvukli u kuću. Međutim, iskrvario je i nešto kasnije umro. U isto vrijeme, borci Odreda vode borbu ispod mezarja na raskršću kod Hašimove kafane, a onda se sa ranjenima počinje da povlači kada su Nijemci već bili istjerani iz Moluha. Nijemci ih potiskuju i ponovo preuzimaju svoje prvobitne položaje i ostaju u Moluhama. Mitraljeskom vatrom i minobacačima sa Batve »prate« njihovo povlačenje i iz Moluške rijeke. Ova borba je trajala oko jedan sat. U njoj su borci pokazali veliki heroizam, srčanost i volju za pobjedom.

Ubrzo saznajem i o drugim našim žrtvama. Naš aktivista Alija Ahmedić Ago, takođe je ubijen ispred svoje kuće. U strani brijega Straže (Gladova) iznad Miješića, u pokušaju da se privuče njemačkom rovu, pokošen mitraljeskom vatrom, leži mrtav Džafer Hodžić. Ferhat gleda brata mrtvog, ali nije u mogućnosti da mu priđe. U Miješiću, u neposrednoj blizini bunkera, poginuo je Sepe Zanko, a nešto dalje od njega bolničarka Ivanka Musić. Na drugoj strani brijega Straže prema Gladovu poginuo je Mehmed Sakić. Nešto docnije, u povlačenju, poginuo je još jedan borac na Rovinama, rodom iz Srebrenika, po imenu Muhamed. Ukupno je, koliko se sjećam, poginulo 5 a ranjeno 6 boraca Odreda. I Nijemci donose sa Straže dva poginula vojnika, odakle su ih povukli u grad. U Moluhama niko ne izlazi iz kuća, jer neprijatelj sa Batve budno prati svaki pokret i tuče mitraljeskom vatrom.

Pod takvim okolnostima u prvi sumrak krećem sa Salihom Ahmedbašićem u Brezik da bih izvijestio Salku Meškovića i drugove o svemu šta se toga dana dogodilo u Moluhama. Ispričali smo da je u narodu prisutno nezadovoljstvo zbog neuspješnog napada Odreda i žrtava koje su pale. Salki i drugovima nije bilo jasno kako je do svega toga došlo, jer je Odred imao sve podatke o neprijatelju.

Nakon kraćeg razmišljanja Salko nas je uputio nazad sa zadatkom da u toku noći predamo poruku Fehratu Hodžiću, Agi Mešiću i Fati Zahirović. U poruci je stajalo, kako nam je objasnio, da će Salko sutra oko 10 časova stići u Molušku rijeku sa petnaestak boraca - terenskih radnika, a da oni (Ago, Ferhat i Fata u čijoj su kući stanovali njemački vojnici) treba da pronesu glasine da stiže nekoliko hiljada partizana.

Postupili smo po dogovoru. Do jutra, 18. januara, smo stigli u Moluhe i prenijeli poruku Agi, Ferhatu i Fati. Kada su u dogovoreno vrijeme zapucale puške iz pravca Miješića, nastala je kuknjava Fate i ostalih i, tobože, ubrzane pripreme za bježanje. Nijemci su to vidjeli i čuvši objašnjenje da napada nekoliko hiljada partizana dali se u panično bjekstvo, ostavljajući čak i ruksake sa opremom. Da bi sve bilo ubjedljivo i Ago je, budući da je nosio domobransku uniformu, pobjegao sa Nijemcima iz Moluha.

Nijemci su otvorili vatru sa Batve na njima vidljiv gornji dio Moluha, ali to nije smetalo da se sahrane naši poginuli drugovi. Uz to, iz kuća u kojima su stanovali njemački vojnici pokupili smo ruksake, nešto municije i druge opreme, utovarili na volovsku zapregu Alije Razića i uputili u Brezik.*) Toga dana radilo se brzo i oprezno. Do prvih popodnevnih časova izvršena je sahrana poginulih drugova. Tada je Salko poslao jednog borca sa porukom za Štab Odreda, koji se nalazio u Rasovcu, da su Moluhe slobodne i da sa Odredom mogu doći u Moluhe. Kada je pao mrak u kuću Salke Meškovića u Moluhe stiže Štab Odreda: Omer Gluhić, Meša Selimović i Rado Perić, a sa njima i Abdulah Mujezinović Kadija. Počeo je razgovor, pa i prepirka. Posmatrao sam ih, osvijetljene gasnom lampom, iz ugla sobe, veoma zainteresovan da saznam šta ko kaže u ovoj kritičkoj analizi borbe za Moluhe. Drugovi iz Štaba su Salki zamjerili daje ovu akciju oslobađanja Moluha izveo nezavisno od Odreda i odobrenja Štaba, a Salko je njima prigovarao što su ostali u Rasovcu, a komandu nad Odredom prepustili Kadiji Mujezinoviću i Kadiji Šiljiću. Pošto vremena za neka duža objašnjenja i analize nije bilo, razišli su se ljuti jedni na druge. Te noći, pošto su i južna i sjeverna strana Jale, Kreka i Solana, bili slobodni, Štab Odreda preduzima mjere izviđanja do Vikića kuća, rudarskih jama i Solane. Naime, trebalo je da Odred sadjejstvuje i koordinira svoje akcije sa našim jedinicama koje su već prvog dana borbi uspjele da protjeraju nep-

***) Jedino, sjećam se, moja majka Hana nije dala da uzmemo ruksake dvojice Nijemaca koji su kod nje stanovali. Strahovala je od osvete nad svoje troje male djece. Pokazalo se da je to bilo veoma promućurno.**

rijatelja sa južne strane Jale, kada se povukla i neprijateljska posada sa sjeverne strane Jale (Solane-Kreke). Međutim, do toga nije došlo jer se Štab Odreda nalazio u Rasovcu, pa nije čak ni znao za napad u toku 17. januara koji je izvršen po naređenju Španca. O tome je saznao tek nakon završetka borbe i povlačenja Odreda u Gornju Lipnicu.

Tuzlanski odred se povukao sa terena Moluha, negdje 19. ili 20. januara 1944. godine, dok su još trajale borbe oko Tuzle. U Moluhama su ostali aktivisti NOP-a. Zadržao se i Salko Mešković. Trebalo je smiriti situaciju i prekinuti sve priče i dileme oko borbi i žrtava. Na tom planu su održani brojni razgovori sa grupama i pojedincima na kojima je otvoreno govoreno o nekim propustima, ali i o činjenici da nas ovo gorko iskustvo ne smije obeshrabriti i da se mora nastaviti borba. Posljednji sastanak sa ključnim aktivistima na kome su postavljeni zadaci propagandne djelatnosti: održavanje veza sa aktivistima na širem terenu, prikupljanje odjeće, obuće, oružja i municije, sanitetskog materijala i dr. održan je u kući Hane Mešković, 21. januara 1944. godine, kada smo zahvaljujući obavještenju Fate Pašić, takoreći pred nosom kolone 8. lovačke domobranske pukovnije uspjeli da izmaknemo. Bježali smo svako na svoju stranu, a oni su za nama pucali i trčali, ali nikog nisu ubili niti uhvatili.

Ustaška vlast i neprijateljsko političko podzemlje povlačenje naših snaga slave i veličaju kao svoju veliku pobjedu nad partizanskim snagama. Napunili su prostor Štoka i drugih baraka Istočnog i Zapadnog logora gdje su se našli naši borci i aktivisti. Bili su prinuđeni da i Hotel »Bristol« pretvore u zarobljenički logor. Samo su se pojedinci (obično podmićivanjem vlasti) uspjeli iščupati iz neprijateljskih kandži. Između ostalih nije uspio ni pokušaj da se spasi ranjeni Hasan Žabić iz Moluha. Neuspjeh naših snaga i gubici koje smo imali prouzrokovali su negativne političke posljedice. Pojavilo se i dezerterstvo sa svim svojim negativnim posljedicama.

Nakon povlačenja Odreda iz napada na Tuzlu, i teritorijalnih razgraničenja u raspodjeli rada između okružnih komiteta KPJ i SKOJ-a posavsko-trebavskog i tuzlanskog okruga, slobodni teren Srebrenika - Brezika preuzima Tuzlanski odred sa Okružnim komitetom KPJ za okrug tuzlanski. Razvija se politička aktivnost u slobodnim selima prema Lukavcu i Tuzli, održavaju se konferencije i slično. U tijesnoj saradnji sa Okružnim komitetom i Štabom Odreda nastavlja aktivnost naša grupa terenskih radnika, kako na slobodnom terenu Srebrenika - Brezika prema Tuzli i Lukavcu, tako i na okupiranom terenu sjeverno od Kreke-Tuzle, sve do 7.

neprijateljske ofanzive, aprila 1944. godine, kada u novonastaloj situaciji prelazi na okupirani dio terena Moluha i okoline. U vezi sa promjenama do kojih je došlo na slobodnom terenu Srebrenika - Brezika i sela koja gravitiraju Tuzli i Lukavcu, na okupiranom terenu Moluha i okoline sastav našeg moluškog obavještajno-kurirskog partizanskog punkta, sa mrežom aktivista NOP-a, ostao je nepromijenjen. On nastavlja svoju pojačanu djelatnost na zadacima koje je nametala situacija: obavještavanje o pokretima neprijateljskih jedinica, informacija o stanju i drugim dogadajima u Tuzli - Kreki i okolini, kao i pojačana naša propaganda i širenje mreže aktivista NOP-a na ovom terenu. Za razliku od ranijeg perioda sada smo prihvatali kontakte i sa nekim dezerterima. Kao i u ranijem periodu mladi ljudi su bili izloženi mobilizaciji od strane vojnih vlasti NDH, tako da su u neprijateljske jedinice stupali pod silom ustaških zakona a ne usljed ideoloških razloga. Najviše je bilo mladih politički bezbojnih ljudi stasalih za vojsku koji su morali da se odazivaju pozivima vojnih vlasti za stupanje u njihove vojne formacije. Bilo je i takvih omladinaca koji su bili idejno opredijeljeni za NOP, ali mogućnosti za odlazak u NOV su bile neizvjesne i skopčane sa opasnošću hapšenja ili da se izgubi život. Ova kategorija mladih ljudi, regrutovanih u neprijateljske formacije, bila je izložena velikim iskušenjima indoktrinacije neprijateljske propagande.

U takvoj situaciji sve je zavisilo od konkretnog rada i uticaja organizovanih snaga NOP-a na okupiranoj teritoriji. Trebalo je sa puno hrabrosti, budnosti, ljudske svijesti, koristeći raznolike forme rada, smjelije stupati u kontakte sa ovim mladim ljudima koji su bez svoje volje bili prinuđeni da se nađu u neprijateljskim formacijama. Trebalo je otvoriti humani front borbe protiv okupatora i kvishnškog režima, prihvatiti sve one koji su svjesni položaja u kome su se našli, suzbijati indoktrinaciju i zablude onih koji još nisu shvatili sve što se oko njih zbiva. Trebalo je, drugim riječima, odbraniti i čast ovih nevinih sinova naših naroda koji nisu svojom krivicom dospjeli na suprotnu stranu. To su sve znali naše skojevsko jezgro i obavještajno-kurirski partizanski punkt Moluha sa svim aktivistima NOP-a koji su bili vezani za ovaj punkt. U periodu od januara do aprila 1944. godine taj punkt neumorno radi na izvršenju postavljenih zadataka na širenju postojeće mreže aktivista, obavještava Štab Odreda o pokretima **neprijateljskih** jedinica i događajima koji se odvijaju na okupiranoj teritoriji Tuzle - Kreke, dostavlja oružje, municiju, sanitetski materijal, odjeću i obuću, kao i mnoge poruke, pisma, materijale, koji su bili od interesa za

organizacije NOP-a i jedinice NOV na slobodnom terenu Srebrenika i Majevice. Dobijene propagandne materijale - vijesti i letke smo, kao i ranije, umnožavali u našoj maloj tehnici u Raištima i dostavljali našim aktivistima na korištenje pod parolom »Pročitaj i daj svome provjerenom prijatelju da pročita«. Naročita pažnja je pridavana rasturanju letaka, koji nisu rasturani na klasičan način kako ne bi izazvali odmazdu policije nad nevinim ljudima, već su organizovano proturani. Na letke smo računali kao na ubojito oružje naše propagande, što se i u praktičnom radu potvrdilo. Naša aktivnost je pojačana dolaskom Time Kurević iz Tuzlanskog odreda, početkom januara, i Kadune Mešković sa terena Srebrenika, marta 1944. godine, s obzirom da su one kao stari aktivisti poznavali veliki broj ljudi u Tuzli sa kojima se mogla uspostavljati veza.

U ovom periodu relativno mirnog razdoblja bilo je i drugih dogadaja i naših akcija sa karakterističnim sponama vezanim za Tuzlanski odred. Naime, Odred je blagovremeno obavještavan o planovima neprijateljskih obavještajnih službi, odnosno akcijama i mjerama za likvidaciju nekih članova Štaba Odreda i slično, pokušali smo i sa izvođenjem diverzantskih akcija: miniranje željeznog mosta na Jali, skladišta municije na Pašabunaru i dr. ali u tome nismo uspjeli. Radilo se na spasavanju naših aktivista od hapšenja i racija koje su vršene od strane neprijatelja itd.

Krajem marta 1944. godine već su stizali glasovi da iz pravca Srema i Slavonije treba da stignu snažne neprijateljske formacije 13. SS »Handžar« divizije i na slobodni teren sjeveroistočne Bosne. To je bio nagovještaj početka nove neprijateljske ofanzive. Zato su i naše jedinice vršile odgovarajuće pripreme.

Na terenu Majevice, Srebrenika i Trebave, sredinom aprila 1944. godine, nalaze se jedinice 16. vojvođanske divizije, Majevički partizanski odred. Tuzlanski partizanski odred, kao i Okružni komiteti KPJ i SKOJ-a majevičkog i tuzlanskog okruga sa pozadinskim partijskim radnicima i brojnim aktivistima NOP-a, kako na ovoj slobodnoj, tako i na okupiranoj teritoriji Tuzle, Kreke, Lukavca i drugih dijelova ovoga područja. Sve se spremalo za pokrete, borbe i manevrisanja na širokom prostoru sjeverne i sjeveroistočne Bosne.

U drugoj polovini aprila 1944. godine Tuzlanski odred sa Okružnim komitetom i partijsko-političkim terenskim radnicima i aktivistima napuštaju teren Srebrenika-Brezika i povlače se dublje u Majevicu: U Srebreniku i okolnim selima ostaje određen broj aktivista kao i ranjeni, bolesni, iznemogli borci i izbjeglice, među kojima je bilo i pripadnika jevrejske narodnosti. Ostaje i goloruk

dobroćudni narod u neizvjesnosti i strepnji šta će biti sutra, ali i sa skrivenim simpatijama u srcu prema partizanima sa kojima je drugovao mjesecima. Jer, već punih osam mjeseci Srebrenik je bio mala partizanska metropola, tvrđava i raskrsnica partizanskih puteva prema Majevici i Semberiji, Trebavi i Posavini, Tuzli, Lukavcu i Gračanici. Nestalo je partizanskog žagora, sve je postalo pusto, a jeziva tišina u narodu kao da je naslućivala da će se nešto brzo i strašno dogoditi. I zaista, nakon nekoliko sati na grebenima stijena i brda sa sjeveroistočne strane Srebrenika pojavile su se prve izviđačke jedinice 13. SS divizije. U Srebreniku počinje krvava hajka i teror nad spokojnim i mirnim narodom, pod vidom traganja za partizanima - ranjenim i bolesnim, aktivistima NOP-a i izbjeglicama. Odmah su oformili logor u koji su dovodili ranjene i bolesne partizane, aktiviste i izbjeglice. Uz pomoć izdajnika otkrivali su naše simpatizere i aktiviste, otkrivali im kuće, baze i skloništa i sa njima se divljački obračunavali. Najčešće su ih dovodili do sabirnog logora u Srebrenik, gdje je vršena selekcija, a zatim su raspoređivani u zatvore Brčkog ili Tuzle, odakle su neki upućivani u logore. Neke naše aktiviste ubijali su bez ikakvog postupka, druge su raspoređivali u neprijateljske jedinice, a neznatan broj otpušten je svojim kućama.

Tuzlanski odred, sa terenskim radnicima i aktivistima, manevrisao je na ovom terenu između padina Majevice i sela oko Srebrenika, izbjegavajući sukobe sa nadmoćnijim neprijateljskim jedinicama. Pri tome je trpio stalne gubitke, a zahvatio ga je i proces osipanja. Krajem aprila 1944. godine na zapadne padine Majevice, iznad Srebrenika, stigao je Štab 3. korpusa sa nekim jedinicama. Vođene su višednevne teške borbe protivu snaga 13. SS divizije. Tada je Štab Korpusa donio odluku da cijela grupacija izvrši pokret preko Spreče put Ozrena i Konjuha, ponovo za Šekoviće. Sa njima je krenuo Okružni komitet KPJ Tuzla i jedan broj boraca Tuzlanskog odreda, dok je jedan broj partijsko-političkih radnika i boraca Odreda, na čelu sa Omerom Gluhićem, ostavljen na terenu Majevice - Srebrenika sa radio-stanicom i zadacima obavještajnog karaktera o kretanju neprijateljskih jedinica i praćenja situacije i događaja na terenu Srebrenika prema Tuzli, Lukavcu, Gračanici i Gradačcu. Tako prikupljene podatke trebalo je da putem radioveze dostavljaju Štabu 3. korpusa i Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu. U grupi su bili: Omer Gluhić, Ferhatbeg Azabagić, Hasan Odobašić, Muhamed Selimović Bobi, Rado Perić, Slobodan Vokić, Abdulah Mujezinović Kadija, Boško Popović Popac, Ahmet Šiljić Kadija, Zvonko Primorac, Nebojša Spasojević, Vehid Begić,

Ilija Đilas, Adem Osmanbegović, Slobodan Jošilović Bodo, Jakub Joldić, Memiš Džanić, Nuraga Hodžić, Taib Sarajlić, Jusuf Mukić Zorule, Mustafa Ibrahimović Hodža, Rasim Jogunčić, Stevo Mičić, Spahić - zubar, Muhamed Jogunčić i drugi. Međutim, oni će na prostoru od Rašljana i Maoče do Smoluće biti desetkovani u maju 1944. godine. Bili su prinuđeni da neprestano manevrišu i tragaju za sigurnijim prebivalištem. Tada su mnogi borci stradali. Tako su, koliko se sjećam, na teren Smoluće, krajem maja 1944. godine, stigli: Omer Gluhić, Boško Popović Popac, Nebojša Spasojević, Ilija Đilas, radista sa radio-stanicom, Vehid Begić, Adem Osmanbegović, Taib Sarajlić, Rasim Jogunčić, Jusuf Mukić i Memiš Džanić.

Situacija na terenu Moluha i okoline u toku sedme neprijateljske ofanzive, kada je riječ o opstanku, uslovima za rad i borbi protiv neprijateljskih snaga, nije ništa bila bolja od stanja na drugim terenima cijele sjeveroistočne Bosne. Ustaška kvislinška vlast sa svojim formacijama - ustašama, domobranima, zelenim kadrom, policijskim i obavještajnim aparatom i okupatorske njemačke vlasti sa svojim formacijama i policijskim obavještajnim službama uzajamno se dopunjuju i koordiniraju sve svoje akcije na terenu Tuzle-Kreke-Bukinja-Lukavca. Tuzla je, u to vrijeme, centar svih okupatorskih i kvislinških neprijateljskih snaga za sjeveroistočnu Bosnu odakle kreću svi planovi, kombinacije i akcije protiv partizanskih snaga i NOP-a uopšte. Cio ovaj teren bio je pokriven pripadnicima ustaških, domobranskih, zelenokadrovskih, SS-ovačkih i njemačkih jedinica.

Jedini tada naoružan, u uniformi partizan, sa petokrakom na kapi, bio je Salko Mešković. On se u olistaloj šumi mogao sklanjati tokom dana od svih neprijateljskih patrola, izvidnica i kolona koje su prolazile ovim terenom. Tokom noći se mogao kretati, ali danju samo u krajnjoj nuždi, i to sa žarom, sa pratnjom za izviđanje i obezbjeđenje.

Početkom maja na teren Moluha i okoline došao je Salko Mešković. Naša aktivnost je usmjerena na pojačanu propagandnu djelatnost među pripadnicima - vojnicima neprijateljskih formacija. Cilj su novi dobrovoljci za prelazak u jedinice NOV-a. Naš zadatak je bio da te borce pripremamo i usmjeravamo u Tuzlanski NOP odred iako su neki aktivisti tražili da se formira Krekanski rudarski partizanski odred, koji bi se locirao sjeverno od Kreke-Moluha prema Majevici. Međutim, ti prijedlozi su energično odbijeni, pa se insistiralo isključivo na obnovi Tuzlanskog partizanskog odreda i popuni drugih jedinica NOV-e. Tako je naša organizacija akt ivista

SKOJ-a, koju je Hasan Mešković prije svoje pogibije popularno nazivao »Crveni rasadnik«, bila spremna na izvršavanje svih zadataka, nalazeći se u nekoj vrsti mobilnog stanja, još od marta 1944. godine, kada se nagovještavala neprijateljska ofanziva. Tako smo, do početka aprila, već imali na vezi solidnu i uhodanu mrežu aktivista NOP-a, koji su u toku sedme neprijateljske ofanzive prešli u kontraofanzivu na širokom prostoru od Tuzle, Kreke, Bukinja i okoline, sa pojačanom propagandom za pridobijanje novih boraca za NOV-u, kako iz redova građanstva, tako i iz sastava neprijateljskih formacija, posebno iz jedinica 13. SS divizije.

Popuna Odreda i drugih jedinica NOV

Partizanske jedinice su ^e u teškoj neprijateljskoj ofanzivi nalazile u stalnim pokretima i oštrim neprekidnim borbama protiv neprijateljskih snaga, daleko od užeg terena Tuzle-Kreke i okoline, koji je pokriven velikom koncentracijom neprijateljskih snaga. Tada je malobrojni Tuzlanski odred, sa radio-stanicom, bio prinuđen da stalno manevriše. »Crveni rasadnik«, sa aktivistima NOP-a na okupiranom terenu, u strogim uslovima ilegalnog rada, prelazi na konkretne akcije radi popune Tuzlanskog partizanskog odreda i ostalih jedinica NOV. Uporno smo kontaktirali sa pripadnicima neprijateljskih snaga i radili na njihovom pridobijanju za NOP, iako smo bili svjesni uslova pod kojima se radilo, odnosno opasnosti koje su vrebale svakog aktivistu. Medu aktivistima je isticano borbeno geslo da se ne treba bojati uniformisanih Nijemaca i ustaša koliko njihovih tajnih pristaša. To je tražilo veliku opreznost i umijeće u obavljanju teških poslova ilegalnog rada.

Period od aprila do 17. septembra 1944. godine je karakterističan po velikoj dinamici u obavljanju zadataka, koja je, između ostalog, uslovljena objektivnim stanjem osipanja kvislinških formacija, što je trebalo iskoristiti. A situacija se stalno mijenjala. Nikada se ne zna šta donosi noć, a šta dan i kakvi će se zadaci nametnuti. Stalni kontakti sa aktivistima i našim simpatizerima oko ove ili one akcije za pridobijanje novih boraca - pojedinaca ili grupa, izvlačenje oružja, municije, odjeće, sanitetskog materijala, bombi, granata i slično, nametalo je potrebu za novim susretima sa poznatim i nepoznatim ljudima. Ostavljene poruké na javkama koje sam primao, vodile su me u sve dijelove grada i dalje prema Tinji, Smolući i drugdje, svuda gdje je to situacija diktirala da se obavi konkretan zadatak, koji vremenski nije trpio odlaganje. Jer, svaki pojedinac ili grupa koja se priprema za odlazak u NOV zahtijeva so-

lidne pripreme: od izlaska iz grada do prvih naših prihvatnih baza, njihovog baziranja, ishrane, obezbjeđenja, liječenja do prebacivanja na teren Smoluće. Često sam odlazio na dogovorene sastanke samo na osnovu ugovorenih znakova raspoznavanja naših aktivista sa pojedincima ili grupom naoružanih, meni nepoznatih pripadnika neprijateljskih formacija. Sačekivao sam ih na raznim mjestima u gradu ili Kreki - Bukinju. Kad stignu, bez ikakvog razgovora sa njima, kretao sam se, na 10 do 15 metara ispred njih, do naše prve prihvatne baze, u šumama iza Moluha i Rasovca - Cerova. Tada se tek sa njima moglo razgovarati. Ugovoreni znaci raspoznavanja sa ovim ljudima bili su najčešće: dječak sa novinom, grančicom određenog drveta, paprati, listom kukuruza i slično. Prijedlozi i inicijative za sve akcije koje su izvođene u ovom periodu, po pravilu su išle preko Salke Meškovića, koji je imao veliko iskustvo u ovoj vrsti rada.

Među prvima u popunu Tuzlanskog odreda, tokom maja 1944. godine, su upućeni: Ahmed Ahmedić, Mehmed Ahmedić Meho, Ramo Bakalović, Habera Korjenić, Ševćet Kurbašić, Šerif Kurbašić, Bego Mekić Begača, a potom ovoj grupi biće priključeni Andreas Russ, njemački vojnik, a zatim i Nikola Herljević Špico.

Još sredinom aprila 1944. godine, upravo kada se Odred povlačio našao sam se sa Salkom Meškovićem u Srebreniku. Pored ostalih novosti sa terena Tuzle - Kreke, obavijestio sam ga da je iz Jasenovca svojoj kući stigao Ahmed Ahmedić, predratni član KPJ, i da još niko nije sa njim razgovarao od strane naših aktivista, osim Mehe Ahmedića, koji me je i izvijestio o njegovom dolasku. On se svaki dan morao javljati ustaškim vlastima kao njihov zatočenik. Njegov otac Mujo je od imućnog ugostitelja u ovo vrijeme postao siromah, podmićujući korumpirane ustaške funkcionere koji su mogli uticati na Ahmedovo puštanje iz logora Jasenovac. Ali, nezavisno od toga, moralo se tražiti odobrenje da bi se stupilo u kontakt sa Ahmedom. Kada su, početkom maja, pokrenuti problemi oko mobilizacije novih boraca za NOV, među prvima je tretiran slučaj Ahmeda Ahmedića. Njegova sestra Refija i brat Hamdija u međuvremenu su stupili u naše jedinice. Analizirajući njegovo držanje pred vlastima i u logoru, zaključeno je da ja, sa Mehom Ahmedićem, pođem na sastanak sa Ahmedom i saopštim mu poziv da ide u NOV. Pošao sam sa Mehom. Posjetio sam Ahmeda kod njegove kuće i saopštio mu poziv Partije za NOV. Ahmed ga je sa oduševljenjem prihvatio.

Da bi se neprijatelj zavarao, došlo se na ideju da uzme odjavu i putne isprave od ustaških vlasti za odlazak i prebivalište u Za-

greb. Na tome je angažovan naš aktivista u domobranskoj uniformi Meho Ahmedić, koji ga je lično pratio do Željezničke stanice u Bukinju. Tu sam ga preuzeo a zatim se sa njim uputio preko Hudeča u bazu Odore-Raišta.

Sa Ramom Bakalovićem je bila sasvim druga situacija. On je juna 1943. godine mobilisan u vojsku da bi poslije više prekomandi bio upućen na vojnu obuku u Njemačku. Sredinom aprila njegova jedinica je upućena u Jugoslaviju tako da je početkom maja stigla u Bijeljinu. Tada je Ramo molio da mu se omogući da posjeti svoju porodicu u Tuzli (Moluhama), što mu je i odobreno. Čim sam saznao za njegov dolazak, uspostavio sam sa njim kontakt preko Mehe Ahmedića. Dogovorili smo se da nakon isteka odsustva krene u NOV, ali da se prije polaska odjavi u komandanturi u Tuzli da mu je isteklo odsustvo i da odlazi u svoju jedinicu, kako bi porodica izbjegla eventualne neprilike. Sve je ispalo kako je dogovoreno. Familija ga je ispratila do Željezničke stanice u Kreki, a vozom ga je pratio Meho Ahmedić do Željezničke stanice u Bukinju, gdje sam ga kompletno naoružanog prihvatio i odveo u bazu u Raišta.

Omladinci koji su se nalazili pod sličnim okolnostima u domobranskim, SS i drugim neprijateljskim formacijama na sličan način su dovođeni pojedinačno ili grupno do naših prihvatnih baza na teren Moluha-Rasovca-Cerova. Kad bi se iskupio dovoljan broj, onda smo ih isključivo noću prebacivali na teren Smoluće. Prije toga smo ih držali odvojeno u bazama. Najčešće su korištena dva puta: Od Lipnice preko Tinje ili Dobrnje, ili pak od Moluha-Raišta preko Jasika-Ljepunica-Dobrnje. Ijedan i drugi put bio je rizičan zbog ustaša iz Bukinja i zelenog kadra Ibrahima Suljića koji su opsjedali ovaj teren. Uvijek smo bili prinuđeni da utvrđujemo prisustvo i raspored neprijatelja na ovom terenu i da sa grupama krećemo veoma kasno noću. Tada bi u Smoluću stizali obično pred zoru ili rano ujutro. Pod sličnim ili istim okolnostima i uslovima preuzeti su i prihvaćeni u našim bazama i ostali drugovi iz ove prve grupe. Jedino su, prema dogovoru, sami došli u bazu Raišta Habera Korjenić i Meho Ahmedić.

U maju 1944. godine stigla je poruka iz grada od Rade i Ruže Ninić da održavaju vezu sa jednim njemačkim vojnikom, koji bi htio da pristupi partizanima. Želio je da razgovara sa nekim od aktivista NOP-a. Rečeno nam je da je prije dolaska na vlast Hitlera pripadao komunističkom pokretu. Dogovoreno je da se Zulfo Baraković i ja uputimo na sastanak s Nijemcem. Za svaki slučaj uzeli smo bombe i krenuli u Ninićevu kuću. Domaćini nas dobro dočekaše. Najzad stigao je i Nijemac u uniformi, naoružan, krupan čovjek,

nasmijan, sa zlatnim zubom koji je dolazio do punog izražaja kada bi se smijao. Razgovor sa ovim Nijemcem nije dugo trajao. Dogovorili smo se preko Ružice koja je dobro govorila njemački da se sutra pred veče nađemo u istoj kući i da zajedno krenemo u šumu, u partizane. Tako je i bilo. Sutra me, u dogovoreno vrijeme, čekao ovaj njemački vojnik. Zvao se Andreas Russ. Išli smo prema Kreki - Moluhama. Na rampi, u neposrednoj blizini Šljivovičkog potoka, stražar pozdravlja Nijemca i ne traži nikakve isprave. Brzo smo prošli kraj Vikića kuća i krenuli iznad rudarske jame »Moluhe« i izašli na glavni moluški put i preko Moluške rijeke i Raišta stigli u štalu Odore, kada je već uveliko pao mrak. Odatle sam ga u toku noći prebacio u štalu Tone Kilinčara u Gladovo, gdje je ostao nekoliko dana. Poslije je priključen grupi koja je bila razmještena po drugim bazama, da bi nakon petnaestak dana, početkom juna, bio sa njima prebačen u Smoluću.

Nikola Herljević Špico je kao dječak deportovan u logor, odakle je, nekim slučajem, uspio da se izvuče i dode u Tuzlu. Naši aktivisti u gradu su vodili brigu o njemu, sklanjajući ga na sigurno mjesto. Iz tih razloga našao se u Moluhama u kući Hane Mešković. Tu je ostao nekoliko dana, a zatim je priključen grupi drugova u kojoj je bio i Andreas. Njih je na teren Smoluće odveo Salko Mešković preko Lipnice, Previla i Tinje. Priključeni su grupi boraca sa radiostanicom.

U ovo vrijeme, maja 1944. godine, naša organizovanost, na području Moluha, je na zavidnoj visini, svojim organizacijama i širokom mrežom aktivista NOP-a na širem području Tuzle, Kreke i okoline. Pored male tehnike (u Odorima-Raišta) za umnožavanje propagandnog materijala, imali smo radio-aparat koji je slušan u kući Muje Suljetovića, zatim imali smo našeg Ijekara dr Adolfa Zamolu, majstora za opravku oružja Rasima Žabića, berberina Mehmeda Hećamovića Mešu, koji je brijao i šišao novopridošle borce za vrijeme zadržavanja u bazama, krojačicu za krpljenje odjeće Aliju Hećamović, kojoj su donošena šatorska krila za izradu novih pantalona na šivaćoj mašini. Nešto docnije imali smo i štanc-napravu za izradu petokraka, koja je izrađena u Solani. Svaki aktivista je besprijekorno izvršavao postavljene zadatke. U tome su nam pomagali i mnogobrojni simpatizeri.

I u narednom periodu, od početka juna do definitivnog oslobođenja Tuzle 17. septembra 1944. godine, nastavljena je naša aktivnost nesmanjenim intenzitetom. To je, u stvari, bila borba za svakog novog borca, kako među građanstvom, tako i među pripadnicima vojnih neprijateljskih formacija. Među njima je bilo onih

koji su već bili u našim jedinicama, a koji su se pod raznim okolnostima, tokom šeste i sedme neprijateljske ofanzive, našli kao civili ili pak u neprijateljskim formacijama. Bilo je i onih koji su uspjeli da se izvuku iz neprijateljskih zatvora ili logora. Njih smo nazivali povratnicima. Ipak, najveći broj je onih mladih ljudi koji, po prvi put, dolaze i postaju borci NOV kao dobrovoljci, i to direktno iz neprijateljskih formacija, posebno iz 13. SS divizije. Na njihovom pridobijanju je radio pravi ilegalni, za neprijatelja nevidljivi, antifašistički front Tuzle, Kreke i okoline. Preuzimali smo ih i smještali u naše sabirne baze, a zatim smo ih, u većim grupama, najčešće Salko Mešković ili ja odvodili na teren Smoluće, za popunu Tuzlanskog odreda. Najveći broj ljudstva smo dobijali iz 13. SS divizije, iz koje su pristizale i kompletne jedinice sa nekoliko desetina boraca, sa modernim njemačkim naoružanjem. Sa sobom su nosili: puške, puške-trombolke, šarce-mitraljeze, šmajsere, revolvere, municiju, bombe, granate kao i drugu opremu. LJ dva navrata sa sobom su donijeli i dva mala minobacača i dvije radio-stanice. Osim toga, preko naših saradnika u vojnim magacinima i skladištima dobijali smo dosta oružja, municije, revolvera, bombi, sanitetskog materijala i druge opreme. U ovom periodu Moluhe sa svojom okolinom su postale pravi ilegalni prihvatni centar za regrutaciju novih boraca i prihvat naoružanja, hrane i druge opreme za jedinice NOV.

Brojni su aktivisti NOP-a sa kojima sam se sretao i sastajao, kako na užem terenu Moluha i okoline, tako i šire sa terena grada Tuzle i Kreke. Mnoge od njih i sada pamtim. Od njih, mahom starijih aktivista, mogao sam samo da učim kako se treba boriti za svoj narod i njegovu slobodu Likovi Age Mešića, Time Kurević, Zulfe Barakovića, Sulje Sejranića, Sulje Muhlisije, Selima Mujanovića, Sene i Bege Zonić, Dušana i Srpka Gavrilovića, Fadila Topčagića, Ahmeda Bajrića, Meše Mešića, Dragutina Vrhovca, Vlade Kereca, Ibrahima Hurića, Saliha Bešlagića, Omera Isovića, Hajrudina Kunosića Pište, Rašida Džambića, Salke Imamovića, Zejćira Dadanovića, Muje Muminovića, Muje i Salke Brašnjića, Bože Peranovića, Derviša Čustovića, Blaška Maričevića i mnogih drugih*) ostaće u mom sjećanju kao istinski borci za stvar slobode svog naroda, spremni u svakom času da žrtvuju i svoj život. Svi su oni dali dragocjen doprinos za popunu Tuzlanskog odreda. Neki od njih: Ibrahim Hurić Duče, Ago Mešić, Suljo Sejranić, Derviš Čustović su na

***) Vidi bliže o tome citirani članak u Ediciji »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji«, knjiga 3.**

drastičan način ubijeni, a neki su uhapšeni, tučeni i zlostavljani i tako pretvoreni u doživotne invalide.

Hurić Ibrahim Duče je kao član skojevskog jezgra Moluha dobio zadatak da uspostavi kontakt sa Begom Mekićem Begačom, koji je došao na odsustvo iz 13. SS divizije. Trebalo je izvršiti sve pripreme za njegov odlazak u Tuzlanski odred. U tome je Hurić sasvim uspio. Begača je upućen u Tuzlanski odred na teren Smoluće. U avgustu je prešao u 18. hrvatsku brigadu u kojoj je ubrzo poginuo u borbama oko Živinica. Međutim, usljed izdaje, Hurića je, zbog odlaska Begače, uhapsila vojna policija - felžandarmerija. Izložila ga je strašnoj torturi. Ogrezlog u krvi su ga doveli u pretres terena Moluha, prisiljavajući ga da doziva Begaču. Ubrzo je, zatim, obješen u kasarni na Gradini.

Uzeir Mešić Ago, pekarski a i rudarski radnik, je bio predratni aktivista. Ujesen 1942. godine je kao rudar po kazni upućen u domobrane, prvo u Doboj, pa onda u Bijeljinu i Brčko. U proljeće 1943. godine je osumnjičen za saradnju sa NOP-om i kao takav sproveden u tuzlanski zatvor. U nedostatku dokaza pušten je na slobodu i ponovo upućen u domobrane u Bijeljinu. Nakon povlačenja naših snaga iz Tuzle, Ago je došao u Moluhe kao bolesnik, malokrvan i slabog vida. Tu se liječio. Više se nije vraćao u jedinicu, već je ostao pri mjesnom domobranskom zapovjedništvu u Tuzli. S obzirom na njegovo ranije opredjeljenje, postao je veoma vrijedan obavještajac koji je uspješno stvarao i širio mrežu aktivista NOP-a u domobranima. Preko njega smo dobijali brojna obavještenja o namjerama i pokretima neprijatelja kao i dosta oružja i ratne opreme. Preko njega su nam došle desetine domobrana i esesovaca. U jednoj takvoj akciji bio sam sa njim. U stvari, bilo je zamišljeno da izvedemo pet domobrana preko njegovih saradnika. Sa njim smo dogovorili tok akcije pred zgradom. Potom smo se uputili preko Tabašnica, jer je trebalo ići u Mosnik. Kod mosta (Lederovog) Ago je svratio prvo u jednu trgovinu, a potom u aščinicu. Čekao sam oko 30 minuta. Najednom dođe džip pun naoružanih njemačkih vojnika koji odmah uđoše u aščinicu. Odmah se začula vika i pucanj mašinke. Ja sam se nekako izvukao niz Jalu do Kreke i potom u Moluhe. Sutra smo saznali da je zvjerski ubijen. Nakon dva dana dozvolili su da ga porodica sahrani na groblju Borić. Tako je umoren jedan veliki aktivista koji je dao ogroman doprinos stvari NOP-a. Njegovim ubistvom neprijatelj nije postigao željeni cilj. Naprotiv, to je bio još veći podstrek svima nama koji smo ga znali, a i drugima, da još odlučnije izvršavamo svoje zadatke.

Suljo Sejranić, omladinac, aktivista iz Tušnja, je došao do saznanja da su iz Tuzle evakuisane neprijateljske jedinice, pa je to htio da javi Salki ili meni. Kako nas nije našao u Cerovima - Rasovcu, drugovi su ga uputili u Dobrnju Eminu i Hajri Džambić. Oni su njega, i Sulju Saletovića sa kojim je došao, lijepo primili, ali im nisu mogli pouzdano reći gdje se nalazimo. Tada su naišli zelenokadrovci Ibrahima Suljića. Uhvatili su ih, tukli i maltretirali. Potom su Sulju Sejranića ubili u jednoj šumici prema Bukinju. Njegov leš je pronađen u bašti blizu Kojšina, nakon nekoliko dana. Ovaj postupak zelenokadrovaca izazvao je veliki revolt naroda. Tada se, kako vidimo, i najmanja neizvjesnost i greška životom plaćala.*)

Derviša Čustovića, ugostitelja iz Džafer mahale, upoznao sam preko Hajrudina Kunosića Piste. Od njega kao našeg saradnika smo jednom preuzeli dva esesovca. Kunosić je sa njim stalno sarađivao. Otkrili su ga Nijemci, uhapsili i sa Amirom Rapovićem poveli prema Kreki i Moluhama. Sa mosta, na tušanjskom potoku, je skočio s ciljem da pobjegne, ali je bio pokošen mecima iz automata.

Ustaške vlasti bile su kivne na stanovništvo Tuzle, Kreke i okoline. Nisu poštedjeli ni najmirnije građane, koji nisu imali nikakve veze sa NOP-om. Cio narod im je bio sumnjiv. Stalna sumnjičenja, racije, hapšenja, prebijanje, ubijanja, stanovništvu su dozlogrdila, tako daje ono sa prezrenjem gledalo na takvu vlast, željno iščekujući njenu propast. Ali, sve to nije moglo da zaustavi rad i borbu zahuktalih aktivista i simpatizera NOP-a. Oni su poslije svakog zločina vlasti odgovarali novim akcijama. Ostali su mi u sjećanju brojni susreti sa aktivistima NOP-a sa terena Tuzle, Kreke, Moluha i terena Soline - Dolova - Crnog Blata, Cerova - Rasovca, Lipnice - Plana - Osoja - Dobrnje - Tinje i Smoluće. Ovom prilikom iznijeću samo neke detalje iz susreta sa pojedinim aktivistima sa terena Tuzla. Tako mi jednom prilikom Ismet Pirić, koji je bio zaposlen u Zapadnom logoru pri mjesnom zapovjedništvu, javlja daje izvukao neku vojnu opremu u kolima do svoje kuće ispod Moluha; zatim Ahmet Bajrić daje zatvor »Stok« bio otključan i da su se po kukuruzištima Jalskog polja zatvorenici rasturili i da policija za njima traga; Zulfo Baraković javlja daje korpa bombi spremljena u njegovoj kući; Mujo Mandžić, sa položaja Batve javlja daje ostavio pošiljku - paket u vreći sa bombama i granatama pod mostom Šljivovičkog potoka; Salih Bešlagić javlja daje obavio razgovor sa jednim tabormanom iz 13. SS divizije; Suljo Muhlisija obavještava

***) Izdajnike je, poslije rata, stigla pravična kazna narodnog suda.**

da ce određena grupa stici na dogovoreno mjesto da ih na vrijeme sačekam i prihvatim; Tima Kurević predaje mi neku kovertu za Salku Meškovića od Vladimira Kereca i obavještava me o jednoj grupi esesovaca koja je sklonjena u Medenicama i čeka dogovor za izlazak itd.

Jednom prilikom, veća jedinica 13. SS divizije stigla je u Cerove. Pred stroj izlazi Salko Mešković, naoružan u partizanskoj uniformi, i pita ih da li žele dobrovoljno da postanu borci NOV. Svi odgovaraju da dobrovoljno stupaju u redove NOV. Drugi put jednu veću grupu treba sačekati u Planama, pa u Dobrnji, zatim iz Soline javljaju daje stigao Pero Janković Potočar, sa ženom Slavkom i kurirom Srpkom. Šaljemo Muradifa Mujanovića i Srpka Gavrilovića da ih dovedu na teren Cerova itd. Tako su se stalno smjenjivali dogovori, sastanci, poruke, akcije sve do definitivnog oslobođenja Tuzle, septembra 1944. godine.

Zahvaljujući svoj toj aktivnosti Tuzlanski partizanski odred je bio u stalnom porastu i usponu, stoje stvaralo povoljnu klimu i uslove za rad i borbu Odreda i njegovih političkih radnika i na širem terenu Smoluće prema Gračanici, Lukavcu i Srebreniku. Odred počinje da izvodi više akcija protiv četnika, zatim protiv zelenokadrovaca (borba na Ratišu i druge), te nekoliko akcija na lik-

Borci Odreda sa aktivistima i terenskim radnicima u Smolući juna 1944. godine

vidaciji neprijateljske špijunske mreže na terenu prema Srebreniku itd. Sredinom avgusta Odred je dodijelio jednu četu boraca u popunu 18. hrvatskoj brigadi, a vršena je i popuna drugih jedinica koje su prolazile preko ovog terena, a kasnije i druge.

Brojne pojedince, grupe, pa i jedinice, najčešće smo Salko i ja predavali rukovodstvu Odreda. Salko je najviše kontaktirao sa Omerom Gluhićem, a ja sa Boškom Popovićem Popcem i Nebojšom Spasojevićem. Naime, Popac je bio zamjenik komandanta Odreda i kao takav bio zadužen za vojničku organizaciju i borbene akcije Odreda, svakako uz dogovor sa Omerom Gluhićem i Nebojšom Spasojevićem, koji su se, u ovo vrijeme, najviše bavili političkim radom.

Tako sam, jednom prilikom, u šumici prema Smolući, predao Popcu jednu veću jedinicu esesovaca. Tada umalo nije došlo do nesporazuma, jer Popac, i pored dogovora, nije očekivao tako brojnu jedinicu, pa se pripremao da otvori vatru na nas. Ipak, sve se dobro završilo. Još jednu brojnu kolonu esesovaca predao sam Popcu onoga dana kada je Tuzlanski odred oslobodio Lukavac. Vodio sam ih prvo u Smoluću, jer nisam znao za pokret Odreda, pa onda u Lukavac. Sjećam se, razmjestio sam ih u mezarju kod džamije u Muslimanskom Lukavcu prije nego što sam pronašao Popca. Tako je Tuzlanski odred rastao i zrio u pravu partizansku jedinicu. Propale su sve priče neprijateljske propagande da je Odred uništen pod udarcima njihovih nadmoćnijih snaga. A narodu je u tom teškom vremenu Odred bio veoma potreban i nije dozvolio da se ugasi. Izrastao je kao ptica feniks u još snažniju partizansku jedinicu koja je, eto, spremna da oslobađa i gradove.

Posljednju grupu od oko 40 novih boraca sam predao Nebojši Spasojeviću dok je Odred bio u Lukavcu. Vodio sam ih noću preko Mramora i Crvenog Brda. Znam da mi je tada Spasojević saopštio daje Odred te noći preko Bistarca, Bukinja i Kreke upućen u napad na Tuzlu. Rastao sam se brzo s Nebojšom, jer sam žarko želio da učesttujem s Odredom u tom napadu. Preko Bistarca i Bukinja stigao sam u Raištu, uzeo svoje oružje i krenuo na Moluhe. U Moluhama sam sustigao Odred u zoru kada je napad tek počeo na neprijateljska utvrđenja na Batvi. Nakon jednočasovne borbe zauzeli smo Batvu i tom prilikom zarobili oko 10 ustaša, dok su se drugi povukli prema Piskavici, Rasovcu i Cerovima. Bataljoni 16. muslimanske brigade, koji su napadali sa juga. zauzeli su grad, tako da Tuzlanski odred, poslije zauzimanja Batve. nije ni ulazio u grad, nego se povukao na Kulovića imanje, u Bukinje. Nakon odmora, 19. septembra 1944. godine. Tuzlanski odred je reorganizovan. Za

novog komandanta je došao Mehmedalija Hukić. A jedan bataljon, zvali smo ga Momački, na čelu sa Popcem, ušao je u sastav 21. tuzlanske brigade. Tada sam se i ja rastao sa tim drugovima, koje sam i kasnije rado sretao. A Moluhe sa okolinom i dalje su ostale pravi oslonac snagama NOP-a.

EKREM NUHIĆ

VEZE TUZLANSKOG PARTIZANSKOG ODREDA SA SNAGAMA NOP-a U LUKAVCU I OKOLINI

Tuzlanski partizanski odred se od formiranja pa do konačnog oslobođenja Tuzle, septembra 1944. godine, stalno nalazio i vojno-politički djelovao na terenu tuzlanskog basena. Izvršavajući vojno-političke zadatke u pozadini - pored svog osnovnog vojno-političkog i borbenog zadatka u štićenju oslobođene teritorije i u oslobađanju novih područja - Odred je okupljao i organizovano uključivao na obavljanje tih zadataka široki krug partijskih i omladinskih aktivista, članova narodnooslobodilačkih odbora i saradnika i time sve više širio redove narodnooslobodilačkog pokreta, između ostalih i na područje Lukavca i okoline. Otuda i potreba da se otrgnu od zaborava bar neke aktivnosti pojedinaca i grupa, koji su, u organizovanoj i aktivnoj saradnji sa Odredom, dali značajan doprinos opštoj stvari NOP-a.

U periodu prvog oslobođenja tuzlanskog bazena, tokom oktobra - novembra 1943. godine, novoformirana Komanda mjesta Lukavac obuhvatala je prvih dana i puračićko i dobošničko područje, ali je ubrzo, nakon formiranja posebne Komande mjesta Puračić, područje Puračića i Dobošnice izdvojeno iz sastava lukavačke komande.

Zadaci tih komandi bili su, pored ostalih, i u tome da pomognu u radu novonastalim narodnooslobodilačkim odborima: u Lukavcu Fabrici, Lukavcu Turskom, Bistarcu Gornjem i Bistarcu Donjem, Smolući, Planama, Crvenom Brdu, Huskićima, Zagorju, Modracu, Puračiću, Turiji, Babicama, Treštenici, Dobošnici, Prokosovićima, Gnojnici i drugim. Također da pomognu organizacijama - partijskim i omladinskim - koje su, zajedno sa članovima narodnooslobodilačkih odbora, djelovale na oslobođenoj teritoriji u vršenju priprema za djelovanje i na teritoriji koju kontroliše neprijatelj.

Zadatak Komande mjesta Lukavac, od prvih dana oslobođenja Lukavca i okoline 30. septembra pa do 10. novembra 1943. go-

dine, bio je - pored spomenutih - da se u prvom redu nastavi rušenje željezničke pruge u pravcu prema Miričini, unište mostovi i da se postavi što više prepreka od oborenog drveća, kamenja i dr. na glavnu cestu i pristupne puteve, kao i da se izvrši onesposobljavanje objekata i postrojenja Fabrike sode Lukavac tako da više ne može da proizvodi za ratne i druge potrebe okupatora. Pored toga, posebno je bilo potrebno da se, uz mobilizaciju ljudstva i velikog broja prevoznih sredstava, iz skladišta Fabrike sode i drugih u Lukavcu, Puračiću i okolini, izvuku što veće količine raznog materijala i opreme koji su mogli biti od koristi našim vojnim jedinicama i organizacijama NOP-a. Evakuaciju je trebalo izvršiti što dublje u pozadinu - na smolućku i srebreničku teritoriju i druga bezbjedna mjesta na slobodnoj teritoriji.*)

U ostvarivanju ovih zadataka bilo je dosta teškoća. Već prvog dana nakon oslobođenja Lukavca, Majevički partizanski odred je organizovao evakuaciju zaplijenjenog materijala iz fabričkih i drugih skladišta, a živežne namirnice iz skladišta fabričke aprovizacije što je, međutim, ubrzo prekinuto uslijed iznenadnog prodora neprijatelja u Lukavac. Kasnije, nakon što je neprijatelj zaustavljen kod Bukinja i protjeran, evakuacija je bila nastavljena.

Komanda mjesta Lukavac otpočela je sa radom u zgradi ondašnjeg činovničkog kluba (u sadašnjoj ulici »Marija Macan«, koja je upravo pred tom zgradom poginula). U istim prostorijama počela su da nastaju i da odatle djeluju novoformirana rukovodstva (partijska, omladinska, odbori i dr.) koja su bila zajednička za do tada postojeće dvije zasebne opštine: Lukavac Fabrika i Lukavac Turski, a na sastanke i dogovore dolazili su i aktivisti iz puračićkog i dobošničkog područja

Zahvaljujući organizovanoj aktivnosti snaga NOP-a, u oslobođenom Lukavcu i okolini život je počeo da se normalizuje. Narodnooslobodilački odbori su dijelili stanovništvu živežne namirnice, koje su zaplijenjene najviše u skladištu fabričke aprovizacije i u trgovačkim magacinima. Raspolagalo se i sa nešto sanitetskog materijala i lijekova, koji su zatečeni u ambulanti. Krug Fabrike i njenog naselja osvjetljavala je pomoćna lokomotiva iz Fabrike, koja je ostavljena neoštećena. U naseljima su počele da rade i zanatske i druge radnje (pekara, mesara, krojači, obućari, brijači i drugi), kao i neke gostionice i kafane.

***) Dobošnićki NOO je iskoristio džamijski tavan kao svoju bazu, koja je ostala neotkrivena do konačnog oslobođenja.**

Tih dana u Lukavcu je djelovalo svega nekoliko partijsko-političkih aktivista, koji su 2. septembra, u većoj grupi Lukavčana, izbjegavši ustaško hapšenje, izašli na slobodnu teritoriju Smoluće.*) Pošto su u grupi bili u većini majstori i pogonski radnici u Fabrici od kojih je umnogome zavisila proizvodnja, njihovim odlaskom bio je veoma poremećen rad cijele Fabrike.

Na organizovanju i vođenju poslova Komande mjesta najviše je radio Ivan Rižovski, a u istoj su na raznim dužnostima bili i Bogosav Souček, Ibro Ćerimagić, Božo Bašić, Safet Ćehajić, Simo Plestić, Fadil Zečević, Ibro Softić, Ekrem Nuhić, Ivan Likić, Aleksej Lindeman i drugi.

Nakon povlačenja ispred navale neprijatelja, 10. novembra 1943. godine, na prostoru Omazića u banovićkom kraju, grupa vojno-pozadinskih i političkih radnika iz komandi mjesta Puračić i Lukavac, (koje su sada objedinjeno djelovale u zajedničkoj komandi za oba područja), priključila se Ozrenskom partizanskom odredu koji se tada nalazio na tom terenu. U toj grupi iz Lukavca bili su: Ibro Ćerimagić, Fadil Zečević, Ekrem Nuhić i još neki, dok su Ibro Softić i Ivan Likić sticajem okolnosti dospjeli u drugu jedinicu. Većina iz lukavačke komande mjesta se, međutim, prilikom povlačenja 10. novembra na večer, priključila Tuzlanskom partizanskom odredu (Bogosav Souček, Safet Ćehajić, Suljo Gluhić, Rasim Hasanović, Blažan Vasiljević, Emin Hamustafić, Nazif Aljukić i drugi).

U grupi iz Puračića, koja se priključila Ozrenskom partizanskom odredu, bili su Adem Fatušić, na funkciji komandanta zajedničke komande mjesta, zatim Borka Dobanovački, Nedo Milošević, Milan Blagojević, Siniša Ćuk i drugi, dok su Ivan Ćorić i Duka Vasić otišli u druge jedinice. Sulejman Tinjić, Zagorka Kakić, Smajl Fatušić i drugi ostali su na ilegalnom radu u Puračiću.

U Dobošnici i okolini, koju su uskoro zaposjeli zelenokadrovci, ostala je na ilegalnom radu grupa odbornika i aktivista na čelu sa Osmanom Ibrahimovićem, predsjednikom NOO-a, povezani za Muhameda Gagića, komandanta bataljona u Tuzlanskom NOP odredu, koji je sa ovoga područja prihvatio dosta Dobošničana, Gnojničana i drugih koji su se u vrijeme oslobođenja nalazili u Dobošnici

***) Većina tih aktivista iz Lukavca bila je raspoređena u jedinice NOVJ (Hazim Avdibegović, Dobrosav Braco Mišinović, Mujo Hodžić, Fikret Azabagić, Mitar Radojčić, Božo Popović, Branko Lukić, Adem Hanifić, Ivan Hans Vroblevski i drugi), dok su neki: Mujo Halilović, Brajko Biković, Osmo Mujčinović, Omer Alihodžić, Huso Bajrić i još neki stariji radnici Fabrike ostavljeni da djeluju kao terenski aktivisti NOP-a. Od ranije je na ovdašnjim terenima djelovao njihov drug i saborac Meho Tubić, nakon što je iz zatvora izbjegao na slobodnu teritoriju.**

i okolini i svrstao ih u svoj bataljon, odakle su raspoređeni i u druge jedinice tokom novembra 1943. godine.

Grupa spomenutih vojno-pozadinskih radnika, uz Ozrenski partizanski odred, djelovala je na teritoriji sa lijeve strane Spreče - od potkonjuških Omazića do ozrenske Porječine i drugih naselja, na desnoj strani Spreče u okolini Lukavca sa kojima su postojale i održavane veze. Pored političkog djelovanja na terenu zadaci su se odnosili i na prikupljanje podataka o kretanju neprijatelja u dolini Spreče.*)

Održavanje veza sa aktivistima na okupiranoj teritoriji Lukavca, Puračića, Dobošnice i okoline značilo je jačanje kontinuiteta aktivnosti snaga NOP-a na neoslobođenom području. Međutim, u uslovima šeste neprijateljske ofanzive, Ozrenski partizanski odred je krenuo prema Ribnici, u predjele Krivaje, da bi u povratku, uslijed ofanzivnih operacija, preko Konjuha, stigao u dolinu Spreče i u januaru 1944. godine učestvovao u drugom napadu na Tuzlu. Nakon toga, Odred je bio reorganizovan i njegovi dijelovi su uključeni u sastav 6. istočnobosanske i 18. hrvatske brigade, odnosno u obnovljeni Kladanjsko-ozrenski partizanski odred.**)

Vojno-pozadinski i politički radnici iz sastava zajedničke Komande mjesta Puračić - Lukavac, ostavši na teritoriji sa lijeve strane Spreče, na koju su tih dana masovno nastupali Nijemci i Čerkezi, četnici i zelenokadrovci, našli su se u veoma teškim uslovima - bez zaštite Odreda. Izlaz je bio u prebacivanju na teritoriju sa desne strane Spreče, u podmajevičke predjele oko Srebrenika u koje se i sam Tuzlanski partizanski odred uputio početkom januara 1944. godine.

U ostvarivanju ovog cilja i izbjegavanja uništenja koje je prijetilo, vojno-pozadinski i politički radnici su preko aktivista NOP-a sa tog područja i ilegalnim putevima otpočeli prebacivanje na područje djelovanja Tuzlanskog partizanskog odreda, a neki i u razne baze pod okriljem aktivista NOP-a u selima na prostoru Lukavac - Smoluća - Srebrenik, u kojima su provodili izvjesno vrijeme i dalje postupali u skladu sa zadacima koje su dobijali putem veza koje su održavali.

Tuzlanski partizanski odred je nakon odlaska u rejon podmajevičkih sela - zajedno sa okružnim partijskim rukovodstvom

***) O tome piše Todor Vujasinović u knjizi Ozrenski partizanski odred. 1979. str. 405.**

****) Više o tome vidi u sjećanjima Mehmedalije Hukića. objavljenim u listu »Trinaesti septembar« 1975. kao i knjizi Toše Vujasinovića »Ozrenski partizanski odred«, str. 406 - 413.**

koje se nalazilo uz njega - između ostalog - djelovao na obezbjeđivanju aktiviranja i povezivanja svih snaga NOP-a i uspostavljanju i jačanju veza i saradnje sa okolnim područjima. Tako su od prvih dana - na terenu od Smoluće do Srebrenika i šire - oživjele ranije postojeće i uspostavljane nove partijske i omladinske veze i kanali sa Lukavcem na kojima su radili stariji i iskusniji partijski radnici i aktivisti iz grupe koja je 2. septembra prešla na slobodnu teritoriju i tu ostala na radu.

Prvu vezu nakon prebacivanja Tuzlanskog partizanskog odreda u rejon Brezika uspostavio je Ivan Rižovski, preko spomenutih terenskih radnika, sa kojima je ilegalno sarađivao u Lukavcu i prije odlaska u partizane 2. septembra 1943, u čemu mu je pomagao i Mehmed Delić Ilica, skojevski rukovodilac bataljonskog komiteta u Odredu - prethodni sekretar privremenog Opštinskog komiteta SKOJ-a za Lukavac, zajedničkog za obadvije lukavačke opštine, koji je u oktobru 1943. godine formiran pod rukovodstvom Fadila Horozića u Lukavcu. Olakšavajuća okolnost bila je u tome da su otac i Delićev brat bili na ilegalnom radu u Lukavcu, pa je uspostavljanje i održavanje takvih veza i time bilo olakšano.

Veze su bile uspostavljene i održavane su redovno sa Lukavcem, Puračićem, Dobošnicom, Tuzlom i drugim mjestima.

Međutim, u uslovima tzv. šeste neprijateljske ofanzive, održavanje veza je bilo sve otežanije. Zbog bolesti Ivana Rižovskog, koji je provodio vrijeme u bolnici i bazama Srebrenika, a kasnije i odlaska Mehmeda Delića Ilice na Kongres USAOJ-a u Drvar, veze se preusmjeravaju na nove kanale koje, pored drugih, obezbjeduje smolućki aktivista Miljo Marković oslanjajući se na skojevsku organizaciju, članove seoskog narodnooslobodilačkog odbora i punkt NOP-a kod Mitra Maksimovića, Voje i Mile Vasiljevića i drugih.

Dok se Tuzlanski partizanski odred, kasnije, nalazi u rejonu Smoluće, mreža aktivista i saradnika NOP-a i njihove veze sa Odredom se znatno proširuju i ojačavaju. Tome, u uslovima nastalim uslijed početka tzv. sedme neprijateljske ofanzive, doprinosi stroga konspirativnost u radu. Samo su ovlašteni pojedinci iz Štaba Odreda i Okružnog partijskog rukovodstva uz Odred znali ko na kojoj relaciji i sa kime održava veze, ko je povezan sa članovima KPJ i SKOJ-a, ko sa odbornicima a ko sa ostalim saradnicima u organizacijama NOP-a. Pored ovih, od ranije uhodanih veza, posebne veze su imali obavještajni oficir i komandant Odreda, a Sekulić Dušan, njihov kurir, održavao je veze sa Lukavcem i okolinim mjestima, najviše preko Taleta Halilovića i Hašima Begića iz Huskića, Fadila Suljagića i Redže Okića Osmanovića iz Šikulja, Osmana Akeljića i

Mustafe Kovačevića iz Crvenog Brda, a ovi putem punkta NOP-a u Lukavcu koji su držali Ekrem Nuhić i Kasim Delić, do kojih je dolazila i Sekulićeva majka, dalje preko Hasnije Ćerimagić, Vlade Popića, Kove Batalo u fabričkom naselju i drugih.

Imena aktivista održavana su u punoj diskreciji. Radilo se po sistemu povezivanja dvojki, da bi u slučaju otkrivanja bilo što manje ugroženih. Redovi simpatizera i aktivista NOP-a su svakodnevno rasli i jačali. I u redovima oružnika - narednika Obada, simpatizere NOP-a, držali su na vezi Ibro Ćerimagić i Juso Tubić, da bi bilo omogućeno blagovremeno otkrivanje mjera režima, naročito onih koje su se odnosile na pravoslavno stanovništvo Smoluće i okoline. Preko narednika Ramića u Puračiću, kojeg je još od ranije uključio u saradnju sa aktivistima NOP-a Mehmedalija Hukić, Salko Mujagić i Smajl Fatušić, a i neki drugi aktivisti NOP-a dobijali su značajne podatke. Osman Ibrahimović je držao na vezi oružnike simpatizere koji su kontrolisali Dobošnicu i okolinu. Olgu Kren u fabričkom Lukavcu držale su na vezi Hasnija Ćerimagić i Manja Krsek. Veza Omera Gluhića sa Mihovilom Banom, domobranskim oficirom u Vojnoj posadi u Lukavcu, koji je ilegalno radio za NOP, održavana je i preko punkta Ekrema Nuhića, kojim putem je držan na vezi i saradnik NOP-a u lukavačkoj pošti Murat Salihović. Sa saradnicima NOP-a u redovima lukavačkih zelenokadrovaca veza je održavana putem Ibrahima Kuduzovića Isakajla, koji je bio u njihovoj posadnoj četi pisar. Kurirske važne i odgovorne, odnosno specijalne zadatke za NOP, kao sprovodenje bolesne partizanke u tuzlansku bolnicu, izvršavao je uspješno i sa punom odgovornošću Vahid Mešić. Izvjesno vrijeme sa simpatizerima NOP-a u redovima zelenokadrovaca u dobošničkom kraju na njihovom dezorganizovanju, pridobijanju za NOP i izvlačenju oružja i municije iz njihovih rezervi, bio je angažovan i Asim Omerdić.

Komandant Odreda Omer Gluhić održavao je vezu i sa svojim saradnicima koji su bili u redovima NOP-a u Lukavcu preko Osmana Tufekčića i Nazifa Suljkanovića, dr Ljudevita Jurinca, Marije Krsek, Dušanke Tabaković, Dimitrija Mićića, Stanka Drolca i drugih u Lukavcu, Ferhada Azabagića i Branka Stankovića u Bukinju i drugih.

Sa Gračanicom, preko Cvijete Hinjić, održavala je vezu iz Lukavca Hasnija Ćerimagić. Uticaji NOP-a na željeznici bili su veoma snažni, a veze prema Doboju iz Lukavca preko Ibre Ćerimagića i Sime Plestića održavali su Đuro Vavrikov, Fadil Zečević, Brajko Salkić sa željezničkih stanica Lukavac i Puračić.

Snage NOP-a u Dobošnici, Gnojnici, Miričini i drugim selima okupljali su brojni aktivisti i odbornici kao Huso Softić, Mehmed Razić, Nuraga Cibrić, Salkan Ibrić, Hazim Kurtović i drugi koje je na vezi držao Osman Ibrahimović, predsjednik NOO-a, povezan s Tuzlanskim partizanskim odredom.

Veliku pomoć u povezivanju i konsolidaciji olabavljenih i uspostavljanju novih veza u redovima lukavačkih aktivista NOP-a pružio je neposredno Safet Ćehajić, ranjeni komandir čete iz Odreda, koji je nakon liječenja u Šekovićima i Srebreniku kao rekonvalescent, bio upućen da u dubokoj ilegalnosti u Lukavcu učini sve da se organizacija NOP-a proširi i aktivira još više na zadacima koje je dobijala iz Okružnog partijskog rukovodstva, koje je iz rejona Smoluće djelovalo pod zaštitom Tuzlanskog partizanskog odreda.

Značajnu ulogu u održavanju i funkcionisanju veza koje su snage NOP-a iz Lukavca uspostavljale i održavale imali su i borci i aktivisti iz drugih sredina (Vehid Delibegović Roki, Neda Kerec, Muhamed Kešetović, Sabira Agić, Velinka Cakeljić, Slava Mićić, Soka Veselić i drugi), koji su kraće ili duže vrijeme djelovali i na području koje je prema Lukavcu obezbjedivao Tuzlanski partizanski odred.

Konačnim oslobođenjem tuzlanskog basena, septembra 1944, stvoreni su uslovi za potpuno organizovano djelovanje svih snaga NOP-a u završnim borbama za oslobođenje tuzlanskog basena i cijele zemlje. Tada je u Lukavcu formirana nova komanda mjesta, zatim novi opštinski narodnooslobodilački odbor, jedinstven za do tada postojeće zasebne lukavačke opštine, konstituisana su partijska, omladinska i frontovska rukovodstva, koja su organizovala i vodila cjelokupan društveno-politički život do završetka rata.

BOŽIDAR POPOVIĆ POPAC

SMOLUĆKI PERIOD

Usljed navale jakih neprijateljskih snaga, partizanske jedinice su se, 10. novembra 1943. godine, povukle iz Tuzle u kojoj su boravile oko četrdeset dana. Nešto prije toga formiran je Tuzlanski NOP odred, koji se takođe povukao iz Tuzle, a s njim i rukovodstvo Partije i SKOJ-a za Tuzlu, kao i veći broj naših saradnika i građana simpatizera NOP-a. Odred se kretao pravcem Živinice - Vukovije - Gračanica - Bučik - Kiseljak, da bi početkom januara 1944. godine preko Plana, Dobrnje i Brezika stigao na područje Srebrenika. Na tom putu vodeno je više borbi u kojima je bilo dosta poginulih i ranjenih. Već u Dubravama, a zatim i u Vukovijama, u noći između 11. i 12. novembra 1943. godine, iznenada nas je napao zeleni kadar. Među poginulima bilo je dosta i bolesnika, zatim staraca, žena i djece, koji su krenuli s Odredom iz Tuzle. Neprijatelj je, u decembru 1943. godine, preduzeo ofanzivu na naše snage, pa je i Odred bio na stalnom udaru. Neprestano smo manevrisali, izbjegavajući glavni udar neprijatelja, jer Odred još nije bio homogena i vojnički zrela i jaka jedinica, iako je u početku bio veoma brojan.

U drugoj polovini januara 1944. godine, Odred je učestvovao u napadu naših jedinica na Tuzlu. Djejstvovali smo s jugozapadne strane - prema Moluhama. Međutim, poslije četiri dana borbi, naše jedinice su bile prinuđene da se povuku uz dosta velike gubitke, a što nije mimoišlo ni naš Odred.

Aprila 1944. godine, sa šireg područja sjeverno od Tuzle, povukla se glavnina snaga 3. korpusa s Oblasnim komitetom KPJ za istočnu Bosnu, u pravcu Šekovića. Tada se Tuzlanski odred nalazio na prostoru oko Srebrenika, odnosno Majevice, i stalno se sukobljavao sa dijelovima 13. SS divizije na prostoru između Humaca, Jasenice, Maoče i Srebrenika. Bila je u toku sedma neprijateljska ofanziva. Snaga Odreda je bila u nesrazmjeri prema snazi neprijatelja, a česte borbe su ga iscrpljivale i slabile njegovu udarnu moć. Time je Odred zapao u veliku krizu. Tada se njegovi manji dijelovi, povlačeći se ispred znatno nadmoćnijeg neprijatelja, kreću u gotovo nepristupačan dio Majevice - prema Maoči. U nastaloj kriznoj

situaciji za Odred održalo se jezgro Odreda, oko dvadesetak boraca s Omerom Gluhićem na čelu, komandantom Odreda. Grupa je dobila radio-stanicu radi održavanja veza sa Štabom 3. korpusa i Oblasnim komitetom. Grupu su prema mom sjećanju, sačinjavali: Omer Gluhić, Ilija Đilas, koji je rukovodio radio-stanicom, Rasim Jogunčić, Jusuf Mukić Zorule, Adem Osmanbegović, Ahmet Šiljić Kadija, Taib Sarajlić, Slobodan Vokić, Zvonko Primorac, Abdulah Mujezinović Kadija, Slobodan Jošilović Bodo, Šefket Kunosić, ja i još neki. Kraće vrijeme, dok nije prošao glavni neprijateljski udar, grupa se sklonila u neke šikare u podnožju Majevice. Međutim, već nakon petnaestak dana i ova grupa boraca se počela osipati. U stvari, dezertiralo je šest drugova, jer nisu mogli izdržati napore i glad. Pojedinci su se sklonili zbog bolesti ili iscrpljenosti.

U tako izuzetno teškoj situaciji, kada je Odred činila samo grupa boraca, upućena je patrola u okolna sela radi nabavke hrane i prikupljanja podataka o neprijatelju. U patroli su bili: Ahmet Šiljić Kadija, Slobodan Jošilović Bodo, Šefket Kunosić i još dvojica boraca. U selu Rašljani patrola je naišla na neprijateljsku zasjedu. Tom prilikom poginuo je Kadija, a Bodo i Šefket su ranjeni i zarobljeni, dok se za sudbinu ostale dvojice ništa ne zna. Nakon mjesec dana, Šefket je pobjegao iz esesovačkog sabirnog logora u kojem je bio smješten i pridružio se Odredu koji je tada boravio u Smolući.

Nakon gotovo mjesec dana sklanjanja po šikarama Majevice, Odred se prebacio u selo Smoluću, na teritoriji opštine Lukavac. Tu smo se malo oporavili, došli sebi, i postali sposobni i za oružane akcije. Jedina naša veza bio je Miljo Marković iz Smoluće. Održavali smo i vezu radio stanicom sa 3. korpusom i Oblasnim komitetom. Imali smo dva puškomitraljeza i dosta municije, što znači da smo mogli prihvatiti borbu s manjim četničkim i zelenokadrovskim posadama. Tako smo jednoga dana obaviješteni da su četnici pokupili stoku po Smolući, koju su namjeravali tjerati u Tinju gdje se nalazio njihov logor. Odmah smo se rasporedili, zauzeli smo položaje da ih u tome onemogućimo. Uz pucnjavu i poviku rastjerali smo četnike, a stoku vratili vlasnicima.

U vrijeme našeg boravka u Smolući Omer je, pomoću Milje, ugovorio sastanak sa četnicima Vaskrsije Milakovića Kikana, u nekom potoku u blizini Smoluće. Na razgovor smo pošli: Omer Gluhić, Rasim Jogunčić i ja, pošto smo prethodno postavili obezbjeđenje. Došlo je osam četnika s Kikanom na čelu, donijevši sa sobom pečeno jagnje, rakiju i drugo što su, svakako, opljačkali od stanovništva. Cilj sastanka je bio dogovor o vraćanju trojice partizana, koje su četnici ranjene i iznemogle zarobili. Nakon dužeg raz-

govora, Kikan je pristao da nam pusti zarobljene drugove, s tim da neko od nas pođe s njima u Tinju, gdje je bio četnički logor, i da ih preuzme. Omer je za taj zadatak odredio mene. Dao mije svoju dolamicu s oznakama komandanta Odreda i još dva šaržera za pikavac, mada sam u futroli već imao četiri šaržera. Na brdu iznad Tinje ispalio sam jedan cijeli šaržer, jer su mi četnici prigovorili da mije automat neispravan i da nemam municije. Potom sam odmah napunio oružje kako bih bio spreman u slučaju potrebe.

Došli smo u Tinju. Tu, među četnicima, nije bilo nimalo lako. Nastojali su da me isprovociraju, izgovarajući uvrede na račun Tita, Partije, naše borbe... Prišao sam zarobljenim partizanima i insistirao da pođu sa mnom. Međutim, sva moja nastojanja nisu uspjela, jer su oni odbili da krenu. Stekao sam utisak da su bili uplašeni, smatrajući da ih četnici time samo provociraju da bi ih ubili, a da ih stvarno neće pustiti. Vidjevši sve to krenuo sam nazad. Čim sam malo odmakao, četnici su pucali za mnom. Iz predostrožnosti Odred je promijenio mjesto bivakovanja.

U ljeto 1944. godine, počeli su da nam se vraćaju bivši borci - naši drugovi, te ranjeni i bolesni partizani koji su radi oporavka bili bazirani po Smolući i drugim selima oko Lukavca i Srebrenika. Tada nam se pridružilo i nekoliko boraca o kojima je vodila brigu Komanda mjesta Lukavac - Puračić. Sa pridošlim borcima Odred je brojao oko 80 boraca i počeo je da vodi akcije protiv četnika i zelenog kadra, a napadao je i manja njihova uporišta.

Početkom avgusta 1944. godine, kroz Smoluću je prošao s 18. hrvatskom brigadom Franjo Herljević, njen komandant. Brigada se vraćala sa 11. divizijom iz centralne Bosne. Sa njima su stigli delegati sa Drugog kongresa USAOJ-a. među kojima je bio i drug Mićo Rakić, tada sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za istočnu Bosnu. Pošto Omer nije bio tu. njih dvojica su razgovarali sa mnom. Tada su me kritikovali zbog održanog sastanka sa četnicima, zatim što nismo bili aktivniji u proteklom periodu, i slično, ističući da sa četnicima nema nikakvog kompromisa. Nakon kraćeg zadržavanja otpratio sam ih do ceste Tuzla - Lukavac. U području Bistarca izvršeno je obezbjeđenje za prelaz Brigade preko ceste, a sve je urađeno dosta uspješno.

U avgustu 1944. godine iz grupe političkih radnika koja je stigla sa 18. hrvatskom brigadom iz centralne Bosne sa nama su ostali drugovi Mišo Vokić. član Okružnog komiteta SKOJ-a za Tuzlu i Muhamed Kešetović. član Okružnog komiteta SKOJ-a za Posavinu i Trebavu. Oni su pojačali politički rad u Odredu kao i na terenu,

jer je u to vrijeme Rado Perić, kao pomoćnik političkog komesara Odreda, bio baziran zbog bolesti.

U vrijeme našeg boravka u Smolući Mahmud Mešković Mašan je, kao jedan od kurira, dovodio dezertirale grupe pripadnika 13. SS divizije u Odred. To su bili snažni mladići koje su Nijemci mobilisali u Bosni i Hercegovini, a potom odvodili na višemjesečnu obuku. Nakon dolaska u Bosnu jedan broj njih je tražio vezu za prelazak u partizane. U tome su im pomogli ilegalni saradnici NOP-a iz Tuzle, prihvatali ih i organizovano ih slali u Odred. Tako se i usljed toga brojno stanje Odreda stalno povećavalo. Već tada smo djelovali kao obnovljen i ojačan Odred, čija se vojnička aktivnost osjećala na široj teritoriji. Akcije su bile usmjerene na likvidaciju četnika i zelenog kadra, te je uskoro većina sela lukavačkog i srebreničkog kraja bila oslobođena.

U to vrijeme, avgusta 1944. godine Omer Gluhić se sve više bavio političkim radom na terenu, pri čemu ga je najčešće pratio bivši njemački vojnik Andreas Russ. Obilazio je sela, uspostavljao kontakte sa aktivistima i narodom, organizujući ih da se uključe i daju doprinos našoj borbi. Zbog ovih obaveza Omer je samo povremeno navraćao u Odred i kratko se zadržavao, tako daje teret komandovanja Odredom postepeno padao na mene.

Pripremao se napad naših jedinica na Tuzlu, u čemu je i naš Odred imao određenu ulogu. Naime, pošto smo od naših saradnika dobili obavještenja o neprijateljskim snagama (ustaše i zeleni kadar), Odred je preduzeo napad na Lukavac i oslobodio ga 13. septembra 1944. godine. Iza toga oslobođen je i Puračić. Time je obuhvaćeno veoma veliko oslobođeno područje, na kojem se odvijao živ politički rad. Odred se dobro snabdio hranom i odjećom. Aktivno se pripremao za veće akcije. Radi obezbjeđenja, porušena je željeznička pruga od Lukavca do Bistarca i od Puračića prema Dobošnici, kako je neprijatelj ne bi mogao iskoristiti prilikom svog jačeg nastupanja.

Nekoliko dana poslije oslobođenja Lukavca, četa Jusufa Mukića Zorula, inače veoma hrabrog i odvažnog komandira, koja je bila u sastavu bataljona kojim je komandovao Mehmed Salahović Boljševik, dok je držala stražu prema Tuzli, uhvatila je i dovela u Štab Odreda ustaškog obavještajca i zločinca Stjepana Vujicu, koji je bio šef UNS-a u Tuzli.*)

***) Detaljnije o tome vidi: Mišo Vokić, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 3. str. 245-290.**

Šesnaestog septembra 1944. godine Štab Odreda dobio je naredbu 3. korpusa da napada na Tuzlu, pravcem Bukinje - Kreka - Moluhe, sadjejstvujući s ostalim našim jedinicama. Poslije slabijeg otpora, naše jedinice su ušle u grad 17. septembra 1944. godine. Bilo je to konačno oslobođenje Tuzle. Za sve borce, a posebno za nas koji smo iz Tuzle otišli u partizane, to je bio jedan od rijetkih radosnih trenutaka u toku rata.

Odmah poslije oslobođenja Tuzle, Odred se vratio u Lukavac i tamo, prema naredbi Štaba 3. korpusa, izdvojio 300 boraca radi popune 16. muslimanske brigade. Takode je izdvojen i jedan jači bataljon koji je ušao u, novu, 21. tuzlansku brigadu. Za komandanta bataljona određen sam ja, a za komesara Rade Perić. Preostali dio Odreda ostao je u Lukavcu radi daljih oružanih akcija protiv Nijemaca i domaćih izdajnika, kojih je još uvijek bilo mnogo u ustaškim, zelenokadrovskim i četničkim formacijama.

ILIJA DILAS

NA OBAVJEŠTAJNIM ZADACIMA

Početkom marta 1944. godine formirana je 38. istočnobosanska divizija u koju sam, iz Štaba 3. korpusa, raspoređen na dužnost radio-telegrafiste. Divizija se tada nalazila u Trnovi. Bila je još u formiranju. U sastav Divizije ušle su: 17. majevička i 18. hrvatska brigada. Pored ove dvije brigade, trebalo je da se formira još jedna brigada iz sastava Tuzlanskog i još nekih NOP odreda.

Još u toku formiranja 38. divizije otpočela je sedma neprijateljska ofanziva. Glavni njen udar bio je usmjeren na sjeveroistočnu Bosnu, tako da 38. divizija nije ni stigla da se kompletira, već je za čitavo vrijeme trajanja te ofanzive vodila teške borbe imajući u svom sastavu samo 17. majevičku brigadu. Naime, 18. hrvatska brigada, koja se u to vrijeme nalazila u Posavini, bila je odsječena od sjeveroistočne Bosne i primorana da se prebaci u centralnu Bosnu, gdje je i ostala za cijelo to vrijeme.

A NOP odredi od kojih je trebalo da se formira još jedna brigada bili su angažovani u stalnim i teškim borbama, posebno Tuzlanski NOP odred, koji se nalazio najednom od najtežih pravaca neprijateljskog udara. Zbog tako teških i iscrpljujućih borbi većina NOP odreda, već polovinom maja 1944. godine, bila je znatno oslabljena, tako da više nisu predstavljali neke jače borbene jedinice. Tuzlanski NOP odred, koji je tada bio jedan od najjačih, u sjeveroistočnoj Bosni, takođe je bio desetkovan. Pored toga, iz njegovog sastava otišlo je dosta boraca i kadrova za popunu 17. majevičke brigade i drugih jedinica.

Od početka sedme ofanzive, pa sve do konca maja 1944. godine, 38. divizija je, uglavnom, vodila borbe na području Majevice, Semberije i na dijelu Posavine. Neprijatelj je, u prvoj polovini aprila 1944. godine, pošto je zaposjeo Majevicu i onemogućio da se Divizija izvuče iz obruča i prebaci za Šekoviće, imao namjeru da je uništi na sektoru između Majevice i rijeke Save. Divizija je tada vodila borbe na staroj Majevici, te ocijenivši namjeru neprijatelja, napravila rizičan manevar, ali i jedini mogući izlaz. Naime, tog istog dana, naveče, krenula je preko stare Majevice prema Posavini i došavši na domak Brezovog Polja, u samu zoru, krenula prema Za-

gonima, Suvom Polju i stigla u Trnovu. Sve se to odigralo za noć i dan. Neprijatelj je izgubio trag Diviziji, jedino je manja borba vodena u Zagonima, jer se tu slučajno zatekla neka manja SS jedinica. Kad je otpočela borba komandant, komesar i načelnik Štaba Divizije bili su pored radio stanice, na kojoj sam održavao vezu. Čuo sam njihov razgovor. Komandant, Miloš Zekić, je rekao načelniku da se naredi Pratećoj četi da ne troši municiju, jer je 17. brigada bez municije, već da pošalje svoju municiju u Brigadu. Može se samo pretpostaviti kakva je to bila situacija, kada se jedinica nađe u ravničarskom kraju, odsječena od svojih snaga, a bez municije. U toj borbi zaplijenjen je od esesovaca prijemnik radio stanice tipa TORN.

Predveče smo stigli u Trnovu, gdje se nalazila partizanska bolnica u bazama. Uzevši bolnicu sa sobom, Divizija je krenula u Šekoviće. Za ovaj smjeli podvig 38. divizija je pohvaljena od Vrhovnog Štaba, što je prenijela i »Slobodna Jugoslavija«.

Početkom maja 1944. godine 38. divizija se ponovo našla na Majevici. Tada su vodene teške borbe, od Jelice do Srpske Jasenice. Bilo je mnogo naših ranjenika, koji su ostavljeni kao bolesnici u bazama u Mačkovcu. Ovu bolnicu su kasnije otkrili četnici i zajedno sa esesovcima pobili ranjenike i bolničko osoblje.

U drugoj polovini maja 1944. godine vodila se jedna od odlučujućih bitaka sedme ofanzive. Borbe su vodene na sektoru Srpske Jasenice, Straže i na obroncima stare Majevice. Tada su na tom području bile i vojvođanske divizije.

Pošto je neprijatelj skoncentrisao ogromne snage na području sjeveroistočne Bosne, to su Štab 3. korpusa i Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu odlučili da povuku sve naše snage sa tog područja na lijevu stranu rijeke Spreče i dalje prema Kladnju, Vlasenici i Šekovićima.

Da ne bi sjeveroistočna Bosna ostala potpuno odsječena od naših snaga, Štab 3. korpusa i Oblasni komitet su odlučili da se iz Tuzlanskog NOP odreda formira jedna **operativno**-obavještajna grupa, od 15 do 20 ljudi, koja bi i dalje ostala na tom području, a da preostali dio Odreda se povuče s našim jedinicama.

Sa divizijama koje su tada vodile borbu na pomenutom području, nalazio se i Štab 3. korpusa. Ja sam tada bio radio-telegrafista u 38. diviziji. Pozvan sam u Štab Korpusa, gdje mi je obavještajni oficir Korpusa, pukovnik Drago Mažar, saopštio da sam raspoređen u grupu Odreda koja ostaje na tom području, kao radio-telegrafista. Takođe mije ukratko rekao o značaju zadatka i dodao

da stanica ne smije propasti, ne radi njene vrijednosti, već radi zadatka zbog kojeg se ostaje na tom sektoru.

Radio stanica koja nam je dodijeljena bila je potpuno nova, američke proizvodnje, tipa SCR-80. Bila je prilagođena za rad u posebnim uslovima. Mogla je da radi na pogon akumulatora - preko unoforma (pretvarača) i na mehanički (nožni) pogon, pomoću generatora. Pošto u tadašnjim uslovima nije bilo mogućnosti za punjenje akumulatora, to se predaja depeše mogla obavljati samo pomoću generatora, dok se prijem depeše obavljao pomoću specijalnih baterija tipa TOP, kojih smo imali dovoljno.

Radio-telegrafista 3. korpusa i ja napravili smo plan radio--veze sa odgovarajućim pozivnim i kontrolnim znacima. Po ovom planu veza je trebalo da se održava dva puta dnevno, i to u četiri i dvadeset jedan sat, a po potrebi i mogućnosti veza se mogla, bilo šifrovano ili pomoću »KODA«, zakazivati i češće. Pošto je radioplan pravljen 19. maja, odnosno na dan kada smo dobili zadatak da ostanemo na Majevici, to je bilo predviđeno da održavanje veze otpočne 25. maja 1944. god. Vrijeme od šest dana (od 19. do 25. maja) trebalo je iskoristiti za to da se stanica locira, tj. da se nade pogodno i sigurno mjesto, s obzirom da se Štab 3. korpusa nalazio u pokretu.

Devetnaestog maja naveče sastao sam se sa grupom Odreda za koju je zadužen komandant Odreda Omer Gluhić. To su bili sve stari iskusni borci, većinom starješine jedinica Odreda. Gluhić je bio major. Upitao me je odakle sam i rekao drugovima da sam radio-telegrafista koji je dodijeljen njihovoj grupi. Gluhićev prvi nastup i način ophođenja mi se dopao. Više je ličio na komesara i narodnog čovjeka nego na komandanta, što je doprinijelo da se toliko vežem za Tuzlake i da se sa njima osjećam kao sa svojim Krajišnicima. U grupi su, koliko se sjećam imena, tada, pored Omera Gluhića, bili: Adem Osmanbegović, Nebojša Spasojević, Vehid Begić, Jusuf Mukić Zorule, Ahmet Šiljić Kadija, Rasim Jogunčić, Slobodan Vokić, Abdulah Mujezinović Kadija, Šefket Kunosić, Taib Sarajlić, Memiš Džanić, Slobodan Jošilović, Božidar Popović Popac i drugi.

Kasno naveče, 19. maja 1944. godine, naša grupa je krenula u staru Majevicu, ne tako daleko od mjesta gdje su tog dana vođene najžešće borbe u sedmoj neprijateljskoj ofanzivi. Imali smo jednog konja za prenos radio-stanice do prvog mjesta odredišta. Kasnije ga nismo mogli koristiti, već smo stanicu sami nosili. Bili smo veoma dobro naoružani, većina nas je imala automate, pištolje i bombe, a municije koliko smo mogli nositi. Imali smo i mitraljez.

Prvo smo se locirali na staroj Majevici, u jednom potoku ispod brda Straža, na kojem su esesovci držali položaj. Naša grupa je morala u početku da se tu zadrži, jer nije mogla da se dalje kreće, dok se ne ispita teren. Tu su pored esesovaca, četnici i zeleni kadar zaposjeli cijelo područje Majevice.

Čim smo se locirali na pomenutom mjestu slali smo patrole radi izviđanja terena. Stupali smo u vezu i sa našim saradnicima, prikupljali podatke o neprijatelju i obezbjeđivali hranu. Taj zadatak je, u prvo vrijeme, bio vrlo težak. Esesovci su, naime, držali važnije položaje i veća naselja, dok su zelenokadrovci i četnici bili po selima. Teror je vršen nad našim simpatizerima. Mnogi naši odbornici i saradnici bili su poubijani ili otjerani u logore, a narod uplašen. Zbog takve situacije teško se moglo stupiti u vezu i biti siguran u nekoga. Mnogi naši drugovi koji su išli na ovaj zadatak su stradali. Tako je jedna naša patrola stradala naišavši na neprijateljsku zasjedu. Tada je poginuo Ahmet Šiljić Kadija, a Slobodan Jošilović i Šefket Kunosić su ranjeni i zarobljeni, dok su dvojica drugova nestala. Kunosić je kasnije pobjegao iz logora i došao u našu grupu kad smo se nalazili u Smolući. Ja sam, na svoj zahtjev, u prvo vrijeme, išao sa drugovima u patrolu i kraća izviđanja, ali mije Gluhić to kasnije zabranio.

Kako je već planom bilo predviđeno, prvu radio-vezu održao sam sa Štabom 3. korpusa 25. maja u 04 h. Noć 24/25. maja bila mi je, čini mi se, najduža u NOB-i, misleći da li ću uspjeti da iz tog dubokog potoka uspostavim radio-vezu. Na moju veliku radost, a i na radost moga druga, radio-telegrafiste u Korpusu, Atilija Duplančića, zvanog Mate, veza je uspostavljena za nekoliko minuta. Osjećala se radost i u našoj grupi, jer se vidjelo da imamo vezu sa našima. Za ovu prvu radio-vezu Gluhić i Nebojša Spasojević su imali pripremljenu depešu, koju sam predao. Pošto iz Korpusa nije bila pripremljena depeša, zakazana je ponovo veza za jedan sat, tj. u 05 h. Primljena je depeša od Štaba Korpusa. Inače, veza je, zavisno od situacije, ponekad uspostavljana i po nekoliko puta u toku dana.

Za radio-stanicu, u svakom mjestu gdje smo boravili, pravljeno je sklonište u zemlji. Poslije svake održane veze radio-stanica je ponovo stavljana u sklonište. Sklonište za stanicu obično je pravljeno oko nekoliko stotina metara udaljeno od mjesta gdje se grupa nalazila, a pravljeno je tako što smo iskopali rupu, a iskopanu zemlju odnijeli daleko od skloništa. Na dno rupe stavljali smo komad drveta, radi izolacije od vode. Stanica je imala specijalnu kutiju od impregniranog platna, tako da nije bilo opasnosti od kiše. Spakovana stanica sa priborom je prekrivena šatorskim krilom, a zatim

potrpana suvim lišćem i granjem, tako daje bila dobro maskirana. Takode smo maskirali i prilaz stanici, stazu smo obično prekrivali granjem da se trag ne primijeti.

Na mjestu gdje smo se prvi put locirali na staroj Majevici ostali smo oko 15-20 dana. Za to vrijeme radio veza je redovno održavana, ali je bilo teško održavati veze sa saradnicima na terenu. Teško se dolazilo do bilo kakvih podataka, pa i do hrane se skoro nije moglo doći. Zavladala je glad, tako da je većina drugova bila potpuno iscrpljena. Zbog takve situacije mnogi drugovi su postavljali zahtjev da se ide na neki drugi teren, ali nije bilo lako da se na to odlučimo, zbog radio stanice, jer je bilo veoma rizično poći sa stanicom.

Jednog kišnog dana, predveče, slučajno je naišao neki seljak sa psom, koji je zalajao na našeg stražara. Na straži je bio Taib Sarajlić. Kad je primijetio stražara, seljak se dao u bjekstvo, i to u pravcu neprijateljskih položaja. Računajući da će seljak obavijestiti neprijatelja o našem prisustvu, odmah je održan sastanak na kojem je odlučeno da se u toku noći udaljimo sa tog mjesta. Prije pokreta smo uspostavili redovnu vezu sa Korpusom u 21 h. Obavijestili smo ih da ćemo biti u pokretu na neodredeno vrijeme, s tim da nas njihov radio-telegrafista sluša svaki dan u predviđeno vrijeme, jer nismo znali kad ćemo biti u mogućnosti da im se javimo. Sa tog mjesta smo se premjestili malo dalje. Tu smo i prenoćili. Sutra, prije zore, krenuli smo dalje u pravcu Srpske Jasenice. Zadržali smo se u jednoj šumi, gdje smo planirali da predanimo. Tu smo naišli na nekog seljaka, kojeg je Popac od ranije poznavao. Sa tim seljakom, koji se zvao Jovan, dogovorili smo se da dode predveče i da donese nešto hrane. Bili smo oprezni, da seljak, eventualno, ne dovede četnike, pa smo se malo dalje pomjerili, a Popac i još jedan drug su ostali da osmatraju i da sačekaju seljaka. Seljak je došao kako je dogovoreno i donio je kukuruznog hljeba i sira. Tada mu je saopšteno da će nas provesti do Tinje - mislim da mu je Gluhić za tu uslugu odmah platio.

To isto veće, oko 21 h, krenuli smo prema Tinji, odnosno selu Smoluća. Seljak nas je vodio do nadomak Tinje i onda se vratio. Došli smo u jednu šumu, blizu Smoluće. Tada je Gluhić poslao patrolu da pronađe Milju Markovića, našeg odbornika.

Od Milje Markovića dobiveno je dosta podataka, kako o neprijatelju, tako i o našim drugovima koji su se tu sklonili. Naime, u Smolući se nalazio priličan broj bivših boraca Tuzlanskog odreda i političkih radnika, koji su se tu zadržali. Tada je dogovoreno da Marković pronađe sigurnog čovjeka - vodiča, koji bi sa nekoliko na-

ših drugova iz grupe pošao na staru Majevicu po radio stanicu. Marković je za nekoliko dana pronašao čovjeka za kojeg je garantovao da je siguran. Taj vodič se zvao Pero. Bio je četnik. U grupi nas je bilo 4-5 ljudi, Jusuf Mukić Zorule, Memiš Džanić, ja i još dvojica drugova, čijih se imena ne sjećam, i vodič Pero.

Krenuli smo oko 21 h na Majevicu. Vodič Pero je bio u četničkoj uniformi, a znao je i četničku lozinku. Te noći bila je velika pomrčina, što je nama odgovaralo. Prošli smo skoro kroz sam Brezik u kome su tada bili esesovci. U zoru smo stigli na staru Majevicu. Tu smo se sklonili u šumu, udaljenu oko 500 m od mjesta gdje se nalazila skrivena radio-stanica. Dvojica drugova i ja pošli smo po stanicu, a vodič i druga dvojica su tu ostali da osmatraju teren. Kad smo stanicu izvadili iz skloništa, pokušao sam da slušam da slučajno ne zove radio-telegrafista Korpusa. Međutim, nije se javljao, a ja predajnik nisam smio da uključim, jer smo bili blizu puta, pa bi se čulo zujanje generatora.

Kad se smračilo krenuli smo sa stare Majevice u Smoluću. Pošto smo bili odmorni, a i hrane smo imali dosta, mogli smo da idemo dosta brzo. U Smoluću smo stigli bez problema. Vodič je htio da skrati put i da idemo kroz Brezik, ali ja sam rekao drugovima da je to rizično, jer u slučaju da nas patrola zaustavi odmah bi primijetili radio-stanicu. Vodiča smo vratili na oko dva km prije nego što ćemo stići do naših drugova.

Pošto smo u Smoluću stigli baš u vrijeme kad je po planu trebalo da se održi veza, odmah sam montirao stanicu i za kratko vrijeme veza je uspostavljena. Odmah smo zakazali vandrednu vezu za jedan sat, kada su uslijedile depeše s obje strane. Tada je bilo već dosta interesantnih podataka. Kuriri su stizali sa više strana, a naročito iz Tuzle, pa je radio-veza održavana po nekoliko puta dnevno.

U toj šumi, između Smoluće i Tinje, nakon izvjesnog vremena, došlo je na zahtjev jaseničkih četnika do sastanka između njih i našeg rukovodstva. Interesantno je da su četnici, mada smo kratko bili tu, saznali za nas, čak su znali i da je Gluhić tu. Koliko se sjećam Gluhić je odbio prvi zahtjev četnika za sastanak, ali pošto se kasnije saznalo da kod četnika ima nekoliko naših zarobljenih drugova, pristalo se na sastanak, pod uslovom da nam četnici oslobode te drugove i vrate svu njihovu opremu sa oružjem i odjećom. Kad je došlo do sastanka, koliko se sjećam, četnici su tražili da naše jedinice, kad se vrate na ovo područje ne progone četnike, s tim da ni oni nas neće dirati. Gluhić na to nije pristao. Rekao je četničkom komandantu da se zbog toga nismo sastali, već radi oslobađanja naših drugova. Rekao je također da što se tiče toga kako će naši postu-

pati prema njima, zavisi od težine zločina koje su počinili prema našim odbornicima i simpatizerima.

Tada je Gluhić odredio Popca da pođe sa četnicima u Tinju i preuzme naše drugove. Četnici se nisu u potpunosti pridržavali dogovora. Koliko se sjećam, tada ili nešto kasnije pustili su naše drugove, ali nisu vratili oružje i drugu opremu, koju su opljačkali od naših drugova.

Nakon izvjesnog vremena četnici su ponovo tražili da se sastanu sa Gluhićem, odnosno našom grupom, ali pošto smo već bili obaviješteni o četničkim planovima da nas na jedan lukav način likvidiraju, do tog sastanka nije došlo.

Prilikom ranijeg povlačenja naših jedinica sa ovog terena, tu je ostalo deset naših drugova, političkih radnika, ranjenih i bolesnih drugova. Nakon dolaska Omera Gluhića i njegove grupe, svi su se oni priključili nama. Tako je naša mala grupa postala brojnija i za kratko vrijeme stvorena je jaka operativna jedinica. Nisu nam se priključivali samo drugovi koji su se tu sklonili, već su iz Tuzle često dolazili pojedinci a i čitave grupe. Tu su se tada već nalazili i politički kadrovi, članovi Okružnog komiteta Partije i SKOJ-a. Štab 3. korpusa i Oblasni komitet su upozorili da nagli pridolazak ljudi i stvaranje velike jedinice u neposrednoj blizini neprijateljskih garnizona može biti opasno, jer je veća mogućnost da nas neprijatelj otkrije, a trebalo je voditi računa i o zadatku zbog kojeg je grupa i ostavljena na ovom terenu. Zbog toga Gluhić je izvršio reorganizaciju. Formirane su tri grupe, od kojih je jedna bila jača, sastavljena od pridošlih boraca. Ta grupa je bila veća operativna jedinica, koja je mogla da primi borbu i da napada kad to bude potrebno, a kretala se dosta udaljeno od ostalih grupa. Druga grupa bila je sa Gluhićem i u njoj su bili politički radnici, kuriri, tehnika. Treća grupa je imala radio-stanicu, ona je imala svega 4-5 ljudi. U ovoj grupi su stalno bili Nebojša Spasojević, Adem Osmanbegović, Vehid Begić i Ilija Đilas. Miljo Marković je bio neposredna veza između Gluhićeve i naše grupe.

Od dolaska u Smoluću radio-stanica bila je bazirana u jednoj šumi iznad samog potoka, nedaleko od Miljine kuće. Radio-veza je funkcionisala normalno, sem u dva slučaja. Naime, četnici su jednog dana, u samo svanuće, došli do Miljine kuće. Miljo je također u to vrijeme bio u šumi, blizu radio-stanice. Kad je primijetio četnike, odmah je našu grupu obavijestio i krenuo sa nama u pravcu Lukavca u obližnju šumu. Pošto četnici nisu našli Milju, zbog kojeg su i dolazili, poveli su njegovu porodicu i stoku, kao i stoku još nekih seljaka i potjerali za Tinju, gdje im je bio logor. Naša operativna

grupa na čelu sa Popcem, iako je bila dosta udaljena, kada je obaviještena da su četnici u neposrednoj blizini baze radio-stanice, krenuli su ubrzanim maršem. Usput su sreli četnike koji su gonili narod i opljačkanu stoku. Tada su naši borci otvorili vatru na četnike. Narod je oslobođen, a četnici su pretrpili takav strah da se više nikad nisu usudili doći u Smoluću. Tog dana je održana samo jedna veza, i to kasno uveče.

Isto to veče u selo je stigla grupa esesovaca, koju je poslala partijska organizacija iz Tuzle. Doveli su ih kuriri, koji su inače bili stalna veza Tuzla - Smoluća. Esesovci su bili pod punom ratnom spremom. Čak su neki donijeli dupla odijela. To veče je bilo posebno raspoloženje. Miljo je spremio večeru za sve. I ti, tad već bivši esesovci, bili su sretni što su nam se priključili, rekavši da bi se i ostali predali, kad bi znali šta su partizani.

Drugi slučaj, kad se veza nije mogla redovno održavati, do godio se kad je zeleni kadar, po naređenju njemačkog garnizona u Lukavcu, krenuo da čisti sela od partizanskih grupa. Pošto smo bili obaviješteni o njihovom dolasku, prethodno smo održali radio-vezu, stanicu dobro maskirali i krenuli sa Miljom u šumu prema Lukavcu. Naša operativna grupa je spriječila zeleni kadar da uđe u Smoluću.

Već u avgustu 1944. godine Smoluća je bila centar gdje su djelovali ne samo dijelovi naših grupa, već i političke organizacije, novi NOO, omladina i dr. Tu su bili i neki članovi Okružnog komiteta KPJ Tuzla. Pored političkih kadrova, koji su se tu našli, dolazili su i novi iz Tuzle. Jačali smo ne samo politički, već i vojnički. Odred je dobio svoju pravu formacijsku organizaciju, od desetine do komande bataljona. Već tada dijelovi Odreda počinju sadjejstvovati sa našom brigadom na dijelu Posavine.

Početkom septembra 1944. godine Tuzlanski NOP odred, nakon svog oporavka, prvi put se kompletan sakupio u Smolući, gdje je bio postrojen za smotru. Tada je Gluhić govorio. Stanovnici Smoluće su takođe prisustvovali tom svečanom činu, donijevši dosta hrane za borce. Tada je prvi put radio-stanica iznesena iz svoje baze i stavljena pred postrojeni Odred. Većina pripadnika Odreda bila je iznenađena kad je vidjela da su imali radio stanicu, za koju nisu ni znali, a posebno su bili iznenađeni bivši esesovci.

Poslije ove svečanosti uslijedio je i moj rastanak sa Tuzlanskim odredom. Gluhić mi je tada saopštio da, po naređenju Štaba 3. korpusa, treba da predam radio-stanicu 18. hrvatskoj brigadi koja se tada nalazila u Srebreniku. Gluhić mi je dao dva druga, koji su pošli sa mnom do 18. hrvatske brigade. Tako se završio moj bo-

ravak u Tuzlanskom odredu, za koji me vežu drage i nezaboravne ratne uspomene, iako sam u njemu proveo relativno kratko vrijeme.

Cìovoriti o Tuzlanskom NOP odredu, a ne reći ništa više o Tuzli i Tuzlacima, kao i o stanovništvu Smoluće, bilo bi nepravda, jer su mnogo pomogli da se naša grupa održi na tom terenu i da u potpunosti izvrši zadatak. Iz Tuzle je do nas stizalo, osim podataka od izuzetne važnosti, i razni materijal, lijekovi, neophodan materijal za propagandnu tehniku, cigarete i drugo. A kad smo došli u Smoluću, svako od nas se osjećao kao da je u svom rodnom mjestu. Nisu samo članovi KPJ i SKOJ-a činili sve da nam pomognu, već je cijelo selo bilo uz nas. Mislim da nije bilo omladinca, pa ni starijih, koji nisu znali da se tu u selu nalazi Gluhić sa svojom grupom, ali nas nikad niko nije odao. Iako su i sami oskudijevali u hrani, za nas je uvijek bilo. Posebno treba istaći Milju Markovića, koji je bio naša glavna veza kad smo stigli u Smoluću. Angažovao se mnogo na povezivanju sa našim drugovima koji su se nalazili u Smolući, a i na uspostavljanju veze sa Tuzlom. Njemu je bilo povjereno da sa nama obezbjeduje radio stanicu, da održava vezu između Gluhića i naše grupe i da našu grupu obezbjeduje hranom itd. Bilo je i drugih aktivista koji su dali sve od sebe da NOP još više učvrsti svoj korijen medu širokim narodnim masama.

VEHID BEGIĆ

POSTAVLJENI ZADACI SU IZVRŠENI

Oslobođenjem Tuzle, oktobra 1943. godine, intenzivirana je politička aktivnost snaga narodnooslobodilačkog pokreta. Svakodnevno su održavani skupovi kako bi se što veći broj stanovništva vezao za NOP, a onaj kolebljivi dio se otrgnuo od uticaja reakcije koja je još uvijek uporno vršila svoju propagandu. Uporedo sa tom političkom, odvijala se i intenzivna kulturno-prosvjetna aktivnost, koja se sastojala u davanju priredaba, igranki za omladinu i slično. Zahvaljujući svemu tome u redove NOV-e svrstava se veliki broj radnika, seljaka i inteligencije, između ostalih i iz redova muslimanskog i hrvatskog življa. Od tih novih dobrovoljaca formiran je u toku oktobra i Tuzlanski NOP odred. Ja sam određen za komandanta 1. bataljona.

Poslije izlaska iz Tuzle, Odred se nalazio na liniji koja je zatvarala pravac Tuzla - Živinice - Kladanj. Početkom decembra 1943. godine, neprijatelj je preduzeo još jednu ofanzivu, šestu po redu, da uništi naše jedinice.

Tuzlanski NOP odred je djelovao vojnički i politički. Prve borbe vodio je sa zelenokadrovcima na području Vukovija i Gračanice, kada su nas iznenadili i nanijeli gubitke. Iza toga Odred se sredio i sredinom decembra je u borbi sa zelenokadrovcima zarobio 24 pripadnika ove kvinslinške formacije, a više ih je ranjeno.

Glavni pravci političkog djelovanja išli su preko partijskih i terenskih radnika i odbornika, usmjereni na objašnjavanje stanovništvu značajnih događaja koji su se u to vrijeme zbili. Radi se o odlukama Prvog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH-a). održanom u Mrkonjić-Gradu. i Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a). održanom u Jajcu krajem novembra 1943. godine. Cilj je bio objasniti te odluke narodu i na taj način ih popularisati.

Odred se. do kraja decembra, zadržavao na relaciji Živinice - Kladanj - Konjuh. da bi potom jedne večeri prešao Spreču i prebacio se na teren Srebrenika, gdje ga je zateklo naređenje Štaba 3.

korpusa, izdato 13. 1. 1944. godine za napad na neprijateljsku posadu u Tuzli, u sklopu djejstva drugih naših jedinica.

Odred je učestvovao u tom napadu iz Moluške rijeke prema Moluhama, i to danju po vrlo teškom pristupu do neprijateljskih bunkera. Borci su došli do bunkrera i uhvatili se u koštac sa neprijateljem i gotovo bili ovladali tim terenom. Tu smo ostali gotovo do pola dana, kada smo dobili naređenje da se povlačimo, jer je u to vrijeme neprijatelj dobio pojačanje.

Ovaj napad nije uspio. Odred je imao poginulih i ranjenih boraca. Poslije napada Odred se vratio u Srebrenik sa zadatkom da djeluje prema Tuzli, Lukavcu, Smolući i Dobošnici, te da radi na mobilizaciji novih boraca i učvršćenju NOP-a u selima.

Pored Komande mjesta u Srebreniku donesena je, u januaru mjesecu 1944. godine, odluka da se osnuje Komanda mjesta u Breziku, a za komandanta su imenovali mene. Iz Brezika su svakodnevno slate patrole u izviđanje prema Tuzli, Lukavcu i Smolući. Ova komanda je funkcionisala sve do početka sedme neprijateljske ofanzive.

Odred je održavao veze između Majevice i Tuzle. Preko Odreda su saradnici NOP-a iz Tuzle, Lukavca i drugih mjesta slali Štabu 3. korpusa i Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu mnoge svoje izvještaje, a takođe su i primale propagandni materijal, koji je štampan u partizanskim štamparijama u Birču i Majevici. Sedma neprijateljska ofanziva počela je u sjeveroistočnoj Bosni oko polovine marta 1944. godine, prebacivanjem 13. SS divizije »Handžar« iz Srema na Majevicu i Semberiju, a područje Srebrenika bilo je ovom ofanzivom obuhvaćeno tek početkom aprila 1944. godine.

Pored »Handžar« divizije učestvovale su i druge neprijateljske i kvislinške snage: ustaše, četnici i zelenokadrovci. Ovu ofanzivu okupator je izvodio postepeno, sa temeljitim rasporedom svojih snaga i dužim zadržavanjem na zauzetim mjestima. Tako je bilo sa područjem Srebrenika i ostalih mjesta oko Srebrenika, što je stanovništvo i Odred dovelo u vrlo tešku situaciju.

Tuzlanski partizanski odred se, u to vrijeme, kretao na teritoriji srebreničke opštine, koristeći planinu Majevicu. Dobro se sjećam, kada se Odred, oko 1. maja, okupio u jednoj šumi između Brezika i Smoluće. Tada je borcima govoreno o značaju 1. maja, a između ostalih, recitovao je Hasan Odobašić.

Ova neprijateljska ofanziva je dulje potrajala. U ovom periodu odlučeno je da se jednim dijelom boraca Tuzlanskog odreda popuni Majevička brigada, a da se na području Smoluće ostavi jedna

grupa boraca Odreda i nekoliko partijskih radnika sa radio-stanicom, medu kojima sam se i ja našao.

Zadatak nam je bio da preko određenih uhodanih kanala vršimo prikupljanje podataka o neprijatelju i njegovim namjerama na ovom području. Stanovništvo Smoluće i okolnih sela, najvećim svojim dijelom, bilo je uz NOP, što nam je omogućavalo da se u slučaju napada sklonimo na sigurno mjesto. Sa narodom smo razvili čvrste međusobne veze i zadobili razumijevanje i podršku gotovo cjelokupnog stanovništva Smoluće i okoline. Organizovali smo obavještajnu službu o pokretima neprijatelja, kako bismo na vrijeme poduzeli mjere predostrožnosti.

Glavni naši kanali i oslonci su bili u Smolućoj, Crvenom Brdu, Lukavcu i Tuzli. Veza sa partijskim rukovodstvom je funkcionisala dobro, tako da su svi materijali, na vrijeme, dostavljani u Smoluću, odakle su preko radio-stanice*) davana posebna obavještenja. Pored radio-stanice, raspolagali smo i sa radio-aparatom, šapirografom za umnožavanje i slično.

Oko polovicejula 1944. godine na područje Smoluće stigla je 16. vojvođanska divizija. Za vrijeme kraćeg boravka na ovom terenu snabdjela se sa svim potrebnim materijalom. Popunila se sa borcima koji su se tu nalazili, bilo da su liječeni ili da su bili izgubili vezu sa svojim jedinicama.

U ljeto 1944. godine došlo je u samoj 13. SS »Handžar« diviziji do previranja, neslaganja i razdora prouzrokovanih raznovrsnim unutrašnjim, pa i vanjskim razlozima. Zavedeno ljudstvo je izgubilo motive za dalje zločine.

Zbog svojih velikih zločina koje su činili u borbama protiv stanovništva, došli su u veliku nemilost kod naroda i tako u narodu bili omrzli.

O takvoj situaciji u 13. SS diviziji stigle su vijesti i u Štab 3. korpusa, pa su se u to vrijeme grupe i grupice esesovaca sa naoružanjem predavale našim jedinicama. Tada je i naša grupa, koja je činila jezgro Tuzlanskog NOP odreda, bila jedna od prihvatnih stanica. Stanje rasula zahvatilo je i zelenokadrovsku formaciju. Time su bili stvoreni uslovi za naglo brojčano jačanje Odreda.

U avgustu 1944. godine u ovaj kraj su ponovo došle naše jedinice. One su izvršile napad na neprijateljsku posadu u Srebreniku, a Tuzlanskom odredu je dato u zadatak da zatvori pravac Lu-

***) Radio-stanicu smo dobili preko Štaba 3. korpusa u drugoj polovici maja 1944. godine u Jasenici. Sa istom smo otišli u šume Majevice i odatle dalje djelovali, a nešto kasnije smo se prebacili u Smoluću.**

kavac - Smoluća - Dobošnica i da ovu teritoriju čisti od zelenog kadra.

Nakon nekoliko dana naše jedinice su se uputile prema Gradačcu. U međuvremenu je Štab 3. korpusa pozvao Omera Gluhića, Adema Osmanhegovića, mene i još nekoliko drugova da krenemo sa njim.

Toga dana, u pokretu, imali smo više okršaja, sa neprijateljem, a najteža borba je bila na brdu Monju, kod sela Doborovaca. Predveče stigli smo sa Štabom u Vučkovce - blizu Gradačca. Tu me pozvao načelnik Štaba 3. korpusa i dao u zadatak da se odmah vratim na slobodnu teritoriju u Smoluću, jer ću tamo trebati za potrebe NOP-a, rekavši mi da uzmem pratnju od pet boraca.

Tako sam i uradio. Pred sam mrak krenuo sam sa pratnjom iz Vučkovaca u Smoluću. Nakon desetak dana, pošto je od grupe građana iz Lukavca obaviješten da u mjestu nema neprijatelja, Odred je ušao u Lukavac.

Najvažniji zadatak nam je bio da osiguramo Fabriku sode od sabotaže. Odmah je formirana Komanda mjesta sa sjedištem u Fabrici. Za komandanta su postavili mene, za komesara Ivana Ržovskog, a za sekretara Ekrema Nuhića. Odmah su preduzete sve mjere bezbjednosti. Prvo su porušeni svi mostovi na putevima koji vode prema Puračiću, Gračanici i Tuzli. Patrole su pretresale teren prema Puračiću i dolini Spreče. Jednoga dana patrola je uhvatila njemačkog pukovnika i jednog podoficira, razoružala ih i predala Komandi mjesta. Tu je izvršeno njihovo saslušanje. Kazali su da su radili u Komandi mjesta u Tuzli, te da su pobjegli prema Doboju kako bi uhvatili vezu sa njemačkim jedinicama.

Saslušanje zarobljenih Nijemaca išlo je preko određene grupe ljudi za te poslove. Neposredno iza zarobljavanja ovih Nijemaca, došao je iz Tuzle Stipe Vujica i rekao da je došao da nam javi da su se njemačke i ustaške snage iz Tuzle povukle, pozivajući nas da idemo u Tuzlu. Zadržali smo ga zajedno sa zarobljenim Nijemcima i odmah obavijestili Štab Korpusa, koji se tada nalazio u blizini Tuzle. Štab je naredio da ih pod jakom stražom sprovedemo, što je odmah i učinjeno. Kasnije sam saznao da je Vujica sproveden na Vis, gdje mu je suđeno.

Ubrzo je došlo i do oslobođenja Tuzle. Neprijatelj je bio ozbiljno uzdrman. Svakodnevno su grupe esesovaca prelazile na stranu NOVJ. Tuzlanski odred je aktivno radio na zarobljavanju onih grupica esesovaca koje su se nalazile na terenu. Neprijatelj više nije uspio da ponovo zauzme oslobođeni tuzlanski basen.

U Lukavcu sam ostao oko mjesec dana. Tada je vršena mobilizacija sposobnog ljudstva za vojsku, a obavljani su i drugi zadaci koji su spadali u nadležnost Komande mjesta.

U ofanzivi naših snaga, početkom oktobra 1944. godine, oslobođen je i Srebrenik. Tada sam, po zadatku Partije, upućen u Srebrenik da osnujem Komandu mjesta koja bi preuzela obavljanje mobilizacije i drugih poslova koji su joj pripadali. Nakon izvršenja tog zadatka, nakon mjesec i po dana, upućen sam u Vojno-majevičko područje, odakle sam marta 1945. godine povučen u Okružni narodnooslobodilački odbor u Tuzli, gdje sam ostao do kraja rata.

ADEM OSMANBEGOVIĆ

KROZ ŠESTU I SEDMU OFANZIVU*

U maju 1943. godine izašao sam, u jednoj od tri grupe oficira koji su po zadatku radili u DOMDO pukovniji, na oslobođenu teritoriju. Nakon izvjesnog vremena od strane Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu upućeni smo, Vehid Begić, Hamid Mazalović i ja, na neoslobođenu teritoriju Gračanica - Doboj radi političkog djelovanja i prikupljanja obavještenja. Međutim, tada smo bili zarobljeni i upućeni u Okružni zatvor u Tuzli. U vrijeme borbi za oslobođenje Tuzle prebačeni smo iz zatvora na Gradinu gdje su nas partizani oslobodili. Nakon nekoliko dana Vehid Begić, Ahmet Šiljić Kadija i ja upućeni smo na područje Gračanice radi političkog djelovanja, eventualnog formiranja Gračaničkog NOP odreda, odnosno prikupljanja boraca za Tuzlanski odred koji je tada bio u fazi formiranja.

Prvo oslobođenje Tuzle vrlo je povoljno djelovalo na političku situaciju u gračaničkom području, pa je bilo došlo i do pregovora o prelasku pojedinih jedinica tzv. legije u partizane. To se nije ostvarilo zbog akcija Nijemaca i neprijateljski raspoloženih elemenata iz Gračanice, Sarajeva itd. Nas trojica (Ahmet, Vehid i ja) smo se slobodno, sa petokrakom kretali na čitavom području nekoliko dana. Bile su tada stvarno prestale da funkcionišu pojedine ustanove vlasti, ali se ubrzo situacija promijenila. Ipak smo u Gračanici oformili jednu omladinsku partizansku desetinu, s kojom smo prešli u selo Sladnu, gdje se njen broj povećao na pedesetak boraca. Zbog nastale aktivnosti neprijatelja bili smo prisiljeni da se povučemo u Srebrenik. Tako su ovi borci uključeni u Tuzlanski odred, u njegov 4. bataljon, čiji je komandat bio Muhamed Gagić a komesar Adem Osmanbegović. Koliko se sjećam Vehid je postavljen za komandanta 3. bataljona, a Šiljić u Stab Odreda.

Ispred neprijatelja koji je navaljivao, naše jedinice su se povukle iz Tuzle. Tada je i 4. bataljon Odreda prešao Spreču ispod Tuzle i stigao u Dubrave. To je bilo u vrijeme neprijateljskog udara

***) Iz neobjavljenog sjećanja Adema Osmanbegovića pohranjenog u Regionalnom istorijskom arhivu Tuzla.**

u Vukovijama. Odred se smjestio na područje sela Gračanica - Svojat - Zlo Selo. Četvrti bataljon, kao i Štab Odreda, bili su u Gračanici, kada je ponovo izvršen podmukli napad od strane zelenog kadra. Poginuo je profesor Rade Peleš i drugi, pa su sahranjeni u zajedničku grobnicu. Održan je govor sa osvrtom na situaciju na terenu. Koliko se sjećam, tada je poginula i omladinka Vera Popov.

U toku šeste neprijateljske ofanzive Odred je pošao u sela na području Šekovića. Pored ostalih, bili smo i u zaseoku Katanićima. Tada je vodena borba na Betnju, u kojoj je bilo osjetnih gubitaka i u našim jedinicama. Sjećam se situacije u Južnomoravskoj brigadi s kojom smo bili u kontaktu i izvjesnoj saradnji. Nijemci su nas gonili. Bili su uporni, ali dijelovi Odreda, u koje je spadao 4. bataljon, uspjeli su da se odlijepe od Nijemaca i skrenu sa pravca njihovog napada. Dobro se sjećam tog kritičnog dana. Smjestili smo se u šumi u blizini jednog sela, negdje iznad sela Poljice, u čijem jednom dijelu su bili Nijemci koji su došli od Lukavca. Bilo je veoma hladno. Borci su bili promrzli i gladni, a mnogi i demoralisani. Toga dana je tu održana i sjednica Okružnog komiteta KPJ Tuzla. Pozvali su me Meša Selimović, koji je tada bio komesar Odreda, i još neki i saopštili mi daje izgubljena veza sa Omerom Gluhićem, komandantom Odreda. Tražili su da ja vodim brigu oko snabdijevanja Odreda hranom i eventualnim smještajem. Trebalo je otići u selo Poljice radi nabavke hrane. Tada se pričalo da su Ferdinand Mesing i Fridrih Šmit otišli iz Okružnog komiteta KPJ Tuzla na neoslobođenu teritoriju.

Prihvatajući zadatak, sa 4. bataljonom i drugim borcima Odreda koji su tu bili, spustio sam se u zaselak sela Poljice u kome nije bilo Nijemaca. Akcija je izvršena naveče, kada je zimski dan bio na izmaku. Prikupili smo nešto hrane, obilazeći kuće. Sjećam se da sam pred vratima jedne kuće zatekao Mesinga i Šmita kako jedu, večeraju. Strogo vojnički i pomalo protestno pitao sam šta tu rade. Odgovorili su da se ništa ne brinem i da oni sve rade po zadatku. Nakon izvršenog zadatka, vratili smo se u šumu. Ubrzo je došao i komandant koji je vodio dalju brigu o Odredu.

Toga dana ili sutra, u ovoj šumi, sreo sam i hafiza Muhameda Pandžu, koji je zajedno sa petokrakom nosio i polumjesec sa zvijezdom. Pošto sam ga od ranije poznavao, ja sam tada s njim i razgovarao. Nije mi poznato šta se u to vrijeme s njim dogodilo, ali sam čuo da je on bio dodijeljen Tuzlanskom odredu radi političke propagande među muslimanskim masama.

Šesta neprijateljska ofanziva je čitavom Odredu nanijela veliku štetu, pa i 4. bataljonu. Bilo je slučajeva demoralizacije, dezer-

tiranja, pojavio se problem obuće, odjeće, ishrane i si. Mnogi nedostaci u snabdijevanju Odreda su otklonjeni predanim radom i djelovanjem intendanta Bataljona Atifa Mehmedagića.

Prelaskom na područje sela oko Srebrenika, početkom januara 1944. godine, došlo je do predaha, okrepljenja i organizacionog učvršćenja Odreda. U preformiranom Odredu i dalje sam bio komandant bataljona, ali se više ne sjećam koji je to bio bataljon. Učestvovali smo i u napadu na neprijateljsku posadu u Tuzli, sredinom januara 1944. godine. Napadali smo na Moluhe, gdje su poginuli naši drugovi Sepe i Hodžić, a bilo je i nekoliko ranjenih, medu kojima i Ahmet Siljić, a teže je ranjena i bolničarka Musić.

Poslije neuspjelog napada na Tuzlu politička vojna i druga aktivnost Odreda odvijala se na području od Tuzle do Srebrenika. U aprilu 1944. godine postavljen sam za sekretara Mjesnog komiteta KPJ u Srebreniku. Međutim, aktivnost u tom pravcu gotovo da nisam ni počeo. Nastupili su teški dani za čitavo područje. Počinjala je sedma neprijateljska ofanziva. Svaki čas se očekivao napad Nijemaca na Srebrenik. Čulo se za aktivnost i bezobzirnost 13. SS »Handžar« divizije. Prije nego što je neprijatelj ušao u Srebrenik, svi smo se zajedno sa Odredom, povukli i nekoliko dana smo djelovali u selima na području Srebrenika. Prvi maj smo proslavili u selu Rapatnici, nedaleko od Srebrenika. Aktivnost neprijatelja se pojačavala, pa smo bili prisiljeni da se smjestimo u šumu, a s nama je bilo tifusara i drugih bolesnika. Bilo je teško. Nedostajalo je hrane, pa je jednog dana Ahmet Šiljić, koji je bio obavještajni oficir Odreda, poslan u sela prema Brčkom radi nabavljanja hrane i prikupljanja obavještenja. Tu je ranjen od Nijemaca, a potom je u otporu koji je pružio Nijemcima bio i ubijen.

Esesovci su uporno pretresali šume tražeći partizane, pa su i nas napali. Našli su naše bolesnike i ranjenike koje su ubijali. Medu ubijenim bolesnicima bio je i Ekber Muftić, bivši jugoslovenski oficir, koji je bio obolio od pjegavog tifusa.

Izmičući udaru brojčano i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja, naše jedinice, koje su se našle na tom području, su odlučile da se povuku preko Spreče prema Krivaji. Od strane Štaba 3. korpusa je određeno da jedan dio Odreda od dvadesetak boraca, sa komandantom Omerom Gluhićem, ostane na terenu, radi obavještajnih zadataka. Između ostalih, tu je bio i Nebojša Spasojević, član Okružnog komiteta, a pridodat je i radio telegrafista Ilija Đilas, zajedno sa radio stanicom. Povukli smo se u duboku ilegalnost u majevičku šumu iznad Srebrenika. Uspostavljen je radio-kontakt sa Štabom Korpusa, a podaci su prikupljani putem patrola koje su

išle, uglavnom, noću. Situacija je bila vrlo teška, jer je neprijatelj vojnički ovladao područjem. Ipak, patrole su izvršavale svoje zadatke. U patroli prema Srebreniku smo najčešće bili Vehid Begić, Memiš Džanić i ja. Memiš je dobro poznavao taj teren, a bio je i veoma snalažljiv i vrijedan čovjek, što nam je u mnogome olakšavalo izvršavanje zadataka. Odlazili smo noću u Srebrenik i u sela neposredno pored Srebrenika u kojima su bili stacionirani Nijemci. Tako smo u samom Donjem Srebreniku dolazili i u kuću aktiviste Sevalije Hadžića. Na taj način smo prikupljali podatke o neprijatelju i njegovim namjerama i aktivnostima. Prema Breziku je išla patrola na čelu sa Abdulahom Mujezinovićem. Bila je zarobljena i sprovedena u Brčko.

Ova grupa boraca koja je činila Odred podugo je ostala u šumi. Radi izvršenja zadatka i rješavanja problema ishrane, tražila je i pogodnije mjesto za svoj smještaj. Uspostavljena je veza i prebacivanje u Smoluću kod Milje Markovića, koji nam je, zajedno sa cijelom obitelji, izlazio u susret. Prelazak u Smoluću je uslovila poboljšana situacija na tom i širem području usljed pregovora na Visu između Josipa Broza Tita i Ivana Subašića, te demoralizacije i kod upornih i drskih SS jedinica. Takva situacija nas je očuvala i od četnika, koji su se nalazili svuda oko nas.

Glavni naš zadatak je bio obavještavanje i čuvanje tajnosti radio-stanice. Na području Smoluće, i u okolnim selima, našli smo zaostale borce iz naših brigada koje su otišle preko Spreče, a počeli su se predavati i neprijateljski vojnici. Esesovci su se predavali čak i grupno i sa oružjem. Tako je Odred postepeno rastao i postao veoma brojan. Sada su se pojavljivali mnogi problemi u vezi sa njegovom organizacijom.

U to vrijeme vratili su se Fridrih Šmit i Ferdinand Mesing, članovi Okružnog komiteta KPJ Tuzla. Data je saglasnost, kako sam kasnije saznao, nešeg rukovodstva, da se drže pod kontrolom i odvojeno. Te direktive im je saopštio Ilija Đilas. Šmit je obrazovao tehniku, dok sam ja bio određen da sa Mesingom odem u sela bliže Lukavcu. Tome sam se opirao, protivio s obzirom na njihovo duže odsustvo iz Odreda, mada nisam ništa bliže znao o razlozima njihovog napuštanja komiteta. Na tome je insistirao i Nebojša Spasojević koji je tada bio partijski rukovodilac. Nekoliko dana sam bio sa Mesingom smješten u šumarcima, nedaleko od Lukavca, a na njegov poziv dolazile su, koliko se sjećam, samo dvije ili tri osobe, raniji njegovi poznanici. Ti sastanci nisu bili od neke koristi, jer to što su nam pričale ove osobe bilo je opštepoznato.

U toku avgusta 1944. godine naše jedinice, a sa njima i Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu, su došle na područje Srebrenika. Tada je Mesingu i Šmitu, nakon ispitivanja o razlozima napuštanja Komiteta, suđeno.

Tada je, usljed prisustva naših jedinica, prestala potreba za obavještavanjem. Odred je bio brojan. Nakon drugog i konačnog oslobođenja Tuzle, upućen sam na rad u Okružni i Oblasni odbor, gdje sam ostao sve do oslobođenja.

STOJAN NIKIĆ

TUZLANSKI ODRED - VOJNIČKA I POLITIČKA SNAGA

Tuzlanski NOP odred, po svom sastavu i djelovanju, nije bio samo tuzlanski, već je bio partizanski odred sjeveroistočne Bosne. U njegovom sastavu bilo je boraca i rukovodilaca iz gotovo svih mjesta sjeveroistočne Bosne. Više njih je bilo sa područja Gračanice: Adem i Asim Osmanbegović, Velo Šuput, Mićan Pejić, Miloje Petrović i drugi, zatim sa područja Srebrenika: Memiš Džanić, sa područja Majevice i Semberije: Vehid Begić, Nebojša Spasojević i drugi. U Odredu je bilo rukovodilaca i boraca i iz drugih krajeva Jugoslavije: Milan Gavrilović, Đoko Vukotić i još neki. Borac je bio i jedan Nijemac Andreas Russ koga smo zvali »Hans« itd. Vojničko i političko djelovanje i kretanje Odreda je također bilo široko. Za Tuzlanski odred se saznalo u mnogim krajevima naše zemlje. O uspješnosti njegovog političkog djelovanja, zajedno sa Okružnim komitetom KPJ, najkonkretnije govore mnogobrojni primjeri predaje, u grupama ili pojedinačno, pripadnika kvislinških formacija. Bilo je dosta primjera uspostavljanja kontakata i pridobijanja na saradnju pojedinih komandira i komandanata iz neprijateljskih formacija. Sjećam se nekoliko većih kvislinških grupa koje su u ljeto 1944. godine masovno dolazile na predaju u Smoluću sa kompletnim rukovodstvom, savremenom opremom i automatskim naoružanjem. Mnogi od njih su prešli na stranu NOVJ i bili raspoređeni u jedinice.

Iz Tuzlanskog partizanskog odreda jedan dio rukovodnih i političkih kadrova bivao je raspoređen na druge dužnosti u jedinice i pozadinu, što znači da je bio i kadrovska baza.

Tuzlanski NOP odred i Okružni komitet KPJ koji se sa njim kretao i djelovao, uspostavili su sistem veza sa ljudima od autoriteta koji su bili naklonjeni NOP-u, kao i sa aktivistima NOP-a i odbornicima sa područja na kojem je boravio Odred i susjednim mjestima. Preko radio-stanice održavana je veza sa višim rukovodstvom.

Jedan od zadataka Tuzlanskog NOP odreda bio je da izvrši prikupljanje ranjenih, zaostalih i zalutalih boraca naših operativ-

nih jedinica, koji su se našli na području Odreda u toku i poslije šeste i sedme neprijateljske ofanzive, koje su bile vrlo teške sa dosta teških posljedica. Naročito je bio veliki broj ovih boraca iz vojvođanskih jedinica, ponajviše na području Smoluće, Potpeća, Tinje, Gornjeg Lukavca itd. Njih su borci Odreda i aktivisti NOP-a sa terena prihvatili, liječili i hranili da bi se poslije oporavljeni priključili Odredu ili bili upućeni u neke druge jedinice i političke centre. Politička aktivnost Tuzlanskog odreda i Okružnog komiteta na području Srebrenika, Smoluće i drugih mjesta bila je usmjerena na tumačenje vojno-političke situacije u zemlji i svijetu širokim narodnim masama kako bi se orijentisale za NOP. Zatim da se odupru stupanju pojedinaca u četničke i zelenokadrovske jedinice, raspirivanju bratoubilačke borbe koju neprijatelj nameće i da uporno rade na stvaranju bratstva i jedinstva među pripadnicima svih naroda.

Istina, i pored svega toga, u mnogim selima postojale su jedinice zelenog kadra ili četnika, ali je u mnogim od tih jedinica bilo i pojedinaca koji su bili orijentisani prema NOP-u. Dobar broj pripadnika tih jedinica stupao je u njih da bi ostao kod svojih kuća, da ne ode u SS trupe ili druge operativne neprijateljske jedinice. Bilo je i onih koji su bježali iz tih neprijateljskih jedinica i ostajali u svom selu bazirani.

U toku sedme neprijateljske ofanzive četnici i zelenokadrovci su, poznavajući teren, uporno tragali za našim ranjenicima, bolesnicima, bolnicama, bazama, skloništima i skladištima, kao i odbornicima i aktivistima, članovima Partije i SKOJ-a. U tome su na nekim terenima imali i uspjeha. Brojni su primjeri otkrivanja i zarobljavanja ranjenika, bolesnika i zaostalih boraca, kao i ubijanja, maltretiranja i predaja u neprijateljske garnizone. U isto vrijeme vršen je teror nad poštenim građanima koji su prihvatali, liječili i hranili ove borce i aktiviste.

U selima u kojima je uticaj snaga NOP-a bio prisutniji, neprijatelj nije uspio da formira kvislinške jedinice. Tako na primjer, nekoliko pokušaja četničke komande iz Jasenice da ponovo formira četničku četu u Potpeću i Smolući nije uspjelo. Mještani su to energično odbili, bježeći od četničkih patrola i poziva. Djelovanje Tuzlanskog partizanskog odreda i Okružnog komiteta u Smolući uticali su na pravilnu političku orijentaciju mještana.

I u trenucima izvjesne krize, kada je brojao svega nekoliko desetina boraca, Odred je izvodio određene akcije. Tako je, sjećam se, negdje koncem jula 1944. godine, izveo jednu veoma značajnu akciju. Naime, jasenički četnici, ljuti zbog neuspjeha da ponovo

formiraju četničku četu u Smolući, počeli su progoniti mještane i pljačkati selo. Odvodili su stoku. Posebno su se bili okomili na aktiviste i saradnike NOP-a, kao na Milju Markovića i njegovu porodicu i druge. O četničkoj namjeri obaviješteni su drugovi u Štabu Odreda. Odlučeno je da se četnicima postavi zasjeda, da se napadnu i plijen otme. Akcijom je rukovodio Boško Popović Popac. Zasjeda je postavljena u Smolući na Borinom brdu i Starom molitvištu. Naišli su četnici, goneći stoku. Sa sobom su vodili nekoliko mještana, simpatizera i aktivista NOP-a.

Čim je naša zasjeda zapucala, četnici su se dali u bjekstvo, ostavljajući i plijen i mještane. Borci su jurili za njima, ali ih nisu stigli. Od tog dana jasenički četnici nikada više javno nisu došli u Smoluću. Plijen je vraćen vlasnicima, a mještani su pošli svojim kućama.

Tuzlanski NOP odred zatekao je u Smolući u aprilu 1944. godine, više ranjenih i iznemoglih boraca, smještenih kod simpatizera NOP-a. Odred je, zajedno sa Okružnim komitetom, vodio brigu o njima. Sjećam se da su dva ranjena druga iz vojvođanskih jedinica povjerena Jovi i Milanu Maksimoviću iz Smoluće (selo Jastrebica). Jedan od njih se zvao Žika, a imena drugoga se ne sjećam, ali znam da je ubrzo od zadobijenih rana umro. Jasenički četnici su, znajući da u Smolući ima skrivenih ranjenika, dolazili i raspitivali se o njima, ali nisu uspjeli nijednog pronaći. A Jovo i Milan su napravili bazu, u šumi blizu kuće. Svako jutro, prije zore, odnosili bi te drugove u bazu, a naveče ih donosili u kuću da prenoće, da ih previju i nahrane.

Jedne noći banuli su na vrata Jovine kuće četnici. Pitali su Jovu gdje su partizani, gdje ih čuva. Jovo se pravdao da ne zna ni za kakve partizane. Četnici su ga počeli tući, nastojeći da iznude priznanje. U tome je prednjačio voda patrole, rodom, kako se predstavio, sa Majevice. Udarajući kundakom o pod, četnik je govorio da su partizani tu, misleći na kuću, a oni su bili baš ispod tog poda. To je Jovu još više uplašilo, misleći da četnik baš zna gdje se nalaze ranjeni partizani. Od straha i batina počeo je da gubi svijest. Tada je Jovina žena Duka viknula imenom i prezimenom vođu četničke patrole, koji je bio iz susjednog sela Brežja, da joj ne tuče muža. Četnik je, kraće vrijeme, ubjeđivao Duku da on nije čovjek kojeg ona poznaje, ali je, znajući da govori neistinu, prestao da tuče Jovu. Patrola je otišla iz kuće, a Jovo, Duka i Milan su nastavili brigu o ranjenicima.

Sličan primjer pažnje i samožrtvovanja zbio se u Gornjem Lukavcu. Kod jedne bake bile su smještene dvije partizanke. Ko-

liko se sjećam jedna se preživala Dragić, a drugoj je bilo ime Dana. Ne znam kako su se tu našle. Tu su se zbrinule, čuvajući i sebe i baku. Saznavši za pretrese jeseničkih četnika po selu, nastojale su da maskiraju svoje sklonište. Pošto se u blizini bakine kuće nalazila šuma sa širokim krošnjastim bukovim stablima, one su najednom od njih, koje je odavalo utisak sigurnosti, napravile svoje »gnijezdo«. U stvari, napravile su prostor za ležanje koji je sa donje strane bio dobro maskiran granama i listovima. Odatle su povremeno silazile i oprezno uzimale hranu i vodu sa određenog mjesta, koju je prema dogovoru baka ostavljala.

Četnici su vršljali po selu, prolazili pored njih, ali ih nisu otkrili. Međutim, neko od aktivista je obavijestio Odred da se negdje u toj šumi, uz brigu bake, skrivaju dvije partizanke. Tragale su patrole, ali ih nisu mogli pronaći. Obratili su se i baki, govoreći joj o čemu se radi, da su oni partizani koji tragaju za tim partizankama. Ali, baka nije popuštala, misleći da se radi o provokaciji. Borci su nastavili dalje traganje i nakon dužeg vremena partizanke su pronađene, iznemogle i iscrpljene.

Ostao mije u sjećanju i način spasavanja jedne oboljele drugarice iz Odreda, koja se mogla izliječiti samo u tuzlanskoj bolnici. Odlučeno je da se ona tamo i uputi. Drugarica je presvučena u seljačku odjeću, i preko naših veza iz Smoluće, volovskim kolima, dopremljena do Lukavca, a onda poslije prebačena u Tuzlu i smještena u bolnicu. Kad je izliječena, vraćena je u Smoluću istom vezom. Sve je to obavljeno veoma uspješno.

Nakon konačnog oslobođenja Tuzle, septembra 1944. godine, na raskrsnici u Bukinju, Odred je preformisan, jer je jedan bataljon izdvojen u novoformiranu (tuzlansku) brigadu. Za komandanta Odreda postavljen je Mehmedalija Hukić, a početkom 1945. godine je tu dužnost primio Mićan Pejić iz Bosanskog Petrovog Sela. Komesar Odreda je tada bio Tošo Jovanović, koji se ubrzo razbolio i umro, a poslije njega dužnost komesara Odreda vršio je Mišo Vokić, a onda i još neki.

Odred se brzo razvijao. Najduže se nalazio na području Lukavca, a odlazio je i na druga područja. Sjećam se više napada na zeleni kadar u Puračiću, na ustaše u Gračanici, četnike na Ozrenu itd. Uspostavljeni su kontakti sa zelenim kadrom u Priluku, Dobrnji i svim okolnim mjestima, koji se predavao tako daje Odred vrlo brzo rastao. Tim ljudstvom su popunjavane i operativne jedinice, koje su bile u neposrednoj blizini ili su prolazile kroz ovu teritoriju.

Vrlo brzo su formirana tri bataljona, a nešto kasnije i četvrti Ozrenski koji je ostao isključivo na Ozrenu. Stalne borbe vođene su

Štab 1. bataljona Tuzlanskog odreda krajem 1944. u Lukavcu; s lijeva: Rasim Jogunčić, Derviš Hukić, Neda Kerec, Stevo (Sremac)

sa četnicima na Ozrenu, od Milina Sela, Krajice, Brezika, Mićijevića, Rastovca sve do Trbuka i Šajin kamena kod Maglaja, zatim sa četnicima Draže Mihailovića, u decembru 1944. godine, i početkom 1945. godine na Visu kod Kalesije, Tojšića, Požarnice, Caklovića, Dubrava, Zivinica, Treštenice, Vijenca i dalje preko Ozrena. Odred je vodio borbe i sa četnicima Pavia Đurišića od Kladnja do Poljica, Prokosovića i Ozrena. Vođene su borbe i u sadejstvu sa Posavsko-trebavskim odredom protiv neprijatelja u Puračiću. Tuzlanski partizanski odred je, zajedno sa Kladanjskim odredom, oslobodio Olovo i u njemu boravio nekoliko dana.

Marta 1945. godine Tuzlanski NOP odred je dobio naređenje da preko planina Ozrena, Vrane i Zvijezde, te rijeke Krivaje krene u Dubošticu, na prostor između Zenice i Vareša i odnese nekoliko stotina kilograma soli jedinicama NOVJ i narodu toga kraja. Tom

prilikom prihvatio je ranjenike i zarobljenike od 5. korpusa i dopremio ih u Tuzlu.

U drugoj polovini marta 1945. godine Odred je krenuo prema Romaniji i nalazio se u zaštitnici pozadinskih dijelova jedinica NOVJ koje su vršile pripreme za oslobođenje Sarajeva. Tada je Odred vodio nekoliko borbi sa ostacima četničkih formacija na Romaniji. Vrlo oštru borbu Odred je vodio u selu Medojevićima sa 14. SS pukom njemačke 7. SS divizije, koji se od Olova probijao prema Sokolcu da bi spasio jednu jedinicu iz 181. njemačke divizije koja se našla opkoljena u bunkerima. Na Romaniji smo ostali sve do 20. aprila 1945. godine. Tada smo krenuli prema Tuzli, gdje je nakon nekoliko dana Odred rasformiran. Većina boraca je ušla u sastav 2. brigade KNOJ-a.

U svom gotovo dvogodišnjem postojanju i djelovanju Tuzlanski NOP odred je odigrao veliku ulogu kao politička i borbena jedinica na širem području sjeveroistočne Bosne.

MEHMEDALIJA HUKIC

BORBENE AKCIJE ODREDA POSLIJE KONAČNOG OSLOBOĐENJA TUZLE*)

Sedamnaestog septembra 1944. godine konačno je oslobođenja Tuzla i bliža okolina. Već 19. septembra postavljen je novi Štab Odreda: za komandanta Mehmedalija Hukić, dotadašnji komandant 4. bataljona 17. majevičke brigade, za komesara Todor Jovanović Tošo, dotadašnji komesar bataljona u 18. hrvatskoj brigadi, za rukovodioca saniteta Luna Bararon, dotadašnji rukovodilac saniteta u 4. bataljonu 17. majevičke brigade, za intendanta Miloje Petrović i za omladinskog rukovodioca Mišo Vokić. Primopredaja Odreda obavljena je 20. septembra u naselju Bukinju. Prethodno su izdvojene tri čete (jedan bataljon) za novoformiranu 21. tuzlansku brigadu. Od preostalih oko 150 boraca formiran je jedan bataljon sa 120 i Prateća četa Štaba Odreda sa oko 30 boraca. Za komandanta bataljona postavljen je Rasim Jogunčić, za komesara Derviš Hukić i za omladinskog rukovodioca Alaga Iljazović. Za komandira Prateće čete postavljena je Mira Jovanović a za komesara Ibrahim Mešković Brajko. Istog dana Odred je krenuo na krstarenje po okolnim selima. U Puračiću je dočekan od zelenokadrovaca mitraljeskom i puščanom vatrom. Iako se borci do tada nisu dovoljno kalili kroz oganj svakodnevnih borbi, dobro su obavili ovaj zadatak. Trebalo je dosta truda i vremena da se borci naviknu na svakodnevne žrtve i napore.

Šestog oktobra naređeno je Štabu da primi u svoj sastav oko 100 novih ljudi koji su se prikupili u selu Dobrnji. Nekoliko sati je pregovarano sa njihovim predstavnicima o stupanju u Odred. Oni su tražili da sami postave svoje rukovodioce, da ostanu na terenu svog sela i da istovremeno čine jedan od bataljona Odreda. Odbijeni su skoro svi ovi uslovi. Naknadnim razgovorom sa njima došlo se do izvjesnog sporazuma. Prihvaćen je zahtjev da komandant tog bataljona bude lice koje oni predlože, da će Štab Odreda postaviti os-

***) Prilog je napisan na osnovu sjećanja autora koja se čuvaju u Zbirci memoarske grade Regionalnog istorijskog arhiva u Tuzli.**

tale članove štaba bataljona i komande četa, da ovaj bataljon mora odmah krenuti u Lukavac, a zatim tamo gdje mu bude naređeno. Za komandanta je, prema njihovom prijedlogu, postavljen Salih Beganović, za komesara je postavljen Sabit Đapo, dotadašnji komesar 2. čete u 1. bataljonu, za pomoćnika komesara Alija Šalja, za komesara jedne čete Sejfulah Ibrišimović, dotadašnji komesar čete u 1. bataljonu itd. Odred je sa ovim porastao na dva bataljona i Prateću četu. Bataljoni su brojno ojačali, prikupili su dosta automatskog oružja i stekli kroz manje borbe potrebna vatrena krštenja. Tih dana izvedeno je nekoliko uspješnih akcija. Devetog oktobra protjeran je zeleni kadar iz Puračića, a 14. iz sela Dobošnica, zatim 19. oktobra protjerani su esesovci iz sela Priluk, 4. novembra četnici i zeleni kadar iz sela Devetak itd. Iz Priluka su esesovci potisnuli jednu četu 2. bataljona, ali ih je ona istu veče boljom organizacijom napada razbila, zarobila dva puškomitraljeza i ubila nekoliko njihovih vojnika. Zbog nedovoljne upornosti i brzine u proganjanju neprijatelja kod sela Devetak, data muje mogućnost da se sredi i izvrši kontranapad. Tada je djelimično bio opkoljen i Štab Odreda. Zahvaljujući upornosti Prateće čete i ličnoj borbi članova Štaba, četnička kolona je zaustavljena i protjerana.

Krajem oktobra ili prvih dana mjeseca novembra formiran je od novopridošlih boraca 3. bataljon, ili kako smo ga najčešće zvali Omladinski. U njegovom sastavu bilo je dosta mladih Ozrenaca. Za komandanta ovog bataljona postavljen je Safet Ćehajić, za komesara Mićan Pejić. Komandir jedne čete bio je Juso Tubić, dotadašnji komandir čete u 1. bataljonu. Ovaj bataljon je radi svoje borbenosti, mladosti i brzine u akcijama postao čuven i omiljen među narodom.

Na raspolaganje Odredu se stavila i grupa naoružanih seljaka iz sela Priluka. Sa njima je rukovodio bivši muhtar Huso Avdihodžić Omerin. Stavljeno mu je u zadatak da prikupi sve oružje u svom selu i u okolini, da ga preda u Štab Odreda, da razoruža sve one koji nisu partizani i si. Ovaj zadatak je dobro obavljen. Svakodnevno su dogonili sa kolima velike količine raznog oružja i municije. Prikupili su i preko 120 novih boraca, koji su ušli u sastav 16. muslimanske brigade.

U drugoj polovini mjeseca novembra učestalo je slanje prijetećih pisama Štabu Odreda. Prijetili su: Ibrahim Suljić, komandant zelenog kadra u selu Pribavi kod Gračanice, Mustafa Jakubović, komandant 14. ustaške bojne u Gračanici, Sait Bahtić, komandant zelenog kadra u Puraćiću, Milan Kulišić, komandant četničkog bataljona u selu Sižju, Mujaga Bektić, posjednik u zaseoku

ŠTAB
TUZLANSKOG N. O. P. ODREDA
Šav. Br. 59/ službeno
Položaj, 19/XI. 1944 Y

Štabu III. Korpusa NOV Jugoslavije

Položaj

Prema zapovjesti toga Štaba Pov. Br. 110/44 od 16. XI. 1944 g. u pogledu likvidacije neprijateljskih uporišta Gračanica i Puračić u toku 17. i 18. ov. mj. izvršeno je slijedeće:

Prva kolona u sastavu I. i II. bataljona Tuzl. NOP odreda krenula je na zadatak 17. ov. mj. u 13,30 sati, s namjerom da u toku idućе noći stigne na sektor Gračanice i da likvidira neprijateljsko uporište. Radi porušene i minirane ceste, kolona se kretala selima desno od ceste i kod s. Orahovice došla u kontakt sa neprijateljskom predstražom. Pravac daljnjeg kretanja bio je predviđen preko Orahovice i Gornje Lolinje. Kako su putevi bili teško prohodni od blata, a kretalo se noću, kolona je u svitanje na 18. ov. mj. stigla u Gornju Orahovicu. Odlučili smo da po danu ne napadamo neprijatelja, nego da sačekamo noć. U večer 18. ov. mj. izvršen je napad u dva pravca, i to: od Gornje i Donje Lolinje. Sa neprijateljem se došlo u dodir prije same Gračanice na 6-7 km. i našim bataljonima uspjelo je likvidirati neprijateljske snage na glavnim uporištima Ribari, Straževac, Mrnjje i jednim dijelom Drapšića. Malo žešća borba vodila se na mostu za Karanovac gdje je ubijen jedan ustaša. Radi preglomaznog terena na koji se napadalo, neprijateljskih snaga koje su 3-4 puta bile jače i jako vrlo slabe borbenosti, što se vidilo u toku samе borbe, mnogo se moralo poneći, jer je dan skratio, a bili smo prilično dubogo zašli u njihove

položaje. U toku borbi a i prema podacima koje smo dobili
u Gračanici se nalazi XIV. ustaška bojna u jačini od 240 ljudi,
XXV. ustaška bojna u jačini od oko 300 ljudi, IV. i IX. zelenokad-
rovska bojna u jačini od oko 400 ljudi. Jedino malo otbo-
jnije neprijatelja predstavlja XIV. bojna. Od težeg oružja
imaju jedan teški bacač što se vidilo pri samom pucanju.
Žarobljen je jedan zelenokadrovac i isto se vidjelo u samoj
borbi ubijen je jedan ustaša. Mi smo imali 2 lakše ranjena
(ozlećenja).

Odred se nalazi na prostoriji Miričina i Kamenića, dok bataljon koji je bio u zastavu II. kolone mesa za nama još veće.

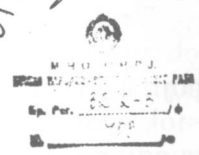
Porušene su komunikacije između Gračanice i Miričine.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Politkomesar:

Komandant kapetan,

O ubršenju postavljenih zadataka Štab Odreda je redovno izvještavao Štab 3. korpusa

Bektići i još neki. Često su se među borce ubacivali četnici, ustaše i zelenokadrovci. U toku jedne borbe ubačni ustaša ranio je komesara čete Ćazima Ibrahimagiča, u drugoj borbi je ubačeni četnik bacio bombu na dva rukovodioca četa, u trećem pokušaju je ubačeni zelenokadrovac pripremio likvidaciju Štaba Odreda itd. Ustaše su posumnjale da je Bego Mustačević naš obavještajac, zato su ga premlatile i onesviještena poslali kući u Dobošnicu. Zelenokadrovci su isjekli na komade našeg zarobljenog kurira itd. To nas je natjeralo da hitno pristupimo masovnijoj likvidaciji ovih zločinaca. Formirano je više udarnih grupa, sastavljenih od hrabrih boraca. Najbolja je bila grupa Rame Ćerimovića. Korištena je svaka kišovita noć za obračun sa izdajnicima. Nakon nekoliko dana u našim rukama su bili: Ibrahim Suljić, Forkapa »Žiga« Čajić i još neki. Drugi su bježali glavom bez obzira, Sait je stigao svojoj braći na Ozren.

Osamnaestog novembra Odred je krenuo prema Gračanici radi likvidacije neprijatelja i oslobođenja mjesta. U ovoj borbi učestvovale su i jedinice 21. tuzlanske brigade. Do sela Pribave nije pružan otpor. Bježali su razni neprijatelji od »krvavih Tuzlaka«, kako su oni nazivali Odred i na taj način davali mu daleko veći borbeni značaj nego što gaje on, u stvari, imao. Zauzeto je selo Pribava i naselje Drafinći. Iz minobacača tučeni su štabovi ustaša i zelenokadrovaca u Gračanici, zarobljeni neki neprijateljski vojnici i prikupljeno nekoliko novih boraca. Narednog dana vođena je borba protiv ustaša na Straževcu, nedaleko od Gračanice. Pošto je neprijatelj pružao jak otpor Odred i Brigada su se povukli.

Tridesetog novembra 1944. godine dobili smo podatke od naših obavještajaca da će nas na području Lukavca napasti 14. ustaška bojna. Pretpostavljali smo da će zajedno sa ustašama napadati zelenokadrovci i četnici. Radi toga smo na putu za Puračić postavili u zasjedu naš 1. bataljon. Sa Drugim smo se obezbijedili prema selu Modrac i Bokavići, a 3. smo držali u pripravnosti. Zbog nebudnosti 1. bataljona, ustaše su u toku noći preko sela Dobošnica i nedaleko od stare Željezničke stanice Puračić ušle u ovo mjesto i tamo se spojile sa zelenim kadrom. Prvog decembra su nas obavještajci izvijestili o dolasku oko 100 ustaša u Puračić, o njihovom naoružanju i namjerama. Rečeno je da će u napadu učestvovati pored ustaša oko 500 zelenokadrovaca i oko 200 četnika. Drugog decembra, u rano jutro, bio je napadnut naš 1. bataljon i vrlo brzo potisnut na brdo iznad mjesta Muslimanski Lukavac. Izgleda daje rukovodstvo ovog Bataljona neozbiljno shvatilo ovaj zadatak, zbog čega je i došlo do povlačenja. Treći bataljon je morao brzo intervenisati. Tr-

kom je došao do stare Željezničke stanice i najuriš zaposjeo taj prostor. Na taj način neprijatelj je bio odsječen od Puračića, što je unijelo pometnju u njegove redove. Istovremeno, naređeno je 1. bataljonu da izvrši kontranapad. Tako se razvila na ovom prostoru (prostor na kome su danas Koksara i Rudnik) dosta velika borba. Ustaše su razbijene na tri dijela: jedni su gonjeni prema brdu Ratiš, drugi prema selu Dobošnici, a treći su nekako uspjeli doći u Puračić. Borba je završena u kasne popodnevne sate. Na poprištu borbe nađeno je oko 36 poginulih ustaša i zelenokadrovaca. Među njima je bio i zamjenik komandanta zelenog kadra Avdo Bektić. Poginuo je i komesar jedne naše čete Emil Zupančić sa šest boraca. Ustaše su u toku svog prvog uspjeha ubile tri starca - civila iz mjesta Lukavac i jednog odveli sa sobom. Kod nekih zarobljenih ustaša nađeni su papiri na kojima je pisalo da su Moluhe kod Tuzle mali Staljingrad, daje Tušanj Moskva, da su lukavački komunisti i slično, da to sve treba pobiti i zapaliti. Tako su i počeli. Sve što su bili zauzeli, to su zapalili i ljude ubijali. Trećeg decembra zaposjednuta je okolina Puračića. Čekalo se da ostatak ustaša krene prema Gračanici. Međutim, četnici su ove ustaše i njihove ranjenike preveli preko Ozrena. Tako nam je oduzeta mogućnost da im nanesemo još veće gubitke.

Tih dana došao je u sastav našeg odreda tzv. Živinički bataljon, ili kako gaje narod zvao »Gujin bataljon«, po Miji Keroševiću Guji.

Od 10. do 24. decembra, vođeno je više borbi u okolini Puračića protiv zelenokadrovaca i četnika. Svakodnevno je vršen snažan pritisak na neprijatelja. Progonjen je daleko na Ozren, uništavan, otimani mladi ljudi ispod njegova uticaja i slično. U jednoj od ovih borbi, ubijen je novi zamjenik komandanta zelenog kadra Muhamed Iljazagić.

*

* *

Dvadeset četvrtog decembra 1944. godine vođena je nešto veća borba protiv zelenog kadra i četnika u okolini Puračića. Nakon uspješnog zauzimanja njihovih položaja u selu Devetak, na brdu Trepale i u selu Turiji, Odred je zamijenjen na tom prostoru Posavskim partizanskim odredom. Tuzlanski partizanski odred dobio je naređenje da hitno krene sa svim svojim bataljonima u pravcu Simin-Hana gdje ga čeka novo naređenje. U Lukavcu gaje već čekala kompozicija željezničkih vagona radi prevoza. Drugi bataljon je upućen sa određenim zadatkom u selo Đurđevik, dvije čete »Gujinog« bataljona na Ilinčicu iznad Tuzle, a jedna četa iznad na-

selja Solina prema Majevici. Prvi i 3. bataljon sa Štabom Odreda i Pratećom četom stigli su u toku noći, u Simin Han. Tu je komandant 38. divizije, drug Franjo Herljević, saopštio Štabu Odreda da odmah krene u selo Tojšiće i tamo se stavi pod komandu načelnika Štaba Divizije, druga Salema Cerića. Iste noći, prije zore, Odred je stigao u Tojšiće i odmah dobio naređenje da, u koordinaciji sa drugim jedinicama, izvrši napad na brojne četnike Draže Mihailovića koji su se nalazili u selu Svračić i na brdu Međaš, da ih goni prema Kalesiji i da desno od ceste prema Zvorniku održava vezu sa 18. hrvatskom brigadom.

Mada borci cijelu noć nisu tako reći oka sklopili, a u maršu su bili već drugi dan, napad je bio nezadrživ. Treći bataljon je trkom ušao u selo Svračić, prvi je podišao pod Međaš, a minobacač je kao rukom redao granate po brdu. Prateća četa je sa Štabom Odreda nastupala cestom. Četnici su se povlačili neorganizovano i dosta brzo. Ostavili su skoro svu svoju komoru. U prvom našem jurišu zarobljeno je 10 do 15 četnika. Prvi bataljon Odreda išao je sigurno i silovito u napad, nije dao dražinovcima ni oka otvoriti. Osamnaesta hrvatska brigada zastala je negdje oko sela Jeginov Lug, naš desni bok bio je otvoren u dužini od oko 7 do 8 km. Načelnik Štaba je zahtijevao da, neovisno od toga, nastavimo sa progonom četnika. Daleko, desno od nas, u pravcu 18. hrvatske brigade, kretala se dugačka kolona vojske. Nismo znali o kome se radi, ali smo pretpostavljali da su to četnici. Zaustavili smo naše napredovanje, isprovocirali tu kolonu i zametli sa njom veliku borbu. Nastalo je utrkivanje između njih i nas u pravcu brda Međaš, ko će prije na vrh, ko će zauzeti taj dominantni položaj, mi ili oni. Mi smo bili brži, dočekali smo ih brzom paljbom i najurili u kotlinu. Četnici su ušli u Tojšiće. Osamnaesta hrvatska brigada se povukla prema selu Čaklovići, a mi smo ostali odsječeni na Međašu. Predveče smo se probili i mi na tu stranu, bili smo ljuti zbog ovog neuspjeha iako je razvoj borbe obećavao našu pobjedu.

Dvadeset sedmog decembra, Odred je postavljen na brdo između puta Simin Han - Tojšići i Simin Han - Požarnica. Sedam puta su tog dana dražinovci jurišali na naše položaje. Bili su pijani, imali su municije u izobilju, nastupali su u tri streljačka stroja. U prvom su nastupali četnici bez čina, u drugom podoficiri, a u trećem oficiri. Pucalo je cijeli dan, sijevale su bombe, gomilao se broj mrtvih i ranjenih između jedne i druge vojske. Zarobljeno je oko 50 četnika koji su se pokušali provući iza naših leđa. Među njima je bilo balista, bjelogardejaca, žandarma, žena i si. Pokušala je Prateća četa Odreda da zađe neprijatelju iza leđa, ali je bila dočekana

zaglušujućom paljbom. U prvi mrak borba se stišavala, sve je manje bilo dugih mitraljeskih rafala. Izgleda da su se obje vojske bile zamorile. Negdje oko 22 sata nije se čuo više nijedan metak. Budnost je morala biti pojačana, svakoje naizmjenice malo pokunjao, borci već treću noć ne spavaju. Oko 23 sata čulo se da neko ide od Simin-Hana prema Stabu Odreda, koji se nalazio u jarku pored ceste. Kuriri su bili najbudniji, doveli su nepoznatog. To je bio Bego Mustačević, željezničar iz Dobošnice. Donio je malo rakije radi okrepe. Nikada nam nije tako nešto dobro došlo kao ovaj Begin poklon. Boca je išla streljačkim strojem, od jednog do drugog borca. Svi su hvalili Begu.

Dvadeset osmog decembra, u zoru, Odredu je naređeno da hitno krene u Simin Han, a zatim preko Tuzle u Živinice. Na položaju su ga zamijenila dva bataljona 16. muslimanske brigade, a lijevo od ceste prema Gornjoj Tuzli 21. tuzlanska brigada. Od Simin-Hana do Tuzle Odred je prevezen željeznicom. Na stanici u Tuzli dočekale su ga mnoge žene grada sa hranom i poklonima. Djevojke su im zadijevale cvijeće i zelenilo u cijevi pušaka i mitraljeza. Odred je preko Uinčice došao u Živinice. Tamo su već bila dva bataljona 16. muslimanske brigade. Dražinovci su u dugoj koloni prolazili preko ceste između sela Đurdevik i Živinice. Vodile su se naizmjenične čarke sa njima. Naš 2. bataljon na brdu iznad Đurđevika odolijevao je napadima četnika. Razgovarali smo sa njima putem poljskog telefona, jer su četnici zbog brzog povlačenja zaboravili prekinuti žicu. Iza leda im je bio naš 14. korpus. Isti dan uveče, saopšteno je Štabu Odreda da su se ozrenski četnici skoncentrisali u Puračiću radi napada na Tuzlu, da su zarobili jednu četu Posavskog partizanskog odreda, da se narod Lukavca evakuiše itd. Naređeno je da se odmah krene i da se protjeraju četnici.

Dvadeset devetog decembra, u 2 sata poslije pola noći, tri bataljona su već bila u Lukavcu. Na brzinu su borci nešto toplo jeli, a zatim oko 4 sata ujutro svom snagom u tri kolone preko zamrznute rijeke Spreče ušli u Puračić i okolna sela. Borba je bila vrlo oštra i odlučna. Četnici su bili spokojni, spavali su i spremali se da uđu u Tuzlu. Naneseni su im veliki gubici. Oslobođena je zarobljena četa Posavaca i zaplijenjeno je dosta oružja.

Istog dana, Odredu je naređeno da nastavi sa progonom i uništavanjem dražinovaca. Naša obavještajna služba ustanovila je da se njihova glavna kolona nalazi u Treštenici, Borovcu, Pribitkoviću i Podoštriću. Odluèèno je da te večeri Odred krene na Ozren i da iz sela Brijesnica upadne noću među četnike. Pretpostavljeno je da se dražinovci neće obezbijediti sa te strane.

Tridesetog decembra, u 1 sat poslije pola noći, Odred je bez ikakvih zapreka došao u Gornje Jaruške. Tu je radi obezbjeđenja ostavio 2. bataljon, a sa 1. i 3. u dvije kolone krenuo u selo Borovac. Na ovom putu je nehotično došlo do međusobne borbe između ova dva bataljona. Tamo smo od mještana upoznati da se u zaseoku Obojkovina nalazi neki viši četnički štab. Za likvidaciju ovog štaba određen je jedan vod sa vodnikom Ilijom Tešićem. Naređeno mu je da se provuče do neprijateljskog štaba i da bombama uništi njihovu komandu. Treći bataljon je postavljen prema četničkoj koloni u selu Podoštrić i Pribitkovići radi njene izolacije. Štab te četničke divizije likvidiran je do posljednjeg čovjeka. Poslije se pristupilo likvidaciji cjelokupne grupacije oko štaba. Ubijeno je oko 30 četnika, među njima 2 potpukovnika, tri majora ijedan kapetan. Zaplijenjene su tri pisaće mašine, cjelokupna arhiva, dosta oružja, novca i slično. Vodič naše slavne kolone, prilikom likvidacije dražinovaca, bio je stari Jamaković iz sela Borovac. Starac je u ovoj borbi poginuo.

Štab 3. korpusa NOVJ izdao je u vijestima od 3. januara 1945. godine saopštenje o borbama naših jedinica na razbijanju neprijatelja u dolini Drine i četničkih snaga Draže Mihailovića koji su navaljivali na Tuzlu. Iznio je i podatke o gubicima. Štab je izrazio priznanje i zahvalnost jedinicama i njihovim komandantima.

Tih dana teško je obolio komesar Odreda Tošo Jovanović. Pored toga, bio je i ranjen. Prevezen je u Tuzlu gdje je nešto kasnije umro.

*

* *

Od 1. do 26. januara 1945. godine Tuzlanski partizanski odred vodio je manje borbe na prostoru između sela Turija i mjesta Živinice. Na tom terenu nalazile su se manje grupe zelenokadrovaca i preostalih esesovaca. Drugi bataljon Odreda, bio je upućen u Kladanj radi čišćenja njegove okoline od zelenokadrovskih i četničkih grupa koje su se tamo nalazile. U okolini Kladnja su se nalazile i druge naše jedinice.

Ujutro, 27. januara, neočekivano je došla jedna grupa boraca iz 2. bataljona u Štab Odreda u Lukavac i izvijestila da je 2. bataljon u Kladnju napadnut od crnogorskih četnika, da je razbijen, da su se oni teško izvukli i slično. Stab je donio odluku da odmah krene prema Kladnju sa 1. i 3. bataljonom. Trebalo je razbiti i potisnuti neprijatelja, prikupiti preostale borce 2. bataljona i Kla-

danjskog partizanskog odreda. Pokret je bio izuzetno težak: snijeg je bio dubok do iznad pojasa, zima je grizla izložene dijelove lica i ruku. Naredili smo borcima da promrznute dijelove tijela ne diraju rukama, jer bi ti dijelovi mogli i otpasti. Pred selo Stupari, došli smo u prvi mrak. Patrole su izvijestile da u selu ima nekakva vojska. Izvršili smo opkoljavanje sela i ustanovili daje to naš 2. bataljon. Nedostajalo je oko 10 boraca i komora Bataljona, svi drugi bili su zdravi i sposobni za nove borbe. Doznali smo da su crnogorski četnici zauzeli Kladanj, da ih ima oko 7.000 i da su svrstani u više pukova. Naš bataljon bio je neoprezan i nedovoljno uporan da zadrži varošicu u svojim rukama.

Odmah je naređen pokret prema Kladnju. Na brdo Stanovi stigli smo oko pola noći. Na brdima oko Kladnja gorjele su dobro naložene četničke vatre. Svuda je bila savršena tišina, nigdje se nije ništa čulo. Kladanj je mirovao u mraku. Prvom bataljonu je naređeno da zauzme brdo Buševo i da dođe sa desne strane iznad varošice. Trećem bataljonu dato je u zadatak da zauzme selo Vučiniće i da dode sa lijeve strane varošice. Štab Odreda, Prateća četa Štaba i 2. bataljon krenuli su cestom u grad. Pretpostavili smo da će četnici misliti da smo mi njihova vojska kada ovako slobodno idemo, a u tome se nismo prevarili. Bio je jedan sat poslije pola noći kada smo stigli do mosta na rijeci Drinjači u Kladnju. Na mostu je bio četnički stražar, nije nas zaustavio niti pitao ko smo, naprotiv on nas je pozdravio njihovim vojničkim pozdravom, spuštanjem ruke na kundak puške. Tog momenta počela je borba na brdima oko nas. Brzo smo razvili 2. bataljon i za čas likvidirali četničke posade u gradu. I sami smo se čudili ovom iznenadnom uspjehu. Zarobljeno je nekoliko četnika, a više ubijeno. Među zarobljenicima bilo je nekoliko komandira četa, koji su u početku odbijali da predaju oružje i da ma šta govore o svojim jedinicama. Prvi i 3. bataljon uspjeli su da iznenade četnike i da bez mnogo gubitaka izvrše predviđeni zadatak. Preostali četnici su se, pod zaštitom mraka, povukli u šume Konjuh planine. Pred svanuće iz pravca Šekovića pojavila se poveća kolona vojske. Postavili smo prema toj koloni jaku zasjedu i dugo se s njom dovikivali, dok nismo ustanovili da je to 20. romanijska brigada. I ona je bila pošla na ovaj zadatak. Zamijenili su nas u Kladnju, a mi smo oko pola dana 28. januara krenuli prema Živinicama. Od Živinica produžili smo pokret preko sela Kiseljak, Poljica i Treštenice u selo Borovac. Išli smo uporedo sa četničkom kolonom, koja se kretala bespućem Konjuh planine. Očekivali smo, a tako je i moralo biti, da se četnici pojave u selu Pribitkovići, koje se nalazi između obronaka Konjuha i Ozrena. Na

ovom, među brdima uskom prostoru, nema šume sve do sela Bare i Vozuća.

Ujutro 1. februara došle su četničke jedinice u Pribitkoviće. Odmah smo ih napali po dubokom snijegu. Borci su se mogli kretati samo prtinom, što je otežavalo njihov položaj. Borba je bila vrlo teška, četnici su bili mnogo oprezniji nego što je to bio slučaj u Kladnju. Poginulo je i ranjeno nekoliko naših boraca i rukovodilaca u četama. Medu njima teže je ranjen, a zatim umro Huso Mehmedagić, đak iz Tuzle, komesar jedne čete u 1. bataljonu. Huso je ležao kao ranjenik u snijegu i nalazio se između vatrenih položaja naših boraca i četnika. Dugo je vođena borba dok su nekako borci uspjeli da Husu izvuku iz položaja u kojem se nalazio. Na snijegu je ostala velika crvena mrlja, jer je bio već iskrvario, te je bio u pitanju samo čas kada će prestati da živi ovaj tako reći dječak. Svi naši napori da ga spasimo bili su uzaludni. Pod sve jačim pritiskom četnika morali smo se povući na Borovac, zatim u Trešteniču i selo Poljice. Odlučili smo da u selu Poljicu sa jednim bataljonom izvršimo kontranapad, kako bismo dobili u vremenu da se dva naša bataljona ukopaju i dobro pripreme za konačnu borbu na ušću rijeke Turije u rijeku Spreču. Tako je ova borba počela 2. da bi se završila 3. februara ujutro. U pomoć je stigla 2. brigada Korpusa narodne odbrane, pomagala je i artiljerija 14. srpskog korpusa. Cijelu noć su vršeni juriši i kontrajuriši, borbe su vodene na odstojanju od 20 do 30 metara, vikalo se, psovalo se, prijetilo i slično. U zoru zabacili smo četnicima naš 3. bataljon iza leđa, što ih je natjeralo u panično, ali i organizovano povlačenje prema Ozrenu. Tamo je sa njima prihvatila borbu 24. srpska brigada.

Odred je 3. februara krenuo prema Živinicama, da bi se nakon nekoliko dana uputio prema Ozrenu. Desetog februara naređeno muje da pruži pomoć 24. srpskoj brigadi u savlađivanju četnika na prostoru sela Katanići i brda Lipova glava. Taj zadatak je povjeren našem Omladinskom bataljonu. Juriš boraca bio je nezadrživ. Sa ručnim bombama likvidirali su četničke položaje. Tom prilikom poginuo je zamjenik komandanta ovog bataljona Memiš Džanić, rodom iz sela Srebrenik. Memiš je bio previše samouvjeren, prkosio je neprijateljskim mecima, stid gaje bilo da se sagne, malo zakloni i si. Jedanaestog februara ujutro krenuli smo preko Vasiljevaca u pravcu sela Brezici i k vrhu Ozrena. U tom pravcu povlačili su se četnici. U selu Kamenica zarobili smo kompletnu četu sa četničkim komandirom. U selu Brezici dočekala nas je oštra paljba crnogorskih četnika. Borba je bila vrlo teška. Nalazili smo se na prvim uzvisinama i nastojali da zagospodarimo ovim prostorom. Tri-

naestog februara, u toku najoštrijih borbi, obaviješten je Štab Odreda preko radio-stanice da je umro komesar Odreda Todor Jovanović Tošo u Tuzli i da se odmah pošalje delegacija na njegovu sahranu. Odreden je Safet Ćehajić sa nekoliko boraca i dato mu u zadatak da odmah krene.

Borba na ovom prostoru trajala je tri dana, imali smo nekoliko poginulih i dosta ranjenih. Neprijatelj je pred upornim napadima naših jedinica napustio položaje u selu Brezici, na Maloj i Velikoj Ostravici i zauzeo nove položaje desno i lijevo od brda Gostilj. U saradnji sa 24. srpskom brigadom približavali smo se neprijatelju i istovremeno obračunavali sa grupama domaćih četnika u našoj pozadini. Dvadeset prvog februara 1945. godine, pod visokom temperaturom i bez svijesti, prenesen sam u Puračić, a zatim u Vojnu bolnicu u Tuzlu. U bolnici i na liječenju kod kuće, zadržao sam se oko 15 dana. Tada je bilo odredeno da idem za zamjenika komandanta 16. muslimanske brigade, ali sam po potrebi, bio postavljen na dužnost u pozadini. Bio je to kraj mog petomjesečnog boravka u Tuzlanskom NOP odredu.

MEHMED ALIBALIĆ

IZ RADA SANITETSKE SLUŽBE

Bježeći iz tuzlanskog zatvora, koncem avgustal944. godine, sa koferom punim sanitetskog materijala, koji je sklonjen prije mog hapšenja kod očuha Đulage Muminhodžića, tada nastanjenim u Južnom lageru br. 29, krenuo sam niz dolinu rijeke Jale prema Bukinju i Kiseljaku. Skrenuo sam poslije prema Priluku, jer sam ranije bio obaviješten da se na tom području nalazi Tuzlanski NOP odred.*)

Međutim, prolazeći pored sela, umjesto partizana, naišao sam na zeleni kadar, čiji je bio komandant Omerkić, zvani Omerin. Poslije ispitivanja, otvoreno mije rekao da Mehmedaliju poznaje i da sa njim ima stalnu vezu. Nakon kraćeg zadržavanja, dok sam previo rane na nogama dvojici njegovih ljudi, Omerin me uputio u pravcu Tuzlanskog odreda.

Bio sam pun sreće kada sam stigao i ugledao komandanta Odreda i druge drugove iz Štaba: Todora Jovanovića, Mišu Vokića, Lunu Bararon i druge. Upoznao sam ih sa mojim ratnim kretanjem i o tome kako sam dospio do Odreda kao raniji pripadnik Štaba 27. divizije i si. Drugovi su me toplo i sa razumijevanjem primili. Tada me je Štab Odreda postavio za referenta saniteta u 3. bataljonu, a poslije izvjesnog vremena postavljen sam na istu dužnost u 1. bataljonu. U rukovodstvu Bataljona bili su: komandant Rasim Jogunčić, komesar Derviš Hukić, zamjenik komesara Sabit Đapo, intendant Hašim Tubić, obavještajac Hasan Kapidžić i omladinski rukovodilac Alaga Iljazović.

Nakon prijema nove dužnosti odmah sam pristupio organizovanju sastanka sa četnim bolničarima. U dvije čete su bolničari bili Rahman Halilović i Ramo Beganović, a trećeg se ne sjećam.

***) U stvari, prije i u toku rata radio sam kao vatrostalni zidar u Rudniku Kreka, kao i moj otac koji je i poginuo u Rudniku 1924. godine. U partizane sam stupio 1. septembra 1943. godine i bio kurir Ante Vidakovića, načelnika Štaba 27. divizije. U toku šeste neprijateljske ofanzive zarobljen sam na području planine Zvijezda, potom prebačen u logor u Zagreb, odakle sam pobjegao i vezom stigao u Tuzlu. Ubrzo sam uhapšen, ali sam nakon izvjesnog vremena ponovo pobjegao i stupio u Tuzlanski NOP odred.**

U to vrijeme harali su pjegavac i trbušni tifus i ozbiljno prijetili borcima i stanovnštvu. Zato je sanitetska služba Odreda organizovano djelovala da spriječi pojavu ovih i drugih bolesti. Pristupilo se nabavci buradi za raskuživanje odjeće, uvedeno je obavezno šišanje i brijanje, nabavljena sredstva za održavanje lične higijene i slično. Posebna pažnja je posvećena čistoći kazana i pribora za jelo.

Snabdjevenost potrebnim lijekovima je bila zadovoljavajuća, zahvaljujući partizanskoj apoteci u Lukavcu. Iz nje smo prema datim trebovanjima redovno dobijali lijekove od apotekarke koju smo zvali imenom Nataša. U Lukavcu je stacionirana i pomoćna partizanska bolnica, koja je odigrala veliku ulogu u prihvatanju bolesnika Odreda, kao i drugih jedinica koje su kroz ovo područje prolazile. Njome je rukovodila P. Jelena (kako se potpisivala u pismima koja mi je slala).

Sanitetskom službom u Odredu rukovodio je referent saniteta Odreda Bararon Luna. U bataljonima su postojali referenti saniteta bataljona, a u četama četni bolničari. Ali, popunjenost ove službe stručnim osobljem je bila nedovoljna. Stanje je ublažavano održavanjem kraćih kurseva u predahu borbi. Kasnije je, u oslobođenoj Tuzli, 26. februara 1945. godine, održan prvi bolnički kurs, čiji su učesnici upućeni u mnoge jedinice NOV pa i u Tuzlanski odred.

Dok se 1. bataljon Odreda nalazio u selu Bašigovci, obaviješteni smo da su u Tuzlu dovedena djeca sa popaljenog Birča i smještena u Dom siročadi. Uz saglasnost Štaba bataljona mi, bolničari i ekonomi bataljona, smo organizovali akciju za prikupljanje pomoći za ovu djecu od mještana sela Bašigovaca. Seljaci ovog mjesta su se masovno odazvali ovoj akciji. Prikupljene su izvjesne količine hrane i novca. Prikupljena pomoć je pomoću saonica prevezena u Dom siročadi i predata kao poklon boraca i seljaka.*)

U uslovima stalnih borbi i pokreta koje je Odred vodio protiv zelenokadrovaca, ustaša i četnika, sanitetska služba je bila veoma aktivna. U kratkim predasima pristupalo se parenju odijela pomoću pare i buradi, uz obavezno brijanje i šišanje boraca. Zbog takve preventive nijedan borac nije obolio od tifusa i drugih bolesti, koje su tada bile raširene. Ova služba je organizovala i proizvodnju sapuna od sode, kosti i neophodnog materijala. Sve to nije u potpu-

***) Tih dana, početkom oktobra 1944. godine, dok smo se nalazili u Lukavcu, Derviš Hukić i Alaga Iljazović su mi saopštili da sam primljen u Partiju. To je bio za mene najradosniji trenutak.**

nosti zadovoljavalo potrebe Odreda, pa je jedan komad sapuna bio dijeljen na četiri borca. Dosta pažnje posvećeno je čistoći posuda za ishranu boraca, a posebno hrani koju su pripremali ekonomi i kuhari u četama. Hrana se većinom pribavljala putem seoskih odbornika.

Pored brige sanitetske službe o zdravstvenom stanju boraca, značajna pažnja je posvećivana zdravlju stanovništva u mjestima kroz koja je prolazio Odred. Tom narodu je pomagano u granicama mogućnosti. Vremenom je saradnja na ovom i drugim poljima sa narodom postajala sve čvršća.*)

Sanitetska služba Odreda se često našla u situaciji kad, usljed nedostatka opreme i stručnih kadrova, nije mogla da pruži adekvatnu pomoć bolesnicima. Ono što je, pak, bilo u njenoj moći funkcionisalo je besprijekorno. Posebno se vodilo računa da neki teško ranjeni borac ne dospije u ruke neprijatelja koji je i ranjenike ubijao.

Odred je vodio stalne borbe sa neprijateljem u kojima je neminovno bilo dosta ranjenih boraca.**) Ostale su mi u sjećanju neke borbe Odreda i konkretna pomoć sanitetske službe ranjenim drugovima.

Početkom oktobra 1944. godine Štab Odreda je odlučio da napadne zeleni kadar Saita Bahtića u Puračiću. Borbe su vodene u selima: Poljice, Šerići, Priluk, Turija i drugim. Odred je pri tome razbio ovu neprijateljsku formaciju i oslobodio okolna sela. Potom je nastavljeno čišćenje terena od ostataka neprijatelja. Tada je jedna četa 1. bataljona u Priluku naišla na zasjedu iz koje je mitraljeski rafal zasuo našu kolonu i tom prilikom su poginula dva borca. Četa je odmah opkolila kuću iz koje je djejstvovala zasjeda i likvidirala dva esesovca. Inače, esesovci su često pravili zasjede zbog čega su naše jedinice morale biti posebno oprezne.***)

***) Dok se Odred nalazio u Bašigovcima, u jesen 1944. godine, došao nam je jedan stariji mještanin. Molio je komesara Bataljona. Derviša Hukića. da pošalje doktora radi pomoći njegovoj ženi Mejri koju je bolio stomak. Komesar je poslao mene. Pregledao sam Mejru i ustanovio da su joj blokirala crijeva. Zato sam joj dao ricinus, rekavši mu da će Mejra brzo ozdraviti.**

Sutra je starac došao u Štab Bataljona sa punim sepetom jabuka, suvih šljiva i suvog mesa. Bila je to njegova zahvalnost za našu pomoć. Obraćajući se komesaru (koga je pokušao da poljubi u ruku), rekao je: »Bog vam pomogao, moja Mejra je ozdravila.«

****) Koliko sam uspio utvrditi naknadnim traganjem u toku 1944/45. godine poginula su 72 borca i rukovodilac Odreda, a isto toliko ih je ranjeno.**

*****) Prvi bataljon Odreda se smjestio u zgradi Željezničke stanice Puračić. Štab Bataljona je bio na okupu. U vrijeme dok sam se pripremao za obilazak četa, ustaše i zelenokadrovci su nas iznenadili: prešli su preko mosta i napali nas. Razvila se oštra borba.**

Odred je vodio borbe i sa četnicima komandanta Forkape i drugima u okolini Devetaka. Zatim je, nakon saznanja da su se četnici u jačoj formaciji bazirali i ukopali na planinskom vrhu Ozrena zvanom Kraljica, Štab Odreda pokrenuo bataljone u napad na ta uporišta, sa ciljem da se ona što prije likvidiraju. Napad je izvršen sa svih strana. Četnici su uraganskom vatrom zasipali borce. Nakon više juriša to četničko uporište je zauzeto. U toj borbi je na obje strane bilo ranjenih i mrtvih. Posebno mi je ostalo u sjećanju ranjavanje Fadila Begića, zvanog Belaja. Fadil je bio neustrašiv mitraljezac. U borbi mu je metak prošao kroz dio glave, razbio čeonu kost i raznio dio uha. Izvršena je brza intervencija referenta saniteta bataljona, pružena mu je neophodna pomoć, a zatim je hitno upućen preko Lukavca u Tuzlansku bolnicu. Zahvaljujući svemu tome Fadil je prebolio te rane.

U borbi sa četnicima na Gornjoj Bukovici, teško je ranjen borac Odreda Ahmet Bešić. Nakon ukazane pomoći, hitno je upućen u Lukavačku bolnicu. Međutim, pošto je bio sav izrešetan mitraljeskim mecima, na putu je podlegao.

U borbama sa neprijateljem, na području Rakove Noge kod sela Imamovića, pokošen rafalom, pao je mrtav Cibrić Avdo, mitraljezac, a njegov pomoćnik je pri tome ranjen u noge. Zahvaljujući brzoj intervenciji referenta saniteta, spasen je od sigurne smrti.

Idući u koloni prema Ozrenu, lutajući metak pogodio je borca Džanić Memiša, koji je ostao na mjestu mrtav. Drugovi su ga žalili, jer je bio izuzetno dobar borac i omiljen drug.

Nakon protjerivanja neprijatelja iz Kladnja u Štab Odreda je došla jedna žena, majka oboljele djevojke, i zamolila za medicinsku pomoć. Komandant je meni naredio da to učinim. Otišao sam kući. Kćerka je ležala u postelji. Imala je teški svrab, koji se pretvorio u žive rane, jer se bolest pogoršala usljed mazanja nekom ljepljivom masom. Usljed bolova, djevojka je vikala, izbezumljeno dozivala u pomoć. Taj prizor ostavio je na mene težak utisak. Međutim, skupio sam snagu i brižljivo očistio rane. Djevojka se ubrzo

U jednom momentu komandant Bataljona Rasim Jogunčić se okrenu prema meni i ljutito reče: »Bacaj tu torbu, uzmi pušku i tuci«! Pošto sam imao pušku, tako sam i uradio.

Nakon kraćeg vremena pozvao me komandant. Naravno, odmah sam mu se javio. Kaže: »Ovaj borac (pokazujući prstom u pravcu jedne kuće) je ranjen, idi i previj mu rane«! Ne znam šta mije bilo da sam mu tada rekao: »Druže komandante, ja sam bacio torbu«. Na to on zabrinuto i oštro reče: »Šta bacio, ko ti je naredio«? Kažem: » Vi, druže komandante«. Za trenutak je zastao. Vidio je torbu na meni i prisjetivši se ranijeg naređenja nasmijao se, shvativši da sam se šalio. Odmah sam pritekao u pomoć ranjenom drugu-

oporavila. Obje su iza toga dolazile u Štab Odreda i izražavale svoju zahvalnost.

Dok je jedan bataljon Tuzlanskog odreda ostao u Kladnju radi obezbjeđenja i sređivanja prilika na terenu, drugi dijelovi Odreda su izvršili marš ka Lukavcu, jer su se u Puračiću ponovo pojavili Sajtovi zelenokadrovci, kao i ustaše iz Gračanice, sa ciljem da zauzmu Lukavac.

Prvi bataljon Odreda dobio je zadatak da štiti teren oko mosta na Spreči u Puračiću. Štab Bataljona je smješten u blizini Željezničke stanice Puračić. Vjerovatno su ustaše saznale za naše pokrete u cilju likvidacije ovih neprijateljskih formacija smještenih u Puračiću. Poslije brzog prelaska mosta, neprijatelj nas je tukao žestokom vatrom. Usljed kiša i topljenja snijega, rijeka Spreča je bila nadošla tako da se prelaz preko nje za Puračić nije mogao izvršiti.

U oštroj borbi (sa ustašama i zelenašima - kako smo zvali zelenokadrovce) 1. bataljon je potisnut do Željezničke stanice Puračić. U toj borbi poginulo je oko 36 neprijateljskih vojnika, među kojima i Sajtov zamjenik. Tu su poginula i dva naša borca. Potom se Bataljon postepeno povlačio, uz stalnu borbu, prema selu Hrvati i došavši do ispred Lukavca se ukopao sa ciljem da pruži odlučan otpor. Bio sam na licu mjesta, kada je mitraljezac zvani Car svom snagom oružja tukao po neprijateljskim položajima. Odjednom mu je nestalo municije, kada muje bila najpotrebnija. Pronašao sam mu još dva redenika municije kojima je neprijatelj zaustavljen. U ovom okršaju su poginula dva borca. Jedan od njih je bio Delić Mehmedov Edhem, a imena drugog se ne sjećam.

Pošto su ostali bataljoni Odreda napali neprijatelja u Puračiću, on je bio prisiljen na povlačenje ka Gračanici. U tim borbama uzele su učešća i druge naše jedinice.

Sanitetska služba Odreda imala je dosta posla u borbama Odreda protiv četnika Draže Mihailovića na području Tojšića, Međaša i drugih sela. Bilo je dosta teških ranjenika, koji su odmah transportovani u Tuzlansku bolnicu. U jeku borbi, vidio sam kako je komandantu Odreda Mehmedaliji Hukiću potekla krv iz nosa. Prišao sam da mu pomognem. Međutim, on je to odbio govoreći: »Pusti to sad, nema se vremena za to. . .«. Očigledno, za komandanta je bio značajniji ishod borbe od sopstvenog života. Na sreću sve se dobro završilo.

Partizanska etika je obavezivala na pružanje pomoći i ranjenim neprijateljskim vojnicima. Tako sam, u vrijeme dok je Odred

vršio potjeru za četnicima Draže Mihailovića na sektoru Živinica, slučajno u jednoj štali pronašao zakopanog četnika, čija je ruka virila iz đubreta. Otkopao sam ga i vidio da je živ. Potom je četnik prebačen u ambulantu Komande mjesta Živinice, gdje gaje preuzeo medicinski tehničar Safet Katanić.

U januaru 1945. godine četnici Pavia Đurišića, na putu za Trebavu, slomili su otpor 2. bataljona Odreda i zauzeli Kladanj. Ostali bataljoni Odreda su se nalazili u Živinicama. Pred strojem boraca, u ime Komande mjesta, o teškoćama 4. bataljona govorio je komandant Odreda. Trebalo je da Odred izvrši pokret prema Kladnju i pritekne u pomoć 2. bataljonu. U tom kratkom, ali veoma oštrom govoru komandant je reko: »Drugovi, u muci se poznaju junaci, nećemo dozvoliti da nam drugovi stradaju.. .«. Po velikom nevremenu, duboki snijeg i niska temperatura, Odred je krenuo prema Kladnju. Borci su se privukli do četničkih mitraljeskih gnijezda, kada oni to nisu mogli očekivati, i potpuno ih iznenadili. U jednom od bunkera našao sam se sa Akifom Bjelićem. U borbi Akifa je pogodio metak i srećom zaglavio se potkožno na stomaku. Čim se ukazala prilika, na brzinu sam mu izvadio metak iz stomaka i previo ranu. I tako ranjen Akif*) se i dalje uporno borio. U ovoj borbi su naišli na mene dva četnika, pitajući me »Gdje su naši«? Sproveo sam ih do naših drugova. Pored nekoliko ranjenih, tu nam je poginuo Smajil Kuduzović. Zarobljeno je dosta četnika i zaplijenjeno oružje i ratni materijal.

Poslije izvršenja ovog zadatka, Odred je krenuo prema Lukavcu. Kod sela Omazići došlo je do oštre borbe sa četnicima i zelenim kadrom. Borci su izveli noćni napad na četnike, brzim djejstvom uspjeli da zarobe kompletnu komoru jednog četničkog korpusa, u kojoj se pored dva sanduka papirnatog novca nalazio i sanduk sanitetskog materijala čemu sam se posebno obradovao. Razbijen je njihov štab i zarobljeno nekoliko četnika. Tada sam i ja, sticajem okolnosti, zarobio jednog četničkog potpukovnika, koji je rekao da je ljekar. Predao sam ga komesaru čete Huseinu Mehmedagiću. Ordenje koje sam našao u njegovom šinjelu predao sam Mehmedaliji Hukiću. U ovoj borbi poginuo nam je borac Fadil Bašić.

U daljim borbama 1. bataljona protiv četnika na kosi Svatovac - Vijenac, kada su ovi bili zaustavljeni, ranjen je u koljeno borac Velo Ibrić. Poslije pružene pomoći upućen je u bolnicu u Lukavcu. Prvi bataljon je vodio borbe sa četnicima, u sklopu borbi Odreda

***) Poginuo je u borbi sa četnicima u Požarnici 1945. godine.**

i drugih jedinica NOV na sektoru Prokosovića, sprečavajući im zauzimanje Lukavca i okolnih mjesta. Borba se vodila cijelu noć do svanuća. Četnici su uspjeli da zapale nekoliko štala i stožina sijena. Narod sela Prokosovići je cijele te noći dovlačio municiju stočnim zapregama iz Lukavca. Četnici su odbijeni. Napadom i drugih naših jedinica koje su pristigle, četnici su se usmjerili prema Ozrenu.

Nakon ovih borbi Odred, kao i druge naše jedinice, se uputio za četnicima s ciljem da ih stalno napada i uništava. U uslovima snježne mećave, i niske temperature, zatekao sam se sa jednim vodom 2. bataljona na Borovcu, kod Treštenice. Tu, u Mektebu, narod je sakupio hranu za borce, koju je taj vod trebalo da preuzme. U tom trenutku četnici su iz šuma iznenada otvorili uragansku vatru na nas. Vod je odgovorio vatrom. U dužoj oštroj borbi, četnici su nas potisli iz sela. Tu je ranjen komesar 2. čete Husein Mehmedagić. Da bismo ga ranjenog izvukli, ispred neprijatelja, komandovan je protuudar. Huseina sam izvukao, ali je tom prilikom poginuo zamjenik komandira voda 2. čete Salih Memić. Huseina sam ja na leđima uvukao u jednu uvalu, prešavši preko ledenog potoka i odnio ga do Štaba Odreda. I pored ukazane pomoći, umro je na mojim rukama. Organizovan je prevoz njegovih posmrtnih ostataka u Lukavac odnosno Tuzlu.

Poslije protjerivanja četnika sa Ozrena naše jedinice su orijentisane prema Gračanici. U njoj su se nalazile zelenokadrovske i ustaške snage. Dobro su se ukopale po okolnim brdima, a naročito je utvrđeno i osigurano uporište Stražovac. Odred je opkolio Gračanicu. Na prilazu brdu Stražovac, nastala je uraganska vatra. Komandant Odreda je naredio da se minobacačima bombarduju bunkeri na Stražovcu. Čim su mine počele padati na kotu, izvršen je juriš naših snaga. Poslije žestoke borbe, Gračanica je oslobođena. Našim jedinicama u Gračanici se priključio jedan broj mladića iz drugih neprijateljskih formacija. Ubrzo iza toga je formirana Komanda mjesta u Gračanici, a imenovani su i odbornici. Narod Gračanice je odahnuo.

U čitavom tom razdoblju sanitetska služba obavljala je svoj zadatak časno, dajući sve od sebe kako bi što više ranjenika i bolesnika osposobila za dalje akcije, a teže ranjenike slala je na dalja liječenja u bolnice u Lukavcu i u Tuzli. Mnogi borci su dali svoje živote, i znani i neznani. Spisak poginulih treba, svakako, dopuniti, a ja sam opisao one kojih se sjećam.

Kad god su prilike dozvoljavale sanitetska služba je održavala sastanke i činila druge napore u cilju što boljeg organizovanja zdravstvene službe. Inače, što se sanitetskog materijala tiče, najvi-

še je nedostajalo injekcija protiv tetanusa, a ono što smo imali čuvali smo dobro za najteže slučajeve. Koliko se sjećam u 1. bataljonu, a mislim daje tako bilo i u ostalim bataljonima, nije se dogodio nijedan slučaj trbušnog tifusa. Stalno je vršeno raskuživanje odjeće, pranje i čišćenje. To nam je bio osnovni zadatak, kako bi borci bili zdravi, čisti i uredni. Na tom se radilo u vrijeme predaha, kad se god za to ukazala mogućnost. Takav rad pohvalio je načelnik saniteta 3. korpusa na jednom sastanku. Tada mije poklonio džepnu apoteku sa osnovnim materijalom za pružanje prve pomoći, što sam doživio kao neobično značajno priznanje ne samo meni, već svim pripadnicima sanitetske službe u Odredu.

Osoblje bolnice 3. korpusa NOVJ u Tuzli, maja 1945. godine, slijeva: Mehmed Alibalić. referent saniteta bataljona Tuzlanskog odreda i Sujedin Petronić Drago, bolničar, pozadi Anđelka Toprić, bolničarka.

Inače, u Odredu je uvijek bio prisutan kulturno-zabavni život, bilo da se on nalazio u selu ili u gradu. Pjesme i kozaračko kolo mamilo je borce bez obzira na umor, marš, iscrpljenost itd. To je

značajno uticalo na njihov moral. I u najtežim momentima pjevale su se revolucionarne pjesme. Medu njima se često čula i ova:

»Tuzlanski smo mladi partizani,
Mi volimo svoj rodni kraj,
Danas šuma, sutra selo-grad,
Brigada će biti naš odred mlad.
Pjevaju mašinke ljepše nego ptice,
Iz bunkera naših, zelene šumice.
Partizan će tada nov život da sprema,
U slobodnoj Bosni gdje fašista nema« itd.

Formirane su i diletantske partizanske grupe, koje su pripremale skečeve za priredbe, koje je Odred organizovao za borce i građanstvo. U kulturno-zabavnom životu naročito je učešće uzimala omladina.

U proljeće 1945. godine razbolio sam se od upale mozga i upale srednjeg uha, zbog čega sam hitno prebačen u Tuzlansku bolnicu. Ukazana mi je potrebna intervencija, kojom sam spasen od sigurne smrti. Tada je u bolnicu došla da me posjeti delegacija 1. bataljona, na čelu sa komesarom Dervišem Hukićem. Ta pažnja mojih drugova me je izuzetno obradovala. Inače, u istom krevetu sa mnom ležao je i teško bolestan omladinac Ibrahim Duraković iz Tuzle. Tu je i umro.

Poslije ozdravljenja, pripojen sam sanitetskoj službi bolnice 3. korpusa u Tuzli, gdje sam nastavio dalju aktivnost.

JOVO DRAGIĆ

OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA U ODREDU

Od svog osnivanja oktobra 1943. godine, u vrijeme prvog oslobođenja Tuzle, Tuzlanski NOP odred je imao velikih problema oko obezbjeđenja kadrova na komandnim i političkim mjestima. Izuzev Štaba Odreda vrlo često su nedostajali kadrovi u četama i bataljonima, čega se i danas sjećaju preživjeli komandanti i politički komesari Odreda, kao i ostali drugovi iz ove jedinice. Često su bili nekompletni štabovi bataljona, a da ne pominjemo komande četa i vodova. Ovome se i ne treba čuditi kada se zna kako je ova jedinica bila popunjavana. Veći broj boraca Odreda bio je regrutovan od bivših pripadnika zelenog kadra, ustaške milicije, domobrana, esesovaca i četnika, koji su se predavali našim jedinicama poslije oslobođenja Tuzle. Od ovakvog heterogenog sastava bilo je vrlo teško obezbijediti odano i sposobno rukovodstvo za jedinice Odreda. Radi toga Odred je obezbjeđivao kadrove od provjerenih terenskih, partijskih i skojevskih radnika Tuzle i okoline, kao i od boraca iz naših brigada koje su operisale na ovom terenu. To je, u stvari, bila uzajamna pomoć, jer je, inače, Odred često popunjavao ove brigade. O svemu ovome se starao i nadležan dio Štaba 3. korpusa, a povremeno i štabovi 17, 27. i 38. divizije sa kojima je Odred bio često i pod njihovom komandom vodio mnoge borbe na terenu oko Tuzle.

Tako je bilo i sa obavještajnim kadrovima u ovo vrijeme. Naime, poznato je da su zaduženja za obavještajni rad u našim jedinicama dobivali, prije maja 1944. godine, najčešće komesari i njihovi pomoćnici pa i poneki komandant jedinice, a poslije toga, naredbom Vrhovnog komandanta, svaka jedinica od bataljona do brigade - odreda morala je imati obavještajnog oficira. Tako je Tuzlanski odred, od polovine 1944. godine, počeo da dobija obavještajce Odreda i bataljona u njemu. Međutim, koliko mi je poznato, tek pod konac 1944. godine, ili čak početkom 1945. godine, ovaj kadar je kompletiran u Odredu, tako daje svaki štab bataljona i Štab Odreda imao obavještajnog oficira. Ovaj kadrovski problem vjerovatno je trebao i ranije da bude riješen, ali je nedostatak kadrova uslovio da to nije učinjeno.

Prema mom sjećanju i kazivanju nekih drugova iz rukovodstva Odreda, bilo je pokušaja i ranije da se postavi poneki obavještajac bataljona, ali obavještajac Odreda tek je postavljen novembra ili decembra 1944. godine. Naime, po naređenju Štaba 3. korpusa tada sam postavljen za obavještajca Odreda. Nisam ni od koga primio dužnost, niti sam pak čuo da je neko prije mene bio na toj dužnosti. Međutim, već ranije su bili postavljeni obavještajci u bataljunima. Koliko se sjećam, ti obavještajci su bili Husein Kapidžić i Milan Gavrilović. Ja sam u Odred za obavještajca došao iz 20. romanijske brigade poslije završetka jednomjesečnog vojno-obavještajnog kursa Vojne škole 3. korpusa u Tuzli, novembra i decembra 1944. godine, o čemu sam dobio i odgovarajuće Uvjerenje.

ВОЈНА ШКОЛА III.
КОРПУСА НОВЈ
БР. 10
ДЕЦЕМБРА 1944-
ТУЗЛА

УВЈЕРЕЊЕ

За друга - другарицу Ерзета М. Јоју који - која
је похађао - похађала Вишо - обавјештајни курс

Политкомесар:
капетан

Командант:
мајор

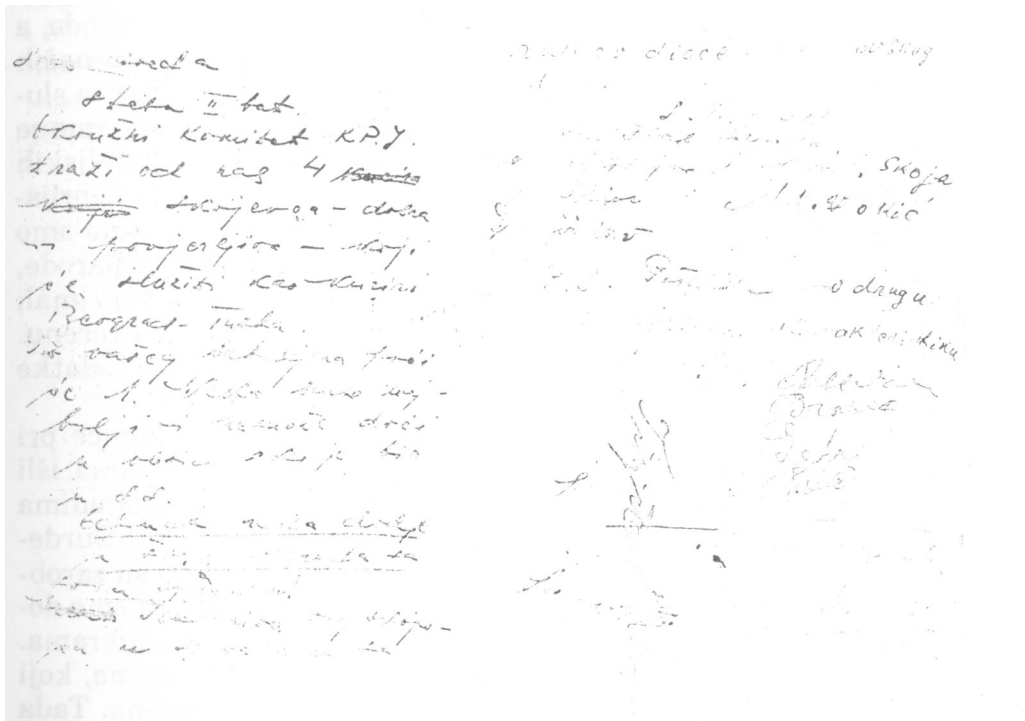
O obavještajnom radu i aktivnosti obavještajnih oficira u bataljonima i Odredu može se reći da su, i pored određenog obavještajnog neiskustva, postizani prilično dobri rezultati. Skoro nijedna vojna operacija nije izvedena, a da obavještajna služba nije prikupila potrebne podatke o neprijatelju, njegovoj brojnosti, moralno-političkom stanju, snabdjevenosti, njegovim punktovima i vezama, snabdijevanju oružjem i municijom i njegovim namjerama.

Podaci o svemu ovome vrlo teško su sakupljani. Zahvaljujući velikoj upornosti, pa i umješnosti naših obavještajaca iz Odreda, a posebno onih sa terena, kao i velikoj odanosti i spremnosti naših ilegalnih pojedinaca, mi smo, slobodno se može reći, u najviše slučajeva, bili na vrijeme i prilično dobro obaviješteni. Posebno smo se uspješno borili za čistotu naših redova i otkrivanje neprijateljskih uporišta u našim redovima. Brojni su slučajevi otkrivanja neprijateljskih špijuna na terenu, pa i u našim redovima. Posebno smo imali uspjeha na otkrivanju onih koji su se ogriješili o naše narode, vršeći razna zlodjela i ostale usluge neprijatelju. U tome smo imali veliku podršku i pomoć naših simpatizera i saradnika na terenu. Mnogi od njih su dali i svoje živote, predano izvršavajući zadatke dobivene od naših obavještajnih oficira.

Posebno moram istaći zasluge naše izviđačke jedinice pri štabu Odreda, iz koje su borci, zajedno sa našim obavještajcima, išli u neprijateljsku pozadinu, izviđali, i povezivali se sa našim ljudima u širokom krugu oko Tuzle, Lukavca, Gračanice, Puračića, Đurđevika, prema Kladnju i Ozrenu i rijeci Krivaji. Vrlo često su zarobljavani neprijateljski vojnici i dovođeni u štabove. Od njih smo dobijali dragocjene podatke o neprijatelju i njegovim namjerama. Ovo je naročito došlo do izražaja prilikom borbi sa četnicima, koji su odstupali iz Srbije i Crne Gore preko tuzlanskog basena. Tada su zarobljeni mnogi četnici i njihovi oficiri, pa i kompletni štabovi u kojima su bili oficiri do činova majora i pukovnika, koje smo, nakon saslušanja, slali Štabu 3. korpusa. Naši borci i obavještajci iskazivali su veliku hrabrost i upornost kao i umješnost u svim ovim akcijama.

Tako je, između ostalog, na osnovu sigurnih saznanja preko obavještajaca, Štab Odreda 20. oktobra 1944. godine uputio jedan posebno značajan i interesantan obavještajni izvještaj Štabu 3. korpusa. U njemu ga izvještava daje preko svojih saradnika iz Gračanice i Puračića došao do podataka da je na Trebavi i Ozrenu boravio Draža Mihailović, navodeći pri tome i neke njegove izjave i aktivnosti na tom terenu. U istom izvještaju su dati podaci i o aktivnostima i namjerama zelenokadrovaca u Puračiću.

U nizu ostalih zadataka, akcija i mjera obavještajna služba Odreda, zajedno sa njegovim partijskim i skojevskim radnicima, vodila je računa i o izboru kurira za neke posebne, specijalne namjene. Tako su, ujesen 1944. godine, neposredno poslije oslobođenja glavnog grada Jugoslavije, na traženje Okružnog komiteta KPJ za tuzlanski okrug, iz Odreda upućena četiri borca - Skojevca za obavljanje kurirske službe na relaciji Tuzla - Beograd i obratno.

Faksimil dopisa kojim Štab Odreda traži od Štaba 2. bataljona da uputi odgovarajuće skojevce za obavljanje ***kurirskih zadataka na relaciji Tuzla - Beograd***

Ovi kuriri su, normalno, morali biti do kraja provjereni. Iz pisma Štaba Odreda Štabu 2. bataljona da se zaključiti da je najvjerovatnije iz svakog bataljona upućen po jedan borac za ovu grupu kurira.

Na kraju, pored ostalog, kao obavještajni oficir Odreda brinuo sam o radio-stanici i radu na šifrovanju i slanju depeša Štabu 3. korpusa sa kojim smo održavali vezu svaki dan dva-tri puta dnevno, a prema potrebi i više puta. Ovim putem Štab Korpusa obaviješten je o našoj aktivnosti, kao i o aktivnosti i namjerama neprijatelja, te uopšte o vojno-političkoj situaciji na terenu. Štab

Odreda je ovim putem primao sva naređenja od Štaba 3. korpusa, a često i obavještenja za političke radnike kao i članove Okružnog komiteta i svih onih koji su radili na terenu gdje se Odred nalazio.

SAKIB CATIC

BORBA NA CIGANSKOM BRDU

U borbama koje su jedinice 3. korpusa i druge vodile u jesen 1944. godine sa okupatorsko-kvislinškim formacijama koje su se povlačile niz dolinu rijeke Spreče, učestvovao je i Tuzlanski NOP odred koji je imao značajne vojne zadatke. Jedna od takvih akcija je i borba za oslobođenje Puračića, novembra 1944. godine. Ostala mi je u dubokom sjećanju.

Jednog dana, u novembru 1944. godine, kurir mije saopštio da se odmah javim komandantu 2. bataljona. Bilo je to u 22 časa.

Odmah sam se javio komandantu 2. bataljona Salihu Beganoviću. Sa njim je bio i njegov zamjenik Hrusto Bećirović. Naređeno mi je da prije tri časa ujutro naša 2. četa, čiji sam tada bio komandir, posjedne položaj na Trepalama. Zadatak Čete je bio da se prebaci na lijevu stranu rijeke Spreče, da se zatim neopaženo provuče pored Prokosovića, Tabaka i Ciganskog brda i da posjedajući položaj na Trepalama spriječi povezivanje četnika pod komandom Forkape i zelenog kadra komandanta Saita Bahtića. Saopšteno mi je da će tačno u tri časa Odred izvršiti napad na Puračić.

Četa je tada brojala oko 90 boraca, svrstanih u tri voda. Bila je smještena u Lukavcu, na području Fabrike »Solvaj«. Na lijevoj strani rijeke Spreče su se nalazili Saitovi zelenokadrovci i ozrenski četnici, povezani sa jedinicama Ibrahima Pjanića i Abdurahmana Kapetanovića sa područja Gračanice. Odred je tih dana vodio uporne borbe sa njima, proganjajući ih i pripremajući se za njihovo konačno likvidiranje. Ovaj napad na Puračić je bio u sklopu te akcije.

S obzirom na značaj zadatka koji je Četa dobila, sa nama je pošao i zamjenik komandanta bataljona Hrusto Bećirović. Nakon dobijenog naređenja i utvrđenih znakova raspoznavanja, kao i pravcima kretanja Čete i njenog eventualnog povlačenja, vratio sam se u Četu. Sa komesarom Čete Omerom Isovićem, koga sam upoznao sa dobijenim zadatkom, pozvao sam komandire i delegate vodova i saopštio im zadatak Čete i svakog voda pojedinačno.

U dogovoru sa zamjenikom komandanta Bataljona odlučeno je da rijeku Spreču pređemo nizvodno od Modraca, preko improvizovanog mosta od dasaka i greda. Pokret smo izvršili oko 23 časa

i 30 minuta. Prešli smo u najvećoj tišini Spreču i planiranom maršrutom smo stigli oko dva časa na područje Trepala. Četa je posjela položaj i bila je spremna za akciju.

Tačno u tri časa Odred je napao Puračić. Pošto je naša četa bila u pozadini neprijatelja, osmatrali smo razvoj događaja. Borbe na Puračiću su se rasplamsale. Očekivali smo da će Puračić naše jedinice brzo osloboditi. Oko četiri časa, sat poslije otpočinjanja borbe za Puračić, četnici iz pravca Turije su napali položaj naše čete sa ciljem da nas razbiju i povežu se sa zelenim kadrom iz Puračića, kako bi mu pružili pomoć u borbi protiv Odreda koji je napadao. Taj četnički napad je Četa vrlo brzo odbila i time osujetila njihove namjere. Ujutro, borbe za Puračić su prestale. Očekivali smo kurirsku vezu i saopštenje o zauzimanju Puračića. Kurir se nije javljao i mi nismo znali da lije Puračić oslobođen ili nije. Uputili smo patrolu prema Ciganskom brdu sa komandirom voda na čelu, Ćazimom Kunosićem, i poznatim mitraljescem Rizahom Meškovićem. Nakon povratka patrola nam je javila da se u rovovima na Ciganskom brdu nalaze zelenokadrovci. Bilo je očito da Puračić nije oslobođen i da su se naše jedinice povukle prema Lukavcu. Tako se naša četa našla u neprijateljskom obruču. U takvoj situaciji komanda Čete, u dogovoru sa zamjenikom komandanta Bataljona, je odlučila da se probije upravo preko rovova na Ciganskom brdu i da pored Prokosovića i Modraca uspostavi vezu sa našim jedinicama, odnosno da se vrati u Lukavac.

Ogromno iskustvo i osvjedočeno junaštvo zamjenika komandanta bataljona Hruste Bećirovića, njegova umješnost u iznalaženju borbenih rješenja je, i ovom prilikom, došla do izražaja. Predložio je da se ide kolonom sa velikim rastojanjem pravo na rovove.

Uočivši partizansku kolonu koja se iz predjela pokrivenog šumom kretala prema rovovima, neprijatelj je otvorio vatru. U tom momentu je Četa zauzimala streljački raširenі položaj sa kretanjem prema rovovima i pomoću vatre primorala zelenokadrovce na povlačenje prema Puračiću. Prvi i Drugi vod su izvršili juriš na rovove, a Treći vod je prihvatio borbu sa Forkapinim četnicima koji su, uočavajući naše povlačenje sa Trepala, počeli napadati Četu. U brzom naletu Prvi i Drugi vod su zauzeli rovove na Ciganskom brdu. U isto vrijeme, odbijen je napad četnika. Neprijatelj je uočio da partizana nema mnogo, pa se pribrao i izvršio kontrajuriš prema rovovima u kojima je Ceta bila već zauzela položaj. Prvi juriš je Četa odbila. Međutim, neprijatelj je bio uporan, što se vidjelo i po tome da je u isto vrijeme za nepunih 30 do 40 minuta ponovio na-

pad i to: zelenokadrovci iz pravca Puračića, a četnici iz pravca Turije. Četa je odbila i ovaj napad. Bilo je očito da neprijatelj želi da **nam** onemogući povlačenje. **U** takvoj situaciji, odlučili smo da se Prvi vod sa komesarom Čete probija prema Prokosovićima i Modracu. Drugi vod da zadrži napredovanje zelenokadrovaca na Ciganskom brdu. Sa Drugim vodom će ostati i komandir Čete. Zamjenik komandanta Bataljona Hrusto Bećirović je, na njemu svojstven način, sa Trećim vodom izvršio kontranapad na četnike i onemogućio njihov pokušaj da ugroze Četu i da se čvršće povežu sa zelenokadrovcima.

Hrabrost boraca 2. čete je omogućila da se u ovoj akciji razbiju pokušaji zelenokadrovaca i četnika da opkoljavanjem i presijecanjem odstupnice razbiju i unište Četu. Dok je Prvi vod kosom prema Prokosovićima i Modracu čistio put za povlačenje Čete, a Treći vod, razbijajući četnike, se uključivao u bitku na Ciganskom brdu, oko rovova u kojima je bio Drugi vod odbijen je i treći snažan napad zelenog kadra i stvorene mogućnosti za povlačenje svih boraca. U ovim borbama su se posebno istakli zamjenik komandanta bataljona Hrusto Bećirović, koji je pokazao kako umješnost u komandovanju tako i izrazitu hrabrost. On je junački djejstvovao sa svojim šmajserom na četnike, a u isto vrijeme je pomagao komandiru Čete u odbijanju napada zelenokadrovaca. Njegova hrabrost je ulivala povjerenje kod boraca, koji su se hrabro borili. Posebno se istakao mitraljezac Rizah Mešković. On je sa svojim šarcem prosto kosio neprijateljske vojnike i prikivao ih za zemlju u momentu kada su polazili u napad na naše položaje. Pri tome je djejstvovao i iz stojećeg stava po neprijateljskom streljačkom stroju. Komandir voda Čazim Kunosić je takođe pokazivao hrabrost i hladnokrvnost u odbijanju neprijateljskih napada. **U** ovoj borbi su se posebno istakli Šefket Kunosić, Ahmet Muratović i Cvijan Savić. Kada je i treći napad odbijen, izdato je naređenje za povlačenje Čete prema Prokosovićima. Borci su se disciplinovano povlačili, ali mitraljezac Rizo i komandir voda Čazim su i dalje ostajali na položaju, tražeći da seja kao komandir povučem. Za tu neposlušnost su bili kritikovani, ali i pohvaljeni za pokazanu hrabrost.

Četa se vratila u Lukavac u sastav Bataljona i Odreda oko 14 časova. Sačekali su nas komandant i komesar Bataljona i komandant Odreda Mehmedalija Hukić na rijeci Spreči, radosni zbog našeg povratka iz neprijateljskog obruča.

Tako je ovaj zadatak 2. četa 2. bataljona Tuzlanskog partizanskog odreda izvršila sa uspjehom. Izvršenje ovog zadatka je

značilo mnogo i radi toga što nijedan borac nije poginuo. Imali smo samo tri lakša ranjenika. Prema očevicima iz ove akcije i kasnijim informacijama, neprijatelj je imao desetine mrtvih i ranjenih vojnika.

SEJFULAH IBRIŠIMOVIĆ

BORBE 2. BATALJONA NA ĐURĐEVIKU

U periodu nakon drugog oslobođenja Tuzle, septembra 1944. godine, Tuzlanski NOP odred, kojim je tada komandovao Mehmedalija Hukić, a na dužnosti političkog komesara se nalazio Tošo Jovanović, predstavljao je organizovanu vojnu formaciju, spremnu i sposobnu za izvršenje većih borbenih zadataka. Prema zapovijesti Štaba 3. korpusa njegova operativna djejstva tada su bila vezana za područje tuzlanskog basena s precizno razrađenim zadacima u vezi sa djejstvima u cilju sprječavanja prodora neprijatelja iz pravca Doboja, Gračanice i Ozrena. Istovremeno, velika pažnja se poklanjala političkoj, agitaciono-propagandnoj aktivnosti kako bi se narod tog kraja organizovao za što spremniju i svestraniju pomoć NOB-i i razobličavanju neprijatelja, koji je tada na tom području imao dosta jaka uporišta. Tadašnji podaci kazivali su da je u Gračanici i okolnim selima djejstvovalo nekoliko ustaških bojni, legionari i zelenokadrovci čije je brojno stanje iznosilo oko 4.500 vojnika. U Puračiću i okolini nalazili su se legija i zeleni kadar sa oko 400 ljudi. Na Trebavi je bilo preko 2.000 četnika, a na Ozrenu se nalazilo 9 četničkih bataljona sa oko 3.200 ljudi.

Aktivnosti na razobličavanju neprijatelja imale su i svoju mobilizacijsku svrhu. Naime, novopridošli iz neprijateljskih redova, naročito legionari i zelenokadrovci, u znatnoj su mjeri popravili brojčano stanje Odreda. Uspješno izvršene akcije ojačale su moral boraca, a treba istaći uspjeli napad na neprijatelja u Puračiću, Gračanici, odbranu Lukavca od napada jakih ustaških snaga itd. Osim toga, svakodnevne borbe sa neprijateljem, njegovo razoružavanje i mobilizacija u redove Odreda, učinile su da neprijateljske snage budu neutralisane, prisiljene na pasivnost u dolini Spreče i šire, čime je Odred imao velikog udjela u omogućavanju izvođenja ofanzivnih akcija jedinica NOV-e na široj regiji sjeveroistočne Bosne. Prodorom četničkih grupacija iz Srbije, Crne Gore i Hercegovine u blizinu Tuzle, decembra 1944. godine, nastala je potpuno nova situacija, s obzirom da im je cilj bio zauzimanje Tuzle i ovladavanje njenim basenom. U okviru izrečenih naredbi od strane Štaba 3. korpusa, u vezi sa angažovanjem 27. i 38. divizije na odbrani grada,

Tuzlanski odred je dobio zadatak da akcije u potpunosti usmjeri prema rijeci Spreči, Međašu, Živinicama, Đurđeviku, Banovićima, Kladnju i Ozrenu.

U skladu sa dobijenim zaduženjima, Štab Tuzlanskog odreda naredio je Štabu 2. bataljona da zauzme položaje u Đurđeviku sa zadatkom da onemogući prodor četnika u pravcu Živinica. Drugi bataljon su činile tri čete sa prištapskim - minobacačkim vodom, ukupno oko 190 boraca. U Štabu Bataljona nalazili su se: Salih Beganović, komandant, Sabit Đapo, politički komesar, Hrusto Bećirović, zamjenik komandanta, Alija Šalja, zamjenik komesara i Sakib Ćatić, omladinski rukovodilac. Dvadeset i petog decembra Štab Bataljona je izvršio dobijeno naređenje, pristupivši rasporedu svojih četa: 1. četa (komandir Ahmet Bešić, politički komesar Selfulah Ibrišimović), locirala se iznad rječice Oskove - poviše Đurđevika; 2. četa (komandir Nuraga Hodžić, politički komesar Omer Isović) je također kao i 3. četa (komandir Memiš Džanić, politički komesar Salih Suljetović), rasporedila svoje borce na kosi desno od Oskove iznad Đurđevika. Minobacački vod (komandir Nazif Zukić), zauzeo je položaje između triju četa.

Dan kasnije, 26. decembra u popodnevnim časovima, izviđačka patrola je blagovremeno primijetila kretanje jedne četničke kolone iz pravca Stupara, dok je druga kolona nastupala od Svojata i Gračanice. Od strane Bataljona sve su čete upozorene na pripravnost zbog neminovnosti skore borbe. Namjere četnika su bile poznate, ali u tim trenucima nije se raspolagalo sa podacima o naoružanju i brojčanoj premoći neprijatelja. Iščekivanje je uvijek bila najneprijatnija faza borbe zbog pojačanosti raznovrsnih osjećaja kojima dominira strah od smrti, ali ovoga puta, valjda zbog mrske i strašne pomisli da četnički koljači mogu ovladati Tuzlom, borci su mirno ležali, svjesni važnosti predstojećeg okršaja. Taj je mir zasigurno uneliko doprinio da četnički žestok napad bude uspješno odbijen. Četnici su pretrpjeli znatne gubitke, ali je možda bilo hitnije da je od zarobljenih četnika dobijena informacija da ukupno imaju oko 1.000 ljudi kojima komanduje general Trifunović, i da će im u toku sutrašnjeg dana u pomoć priteći četnici sa Ozrena. Zarobljenici su uvjeravali starješine Bataljona da je četnički moral vrlo slab, što se nije slagalo sa prijašnjim informacijama o jakom borbenom elanu četnika iz Srbije, a to je potvrđivala i žestina minule borbe.

Štab Bataljona izvijestio je Štab Odreda o rezultatima borbe i prikupljenim podacima. Dobio je informaciju daje 2. bataljon opkoljen, jer je namjera četnika da što prije likvidiraju partizane koji

su im se ispriječili na domak Živinica i Tuzle. Prema dobijenim naređenjima Štaba Odreda, u toku noći 26/27. decembra, Štab Bataljona je izvršio novi raspored svojih četa. Prva četa je dobila zadatak da obezbjeduje pravac prema Živinicama. Zadatak 2. čete je izvođenje napada prema Kiseljaku, na četničko lijevo krilo, koje se u međuvremenu povezalo sa ozrenskim četnicima. Treća četa je imala zadatak da vrši kontranapade u pravcu sela Stupara i Vrnojevića. Minobacački vod je dobio naređenje da pomaže četama ovisno od žestine borbe.

Komandi Bataljona je te noći stiglo dodatno naređenje od komandanta Odreda Mehmedalije Hukića, kratka i sadržajna naredba da 2. bataljon, po svaku cijenu, mora zadržati zaposjednute položaje, istovremeno obavještavajući da će Bataljonu uskoro pristići pomoć. Sa ovim naređenjem upoznati su svi borci 2. bataljona. Za moral boraca bilo je bitno da su se i starješine nalazile na poprištima borbe. Komesar Bataljona se nalazio na položaju 2. čete, zamjenik komandanta među borcima 3. čete, a omladinski rukovodilac na liniji borbe 1. čete, svi zajedno sa borcima i starješinama čete, učestvujući u odbijanju četničkih napada ili organizovanju protunapada. Iako u potpunosti opkoljen, Bataljon je uspješno odolijevao čestim i žestokim nasrtajima četnika, koristeći se nastalim pogodnostima za uspješne protujuriše prilikom kojih su četnicima nanošeni osjetni gubici.

Nakon tri dana i dvije noći neprekidnih borbi, stigla je obećana pomoć. Borci 20. romanijske brigade probili su obruč kod Svojata i Gračanice i tako došli na položaje 2. bataljona, čime su završene borbe Bataljona na domak Đurđevika. Imao je 3-4 poginula i 15-20 ranjenih boraca, dok su neprijatelju naneseni gubici od preko 100 ubijenih. Veliki broj četnika je zarobljen. Zbog iskazane vještine i požrtvovanosti u borbi, Štab Odreda je pohvalio borce i starješine 2. bataljona.

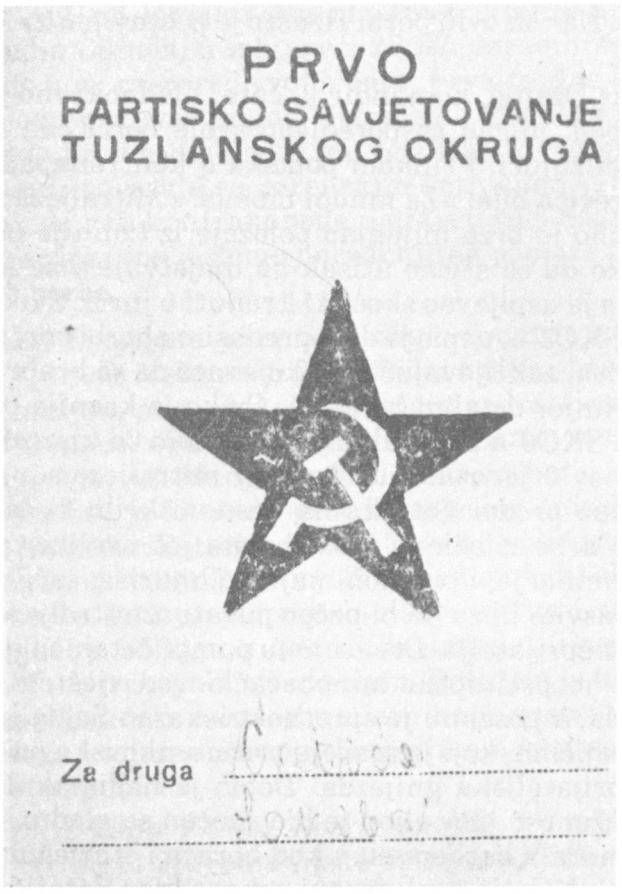
Veoma značajan doprinos u ovim dosta uspješnim borbama 2. bataljona protiv četnika dali su neki pojedinci, starješine i borci svojom izrazitom hrabrošću i požrtvovanošću. Među njima su: Hrusto Bećirović, Memiš Džanić, Rizah Mešković, Cviko Savić, Hamdija Džambić, Nazif Zukić, Sejdalija Mujkanović, Sakib Ćatić i drugi. Smatramo potrebnim, kako bi se osvijetlio tok nekih borbi, da o tim pojedincima kažemo i nešto više.

Hrusto Bećirović, zamjenik komandanta 2. bataljona, vješto je povezivao djejstva četa u kriznim momentima, smjelo inicirao kontrajuriše koji su zbunjivali i tjerali na povlačenje nadmoćnog

neprijatelja. Nakon ovih borbi Hrusto je postavljen za komandanta 3. bataljona.

Memiš Džanić, komandir 3. čete, hladnokrvno je sačekivao četnički napad, mirno raspoređivao svoje borce, na taj ih način hrabreći i smirujući. Prilikom polaska u kontranapad, njegova je omiljena uzrečica bila: »Za mnom momci!« Mitraljezac Rizah Mešković neobično je brzo mijenjao položaje iz kojih je pucao iz svog »šarca«, tako da se sticao utisak da djejstvuje više mitraljeza, a među prvima je uspijevao skočiti i krenuti u juriš. Cviko Savić, četni sekretar SKOJ-a, uspio je da u predasima borbi održi dva sastanka svog Aktiva, zahtijevajući od Skojevaca da se hrabro drže i tako služe kao primjer ostalim borcima. Cviko je kasnije postavljen za rukovodioca SKOJ-a 2. bataljona. U jednom od kriznih momenata Šaćir Dadanović je, rukujući teškim mitraljezom »švarclozom« onemogućavao prodor četnika na desnom krilu 1. čete, hrabreći drugove oko sebe riječima: »Da ih ima još ovoliko, proći neće!« Hamdija Džambić je, i prilikom najžešćih juriša, sačekivao da četnici stignu sasvim blizu da bi počeo pucati iz mitraljeza, povećavajući gubitke neprijatelja. Dragocjenu pomoć četama i uvijek na vrijeme pružao je prištapsko-minobacački vod vještom komandom Nazifa Zukića, a posebnu je spretnost iskazao Sejdalija Mujkanović, kršni momčina, koji je iz svoje protutenkovske puške precizno pogađao neprijateljska gnijezda. Dobio je nadimak Tenkovac. U danima okruženosti, Bataljon je bio suočen sa glađu, što ipak nije poremetilo moral i borbeni elan kod boraca i starješina, dijelom je zaslužan i Sakib Ćatić, omladinski rukovodilac Bataljona. Osim što je za sve vrijeme borbi rukovao automatom, Sakib je koristio rijetke momente predaha da po četama održi sastanke aktiva SKOJ-a. Pokazao se i vještim prilikom procjene gdje da borci zauzmu položaj, a borci su imali snage da često mijenjaju mjesto, što je zbunjivalo neprijatelja. Nakon završenih borbi borci Tuzlanskog odreda su Sakiba birali za svog delegata na sastanak Oblasnog komiteta SKOJ-a da bi odmah potom bio upućen u Vojnu akademiju. Svojim pribranim i smjelim držanjem, koje je kod suboraca ulivalo povjerenje u uspjeh, u borbi su se istakli još: Ćazim Kunosić, komandir voda (ubrzo postavljen za komandira 1. čete 2. bataljona), Ahmet Muratović, skojevac, komandir voda, Smajil Kuduzović, mitraljezac, Safer Kišić, borac i drugi.

Nakon ovih borbi, 2. bataljon je u sklopu Tuzlanskog odreda angažovan da, u sadjejstvu sa jedinicama 38. divizije, tjera i uništava razbijene četničke grupacije. Vršeći ofanzivne akcije Odred je nastupao u pravcu Ozrena. Veoma uspješne ali teške borbe vođene

Na savjetovanju komunista tuzlanskog okruga 23. i 24. decembra u Tuzli prisustvovali su i komunisti iz Tuzlanskog odreda

su na Vijencu, rijeci Turiji, u Poljicu, Orahovici, Treštenici, zatim na području Ozrena kod Kraljice, Gostilja, Konopljišta, Suhog Polja, Kakmuža i Boljanića.

U prvoj polovini januara 1945. godine, Tuzlanski NOP odred je, zajedno sa 20. romanijskom brigadom i Kladanjskim NOP odredom, učestvovao u borbi protiv crnogorskih četnika kod Kladnja. Tih dana kada su oslobođeni Kladanj i njegova okolina od četnika, kojima je komandovao zloglasni Pavle Đurišić, od zarobljenih četnika je dobijena informacija da su se upravo pripremali na masovan pokolj stanovništva toga kraja. Narednih mjeseci bataljon: Tuzlanskog odreda su vodili teške i uspješne borbe sa Nijemcima i četnicima na području tuzlanskog basena, kao i na području Romanije, u pozadini jedinica 38. divizije, učestvujući tako i u borbama na oslobađanju Sarajeva, u sadjejstvu sa drugim jedinicama.

Tuzlanski odred je imao dobar borački i starješinski kadar. Zbog osvjedočenih sposobnosti neobično je bio cijenjen strogi i pravični komandant Mehmedalija Hukić. Narod tuzlanskog kraja iskreno ga je poštivao i vjerovao mu, zbog čega su i mnogi odlučili da postanu borci Odreda. Do odlaska u Tuzlansku bolnicu, jer je obolio od tifusa, Todor Jovanović Tošo je s puno volje obavljao ni malo laku dužnost političkog komesara. Tošo je podlegao bolesti početkom decembra 1944. godine. Uvjerivši se u entuzijazam Miše Vokića, koji je odmah postavljen na dužnost komesara Odreda, starješine i borci su ga brzo prihvatili, cijeneći naročito njegov izuzetan način komuniciranja pri čemu je uvažavao ličnost svakog borca. Nenametljivo ali odlučno Mišo je razvijao idejno-političku aktivnost, organizovao kulturno-prosvjetni rad i nalazio načina da se jača moral i borbena gotovost. Najčešće je to trebalo činiti u pokretu, kratkom predahu ili borbi.

Nakon oslobođenja organizovani su demokratski izbori za narodnu vlast. Na slici: ranjenik glasa u prisustvu Dragomira Babica i Mehmedalije Hadžiomerovića, članova Komisije

Transformacija Tuzlanskog NOP odreda izvršena je početkom maja 1945. godine, tako što je većina njegovog ljudstva raspoređena u 2. brigadu 3. divizije KNOJ-a, čiji se Štab nalazio u Tuzli. Popuna 2. brigade sa starješinama i borcima upravo iz Tuzlanskog odreda imala je značaja, s obzirom da je pred Brigadom bio zadatak likvidacije ostataka ustaških, četničkih, legionarskih i zelenokadrovskih formacija - bandi. Tuzlanski odred imao je posebnog iskustva u borbama sa kvislinškim formacijama. Osim toga, gotovo svi su poznavali teren predstojećih djejstava 2. brigade. Od početka maja 1945. godine starješine i borci Tuzlanskog NOP odreda nastavljaju borbu u redovima 2. brigade KNOJ-a, dajući svoj doprinos u uništenju najokorjelijih ustaša koncentrisanih na regijama Odžaka, Dervente i Gračanice, gdje je i likvidiran veći broj ustaša i legionara. Na Trebavi i Borju likvidiran je i zarobljen veliki broj četnika, slično kao i na Ozrenu, kojima je komandovao Cvjetin Todić. Brigada je angažovana i u uništenju četnika na Romaniji, pod komandom Save Derikonje. Također, uspješno, Brigada je izvršila zadatak likvidacije i zarobljavanja četnika na Majevici i Zvijezdi.

I u ovim posljednjim borbama, vodenim poslije zvaničnog svršetka rata, vezanim za uništenje ostataka neprijatelja iz redova kvislinških jedinica, poginuo je znatan broj starješina i boraca koji su ranije pripadali Tuzlanskom NOP odredu.

MUHAREM NUHANOVIĆ

BORBE SA ČETNICIMA

Bio sam borac 3. čete 1. bataljona Tuzlanskog NOP odreda. U posebnom sjećanju su mi ostale borbe Odreda na odbrani Tuzle, decembra 1944. godine, od navale četnika grupacije Draže Mihailovića, koja se povlačila iz Srbije. Četnici su nadirali iz pravca Šekovića prema Međašu, gdje ih je zaustavila 18. hrvatska brigada, koja je vodila ogorčene borbe, ne dozvolivši četnicima dalje nadiranje prema Tuzli.

Tuzlanski NOP odred se tada nalazio u Puračiću, koji je prethodnog dana oslobodio. Negdje oko pola noći naređen je ubrzani pokret prema Lukavcu. Kada smo stigli do bivše Puračićke željezničke stanice, čekao nas je voz u koji smo se ukrcali i prebacili do Simin-Hana. Kada smo se iskrcali iz voza i postrojili se, pred nas je stao komandant Odreda Mehmedalija Hukić i saopštio nam zadatak: Odred ide u pomoć 18. hrvatskoj brigadi, koja vodi borbe sa četnicima u selu Međaš. Već smo i mi čuli pucnjavu minobacača i mitraljeza. Došli smo u selo Tojšiće, tu se za kratko odmorili i pregledali oružje. Tada dolazi komandant Odreda i obraća se borcima riječima: »Hoćemo li drugovi da se oprobamo?« Svi su borci ujedan glas odgovorili »Hoćemo!« Odatle krenusmo prema rasporedu.

Moja desetina išla je prema međaškoj džamiji u čijem dvorištu je bio veliki bunker koji su sagradili zelenokadrovci, a tada su ga zaposjeli četnici. Sa nama je išao i Vojin Cvijanović iz sela Sižja. Ja sam tada bio puškomitraljezac. Uspjeli smo, iako je bio dan, da se približimo bunkeru iz kojeg su četnici otvorili žestoku paljbu, ali smo bili uporni i uspjeli da potisnemo četnike prema selu Jeginov Lug. Na našem desnom krilu bila je 2. četa našeg bataljona, a lijevo od nas bio je 4. bataljon 18. hrvatske brigade.

Pošto su četnici bili znatno brojniji a naše jedinice su toga dana bile razvučene, poslije podne četnici vrše kontranapad i uspijevaju da nas potisnu, ali do sela Čaklovića gdje smo i prenoćili. Sutra je moja četa zauzela položaj na desnoj strani preko puta požarničke crkve. Tu smo se uporno tukli i odbili napad četnika prema Tuzli. Tada su nas, sa lijeve strane, napadali majevički četnici.

Međutim, i nama je stiglo pojačanje, mislim jedan bataljon 21. tuzlanske brigade, pa smo uspjeli da četnike potpuno odbacimo. Veliki je moral bio kod boraca Odreda. Bili smo spremni da ginemo, da ne dozvolimo četnicima da zauzmu Tuzlu.

Bilo je više juriša. Najednom brdu četnici su zaposjeli rovove i grčevito se branili, ali su naši bataljoni i to savladali. Četnici su protjerani prema selu Vukovije i dalje prema Đurđeviku odakle su dalje odstupali prema Ozrenu i Trebavi.

Poslije odbijanja četnika Odred je došao u Tuzlu, negdje kod bivše Željezničke stanice. Tu nas je sačekalo stanovništvo Tuzle, od najmlađeg do najstarijeg. Donijeli su hranu, razne kolače i drugo, čime su nas častili. Skupa smo se veselili uspjehu naših jedinica. Poslije kraćeg zadržavanja Odred je krenuo prema Živinicama i dalje prema Ozrenu, vodeći danonoćne borbe sa četnicima Draže Mihailovića. Na Ozren su nam stigle kao pojačanje srbijanske brigade. Zajedno smo gonili četnike preko Ozrena i Gračanice. U selu Malešići Odred je ostao, a brigade NOVJ iz Srbije su nastavile potjeru za četnicima prema Trebavi.

RIZO SEJDINOVIĆ

SUSRET NA ŽELJEZNIČKOJ STANICI

Oslobođenjem Tuzle, u septembru 1944. godine, stvoreni su uslovi da jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i narodnooslobodilački partizanski odredi drže pod kontrolom veći dio slobodne teritorije u tuzlanskom kraju. Oživio je rad narodnooslobodilačkih odbora, a u okviru organizacije Narodnooslobodilačkog fronta organizovana je društvena i politička aktivnost u svim naseljima i kvartovima, naročito rad Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije i Antifašističkog fronta žena koji su bili okosnica u djelovanju sa narodom. Osim štabova jedinica Narodnooslobodilačke vojske djelovale su bolnice, radionice i služba snabdijevanja. Obnovljena je električna centrala, koja je omogućila da se počne sa proizvodnjom uglja i soli. Uspostavljen je željeznički saobraćaj sa Živinicama i Lukavcem. Među narodom je vladalo opšte raspoloženje i želja da se što više pruži pomoći i podrške jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Međutim, sredinom decembra 1944. godine, Tuzli i njenom stanovništvu zaprijetila je tada najveća opasnost od najezde četničkih formacija Draže Mihailovića. Pohod četnika na Tuzlu izveden je u drugoj polovini decembra, ali su se najžešće borbe vodile na prilazima gradu od 24. do 29. decembra. Iako je ova neprijateljska formacija bila brojčano jača, napad četnika je odbijen uz njihove velike gubitke u ljudstvu i naoružanju.

Tuzlanski odred je, da bi učestvovao u odbrani Tuzle, prebačen iz Lukavca do Simin-Hana »partizanskom željeznicom«. U borbi sa četnicima učestvovali su, pored Odreda, 16. muslimanska, 18. hrvatska i 21. tuzlanska brigada. Ove jedinice, iako omjerom manje od neprijateljskih snaga, sa visokim borbenim moralom i primljenom obavezom da Tuzla ne smije pasti u ruke neprijatelju, ne samo da su presjekle pravac prodora četničkih formacija prema Tuzli, nego su ih primorali na bezglavo povlačenje.

Radost pobjede nad četnicima u odbrani Tuzle zajedno su podijelili građani sa borcima proslavljenih partizanskih jedinica, pa i sa borcima Odreda, čiji je jedan dio, nakon završene bitke, proputovao kroz Tuzlu »partizanskom željeznicom« od Simin-Hana do

Lukavca. Susret sa građanima na Željezničkoj stanici u Tuzli svakom borcu Odreda je ostao u trajnom sjećanju. Iako je bilo hladno vrijeme, narod je došao na stanicu da dočeka svoje borce i da im zahvali i čestita na izuzetnoj ratnoj pobjedi. Oduševljenju daje Tuzla odbranjena, nije bilo kraja. Uz čestitanja, borcima je podijeljena hrana, piće, duhan i odjeća. To su, većinom žene, pripadnici Antifašističkog fronta žena Tuzle, pripremale kod svojih kuća dok su još trajale borbe za odbranu Tuzle. Ispleteno je mnoštvo čarapa i rukavica i sašiveno dosta odjeće za borce. Sjećam se aktivistkinja: Time Kurević, Zore Milanović, Marte Škrobić, Hane Mešković i drugih koje su majčinskom ljubavlju obilazile i darivale borce, čestitali im na pobjedi i bodrili ih da istraju u narednim borbama za oslobođenje zemlje. Tu su i majke boraca, koje su iskoristile priliku da se sretnu sa svojim kćerima i sinovima. Poslije kraćeg zadržavanja, voz sa borcima, okićen natpisima, »Smrt fašizmu - sloboda narodu«, »Živjela Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije«, Svi na front - sve za front« i drugim parolama, krenuo je prema Lukavcu da bi ga, na usputnim željezničkim stanicama u Kreki, Bukinju, Bistarcu i Lukavcu, takođe dočekalo i ispratilo sa oduševljenjem mnoštvo naroda.

Nakon ovog nezaboravnog slavlja i kratkog predaha, Tuzlanski NOP odred krenuo je prema Kladnju, Ozrenu i Gračanici da sa ostalim jedinicama NOVJ nastavi okršaje sa ustašama, zelenokadrovcima, četnicima i Nijemcima i tako obezbijedi prilaz Tuzli od prodora neprijateljskih snaga.

VOJIN CVIJANOVIĆ

FORMIRANJE I BORBE OZRENSKOG BATALJONA

Ud svog pref'ormiranja septembra 1944. godine Tuzlanski NOP odred je stalno jačao u vojničkom i političkom pogledu. Do kraja godine imao je tri bataljona boraca, dobro naoružanih, koji su uspješno izvršavali sve borbene zadatke. Tada, nakon učešća u borbama za odbranu Tuzle od četničke grupacije Draže Mihailovića, Tuzlanski odred dobija zadatak od Štaba 3. korpusa da radi na formiranju Ozrenskog bataljona, što je vjerovatno trebalo da posluži kao osnova za formiranje Ozrenskog odreda. Trebalo je u njega okupiti sve one koji su na području Ozrena stasali za jedinicu, kao i prihvatiti sve pojedince koji su se pod pritiskom našli u kvislinškim formacijama. Taj zadatak nam je saopšten u Štabu 3. korpusa.

Na osnovu tih opredjeljenja na području Ozrena je upućen 3. bataljon Odreda u čijem se sastavu nalazila jedna četa boraca sa Ozrena, koja je trebalo da posluži kao jezgro oko koga će se okupljati borci novog bataljona. Treći bataljon je uspostavio saradnju sa srbijanskim jedinicama koje su se nalazile na ovom području, izvodeći borbene akcije, a težište aktivnosti mu je bilo na političkom djelovanju na terenu. To je ubrzo dalo dobre rezultate. Već početkom februara 1945. godine konstituisan je Ozrenski bataljon. Njegov komandant je u početku bio Mićan Pejić, a komesar Velo Šuput. Čete su formirane sukcesivno i u njima su postavljene komande. Tako je za komandira 1. čete postavljen Nikola Panić iz Bosanskog Petrovog Sela, a za komesara Stevo Pavlović iz Sižja. Za komandira 2. čete postavljen je Mirko Zarić Mićo iz Sižja, a za komesara Vaso Pavlović iz Sižja. Za komandira 3. čete postavljen je Žarko Goganović iz Sižja, a za komesara Vaskrsija Milinović Krša iz Boljanića. Za komandira 4. čete postavljen je Miloš Pušeljić iz Bosanskog Petrovog Sela, a za komesara Savo Momirović iz Bakotića. Kasnije je došlo do mnogih kadrovskih promjena. Krajem aprila došlo je do formiranja i 5. čete. Najveći broj novih boraca bili su dobrovoljci omladinci, a prilazili su nam i pojedinci iz neprijateljskih formacija. Većina tih omladinaca je prvi put stupila u vojsku. U Ba-

taljonu je bilo nekoliko omladinki kao: Milica Ilić, Krista i Stana Kulišić i Mara Tripunović, sve iz Sižja, te Savka Tanić i Grozda Stanišić iz Porječine i druge, a bilo je i pionira. Postavljanjem Mićana Pejića za komandanta Odreda, krajem februara 1944. godine, za komandanta Ozrenskog bataljona je određen Vojin Cvijanović.

Ozrenski bataljon je odigrao važnu ulogu, kako u borbama protiv neprijatelja, tako i na obnavljanju i formiranju narodnooslobodilačkih odbora na području Ozrena. Posebna pažnja posvećivana je radu sa omladinom.

Bataljon je izvodio borbena djejstva na čitavom području Ozrena: od Puračića do rijeke Bosne. Neke od tih borbi su mi i danas ostale u sjećanju.

U borbama vođenim na području Stupara (Ozren) ranjeni su borci Branko Reljić iz Krtove i Milan i Stanko Tošić iz Sižja. U Tumarama je vođena borba s većom formacijom četnika. Tada je poginuo komandir 2. čete Mićo Zarić, dok su neki borci ranjeni. Poslije duže borbe ova grupacija četnika, među kojima se nalazio i Cvijetin Todić, bila je poražena. Bataljon je tom prilikom zarobio oko 38 četnika, veću količinu oružja, municije i druge opreme. Bataljon je takođe vodio borbu na području sela Boljanića, zatim na Garića kosi kod sela Tekućice. U ovoj borbi poginuo je borac Panić Josip iz Bosanskog Petrovog Sela, a ranjen je Stamenić Obrad iz Krtove. U dolini rijeke Bosne Bataljon je vodio borbe protiv četničkih jedinica koje su se probijale ka centralnoj Bosni, protiv njemačke vojske, ustaških formacija i ostalih neprijatelja koji su se povlačili dolinom Bosne.

Zahvaljujući borbenosti boraca, dobrom naoružanju, visokom moralu i brojnosti, Bataljon je mogao uspješno da se nosi i sa jačim i bolje naoružanim neprijateljskim formacijama. Početkom aprila 1945. godine Bataljon je imao preko 550 boraca, što znači da je svaka četa brojala po 100 i više boraca. Imao je preko 45 puškomitraljeza, nekoliko protivtenkovskih pušaka, veliki broj automata i drugo. Uspjesima Bataljona doprinijelo je dobro poznavanje ukupne situacije i terena na kojem se operisalo. Stanovništvo nam je pružalo podršku i pomoć u svakom pogledu.

Šestog maja 1945. godine Bataljon je, prema dobijenom naređenju, napustio područje Ozrena i uputio se prema Tuzli. Osmog maja 1945. godine u Simin-Hanu Bataljon je rasformiran. Najveći broj boraca ušao je u sastav 2. a manji broj u sastav 4. brigade KNOJ-a, a preostali dio Bataljona je upućen u Dopunski centar Brčko.

ZLATAN TUFEKČIC BRACO

U VAREŠ PO RANJENIKE*

Poslije dolaska brigada NOVJ iz Srbije na područje Ozrena, i smjene Tuzlanskog odreda, negdje u toku marta 1945. godine, dobili smo odmor u Bosanskom Suhom Polju i Petrovom Selu. Potom smo krenuli prema Lukavcu, ali nam tada stiže novo naređenje. Trebalo je da idemo u Vareš radi preuzimanja i smještaja teških ranjenika od, koliko se sjećam, 11. krajiške brigade u bolnice na oslobođenoj teritoriji. Vrijeme je bilo lijepo i za to godišnje doba prilično toplo.

Do Ribnice smo putovali lako. Ali, prelaskom Krivaje počeše muke. Penjući se uz Zvijezda planinu, nailazili smo na sve veći snijeg i zimu. Kako je tog dana trebalo stići u selo Dubošticu kraj Vareša, išlo se bez zastoja. Na čelu kolone bili su najjači, krećući put kroz snijeg. Tako se nekako guralo dok nije pala noć, mada je i po danu bilo klizanja i padanja, zbog čega smo morali ostaviti i nekoliko konja, a njihov teret rasporediti medu sobom. Noć je bila mnogo teža. Ne sjećam se da sam napravio nekoliko koraka a da nisam pao u snijeg. Situacija je još pogoršana time što smo se tada spuštali sa planine, a skoro sav teret je bio na leđima boraca. Konji ga više nisu mogli ni nositi. Bilo je planirano da taj put traje oko 8-10 sati, ali se on odužio punih 20 sati, jer smo na odredište stigli tek iza ponoći.

Tu se nalazilo nekoliko kućica u koje su već bili smješteni borci 11. krajiške brigade. Kako je ko ulazio u kuću, tako se prevalio od umora preko onih koji su ležali, ne gledajući ima li mjes'a, a na hranu niko nije mislio. Ali, još nije ni svanulo, već smo bili na nogama. Na brzinu nešto smo pojeli i krenusmo nazad.

Trebalo je istim putem nazad, ali na našu sreću izmijeni se maršruta. Išli smo do Careve ćuprije kanjonom neke rječice, gdje je na nekim mjestima bilo moguće da se provuče jedva jedan čovjek, a mi smo morali voditi računa o nekoliko desetina nosila sa teškim i lakšim ranjenicima na konjima, a pored svega i o pedesetak

***) Iz neobjavljenog rukopisa Zlatana Tufekčića Brace koji se nalazi u posjedu Ekrema Nuhića.**

Nijemaca, domobrana i još nekih, koje su ranije zarobile naše jedinice prilikom prelaza Bosne. Oni su, uglavnom, nosili ranjenike na smjenu sa nama. Kako smo dogurali do Careve ćuprije, ni sada mi nije jasno. Odatle je već bilo lakše, jer je postojao put, mada loš, ali je ipak bio put. Tu je bilo i nekoliko vagoneta, te su se, na jednom dijelu puta, mogli ranjenici voziti na njima. Na nesreću pruga je bila na više mjesta pokidana, tako da vagone nismo mogli mnogo koristiti.

Tim putem su najbolje prošli oni koji su bili u obezbjedenju kolone, mada su išli van puta i po brdima, jer nisu morali ništa nositi. Već poslije podne malo koje mogao išta držati duže od desetak koraka. Na ramenima iskočili su žuljevi. Na tom putu intendanta bataljona je, u jednom selu, prilikom sakupljanja hrane, zarobila ustaška milicija. Odveli su ga u Vareš, ali je on uspio da pobjegne i nakon nekoliko dana opet je bio s nama.

Kolona se otegla u nedogled, jer ni zarobljenici, nakon višednevnog nošenja, nisu mogli više da idu. Sreća što u blizini nije bilo neprijateljskih jedinica, jer bi, vjerujem, to bilo katastrofalno za nas. Kasnije smo doznali da su nam oni pripremili zasjedu na vrhu Zvijezde, jer su vjerovali da ćemo se tuda vratiti. Otuda i naša sreća što smo pošli zaobilazno, jer smo zbog boljeg puta stigli brže. Ipak, sve je dobro prošlo i kad smo ugledali svjetla u Ribnici, veselju nije bilo kraja.

Pošto smo prenoćili, krenusmo dalje prema Lukavcu. Neki su pošli naprijed da u Treštenici pripreme saonice za ranjenike, jer smo ih do tog mjesta nosili na leđima. Jedva smo čekali da ugledamo Treštenicu. Kad smo stigli, svi smo odahnuli. Čini mi se da su najviše odahnuli zarobljenici, jer su oni najviše nosili. Pored toga, bili su slabo obučeni, jer im je, prije nego što smo ih mi preuzeli, zamijenjena njihova odjeća i obuća našom slabijom.

Ubrzo smo krenuli dalje preko Poljica ka Modracu. Došli smo u Lukavac. Tu se nalazio Štab 14. korpusa. Predali smo ranjenike, koji su potom prebačeni u bolnicu 3. korpusa u Tuzli. U toku narednih nekoliko dana dobro smo se odmorili, ogrijali, najeli, naspavali riješili se vaški koje su nam bile veliki teret. Spremali smo se za nove pokrete i borbe.

SAKIB ĆATIĆ

KREKIN RUDAR - KOMANDANT PARTIZANSKOG BATALJONA

Jugoslovenska narodnooslobodilačka borba i revolucija je po mnogo čemu specifična. Ona je zadivila sav progresivni svijet. Primjeri junaštva, umješnosti u organizovanju otpora okupatoru i u isto vrijeme stvaranje novog socijalističkog sistema su pouke za sve progresivne snage i pokrete. Jedna od osobenosti naše borbe i revolucije svakako je i činjenica da su radnici i zemljoradnici postajali vrsni vojnici, a nerijetko i vrsni komandanti partizanskih jedinica, koji su u mnogim borbama nadmudrivali školovane komandante neprijateljskih formacija. Jedan od takvih primjera je i Hrusto Bećirović, komandant 3. bataljona Tuzlanskog partizanskog odreda.

Roden je 1919. godine u Planama, kao treće od šestoro djece, oca Salke Bećirovića, zvanog »Brada« i majke Fatime. Otac Salko, kršna ljudina, bio je vrlo siromašnog imovnog stanja. Zato je morao da nadniči kako bi prehranio porodicu, jer nešto posne sopstvene zemlje nije bilo dovoljno za prehranjivanje brojne familije. Tako je »Brada«, uz pomoć tihe i plemenite žene Fatime, jedva sastavljao kraj s krajem.

Vremenom su i sinovi porasli i stasali za nadničarske poslove. Potom su, okusivši gorčinu najamnog rada, počeli da se zapošljavaju kao rudari u Kreki: najprije najstariji Suljo, zatim Mujo, a u svojoj sedamnaestoj godini i Hrusto. Radeći kao jamski radnik - ablaufer, Hrusto je osjetio, kao i ostali rudari, surovu eksploataciju radnika. Sazrijevao je i kalio se uz starije rudare, sindikalne aktiviste i komuniste u pravog proleterskog borca, uostalom kao i njegova braća. Jer, četvorica od šest sinova Salkinih su kasnije postali borci NOVJ. Dvojica su poginuli kao borci 6. proleterske brigade i Tuzlanskog odreda (Bećirović Osman i Halil).

Krajem 1939. godine, Hrusto je upućen u vojsku na granično područje Slovenije. Rat ga je zatekao u Gornjoj Vlasi kod Triglava. Ozbiljno je shvatio vojnički poziv. Marljivo je učio vojnu vještinu, a naročito rukovanje brdskim topovima i teškim mitraljezi-

ma. Njegovo patriotsko raspoloženje da brani zemlju od njemačkog okupatora i njegovih saveznika, došlo je do punog izražaja u aprilskom ratu. Njegov divizion je pružio otpor neprijatelju. Prvi put je tada Hrusto djejstvovao sa teškim mitraljezom. Međutim, uzaludni su bili svi ti pokušaji njegove jedinice, kao i mnogih drugih, jer su državno-vojni vrhovi izdali narod i domovinu. Hrusto je, izbjegavajući zarobljavanje, uspio da dođe kući u Plane.

Odmah se povezuje sa rudarima i napredno orijentisanim drugovima. Sa aktivistima Ćatić Ismetom i Husejnom, Mustačević Malagom, Bećirović Redžom, Stanković Brankom, Ramoš Andrijom i drugima kontaktira i sarađuje za stvar NOP-a. Aktivno se uključuje u razobličavanje okupatora i njegovih saradnika. U tom vremenu dobiva poziv, kao i mnogi drugi, da se javi ustaškim vlastima, radi odlaska u vojsku. Odaziva se pozivu po dogovoru sa drugovima aktivistima, koji uspijevaju da ga vrlo brzo povuku u Rudnik Bukinje. Tu nastavlja izvršavanje direktiva partijskog rukovodstva na organizovanju otpora okupatoru i njegovim saradnicima. Sabotirao je proizvodnju i bio aktivni propagandista NOP-a. Radio je na prikpljanju oružja i drugog ratnog materijala.

U proljeće 1942. godine, po dogovoru sa Ismetom Ćatićem, siječe gume na ustaškim biciklima i otvara vatru na njih iz svoje »kuse« puške (koju je donio iz vojske i skratio joj kundak), nagoneći ih u paničan bijeg. Pošto je njegova aktivnost bila zapažena, postojala je opasnost od hapšenja, pa je partijskom vezom sa jednom grupom drugova upućen u 6. istočnobosansku brigadu. Zbog pokazane hrabrosti i umješnosti u ratovanju ubrzo postaje desetar, zatim komandir voda i zamjenik komandira čete. Pokazao je izrazitu hrabrost u prvom napadu na Tuzlu, kada je preko Piskavice kao bombaš napadao neprijateljske bunkere, a zatim sa ostalim drugovima progonio neprijatelja ka Zapadnom vojnom logoru. U tim borbama poginulo je mnogo boraca, a njega je posebno pogodila smrt njegovog bliskog druga Ramosa Ante, sa kojim je otišao u 6. brigadu. I Hrusto je bio ranjen.

Nakon ozdravljenja Hrusto se uključuje u 3. bataljon Tuzlanskog partizanskog odreda i postaje komandir njegove 3. čete. Vrlo brzo se pročuo sa svojom četom. U jednoj od značajnih borbi koje je Odred vodio sa ustašama i zelenim kadrom na puračićkoj stanici, Hrusto je sa svojom četom samoinicijativno, bez naređenja, zaobišao utvrđene položaje Pjaninih ustaša i sa boka u šumi Hrastnik razbio ih. Zahvaljujući tome. Odred je uspješno izvršio ovu akciju u kojoj je poginuo i zamjenik komandanta zelenog kadra - zlikovac Bektić. Ovaj uspjeh njegove čete je zapazio komandant

Odreda Mehemdalija Hukić, pa je pohvalio 3. četu i njenog komandira.Ubrzo poslije toga Hrusto je postavljen za zamjenika komandanta 2. bataljona Tuzlanskog odreda. U borbi na Sižju, forsirajući rijeku Spreču kod Dobošnice, pomoću »kanata« (vrljike za ograda), je pod njegovom komandom razbijena veća grupacija četnika i protjerana preko Trepala prema Ozrenu. U borbama na Trepalama i Ciganskom brdu Hrusto je u ulozi zamjenika komandanta Bataljona pokazao kako hrabrost tako i umješnost u komandovanju. U jednoj od značajnih bitaka 2. bataljona Tuzlanskog odreda na Đurđeviku, kada je Bataljon bio u neprijateljskom uskom obruču tri dana i tri noći, Hrustina hladnokrvnost, hrabrost i umješnost u vođenju borbe je došla do punog izražaja. Bio je stalno u kontaktu sa komandirima četa, sa njima odbijao napade neprijatelja koji je bio brojčano i po naoružanju mnogo jači. Prebacivao se sa jednog položaja na drugi, od jedne do druge čete u presudnom momentu i svojim učešćem pomagao četama da zadrže položaje. Zadatak Bataljona je upravo i bio da se neprijatelj što više zadrži, kako bi ostale jedinice mogle da odbrane Tuzlu od najezde ogromne mase četnika Draže Mihailovića koji su se povlačili ispred naših jedinica iz Srbije. Ginuli su borci, a mnogi i ranjavani, ali položaj je održan do spajanja Bataljona sa ostalim partizanskim jedinicama. Ubrzo poslije ove borbe, Hrusto postaje komandant 3. bataljona Odreda.

Sa 3. bataljonom dobija zadatak da očisti put Stupari - Kladanj od četničkih korpusa Draže Mihailovića. Bataljon se uspješno borio, manevrišući na tom prostoru. U tim borbama se Hrusto susreo sa njemu dobro poznatim partizanskim junakom i komandantom Mitrom Minićem. Dogovorili su se da Hrusto sa četom automatičara, koju mu je dao Minić, uđe u Kladanj i rastjera četničku grupaciju. Ovaj zadatak je Hrusto munjevito izvršio nakon čega mu je komandant Minić čestitao i zahvalio.

Nakon odbijanja neprijatelja iz neposredne okoline Tuzle, Tuzlanski partizanski odred je, u sadjejstvu sa ostalim jedinicama koje su progonile neprijatelja prema zapadu, nastavio borbu za konačno oslobođenje šireg tuzlanskog područja. U jednom od tih okršaja na Kraljici (Ozren) jaka četnička grupacija je zaustavila napredovanje srbijannsnskih partizanskih jedinica. Pozvan je u pomoć i Tuzlanski odred. Ocijenivši situaciju na položaju, komandant Odreda Mehmedalija Hukić je pozvao Hrustu i upitao ga: »Jesi li se zaželio juriša«? Hrusto muje odgovorio: »Spreman sam da izvršim svako naređenje!« Tada je dobio zadatak da likvidira četničko uporište na Kraljici. Za nepun sat Hrusto je pripremio Bataljon za napad. Borba je bila kratka, ali veoma uspješna. Treći bataljon je

zauzeo Kraljicu na juriš. U ovom jurišu poginuo je zamjenik komandanta Bataljona Memiš Džanić, poznati partizanski junak. Komandant te srbijanske brigade (Damjanović) je čestitao komandantu 3. bataljona Tuzlanskog odreda na pokazanoj hrabrosti i umješnosti i tom prilikom mu poklonio svoga konja kao znak zahvalnosti za izvršeni zadatak.

Tuzlanski odred je nastavio borbe do konačnog oslobođenja zemlje. U njemu je 3. bataljon, pod komandom hrabrog komandanta Hruste Bećirovića, bio primjerna jedinica. Iz Odreda je Hrusto, kao hrabar i odvažan rukovodilac, prekomandovan u 2. brigadu KNOJ-a. U njoj je bio na mnogim odgovornim funkcijama. Osnovni zadatak je bio likvidacija odmetnika - ostataka snaga kontrarevolucije. U tim borbama je, decembra 1946. godine, u Donjoj Čađavici Hrusto ranjen. Metak mu je prošao kroz usnu šupljinu. Hrusto je prebolio rane, ali je na njegovom licu ostao trajan ožiljak. Odmetnici su se bojali hrabrog komandanta i spremali mu podmukle zasjede. Međutim, u tome nisu uspjeli. Dva dana kasnije od istih odmetnika poginuo je čuveni husinski rudar i borac Mijo Kerošević Guja, kasnije proglašen za narodnog heroja. Poznavali su se Guja i Hrusto i kao komarati i kao šestobrigadiri. Svima je bilo žao druga Guje, a Hrusto je posebno žalio svog ratnog druga sa kojim je uspješno sarađivao, čisteći teren od ostataka odmetničkih bandi.

Nakon likvidacije oružanih grupa kontrarevolucije Hrusto je, na svoj zahtjev, napustio vojnu službu i vratio se rudarima Kreke. Nuđena su mu razna rukovodeća mjesta u Rudniku i drugdje. Hrusto je to odbio, želeći da ostane radnik - rudar i da na taj način nastavi svoju životnu misiju. Postao je kandidat KPJ 1942. godine, a član KPJ 1943. godine. Kao borac, komandir i vrsni komandant ispunio je časno svoj proleterski dug prema svojoj domovini. Hrabrost ga je posebno krasila. Pisac ovih redova je u borbama protiv četnika u Đurđeviku imao zadatak da vodi računa o Hrustinom životu, kako ga prevelika hrabrost ne bi koštala života.

Eto, takav je bio hrabri rudar, komandant partizanskog bataljona, Hrusto Bećirović.

MIĆAN PEJIĆ

KOMANDOVAO SAM ODREDOM

U Tuzlanski partizanski odred došao sam početkom oktobra 1944. godine sa odredenim iskustvom partizanskog ratovanja. Postavljen sam za političkog komesara 3. bataljona, čiji je komandant bio Safet Ćehajić iz Lukavca. To je za mene bio zadatak od posebne važnosti, jer u mojoj dotadašnjoj partizanskoj aktivnosti nisam imao priliku da se bavim konkretnim političkim radom. U to vrijeme politički komesar je bio i rukovodilac partijske organizacije u jedinici. Pošto nije bilo zamjenika, onda je na mene pao sav partijsko-politički rad. To je bilo vrijeme kada je u Odred pristupalo sve više novih boraca sa kojima je trebalo politički raditi kako bi svjesno i disciplinovano izvršavali sve borbene zadatke. Osim idejno-političkog djelovanja, dužnost političkog komesara je bila da zajedno sa komandnim kadrom rješava i sva druga vojnička pitanja u jedinici: od borbenog poretka boraca pa do uspostavljanja veza sa drugim jedinicama, staranja za ishranu i odijevanje, smještaj, kulturno-prosvjetni rad i uspostavljanje saradnje sa narodnooslobodilačkim odborima kao organima narodne vlasti na terenu. Najvažniji zadatak je bio čuvanje ljudstva u Bataljonu na čemu je trebalo angažovati sve četne partijske i skojevske rukovodioce. Borba za ljude imala je izuzetnu važnost u ukupnom političkom i vojničkom djelovanju. U stvari, 3. bataljon Odreda je bila novoformirana jedinica, sa pretežno novim borcima i svi ovi zadaci morali su se ubrzano rješavati kako bi se Bataljon izgradio u borbeno zrelu jedinicu. Već početkom novembra 3. bataljon je, zajedno sa 1. i 2. bataljonom, učestvovao u napadu na neprijateljska uporišta na liniji Prokosovići - Bikode - Modrac - Puračić - Devetak. Akcija je bila usmjerena na uništenje formacija Zelenog kadra na ovom području. Kada je neprijatelj bio pred uništenjem, u pomoć muje priskočilo oko 300 četnika sa Ozrena. I pored toga neprijatelj je pretrpio osjetne gubitke u ljudstvu i materijalu. U takvoj situaciji Odred se, bez gubitaka, povukao na polazne položaje. Treći bataljon je 18. novembra 1944. godine vodio uspješnu borbu sa četnicima, ustašama i zelenokadrovcima u selu Sižju, kod kuća Cvijanovića, u kojoj se posebno istakao Hrusto Bećirević, zamjenik komandanta

Bataljona. Zarobljen je jedan broj neprijateljskih vojnika. Jedan broj zarobljenika pristupio je Odredu. Sjećam se mladića Ismeta, koji je molio da ga primimo u jedinicu, kasnije je poginuo kao hrabar borac. Inače, cilj ovog napada je bio da se obezbijedimo od napada neprijatelja sa lijeve strane rijeke Spreče u vrijeme izvođenja napada naših jedinica na Gračanicu u kojem je učestvovao i Odred.

Borbene aktivnsti Odreda su se odvijale skoro svakog dana. Istovremeno, vodilo se računa o vojnoj i političkoj obuci boraca. Dnevni izvještaji o stanju na ostalim frontovima u zemlji i svijetu, o uspjesima jedinica NOVJ i saveznika stizali su redovno do svih boraca. Odred je vojnički i politički jačao, uporedo sa jačanjem i razgaranjem narodnooslobodilačke borbe. Ojačane su sve službe u njemu: sanitetska, izviđačka, obavještajna. Obavještajna služba je bila razvijena i u bataljonima. Obavještajac u 3. bataljonu je bio Gradaščević, a obavještajci i drugi kadrovi su nam dolazili sa kurseva koji su organizovani u slobodnoj Tuzli. Održavani su zborovi, konferencije i priredbe po selima na kojima su tumačeni ciljevi i karakter narodnooslobodilačke borbe.

Kao politički komesar 3. bataljona i partijski rukovodilac prisustvovao sam Savjetovanju komunista tuzlanskog okruga, koje je održano u Tuzli 23. i 24. decembra 1944. godine. U toku drugog dana Savjetovanja stigla je vijest da su četničke formacije Draže Mihailovića na prilazima Tuzli, da je slobodna Tuzla ugrožena i da se svi učesnici Savjetovanja odmah uključe u svoje jedinice. Hitno sam, u toku toga dana, uspostavio vezu sa svojim bataljonom kojim su, umjesto Safeta Ćehajića, komandovali Memiš Džanić i zamjenik političkog komesara Milan Gavrilović. U danonoćnim borbama, na području Požarnice, Tojšića i Jeginovog Luga, koje su trajale do 29. decembra, borci Odreda, zajedno sa drugim jedinicama NOVJ, odbili su napad neprijatelja i odbranili Tuzlu i okolinu. U tim borbama četnici su pretrpjeli ogromne gubitke kako u ljudstvu tako i u ratnom materijalu. Nakon poraza četnika pred Tuzlom, Odred je, i u narednom periodu, orijentisan prema četničkim snagama koje su se povlačile preko Ozrena.

Nakon odbijanja četnika od Tuzle, negdje krajem decembra ili početkom januara 1945. godine, postavljen sam za komandanta Ozrenskog bataljona u formiranju. Njegovo formiranje i konsolidovanje teklo je nešto više od mjesec dana. U pripremama za formiranje ovog bataljona naređeno mije da sa 3. bataljonom krenem na Ozren i da se tamo povežem sa, koliko se sjećam, 23. sprskom brigadom. U sastavu 3. bataljona bila je i jedna četa Ozrenaca, koja je činila jezgro budućeg bataljona. Radi uspješnijeg izvršenja ovog

zadatka sa nama je krenuo prvoborac Dejan Vujasinović. Zadatak je uspješno završen, tako da je formiranje Ozrenskog bataljona Odreda završeno 4. februara 1945. godine u jeku borbi sa četničkim snagama Pavia Đurišića, koji su na Ozren stigli iz Crne Gore.

U sjećanju mi je ostala borba koju smo zajedno sa borcima, koliko se sjećam, 24. srpske brigade vodili 10. februara u rejonu sela Katanići i brda Lipova glava, kada smo na juriš likvidirali četnička uporišta. Tom prilikom poginuo je zamjenik komandanta 3. bataljona Memiš Džanić. To je bio veliki gubitak za Odred, jer je Memiš bio dobar drug i starješina, čije je prisustvo ulijevalo povjerenje svim borcima. Veliki gubitak za Odred bila je smrt političkog komesara Odreda Toše Jovanovića, koji je sredinom februara umro od tifusa u tuzlanskoj bolnici. Tošo je bio izuzetan kao čovjek, partijski i politički radnik.

Koncem februara 1945. godine, na osnovu naredbe Štaba 3. korpusa, postavljen sam za komandanta Odreda, jer je dotadašnji komandant Mehmedalija Hukić, usljed bolesti, hitno upućen u tuzlansku bolnicu na liječenje. Dužnost komandanta bataljona predao sam Voji Cvijanoviću, koji je do tada bio moj zamjenik. U martu mjesecu vodili smo neprekidne borbe sa četnicima na području Ozrena prema rijeci Bosni. Imali smo jednu tešku borbu na Šahin kamenu, gdje se posebno istakao rudar Hrusto Bećirević, komandant 3. bataljona, koji je sa svojom jedinicom zauzeo to uporište. Posmatrao sam zajedno sa Milanom Stojanovićem, zamjenikom komandanta 24. srpske brigade, sa komandnog položaja, kako Hrusto, po svim vojničkim borbenim pravilima, osvaja pedalj po pedalj tog uporišta. Za taj podvig komandant 24. brigade poklonio je Hrusti jahaćeg konja. U to vrijeme četnici su počeli da mijenjaju taktiku tako da su nas i noću napadali. Međutim, mi smo imajući bogata iskustva u partizanskom ratovanju prihvatili i razvijali takvu borbu i pri tom im nanosili teške gubitke. Sa 24. brigadom i njenim komandantom Milanom Stojanovićem, koji je po prirodi bio veseljak, ostvarili smo uspješnu vojničku i drugu saradnju. Milan je takav odnos i saradnju razvijao i sa stanovništvom terena na kojem je Brigada boravila.

Marta 1945. godine kada je Odred bio u pokretu prema Lukavcu primili smo depešu više komande da se odmah izvrši marš u Vareš (selo Dubostica) i prihvati oko 30 teških ranjenika i oko 50 zarobljenih njemačkih vojnika i nešto domobrana. Ranjenici su bili prikupljeni iz raznih jedinica NOVJ i trebalo ih je smjestiti u bolnicu 3. korpusa u Tuzli. Za ovu akciju trebalo je obezbijediti prenos i kretanje preuzetih ranjenika, jer je na tom pravcu još uvi-

jek bilo neprijateljskih posada, naročito na prostoru lijeve obale rijeke Krivaje i planine Zvijezda. Tako smo u pokretu vodili borbu sa Matinim ustašama u selu Vijaka. Na odredištu sam se susreo sa Milanom Stanićem, koji je bio komandant grupe od tri bataljona te krajiške jedinice koja je obezbjedivala ranjenike i zarobljenike. Potom smo se uputili nazad. Put je bio veoma naporan. Zarobljenike smo koristili za prenos ranjenika, a nakon toga smo ih predali u zarobljenički logor u Tuzli. Ranjenici su smješteni u bolnicu. Ova akcija je značajna po tome što je pokret izvršen po teškom terenu i lošim vremenskim uslovima, po dubokom snijegu i bespuću, pa je iscrpljujuće djelovao kako na ranjenike i borce tako i na zarobljenike od kojih je jedan odbio da nosi ranjenike, uzvikujući fašističke parole. U povratku smo zaobišli selo Vijaku, jer smo pretpostavljali da nas u zasjedi čekaju Matine ustaše. Kada smo se već približili Lukavcu, borci su živnuli, oraspoložili se i zapjevali sretni što su i ovaj zadatak uspješno izvršili. Tih dana je umjesto Miše Vokića, koji je raspoređen na novu dužnost, za političkog komesara Odreda postavljen Savo Živković iz Žabara.

Sredinom marta 1945. godine stiglo je naređenje više komande da se Odred stavi pod Komandu 38. NOU divizije i da preko Kladnja i Olova izvrši pokret prema Sokolcu i postavi se na liniju Rakova Noga - Riječa - Imamovići sa zadatkom da obezbjeduje intendanturu Divizije i da zajedno sa ostalim njenim jedinicama zatvara pravce od Olova i Vareša, što znači da je Odred kao samostalna i vojnički sposobna jedinica dobio konkretne borbene zadatke u operacijama za oslobođenje Sarajeva. Na putu prema odredištu zadržali smo se nekoliko dana u Olovu, očekujući dalja naređenja, tako da smo, početkom aprila, stigli na položaje. Odred je vodio stalne borbe sa četnicima Save Derikonje i Borke Radovića, kao i sa ustašama poznatog ustaškog komandanta Mate.

Najžešće borbe Odred je vodio, početkom aprila 1945. godine, protiv 14. puka 7. SS »Princ Eugen« divizije, koji se uputio iz Vareša prema Podromaniji i Sokolcu sa ciljem da deblokira njemačku posadu na tom prostoru. Cijeli dan je Odred vodio borbu sa esesovcima, uglavnom na prostoru sela Medojevići. Neprijatelj je uspio da prođe prema Sokolcu, gdje su se, kako se sjećam, nalazili položaji 21. tuzlanske brigade. Uspjelo mu je da deblokira svoje snage, koje su se potom povukle prema Sarajevu. Kada su se naše jedinice uputile u samo Sarajevo, Odred je dobio zadatak da ide na Sokolac radi obezbjeđenja pozadine naših jedinica sa tog pravca. Tako smo i uradili. Tamo sam zatekao Peru Kosorića, komandanta 3. korpusa, kome sam dao konja na kojem se, sa još nekim člano-

vima Štaba uputio u Sarajevo koje su u to vrijeme oslobađale naše jedinice. Od Kosorića sam primio bliža naređenja za akcije Odreda i u skladu sa tim izvršenje i raspored bataljona. Inače, sve borbene zadatke i naređenja u sarajevskoj operaciji primao sam od Franje Herljevića, komandanta 38. divizije.

Savezнички avion nad Sokocem marta 1945. godine

Nakon izvršenja zadatka u sarajevskoj operaciji i potom izvođenja akcije na čišćenju terena na području Romanije, Odred se, preko Zivinica i Tuzle, prebacio na područje Majevice. Naredbom Generalštaba Jugoslovenske armije od 23. aprila 1945. svi NOP odredi ušli su u sastav Korpusa narodne odbrane. Tako je, početkom maja 1945. godine, rasformiran Tuzlanski NOP odred. Tada su, također, rasformirani Kladanjski, Srebrenički, Majevički i Posavsko-trebavski partizanski odredi koji su ušli u sastav jedinica Korpusa narodne odbrane. Većina boraca Tuzlanskog NOP odreda pripala je 2. brigadi KNOJ-a, njenom 4. bataljonu, čija je smotra izvršena u Simin-Hanu, dok je jedna četa boraca Odreda upućena u sarajevsku brigadu KNOJ-a. Nakon toga, 2. brigada KNOJ-a zadržala se duže vrijeme na prostoru sjeveroistočne Bosne sa zadatkom čišćenja terena i uništenja ostataka ustaških, četničkih i zelenokadrovskih formacija.

Q01

Tuzlanski odred je, u posljednjim mjesecima svog postojanja, postao razvijena borbena jedinica koja je bila spremna da izvrši sve vojničke zadatke, ne samo da prihvata borbu, nego daje i taktički razrađuje i vrši uspješne napade i djejstva na neprijatelja. Odred je pod vojničkom kontrolom držao prostor koji je obuhvatao šire područje Tuzle, Lukavca, Živinica, Gračanice, Srebrenika pretežno brdsko-planinsko područje. Odred je, na takav način dao svoj doprinos u završnim borbama za oslobođenje zemlje.

IV
SPISAK
BORACA

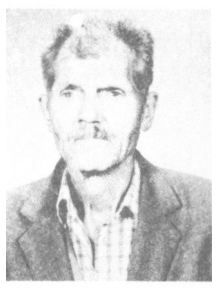
SPISAK BORACA TUZLANSKOG NOP ODREDA

ABDULAHOVIC Mehmedov REŠID, borac, 1921. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943.

ABDULAHOVIC Ibrahimov OSMO, mitraljezac, 1924. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do kraja 1944.

ABDULAHOVIĆ Aganov MEHO, borac, 1913. Srebrenik. U Odredu od januara 1944. do 15. 5.1945.

AHMETAŠEVIC Nazifov BEGO, borac, 1921. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

AHMETOVIC Sulejmanov PAŠAGA, borac, 1925. Gornja Tuzla, Tuzla. U Odredu od 11. 8. 1944. do oslobođenja.

AJŠIĆ
Ibrin IBRAHIM, miner odjeljenja, 1926. Plane, Tuzla. U Odredu od 1. 9. 1944.

AKELJIĆ OSMAN, kurir, Cveno Brdo, Lukavac. Poginuo u Smolućoj 1944.

ALETIC Bajrin RAGIB, borac, 1924. Cage, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

ALIBALIC Zejnilov MEHMED, referent saniteta bataljona, 1921. Tuzla. U Odredu od 1. 9. 1944. do marta 1945.

ALIĆ Sinanov KASIM, borac, 1921. Dubrave, Živinice. U Odredu od 10. 1. 1945.

ALIĆ Mustafin RAMO,
borac, 1912. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ALIČIĆ
Bege
HALIL, borac, 1928. Tuzla. U Odredu od maja 1943. do septembra 1944.

ALIHODŽIC Omerov ILJAZ,
borac, 1923. Lukavac. U Odredu od oktobra 1943, poginuo oktobra 1944, Rašljani, Gračanica.

ALIHODŽIC Omerov VEHID,
kurir, 1928. Lukavac. U Odredu od 13. 9. 1944.

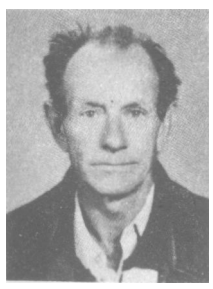
ALIJAGIC ALIJA,
komandant bataljona, Derventa. U Odredu od oktobra 1943.

ALTUMBABIC Mujin SADIK,
borac, 1923. Tuzla. U Odredu od 1. 9. 1944.

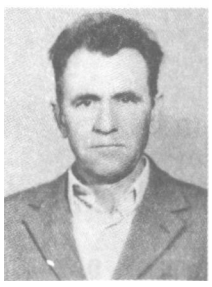
ALTUMBABIĆ Alijin MUSTAFA,
borac, 1908, Tuzla. U Odredu od avgusta 1944.

ALJUKIC
Đulagin
MEHO, borac, 1921. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

ALJUKIĆ
Jusin
HAMID, borac, 1918. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 9. 11. 1944.

ALJUKIĆ
Mešanov
HASAN, borac, 1921. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

ALJUKIĆ Salkin HIMZO, borac, 1927. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 1945.

ALJUKIĆ Mešanov IBRAHIM, borac, 1926. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 9. 1944.

ANTUNOVIC Peje BOŽO, borac, 1924. Ljepunice, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

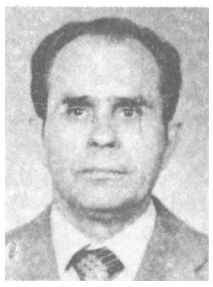
ARAPČIĆ Ibre EDHEM, intendant bataljona, 1920. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. maja 1945.

ARAPČIĆ Mujin AGO, borac, 1925. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 5. 1. 1945.

ARAPČIĆ Hašima HASAN, borac, 1925. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

ARAPČIĆ Ahmetov SMAIL, borac, 1926. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

ARAPČIĆ Ahmetov EŠREF, borac, 1928. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

ARAPČIĆ Eminov ISMET, borac, 1925. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

ARAPČIĆ Mehmedov MIDHAT, borac, 1922. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 17. 9. 1944. do 31. 12. 1944.

ARIFOVIĆ Agin ALIJA,
borac, 1926. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. Poginuo 2. 10. 1944.

ARNAUTOVIĆ Hakijin KADRIJA,
borac, 1920. Bileća, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 28. 12. 1943.

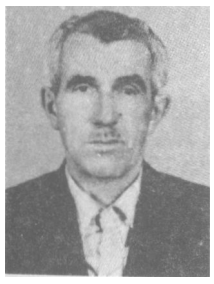
ARNAUTOVIĆ Hasanov ŠUKRIJA,
borac, 1902. Bileća. U Odredu od oktobra 1943.

ATIĆ
Ibrin
SALKO, borac, 1930. Bistarac, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

ATIC Dautov IBRAHIM,
borac, 1921. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943, poginuo 1944.

ATIĆ Mehmedov OSMAN,
politički komesar bataljona, 1917. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ATIC
Dervišev
RIFAT, komandir odjeljenja, 1923. Gornji Bistarac, Lukavac. U Odredu od 25. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

ATIC
Hamdijin
KADRAGA, obavještajni oficir, 1925. Lukavac. U Odredu od 25. 9. 1944. do 7. 5. 1945.

AVDAGIĆ Mujin IBRAHIM,
borac, 1911. Pasci, Tuzla U Odredu od 1944.

AVDIĆ Bajrin FEHIM,
borac, 1924. Dobošnica, Lukavac. U Odredu od 1. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

AVDIĆ Mujin MUHAREM,
borac, 1926. Čehaje, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do 25. maja 1944.

AVDIBAŠIĆ HAMDIJA,
borac, 1926. Tinja, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943.

AVDIĆ Osmanov OSMAN, borac, 1924. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

AVDIĆ Omerov DŽEMAL, borac, 1926. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od septembra 1944. do 15. 5. 1945.

AZAPAGIĆ Mustafin OMER, vodnik voda, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do decembra 1943.

AVDIHODŽIĆ Mustafin ŠABAN,
borac, 1918. Priluk, Živinice. U Odredu od oktobra 1943.

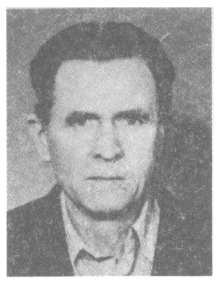
AZAPAGIĆ SULEJMAN,
ljekar u Odredu, 1917. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

AZAPAGIĆ Hasibov ADEM,
borac, 1913. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

AZAPAGIĆ Muharemov FERHAT,
intendant Odreda. U Odredu od oktobra 1943.

BABIĆ MOMO,
borac, 1921. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BBABUNOVIĆ Savin LAZAR, borac, 1924. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 25. 12. 1944.

BAČIĆ Mehin MUJAGA, borac, 1926. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

BAJRAKTAREVIĆ Jusufov AVDO, borac, 1916. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do maja 1944.

BAJRAMOVIĆ Arifov FEJZO, borac 1923. Pasci, Tuzla. U Odredu od 7. 6. 1944.

BAJRAMOVIĆ Junuzov ADEM, borac, 1926. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BAJRAMOVIĆ Junuzov KASIM, komandir čete, 1912. Bileća. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo aprila 1944. Piperi, Lopare.

BAJRAMOVIĆ Muharemov MEHO, borac, 1926. Pasci, Tuzla. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

BAJRAMOVIĆ Zaimov ALIJA, komandir voda, 1929. Tuzla. U Odredu od 25. 9. 1944. do 15. 5.1945.

BAJRAMOVIĆ Ramin MEHMED, borac, 1921..Bileća. U Odredu od 1. 7. 1944.

BAJRAMOVIĆ Arslanov ZAJIM, intendant, 1898. Bileća. U Odredu od oktobra 1944. Januara 1945. umro u bolnici

BAJRIĆ Ahmetov HAZIM,
borac, 1927. Mramor, Tuzla. U Odredu od 10. 9. 1944.

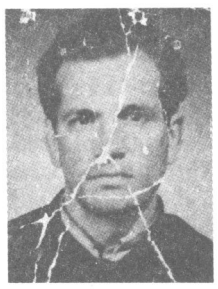
BAJRIĆ Osmanov MUSTAFA,
borac, 1922. Mramor, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BAJRIC
Osmanov
JUSUF, kurir borac, 1924. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 9. 4. 1944. do 9. 5. 1945.

BAJRIĆ
Husin
AGO, borac, 1921. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1944.

BAJRIC
Husin
ZEJĆIR, borac, 1927. U Odredu od 15. 2. 1945.

BAJRIC
Ahmetov
SALKO, borac, 1919. Donji Bistarac, Lukavac. U Odredu od 20. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

BAKALOVIĆ
Muharemov
RAMO, vodnik voda, 1924. Tuzla. U Odredu od 6. 6. 1944.

BAKALOVIĆ Hasanov JAKUB,
borac, 1926. Tuzla. U Odredu od februara 1945.

BALTIC Hasibov SAKIB,
borac, 1924, Tuzla.

BANKER Leopoldov ŠIMO,
1892. Italija. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943, Bučik.

BANIČEVIĆ Vladin ČEDOMIR, vodnik, 1917. Zenica. U Odredu od 1943. do 1944.

BARARON Davidova LUNA, referent saniteta Odreda, 1923. Vlasenica. U NOB od 1941, u Odredu od septembra 1944.

BARAKOVIĆ Ramin RAŠID, komandir čete, 1910. Lastva. U Odredu od 17. 9. 1944.

BARAKOVIĆ Zulfina MEJRA, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BAREŠA Jozin ANTO, miner, 1893. Šibenik. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Tuzla.

BAŠIĆ Sinanov OSMAN, vodnik, 1919. Špionica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do aprila 1944.

BAŠIĆ Mehin FADIL, borac, 1923. Mihatovići, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo januara 1944. Omazići, Konjuh.

BATALO KOVILJKA, borac, 1924. Lukavac. U Odredu od 10. 7. 1944. do 15. 5. 1945.

BEČIĆ Mehmedov SULEJMAN, borac, 1925. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BEČIĆ Hašimov BEGO, borac, 1924. Mramor, Tuzla. U Odredu od 15. 1. 1944.

BEČIĆ Salihov HAŠIM,
borac, 1924. Brezik, Srebrenik. U Odredu od 12. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

BEČIĆ Osmanov ŠABAN,
borac, 1919. Gnojnica, Lukavac. U Odredu od 19. 9. 1944. do 20. 3. 1945.

BEČIĆ Salihov HAŠIM, borac, 1924. Brezik, Srebrenik. U Odredu od 1943. do januara 1944.

BEČIĆ Mehin SULJO, borac, 1925. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BEČIĆ Hasanov AHMET,
kurir, 1928. Mramor, Tuzla. U Odredu od 15. 8. 1944.

BEĆIROVIĆ Mehmedov KASIM,
politički komesar čete, 1921. Plane, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BEĆIROVIĆ Salkin HALIL,
borac, 1922. Plane, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo.

BEĆIROVIĆ Salkin HRUSTO, komandant bataljona, 1919. Plane, Tuzla. U Odredu od 20. 10. 1944.

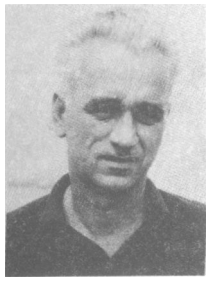
BEĆIROVIĆ Salkin MUJO,
borac, 1915. Plane, Tuzla. U Odredu od 1944.

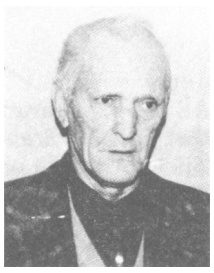
BEĆIROVIĆ Rešin MUHAREM, borac, 1922. Tuzla, Lukavac. U Odredu od 25. 9. 1943. do 15. 5. 1945.

BEĆIROVIĆ KASIM,
borac, 1920. Plane, Tuzla. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

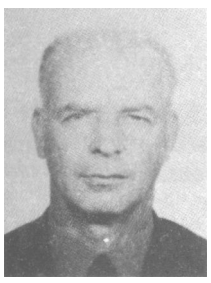
BEGANOVIĆ Ibrin SALIH,
komandir čete, Dobrnja, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BEGANOVIĆ
Ahmetov
AĐUL, borac, 1926. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5.1945.

BEGANOVIĆ
Mehmedov
ISMET, vodnik kurir, 1926. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 22. 10. 1944. do 15. 4. 1945.

BEGANOVIĆ
Ibrahimov
HAMDIJA, komandir čete, 1922. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 9. 7. 1944. do 15. 5. 1945.

BEGIĆ Husin HASAN,
borac, 1908. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

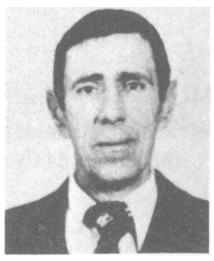
BEGIĆ Avdin MUJO,
borac, 1916. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. Poginuo decembra 1944. Kladanj.

BEGIĆ
Hašimov
DERVIŠ, borac, 1926. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9.1944. do 15. 5. 1945.

BEGIĆ
Ramin
VAHID, borac, 1928. Lukavac. U Odredu od 24. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

BEGIĆ
Ibrin
FADIL, borac, 1925. Crveno Brdo, Lukavac. U Odredu od 1. 1. 1944. do 15. 5. 1945.

BEGIĆ Omerov HAMID,
borac, 1926. Hrvati, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

BEGIĆ Begin HASAN,
borac, 1927. Hrvati, Lukavac. U Odredu d 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

BEGIĆ Avdin PAŠAN,
borac, 1919. Hrvati, Lukavac. U Odredu od 19. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

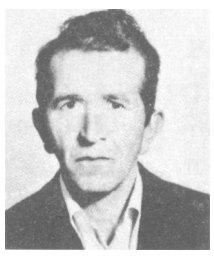
BEGIC Zaimov VEHID, komandant bataljona, 1913. Koraj, Loparе. U Odredu od oktobra 1943.

BEGIC NAIL,
politički radnik, Tuzla. U Odredu od 1943.

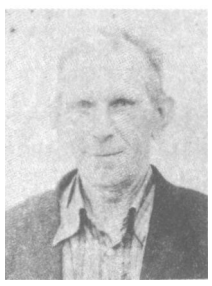
BEGOVIĆ Mehin ALIJA, borac kurir, 1922. Dobošnica, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

BEGOVIĆ RAMO,
bolničar, Lukavac. U Odredu od 1944.

BEKIC Ibrahimov ABDULAH, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od 2. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

BEKTIC Husejnov FEHIM,
borac, 1927. Plane, Tuzla. U Odredu od 28. 9. 1944.

BEKTIC Osmanov ĆAMIL borac, 1915. Plane, Tuzla. U Odredu od oktobra 1944. do 15. 5. 1945.

BEKTIĆ Alijin OSMO,
borac, 1928. Devetak, Lukavac. U Odredu od septembra 1944. Poginuo decembra 1944. Prokosovići, Lukavac.

BEŠIĆ Husin OSMAN,
borac, 1920. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

BEŠIĆ Mahmutov FEHIM,
borac, 1926. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

BEŠIĆ Salkin AHMET,
komandir čete, 1924. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. Poginuo decembra 1945. na Ozrenu.

BIJESOVIĆ

ŠAĆIR borac, 1918 Tuzla U Odredu' od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

BILETIĆ BOŽO,
borac, 1925. Pasci, Tuzla. U Odredu od 5„ 12„ 1944,

BJEGOVIĆ NIKOLA,
borac. Divoselo, Lika. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

BIJELIĆ AHMET,
zamjenik komandira čete, Zavidovići, U Odredu od 1944. Poginuo 1945. Požarnica.

BJELIĆ Salihov MEHMED,
borac, 1923. Šerići, Živinice. U Odredu od decembra 1944.

BJELOBRVIĆ Latifov MEHO,
borac, 1926. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

BLAŽEVIĆ Stjepanov RUDO,
borac, 1924. Husino, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BLAŽEVIĆ ILIJA,
borac, zamjenik komandanta bataljona. U Odredu od oktobra 1943.

BLEKOVIĆ Sulejmanov JUSUF,
borac, 1920. Babice, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo novembra 1943. Međaš, Kalesija.

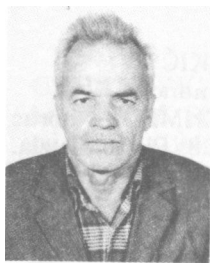
BOJKIĆ Mujin RAHMAN,
borac, 1927. Lukavac. U Odredu od 11. 10. 1944. do 15. 4. 1945.

BORIĆ Mehin HAZIM,
borac, 1921. Ljenobud, Srebrenik. U Odredu od 15. 1. 1944. do marta 1944.

BOROGOVAC Mustafin FEHIM,
borac, 1919. Rainci, Kalesija. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

BRAŠNJIĆ
Uzejrov
JUSO, borac, 1919. Tinja, Srebrenik. U Odredu od 7. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

BRAŠNJIĆ
Mehmedov
MUHAREM, borac, 1926. Tinja, Srebrenik. U Odredu od 20. 11. 1943. do 15. 5. 1945.

BRČANINOVIĆ FEHIM,
komandir čete, Živinice. U Odredu od 1944.

BRKIĆ Osmanov MURADIF,
zamjenik komandira čete, 1924. Plane, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1944. Živinice.

BRKIĆ Mustafin DERVIŠ,
desetar, 1920. Plane, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo septembra 1944. Srnice, Gradačac.

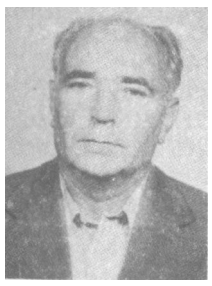
BRKIĆ Muharemov IZET,
borac, 1927. Plane, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BRKOVIĆ Mehmedov FADIL,
obućar borac, 1908. Puračić. U Odredu od 10. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

BRKIC Hrustin FERID,
borac, 1928. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 12. 12. 1943. Gračanica, Živinice.

BRKIĆ Jusufa MEHO,
borac, 1908. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BRKIC Jusin MUJO,
borac, 1899. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

BRKIĆ Osmanov MEHMED, borac 1928. Plane, Tuzla. U Odredu od 22. 9. 1944.

BUJAKOVIĆ Jove SVETOZAR,
zamjenik političkog komesara, 1912. Kladanj. U Odredu od oktobra 1943.

BULJUBAŠIĆ Husin HASIB,
borac, 1919. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do aprila 1944.

BULJUBAŠIĆ Mehmedov NEZIR,
borac, 1921. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do aprila 1944.

BULJUBAŠIĆ Ibrahimov OMER,
borac, 1919. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do maja 1945.

BULJUBAŠIĆ Osmanov BEGO,
borac, 1916. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1944. Bikodže, Lukavac.

BULJUBAŠIĆ Mujin EMIN,
borac, 1922. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do maja 1944.

BUNDIĆ Mehmedov IBRO,
borac, 1925. Pasci, Tuzla. U Odredu od 5. 12. 1944.

BURGIĆ Šabanov OMER,
borac, 1926. Turija, Lukavac. U Odredu od 5. 5. 1945. do 15. 5. 1945.

BURGIĆ Mustafin VELIJA,
borac, 1925. Turija, Lukavac. U Odredu od 5. 5. 1945. do 15. 5. 1945.

CIBRIĆ Eminov AVDO,
borac, 1922. Dobošnica, Lukavac. U Odredu od oktobra 1944. Poginuo 20. 3. 1945. Rakova Noga.

CVIJANOVIĆ Pavlov BRANKO,
borac, 1926. Sižje, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

CVIJANOVIĆ Jovin MIRKO, borac, 1926. Sižje, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

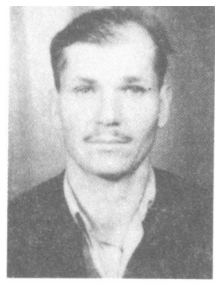

CVIJANOVIĆ Vasin CVIJETIN, borac, 1921. Krtova, Lukavac. U Odredu od 10. 4. 1945.

CVIJANOVIĆ Stojanov VOJO, komandant bataljona, 1916. Sižje, Lukavac. U Odredu od oktobra 1944.

CVIJANOVIĆ Stevin IGNJATIJE, borac, 1926. Gornji Lukavac. U Odredu od 3. 6. 1944.

CVIJANOVIC Nikolin LJUBAN, borac, 1926. Krtova, Lukavac. U Odredu od 20. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

CVIJETINOVIC Gavrin STEVO, borac, 1923. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

CVIJETINOVIC Milovanov DIMITRIJE, borac, 1926. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 21. 10. 1944.

CATIC Muharemov SAKIB, komandir čete, 1926. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

CEHAJIC Omerov OSMAN, borac, 1922. Plane, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1943. Međaš, Kalesija.

ĆEHAJIĆ Salkin AVDO, borac, 1925. Plane, Tuzla. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

CEHAJIĆ Omerov REDŽO, borac, 1926. Plane, Tuzla. U Odredu od oktobra 1944. do maja 1945.

ĆEHAJIĆ Mahmutov SAFET, komandant bataljona, 1900. Maglaj. U Odredu od oktobra 1943.

ĆEHAJIĆ Safetov MAHMUT, borac, 1929. Lukavac. U Odredu od oktobra 1943.

ĆERIMOVIĆ Zulfin RAMO, borac, 1918. U Odredu od 30. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

ČESAREVIĆ Dimitrijin JOVO, borac, 1899. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943, Bučik.

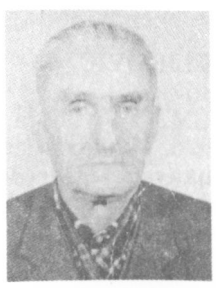
ĆESAREVIĆ MILICA, rukovodilac kulturne ekipe Odreda. U Odredu od oktobra 1943.

ČILIMKOVIĆ Muratov DŽEMAL, obavještajni oficir, 1916. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 30. 12. 1943.

ČORIĆ Selimov MUSTAFA, borac, 1925. Marina Glava, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ĆOSIĆ Osmin MEHMED, borac, 1923. Babice, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo novembra 1943. Međaš, Kalesija.

ĆOSIČKIĆ Hasanov DŽEMAL borac, 1924. Lukavac. U Odredu od 20. 10. 1944.

ĆOSIĆ Bećirov BEGO, komandir čete,-1908. Tuzla U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

ĆOSIĆ Salihov MUSTAFA, borac, 1925. Marina Glava, Tuzla. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 4. 1945.

ĆURIĆ MUHAMED,
rukovodilac SKOJ-a, 1924. Mostar. U Odredu od oktobra 1943.

ČAČKOVĆ Ibrin MEHMED,
borac, 1922. Tuzla. U Odredu od 1944.

ČAJIĆ Rešin RASIM,
borac, 1927. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

ČAJIĆ Omerov DERVIŠ, zamjenik komandira čete, 1924. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 3. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

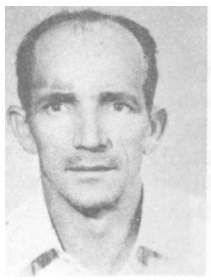
ČALAKOVIĆ Markov NIKOLA,
borac, 1909. Sižje, Lukavac. U Odredu od januara 1945. Poginuo maja 1945.

ČALAKOVIĆ Petrov LJUBOMIR,
borac, 1927. Krtova, Lukavac. U Odredu od 17. 3. 1945. do 15. 5. 1945.

ČALAKOVIĆ Gavrin JAKOV,
borac, 1923. Krtova, Lukavac. U Odredu od 10. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

ČAMDŽIĆ Jusufov RIFAT,
borac, 1929. Puračić, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

ČELIKOVIĆ Omerov MEHO,
desetar, 1922. Tinja, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do aprila 1944.

ČELIKOVIĆ Alijin OSMAN, borac, 1926. Duboštica, Lukavac. U Odredu od 11. 3. 1944. do 15. 5. 1945.

ČERIĆ Selimov MUSTAFA, borac, 1925. Mramor, Tuzla. U Odredu od oktobra 1944.

ČIVIDŽIĆ Ibrin ODOBAŠA, borac, 1928. Repuševac, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

ČIZMIĆ Hašimov MEHMED, borac, 1919. Donja Obodnica, Tuzla. U Odredu od 15. 7. 1944.

ČOMIĆ Mehmedov TIFAGA, borac, 1921. Gornja Tuzla. U Odredu od 12. 11. 1943. do 12. 12. 1943.

ČOKIĆ Mustafin FADIL, intendant, 1911. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ČOKIĆ Mustafin HALID, politički komesar čete, 1919. Tuzla. U Odreu avgusta 1944.

ČUJIĆ Jovanov DUŠAN, borac, 1917. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ČVOMIĆ Jovanov STEVAN, borac, 1928. Dunojevići, Živinice. U Odredu od oktobra 1943.

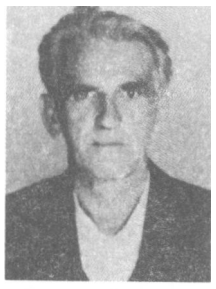
DADANOVIĆ Šaćira ZEJĆIR, 1914. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

DADANOVIĆ Salkin ŠAĆIR, borac, 1922. Lipnica, Tuzla. U Odredu od 25. 9. 1944.

DAJDŽIĆ Hašimov HAŠIM,
borac, 1924. Hrvati, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

DAJDŽIĆ Omerov EMIN,
borac, 1927. Hrvati, Lukavac. U Odredu od 17. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

DAJDŽIĆ Hamzin HUSEIN,
borac, 1919. Plane, Tuzla. U Odredu od decembra 1944.

DAUTOVIĆ Salihov MUJAGA, borac, 1925. Lukavac.

DEDAJIC Bajrin RIZO,
politički komesar čete, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

DEDIC Mehin BEKTO, komandir odjeljenja, 1926. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

DELIBEGOVIĆ Kasimov MEHMED,
borac, 1928. Gornja Tuzla. U Odredu od 25. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

DEDIĆ Mehmedov MULAGA, borac, 1925. Marina Glava, Tuzla. U Odredu od 4. 1. 1945. do 4. 2. 1945.

DELIĆ Mujin ĆAZIM, borac, 1920. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

DELIĆ Ramin SULJO,
borac, 1919. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1944.

DELIĆ Ramin SALIH,
borac, 1922. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1944.

DELIĆ Mehmedov EDHEM,
borac, 1927. Kalajevo, Lukavac. U Odredu od 19. 10. 1944. Poginuo decembra 1944. Puračić.

DELIĆ Šerifov FERHAT,
desetar, 1927. Marina Glava, Tuzla. U Odredu od 1. 1. 1945. do 15. 4. 1945.

DELIĆ KASIM,
politički komesar čete, Lukavac. U Odredu od 1944.

DELIC
Ruždijin
IBRAHIM, desetar, 1927. Marina Glava, Tuzla. U Odredu od 1. 1. 1945. do 15. 4. 1945.

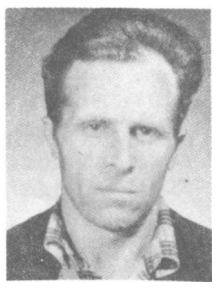

DELIC
Omerov
SALIH, borac, 1920. Tuzla. U Odredu od 18. 9. 1944. do decembra 1944.

DELIC
Mašin
MAHMUT, borac, 1926. Lipnica, Tuzla. U Odredu od 8. 9. 1944.

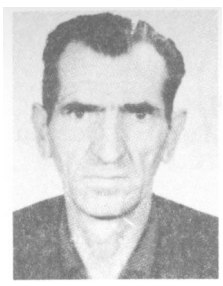
DELIĆ Šerifov ŠEFKIJA,
desetar, 1924. Marina Glava, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 17. 9. 1944.

DELIC
Hasanov
MEHMED, omladinski rukovodilac, 1925. Marina Glava, Tuzla. U Odredu od 3. 9. 1944. Poginuo 15. 4. 1945. Fojnica.

DELIC Hasanov AHMET, vodnik, 1914. Marina Glava, Tuzla. U Odredu od 10. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

DELMANOVIC Muharemov JUNUZ, borac, 1921. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

DERVIŠEVIĆ Đulagin HUSNIJA, desetar, 1919. Plane, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 1. 9. 1944.

DESPOTOVIĆ Markov NEDELJKO, borac, 1921. Sižje, Lukavac. U Odredu od 3. 3. 1945. do 15. 5. 1945.

DIVANEFENDIC Smajlov SMAJL borac, 1928. Živinice. U Odredu od 12. 9. 1944.

DJEDOVIC Sulejmanov ŠAHBAZ, borac, 1920. Lukavac. U Odredu od 15. 12. 1944. do 15. 5. 1945.

DJEDOVIĆ Ibrahimov BECIR, borac, 1907. Tuzla. U Odredu od oktobra 1944.

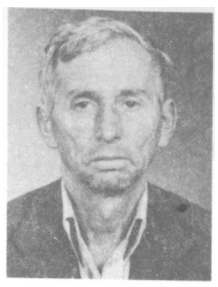
DJEDOVIC MEHMED, borac, Bistarac, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

DERVIŠEVIĆ Đulagin MUHAMED, komandir čete, 1917. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo juna 1945. Čađavica.

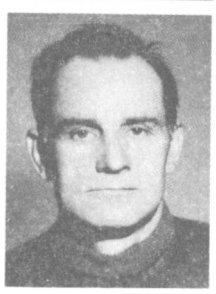
DORIC Suljin ŠABAN, borac, 1904. Breške, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

DORN Karlov DRAGO,
borac, 1910. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovije.

DRAGIĆ Pavlov SLAVKO, borac, 1921. U Odredu od 15. 3. 1945. do 15. 5. 1945.

DRAGIĆ M. JOVO,
obavještajni oficir Odreda, Kakanj. U Odredu od novembra 1944. do 15. 5. 1945.

DRAGIČEVIĆ Nedeljkov DRAGO, borac, 1929. Milino Selo, Lukavac. U Odredu od 7. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

DUBRAVIĆ Agin MEHMED,
borac, 1920. Turija, Lukavac. U Odredu od 14. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

DUJKOVIĆ Nedeljkov SAVO,
borac, 1923. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. Poginuo marta 1945. Turija, Lukavac.

DUJKOVIĆ Sailov STOJAN,
borac, 1927. Tumare, Lukavac. U Odredu od 20. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

DULIĆ Hasin OMER,
borac, 1923. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

DURAKOVIĆ Mahmutov ŠERIF,
bolničar, 1905. Trebinje. U Odredu od oktobra 1943.

DUSINOVIĆ MUHAMED,
referent saniteta Odreda, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

DUVNJAKOVIĆ Mešanov HASAN,
borac, 1908. Zagorje, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo novembra 1943. Živinice.

ĐAPO Salkin HUSO,
borac, 1909. Bileća. U Odredu od oktobra 1943. do 6. 5. 1944. kada je zarobljen.

ĐAPO Avdijin FEHIM, zvani Mujo, politički komesar čete, 1925. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do decembra 1944.

ĐAPO SABIT,
zamjenik komandanta bataljona, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ĐERZIC Avdijin MEHMED,
borac, 1927. Višća, Živinice. U Odredu od 6. 9. 1944.

ĐILAS ILIJA,
radio telegrafista. U Odredu od maja do septembra 1944.

ĐURĐEK Antin ZDRAVKO,
borac, 1928. Tuzla. U Odredu od 24.10. 1943. Poginuo maja 1944. Srebrenik.

ĐURIĆ Blagojin LJUBO,
borac, 1897. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

ĐURIĆ MIRKO,
borac, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

ĐURANOVIC Ninin SAVO,
borac, 1925. Krtova, Lukavac. U Odredu od 1. 2. 1945. do 15. 5. 1945.

ĐURANOVIĆ Stjepanov MILORAD, komandir čete, 1920. Krtova, Lukavac. U Odredu od 8. 2. 1945. do 15. 5. 1945.

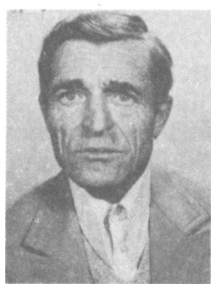
DŽAFIĆ Eminov HAMID, borac, 1920. Obodnica, Tuzla. U Odreddudu od 15. 5. 1944.

DŽA7IĆ Agin IBRAHIM, borac, 1923. Lipnica, Tuzla. U Odredu od septembra 1944. Poginuo decembra 1944.

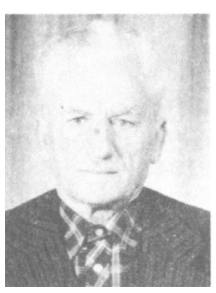

DZAMBIC Alijin HAMDIJA, borac, 1922. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 20. 1. 1944. do 15. 5. 1945.

DŽAMBIĆ Zahirov MEHO, borac, 1928. Lukavac. U Odredu od 2. 10. 1944.

DZAMBIC Ahmetov SALIH, borac, 1925. Dobrnja, Tuzla.

DZAMBIC Osmana MEHMED, borac, 1916. Mihatovići, Tuzla. U Odredu od 4. 11. 1944.

DŽAMBIĆ Ahmetov MEHMEDALIJA, borac, 1922. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

DŽANIĆ MEMIŠ, komandir čete, Srebrenik. U Odredu od 1944. poginuo 1945.

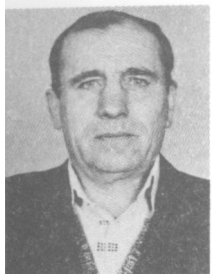
DŽIBRIĆ Begin OSMAN, borac, 1927. Puračić, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

DŽIBRIC Eminov
HASO, borac, 1923. Puračić, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

DŽINIC Salkin
ALOSMAN, borac, 1928. Tuzla. U Odredu od 13. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

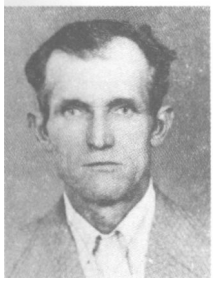
DŽINIC Omerov
FADIL, borac, 1926. Tuzla. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

DŽINIĆ Pašanov ALJO, borac, 1922. Plane, Tuzla. U Odredu od oktobra 1944.

DŽINIC Suljin
ŠAHBAZ, borac, 1923. Plane, Tuzla. U Odredu od 4. 9. 1944.

DŽIVIĐIĆ Ibrin ODOBAŠA, borac, 1928. Breške, Tuzla. U Odredu od 5. 8. 1944.

DŽUKANOVIC Andrijin
MILAN, borac, 1928. Krtova, Lukavac. U Odredu od 4. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

DŽUKANOVIĆ Simin ČEDO, borac, Krtova, Lukavac. U Odredu od 15. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

DŽUKANOVIĆ Spasojin MILAN, borac, 1924. Krtova, Lukavac. U Odredu od 10. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

DŽUKANOVIC Ristin PERO, borac, 1923. Krtova, Lukavac. U Odredu od 26. 2. 1945. do 15. 5. 1945.

DŽUKANOVIC Nedin DRAGO,
borac, 1925. Krtova, Lukavac. U Odredu od 8. 12. 1944. do 15. 5. 1945.

DŽUKANOVIĆ Nedeljkov BOŠKO,
borac, 1922. Krtova, Lukavac. U Odredu od 20. 2. do 15. 5. 1945.

DŽUIJĆ Zahirov MEHO,
borac, 1928. Lukavac. U Odredu od 2. 10. 1944.

DŽULOVIĆ MUJKO,
politički komesar bataljona, Pasci, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

DŽURANOVIĆ Petrov JOVO,
borac, 1924. Krtova, Lukavac. U Odredu od 13. 2. 1945. do 15. 5. 1945.

DŽURANOVIĆ Lukin DRAGO,
borac, 1924. Krtova, Lukavac. U Odredu od 14. 2. 1945. do 15. 5. 1945.

DŽURIĆ Nedin ŽIVKO,
borac, 1925. Stupari. U Odredu od 5. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

DŽUZIĆ Ragibov MEHMED,
borac, 1920. Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

EMKIĆ RASIM,
komandir čete, Pasci, Tuzla. U Odredu od 1944.

ERAKOVIĆ Simin PERO,
politički komesar Odreda, 1913. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

FA-JIĆ Salkin MUHAMED, borac. Poljice, Lukavac. U Odredu od 5. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

FAJIĆ Hašimov HUSEJN, borac, 1910. Poljice, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

FASLIĆ Mujin JUSUF, borac, 1922. Lipnica, Tuzla. U Odredu od septembra 1944. Poginuo novembra 1944. Puračić.

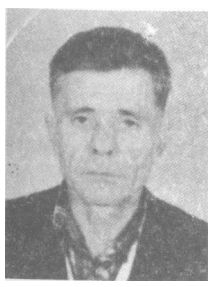
FASLIĆ Pašanov ZAJIM, borac, 1926. Breške, Tuzla. U Odredu od 17. 9. 1944.

FASLIĆ Omerov IBRAHIM, borac, 1926. Lipnica, Tuzla. U Odredu od 24. 10. 1943. Poginuo novembra 1943. Kalesija.

FATUŠIĆ Ibrahimov ĆAZIM, borac. Puračić, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

FATUŠIĆ Mehmedov EKREM, borac, 1926. Puračić, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943.

FATUŠIĆ Husin SMAIL, borac, 1915. Puračić, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

FAZLIC Nazifov HAJRO, borac, 1926. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

FAZLIC Mustafin AGAN, borac, 1921. Ljenobud, Srebrenik. U Odredu od 15. 1. 1944. do kraja marta 1944.

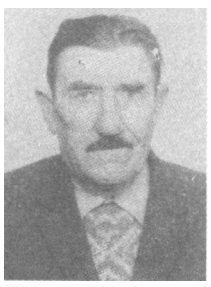
FAZLIC Omerov BEGAN, borac, 1924. Šahmeri, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

FEJZIC Zejćirov SALKO, pomoćnik mitraljesca, 1924. Tinja, Srebrenik. U Odredu od 15. 9. 1944. do konca 1944.

FIDAHIC Hilmijin AVDO, borac, Zvornik. U Odredu od juna do septembra 1944.

FRLJANOVIC Osmanov SEJFO, borac. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 20. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

GAGIC Mujin SEJFO, komandir voda, 1910. U Odredu od oktobra 1943. do 20. 2. 1944.

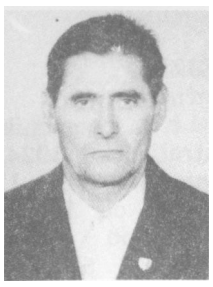
GAGIC MUHAMED, komandant bataljona, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

GAJIĆ Vojislavov MILORAD, borac, 1926. Sižje, Lukavac. U Odredu od 22. 2. 1945. do 15. 5. 1945.

GALIĆ DARINKA, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

GAVRILOVIĆ MILAN, zamjenik političkog komesara čete, Beograd. U Odredu od 1943.

GAVRILOVIĆ Dušana SRPKO, borac kurir. Crno Blato, Tuzla. U Odredu od 17. 9. 1944.

GLOTIĆ
Halilov
MUJO, borac, 1922. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

GLUHIĆ-MADŽO
Alijina
ŠEMSA, politički radnik na terenu, 1925. Mostar. U Odredu od decembra 1943. do 22. 9. 1944.

GLUHIĆ-MARTINOVIĆ
Božina
DANA, borac, 1922. Titograd. U Odredu od oktobra 1943.

GLUHIĆ-
-IBRAHIMOVIĆ
Šefkijina
ZEJNA, borac, 1913. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

GLUHIĆ Šefkijin SULJO,
borac, 1917. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

GLUHIĆ
Šefkijin
OMER, komandant Odreda, 1912. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 20. 9. 1944.

GOGANOVIĆ Simin BRANKO,
borac, 1912. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. Poginuo maja 1945. Odžak.

GOGANOVIĆ Cvjetkov SLAVKO,
borac, 1910. Sižje, Lukavac. U Odredu od 9. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

GOGANOVIĆ Blagojin ŽARKO,
komandir čete, 1908. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

GOGANOVIĆ Lukin KRSTO,
borac, 1924. Sižje, Lukavac. U Odredu od 15. 2. 1945.

GRAHIĆ Mujin HUSEIN,
borac, 1907. Puračić, Lukavac. U Odredu od 22. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

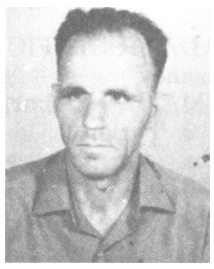
GRADAŠČEVIĆ Ćazimov MEHMED,
obavještajni oficir bataljona, 1909. Gradačac. U Odredu od septembra 1944.

GRBAC MIRJANA,
borac, 1925. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginula 22. 12. 1943. Bučik.

GRBIĆ Hasanov EMIN,
borac, 1900. Tuzla. U Odredu od oktobra 1944.

GRBIĆ
Omerov
MUSTAFA, borac, 1917. Ševar, Tuzla. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5.1945.

GRBIĆ
Omerov
IBRAHIM, borac, 1922. Ševar, Tuzla. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5.1945.

GRIN Đurin JANKO,
borac, 1928. Tuzla. U Odredu od 25. 12. 1944.

GUŠIĆ Petrov SAVO,
borac, 1922. Tuzla. U Odredu od 15. 3. 1944.

HABIBOVIĆ-
-MUHAREMAGIĆ
MUKELEFA, bolničarka, 1923. Tuzla. U Odreda od oktobra 1943. do 17. 9. 1944.

HADŽAJLIJA ALIJA,
zamjenik komandira čete, Konjic. U Odredu od 1944.

HADŽIĆ Uzejrov SALKO, borac, 1902. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

HADŽIĆ Ibrahimov ABDURAHMAN, borac, 1923. Tuzla. U Odredu od 28. 11. 1944.

HADŽIĆ Salkin HUSEJN, borac, 1915. Bileća. U Odredu od avgusta 1944. do decembra 1944.

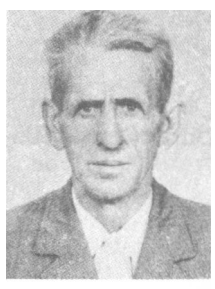
HADŽIMUSTAFIC Saliha MUJO, borac, 1920. Marina Glava, Tuzla. U Odredu od 5. 8. 1944. do 15. 5. 1945.

HADŽIMUSTAFIC Hasanov OSMAN, kuhar, 1919. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do decembra 1943.

HADŽIMUSTAFIĆ Hasin JUSUF, borac 1921. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944.

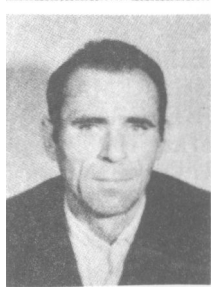
HADŽIMUSTAFIĆ Hasin BAJRO, borac, 1916. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. Poginuo decembra 1944. Prokosovići, Lukavac.

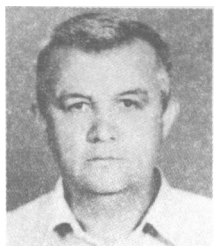
HAMUSTAFIĆ Hasin PAŠAN, borac, 1918. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 11. 11. 1944.

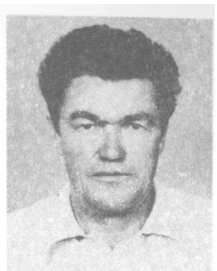
HAMUSTAFIC Omerov IBRAHIM, borac, 1927. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

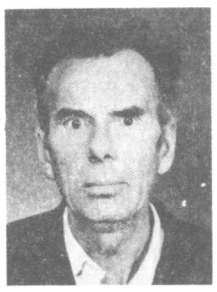
HALILOVIĆ Nazifov NURAGA, borac, 1927. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

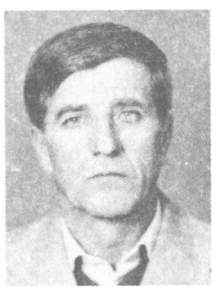
HALILOVIĆ Sejfin JUSUF, borac, 1925. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

HALILOVIĆ Omerov MUHAMED, borac, 1927. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

HALILOVIĆ Osmanov ĐULAGA, borac, 1922. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

HALILOVrĆ Sejfin DZEMO, borac, 1927. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

HALILOVIĆ Omerov MUJO, borac, 1915. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 1. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

HALILOVIĆ Jusin MEHO, borac, 1921. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 1. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

HALILOVIĆ Hasanov HASO, borac, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

HALILOVIĆ Mujin ALOSMAN, mitraljezac, 1923. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

HALILOVIĆ

SALKGborac-kuhar 1919 Milešići Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944.

HALILOVIĆ Hasin NURAGA, borac, 1913. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 19*4. do 15. 5. 1945.

HALILOVIĆ MEHMED,
Lukavac, omladinski rukovodilac. U Odredu od 1944.

HALILOVIĆ RAHMAN,
bolničar, Lukavac. U Odredu od septembra 1944.

HALILOVIĆ
Šerifov
DERVIŠ, borac, 1925. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

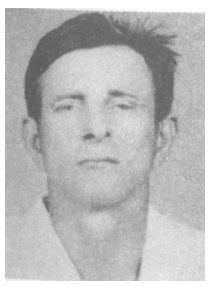
HALILOVIĆ
Alagin
DERVIŠ, vodnik voda, 1927. Lukavac. U Odredu od 19. 9. 1944. do aprila 1945.

HALILOVIĆ Hrustin AGO,
borac, 1922. Milešići, Tuzla. U Odredu Dd 15. 9. 1944.

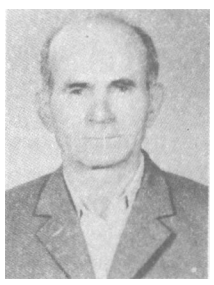
HALILČEVIĆ Begin SALIH,
borac, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

HALILOVIĆ Mustafln NEDŽIB,
borac, 1926. Osoje, Tuzla. U Odredu od •ktobra 1943.

HALILOVIĆ Jusin REŠO,
borac, 1914. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 11. 10. 1944.

HAMZIĆ
Šabanov
IBRO, borac, 1919. Dubostica, Lukavac. U Odredu od 15. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

HAMZIĆ
Salkin
KADRO, borac, 1922. Dubostica, Lukavac. U Odredu od 20. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

HANDANOVIĆ Atifov JUSUF, borac, 1923. Puračić, Lukavac. U Odredu od 1944. Poginuo 1944.

HASANAGIĆ Husejnov SAFET, borac, 1924. Tuzla. U Odredu od aprila 1944.

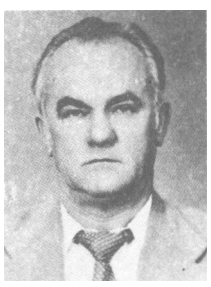
HASANAGIĆ Ibrahimov SAKIB, borac, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

HASANČEVIC Suljin SULEJMAN, komandir čete, 1914. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo januara 1944. Konjuh.

HASANČEVIĆ Mustafin PAŠAGA, borac, 1920. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 17. 1. 1944. Moluhe.

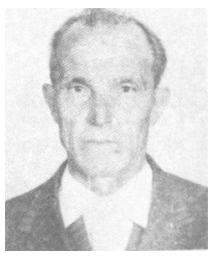
HASANBAŠIĆ Uzejrov MEHMED, borac, 1921. Ševar, Tuzla. U Odredu od 5. 5. 1944. do 15. 5.1945.

HASANBAŠIĆ Šabanov OSMAN, puškomitraljezac, Sevari, Tuzla. U Odredu od 11. 10. 1944. do 5. 5. 1945.

HASANBAŠIĆ Mujin PAŠAGA, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od 10. 8. 1944.

HASANBAŠIĆ Suljin RASIM, borac, 1925. Tuzla. U Odredu od 3. 9. 1944.

HASANBAŠIĆ Mehin RAMO, borac, 1919. Tuzla. U Odredu od 7. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

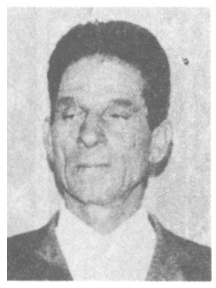

HASANBAŠIĆ Šabanov BAJRO, borac, 1923. Ševar, Tuzla. U Odredu od 7. 9. 1944.

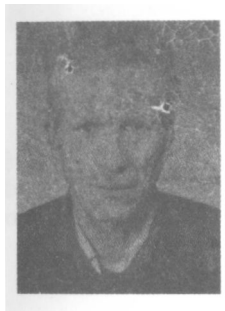

HASANBAŠIĆ Jusin MUHAREM, borac, 1924. Ševar, Tuzla. U Odredu od 8. 10. 1944. do 15. 5.1945.

HASIĆ Ibrahimov FEHIM, borac, 1929. Obodnica, Tuzla. U Odredu od 17. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

HASIC Salihov ŠEVALIJA, borac, 1924. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

HASANOVIC Sabitov SALIH, borac desetar, 1920. Liplje, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

HASANOVIĆ Ibrahimov MUSTAFA, komandir čete, 1916. Liplje, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

HATIĆ Latifov SALIH, borac, 1913. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

HAVALIĆ Ahmetov MEHMEDALIJA, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od 17. 9. 1944.

HAVALIĆ Ahmetov ABDULAH, borac, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

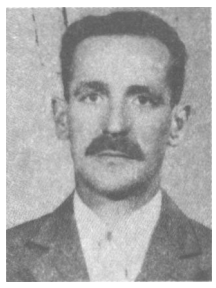
HENJEL ANTONIJA, polit, radnik, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

HERLJEVIĆ Franjin NIKOLA ŠPICO,
borac, 1928. Tuzla. U Odredu od juna do septembra 1944.

HIDANOVIĆ Muharemov MEHO,
borac, 1911. Breške, Tuzla. U Odredu od 17. 10. 1944.

HIRKIĆ Muharemov FADIL,
borac, 1920. Šikulje, Lukavac. U Odredu od oktobra 1944.

HODŽIĆ Ramin NURAGA,
borac, 1922. Hrvati, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

HODŽIĆ Jusin ALOSMAN, borac, 1927. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

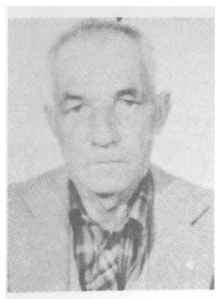
HODŽIĆ Alijin HASAN,
borac, 1915. Hrvati, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

HODŽIĆ Emina HASO,
borac, 1918. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

HODŽIĆ Ibrin HAMID,
borac, 1925. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 1. 9. 1944. Poginuo decembra 1944. Ćaklovići.

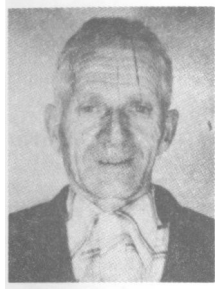
HODŽIĆ Ibrahimov FEHIM,
borac, 1927. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

HODŽIĆ Jusin MUJO,
borac, 1911. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

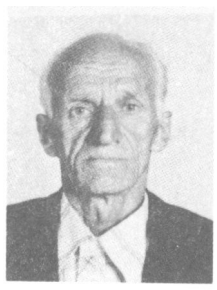

HODŽIĆ
Salkin
PAŠAN, puškomitraljezac, 1925. Tinja, Srebrenik. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

HODŽIĆ Suljin IBRAHIM,
borac, 1911. Tinja, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1944. do 15. 5. 1945.

HODŽIC
Mušanov
EMIN, borac, 1918. Tuzla. U Odredu od 7.12. 1944. do 15. 5. 1945.

HODŽIĆ
Mušanov
NURAGA, komandir ćete, 1914. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

HODŽIĆ Hašimov OSMAN,
borac, 1924. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

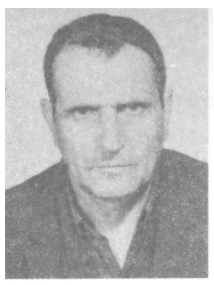
HODŽIĆ-BESIĆ Jusina ZUBEJDA,
bolničarka, 1927. Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

HODŽIĆ Redžin IDRIZ,
borac, 1892. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovije.

HODŽIĆ DŽAFER,
komandir čete, 1917. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 17. 1. 1944. Moluhe.

HODŽIĆ Abdulahov OSMAN,
komandir čete, 1919. Podorašje, Srebrenik. U Odredu od 2. 7. 1944. do 15. 5. 1945.

HODŽIĆ Alagin SULJO,
borac, 1910. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

HODŽIĆ Osmanov ALAGA, borac, 1924. Tuzla. U Odredu od 5. 8. 1944. do 15. 4. 1945.

HODŽIĆ Pašagin ABDURAHMAN, kurir, 1932. Tuzla. U Odredu od 1. 5. 1944.

HODŽIĆ Mehin JUSUF, borac, 1920. Duboštica, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

HRNČIĆ Omerov HAZIM, borac, 1927. Mramor, Tuzla. U Odredu od 10. 10. 1944.

HRNČIĆ Ibrahimov RAŠKO, borac, 1927. Mramor, Tuzla. U Odredu od 10. 10. 1944.

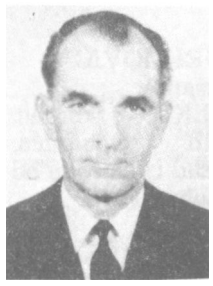
HRNČIĆ Osmanov HAŠIM, borac, 1927. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 15. 8. 1944.

HRUSTIĆ Salihov NEDŽIB, borac, 1922. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 12. 12. 1943. Gračanica, Živinice.

HRUSTIC Ahmin EMIN, borac, 1924. D. Obodnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

HRUSTIC Salihov HASAN, borac, 1925. Tuzla. U Odredu od 6. 3. 1944. do 6. 6. 1944.

HRUSTIC Osmanov ZIHNIJA, borac, 1913. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 10.1.1944.

HRVATOVIĆ Salkin FADIL, borac, 1923. Hrvati, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

HUKIĆ Osmanov DERVIŠ, politički komesar bataljona, 1915. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

HUKIĆ Jusufov HUSEJN, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od 1. 11. 1944.

HUKIĆ Osmanov SALKO, borac, 1910. Tuzla. U Odredu od 17. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

HUKIĆ Hasanov MEHMEDALIJA, komandant Odreda, 1914. Tuzla. U Odredu od 19. 9. 1944. do kraja rata.

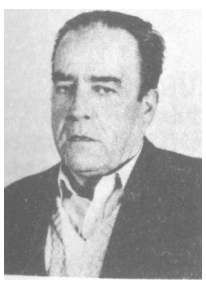

HUKIĆ Begin MUMIN, zvani Enver, borac, 1923. Tuzla. U Odredu od 1. 10. 1944.

HUREMOVIĆ Alijin Mehmed, borac, 1927. Obodnica, Tuzla. U Odredu od 3. 3. 1944.

HUREMOVIĆ Hamdijin MUŠAN, borac, 1925. Obodnica, Tuzla. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

HUREMOVIĆ Mušanov SALKO, borac, 1918. Obodnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

HUREMOVIĆ Osmanov FEHIM, borac, 1919. Obodnica, Tuzla. U Odredu od 15. 11. 1944.

HUREMOVIĆ Mehin RAŠID,
borac, 1918. Breške, Tuzla. U Odredu od 15. 9. 1944.

HUREMOVIĆ Mušanov MEHMEDALIJA,
borac, 1916. Breške, Tuzla. U Odredu od 1. 9. 1944.

HUREMOVIĆ Mušanov KADRO,
borac, 1910. Breške, Tuzla. U Odredu od 10. 2. 1945.

HURIC Hamidov NEDŽIB,
borac, 1922. Tuzla. U Odredu od 19. 8. 1944.

HUSAGIC Ramin RAHMAN, borac, 1919. Lipnica, Tuzla. U Odredu od 8. 8. 1944.

HUSARIC Osmanov ALIJA, borac. 1920. Šrebrenik. U Odreuu od oktobra 1943. do konca 1944.

HUSETOVIC Hasanov HALIL, borac, 1925. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do aprila 1944.

HUSKIĆ Mehmedov HUSEJN,
borac, 1927. Duboštica, Lukavac. U Odredu od 19. 12. 1944. do 15. 5. 1945.

HUSKIC Mehmedov MEHMEDALIJA,
borac, 1913. Gnojnica, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 28. 11. 1943. Vis, Kalesija.

IBELJIĆ Jusin HAMID,
borac, 1927. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

IBRAHIMOVIĆ Mehin MEHMED, borac, 1919. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

IBRAHIMOVIĆ Muradifov HAZIM, borac, 1914. Smoluća, Lukavac, U Odredu od 10. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

IBRAHIMAGIĆ Omerov AHMET, politički komesar čete, 1924. Smoluća Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1. 2. 1945. Zvornik.

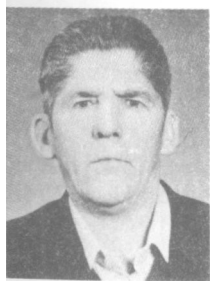

IBRAHIMOVIĆ Omerov ĆAZIM, politički komesar čete, 1917. Smoluća Lukavac. U Odredu od 1. 8. 1944. do 5. 5. 1945.

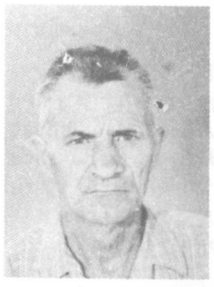

IBRAHIMOVIĆ Ademov MUSTAFA, obavještajni oficir, 1920. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 13. 6. 1944.

IBRIŠIMOVIĆ Sakibov SAKIB, borac, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1944.

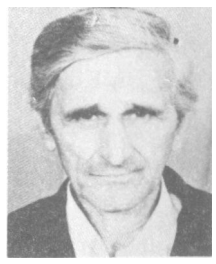

IBRAHIMOVIĆ Osmanov HAZIM, borac, 1920. Duboštica, Lukavac. U Odredu od 12. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

IBRAHIMOVIĆ Jašarov ALIJA, borac kuhar, 1921. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

IBRAHIMOVIĆ Mujin OSMAN, borac, 1926. Lukavac. U Odredu od oktobra 1943.

IBRIĆ Mustafin BEGO, borac, 1925. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943.

IBRIĆ Ćamilov ŠAHBAZ,
borac, 1922. Huskići, Lukavac. U Odredu od 12. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

IBRIĆ Osmanov ALAGA,
borac, 1920. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

IBRIĆ Alijin VELIJA,
borac, 1915. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

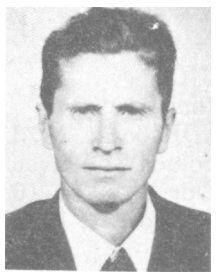

IBRAHIMOVIĆ A. OSMAN, obavještajni oficir, 1913. Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. do septembra 1944.

IBRIŠIMOVIĆ Muhamedov MEHMED,
borac, 1922. Slavinovići, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1943.

IBRIŠEVIĆ O. AVDO,
borac, 1919. Breške, Tuzla. U Odredu od 11. 12. 1943.

IBRIŠIMOVIĆ Sejfin SEJFULAH,
politički komesar čete, 1923. Tuzla. U Odredu od avgusta 1944. do 15. 5. 1945.

IBRIŠIMOVIĆ Eminov TAIB, borac, 1923. Zahirovići, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

IGNJATOVIĆ Sekulin MILOŠ,
borac, 1925. Tumare, Lukavac. U Odredu od 1. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

IKOVIĆ VOJO,
politički komesar. U Odredu od juna do septembra 1944.

ILIĆ Markova MILICA,
borac, 1920. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

ILIĆ Markov DANKO,
borac, 1926. Sižje, Lukavac. U Odredu od 2. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

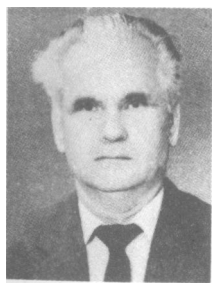
ILIĆ Perin JOVAN,
borac, 1920. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945.

ILIĆ SVETOZAR,
referent saniteta Odreda, 1917. Tuzla. U Odredu od 1944.

ILINSKI Nikolin JURKO,
borac, 1917. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo maja 1944. Srebrenik.

ILJAZOVIĆ Jusin ALAGA GALIB, delegat čete, 1924. Crveno Brdo, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

ILJIĆ Isailov RADE, borac, 1923. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944. do 1. 4. 1945.

IMAMOVIĆ Ragibov MEHMED, intendant, 1923. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

IMAMOVIĆ Mehin ISMET, borac, 1926. Lukavac. U Odredu od 17. 9. 1944. do 2. 10. 1944.

IMAMOVIĆ Jusin HAZIM, borac, 1925. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

IMAMOVIĆ Begin BEGAN,
borac, 1920. Lukavac. U Odredu od 16. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

IMAMOVIĆ Mujin ŠEVAL,
borac, 1922. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

IMAMOVIĆ Jusin MEHMED,
borac, 1925. Lukavac. U Odredu od 1. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

IMAMOVIĆ Osmin ALAGA,
borac, 1924. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

IMAMOVIĆ Mahmutov REŠO,
borac, 1925. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

IMAMOVIĆ Suljin ĆAMIL,
borac, 1927. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

IMAMOVIĆ
Iljazov
IZET, borac, 1928. Lukavac. U Odredu od 18. 10. 1944. do 1. 1. 1945.

IMAMOVIĆ Šaćirov ALAGA,
borac, 1915. Mihatovići, Tuzla. U Odredu od oktobra 1944. Poginuo januara 1945. Petrovo Selo, Ozren.

ISABEGOVIĆ Hamdijin HASAN,
borac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ISOVIĆ Mujin OMER,
zamjenik političkog komesara, 1907. Bileća. U Odredu od oktobra 1943.

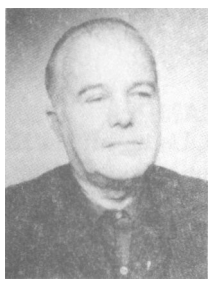
JAGANJAC

MUSTAFA, borac 1913. Stolac. U Odredu od 28. 7. 1944. do 15. 5. 1945.

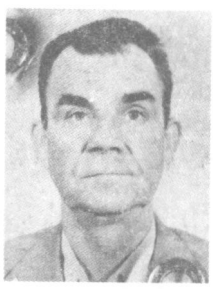
JAGANJAC Fazlin ŠUKRIJA, borac, 1914. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

JAGANJAC Salkin VELIJA, komandir čete, 1923. Bileća. U Odredu od oktobra 1943.

JAHIĆ Ramin JAŠAR, borac, 1917. Tuzla. U Odredu od septembra 1944. Poginuo decembra 1944. Đurdevik, Živinice.

JAHIC Mujin JUSUF, borac, 1911. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 24. 12. 1943.

JAHIĆ Rašidov DŽEMAL, borac, 1926. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

JANKOVIC Dimitrijin SVETOZAR, borac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

JARAMOVIC Eminov OMER, borac kurir, 1927. Poljice, Lukavac. U Odredu od 1. 4. 1944.

JAŠAREVIĆ Muhamedov MEHMED, borac, 1921. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do aprila 1944.

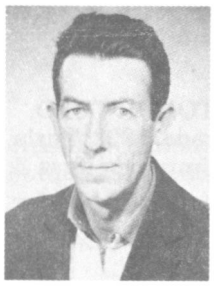

JAŠAREVIĆ Alijin SULJAGA, borac, 1921. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do aprila 1944.

JELENA D.,
rukovodilac Odredske bolnice u Lukavcu.

JOGUNČIĆ Mehin RASIM,
komandant bataljona, 1911. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

JOGUNČIĆ Smajina HANUMICA,
borac, 1920. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

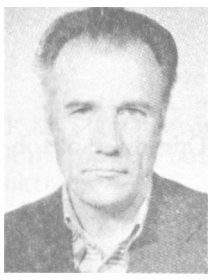

JOLDIC
Ismetov
SALIH, borac, 1930. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5.1944.

JOLDIĆ Šaćirov ŠAHBAZ,
kurir, 1921. Obodnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

JOLUNIĆ Božin STJEPAN,
borac, 1919. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo koncem 1944.

JOŠIĆ Ivin RATKO,
borac, 1925. Mramor, Tuzla. U Odredu od 15. 10. 1944.

JOŠIĆ
Mijin
BOŽO, borac, 1925. Mramor, Tuzla. U Odredu od 15. 10. 1944.

JOŠILOVIĆ SLOBODAN Bodo,
politički radnik, 1920. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

JUKIĆ Mikin TOMA,
borac, 1926. Breške, Tuzla. U Odredu od 15. 9. 1944.

JURIŠIĆ Ratkov BOŽO,
borac, 1926. Dokanj, Tuzla. U Odredu od 9. 9. 1944.

JUROŠEVIĆ Zarijin JANKO,
borac, 1922. Đurdevik, Živinice. U Odredu od 10. 10. 1944.

JOVANOVIĆ Jovin TODOR TOŠO,
politički komesar Odreda, 1922. Tuzla. U Odredu od 1944. Umro od tifusa 4. 12. 1944. u Tuzli.

JOVANOVIĆ Jovin DRAGO,
borac, 1900. Priboj. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovije.

JOVANOVIĆ-GVOZDIĆ Đokina LJEPOSAVA,
borac, 1898. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginula 12. 12. 1943. Gračanica, Živinice.

JOVANOVIĆ MIRA,
komandir prateće čete Odreda, 1922. Modrac, Lukavac. U Odredu od 1. 8. 1944. do 15. 5. 1945.

JOVANOVIĆ SEKA,
borac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

JOVIČIĆ Pantelijin ĐORĐE,
borac, 1923. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 20. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KADIĆ Ibrin VAHID,
borac, 1929. Prline, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 3. 1. 1945.

KADIĆ Muharemov ŠABAN,
borac, 1920. Priluk, Živinice. U Odredu od 20. 10. 1944.

KAHRIC Hasanov SALKO, komandir voda, 1920. Crveno Brdo, Lukavac. U Odredu od 16. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

KAHRIC Osmin OMER, borac, 1922. Crveno Brdo, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KALAJLIĆ Ahmin SALKO, borac mitraljezac, 1920. Breške, Tuzla. U Odredu od 16. 10. 1944.

KAMENČIĆ Suljin RAMO, borac, 1928. Kalajevo, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KAMERIĆ Sulejmanov IBRAHIM, borac, 1910. Sanski Most. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1943. Kalesija.

KAMETOVIĆ Ibrahimov REDŽO, borac, 1920. Priluk, Živinice. U Odredu od oktobra 1943.

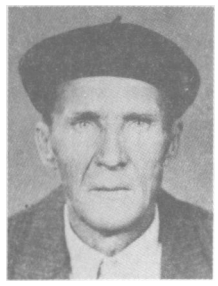
KANIĆ Muharemov ŠEMSO, borac, 1925. Kladanj. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovije.

KANTIĆ Omerov ČAZIM, kurir, 1928. Plane, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1944. Ozren.

KAPETANOVIĆ Suljin MUSTAFA, borac, 1924. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovi-

KAPIDŽIĆ Hasanov Hasan, komandir čete, 1920. Bileća. U Odredu od oktobra 1943. do 11. 5. 1945.

je-

KARAAHMETO-VIĆ Ibrin RAŠID, borac, 1919. U Odredu od 9.10.1944. do 15. 5. 1945.

KARAAHMETO-VIĆ Ibrin AGO, borac, 1924. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5.1945.

KARAAHMETOVIĆ Omerov JUSO, borac, 1914. Crveno Brodo, Lukavac. U Odredu od 18. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

KARAAHMETOVIĆ Alijin OMER, borac, 1910. Crveno Brdo, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1944. Priluk.

KARAMEHMEDOVIĆ Jusin BAJRO, borac, 1905. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

KARIĆ Ramin OSMAN, borac, 1905. Zagorje, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo novembra 1943. Živinice.

KARIĆ Begin ALIJA, borac, 1923. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

KARIĆ Halilov AVDIJA, borac, 1924. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do maja 1944.

I

KARIĆ Husejnov MUHAREM HARICA, borac, 1926. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do maja 1944.

KARIC Omerov MULAGA, borac, 1926. Priluk, Živinice. U Odredu od 15. 10. 1944.

KARIĆ Suljin MUHAREM, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od 20. 9. 1944. do 9. 5. 1945.

KARIC Mehmedov RIFAT MOĆI, rukovodilac SKOJ-a, 1925. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

KASUMOVIC Sulejmanov ASIM, borac, 1923. Poljice, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

KASUMOVIĆ Ibrahimov FADIL, borac 1927. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

KASUMOVIC Osmanov MUSTAFA, kuhar. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5.1945.

KASUMOVIC Omerov IBRO, borac, 1924. Tuzla. U Odredu od oktobra 1944.

KASUMOVIĆ Muhamedov SAKIB, komandir voda. U Odredu od 19. 9. 1944. do 11. 5. 1945.

KATIC Trifkov RISTO, borac, 1906. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 12. 12. 1943. Gračanica, Živinice.

KAVAZOVIĆ Osmanov DŽEMAL, borac, 1914. Podorašje, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo novembra 1943. Živinice.

KAVAZOVIĆ Ahmetov BEGO, borac, 1920. Podorašje, Srebrenik. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

KAVGIĆ Đulagin BEGO,
borac. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

KEHONJIĆ Agin JUSO,
borac, 1927. Hrvati, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 9. 1945.

KENOVIĆ
Mustafe
AZEM, borac, 1919. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do maja 1944.

KEREC-VILOVIĆ NEDA,
referent saniteta. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

KEŠETOVIĆ MUHAMED,
borac. Seona, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943.

KEŠETOVIĆ Salkin SULEJMAN,
borac, 1922. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do maja 1944.

KEVČIĆ Hašimov ESAD, obavještajni oficir, 1903. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo aprila 1944. Srebrenik.

KIKANOVIĆ
Sutyin
PASAN, borac, 1928. Cerik, Tuzla. U Odredu od 27. 9. 1944. do 15. 5.1945.

KIKIĆ Garin STJEPAN,
borac, 1919. Smoluća, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943.

KIŠIĆ
Ibrahimov
ISMET, borac, 1926. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 6. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KIŠIĆ Nailov SAFER, komandir čete, 1922. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 10. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

KIŠIC Halilov OSMAN, borac, 1926. Mramor, Tuzla. U Odredu od 16. 3. 1944.

KIŠIĆ Osmanov REŠAD, borac, 1920. Brčko. U Odredu od 3. 12. 1944.

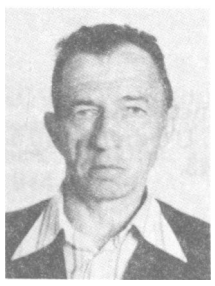
KIŠIĆ Hrustin RIFAT, borac, 1926. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 15. 12. 1943. do 15. 5. 1945.

KIŠIĆ Kasimov ISMET, borac, 1926. Mramor, Tuzla. U Odredu od 10. 10. 1944.

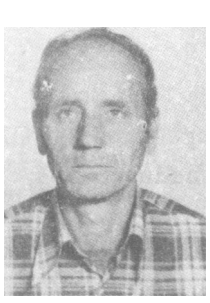

KIŠIC Halilov BEĆIR, ekonom, 1912. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 6. 8. 1944. do 10. 2.1945.

KIŠIĆ Nailov HUSNIJA, borac, 1924. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 15. 12. 1943. umro u bolnici od tifusa marta 1945.

KIŠIC Kasimov ĆA2IM, vodnik, Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 9. 8. 1944. do 15. 5. 1945.

KLJUČIĆ Hasanov OSMAN, borac, 1926. Podorašje, Srebrenik. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 1. 1945.

KLJUJIĆ Perin MILAN, borac, 1928. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

KNEŽEVIĆ BRANKO,
pomoćnik komandira čete.

KOJIĆ-
-JOVANOVIĆ
Jovanova
MIRA, bolničarka, 1929. Jeginov Lug, Kalesija. U Odredu od 17. 9. 1944. do prelaska u 21. brigadu.

KOLAKOVIĆ ZDRAVKO,
borac, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

KOPRIĆ Mehmedov SEJFUDIN,
ekonom, 1920. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo početkom 1945. Vikalo, Kladanj.

KORLATOVIĆ Mehin MURADIF,
borac, 1925. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

KORLATOVIĆ Mehmedov VELO,
borac, 1924. Huskići, Lukavac. U Odredu od 5. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

KORLATOVIĆ Mehmedov ALJO,
borac, 1925. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

KORLATOVIĆ Mehmedov ALJO,
borac, 1919. Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KORLATOVIĆ Mujina ZLATA,
borac, 1922. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

KOVAČ ŠAĆIR,
borac, Lukavac, U Odredu od 1944.

KOVAČEVIĆ Zejćirov DŽEMAL, borac, 1928. Obodnica, Tuzla. U Odredu od 1. 8. 1944.

KOVAČEVIĆ Mehin ŠAHBAZ, borac, 1914. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Gračanica, Živinice.

KOVAČEVIĆ Zećirov AGAN, borac, 1917. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1944. Poginuo decembra 1944. Lukavac.

KOVAČEVIĆ Mujin MEHMED, borac, 1925. Lipnica, Tuzla. U Odredu od 24. 11. 1944.

KOVAČEVIĆ Ibrin IBRAHIM, borac, 1920. Miričina, Gračanica. U Odredu od 20. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KOVAČEVIĆ Rašidov OSMAN, borac, 1921. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 11. 1944.

KOVAČEVIĆ Begin SULJO, borac, 1923. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

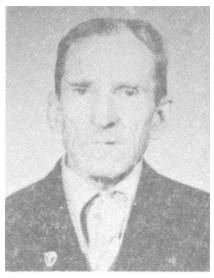
KOVAČEVIĆ Ibrahimov NEZIR, pomoćnik komandanta, 1915. Krušević, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

KOVAL Aleksandrov NIKOLA, borac, 1928. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

KRDŽALIĆ Ibrin ĐULAGA, borac, 1914. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

KRDŽALIĆ Mehmedov SULEJMAN, vodnik voda, 1918. Lipnica, Tuzla. U Odredu od 10. 10. 1944. do aprila 1945.

KRDŽALIC Ibrin DŽAFER, borac, 1916. Lipnica, Tuzla. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KRDŽALIC Ibrin SELIM, borac, 1926. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

KRESO Mahmuta ESAD, borac, 1914. Bileća. U Odredu od oktobra 1944.

KRECO Dimitrijin KRSTO, borac, 1900. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 12. 12. 1943. Bučik.

KRNJIĆ Redžin OSMAN, borac, 1922. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

KUČANOVIĆ-SALKIĆ SAFIJA, bolničarka, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 1944.

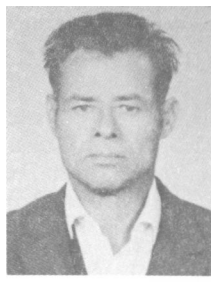
KUDUZOVIĆ Himzin OSMAN, borac, 1916. Lukavac. U Odredu od 17. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

KUDUZOVIĆ Himzin MEHMEDALIJA, borac, 1915. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

KUDUZOVIĆ Dervišov SMAIL, borac, 1920. Bistarac, Lukavac. U Odredu od oktobra 1944. Poginuo decembra 1944. Stupari, Kladanj.

KUDUZOVIC Smailov IBRAHIM, borac, 1919. Gračanica. U Odredu od 11. 12. 1944. Poginuo 11. 12. 1944. Srnice.

KUDUZOVIĆ Ademov BEGO, borac, 1914. Brgule, Lukavac. U Odredu od 16. 10. 1944. do 15. 5.1945.

KUDUZOVIC Mustafin REUF, borac, 1925. Brgule, Tuzla. U Odredu od oktobra 1944. do 15. 4.1945.

KUDUZOVIĆ Pašanov ĆAZIM, borac, 1918. Tuzla. U Odredu od 17. 9. 1944. do 1. 12. 1944.

KUDUZOVIC Dervišov SMAIL, borac, 1920. Brgule, Lukavac. U Odredu od oktobra 1944. Poginuo januara 1945. Kladanj.

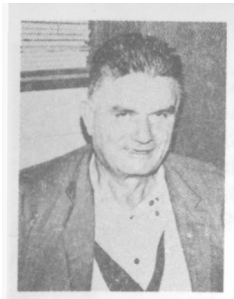
KULIŠIC Stojanov MILAN, borac, 1924. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

KULIŠIĆ Nedeljkov VELIMIR, borac, 1927. Sižje, Lukavac. U Odredu od 6. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

KULIŠIĆ Perin GAVRILO, borac, 1929. Sižje, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KULISIC Perin NEDELJKO, od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

KULIŠIĆ Nedin VASO, intendant bataljona, 1912. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15.

KULIŠIĆ Đokin MILAN, borac, 1915. Sižje, Lukavac. U Odredu od 14. 3. 1945. do 15. 5. 1945.

KULIŠIĆ Pavlov SPASOJE, borac, 1910. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

KULIŠIĆ Dankov DANILO, borac, 1929. Sižje, Lukavac. U Odredu od 25. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

KULIŠIĆ Pavlov BOŠKO, borac, 1911. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945.

KULIŠIĆ Ljubojev SAVO, borac, 1922. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

KULIŠIĆ Nikolina KRSTA, zvana GINA, bolničarka, 1929. Sižje, Lukavac. U Odredu od 1. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

KUNOSIĆ Suljin ĆAZIM, komandir voda, 1926. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

KUNOSIĆ Mustafin GALIB, borac, 1924. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 28. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KUNOSIĆ Muharemov ĆAZIM, komandir čete, 1925. Tuzla. U Odredu od 22. 8. 1944.

KUNOSIĆ Hasanov ŠEFKET, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

KUNOSIĆ Ibrahimov DŽEMAL, borac, 1910. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

KURBAŠIĆ Alijin ŠERIF, kurir, 1921. Tuzla. U Odredu od 5. 6. 1944.

KURT Muhamedov ENVER, borac, 1914. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 12. 12. 1943. Graćanica, Živinice.

KURTIĆ Omerov VELIJA, borac, 1910. Lukavac. U Odredu od oktobra 1943.

KURTIĆ Mustafin SALIH, borac, 1918. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1944. do 15. 5.1945.

KURTIĆ Begin ABDULKADIR, vodnik, 1923. Zahirovići, Srebrenik. U Odredu od novembra 1944. do 15. 5. 1945.

KURTIĆ Đulagin ALIJA, borac, 1927. Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KURTIĆ Suljin MULAFER, borac, 1925. Lukavac. U Odredu od 3. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KURTIĆ Hasanov RAŠID, borac, 1915. Lukavac. U Odredu od 3. 2. 1945.

KURTIĆ Bećirov ZAHIR, borac, 1922. Zagorje, Lukavac. U Odredu od 20. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

KURTIĆ Bećirov OSMAN,
borac, 1925. Lukavac. U Odredu od 15 9. 1944. do 15. 5. 1945.

KUSTURICA Džaferov ĆAMIL,
borac, 1914. Bileća. U Odredu od oktobra 1943.

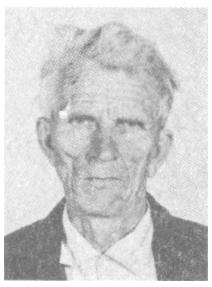
KUŠLJUGIĆ Hasanov RIZVAN,
borac, 1914. Tuzla. U Odredu od 1. 10. 1944. do 12. 4. 1945.

LAZIĆ Mirkov LJUBAN,
borac, 1919. Krtova, Lukavac. U Odredu od 17. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

LIGIĆ Himzina ZINETA,
bolničarka, 1926. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

LOLIC Mujin MUHAREM,
borac, 1907. Pasci, Tuzla. U Odredu od 27. 9. 1944.

LOVRIC Blaškov MARKO,
borac, 1927. Mramor, Tuzla. U Odredu od 1. 3. 1945.

LOVRIĆ Ilijin BOŽO, borac, 1919. Mramor, Tuzla. U Odredu od septembra 1944. do 15. 5. 1945.

LUKIĆ Petrov CVIJETIN,
borac, 1916. Krtova, Lukavac. U Odredu od 14. 3. 1945. do 15. 5. 1945.

LUKIĆ Mihajlov IGNJAT,
borac, 1920. Krtova, Lukavac. U Odredu od 4. 3. 1945. do 15. 5. 1945.

LUKIĆ-POGRMIĆ VESELINKA, rukovodilac SKOJ-a, 1925. Adaševci, Šid. U Odredu od oktobra 1943.

MA HMUTO VIĆ OMER, borac, 1920. Srebrenik. U Odredu od 15. 9. 1944. do 28. 1. 1945.

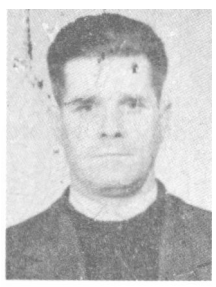
MAHMUTOVIĆ Ahmetov SALIH, borac, 1917. Tuzla. U Odredu od 8. 8. 1944. do 15. 5. 1945.

MAHMUTOVIĆ Nazifov RESO, borac, 1912. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

MAHOVKIĆ Ibrahimov JUSUF, borac, 1927. Turija, Lukavac. U Odredu od 20. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

MAHOVKIĆ Muratov MUJO, borac, 1921. Lukavac. U Odredu od 13. 3. 1945. do 15. 5. 1945.

MALKIĆ Bećirov IBRAHIM, borac, 1928. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 15. 10. 1944. Poginuo 15. 12. 1944. Đurdevik.

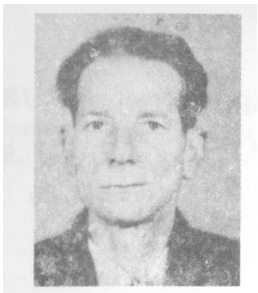
MALKIC Begin SALKO, borac, 1925. Tinja, Srebrenik. U Odredu od 1. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

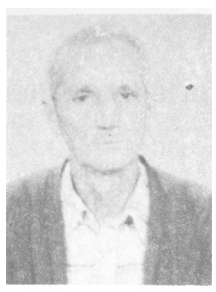
MALKIC Salihov MUŠAN, borac, 1921. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 4. 8. 1944. do decembra 1944.

MALKIĆ Osmanov AHMET, vođa bacačkog odjeljenja, 1925. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

MALKIĆ
Begin
HASAN, borac, 1918. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

MALKIĆ
Begin
RAMO, borac, 1922. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

MALKOČEVIĆ
Mehin
ALJO, borac, 1926. Tuzla. U Odredu od 17. 9. 1944.

MAKSIMOVIĆ Milanov ĐORĐE, borac, 1923. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

MAKSIMOVIĆ Danilov RATKO, borac, 1928. Vrnojevići. U Odredu od 5. 11. 1944.

MANDIĆ Ivanova IVANKA, politički radnik. U Odredu od oktobra 1943. Poginula 11. 11. 1943. Vukovije.

MANDŽIC AGO, borac, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MANDŽIĆ
Osmanova
EŠA, politički radnik, 1911. Tuzla. U Odredu od februara 1944. do maja 1944.

MANDŽUKIĆ
Hašimov
IBRAHIM, kurir u Odredu, 1928. Gornja Tuzla. U Odredu od 10. 10. 1944. do 1. 1. 1945.

MANGER Josipov FRANJO, borac, 1917. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1944.

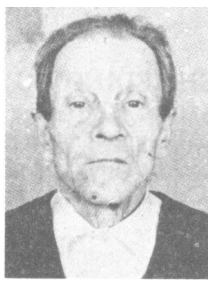
MARIĆ Matin NIKOLA,
vodnik, 1927. Tuzla. U Odredu od 22. 11. 1944. do aprila 1945.

MARIČEVIĆ Blaškina KATICA,
borac, 1924. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

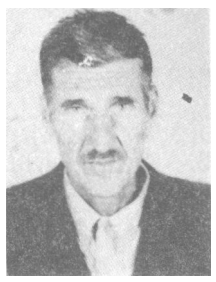
MARJANOVIĆ Bonin BOŽO,
intendant, 1907. Husino, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MARKOVIĆ Jovin MILAN, borac, 1918. Sižje, Lukavac. U Odredu od 25. 1. 1945.

MAŠIĆ Osmanov HAMZALIJA,
borac, 1922. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do oktobra 1944.

MAŠIĆ
Ahmetov
MUHAREM, borac, 1914. Brdo, Srebrenik. U Odredu od 1945.

MAŠIĆ
Husin
ALJO, borac, 1915. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943.

MAŠIĆ
Ahmetov
ZAIM, borac, 1925. Rapatnica, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do aprila 1944.

MEHIĆ Osmanov EŠEF,
borac, 1925. Crveno Brdo, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

MEHIĆ Hasanov OMER,
borac, 1914. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 1. 10. 1944.

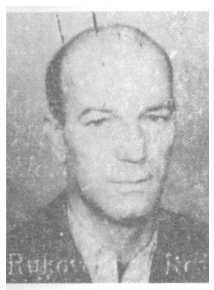

MEHIĆ Mujin NURAGA, borac, 1927. Lukavac. U Odredu od 26. 11. 1944. do 15. 5.1945.

MEHIĆ Osmanov RASIM, borac, 1923. Crveno Brdo, Lukavac. U Odredu od 20. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

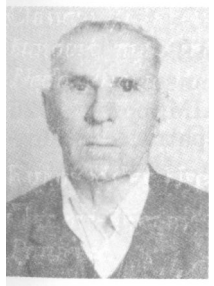
MEHIKIĆ Begin MUHO, komandir odjeljenja, 1918. Tuzla. U Odredu od oktobra 1944.

MEHMEDAGIĆ Mehmedov HUSEJN, politički komesar čete, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo januara 1945.

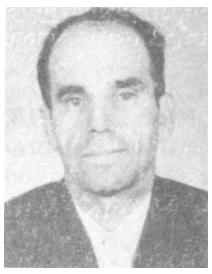

MEHMEDINOVIC Smajlov RAMO, borac, 1922. Ševar, Tuzla. U Odredu od 2. 3. 1944.

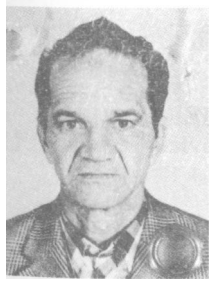
MEHMEDINOVIC Đulagin SALKAN, borac, 1922. Ševar, Tuzla. U Odredu od 17. 9. 1944.

MEHMEDINOVIC Himzin MEHMED, borac, 1916. Ševar, Tuzla. U Odredu od 8. 8. 1944. do 15. 5. 1945.

MEHMEDINOVIĆ Sejfin ADEM, borac, 1923. Serar, Tuzla. U Odredu od 3. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

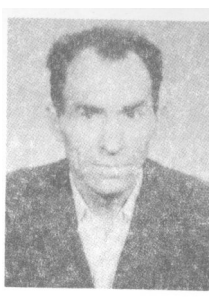

MEHMEDINOVIĆ Sejfin HUSO, borac, 1925. Ševar, Tuzla. U Odredu od 30. 10. 1944.

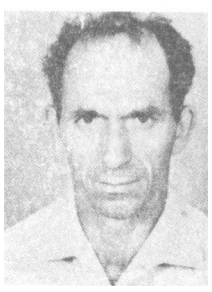
MEHMEDINOVIĆ Šuajbov PAŠAN, borac, 1927. Ševar, Tuzla. U Odredu od septembra 1944.

MEHMEDINOVIC Ibrahimov MEHMED, borac, 1922. Ševar, Tuzla. U Odredu od 8. 8. 1944. do 15. 5. 1945.

MEHMEDOVIĆ Avdin HASO, borac, 1925. Lipnica, Tuzla. U Odredu od 17. 9. 1944.

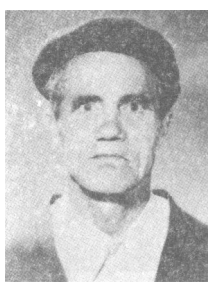
MEHMEDOVIC Ibrin NURAGA, borac, 1921. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MEMIĆ Osmanov IBRAHIM, borac, 1925. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

MEMIĆ Jusufov SULJO, borac, 1927. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

MEMIĆ Ibrahimov HAŠIM, borac, 1921. Prokosovići, Lukavr.c. U Odredu od 10. 10. 1944.

MEMIC Mehin JUSUF, borac, 1918. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

MEMIC Mujin ĐULAGA, borac, 1927. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

MEMIC Osmanov SAKIB, zamjenik komandira čete. Lukavac. Poginuo januara 1945

MEMIC Osmanov SALIH, borac, 1914. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 11. 1944. Poginuo 1945. Pribitkovići.

MEMIĆ Hasanov ŠABAN,
borac, 1923. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 11. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

MEMIĆ Đulagin MURSEL, borac, 1926. Duboštica, Lukavac. U Odredu od 16. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

MEMIŠEVIĆ Idrizova REFIJA, bolničarka, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943, aprila 1944. zarobljena i bila u logoru do oslobođenja.

MEŠANOVIĆ Osmin HAMZA, borac, 1892. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1944.

MEŠIĆ Dervišev ISMET, borac, 1924. Tuzla U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1944. Požarnica.

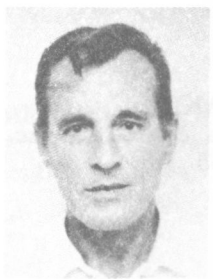
MEŠIĆ Tursunov HASAN, borac, 1923. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od septembra 1944.

MEŠIĆ Mujin SALIH, borac, 1927. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

MEŠIĆ Ahmetov VAHID, borac, 1922. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

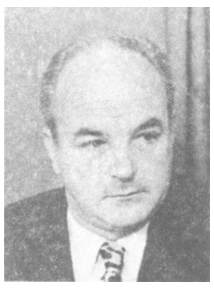
MEŠIĆ Ahmetov JUSUF, borac, 1925. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

MEŠIĆ Mujin MUNIB, borac, 1930. Lukavac. U Odredu od 1. 9. 1944.

MEŠKOVIĆ Redžin IBRAHIM Brajko, politički komesar prateće čete Odreda. Tuzla.

MEŠKOVIĆ RIZO, mitraljezac, poginuo 1945. Kraljica.

MEŠKOVIĆ Redže MAHMUT, politički radnik, 1929. Tuzla. U Odredu od 11. 11. 1943. do 17. septembra 1944.

MIČIĆ Markov VESELIN, komandir čete, 1906. Stupari. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

MIHAJLOVIC Simin JOVO, komandir čete, 1918. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

MIHAJLOVIC Simin VOJIN, borac, 1923. Smoluća. Lukavac. U Odredu od 12. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

MIJATOVIC Ilijin MATO, borac, 1925. Gornji Bistarac, Lukavac. U Odredu od 12. 10. 1944. do 15. 5.1945.

MILANOVIC Rajkov MILUTIN, politički komesar bataljona. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1944. Međaš.

MILANOVIĆ Kostin RAJKO, borac, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

MILIČIĆ-MILJANOVIĆ MIRJANA, referent saniteta, 1917. Tuzla. U Odredu od 24. 10. 1943. Poginula decembra 1943. Konjuh.

MILINOVIĆ VASKRSIJE,
politički komesar čete, Boljanić, Gračanica.

MILUŠ LJUBICA,
borac. U Odredu od 1943.

MIROSAVLJEVIĆ Lukin
SIMO, borac, 1926. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 15. 11. 1944.

MIŠIĆ Savina RADOJKA,
borac, 1917. Sočkovac. U Odredu od 1944.

MIŠKOVIĆ Davidov VASO,
borac, 1918. Krtova, Lukavac. U Odredu od 6. 3. 1945. do 15. 5. 1945.

MIŠKOVIĆ Savin MILAN, borac, 1924. Sižje, Lukavac. U Odredu od 20. 2. 1945. do 15. 5. 1945.

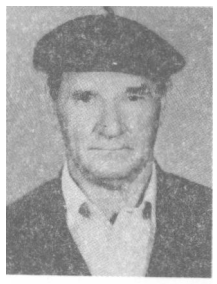
MIŠKOVIĆ Savin VLADO,
borac, 1926. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

MITROVIĆ Dorđev DAVID,
borac, 1922. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 14. 9. 1944.

MITROVIĆ Perin STEVAN,
borac, 1925. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 10. 11. 1944.

MOMIROVIĆ SAVO,
politički komesar čete.

MORANKIĆ Mehmedov RIZO, intendant, 1911. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MORANKIĆ Ahmetov AZEM, borac vodnik, 1914. Huskići, Lukavac. U Odredu od 12. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

MORANJAČKIĆ Hasin MEHO, borac, 1919. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

MORANJAČKIĆ Ahmetov IBRAHIM, borac, 1921. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9.1944. do 15. 5. 1945.

MRKONJIĆ Dankov MILAN, borac, 1928. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

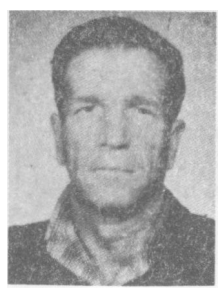
MUFTIĆ Enesov EKBER, komandir čete, 1918. Sarajevo. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo maja 1944. Srebrenik.

MUHAREMAGIĆ Osmanov RASIM, borac, 1926. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MUHAREMAGIĆ Nezirov MUSTAFA, borac, 1915. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do maja 1944.

MUHAREMAGIĆ Džemalov TASIM, borac, 1916. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MUJAGIĆ Mujin KASIM, desetar, 1916. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 1. 9. 1944. do. 15. 5. 1945.

MUJAGIĆ Omerov MUSTAFA, borac, 1889. Bijeljina. U Odredu od oktobra 1943.

MUJAKIĆ Zajimov MEHO, borac, 1922. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. Poginuo 1. 1. 1945. Šićki Brod, Tuzla.

MUJAKIC Mehin CAMIL, borac, 1921. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

MUJAKIĆ Bećirov MEHO, borac, 1914. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 12. 8. 1944. do 15. 5. 1945.

MUJBEGOVIC ZAGA, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MUJBEGOVIĆ Mustafina VERA, politički radnik, 1927. Zagreb. U Odredu od oktobra 1943.

MUJČINOVIĆ Mujin ŠEVAL, rukovodilac SKOJ-a, 1926. Lukavac. U Odredu od 17. 9. 1944.

MUJČINOVIĆ Osmin MUHAMED, borac, 1928. Lukavac. U Odredu od 20. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

MUJEZINOVIĆ Pašanov RAIF, politički radnik, 1922. Tuzla. U NOB od 1941. U Odredu od oktobra 1943.

MUJEZINOVIĆ Osmin ALAGA, borac, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MUJEZINOVIĆ Paäagin ABDULAH Kadija, komandant bataljona, 1906. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MUJEZINOVIĆ Alosmanov SABRIJA, borac, 1909. Tuzla. U Odredu od 1944.

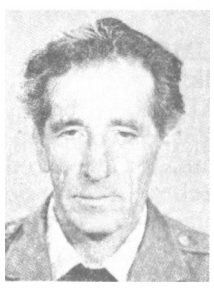
MUJIĆ Ibrahimov MEHO, borac, 1914. Puračić, Lukavac. U Odredu od 15. 11. 1944 do 15. 5. 1945.

MUJIC Mujin MUJAGA, borac, 1927. Lukavac. U Odredu od 21. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

MUJIC Mustafin SALIH, borac, 1926. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

MUJIC Avdin SMAIL, borac, 1922. Lukavac. U odredu od 11. 11. 1943. Poginuo 12. 12. 1943. Tulovici.

MUJKANOVIC Mustafin MURADIF, borac, 1924. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

MUJKANOVIĆ Omerov SEJDALIJA, borac, 1923. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od oktobra 1944. Poginuo aprila 1945. Olovo.

MUJKANOVIĆ Omerov SEJDO, borac, 1922. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od septembra 1944. Poginuo marta 1945. Olovo.

MUJKIĆ Omerov OSMAN, borac, 1922. Cage, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

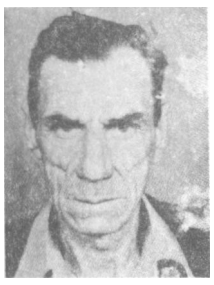
MUJKIĆ Pašanov EŠEF, borac, 1929. Mihatovići, Tuzla. U Odredu od 7. 8. 1944. do 15. 5.1945.

MUJKIC Sinanov MUJO, borac, 1923. Osoje, Tuzla. U Odredu od 1. 10. 1944.

MUJKIĆ Mehin MEHMED, borac, 1924. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 11. 10. 1944.

MUJKIC Ibrahimov JUNUZ, borac, 1922. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944.

MUJKIC Omerov OSMAN, borac, 1927. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 16. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

MUKIC Arifov JUSUF, borac, 1918. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MUMINHODŽIĆ Đulagin SAKIB, borac, 1929. Tuzla. U Odredu od oktobra 1944.

MUMINOVIC Salkin HADŽIB, borac, 1923. Osoje, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do maja 1945.

MUMINOVIĆ Rešin JUSUF, borac, 1914. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 9. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

MUMINOVIĆ Mehmedov MEHO, borac, 1927. Puračić, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

MUMINOVIĆ Mehmedov MUHAMED,
borac, 1921. Puračić, Lukavac. U Odredu od 10. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

MUKIĆ JUSUF ZORULE,
borac, Tuzla. U Odredu od juna do septembra 1944.

MURATOVIC Hasin AHMET, komandir voda, 1926. Podorašje, Srebrenik. U Odredu od septembra 1944.

MURIC Hamze ALOSMAN, borac, 1917. Tuzla. U Odredu od 19. 10. 1944. do 15. 5.1945.

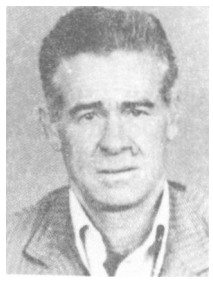
MURIC Mustafin MEHMED, borac, 1914. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MURIC Omerov HASIB,
borac, 1925. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1943. Gračanica, Živinice.

MURIĆ Mustafin BEŠLAGA,
borac, 1924. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1944. Petrovo Selo.

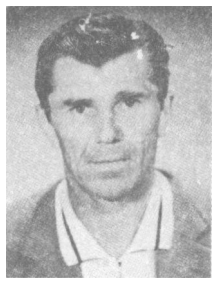
MURIĆ Salkin HAMDIJA,
borac, 1925. Tuzla. U Odredu od 1. 1. 1945.

MURIC Arifov IBRAHIM,
borac, 1918. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1944.

MUSIC Eminov NAZIL,
borac, 1925. KKruševica, Lukavac. U Odredu od 15. 11. 1944.

MUSIĆ IVANKA,
bolničarka, Tuzla. U Odredu od formiranja. Poginula 17. 1. 1944. Moluhe, Tuzla.

MUSIĆ Ahmetov HALIL, borac, 1927. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

MUŠIĆ MUSTAFA,
komandir čete, poginuo 1944. Brezik.

MUSIĆ Bećirov NAZIF, ekonom, 1924. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

MUSTAČEVIĆ Malagin MUHAREM, borac, 1919. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 25. 11. 1943.

MUSTAFIĆ Suljin REDŽO,
borac, 1924. Doboštica, Lukavac. U Odredu od oktobra 1944. Poginuo decembra 1944. Majevica.

MUSTAČEVIĆ Uzejrov OSMAN,
borac, 1921. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

MUSTAČEVIĆ Salihov ABDULAH,
borac, 1920. Dubrave, Tuzla. U Odredu od 1. 11. 1944.

MUSTAFIĆ Salihov ABDULAH,
borac, 1920. Dubrave. U Odredu od 1. 9. 1944.

NAKIĆ JELENA,
borac, 1923. Sarajevo. U NOB od 1941 U Odredu od juna do septembra 1944 Poginula 2. 2. 1945. kao referent saniteta 21. brigade Zvornik.

NALIĆ Muhamedov SAKIB,
borac, 1927. Tuzla. U Odredu od 1. 9. 1944.

NALIĆ Muhamedov OMER,
borac, 1925. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1944. Srebrenik.

NATAŠA,
rukovodilac odredske partizanske apoteke. Lukavac, 1944/45.

NEDIĆ Milanov NEDELJKO,
1913. Mićijevići, Lukavac. U Odredu od 15. 4. 1945.

NEDIĆ Petrov ĐORĐE,
borac, 1920. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

NEDIĆ Radenkov RATKO, borac, 1920. Mićijevići, Lukavac. U Odredu od 10. 3. 1945.

NENADOVIĆ Nedin STOJAN,
borac, 1922. Sižje, Lukavac. U Odredu od 15. 1. 1945.

NENADOVIĆ Vasin DUŠAN,
borac, 1906. Sižje, Lukavac. U Odredu od januara 1945. Poginuo aprila 1945.

NEŠKOVIĆ Krstin

NEŠKOVIĆ Krstina RUŽA,
borac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

NIKIC Jovin STOJAN, zamjenik komandira čete, 1921. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 15. 5. 1944.

NIKIC Ljubojev RADOVAN, borac, 1925. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 2. 2. 1945.

NIKIĆ Đordev VOJISLAV, komandir odjeljenja, 1912. Mićijevići, Lukavac. U Odredu od 1. 4. 1945.

NIKOLIĆ Josipova JOZEFA, bolničarka, 1921. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

NIKOLIĆ Perin NEDO, borac, 1927. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 5. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

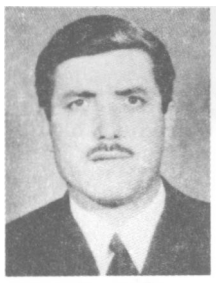
NINKOVIĆ-HODOVSKI DAGMARA, bolničarka. U Odredu od oktobra 1943.

NINKOVIĆ Mirkov DUŠAN, borac, 1921. Krtova, Lukavac. U Odredu od 2. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

NINKOVIĆ Mirkov SAVO, borac, 1926. Krtova, Lukavac. U Odredu od 15. 2. 1945. do 15. 5. 1945.

NOGIĆ Ademov SMAIL, borac, 1904. Puračić, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943.

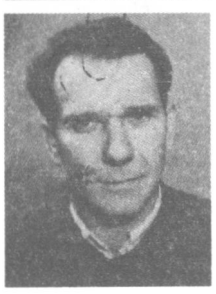
NOVAKOVIĆ Milanov BOŽO, borac kurir, 1930. Višća, Živinice. U Odredu od oktobra 1943.

NUHANOVIĆ Salkin MUHAREM, puškomitraljezac, 1925. Huskići, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

NUHANOVIĆ Husejnov PAŠAN, borac, 1924. Čojluk, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

NUHANOVIĆ Begin VELO, bolničar, 1915. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

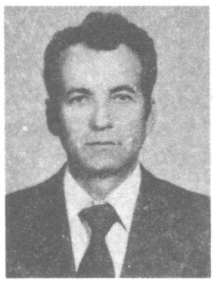
NUHIĆ Mehmedov MUSTAFA, zvani MUJO, borac, 1924. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

NUHIĆ Mehmedov ESAD, borac, 1924. Lukavac. U Odredu od 1. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

NUHIĆ Eminov MAHMUT, borac, 1920. Lukavac. U Odredu od 1. 9. 1944. do 15. 5.1945.

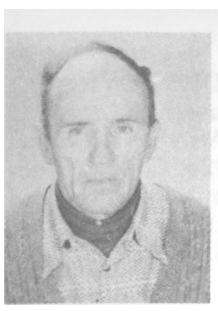

NUHIĆ Mehmedov ZIJAD, borac, 1927. Lukavac. U Odredu krajem 1944.

NUKIĆ Ademov ŠABAN, borac, 1924. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 17. 1. 1944. Moluhe.

NURKIĆ IBRAHIM, komandir voda, Tuzla. U odredu od formiranja.

NURKIĆ Mehin JUSUF, borac, 1906. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1. 1. 1944. Omazići.

ODOBAŠIĆ

AV1JU, borac Ivzd. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

ODOBAŠIĆ HASAN,
bo ig{)3 Tuzla u0dreduodoktob•
ra 1S4cl

OKANOVIĆ Sulejmanov MEHMED, borac, 1924. Tuzla. U Odredu od 17. 9. 1944.

OKANOVIĆ Ibrahimov RASIM, borac, 1925. Poljice, Lukavac. U Odredu od 1944.

OKANOVIĆ Eminov RASIM, borac, 1924. Prijedor. U Odredu od 28. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

OKIČIĆ Ahmetov MUJO, 1913. Hrvati, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

OKIČIĆ Mehmedov FEHIM, borac, 1927. Hrvati, Lukavac. U Odredu od 12. 12. 1944. do 15. 5. 1945.

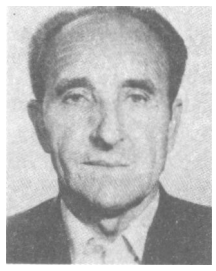
OKIČIĆ Mehmedov ALIJA, borac, 1917. Hrvati, Lukavac. U Odredu od 20. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

OMAZIĆ Latifov HADŽAGA, vodnik, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

OMAZIĆ Dautov HASAN,
borac, 1920. Tuzla. U Odredu od 20. 9. 1944.

OMERAGIC Rašidov ALAGA, desetar, 1925. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do jula 1944.

OMEARŠEVIĆ Ibrin MEHMED, stariji vodnik, 1920. Tuzla. U Odredu od osnivanja.

OMERBEGOVIC Mehmedov DŽEMAL,
borac, 1925. Tuzla. U Odredu od 5. 11. 1944.

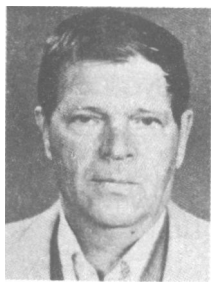
OMERDIC Vejsilov RASIM,
borac, 1927. Crveno Brdo, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

OMERDIC Jusin JUSO,
borac, 1913. Crveno Brdo, Lukavac. U Odredu od 3. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

OMERDIĆ Ibrahimov ESAD,
borac, 1925. Crveno Brdo, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

OMERDIC ASIM,
Lukavac. U Odredu od oktobra 1943.

OMERKIĆ Šaćirov ADEM,
borac, 1922. Poljice, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

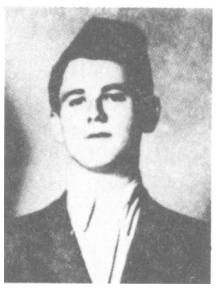

OMERKIC Ramin MUHAREM, borac, 1924. Milino Selo, Lukavac. U Odredu od 15. 12. 1944.

OMERKIĆ Omerov MUSTAFA, borac, 1919. Priluk, Lukavac. U Odredu od decembra 1944. Poginuo 1945. Kladanj.

OMEROVĆ Ibrahimov ADEM, borac, 1922. Duboštica, Lukavac. U Odredu od 1. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

OSMANBEGOVIC AHMET, zamj. kom. čete. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 1944.

OSMANBEGOVIC Salihov FERID, komandir čete, 1925. Gračanica. U Odredu od oktobra 1943. do 5. 11. 1943.

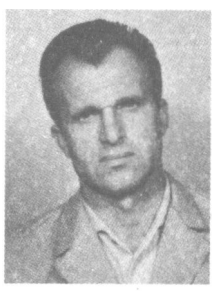
OSMANBEGOVIĆ Mustafin ADEM, politički komesar čete, 1923. Gračanica. U Odredu od decembra 1944.

OSMANOVIĆ Mustafin MEHMEDALIJA, borac, 1925. Tuzla. U Odredu od 2. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

i

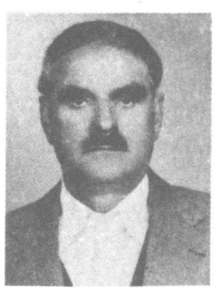
OSMANOVIĆ Šerifov OSMAN, borac, 1922. Tuzla. U Odredu od 8. 11. 1944. do 9. 12. 1944.

OSMANOVIĆ Đulagin BEĆIR, borac, 1925. Bikodže, Lukavac. U Odredu od 20. 9.1944. do 15. 5. 1945.

OSMANOVIĆ Adulov MUSTAFA, borac, 1924. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

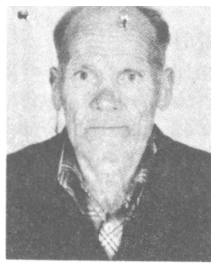

OSMANOVIĆ Husejnov JUSUF, borac, 1924. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od 10. 11. 1944.

OSMANOVIĆ Ibrin PAŠAGA,
borac, 1924. Puračić, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

OSMANOVIĆ Đulagin EMIN,
borac, 1924. Bikodže, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

OSMANOVIĆ Omerov MURSEL,
borac, 1924. Bikodže, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

OSMANOVIĆ Mehin HASAN, mitraljezac, 1916. Tinja, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1944. do 15. 5. 1945.

OSMANOVIĆ Ibrahima ŠABAN,
borac, 1917. Lipje, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

OSMANOVIĆ Brišim JUSO, zamjenik komand. čete, 1919. Cage, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943.

OSMANOVIĆ Mujin RAMO,
borac, 1924. Tabaci, Lukavac. U Odredu od 12. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

OSMANOVIĆ Hasanov ISMET,
borac, 1925. Puračić, Lukavac. U odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

OSMANOVIĆ Bajrin JUSUF.
borac, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1944.

OSMANOVIĆ Begin RAMO,
bolničar, Tuzla. U Odredu od 1944.

OSMANOVIĆ Omerov MUSTAFA, borac, 1924. Bikodže, Lukavac. U Odredu od 6. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

OSMANOVIĆ Begin AHMET, komandir čete, 1923. Prokosovići, Lukavac. U Odredu od januara 1944. do 17. 9. 1944.

OSMIC Eminov MUŠAN, borac, 1923. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. Poginuo oktobra 1944. Puračić.

OSMIĆ Muratov SALIH, borac, ekonom, 1926. Lukavac. U Odredu od 20. 8. 1944. do 15. 5. 1945.

OSMIĆ Muratov BEGO, borac, 1923. Lukavac. U Odredu od 14. 9. 1944. Poginuo oktobra 1944. Puračić.

OSMIĆ Ragibov SALKO, borac, 1923. Lukavac. U Odredu od 12. 9. 1944. Poginuo 1944. Snagovo.

OSMIĆ Ahmetov RAŠID, borac, 1924. Lukavac. U Odredu od 12. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

OSMIĆ Mehin NURAGA, borac, 1917. Lukavac. U Odredu od 10. 9. 1944.

OVČINA Hajdarov ASIM, borac, 1910. Bileća. U Odredu od oktobra 1943.

OVČINA Hajdarov OSMAN, borac, 1913. Trebinje. U Odredu od oktobra 1943.

PALAVRIĆ Husin HRUSTO, borac, 1924. Husino, Tuzla. U Odredu od 7. 1. 1944.

PALAVRIĆ Begin HASAN, borac, mitraljezac, 1914. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

PALAVRIĆ Salkina RAZIJA, borac. 1926. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

PANIĆ NIKOLA, Komandir čete, B. Petrovo Selo. U Odredu od septembra 1944. Poginuo februara 1945. Ozren.

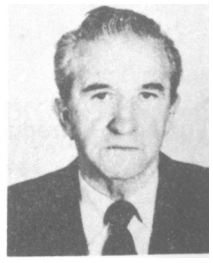
PAVASOVIĆ--KOMŠIĆ Andrijina VERA, zvana LELA, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 23. 12. 1943.

PAVLOVIĆ Nikolin VASO, politički komesar čete, 1922. Sižje, Lukavac. U Odredu od decembra 1944.

PAVLOVIĆ Perin RATKO, borac, 1927. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

PAVLOVIĆ Pavlov STEVO, borac, 1926. Sižje, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

PAVLOVIĆ Pavlov VELJKO, borac, 1929. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

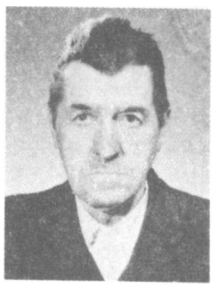

PAVLOVIĆ Jurin STJEPAN, komandir čete, 1918. Husino, Tuzla. U Odredu od 12. 11. 1944.

PAOČIĆ Bećirov ŠAHBAZ,
borac, Tuzla. U Odredu od 15. 9. 1944.

PEJIĆ MIĆAN,
politički komesar bataljona i komandant Odreda, Petrovo Selo. U Odredu od 1944.

PEJIĆ Tunjin IVAN,
borac, 1910. Mramor, Tuzla. U Odredu od novembra 1944.

PEJIĆ
Marijanov
JOZO, borac, 1921. Mramor, Tuzla. U Odredu od novembra 1944. do januara 1945.

PEKARIĆ Osmanov HASAN,
borac, 1923. Lukavac. U Odredu od 7. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

PELEŠ RADE,
borac, 1898. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 12. 12. 1943. Gračanica, Živinice.

PELEŠ ANKA,
borac, 1893. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginula 12. 12. 1943. Gračanica, Živinice.

PERIC
Vidov
RADOMIR RADE, zamj. političkog komesara Odreda, Kriškovac, Laktaši. U NOB od 1941. U Odredu od oktobra 1943. do septembra 1944.

PERIĆ Stevin VOJIN,
borac 1922. Marići, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

PERIĆ Vidova RADOJKA,
borac, 1925. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginula 22. 12. 1943. Bučik.

PERIĆ Perin LAZAR,
borac 1922. Marići, Tuzla. U Odredu od 1944.

PERKOVIĆ Todorov PERO,
borac, 1896. Janja. U Odredu od oktobra 1943.

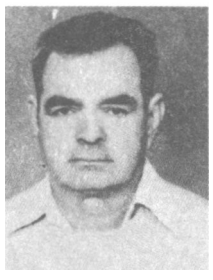
PEŠTIĆ Antin FRANJO,
borac 1911. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do maja 1944.

PETAKOVIĆ VIDA,
borac, 1897. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginula 12. 12. 1943. Gračanica, Živinice.

PETROVIĆ Davidov MILAN, borac, 1925. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 12. 9. 1944.

PETROVIC Mihajlov TATOMIR,
borac, 1922. Krtova, Lukavac. U Odredu od 14. 2. 1945. do 15. 5. 1945.

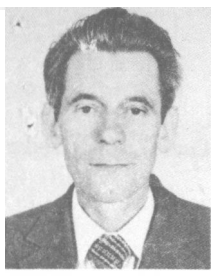
PETROVIC Davidov STEVO, rukovodilac obućarske radionice, 1922. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 1. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

PETROVIĆ MILOJE,
intendant Odreda, Petrovo Selo. U Odredu od oktobra 1943.

PEZIC Salkin AHMET,
borac, 1926. Milešići, Tuzla. U Odredu od 1. 8. 1944.

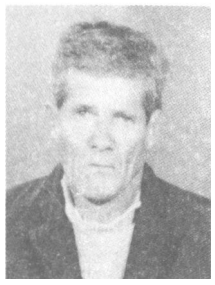
PIKOLOTI Ivanov DANIJEL,
borac, 1920. Osijek. U Odredu od 15. 7. 1944.

PIRIĆ Fejzin HAKIJA,
borac, 1906. Lastva, Trebinje. U Odredu od oktobra 1943.

PIRIĆ
Hajdarov
MEHMED, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 20. 11. 1943.

PIRIĆ Muharemov BAJRO,
borac 1898. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

PJEVIĆ
Ibrahimov
ĆAMIL, borac, 1923. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do maja 1944.

PLANINČEVIĆ ZAGA.
referent saniteta bataljona. Gračanica. U Odredu od 1943.

POLJAKOVIĆ Fehimov HUSO,
borac. 1908. G. Tinja, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1944. do 15. 5. 1945.

POPOVIĆ
BOŠKO POPAC. zamjenik komandanta Odreda, Tuzla. U NOB od 1941. U Odredu od oktobra 1943.

PRANJIĆ MIJO.
komandant bataljona. Pasci, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

PRANJIC
Mijin
IVO, borac, 1927. Pasci, Tuzla. U Odredu od 19. 8. 1944.

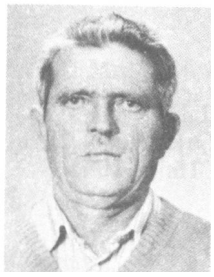
PRCIĆ
Nuragin
OSMAN, borac, 1918. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

PRIMORAC Josipov ZVONKO, borac, 1921. Mostar. U Odredu od oktobra 1943. poginuo 1945. kao pripadnik VII vojvođanske brigade.

PRILUŠKIĆ Ibrahimov PAŠAN, borac, 1926. Duboštica, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

PROTIC Brankov DUŠAN, borac, 1921. U Odredu od 10. 1. 1945.

PROTIC Brankov KONSTANTIN, borac, 1928. U Odredu od 15. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

PUŠELJIC MILOŠ, komandir čete, B. Petrovo Selo.

PUŠKARIĆ SLAVICA, borac, 1928. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

RADIĆ Perkov PERKO, borac, 1875. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Umro decembra 1943. na Konjuhu.

RADIĆ Perkov ĐORĐE, borac 1921. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

RADIĆ Pavlov MILAN, borac, 1922. Krtova, Lukavac. U Odredu od 28. 12. 1944. do 15. 5. 1945.

RADIĆ Milin PERO, borac, 1926. Krtova, Lukavac. U Odredu od 19. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

RADIĆ Stnkov MARKO,
borac, 1925. Krtova, Lukavac. U Odredu od 1. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

RADIĆ Gojkov RANKO,
borac, 1921. Krtova, Lukavac. U Odredu od 12. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

RADIĆ Nedin NEDELJKO,
borac, 1922. Krtova, Lukavac. U Odredu od 17. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

RADIĆ Nedin NIKOLA,
borac, 1925. Krtova, Lukavac. U Odredu od 15. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

RADIĆ Mićin DUŠAN, borac, 1924, Smoluća, Lukavac. U Odredu od septembra 1944.

RADIĆ Lukin STOJAN,
borac, Krtova, Lukavac. U Odredu od 1. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

RADIĆ Lukin NENAD,
borac, 1926. Krtova, Lukavac. U Odredu od 10. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

RADIĆ Lukin ČEDO,
borac, 1928. Krtova, Lukavac. U Odredu od 6. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

RAHMANOVIĆ Mehin SAKIB,
kurir, 1928. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

RAJIĆ-KNEŽEVIĆ ROSANDA,
borac, 1910. Rudo. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

RAŽNJAKOVIĆ-KORJENIĆ Ibrahimova AJKA, borac, 1926. Vukovije, Kalesija. U Odredu od oktobra 1943.

REKIĆ Eminov RASIM, borac, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovije.

RELJIĆ Nikin BRANKO, borac, 1924. Krtova, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

RIBIĆ Mustafin MUJO, borac, 1924. Dubostica, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1943. Vukovije.

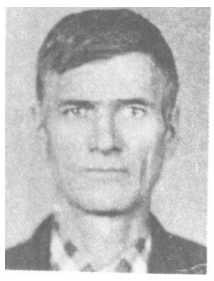
RIBIĆ Osmanov DŽEMAL, borac, 1927. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 30. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

RIBIĆ Hasin NAZIL, borac, 1928. Prline, Lukavac. U Odredu od 30. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

RIBIĆ Osmanov ZEJNIL, borac, 1927. Prline, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

RIBIĆ Avdin MEHO, borac, 1922. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. Poginuo januara 1945. Šićki Brod.

RISTIĆ Maksimov SPASOJE, borac, 1927. Smoluća, Lukavac. U Odredu od oktobra 1944. Poginuo, Moranjčani, Srebrenik.

RISTIĆ Mirkov MARKO, borac, 1928. Mičijevići, Lukavac. U Odredu od 3. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

RIŽOVSKI IVO, politički komesar Odreda, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. do 13. 9. 1944.

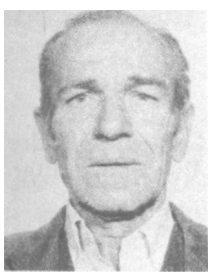
ROŽNJAKOVIC HASAN, CAR, komandir čete, Tuzla. U Odredu od 1944.

RUSS ANDREAS, borac, Njemačka. U Odredu od avgusta 1944.

SADIKOVIĆ Hamzin BEĆIR, borac, 1916. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SADIKOVIĆ Eminov BEKTO, borac, 1914. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SADIKOVIĆ Mašin AGO, borac, 1920. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SADIKOVIĆ Hamzin FEHIM, borac, 1925. U Odredu od 15. 10. 1944.

SADIKOVIĆ Mehmedov RAHMAN, borac, 1921. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1943. Gračanica, Živinice.

SALAHOVIĆ Mehin MEHMED, veterinar, bolničar, 1925. Obodnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 1. 9. 1944.

SALAHOVIĆ Avdin MEHMED, borac, 1918. Trebinje. U Odredu od juna do septembra 1944.

SAKIĆ Šabanov MEHO, borac, 1917. Kruševica, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo novembra 1943. Tuzla.

SAKIĆ Hasanov OMER, borac, 1924. Crveno Brdo, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

SAKIĆ Mujin MEHMED, komandir čete, 1920. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 17. 1. 1944. Moluhe.

SALAMOVIĆ Mehin MUSTAFA, borac, 1910. Breške, Tuzla. U Odredu od 1943.

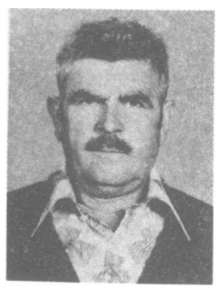
SALAMOVIĆ Mehin ISMET, borac, 1927. Donja Obodnica, Tuzla. U Odredu od osnivanja. Poginuo 1944.

SALAMOVIĆ Mehin SALE, borac 1915. Breške, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SALETOVIĆ Muratov HAMZA, borac, 1911. Breške, Tuzla. U Odredu od 21. 9. 1944.

SALETOVIĆ Đulagin BEGO, borac, 1926. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 10. 8. 1944. do 15. 5. 1945.

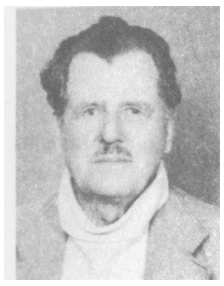
SALIHBAŠIĆ Abdulahov HUSEJN, borac, 1919. Dobošnica, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1944. Puračić.

SALIHBAŠIĆ Šabanov MUJO, borac, 1924. Dobošnica, Lukavac. U Odredu od 7. 9. 1943.

SALIHOVIĆ Osmanov DŽAFER, 1924. Modrac, Lukavac. U Odredu od 10. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

SALIHOVIĆ Avdin OMER, borac, 1915. D. Jaruške, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 20. 11. 1943. Međaši.

SALIHOVIĆ Omerov SAKIB, mitraljezac, 1923. Modrac, Lukavac. U Odredu od 20. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

SALKANOVIC Agin IBRAHIM, borac, 1925. Tuzla. U Odredu od 6. 10. 1944.

SALKIC Mujin MEHMED, borac, 1920. Tuzla. U Odredu od 24. 10. 1943. Poginuo 1944. Srebrenik.

SALKIČIC Ibrahimov HAMID, borac 1924. Pasci, Tuzla. U Odredu od 15. 8. 1944.

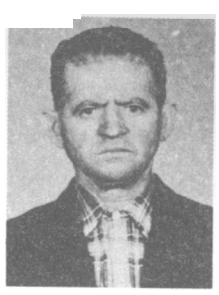
SALKIĆ Osmanov ŠAĆIR, borac, 1923. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

SALKIĆ Osmanov AVDO, borac, 1927. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

SALKIĆ Mujin MULAGA, borac, 1924. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

SALKIĆ Suljin HUSEJN, borac, 1923. Lukavac. U Odredu od 28. 11. 1944.

SALKIĆ Ibrahimov NURAGA, borac, 1922. Lukavac. U Odredu od 2. 9. 1944.

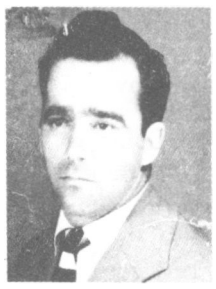
SARAFIJANOVIĆ Kostin JAKOV, borac 1923. Vasiljevići, Lukavac. U Odredu od 20. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

SARAFIJANOVIĆ Brankov CVIJETIN, kurir, 1929. Sižje, Lukavac. U Odredu od 15. 1. 1945.

SARAJLIĆ Atifov TAIB, borac, Gračanica. U Odredu od juna do septembra 1944.

SARIHODŽIĆ Hasin AHMO, borac, 1906. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo novembra 1943. Požarnica.

SAVIĆ CVIKO, rukovodilac SKOJ-a u četi, 1926. Smoluća, Lukavac. U Odredu od oktobra 1944.

SEJDINOVIĆ Jusufov RIZAH, borac, 1926. Tuzla. U Odredu od 9. 10. 1944. do 26. 12. 1944.

SEJDINOVIĆ Begin MEHMED, komandir voda, 1925. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1944. do 15. 5. 1945.

SEJMENOVIĆ Vasin NENAD, borac, 1929. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo decembra 1944. Krivaja.

SEJDINOVIĆ Hašimov OMER, borac, 1922. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

SELESKOVIĆ Mušanov MUSTAFA, borac, 1905. Trebinje. U Odredu od oktobra 1943.

SELIMOVIĆ Hasanov GALIB, borac, 1930. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 6. 5. 1944.

SELIMOVIĆ Alijin MUHAMED, borac, 1917. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

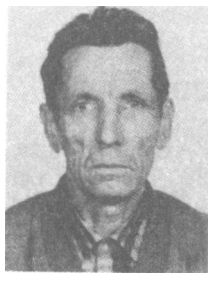
SELIMOVIĆ Alijin MEHMED MEŠA, politički komesar Odreda, 1910. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SELIMOVIĆ Alijina FADILA, bolničarka, 1919. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SELIMOVIĆ Kasimov GALIB, borac, 1928. Seona, Srebrenik. U Odredu od 14. 5. 1944. do 15. 5. 1945.

SELIMOVIĆ Ibrahimov HAZIM, zamjenik komandira čete. U Odredu od 23. 4. 1944. do 15. 5.1945.

SELIMOVIĆ Ibrahimov BEĆIR, borac, 1918. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 10. 10. do 15. 4. 1945.

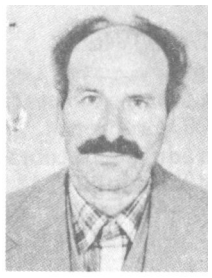
SELIMOVIĆ Dedin MUJO, borac, 1924. Marina Glava, Tuzla. U Odredu od 15. 10. 1944. do aprila 1945.

SEKULIĆ Pajin DUŠAN, borac, 1924. Smoluća, Lukavac. U Odredu od oktobra 1943.

SEPE Ivanov ŽANKO, borac, 1908. Zagorje. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 17. 1. 1944. Moluhe, Tuzla.

SILAJDŽIĆ Ćamilov GALIB, borac, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

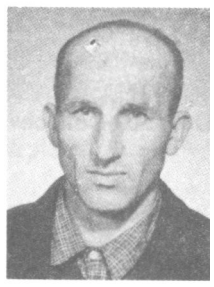
SIMIĆ Gojkov VOJIN, borac, 1919. Vasiljevići, Lukavac. U Odredu od 23. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

SIOČIĆ Muharemov MURADIF, mitraljezac, 1927. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

SIOČIC Muharemov MEHO, borac, 1924. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 5. 4. 1945. do 15. 5. 1945.

SIOČIĆ Šemse HABEG, borac, 1922. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 25. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

SLIJEPČEVIĆ Mujkin MEHO, intendant bataljona, 1914. Lastva, Trebinje. U Odredu od oktobra 1943.

SMAILOVIĆ Suljin NAIL, borac, 1924. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do marta 1944.

SMAILOVIĆ Hasanov ALIJA, borac, 1926. Srebrenik. U Odredu od 17. 1. 1944. do 17. marta 1944.

SMAILOVIĆ Mujagin HALIL, komandir čete, 1913. Lika, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo novembra 1943. Gračanica, Živinice.

SMAILOVIĆ Beganov HAMZA, borac, mitraljezac, 1921. Caparde. U Odredu od 6. 4. 1944. do 15. 5. 1945.

SMAILOVIĆ Salihov DŽEMAL, borac, 1919. Čehaje, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

SMAILOVIĆ Hasanov HAZIM, desetar, 1926. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do jula 1944.

SMAJIĆ Omerov MEŠAN, borac, 1917. Pasci, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SMOLEJ Franjina JOZEFINA, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SMOLEJ Franjina ELEONORA, borac, 1925. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SMOLEJ Franjin ZDRAVKO, borac, 1930. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SOFTIĆ MUHAREM, borac 1925. Lipnica, Tuzla. U Odredu od 24. 9. 1944.

SOFRIĆ Perin SAVO, borac, 1920. Sižje, Lukavac. U Odredu od 1. 2. 1945. do 15. 5. 1945.

SOUČEK Alojzov BOGOSAV, borac, 1911. Lukavac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 15. 12. 1943. Živi-

nice.

SPAHIĆ Mehmedov IBRAHIM, borac, 1912. Šikulje. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

SPAHIĆ Nazifov MEHMED, borac, 1912. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SPAHIĆ Begin MUJAGA, borac, 1914. Sikulje, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

SPAHIĆ Alijin VELO, borac, 1920. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

SPAHIĆ Mujin IBRAHIM, borac, 1909. Tuzla. U Odredu od 25. 5. 1944. do 15. 5. 1945.

SPASOJEVIĆ NEBOJŠA, politički radnik. U Odredu od juna do septembra 1944.

SRABOVIĆ Selimov OMER, borac, 1926. Tuzla. U Odredu od 3. 8. 1944.

STAMENIC Obradov PERO, borac, 1925. Krtova, Lukavac. U Odredu od 10. 12. 1944. do 15. 5. 1945.

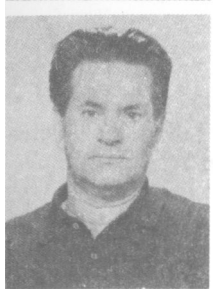
STEVIĆ Stevin PERO, borac, 1922. Marići, Tuzla. U Odredu od 20. 6. 1944. do 15. 5. 1945.

STEVIĆ Perin PERO, borac, 1922. Mramor, Tuzla. U Odredu od 20. 9. 1944.

STEVIĆ Sailov DANILO, borac, 1929. Vasiljevići, Lukavac. U Odredu od 20. 2. 1945.

STJEPIC Pejin MARKO, borac, 1923. Breške, Tuzla. U Odredu od 28. 12. 1944. do 15. 5. 1945.

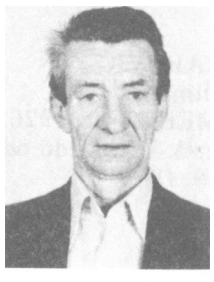
SUBAŠIĆ Sejfin HAMDIJA, intendant bataljona, 1925. Tuzla. U Odredu od 10. 7. 1944.

SUBAŠIĆ Ohranov ŠABAN, borac, 1908. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 22. 12. 1943. Bučik.

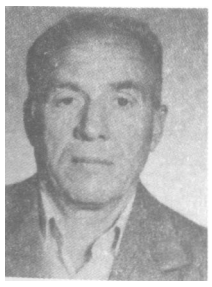
SULJAGIĆ Mujin AHMO, borac, 1919. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SULJAGIĆ Kadragin FADIL, borac, 1921. Lukavac. U Odredu od oktobra 1943.

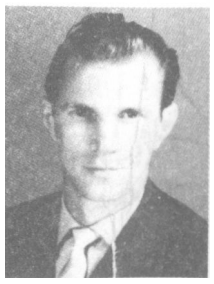
SULJAGIĆ Mehin SAKIB, borac, 1927. Šikulje, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

SULJENDIĆ Osmanov ĆAZIM, desetar, borac. 1921. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 20. 2. 1944. do 15. 5. 1945.

SULJENDIC Bektin HAZIM, borac, 1926. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 22. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

SULJETOVIĆ Hasanov SALIH, politički komesar čete, 1925. Tuzla. U Odredu od 15. 4. 1944.

SULJETOVIC Eminov MUSTAFA, borac, 1927. Tuzla. U Odredu od 10. 9 1944.

SULJETOVIC Ibrin MUHAREM, borac, 1908. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

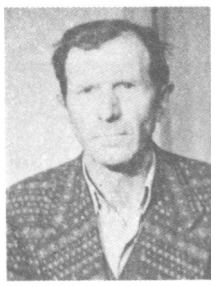
SULJIĆ Mujin HALIL, borac, 1926. Kladanj. U Odredu od decembra 1944.

SULJIĆ Šerifov MEHMEDALIJA, borac, 1929. Kuge, Srebrenik. U Odredu od 1. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

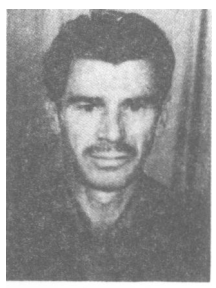

SULJIC Eminov FADIL, borac, 1921. Šiće, Tuzla. U Odredu od 10. 9. 1944. do 15. 5.1945.

SULJIĆ Husejnov HUSNIJA, borac, 1925. U Odredu od 12. 2. 1944. do 15. 5. 1945.

SULJIC Husejnov MEHMED, borac, 1926. Šiće, Tuzla. U Odredu od 10. 10. 1944.

SULJIĆ Sulejmanov AVDO, borac, 1928. Šiće, Tuzla. U Odredu od 10. 10. 1944.

SULJIĆ Suljin IDRIZ, komandir čete, 1915. Mramor, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

SULJKANOVIĆ Jusufov IBRAHIM, borac 1923. Srebrenik. U Odredu od 10. 1. 1944.

SUNARIĆ IVO,
Travnik, politički radnik. U Odredu od oktobra 1943.

ŠABANOVIĆ Abdulahov SULEJMAN,
borac, 1925. Breške, Tuzla. U Odredu od 16. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

ŠABANOVIĆ-TINJIĆ Sulejmanova IZETA, bolničarka, 1925. Puračić, Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

ŠABANOVIĆ Ibrahimov HAMID,
borac, 1926. Breške, Tuzla. U Odredu od 15. 9. 1944.

ŠALJA ALIJA,
zamjenik komandanta bataljona.

ŠEHIĆ Agin MUSTAFA,
borac, 1909. Tuzla. U Odredu od aprila 1944.

ŠEHIC Mehmedov HAZIM, borac, 1926. Dobrnja, Tuzla. U Odredu od 15. 5. 1944. do 15. 5. 1945.

ŠEHIĆ Salihov SULEJMAN,
borac, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 1945.

ŠEHOVIĆ Ahmetov ALIJA,
borac, 1904. Trebinje. U Odredu od oktobra 1943.

ŠETKA Mitrov ARSEN,
borac, 1901. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovije.

ŠILJIĆ Mustafin AHMET KADIJA, politički komesar bataljona, 1910. Doboj. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 10. maja 1944. Rašljani.

ŠIRANOVIĆ Mehin ISMET, borac, 1926. Podorašje, Srebrenik. U Odredu od 15. aprila 1944. do 15. 12. 1944.

ŠIRANOVIĆ Mehin DŽEMAL, borac, 1923. Podorašje, Srebrenik. U Odredu od 1. 8. 1944. do 15. 5. 1945.

ŠKVARICA GOJKO, politički radnik, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ŠMIT FRANJO, borac. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovije.

ŠOKČEVIĆ Nikolin MILAN, borac, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Umro od posljedica ranjavanja koncem 1944.

ŠUMAN Mihajlova LJUBICA, borac, 1921. Zvornik. .U Odredu od oktobra 1943.

ŠUHA Vaclavov VACLAV, borac, 1928. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ŠUPUT Danilov LJUBO, borac, 1914. Lopare. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 12. 12. 1943. Gračanica, Živinice.

ŠUPUT VELIMIR, politički komesar bataljona.

TABUČIĆ Jusin RAGIB,
borac, 1907. G. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

TADIĆ DIKO,
politički komesar čete, Janja. U Odredu od 1944.

TALETOVIĆ Begin OSMAN,
borac, 1914. Podorašje, Srebrenik. U Odredu od 15. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

TALETOVIĆ Mehin MURADIF,
intendant bataljona, 1926. Podorašje, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1944.

TALETOVIĆ Mujin NOVALIJA, borac, 1926. Podorašje, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

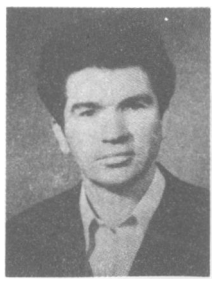

TERZIĆ Hašimov MUSTAFA, borac, 1921. Gornja Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 1. 1944.

TEŠIĆ ILIJA,
politički komesar čete.

TINJIĆ Alijin BEGO,
komandir čete, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

TODOROVIĆ Kostin BRANKO,
borac, 1923. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 1. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

TOKIĆ Eminov JAKUB, borac, 1927. Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5.1945.

TOKIC Ibrahimov IMŠIR, borac, 1923 Puračić, Lukavac. U Odredu od 1. 2. 1945. do 15. 5.1945.

TOKIĆ Mustafin MEHO, borac, 1925. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 16. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

TOKIC Mustafin IBRAHIM, borac, 1928. Bokavići, Lukavac. U Odredu od 26. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

TOMlCEVIĆ Stjepin ILIJA, borac, 1906. Fojnica. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovije.

TOPČAGIĆ Rifatov ĆAZIM, borac, 1920. Vukovije, Kalesija. U Odredu od oktobra 1943.

TOŠIĆ Stankov MILAN, borac, 1927. Sižje, Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

TOŠIĆ Nedin RATKO, borac, 1926. Sižje, Lukavac. U Odredu od 28. 1. 1945.

TOŠIĆ Mirkov ILIJA, politički komesar čete, 1918. Sižje, Lukavac. U Odredu od 10.10. 1944. do 15. 5. 1945.

TOŠIĆ Mirkov MILAN, borac, 1926. Sižje, Lukavac. U Odredu od 10. 1944. do 15. 5. 1945.

TOŠIĆ Mihajlov CVIJETIN, borac, 1911. Sižje, Lukavac. U Odredu od 7. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

TRIFKOVIĆ Maksin DANILO,
borac, 1924. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 15. 8. 1944.

TRIFKOVIĆ Vasilijev STOJAN,
borac, 1926. Smoluća, Lukavac. U Odredu od 10. 9. 1944.

TRIPUNOVIĆ Tripunov SAVO,
borac, 1923. Sižje, Lukavac, U Odredu od 10. 1. 1945.

TRIPUNOVIĆ Gavrin MILAN,
borac, 1921. Krtova, Lukavac. U Odredu od 12. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

TRNOVLJAKOVIĆ Mustafin MUHAMED,
borac, 1918. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 12. 12. 1943. Gračanica, Živinice.

TROBEG DESA,
borac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

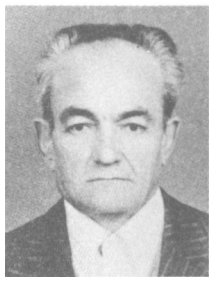

TUBIC
Mehin
JUSO, politički komesar čete, 1917. Lukavac. U Odredu od 2. 8. 1944.

TUBIC
Ibrahimov
ŠAHBAZ, borac, 1922. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. Poginuo decembra 1944. Đurđevik, Živinice.

TUBIĆ Ibrahimov MUHAMED,
borac, 1918. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

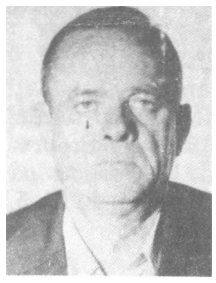

TUBIĆ
Begin
AVDO, borac, 1926. Lukavac. U Odredu od 2. 9. 1944.

TUBIĆ Hasin AHMET,
borac, 1922. Lukavac. U Odredu od 15. 9. 1944.

TUBIĆ HAŠIM,
intendant bataljona, Lukavac. U Odredu od početka 1944.

TUČIĆ HALIL,
borac. U Odredu od 1944. Poginuo 1945.

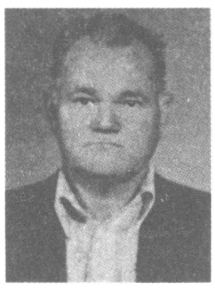

TUČIĆ
Pašanov
DŽAFER, borac, 1924. Solina, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do konca 1944.

TUFEKČIĆ Osmanov MUJO,
borac, 1927. G. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

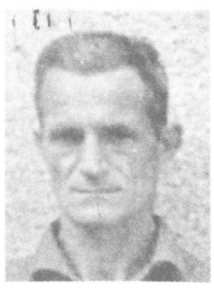

TUFEKČIĆ
Ibrahimov
NURAGA, borac, 1924. Gnojnica, Lukavac. U Odredu od 15. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

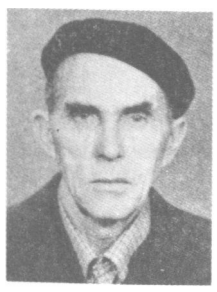

TUFEKČIĆ
Mešanov
ŠABAN, borac, 1924. Puračić, Lukavac. U Odredu od 3.12. 1944. do 15. 5. 1945.

TUFEKČIĆ Mehin MUHAREM,
borac, 1924. Bikodže, Lukavac. U Odredu od 1. 2. 1945. do 15. 5. 1945.

TUFEKČIĆ
Mehin
HAŠIM, borac, 1923. Bikodže, Lukavac. U Odredu od 15. 10. 1944.

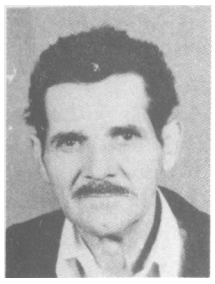

TUFEKČIĆ
Mujin
LUTVO, borac, vodnik, 1915. Lukavac. U Odredu od 15. 11. 1944. do 15. 5.1945.

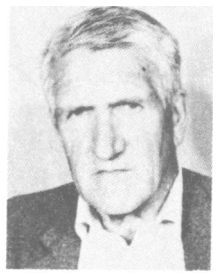

TUFEKČIĆ Osmanov ZLATAN BRACO, borac, 1929. Lukavac. U Odredu od 10. 10. 1944.

TULUMOVIĆ RAGIB, borac, Turija, Lukavac. U Odredu od 1944. Poginuo 1945. Omazići.

TURSUNOVIĆ Ademov AHMET, borac, 1925. Tinja, Srebrenik. U Odredu od 12. 7. 1944. do 15. 5. 1945.

TURSUNOVIĆ Mustafin MURADIF, borac, 1917. Tinja, Srebrenik. U Odredu od 20. 11. 1943. do 15. 5. 1945.

VASIĆ Đordev MIHAJLO, borac, 1896. Gradačac. U Odredu od oktobra 1943. Umro decembra 1943. Ribnica.

VASILJEVIĆ Stevin MILIVOJ, borac, 1904. Puračić. U Odredu od oktobra 1943. Umro januara 1944. Konjuh.

VASILJEVIĆ Milivojev VLADO, omladinski rukovodilac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

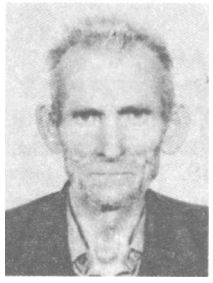
VASILJEVIĆ Petrova VERA, borac, 1926. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginula 11. 11. 1943. Vukovije.

VEHABOVIĆ Mehmedova MEJRA, bolničarka, 1925. Gračanica, Živinice, U Odredu od 1943.

VEHABOVIĆ Mehin HASAN, ekonom, 1912. Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

VEJZOVIĆ Ramin MEHMED,
borac, 1926. Tinja, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do decembra 1944.

VIDAKOVIĆ Gojkov VASO,
borac, 1922. Krtova, Lukavac. U Odredu od 1. 1. 1945. do 15. 5. 1945.

VILIC Ibrahimov AHMET, borac, 1920. Tinja, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1944. do 15. 5. 1945.

VILIĆ Bećirov MUJKAN,
borac, 1908. Tinja, Srebrenik. U Odredu od januara 1945. do 15. 5. 1945.

VILIĆ Zejćirov BEĆIR,
pomoćnik mitraljesca, 1925. Tinja, Srebrenik. U Odredu od oktobra 1943. do 15. 5. 1945.

VILOVIĆ Osmanov MUSTAFA,
pol. radnik, 1915. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

VODENIK Ivanov KARLO,
borac, 1896. Maribor. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovije.

VODENIK Karlova MILOJKA,
borac, 1924. Mostar. U Odredu od oktobra 1943.

VOKIĆ Milanov ALEKSANDAR ACO,
politički komesar bataljona, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. U maju 1944. teško ranjen, pada u ruke četnicima, koji ga predaju Nijemcima, a oni ga strijeljaju u Osijeku.

VOKIĆ Milanov SLOBODAN BODO,
borac, 1918. Žepče. U Odredu od oktobra 1943.

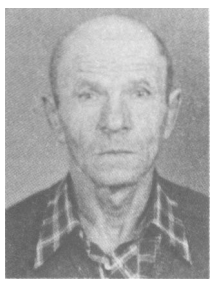
VOKIĆ Milanov MIŠO,
politički komesar Odreda, 1925. Zenica. U Odredu od osnivanja.

VOLAVKA Leopoldova MARIJA,
borac, 1927. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginula 22. 12. 1943. Bučik.

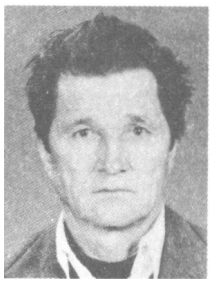
VRABAC Sulejmanov ALIJA,
borac, 1914. Tuzla. U Odredu od 10.10. 1944.

VRABAC Salkin ŠEFKIJA, kurir u Štabu Odreda, 1928. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

VRAČEVIC Pavlov RADOMIR, borac, 1924. Lukavac. U Odredu od 1. 4. 1945.

VUKOMANOVIĆ Pavlov LJUBAN, borac, 1920. Lukavac. U Odredu od 16. 2. 1945.

VUKOTIĆ Đorđina MILENA,
borac, 1927. U Odredu od oktobra 1943.

VUKOTIĆ Đordin ĐOKO,
borac. U Odredu od juna do septembra 1944.

VUKOVIC Osmanov AVDO, borac, 1921. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. do 10. f2. 1943.

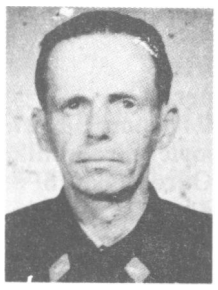
ZAIMOVIĆ Tosumov MURATBEG,
vijećnik ZAVNOBiH-a, Tuzla, 1886. U Odredu od oktobra 1943.

ZAIMOVIĆ Mehmedov BEGO, borac, 1914. Tuzla. U Odredu od juna do septembra 1944.

ZAHIROVIĆ Muharemov OSMO, borac, 1927. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo koncem 1943.

ZAHIROVIĆ Zahirov MUHAREM, borac, 1900. Lipnica. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovije.

ZAHIROVIĆ Hasibov MULAGA, borac, 1926. Lipnica, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo novembra 1943. Požarnica, Busija.

ZAHIROVIĆ Mehmedov MUJAGA, borac, Ljenobud, Srebrenik. U Odredu od 15. 1. 1944. do marta 1944.

ZARIC M. MICO, komandir čete, 1911. Sižje, Lukavac. U Odredu od 6. 1. 1945. Poginuo aprila 1945. Tumare.

ZARIĆ Ilijin NEDELJKO, borac, 1926. Sižje, Lukavac. U Odredu od 4. 2. 1945.

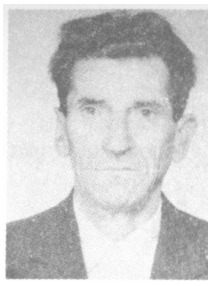

ZONIC Suljin IBRAHIM, borac, 1924. Poljana, Tuzla. U Odredu od 28. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

ZOLETIĆ HASAN, komandir čete, Tuzla. U Odredu od 1944.

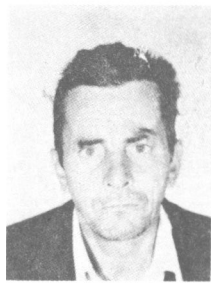
ZOLETIĆ Ahmetov RAMO, borac, 1926. G. Živinice. U Odredu od 1. 7. 1944.

ZOLETIĆ Husejnov SAFET, borac, kurir, 1912. Tuzla. U Odredu od jula 1944.

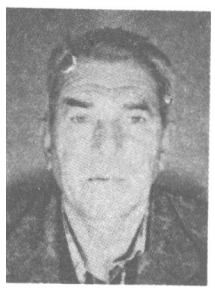
ZONIC Mujin OMER, borac, 1917. B. Poljana, Tuzla. U Odredu od 8. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

ZONIĆ Salihov FEHIM, komandir čete, 1913. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ZUKIC Suljin AHMET, borac, 1925. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 10. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

ZUKIĆ Mušanov MEHO, borac, 1925. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 15. 8. 1944. do 15. 5. 1945.

ZUKIĆ Omerov MUJO, borac, 1927. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5.1945.

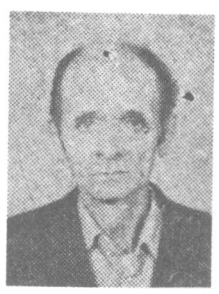
ZUKIĆ Ibrahimov OMER, borac, 1923. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 1. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

ZUKIC Omerov NAZIL, komandir čete, 1921. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 15. 10. 1944. do 15. 5. 1945.

ZUKIĆ Ahmetov ISMET, borac, 1927. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 26. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

ZUKIC Šaćirov MUHAREM, borac, 1925. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 15. 11. 1944. do 15. 5. 1945.

ZUKIĆ
Himzin
BEGO, borac, 1927. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 1. 6. 1944. do 15. 5. 1945.

ZUKIC Halilov ĐULAGA,
borac, 1924. Lisovići, Srebrenik. U Odredu od 15. 9. 1944. do 15. 5. 1945.

ŽUPAN Marinov PAVLE,
borac, 1907. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Poginuo 11. 11. 1943. Vukovije.

ZUPČEVIĆ Salkin ŠEFIK,
borac, brijač, 1905. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ZUPANČIĆ EMIL
politički komesar čete, Gračanica. U Odredu od 1944. Poginuo 1945.

ŽIGIĆ Ibrahimov HUSO,
borac, 1919. Bistarac, Lukavac. U Odredu od 20. 11. 1945. do 15. 5. 1945.

ŽIGIC Sinanov MUJO,
borac, 1913. Bistarac, Lukavac. U Odredu od 15. 12. 1944. do 15. 5. 1945.

ZIGIC Alijin ALJO,
borac, 1920. Bistarac, Lukavac. U Odredu od 15. 12. 1944. do 15. 5. 1945.

ŽIGIĆ Zihnijin ABDURAHMAN,
borac, 1911. Pasci, Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ŽIGIC Alosmanov MUSTAFA,
borac, 1923. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943. Umro u zarobljeništvu u Njemačkoj 1944.

ŽILIĆ-ARSENOVIĆ MARA,
polit, radnik, 1919. Bijeljina. U Odredu od 1944.

ŽILIĆ Sadikov SALIH,
politički radnik, 1919. Tuzla. U Odredu od oktobra 1943.

ŽIVKOVIĆ Jordanov MILAN,
borac, 1924. Gračanica. U Odredu od 1943. Poginuo 7. 4. 1943. Boljanić.

REGISTAR LIČNIH IMENA

A

Abdihodžić Ahmet Omerin, 164
Agić Sabira, 237
Ahmedbašić Pašan, 207
Ahmedbašić Salih, 206, 212
Ahmedić Ahmet, 202, 222
Ahmedić Alija Ago, 214
Ahmedić Hamdija, 222
Ahmedić Hanifa, 212
Ahmedić Latif, 212
Ahmedić Mehmed Meho, 211, 212, 222, 223
Ahmedić Mujo, 222
Ahmedić Refija, 222
Akeljić Osman, 235
Alagić učitelj, 139
Alibalić Mehmed, 84, 280
Aličić Halil, 212
Aličić Mujesira, 212
Aličić Pašan, 207
Alihodžić Omer, 233
Alijagić Alija, 39
Aljukić Nazif, 233
Arnaut Nisa, 148
Avdibegović Hazim, 233
Avdihodžić Huso Omerin, 269
Azabagić Ferhat 39, 72, 133, 219
Azabagić Fikret, 233
Azapagić Adem, 39, 63, 196
Azapagić Mustafa, 165
Azapagić Suljo, 171, 198

B

Babaić Ana, 157
Babaić Živka, 157
Babaić Dragomir, 303
Babić Momo, 44, 52, 150, 152
Bahtić Sait, 87, 89, 269, 294
Bajrić Ahmet, 225, 227
Bajrić Huso, 233
Bakalović Hasan, 214
Bakalović Ramo, 222
Ban Mihovil, 236
Banker Simo, 52, 151, 152
Baraković Zulfo, 223, 225, 227
Bararon Luna, 82, 280, 281
Bašić Božo, 233
Bašić Fadil, 285
Batalo Kova, 236
Bauer, Šef policije, 165
Bećirović Fatima, 313
Bećirović Halil, 313
Bećirović Hrusto, 84„ , 87, 294, 295, 296, 299, 300, 301, 313, 315, 316, 317, 319
Bećirović Osman, 313
Bećirović Redo, 314
Beganović Ramo, 280
Beganović Salih, 84, 268, 294, 299
Begić Fadil-Belaja, 283
Begić Hasim, 235
Begić Jure, 37
Begić Nail, 189, 193
Begić Vehid, 39, 62, 63, 71, 77, 180, 189, 219, 245, 249, 252, 257, 260, 262
Begović Nail, 144
Bektić, zlikovac, 314
Bektić Avdo, 273
Bektić Mujaga, 269
Bešić Ahmet Ahmo, 85, 283, 299
Bešlagić Ismet, 168
Bešlagić Salih, 225, 227
Bešlagić Zejnil, 71, 168, 173, 210
Beve Leopold, 168
Bijedić Džemal, 122, 208
Bijelić Ahmet, 86
Bijeljinac Aljo, 167
Biković Brajko, 233
Bjegović Nikola, 52, 139

Bjelić Akif, 285
Blagojević Ivan, 233
Borisavljević Vera, 168
Bošković Angelina, 168
Brajković Bogomir, 37
Brašnjić Mujo, 207, 225
Brašnjić Salko, 225
Brkić Ferid, 50
Broz Josip Tito, 24, 30, 101, 126, 260
Bujaković Svetozar, 39, 63, 64, 173, 175, 196, 205

C

Cakelić Velinka, 237
Cekelić Veselinka, 173
Center, sudija, 152,
Cerić Salem, 36, 264
Cesarević Jovo, 44, 52, 319
Cibrić Avdo, 283
Cibrić Mujaga, 72
Cibrić Nuraga, 237
Cvijanović Vojin, 108, 305, 309, 310

Č

Čajić Forkapa Žiga, 270, 283

Ć

Ćatić Husein, 314
Ćatić Ismet, 314
Ćatić Muharem, 207
Ćatić Sakib, 84, 85, 294, 300, 302, 313
Ćehajić Safet, 87, 233, 237, 269, 279, 317, 318
Ćerimagić Hasnija, 174, 236
Ćerimagić Ibro, 72, 233, 236
Ćerimović Ramo, 270
Cesarević Jovo, 139, 150, 152
Cesarević Milica, 133, 139
Ćilimković Džemal, 160
Corić Ivan, 233
Ćuk Siniša, 233
Ćurić Jagoda, 168
Curić Marko, 52
Ćustović Derviš, 225, 227

D

Dadanović Šaćir, 301
Dadanović Zečir, 206, 207, 225
Dautović Raif, 173
Delibegović Ahmet, 159
Delibegović Vehid Roki, 39, 237
Delić Ahmet, 85
Delić Džemal, 168
Delić Edhem, 264
Delić Kasim, 84, 236
Delić Mehmed, 65, 87, 97, 235
Derikonja Savo, 125, 304, 321
Dobanovački Borka, 233
Dom Drago, 43, 157, 205
Dragić Jovo, 289
Drolac Stanko, 72, 236
Duplančić Atilije Mato, 246
Duraković Ibrahim, 288
Dusinović Muhamed, 39, 133, 189

DŽ

Džambić Hajro, 227
Džambić Hamdija, 300, 302
Džambić Rašid, 207, 225
Džanić Memiš, 84, 220, 245, 248, 260 262, 278, 283, 299, 300, 301, 316 318, 319
Džankić Emin, 227
Džinić Aljo, 227

Đ

Đapo Sabit, 84, 269, 280, 299
Đilas Ilija, 71, 72, 200, 220, 239, 243 249, 259, 260
Đonlagić Ahmet, 22, 28, 30, 41, 57, 58, 59, 68, 69, 74, 80, 92, 100, 104, 111
Đonlagić Esma, 50, 140
Đujić Mika, 168
Đurić Ljubo, 52
Đurić Mirko, 139

Đurišić Pavle, 107, 266, 285, 302, 31f

E

Ejubović Hasan, 164
El Husein, 74
Eraković Pero, 39, 71, 132, 143, 173 196, 198

F

Falaut Vojo, 153
Fatušić Adem, 233
Fatušić Smajl, 233, 236
Fejzić Ibrahim, 202
Filipović Mirko, 37
Fizović Muharem, 167

G

Gagić Muhamed, 37, 39, 41, 62, 63, 146, 189, 202, 203, 208, 233, 257
Galić Darinka, 44, 52, 149, 151, 152
Ganić Osman, 210
Gavrančić, drugarica, 157
Gavrilović Dušan, 225
Gavrilović Milan, 87, 262, 289, 318
Gavrilović Srpko, 219, 228
Gluhić Omer, 37, 39, 42, 60, 71, 131, 132, 139, 154, 160, 168, 176, 184, 186, 189, 194, 196, 200, 215, 219, 220, 229, 236, 239, 241, 245, 246, 249, 250, 251, 255, 258, 259
Gluhić Suljo, 233
Goganović Žarko, 108, 309
Gradaščević Nezir, 168
Grbac Mira, 44, 52, 142, 149, 152, 161
Gregorić Vinko, 187
Gvozdić Ljeposava, 42, 51, 139, 150

H

Habibović Sadik, 168
Hadžajlija Alija, 87
Hadžić Nuraga, 85
Hadžić Ševajlija, 260
Hadžihasanović Rasim, 189, 233
Hadžiomerović Mehmedalija, 303
Hadžiomerović Sakib, 168
Halilčević Osman Ćorko, 165
Hanifić Adem, 233
Halilović Mujo, 233
Halilović Rahman, 280
Halilović Tale, 235
Hamustafić Emin, 223
Hanjić Cvijeta, 72
Hasanagić Sakib, 52, 142, 151
Hasančević Pašaga, 60
Hećamović Alija, 224
Hećamović Meša, 224
Henjel Antonija, 70, 71, 167, 171, 173, 189, 194
Herljević Albin, 202
Herljević Franjo, 36, 37, 76, 240, 274, 321
Herljević Nikola, 222, 224
Hinjić Cvijeta, 236
Hodovski Dagmara, 168
Hodžić Džafer, 60, 158, 190,191, 205, 206, 214
Hodžić Ferhat, 207, 213, 214, 215
Hodžić Idriz, 43, 212
Hodžić Mujo, 44, 233
Hodžić Mustafa, 168
Hodžić Nuraga, 220, 299
Hodžić Osman, 89
Horozić Alosman, 204
Horozić Esad, 212
Horozić Fadil, 235
Horozić S., 72
Hrustić Emin, 52
Hrustić Nedžib, 50
Hukić Derviš, 84, 268, 280, 281, 282, 288
Hukić Jakub, 211
Hukić Merja, 282
Hukić Mehmedalija, 82, 84, 103, 116, 201, 230, 234, 236, 265, 268, 283, 296, 298, 300, 303, 305, 317, 319
Humo Enver, 221210
Hurić Ibrahim, 206, 212, 225, 226
Huskić Huso, 72

I

Ibrahimagić Ahmet 201
Ibrahimagić Ćazim, 166
Ibrahimović Hasan, 90
Ibrahimović Mustafa, 192, 207, 208, 213, 220
Ibrahimović Osman, 72, 237
Ibrić Salkan, 72, 237
Ibrić Velo, 285
Ibrišimović Sejfulah, 85, 103, 298, 299
Ikić Martin, 133
Iković Vojo, 82
Ilić Milica, 310
Iljazović Alaga, 84, 268, 280, 281

Imamović Salko, 206, 207, 209, 222
Isabegović Hasan, 45, 168
Isović Omer, 85, 147, 225, 294, 299

J

Jahić Fadil Španac, 214
Jahić Suljo, 206, 212
Jajčanin Bogoljub, 42, 133
Jakšić Rade, 37
Jakšić Radojka, 173
Jakšić Todor, 42, 133
Jakubović Mustafa, 32
Janković Dimitrije, 37
Janković Pero, 167, 228
Janković Slavka, 228
Janković Svetislava, 50
Jeršinović, 133
Jogunčić Hanumica, 142
Jogunčić Muhamed, 167, 220
Jogunčić Rasim, 71, 84, 200, 210, 213, 220, 239, 245, 268, 280
Jokić-Babić Mirjana, 148
Jokić Branko, 52, 152
Jokić Radojka, 71
Joldić Jakub, 199, 210
Joldić Mehmed, 199
Jolunić Stjepan, 156, 159
Jošilović Slobodan Bodo, 40, 167, 189, 191, 220, 245, 246
Jovanović Desa, 152
Jovanović Drago, 43, 149
Jovanović Mica, 85
Jovanović Mira, 142, 268
Jovanović Seka, 152, 153
Jovanović Todor Tošo, 82, 84, 108, 265, 276, 279, 280, 298, 303, 319
Jurinc dr Ljudevit, 72, 236

K

Kakić Zagorka, 233
Kamenjašević Ante, 37
Kanić Hamid, 204
Kanić Šemso, 43, 212
Kapetanović Abdurahman, 294
Kapetanović Mustafa, 43
Kapidžić Hasan, 280
Kapidžić Husein, 84, 291
Karić, porodica, 148
Karić Fadila, 204
Karić Kristina, 148
Karić Rifat Moći, 137
Kasumović Sakib, 87
Katanić Safet, 285
Katić Jovo, 138
Katić Risto, 44, 51, 150, 152
Kerec Neda, 35, 65, 71, 85, 173, 194, 237
Kerec Vlado, 225, 228
Kerošević Juro, 204
Kerošević Mijo Guja, 273, 318
Kerović Radivoje, 40, 155
Keserović Dragutin, 101
Kešetović Muhamed, 210, 237, 240
Kevčić Esad, 63, 192
Kišić Ahmet Omeraga, 207
Kišić Omer, 85
Kišić Safer, 302
Klinčar Tone, 224
Kljujuć Milan 53, 143
Knežević Vojo, 202
Kolaković Zdravko, 44, 50, 143, 150, 151, 152
Komšić Vera, 52, 152, 161, 162, 163, 164, 165
Korjenić Habera, 222
Kosorić Pero, 123, 321
Kosteljić Ljubo, 204
Kovačević Sahbaz, 50
Kožar Azem, 101
Kren Olga, 72
Kreco Krsto, 52
Krišković Igor, 168
Krneta-Pavlović Dušanka 51, 149
Krsek Manja, 236
Krsek Marija, 72, 236
Kuduzović Ibrahim, 236
Kuduzović Smajl, 285, 302
Kulišić Ivan, 269
Kulišić Krista, 310
Kulišić Stana, 310
Kulović Mumin, 209
Kunosić Abdulah, 133
Kunosić Ćazim, 85, 295, 296, 302
Kunosić Džemal Miko, 188, 205
Kunosić Ešref Ešo, 187, 188, 197
Kunosić Hajrudin Pista, 225, 227
Kunosić Šefket, 239, 245, 246, 296
Kupus Hikmeta Hika, 138

Kurbašić Ćazim, 212
Kurbašić Hasiba, 212
Kurbašić Mehmed, 204
Kurbašić Senija, 212
Kurbašić Šefket, 222
Kurbašić Šerif, 222
Kurević Tima, 218, 225, 228, 308
Kurt Enver, 51, 139, 143
Kurt Muftija, 143
Kurt Muhamed Šefket Muftija, 37
Kurtagić Mujo, 168
Kurtović Hazim, 72, 237
Kušljugić Ešefa, 207, 212

L

Laufer Frida, 138, 202
Lazačić Jovanka, 20
Lazarević Đorde, 42, 56, 63, 70, 71, 75
Lekić Danilo, 36, 59, 214
Likić Ivan, 233
Lindeman Aleksej, 233
Lisica Milan, 200
Lišić Sadik, 160
Lokvenca Marko, 72
Lopandić Sreten, 200
Lukić Branko, 233
Lukić Veljko Kurjak, 36, 37
Lukić Zlatomir, 8, 22, 27

M

Madžo Šemsa, 168, 210
Maksimović Duka, 264
Maksimović Jovo, 264
Maksimović Milan, 264
Maksimović Mitar, 235
Malkočević, 206
Mandić Gligo, 35, 36, 45, 46, 47, 50, 59, 64, 205
Mandić Jovanka, 43, 149, 157
Mandžić Ago, 189
Mandžić Mujo, 211, 227
Mandžić Pašaga, 35
Maričević Blaško, 225
Marković Milja, 200, 235, 239, 246, 249, 250, 251, 260, 264
Marković Miljo, 71
Marković Olga, 143
Masić Ivanka, 214
Matovinović Jozo, 143
Mazalović Hamid, 257
Mažar Drago, 244
Mehmedagić Atif, 259
Mehmedagić Huso, 277, 284, 285
Mehmedović Husein, 87
Mekić Bego Begaća, 212
Memić Salih, 286
Mesing Fidrih, 72, 175, 180, 258, 260, 261
Mešić Uzeir Ago, 211, 213, 215, 225, 226
Mešić Vahid, 236
Mešković Ibro, 204, 247
Mešković Hana, 204, 207, 215, 216, 224, 308
Mešković Hasan, 207, 216, 221
Mešković Husein, 206, 212
Mešković Kaduma, 207, 218
Mešković Mahmut Mašan, 72, 85, 202, 207, 212, 241
Mešković Ramo Uzeir, 204
Mešković Rizo, 85, 295, 296, 300, 301
Mešković Salko, 75, 191, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 214, 215, 220, 222, 224, 225, 227, 228, 229
Mičić Dimitrije, 236
Mičić Slava, 237
Mičić Slavica, 71, 173
Mičić Stevo, 220
Mičić Veselin, 71
Mijatović Cvijetin, 36, 186, 196
Mihailović Dražo, 8, 87, 94, 100, 101, 104, 116, 266, 274, 276, 284, 285, 293, 305, 306, 307, 309, 315, 318
Mihajlović Jovo, 87
Milaković Vaskrsije Kikan, 71, 239
Milanović Milutin Mile, 39
Milanović Radomir, 186
Milanović Rajko, 52, 187
Milanović Veljo, 157
Milanović Zora, 308
Miletić Milica, 146
Miletić Risto, 133, 147
Milinović Vaskrsije Krša, 110, 309
Milošević Nedo, 233
Minić Mitar, 317
Mišinović Dobrosav Braco, 233
Momirović Savo, 110, 309

Morankić Rizo, 158, 199
Mot Rafo, 71, 173, 194
Mrkaić Jovanka, 168
Muftić Ekber, 44, 186, 187, 192
Muharemagić Mustafa, 159, 210, 213
Muhlisije Suljo, 225, 227
Mujagić Salko, 236
Mujanović Muradif, 228
Mujanović Selim, 225
Mujbegović Mustafa, 42, 133
Mujbegović Vera, 44, 51, 52, 65, 136, 149, 162
Mujbegović Zaga, 42, 133, 147
Mujčinović Osman, 233
Mujedinović Mehmedalija, 202, 207, 208, 210
Mujezinović Abdulah Kadija 39, 63, 137, 154, 159, 167, 176, 177, 189, 215, 219, 239, 245, 260
Mujezinović Atlaga, 210, 213
Mujezinović Avdo, 188
Mujezinović Muradija, 191
Mujezinović Raif, 60, 63, 70, 183, 186
Mujkanović Sejdalija, 300, 302
Mukić Jusuf Zorule, 71, 200, 220, 239, 241, 245, 248
Muminhodžić Đulaga, 280
Muminović Derviš, 207, 208
Muminović Mujo, 207, 208, 225
Muratagić Emin, 42
Muratbegović Šahza, 168
Muratović Ahmet, 296, 302
Murić Hasib, 50
Musić, bolničarka, 259
Musić Ivanka, 60
Mustačević Bego, 270, 275
Mustačević Malaga, 314
Mustačević Mustafa, 173
Mustafić Melča, 169
Mutušević Alija, 42, 133

N

Nad Košta, 30
Nakić Nasto, 143
Nalić Omer, 168
Nedeljković Dušan, 146
Nešković Panto, 65, 69, 71, 72, 75, 167, 168, 199
Nešković Ruža 44, 52, 149, 151, 152, 153
Nikić Stojan, 87, 262
Nikolić Milja, 173
Nikolić Stanoje, 8, 20, 27
Nuhanović Muharem, 305
Nuhić Ekrem, 72, 231, 233, 236, 255
Nukić Šaban, 62
Numanović Velija, 84
Nuraga, 199
Nurkić Ibrahim Riro, 160, 161, 162, 163, 164, 203

O

Odobašić Hasan, 70, 171, 219, 253
Omazić Rifat, 42, 133, 134
Omerdić Asim, 189, 191
Omerkić Adem, 87
Omić Meho, 162, 163, 164
Omić Rašid, 164
Omić Šaban, 162, 163, 164
Osmanbegović Adem, 39, 63, 71, 72, 189, 220, 239, 245, 257, 262, 262
Osmanbegović Asim, 72, 86, 262
Osmanović Ahmet, 86
Osmanović Redo, 235

P

Pandža Hafiza, 171
Pandža Muhamed, 197, 258
Panić Josip, 310
Panić Nikola, 108, 309
Paočić Faruk, 138
Paočić Mehmed, 138
Paočić Serafina, 138
Paočić Teufik, 138
Pašić Fata, 216
Pašić Hanumica, 212
Pašić Rizah, 212
Pavičević Slobodan, 167
Pavlović Dušanka, 44, 149
Pavlović Nenad, 150
Pavlović Stevo, 108, 309
Pavlović Vaso, 108, 309
Pedić Mujo, 171
Pejanović Milutin, 37
Pejić Mićan, 87, 108, 115, 262, 265, 269, 309, 310, 317
Peleš Anka, 51, 139, 150
Peleš Rade, 37, 42, 50, 64, 70, 133, 139, 140, 143, 150, 157, 160, 258

Peranović Božo, 207, 225
Perić Jeremija, 70, 81, 102, 124
Perić Rade, 39, 65, 71, 132, 140, 171, 189, 192, 196, 215, 219, 241, 242
Perić Radojka, 52, 141, 152
Perić Ratko, 36
Peštalić Franjo, 60, 156
Petaković Vida, 51, 150
Petrović Drago, 287
Petrović Miloje, 82, 262
Pirić Bajro, 87
Pirić Ismet, 227
Pjanić Ibrahim, 294
Planičević Zaga, 87
Plazačić Anđelka, 168
Plazačić Grozda, 168
Plazačić Jovanka, 168
Plazačić Petko, 168
Plestić Šimo, 233, 236
Popović Boško Popac, 39, 70, 71, 73, 76, 77, 189, 198, 200, 201, 219, 220, 229, 230, 245, 247, 249, 264
Popović Božo, 233
Popović Dušanka, 52
Popović Vlado, 30, 44, 55, 236
Prcić Ešref, 42, 133
Preka Aleksandar, 37, 138
Preka Nevenka Seja, 138
Primorac Zvonko, 43, 146, 219, 239
Pušeljić Miloš, 108, 309
Puškarić Emica, 138
Puškarić Emilija, 138
Puškarić Franjo, 138
Puškarić Margita, 138
Puškarić-Železnik Slavica, 138, 140

R

Radić Đorđe, 52, 187
Radić Mira, 52
Radić Perko, 50, 187, 199
Radojčić Mitar, 233
Radovanović Jovan Jovaš, 167
Radović Borka, 125, 321
Rahmanović Mehmed, 207
Rakić Mićo, 44, 200, 240
Ramoš Andrija, 314
Ramoš Anto, 314
Rapović Amir, 227
Rašid iz Vukovije, 138
Razić Mehmed, 72, 237
Raznjetović Muhamed Car, 84
Rekić RaRasim, 43
Reljić Branko, 310
Ribić Hasan, 204
Ribić Mehmed, 212
Rižovski Ivan, 200, 235
Rolić Slavko, 123
Rolinger Braco, 159
Rolović Vladimir, 66
Romac Paško, 143, 144
Rožnjaković Ajka, 163, 164
Rus Andreas, 75, 184, 222, 214, 241, 262

S

Sadiković Mujo, 204
Sadiković Rahman, 50
Sakić Mehmed, 60, 158, 167, 168
Salahović Mehmed Bošnjak, 241
Saletović Suljo, 227
Salihović Murat, 236
Salihspahić Esad, 203
Salkić Brajko, 236
Salkić Nuraga, 85
Salja Alija, 85
Sarajlić Taib, 71, 220, 239, 245
Savić Cvijan, 71, 296, 300, 301
Savić Velizar, 168
Sejdinović Izet, 212
Sejdinović Rizah, 212, 307
Sejmenović Neno, 142
Sejmenović Zora, 147
Sejranić Suljo, 225, 227
Selimović Fadila Sirena, 141
Selimović Meša, 37, 39, 55, 160, 198, 215, 258
Selimović Muhamed Bobi, 219
Selimović Šefkija, 187
Sepe Žanko, 60, 158, 191
Smaić Ferid, 212
Smaić Jusuf, 212
Smajlović Hazim, 210
Softić Džemo, 206, 207
Softić Fehim, 212
Softić Huso, 72, 237
Softić Ibro, 233
Softić Mehmed, 212
Souček Bogosav, 233
Souček Franjo, 39, 157
Spahić Ahmet, 71

Spaiić, zubar, 220
Spasojević Nebojša, 44, 63, 65, 71, 200, 212, 219, 229, 245, 246, 249, 259, 260, 262
Stamenić Obrad, 310
Stanić Dragan, 36
Stanić Milan, 320
Stanišić Grozda, 310
Stanković Branko, 72, 147, 314
Stojanović Milan, 319
Strašević Muhamed, 207
Subašić Šaban, 52
Suljagić Fadil, 235
Suljetović Ferhat, 212
Suljetović Huso, 185
Suljetović Memo, 202
Suljetović Mujo, 217, 224
Suljetović Salih, 299
Suljetović Zineta, 212
Suljić Ibrahim, 223, 227, 268, 269
Suljkanović Nazif, 72, 236
Sunarić Ivo, 189, 194

S

Šabić Mustafa, 198
Šalja Alija, 269, 299
Šehić Hašim, 207
Šehić Suljo, 44, 150
Šetka Arsen, 43, 157
Šiljak Enver, 202
Šiljić Ahmet Kadija, 39, 64, 157, 176, 177, 189, 192, 199, 214, 219, 239, 245, 246, 257, 259
Škrobić Marta, 148, 308
Škvarica Gojko, 189, 191
Šmit Ferdinand, 72, 200, 258
Šmit Franjo, 43, 157, 261
Šubašić Ivan, 101, 260
Šuput Ljubo, 50
Šuput Velo, 18
Šuster Pepi, 156
Škvarcneker, general, 58

T

Tabaković Duušanka, 72, 236
Tanić Savka, 310ović Arif, 168
Tasovac Čedomir, 167
Telalbašić Esad, 42, 133
Tihić Esad, 22, 30, 43, 51, 62, 66, 67, 77, 80, 87, 89, 93, 94, 101, 105, 112, 113, 121, 122, 124
Tinjić Sulejman, 233
Todić Cvijetin, 310
Todić Nikifor, 42
Tomičević Ilija, 43, 157
Topčagić Fadil, 225
Topčić Nešet, 40
Topić Anđelka, 287
Tošić Ilija, 84, 108
Tošić Milan, 310
Tošić Stanko, 310
Trifunović, general, 299
Trifunović Miroslav, 101
Trifunović Mitar Učo, 202
Trnovljaković, 157
Trnovljaković Muhamed, 44
Trobeg Desa, 152
Tubić Hašim, 84
Tubić Jusuf, 87, 230, 269
Tubić Meho, 233
Tuco Božidar, 167
Tufegdžić Osman, 72, 236
Tufekčić Zlatan Braco, 311

V

Vasić Duka, 233
Vasić Mihailo, 52
Vasiljević Blažan, 233
Vasiljević Bojo, 225
Vasiljević Mile, 225
Vasiljević Vera, 63, 157
Vavrikov Đuro, 236
Veselić Soka, 237
Vidaković Anto, 319
Vidaković Dobrila, 20
Vikić Rudolf, 202
Vilović Mustafa, 71, 173, 175, 189, 194
Vodenik Karlo, 43, 149, 157
Vodenik Milojka, 50, 152
Vokić Aleksandar Aco, 39, 44, 70 189
Vokić Mišo, 17, 36, 37, 65, 75, 78, 82, 97, 108, 115, 119, 200, 240, 241, 265, 268, 280, 303, 320
Vokić Slobodan, 44, 139, 150, 219, 239, 245

Volovka Marija, 52
Vrabac Šefkija, 40, 44, 150, 154
Vrhovec Dragutin, 148, 225
Vroblevski Ivan Hans, 233
Vujasinović Todor, 30, 232
Vujica Stjepan Stipe, 239, 255
Vujović Ratko, 36
Vukanović Radovan, 125
Vukotić Đoko, 262
Vukotić Jovo, 30
Vukotić Milena, 151
Vuleta Slavko, 166

Z

Zahirović Fata, 215
Zahirović Muharem, 43, 210
Zahirović Osman, 210
Zaimović Bego Tasim, 160
Zaimović Mehmedbeg, 131
Zaimović Muratbeegeg, 37, 42, 124
Zamolu Adolf, 224
Zarić Mićo, 210, 310
Zečević Fadil, 233, 236
Zekić Miloš, 28, 29, 32, 35, 36, 37, 66, 198, 244
Zonić Bego, 217, 225
Zonić Sena, 217, 225
Zukić Nazif, 300, 302
Župan Pavle, 43, 157
Zupančić Emil, 273

Ž

Žabić Hasan, 216
Žabić Rasim, 212, 224
Zigić Abdurahman, 162
Žigić Mujo, 168
Zilić Osman, 158
Žilić Salih, 62, 189, 210
Živković Savo, 117, 320
Žunić Ibrahimm,m, 167

PRILOZI
(fotografije - faksimili)

Strana

Josip Broz Tito 5

Zastava jedinice teritorijalne odbrane koja nastavlja tradiciju Tuzlanskog NOP odreda 13

Faksimil prve i posljednje stranice Izvještaja koji politički komesar Tuzlanskog odreda Meša Selimović šalje Vladi Popoviću, političkom komesaru 3. korpusa NOVJ 54

Grupa boraca pred zidinama starog Srebrenika, početkom 1944. godine 61

Tuzlanski partizanski odred u Smolući juna 1944. godine 73

Faksimil jednog od prvih izvještaja preformiranog Tuzlanskog odreda Štabu 3. korpusa NOVJ 83

Borci Tuzlanskog NOP odreda oktobra 1944. godine pred Gimnazijom u Tuzli, s lijeva: Neda Kerec, Mica Jovanović i Ahmet Delić 85

Faksimil izvještaja Štaba Odreda Štabu 3. korpusa o stanju i aktivnostima neprijatelja polovinom oktobra 1944. godine 88

Faksimil Izvještaja o aktivnostima Tuzlanskog odreda u prvoj polovini novembra 1944. godine 90

Kulturno-prosvjetna ekipa Tuzlanskog odreda 1944. godine 96

Faksimil Petnaestodnevnog izvještaja koji politički komesar Odreda šalje Štabu 3. korpusa 98

Faksimil Izvještaja 3. korpusa podčinjnim jedinicama o situaciji na sektorima . 106

Faksimil Izvještaja političkog komesara Odreda, Miše Vokića, o stanju i aktivnostima Odreda u drugoj polovini februara 1945. godine 114

Faksimil Izvještaja iz »operacijskog dnevnika« Štaba Tuzlanskog odreda kojeg je uredno vodio novoimenovani komandant Mićan Pejić 118

Borci Odreda na obezbjedenju intendature 38. divizije u širem rejonu Sarajeva, marta 1945. godine 124

Po slamanju spoljne odbrane neprijatelja jedinice JA su se uputile prema Sarajevu, Podromanija, aprila 1945. godine 125

Borci Odreda sa aktivistima i terenskim radnicima, u Smolući juna 1944. godine 228

Štab 1. bataljona Tuzlanskog odreda krajem 1944. u Lukavcu; s lijeva: Rasim Jogunčić, Derviš Hukić, Neda Kerec, Stevo (Sremac) 266

O izvršenju postavljenih zadataka Štab Odreda je redovno izvještavao Štab 3. korpusa 270

Osoblje bolnice 3. korpusa NOVJ u Tuzli, maja 1945. godine, s lijeva: Mehmed Alibalić, referent saniteta bataljona Tuzlanskog odreda i Sujedin Petrović Drago, bolničar, pozadi Anđelka Poprić, bolničarka 287

Uvjerenje za druga Projić M. Jovu koji je pohađao Vojno-obavještajni kurs . . . 290

Fkasimil dopisa kojim Štab Odreda traži od Štaba 2. bataljona da uputi odgovarajuće skojevce za obavljanje kurirsih zadataka na relaciji Tuzla - Beograd 292

Na savjetovanju komunista tuzlanskog OKruga *to.* i *e.*.* uetemura **u i u^u ^i** »ubi-
vovali su i komunisti iz Tuzlanskog odreda **302**
Nakon oslobađanja organizovani su demokratski izbori za narodnu vlast. Na slici: ranjenik glasa u prisustvu Dragomira Babića i Mehmedalije Hadžiomerovića, članova Komisije **303**
Savezнички avion nad Sokocem, marta 1945. godine **321**

S A D R Ž A J

Strana

Riječ Redakcije **7**

I
UVOD

Mišo Vokić
Umjesto predgovora **17**

II
BORBENI PUT ODREDA

Zlatko Lukić, Stanoje Nikolić
Borbeni put Tuzlanskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda **27**

111
SJEĆANJA BORACA

Omer Gluhić
Odred se održao **131**

Dr Vera Mujbegović
Zapis o Tuzlanskom odredu **136**

Milica Miletić-Milidragović
U šestoj ofanzivi **146**

Dušanka Pavlović-Krneta
Od Tuzle do Bučika **149**

Šefkija Vrabac
Na prvim borbenim zadacima **154**

Franjo Peštić
Sjećanja iz borbe **156**

Džemal Cilimković
Ranjenici su zarobljeni **160**

Pantelija Nešković
Bio sam borac Tuzlanskog odreda **167**

Svetozar Bujaković
Sjećanja na Tuzlanski odred **175**

Raif Mujezinović
Teškoće nas nisu napuštale **186**

Rade Perić
U Odredu između prvog i konačnog oslobođenja Tuzle **196**

Mahmut Mešković Mašan
Moluhe sa okolinom i Tuzlanski odred 202
Ekrem Nuhić
Veze Tuzlanskog odreda sa snagama NOP-a u Lukavcu i okolini 231
Božidar Popović Popac
Smolućki period 238
Ilija Đilas
Na obavještajnim zadacima 243
Vehid Begić
Postavljeni zadaci su izvršeni 252
Adem Osmanbegović
Kroz šestu i sedmu ofanzivu 257
Stojan Nikić
Tuzlanski odred - Vojnička i politička snaga 262
Mehmedalija Hukić
Borbene akcije Odreda poslije konačnog oslobođenja Tuzle 268
Mehmed Alibalić
Iz rada sanitetske službe 280
Jovo Dragić
Obavještajna služba u Odredu 289
Sakib Catić
Borba na Ciganskom brdu 294
Sejfulah Ibrišimović
Borbe 2. bataljona na Đurđeviku 298
Muharem Nuhanović
Borbe sa četnicima 305
Rizo Sejdinović
Susret na Željezničkoj stanici 307
Vojin Cvijanović
Formiranje i borbe Ozrenskog bataljona . . . . . » 309
Zlatan Tufekčić Braco
U Vareš po ranjenike 311
Sakib Ćatić
Krekin rudar - komandant partizanskog bataljona 313
Mićan Pejić
Komandovao sam Odredom 317

IV
SPISAK BORACA

Spisak boraca Tuzlanskog NOP odreda 325

* * *

Registar ličnih imena 439
Prilozi (fotografije - faksimili) 448

TUZLANSKI NARODNOOSLOBODILAČKI
PARTIZANSKI ODRED

Likovno rješenje naslovne strane:
BRANKA ARNAUT

Skica:

NEBOJŠA MIRJANIĆ

Crteži:
ISMET MUJEZINOVIĆ

Fotografije korištene iz Muzeja istočne Bosne, Regionalnog istorijskog arhiva i ličnih zbirki pojedinih boraca, a crteži iz Galerije jugoslovenskog portreta Tuzla

Tehnički urednici:
Mr AZEM KOŽAR
EMIR SRKALOVIĆ

Grafički urednik:
RAHIMA HADŽIOMERAGIĆ

Izdavač:
IGTRO »Univerzal«, Tuzla - OOUR »Izdavačka djelatnost« Tuzla

Za izdavača:
CVIJAN RADOVANOVIĆ

Štampa:
IGTRO »Univerzal«, Tuzla - OOUR »Grafičar« Tuzla

Za štampariju:
MURIS DŽAMPO

Tiraž:
3 500

Štampanje završeno:
oktobra 1988.

YU ISBN 86-7155-030-3

BORBENI PUT TUZLANSKOG NOP ODREDA

